

Лев Толстой

Анна
Каренина

Биринчи китоб

41026.0

AHMAD AL-FARG'ONiy NOMIDA

FARG'ONIA VILOYATI

ANBORLIY KUTUBXONA MARKAZI

УЎК: 821.161.1-3
КБК: 84(2Рос=Рус)
Т – 64

Толстой, Лев

Анна Каренина: роман. Лев Толстой / Рус тилидан Мирзакалон Исмоилий таржимаси. Биринчи китоб. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2017. – 704 б.

ISBN 978-9943-27-786-1

Бадиий адабиётда муҳаббат мавзусида ёзилган асарлар қанчалик кўп бўлмасин, уларнинг ҳеч бирида тақдирлар, қисматлар, фожиалар, ўйлар, қарашлар бир-бирини такрорламайди. Навоийнинг Лайлиси-ю Мажнуни, Шекспирнинг Отеллоси-ю Дездемонаси, Кнут Гамсунинг Эдвардаси, Чингиз Айтматовнинг Жамиласи... Лев Толстойнинг Анна Каренинаси ҳам ҳақли равишда мана шундай асар қаҳрамонлари сафида турадики, адиб ижодига ошно бўлган ҳар бир китобхон буни яхши англайди.

Адабиётдан паноҳ истаган, адабиётни маънавий камолоти учун зарур деб билган китоб ихлосмандлари эътиборига қарийб қирқ йиллик танаффусдан сўнг ҳавола этилаётган даҳо ижодкорнинг беқиёс асари – “Анна Каренина” Сизга яна янги дунёларни очишга шай.

УЎК: 821.161.1-3
КБК: 84(2Рос=Рус)

Рус тилидан
Мирзакалон ИСМОИЛИЙ
таржимаси

ISBN 978-9943-27-786-1

© Лев Толстой, «Анна Каренина». Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980 йил.

© Лев Толстой, «Анна Каренина». «Янги аср авлоди», 2017 йил.

қолларига қолиб, у ёқдан бу ёққа уйда югуриб юришади; инглиз хотин экономка² билан уришиб қолиб, бошқа жой топиб бер, деб дугонасига хат ёзди; ошпаз кеча тушлик овқат маҳалидаёқ кетиб қолди; ошхона ходимаси билан кучер жавобимизни бериб юборинг, деб туриб олди.

Можаронинг учинчи куни князь Степан Аркадьич Облонский – (киборлар уни Стива деб атар эдилар) одатдагича эрталаб соат саккизда, хотинининг ётоқхонасида эмас, ўз кабинетида сахтиён қопланган диванда уйғонди, яна бир тўйиб ухламоқчи бўлгандек, ўзининг биққасемиз, йўрон гавдаси билан пружинали диван устида бир ёнбошига ағдарилди ва ёстиқни қаттиқ қучоқлаб, бетини унга маҳкам босди; лекин шу он сапчиб ўрнидан турди-да, диванга ўтириб, кўзларини очди.

– Айтгандек, нима кўрдим? – деб ўйланди, тушини эслаб. – Нимаиди? Ҳа! Алабин Дармштадтда тушлик зиёфат бераётган эмиш; йўқ, Дармштадтда эмас, қаердадир Америкада... Ҳа, тушимда Дармштадт Америкада эмиш. Ҳа, Алабин шиша столларда тушлик зиёфат бераётган эмиш, столлар ҳам ашула айтармиш: *Il mio tesoro*³, йўқ; *Il mio tesoro* эмас, ундан яхшироқ бир ашулани айтишармиш. Иннайкейин, алақандай кичик-кичик графинлар ҳам бор, буларнинг ҳаммаси аёл кишилар эмиш», – деб эсларди.

Степан Аркадьичнинг кўзлари ўт сочиб чақнади. У кулимсираб туриб ўйга толди. «Ҳа, яхши бўлди, жуда яхши бўлди. У ерда яна жуда ажойиб нарсалар бўлди, лекин уларни киши ўнгида ҳам сўз билан ифода, тил билан баён қила олмайди». Сўнг, мовут дарпардалардан бирининг четидан тушиб турган ёрурни кўриб, вақтичорлик билан дивандан оёқларини туширди-да, хотини гул солиб тикиб берган

² Хўжалик ишларини бошқарувчи хотин. (Тарж.)

³ Менинг дуру хазинам. (итал.)

(Ўтган йили туғилган кунда ҳады қилинган) зардўз сахтиён туфлисини оёқларига илди-ю, эски одатини қилди: ўрнидан турмаёқ, ўз ётоқхонасида халати осифлиқ турадиган жойга қўлини чўзди. (Тўққиз йилдан бери шундай қилишга одатланиб қолган эди.) Худди шу пайт у нима учун хотинининг ётоғида эмас, ўз кабинетида ётганини эслади; юзидаги табассум йўқолди, пешонаси тиришиб кетди.

У бўлиб ўтган ҳодисаларни эслаб: «Ҳай аттанг, аттанг!» деб ғулдиради. Ана шунда хотини билан ўзи ўртасида бўлиб ўтган жижжалнинг бутун тафсилоти, аҳволнинг мушкуллиги ва ҳаммасидан ҳам қилган гуноҳи яна хаёлида жонланди, бу гуноҳи уни азобга солар эди.

«Ҳа! Хотиним кечирмайди, кечира олмайди. Ҳаммасидан ҳам даҳшатлиси шуки, бутун гуноҳ менда – мен гуноҳкор бўлиб турибман, ҳолбуки менда айб йўқ. Ҳамма бало шунда», – деб ўйлар, бу жанжалнинг ўзига қандай оғир таъсир этганини эслаб, умидсизлик билан: «Ҳай, аттанг!» деярг эди.

У хотинига каттакон бир нок олиб, театрдан шод-хуррам бўлиб қайтса, хотини меҳмонхонада йўқ экан; қидириб кабинетдан ҳам топмай ажабланди ва ниҳоят хотинини ҳамма сирни фош қилган ўша арзимаган хатни қўлида ушлаган ҳолда ётоқхонада ўтирганини кўрди. Ана шу биринчи дақиқа таъбини хира қилган эди.

Ҳамиша ниманингдир вამини еб уриниб юрадиган, эрининг фикрича калтафаҳм ҳисобланган Долли хатни ушлаганича қимир этмай ўтирар, даҳшат, умидсизлик ва ғазаб ифода этган кўзлари билан эрига тикилиб қарар эди.

– Бу нима? – деб сўраган эди у қўлидаги хатга ишора қилиб.

Шуларни эслаганда, Степан Аркадьични (аксарини шундай бўлади), воқеанинг ўзидан кўра, хотинини

нинг шу сўзларига қандай жавоб бергани кўпроқ қийнар эди.

Шу дақиқа унда ҳам, бирдан айби очилиб, шарманда бўлган кишиларда юз берадиган ҳодиса юз берди. У сири очилгандан кейин хотини олдида башарасига қандай тус беришини олдиндан ўйлаб қўймаган эди. Қаттиқ ранжиш, рад этиш, ўзини оқлаш, афв сўраш, ҳатто парвосиз қолиш ўрнига (бундай қилганда яхшироқ бўларди-я!), юзига тамоман ихтиёрсиз (физиологияни яхши кўрувчи Степан Аркадьич буни «мия рефлекси» деб ўйлади), тамоман ихтиёрсиз бир табассум, одатдагича мулойим, шунинг учун ҳам аҳмоқона бир табассум югурди.

Шу бемаъни жилмайиш учун у ўзини ҳеч кечира олмас эди. Долли бу табассумни кўриб, жисмоний оғриқ сезгандек, бирдан қалтиради, ўзига хос қизиққонлик билан унга аччиқ-аччиқ гапириб, уйдан чопиб чиқиб кетди. Ана шундан бери эрини кўргиси келмайди.

«Ҳаммасига ана шу аҳмоқона жилмайишим сабаб бўлди», деб ўйларди Степан Аркадьич.

Умидсизланиб «Энди нима қилиш керак? Нима қилиш керак?» дея, лекин жавоб топа олмас эди.

II

Степан Аркадьич ўзига қолса ростгўй одам эди. У ўзини алдай олмас ва қилмишидан пушаймон бўлганига ўзини ишонтира олмас эди. Ўттиз уч ёшга кирган чиройли, севгига тез бериладиган бу киши бешта тирик боланинг онаси бўлган ва икки боласи ўлган, ўздан бир ёшгина кичик хотинига муҳаббатни йўқлиги учун энди афсусланмас эди. У қилмишини хотинидан дурустроқ яшира олмагани учун пушаймон еяр эди. Лекин ўз аҳволининг овирлигини ҳис этар, хотинига, болаларига ва ўзига ачинар эди. Агар бу хабарнинг хотинига шунчалик қаттиқ таъсир қили-

шини билса, балки гуноҳларини хотинидан дурустроқ яширган бўлар эди. Бу нарса устида у ҳеч маҳал дурустроқ ўйлаб кўрган бўлмаса ҳамки, ўзининг вафосизлигини хотини қачонлардан бери пайқаб юрганлигини, лекин бунга парво қилмаганлигини сал-пал сезарди. Унинг назарида озиб-тўзғиган, қариган, ҳусни айниган ва назар-эътиборни жалб қиладиган ҳеч нимаси қолмаган бу содда хотин, оилада меҳрибон она бўлгани учун эрига итоат қилиши керак эди. Аммо бутунлай бунинг акси бўлиб чиқди.

«Оҳ, нақадар даҳшат! Бай, бай, бай! Даҳшат! – деяр эди Степан Аркадьич ўз-ўзига, лекин бирон қарорга келолмасди, – шу ҳодиса юз бермасдан илгари ҳамма нарса жойида эди, биз нақадар яхши яшар эдик! Хотинимнинг кўнгли тўқ эди, болалари билан бахтиёр эди, мен унга ҳеч бир тўғрида халақит бермас эдим, кўнгли тусаганини қилсин деб, болаларни, рўзгорини ўз майлига ташлаб қўйган эдим. Рост, у хотиннинг бизникида мураббиялик қилиши яхши бўлмади. Яхши бўлмади! Болаларингнинг мураббиясига жигарсўхталик қилишингда қандайдир пасткашлик, ифлослик бор. Лекин ўзи қандай мураббия эди-я! (У M-lle Rolandнинг қора, фусункор кўзларини ва табассумини кўз ўнгиде жонлантирди.) Лекин у бизникида турганда ахир эгри йўлга юрмаган эдим-ку! Ҳаммасидан ёмони шу бўлдики, у энди... худди қасддан қилингандай бўлди-я! Бай, бай, бай! Энди нима қилиш, нима қилиш керак?»

Бу саволга энг чигал ва мушкул муаммоларнинг ҳаммасига ҳаёт томонидан бериладиган умумий жавобдан бўлак жавоб йўқ эди. Мана у жавоб: кун талаби билан яшаш, яъни ҳамма нарсани унутиш керак. Уйқу билан унутиб бўлмайди, лоақал тунгача, тушидаги графин аёллар куйлаган мусиқага қайтишнинг ҳам ортиқ иложи йўқ; демак, ҳаёт уйқусига берилиб, ўйламаслик керак.

Степан Аркадьич ўзига: «Хайр, нима бўлса кўра-миз», деди-ю, ўрнидан туриб, ҳаво ранг шойи астар-ли кулранг халатини кийди, боғичини чигди, кейин кенг кўкрак қафасига тўлдириб ҳаво олди-да, се-миз гавдасини енгилгина кўтариб юрадиган тайпоқ оёқларини одатдагича дадил босиб дераза ёнига келди, пардани кўтариб қўйиб, қаттиқ кўнғироқ чалди. Кўнғироқни эшитиб, унинг эски дўсти, ка-мердинер Матвей қўлида кийим, этик ва телеграм-ма билан дарҳол кириб келди. Матвей орқасидан сартарош ҳам асбобларини кўтариб кирди.

Степан Аркадьич телеграммани олгандан сўнг ойна ёнига ўтираётди:

– Маҳкамадан қороз борми? – деб сўради.

Матвей:

– Столда, – деб жавоб қилди-да, хўжайинига раҳ-ми келиб, унга савол назари билан қаради, кейин бир оз кутгач, айёрона табассум билан илова қилди: – Извош эгасидан одам келди.

Степан Аркадьич ҳеч қанақа жавоб қилмади, фақат ойнадан Матвейга қараб қўйди; уларнинг ой-нада учрашган назарларидан бир-бирларини тушу-нишлари кўриниб турарди. Степан Аркадьичнинг назари: «Бунини нима учун менга гапиряпсан? Наҳотки воқеадан беҳабар бўлсанг?» – деб сўраётгандек эди.

Матвей қўлларини жакетининг чўнтакларига суқиб, оёқларини керди-да, меҳрибонлик билан хиёл кулимсираб, хўжайинига жимгина қараб қўйди.

– Якшанба кўни келгин, – деб айтдим, – унганча сизни ҳам, ўзини ҳам бекорга безовта қилиб нима қилади, – деди Матвей. Афтидан, бу жумлани ол-диндан тайёрлаб қўйган бўлса керак.

Степан Аркадьич Матвейнинг ҳазиллашгиси ва унинг диққатини ўзига жалб қилгиси келганини ту-шунди. У телеграммани очиб ўқиди, ҳар вақтдаги-дай думи узук сўзларни тусмоллаб тузатиб бирдан юзи чарақлаб кетди.

Степан Аркадьич жингалак бакенбардларининг фарқини очаётган сартарошнинг узун, силлиқ, момик қўлини бир зумгина тўхтатиб туриб:

– Матвей, эртага синглим Анна Аркадьевна келар экан, – деди.

– Худога шукур-э, – деб юборди Матвей; шу жаво-би билан бунинг аҳамиятини, яъни Степан Аркадьичнинг севгили синглиси Анна Аркадьевна келиб, эру хотинни яраштириб қўйиши мумкинлигини у ҳам ҳўжайини сингари англаганини билдирди.

– Ўзлари келадиларми ё завжлари биланми? – деб сўради Матвей.

Степан Аркадьич гапиролмади, нимагаки, сартарош унинг устки лабини қираётган эди, шунинг учун у бир бармоғини кўтариб қўйди. Матвей ойнада бошини силкиди:

– Бир ўзлари денг. Юқоридаги хонани тайёрлаб қўяйми?

– Дарья Александровнага айт, нима десалар шуни қил.

– Дарья Александровнага? – деб такрорлади Матвей, худди шубҳа қилаётгандек.

– Ҳа, айт. Иннайкейин, манави телеграммани ҳам ол, киритиб бер, нима дея-р эканлар.

Матвей: «Қўйинларига қўл солиб кўрмоқчимиз», деб ўйлади-ю, лекин:

– Ҳўп бўлади, – деб жавоб қилди.

Матвей гарч этикларини секин-аста босиб, қўлида телеграмма билан хонага қайтиб келганда, Степан Аркадьич алақачон ювиниб-тараниб бўлиб, энди кетишга отланиб турган эди. Сартарош чиқиб кетган эди.

– Дарья Александровна: «Ҳозир кетяпман, бориб айт», деб буюрдилар. Майли ўзи, яъни сиз, билганини қилсин, дедилар. – Матвей фақат кўзлари билан кулиб туриб шу гапни айтди-ю, қўлларини чўнтак-

ларига суқиб ва бошини бир оз қийшайтириб туриб хўжасига тикилди.

Степан Аркадьич индамади. Кейин унинг чиройли юзида мулойим ва бирмунча аянчли табассум пайдо бўлди.

– Нима бўлди, а? Матвей? – деди у, бошини тебратиб.

– Ҳечқиси йўқ, тақсир, ўнгланиб кетади, – деди Матвей.

– Тинчиб кетармикан?

– Хотиржам бўлинг.

– Ростдан-а? – кейин Степан Аркадьич эшик орқасида хотин киши кўйлагининг шитирини эшитиб сўради: – Ким у?

– Менман, – деди шаддод, лекин ёқимли аёл овози, кейин эшик орқасидан бош суқиб қараган энага Матрёна Филимоновнанинг бадқовоқ чўтир юзи кўринди.

Степан Аркадьич унинг олдига чиқиб:

– Ҳа, нима гап, Матрёша? – деб сўради.

У хотини олдида бутунлай гуноҳкор эканига ва буни ўзи ҳам сезиб турганига қарамай, уйдагиларнинг ҳаммаси, ҳатто Дарья Александровнанинг энг яқин дўсти бўлган энага ҳам Степан Аркадьичнинг тарафида эди.

– Ҳа, нима гап? – деди у, мунгли бир товуш билан.

– Бориб узр сўрасангиз яхши бўлармиди, айланай. Зора худо ярақаса. Жуда қийналяптилар, одамнинг раҳми келади. Уйга ҳам зил кетди. Айланай, болаларга раҳм қилинг, узр сўранг, айланай. На чора! Аввал мингашма, кейин...

– Ахир мени ёнига йўлатмайди-да...

– Сиз ўзингиздан лозимини қилинг. Худонинг марҳамати улуғ, худога сирининг, айланай. Худога ёлворинг.

Степан Аркадьич бирдан қизариб кетди-ю:

– Ҳа, ҳўп, боравер, – деди, кейин халатини шартта ечиб ташлаб, Матвейга юзланди, – қани, олиб кел кийимларимни.

Матвей хўжайинининг кўйлагига кўзга кўринмаган аллақандай нарсани пуфлаб, уни кўлига солиб турди-да, миқти гавдасига кўйлакни кийгизиб, кўнгли роҳат топди.

III

Степан Аркадьич кийиниб бўлиб устига атир сепди, кўйлагининг енгларини тузатди, одатланиб қолган ҳаракат билан папиросларини, ҳамёнини, гугуртини, медальон тақилган кўшзанжир соатини чўнтакларига солди-да, дастрўмолини силкиб, бахтсизлигига қарамай, ўзини озода, хушбўй, соғлом ва шод ҳис этган ҳолда ҳар қадам ташлаганда силкиниб емакхонага кирди. Степан Аркадьичнинг қаҳваси ва унинг ўқиши керак бўлган қоғозлари шу ерга келтириб қўйилган эди.

У хатларни ўқиди. Хатлардан бири дилини жуда сиёҳ қилди. Бу – хотинининг мулкидаги ўрмонни сотиб олмоқчи бўлган савдогардан келган хат эди. Ўрмонни сотиш зарур бўлса ҳамки, хотини билан ярашмагунча бу ҳақда оғиз очиб бўлмас эди. Ҳаммасидан ҳам таъбини хира қилган нарса шу эди: хотини билан ўзининг ярашиш масаласига пул масаласи ҳам араллашиб қоларди.

Шу манфаат орқасида югуриб-саяпти деган фикр, ўша ўрмонни сотиш учунгина хотини билан ярашман деб ўлиб ётибди, деган фикр уни таҳқир этарди.

Степан Аркадьич хатларни ўқиб булгандан сўнг, маҳкамадан келган қоғозларни олдиға тортди, иккита ишни тез нарақлаб чиқиб, каттакон қалам билан четларига белгилар қўйди, кейин ишларни пари

суриб қўйиб, қаҳвага қўл чўзди; қаҳва ича туриб, ҳали нами кетмаган эрталабки газетани очиб ўқий бошлади.

Степан Аркадьич мўътадил, тарафдорлари кўп бўлган либерал газетани олиб ўқирди. Ҳақиқатда Степан Аркадьични на фан қизиқтирарди, на санъат ва на сиёсат; лекин шунга қарамай, бу масалаларга кўпчиликнинг ва ўзи ўқийдиган газетасининг нуқтан назари билан қарар ва кўпчилик қарашини ўзгартиргандагина ўз фикрларини ўзгартирар ёки, яна ҳам тўғриси, у ўз қарашини ўзгартирмасди, балки қарашларининг ўзи сездирмасдан ўзгариб турар эди.

Степан Аркадьич на сиёсий маслақларни ва на фикрларни танлаб оларди, балки шляпа ва сюртуклар учун фасон танлаб ўтирмай, бошқалар кийганини олиб кияверганига ўхшаш, бу маслақлар ва фикрлар ҳам унда ўзидан ўзи ҳосил бўларди. Маълум жамиятда яшаган одам баалофатга етганда бирқадар фикрий фаолиятга эҳтиёж сезгани учун унга ҳам бундай қарашлар худди шляпадай лозим эди. Агар у либералликни ўз муҳитидаги кўпгина кишилар тарафдор бўлган консерватизм оқимидан афзал кўрган бўлса, бунга сабаб, либерал оқимни ундан кўра маънолироқ деб топгани эмас, балки унинг ўз ҳаёт тарзига мослиги эди. Либерал партия Россиядаги ҳамма нарса ёмон дерди; ҳақиқатан ҳам, Степан Аркадьичнинг қарзи кўп эди-ю, пули жуда оз эди. Либерал партия никоҳни эскирган одат, шунинг учун уни ўзгартириш зарур дер эди; ҳақиқатан ҳам, Степан Аркадьични оила ҳаёти унча мамнун қилмасди, уни ёлгон гапиришга, иккиюзламалик қилишга мажбур этарди, ҳолбуки, бу нарса унинг табиатига тамоман зид эди, либерал партия динни аҳолининг ваҳший қисми учун бир нўхта деб ҳисоблар, яна ҳам тўғриси, шундай деб тахмин қиларди; ҳақиқатан ҳам, Степан Аркадьич

ҳатто қисқагина ибодатга чидам беролмас, оёқларида оғриқ сезарди ва шу дунёда жуда шод яшаш мумкин бўлгани ҳолда у дунё ҳақидаги бу қўрқинчли ва баландпарвоз гапларнинг нимага кераклигига ҳеч тушуна олмас эди. Айни замонда ҳазил-мутойибани яхши кўрадиган Степан Аркадьич бирон анойи кишини топиб олса, унинг бошини қотириш учун мазах қилиб: агар насли-насабинг билан фахрлангинг келса, шажарангни Рюрикдан эмас, одамзоднинг уруғбошиси бўлган маймундан бошлаш керак, деярди. Шундай қилиб, либерал оқимга Степан Аркадьич одатланиб қолди; шунинг учун у ўз газетасини, калласида енгилгина туман ҳосил қилгани учун, овқатдан сўнг чекадиган сигарадай яхши кўради. У газетанинг бош мақоласини ўқиб чиқди; мақолада, радикализм гўё бутун консерватив унсурларни ютиб юбориш хавфини тўғдирипти, ҳукумат инқилоб аждаҳосини эзиб ташлаш чораларини кўришга гўё мажбур, деб бизнинг замонамизда фарёд кўтариш бутунлай ноўрин, чунки, аксинча, «бизнинг фикримизча, хавф ҳаёлий инқилоб аждаҳосида эмас, балки тараққиётга тўғаноқ бўлаётган анъаначиликнинг ўжарлигида ва ҳоказолар» дейиларди. Степан Аркадьич молия масалаларидан баҳс этувчи яна бошқа мақолани ҳам ўқиди; бунда Бентам билан Милле тилга олинган, министрликка таъна тоши отилган эди. У ўзининг ўткир фаросати орқасида ҳар қандай имо-ишоранинг маъносини: ким тош отяпти, кимнинг шаънига тош отиляпти, нима муносабат билан шундай қилиняпти – буни дарҳол пайқаб олар ва бу нарса уни ҳар вақт бирмунча мамнун қиларди. Лекин Матрёна Филимоновнанинг маслаҳатларини ва уйдаги бесаранжомликни эслади-ю, бугунги кунни заҳар бўлди. У миш-мишларга қараганда, граф Бейстнинг Висбаденга кетгани, оқ сочларни қорайтириш давоси топилгани, енгил каре-

та сотилоқчи экани ва бир ёш хонимнинг таклифи ҳақидаги хабарларни ҳам ўқиди: лекин бу хабарлар илгариги вақтлардагидек, унга сокин, кинояомуз шодлик бағишламади.

Газетани ўқиб бўлди, икки чашка қаҳвани ичиб, ёғли калачни еб бўлгандан сўнг ўрнидан турди, калач увоқларини желаткасидан қоқди-да, кенг кўксини ростлаб, шодонлигини ичига сиғдиролмай кулимсиради; лекин бу табассумни кўнглидаги бирон хурсандчилик эмас, яхши ҳазми таом уйротган эди.

Лекин бу шодон табассум ҳамма можарони бирдан эсига тушириб юборди: у ўйланиб қолди.

Эшик орқасидан иккита боланинг овози эшитилди (Степан Аркадьич кичик ўғли Гриша билан тўнғич қизи Танянинг овозини таниди). Улар бир нимани олиб кетаётиб тушириб юборишди.

– Мен сенга айтмадимми йўловчиларни поезд томига ўтқазиб бўлмайди деб! – қичқирди қизалоқ инглизчалаб. – Энди ўзинг йир!

Степан Аркадьич: «Ҳамма нарсага зил кетди, ана болалар ўз билганларини қилиб юришибди» деб ўйлади. Кейин эшик ёнига бориб уларни чақирди. Болалар поезд қилиб ўйнаб юришган қутичаларни ташлаб оталарининг олдига югуришди.

Отасининг арзанда қизи дадил югуриб кирди-да, Степан Аркадьични кучоқлаб, кула-кула бўйнига осилди ва унинг бакенбардларидан гупилаб урган атир ҳидидан ҳамма вақтдагидай димори чор бўлди. Ниҳоят, қиз отасининг эгилиб тургани учун қизариб кетган ва меҳр нури ёрилиб ётган юзидан ўпди-ю, қўлларини бўшатиб, орқасига чопиб чиқиб кетмоқчи бўлди, лекин отаси уни тўхтатиб қолди.

Степан Аркадьич қизчасининг силлиқ, нозик бўйнини силаб туриб:

– Ойинг нима қияпти? – деб сўради. Кейин ўзи билан саломлашган ўғлига кулимсираб:

– Салом, – деди.

Степан Аркадьич ўғлини унча яхши кўрмаганига ўзи тан берса ҳам, буни сездирмасликка тиришарди; лекин ўғли буни пайқаганидан отасининг совуқ табассумига табассум билан жавоб қилади.

– Ойимми? Турдилар, – деб жавоб қайтарди қизалоқ.

Степан Аркадьич хўрсинди. «Бундан чиқди, яна тун бўйи мижджа қоқмабди-да», деб ўйлади у.

– Қалай, вақтичорми?

Отаси билан онаси ўртасида жанжал чиққанини, шунинг учун онаси вақтичор бўлолмаслигини, отаси буни билиши кераклигини ва онасининг аҳволини бундай эътиборсизлик билан сўраш билан муғамбирлик қилаётганини қизи билар эди. Шу сабабдан отаси учун қизариб кетди. Отаси ҳам буни дарҳол сезиб, қизарди.

– Қайдам, – деди қизалоқ. – Ойим менга дарс ўқима, мисс Гуль билан бувингникига бориб ўйнаб кел, деб буюрдилар.

– Майли, бора қол, Таняжон, ширин қизим. Ҳа-я, тўхта, – деди у, қизчасини ҳамон бўшатмай ва унинг нозик қўлчасини силаб туриб.

Кеча каминь устига қўйган конфет қутисини олди-да, унга бири шоколадли ва иккинчиси мева шиннисидан қилинган иккита конфет чиқариб берди – қиз шу хилларини яхши кўрарди.

Қизалоқ шоколадли конфетга ишора қилиб:

– Буниси Гришагами? – деб сўради.

– Ҳа, ҳа. – Ана шундан кейин у қизалоқнинг елкасини яна силаб, сочлари билан бўйнидан ўпди-ю, чиқишга ижозат берди.

– Карета тайёр, – деди Матвей. – Иннайкейин, арз билан келган бир аёл ҳам кутиб турибди.

– Анча бўлдим келганига? – деб сўради Степан Аркадьич.

– Ярим соатча.

– Дарҳол хабар қил, деб неча бор сенга айтган эдим!

– Қаҳвани бемалодроқ ичиб олишингиз керак-да ахир, – деди Матвей, одамнинг жаҳлини чиқариши мумкин бўлмаган дўстона дағал оҳангда.

Облонский алаmidан юзини тириштириб:

– Бор, тезроқ таклиф қил, – деди.

Штабс-капитаннинг хотини, арзғўй Калинина, иложини топиш мумкин бўлмаган, бемаъни бир нарсани сўраб келган эди; лекин Степан Аркадьич, ўз одатича, арзғўйни ўтқазди, унинг сўзини гап қотмасдан, диққат билан эшитди, кимга ва қандай муурожаат қилиш тўғрисида муфассал маслаҳат берди, ҳатто бу ҳақда ўша аёлга ёрдами тегиши мумкин бўлган шахсга ўзининг йирик, чўзиқ, чиройли ва аниқ хати билан дадил, силлиқ бир мактуб ҳам ёзиб берди. Штабс-капитаннинг хотинига жавоб бергандан сўнг Степан Аркадьич шляпасини олди-да, ёдимдан бир нарса чиқмадимикан деб ўйланиб тўхтаб қолди. Қараса ёдидан чиқаришни хоҳлаган нарсадан, яъни хотинидан бошқа ҳеч нимани ёдидан чиқармабди.

«Э, у ҳам бор-а!» деб бошини солиптирди, шунда чиройли юзи мунгли тус олди. «Борайми, бормайми?» деди у ўзига. Ичидан чиққан овоз: бориш керак эмас, бу – сохтакорликдан бошқа нарса эмас, муносабатингизни тузатиш, элақага келтиришнинг иложи йўқ, чунки хотинингни яна жозибатор қилиш, севги уйротадиган бир қиёфага келтириш ёки сенинг ўзингни севгига ноқобил кекса қилиб қўйиш мумкин эмас, иложи йўқ, деярди. Энди сохтакорликдан ва ёлрондан бошқа нарса майдонга келмайди; сохтакорлик ва ёлрончилик эса унинг табиатига зид эди.

«Лекин қачон бўлса ҳам бирон чора кўриши керак; ахир шундорлигича қолиб кетавермайди-ку», деди у, ўзига далда беришга тиришиб. Степан Аркадьич кўкрагини кериб, чўнтагидан папирос чиқариб чекди.

икки марта бурқситгандан сўнг уни садаф чиганоқ кулдонга ташлади-да, шахдам одим билан қоронғи меҳмонхонадан ўтиб, хотинининг ётоқхонасига кириладиган иккинчи эшикни очди.

IV

41026P
Дарья Александровна эшиги очиқ шифоньерка ёнида, бутун хонага сочилиб ётган бисотлари орасида туриб, шифоньеркадан бир нима ахтараётган эди; эгнида калта кофта, бир маҳаллар қалин, ажойиб бўлган, энди эса сийраклашиб қолган сочлари гарданига турмакланган, юзи сўлган, озган, юзи озиб кетганлиги учун каттайиб қолган кўзларида қўрқув бор эди. Эрининг оёқ шарпасини эшитиб тўхтади-да, эшик томонга қараб, юзига қаҳрли ва адоватли тус беришга уринди. Дарья Александровна эридан кўрққанлигини сезар, у билан учрашишга юраги йўқ эди. У мана шу уч кундан бери қилишга ўн марта лаб уринган нарсасини ҳозиргина қилмоқчи бўлиб турган эди: болаларининг ва ўзининг нарсаларини онасиникига олиб кетиш учун ажратмоқчи эди, лекин бу гал ҳам юраги чопмади, илгариги сафарлардагидек, ҳозир ҳам: аҳвол шундай қола олмайди, бирон тадбир-чора кўриш, эримни жазолаш, шарманда қилиш керак, эрим менга берган азобларининг ўндан бирини тортсайди, кўнглим жойига тушарди, деярди ўзига. У ҳамон: «Эримни ташлаб кетаман», дерди-ю, лекин бунинг имконсиз эканлигини ўзи сезиб турарди; бу нарса шунинг учун ҳам имконсиз эдики. Степан Аркадьични ташлаб кетишга қурби етмас ва уни севмаслиги мумкин эмасди. Бундан ташқари, у шу ерда, ўз уйида беш боласига қарашга зўрға-зўрға улгураётган бир пайтда, у ерда болаларнинг ахволи беш баттар ёмон бўлишини ҳам сезарди. (У ҳамма болаласини олиб кетмоқчи эди.)

FARG'ONA VILOYATI

ичида кенжа ўғли ёмон бульон билан боқишгани учун бетоб бўлиб қолди, бошқа болалари эса кеча қарийб тушликсиз қолишди. Дарья Александровна бу ердан бош олиб кетишнинг иложи йўқлигини сезарди; лекин ўзини алдар, шундай бўлса ҳам ўз буюмларини ажратиб, ўзини кетмоқчига соларди.

У эрини кўрди-ю, бир нима ахтараётгандек, қўлини шифоньерка яшигига солди. Эри ёнига яқин келгандагина ўтирилиб қаради. Лекин ўзи қатъий ва қаҳрли тус бермоқчи бўлган юзи изтироб чекаётган фариб кишининг юзига ўхшаб қолди.

Степан Аркадьич кўрқа-писа оҳистагина:

– Долли! – деди-ю бўйнини қисди, у шу йўсин фариб ва мўмин киши тусини олмоқчи бўлган эди, лекин чиқмади, чунки ундан тароват ва соғломлик барқ уриб турарди.

У эрининг тароват ва соғломлик барқ уриб турган коматига бошдан-оёқ тез кўз югуртириб чиқди. «Ҳа, у бахтли, мамнун! Мен-чи? – деб ўйлади Долли. – Яна мана шу мулойимлиги учун ҳамма уни яхши кўради, мақтайди, ҳолбуки, бу мулойимлик нақадар жирканч; мен мулойимлигидан нафратланаман». Долининг лаблари қимтинди, қонсиз, асабий юзининг ўнг бетидаги мускуллар қалтиради.

Дарья Александровна ўзгарган, кўкракдан чиқиб келган шошқин товуш билан:

– Нима керак сизга? – деди.

– Долли! – деди у яна қалтироқ овоз билан, – бутун Анна келади.

– Келса менга нима? Мен уни қабул қилолмайман! – деб чинқирди Долли.

– Ахир яхши эмас-да, Долли...

– Кетинг, кўзимдан нари кетинг! – деб қичқирди у эрининг юзига қарамасданоқ; у баайни баданининг бир ери оғриётгандек қичқирди.

Степан Аркадьич хотини ҳақида ўйланганида хотиржам эди, Матвейнинг сўзи билан айтганда, ҳам-

ма нарсанинг ўзидан ўзи ўнгланиб кетишига кўзи етарди, шунинг учун бамайлихотир газетасини ўқиб, қаҳвасини ича олди; лекин хотинининг изтироб ичида қолган ҳорғин чехрасини кўрганда, тақдирига тан берган ва алам билан тўлган овозини эшитганда томоғига бир нима келиб тиқилди-ю, нафаси бўғилиб қолди, кўзларида ёш йилтиради.

– Ё олло, нима қилиб қўйдим! Долли! Худо ҳақи!.. Ахир... – У ортиқча гапиролмади, томоғига фарёд тиқилиб қолди.

Долли шифоньерканинг эшигини ёпиб, эрига қаради.

– Долли, нима ҳам дея оламан?.. Айтадиган сўзим битта: кечир, кечир... ўйлаб кўр: наҳотки тўққиз йиллик умр юз-хотири бир дақиқали, бир дақиқали...

Долли ерга қараб туриб қулоқ солар, шубҳаларимни қандай бўлса ҳам тарқат деб унга ялинаётгандек, эрининг айтадиган гапларини кутар эди.

– ...бир дақиқали ҳаваснинг гуноҳини юва олмаса?.. – деб у узилган жумласини тамомлади. Кейин гапини давом эттирмоқчи бўлган эди, шу сўзларни эшитганда Долли худди жисмоний овриқ сезаётгандек, лабларини қимтиб олди, ўнг бети лип-лип этиб уча бошлади.

– Кетинг, кетинг бу ердан! – деб Долли яна ҳам қаттиқроқ чинқирди. – Ҳавасларингиз, ифлослигингиз ҳақида минбаъд менга гапира кўрманг!

Долли чиқиб кетмоқчи бўлган эди, бирдан гандираклади-ю, йиқилиб тушмаслик учун, дарров стул суянчирини ушлаб қолди. Степан Аркадьичнинг лаб-лунжи осилиб кетди, кўзлари ёшга тўлди.

– Долли! – деди у, энди ҳиқиллаб йиғлаб туриб. – Худо ҳақи, ҳеч бўлмаса болаларни ўйла, уларда гуноҳ йўқ-ку. Гуноҳ менда, менга жазо бер, гуноҳимни ювиш учун нимаки лозим бўлса буюр. Қўлимдан келганини қилишга тайёрман! Айб менда, қанча

айбдор эканимни айтишга сўз тополмайман! Лекин кечир, Долли!

Долли ўгирди. Степан Аркадьич унинг оғир, қаттиқ нафас олаётганини эшитди, хотинига жуда ачинди. Долли гапиришга бир неча марта ҳаракат қилиб кўрди, лекин гапиролмади. Степан Аркадьич кутиб турди.

– Болалар билан ўйнаш учунгина уларни эслайсан, мен бўлсам кўриб-билиб турибман, энди улар жувонмарг бўлишди, – деди Долли; бу гап, мана шу уч кундан бери Долли ўзига-ўзи бир неча марта айтган гапларидан бири бўлса керак.

Долли эрини «сен» сираб гапирди, шунинг учун Степан Аркадьич унга миннатдорчилик билан қараб, хотинининг қўлини ушлаш ниятида яқинлашган эди, Долли жирканиб ўзини тортди.

– Менинг фикру зикрим болаларда, шу сабабли уларни қутқозиш учун дунёда ҳамма нарсани қилишга тайёрман; лекин уларни қандай қутқазибшимни ўзим ҳам билмайман: уларни отасидан ажратиб олиб кетайми ё бўлмаса бузуқ отасига ташлаб кетайми, ҳа, бузуқ отасига... ўзингиз ўйлаб кўринг, ўша... расвогарчиликдан кейин бирга туришимиз мумкинми ахир? Мумкинми ахир? Айтинг, мумкинми ахир? – деб такрорларди Долли овозини баянлаштириб. – Менинг эрим, болаларимнинг отаси, ўз болаларининг мураббиясини ўйнаш қилиб олгандан кейин, яна бирга туришимиз мумкинми?..

– Лекин нима қилай? Нима қилай ахир? – деди Степан Аркадьич мунгли товуш билан, аммо у нима дейётганини ўзи ҳам билмай, бошини туширди.

– Сиздан жирканаман, кўрсам кўнглим айнийди! – деб қичқирди Долли борган сари қизишиб. – Кўзингиздан оққан ёш эмас, сув! Сиз ҳеч маҳал мени яхши кўрган эмассиз; сизда қалб ҳам йўқ, олижаноблик ҳам! Сиз ифлос одамсиз, сиздан жиркана-

ман, ётсиз, ҳа, менга бутунлай ётсиз! – Долли ўзи учун даҳшатли бўлган бу ёт сўзини алам ва ғазаб билан оғизга олган эди.

Степан Аркадьич хотинига қараган эди, унинг юзидаги ғазаб ифодасини кўриб ҳам кўрқди, ҳам таажжубланди. Хотинига кўрсатган раҳм-шафқати унинг жаҳлини чиқарганига тушунолмасди. Долли эрининг кўнглида ўзига нисбатан муҳаббат эмас, ачиниш ҳисси борлигини пайқаган эди. «Йўқ, у мендан нафратланади. Гуноҳимни кечирмайди» деб ўйлади Степан Аркадьич, кейин:

– Даҳшат бу! Даҳшат! – деб ғудранди.

Шу маҳал нариги хонадан боланинг чинқириғи эшитилди, афтидан, у йиқилган бўлса керак; Дарья Александровна кулоқ солди, шунда юзи бирдан мулойимлашди.

Долли ўзига келгунча бир неча сония қаерда эканини, нима қилиш кераклигини билмагандай, даст ўрнидан туриб эшик томон юрди.

Степан Аркадьич бола чинқирганда хотинининг юзида рўй берган ўзгаришни кўриб: «Менинг боламни яхши кўради-ку, – деб ўйлади. – Ҳа, менинг боламни; шундай бўлгандан кейин, у қандай қилиб мендан нафратланади?»

– Долли, яна бир оғиз сўзим бор, – деди у хотинининг орқасидан юриб.

– Мабодо орқамдан борсангиз, хизматкорларни, болаларни чақираман! Майли, сизнинг ифлослигингизни билишсин! Мен бугун кетаман, сиз бу ерда ўйнашингиз билан қолинг!

Долли эшикни тарақлатиб ёпиб чиқиб кетди.

Степан Аркадьич хўрсинди, юзини артди, кейин секин қадам босиб, эшик томон юрди: «Матвей: тишчиб кетади, дейди; лекин қандай қилиб? Бунга ҳеч ақлим етмайди. Ҳай аттанг, жуда ёмон иш бўлди-да! Қандай бемаза сўзларни айтиб қичқирди-я! – деб

ўзича гудранди у хотинининг ифлос ва ўйнаш деган сўзларини эслаб. Балки бу сўзларни хизматкор қизлар ҳам эшитгандир! Ўтакетган расвогарчилик, даҳшат!» Степан Аркадьич бир неча сония ёлғиз турди, кўзларини артди, хўрсинди, кейин кўксини кўтариб, хонадан чиқиб кетди.

Жума кун эди, немис соатсоз емакхонада соатни бураётган эди. Степан Аркадьич эҳтиётлик билан ишлайдиган боши ярроқ соатсоз тўғрисида: «Бу немис соатларни бураб туриш учун ўзи бутун умрга буралган» деган ҳазилини эслаб кулимсиради. Степан Аркадьич яхши ҳазилни севар эди. «Балки, тўғридан ҳам тузалиб кетар. Топган гапини қаранг: ўнглиб кетар эмиш, – деб ўйлади. – Буни жойи келганда ҳикоя қилиш керак».

– Матвей! – деб чақирди у. Матвей киргач тайинлади: – Марья билан биргалашиб Анна Аркадьевна учун дам олиш хонасига жой тайёрлагин.

– Хўп бўлади.

Степан Аркадьич пўстинини кийиб, ташқарига чиқди.

– Овқатни уйда қилмайсизми? – деб сўради уни кузатиб чиққан Матвей.

– Кўрамиз. Ма, буни харажат қил, – деди у, ҳам ёнидан ўн сўм олиб бераётиб, – етадимми?

Матвей каретанинг эшигини ёпиб зинага қайтаётиб:

– Етадимми, етмайдими, ишқилиб, шуни эплаб туриш керак кўринади, – деди.

Бу орада Дарья Александровна чақалогини тинчитиб ва карета шарпасидан эрининг жўнаб кетганини пайқаб, яна ётовига қайтиб келди. Ётоқ унинг уй-рўзгор ташвишидан бошини олиб қочадиган бирдан-бир паноҳи эди; бу ердан чиқди дегунча мишг хил ишлар орасида ўралашиб қоларди. Мана ҳозир ҳам, бир зумгина болалар бўлмасига чиққан-

да, англиз хотин билан Матрёна Филимоновна кечиктириб бўлмайдиган ва фақат Дарья Александровнагина жавоб қилиши мумкин бўлган бир неча саволни беришди: болалар ўйнагани чиқишганда устларига нима кийдириш керак? Болаларга сут берайликми? Бошқа ошпазга одам юборайликми?

– Аҳ, мени ўз ҳолимга қўйинглар, қўйинглар ахир! – деди-ю, ётоқхонасига қайтиб кириб, боя эри билан гаплашган жойига келиб ўтирди. Қотма бармоқларига узуклари катта келиб қолган озрин қўллари қисиб ўтириб, эри билан бўлиб ўтган ҳамма гапни хаёлидан бир-бир ўтказа бошлади. «Кетди! У билан бўлган алоқасини нима билан тугатди экан? – деб ўйлади у. – Наҳотки у билан ҳали ҳам кўришиб турса? Нега бундан ундан сўрамадим? Йўқ, йўқ, ярашиб бўлмайди. Мабодо бир уйда қолганимизда ҳам, бари бир, бир-биримизга ёт бўлиб қоламиз. Умрбод ёт бўлиб қоламиз! – деб такрорлади ўзи учун даҳшатли бўлган бу сўзга бошқача маъно бериб. – Мен уни қандай севардим, ё раббий, қандай севардим-а!.. Қандай севардим-а! Ажабо, ҳозир ҳам уни севмайманми? Аввалгидан ҳам ортиқроқ севмайманми? Ҳаммасидан ҳам даҳшатлиси шуки...» деб бошлаган фикрини тамомлай олмади: Матрёна Филимоновна эшиқдан мўралаб қолди.

– Хоҳласангиз укамга одам юборайлик, ҳарқалай, овқат пиширишни билади-ку, – деди у. – Бўлмаса, кечагига ўхшаш, болалар соат олтигача овқатсиз қолишади.

– Хўп, ҳозир чиқиб айтаман. Ҳа, сутга одам юборингларми?

Шундай қилиб, Дарья Александровна кундалик ташвишларига боши билан шўнғиб кетди ва қайту-аламларини вақтинча шу ташвишларга фарқ этди.

Степан Аркадьич истъядоди соясида, мактабда яхши ўқиган бўлса ҳам, шўх ва ялқов бўлгани учун мактабни қолақлар қаторида битирган эди; лекин доимо айш-ишратда яшаганига, амалининг кичиклигига ва ўзининг ҳам ёшлигига қарамай, Москва маҳкамаларининг бирида бошчилик қилар, маоши яхши фахрли ўринни эгаллаб келар эди. Бу ўрнини сингиси Аннанинг эри, яъни ўша маҳкама тобе бўлган министрликда муҳим ўринлардан бирини эгаллаб ўтирган Алексей Александрович Каренин орқали олган эди. Агар Каренин қайнағасини шу ишга тайинламаганда ҳам, бари бир, Стива Облонский юзлаб бошқа шахслар: оға-инилари, опа-сингиллари, қариндошлари, бўлалари, амаки-тоға, амма-холалари орқали бу ўринни ёки олти минг сўм маошли шунга ўхшаш бошқа бир вазифани оларди, чунки унга пул керак эди, нимагаки, хотинининг давлати етарли бўлишига қарамай, унинг ишлари хароб эди.

Москва билан Петербург аҳолисининг ярми Степан Аркадьичнинг қариндоши ва ошна-оғайниси эди. У ўз ҳукмини ўтказадиган ва ўтказиб турган одамлар муҳитида турилган эди. Кекса давлат арбобларининг учдан бири отасининг ошналари, улар буни чақалоқлигидан бери билардилар; бошқалари у билан сенсираб гаплашар, қолганлари эса яхши танишлар эди; шундай қилиб, бу дунёнинг нозу неъматларини, ёрли жой, ижара, концессия ва шу кабиларни бўлиб берадиганларнинг ҳаммаси унинг ёр-дўстлари эди, улар Степан Аркадьични эсдан чиқариб юборишолмасди; шунинг учун Облонскийнинг сердаромад жой оламан деб ўзини ўтга ташлашига ҳожат йўқ эди; фақат дўстлар марҳаматини қайтармаслик, ҳасад этмаслик, жанжал қилмаслик, хафа бўлмаслик керак эди, холос! Степан Аркадьич

эса, хушфеъл одам бўлгани учун, ундай нарсалардан узоқ эди. Унга лозим бўлган маошли жойни бермасликларини айтишса, бу Степан Аркадьичга кулгили бўлиб кўринарди, чунки у фавқулодда бир нарсани талаб қилмасди; у фақат тенгқурлари олаётган маошнинггина олишни хоҳлар ва бу хил вазифани бажаришда бошқалардан қолишмас эди.

Степан Аркадьични таниганлар у фақат яхши, хушхулки ва виждонли бўлгани учунгина севиб қолмасдилар, балки унинг ўзида, ўтдай ёниб турган чиройли, очиқ чеҳрасида, чақнаган кўзларида, қора қошларида, қора сочларида, юзининг оқу қизилида унга рўпара келган одамларга қандайдир жисман таъсир қиладиган, хушвақт қиладиган дўстлик малоҳати ҳам бор эди. У билан учрашганлар: «Э! Стива Облонский! Ана ўзи ҳам келиб қолди!» деб аксари уни шодиёна бир табассум билан қарши олардилар. Баъзан у билан суҳбатлашгандан кейин хурсанд қиладиган бирон нарса рўй бермаган бўлса ҳам, бари бир, эртасига, индинига у билан учрашсалар, яна бояғидай суюнишарди.

Москвадаги маҳкамаларнинг бирида уч йилдан бери бошлиқ вазифасини бажариб келаётган Степан Аркадьич хизматдошлари, тобелари, бошлиқлари ва унга иши тушадиганларнинг муҳаббатларининггина эмас, ҳурматларини ҳам қозонди. Степан Аркадьични маҳкамада ҳамманинг ҳурмат қилишига сабаб бўлган асосий фазилати шундан иборат эдики, у аввало, ўзида ҳам камчиликлар борлигини билгани учун одамларга фавқулодда бир мулойимлик билан муомала қиларди; иккинчидан, унда мукамал либераллик бор эди, аммо бу газеталардан ўқиб олган либераллик эмас, балки қониди, таниди бўлган либераллик эди, у одамларнинг давлати ва мартабаларига қарамай, ҳаммасига бир хил кўз билан боқар, бир текис муносабатда бўларди;

учинчидан, энг муҳими шу эдики, қўлга олган ишга бепарво қарар, натижада унга ҳеч вақт берилиб ҳам кетмас, хатога йўл ҳам қўймас эди.

Степан Аркадьич маҳкамасига келди-ю, портфелини кўтариб, сертакалуф швейцар ҳамроҳлигида ўзининг кичкина кабинетига ўтиб кетди; у ерда мундирини кийиб, идорага кирди. Мирзолар билан хизматчиларнинг ҳаммалари ўринларидан туриб, хурсанд чехра билан эгилиб салом бердилар. Степан Аркадьич, ҳар маҳалгидай, жойига тез ўтиб кетди, у ерда маҳкама аъзоларининг қўлларини қисиб, жойига ўтирди. У назокат доирасидан чиқмай ҳазиллашиб, сўзлашиб бўлгандан сўнг иш бошлади. Завқ билан ишлаш учун лозим бўлган эркинлик, соддалик ва расмий чегарасини ҳеч ким Степан Аркадьич қадар билмас эди. Степан Аркадьичнинг маҳкамасида ишлайдиган ҳамма хизматчи сингари, котиб ҳам табассум ва эҳтиром билан қорозларни келтирди-да, Степан Аркадьич жорий қилган либерал бетакалуфлик билан сўз бошлади:

– Ахийри Пенза губернаси маҳкамасидан маълумот олдик. Мана, кўрсинлар...

Степан Аркадьич қорозлар орасига бармоғини суқиб туриб:

– Ахийри олибсизлар-да? – деди. – Қани, жаноблар... – Шундай қилиб, маҳкама мажлиси бошланди.

Степан Аркадьич маъруза маҳалида бошини виқор билан қуйи солиб: «Булар раисларининг ярим соатгина аввал айб иш қилиб қўйган бола аҳволига тушганлигини кошки билишса!» деб ўйлар, маъруза ўқилиб турган маҳалда, кўзлари куларди. Машгулот соат иккигача давом этар, иккида эса тапаффус бўлар, овқат қилишарди.

Маҳкама залининг каттакон ойнабанд эшиги кўққисдан очилиб, биров кириб келганда, соат ҳали

икки бўлмаган эди. Подшо сурати тагида ва зерцало⁴ орқасида ўтирган барча ҳайъат аъзолари, эрмак топилганидан хурсанд бўлишиб, ялт этиб эшик томон қарашди; лекин эшик ёнида турган қоровул кирган кишини дарров ҳайдаб чиқариб, ойнабанд эшикни орқасидан ёпиб қўйди.

Иш ўқиб бўлингандан сўнг Степан Аркадьич керишиб ўрнидан турди-да, замонанинг либерал қоидаларини бажо келтирмоқчи бўлгандек уйғун бир ҳаракат билан чўнтагидан папирос олиб, ўз кабинетини томон юрди. Икки ёрдамчиси, яъни эски хизматчи Никитин билан камер-юнкер Гриневич у билан бирга чиқди.

Степан Аркадьич:

– Овқатдан кейин тугатамиз, – деган эди, Никитин:

– Тугатганда қандай! – деди.

Ҳозир улар кўраётган ишга қатнашган шахслардан бири тўғрисида Гриневич:

– Фомин ўлгудай тулки одамга ўхшайди, – деб қўйди.

Степан Аркадьич Гриневичнинг сўзини эшитиб, юзини тириштирди ва шу билан биров ҳақида барвақт фикр юргизиш ярамаслигини сездирди-ю, лекин унга ҳеч нима демади.

– Боя кирган ким эди? – сўради у қоровулдан.

– Қандайдир бир одам, нарёққа ўтирилиб ҳам эдимки, сўрамасдан кириб кетибди, жаноби олийлари. Сизни сўрадилар Ҳайъат аъзолари чиқсин, иннайкейин дедим...

– Қаерда?

– Қайдам, даҳизга чиқдимни, боядан бери шу ерда юрувди. Ҳа, ана, – деди қоровул. жингалак соқол, кенг

⁴ Зерцало – қирраларига Буюк Петр фармонлари ёзилган уч бурчакли призма; бундай призмалар Инқилобдан илгари дашнат идораларига қўйиб қўйилар эди. (Тарж.)

яғринли ғўлабир одамни кўрсатиб; у баррадан қилинган папоғини бошидан олмасданоқ поғоналари ейлиб кетган тош зинапоядан шаҳдам одимлар билан енгилгина чиқиб келаётган эди. Қўлтиғига портфель қистириб пастга тушиб бораётган бир озгин амалдор тўхтади-да, югуриб чиқаётган кишининг оёқларига хушламай кўз ташлагач, Облонскийга савол назари билан қараб қўйди.

Степан Аркадьич зина тепасида турган эди, у югуриб чиқаётган кишини таниганда, мундири-нинг каштали ёқаси устида мулойимгина кулимсираб турган юзи яна ҳам чарақлаб кетди.

Степан Аркадьич ўзига яқинлашиб келаётган кишини кўздан кечириб:

– Ана холос! Левин-ку, бор экансан-а! – деди дўстона бир ҳазил билан кулимсираб.

– Қандоғ бўлди, мени шу харобадан топишга жирканмадингми? – деди Степан Аркадьич, ошнасининг қўлини қисиш билан қаноатланмай уни ўпа туриб. – Қачон келдинг?

– Ҳозир келдим, сени жуда ҳам кўргим келди, – деб жавоб берди Левин, ийманиб ва айни замонда зардаси қайнаб, хавотирланиб теварағига аланглаб қараб қўйди.

– Юр бўлмаса кабинетга, – деди Степан Аркадьич. У ошнасининг иззат-нафси кучли ва жонсарақ эканлигини, ийманчоқлигини биларди: Степан Аркадьич уни қўлидан ушлади-да, хатарли жойдан олиб ўтаётгандек, бошлаб кетди.

Степан Аркадьич танишларининг қарийб ҳаммаси билан: олтмиш яшар чоллар билан ҳам, йигирма ёшли йигитлар билан ҳам, актёрлар, министрлар, савдогарлар ва генерал-адъютантлар билан ҳам сенсираб гаплашарди, у билан сенсираб гаплашадиганларнинг жуда кўпи ижтимоий зинапояннинг икки четидаги поғоналарда турарди, шунинг учун улар Облонский орқали

бир-бирларига яқинликларини билишса, ниҳоятда ажабланган бўлардилар. У ўзи билан шампан виноси ичишганларнинг ҳаммаси билан «сен»сираб гапиришарди, ўзи эса ҳамма билан шампан виноси ичишарди. Шунинг учун ўз тобелари олдида сенсираб гаплашадиган, ўзига «иснод тегтизадиган» дўстлари билан учрашгудек бўлса (у ошналарининг кўпини ҳазиллашиб шундай деб атар эди), ўзига хос бир назокат билан бу нохуш таассуротнинг таъсирини тобелари кўзида камайтира биларди. Левин «иснод тегтизадиган»лардан эмасди, лекин Облонский Левиннинг, тобелари олдида менга яқинлигини билдиргиси келаётгандир, деб ўйлаганини ўзига хос бир назокат билан сезди-ю, уни дарҳол кабинетга олиб кириб кетишга шошилди.

Левин Облонский билан қарийб бир ёшда экани, у билан бирга майхўрлик қилгани учунгина уни сенсирамас эди. Левин унинг дастлабки ёшлик чоғларидаги ўртоғи, дўсти эди. Илк ёшлик чоғларида топишган ошналар бир-бирларини қандай яхши кўришса, характерлари ва дидларининг турли бўлишига қарамай, булар ҳам бир-бирларини шундай яхши кўришарди. Шундай бўлса ҳам, фаолиятнинг турли хилини танлаб олган кишиларда тез-тез учраб турганидек, буларнинг ҳар бири иккинчисининг фаолиятини тилда оқласа ҳамки, ундан дилида нафратланарди. Буларнинг ҳар бирига ўзи кечираётган ҳаёт чинакам ҳаёт бўлиб, ошнаси кечираётган ҳаёт эса, фақат қора ҳаёт бўлиб кўринарди. Облонский Левинни кўрганда енгил, истехзоли табассумдан ўзини тия олмади. Левиннинг қишлоқдан Москвага келиб-келиб турганини у неча марта кўрган; Левин қишлоқда қандайдир иш билан машғул; аммо нима қилаётганини Степан Аркадьич ҳеч маҳал дурустроқ тушунмайди, аслини суриштирилса, бунга қизиқмайди ҳам. Левин ҳар доим Москвага ҳаяжонланиб, шошиб, бир оз сиқилиб ва сиқилгандан ўзи тажанглашиб, кўпинча та-

моман янги, кутилмаган фикр билан келади. Степан Аркадьич бунга кулса ҳам, лекин уни яхши кўрарди. Худди шунга ўхшаш Левин ҳам ошнасининг шаҳардаги ҳаёт тарзидан ва қилиб турган хизматидан ичида нафратланар, бу хизматни беҳуда нарса деб, ундан куларди. Лекин фарқ шунда эдики, ҳамма қилган ишни қилган Облонский, ўзига ишонч ва оққўнгилик билан, Левин эса ўзига ишонмай ва гоҳо жаҳл аралаш куларди.

– Биз сени кўпдан бери кутамиз, – деди Степан Аркадьич кабинетига кириб ва Левиннинг қўлини қўйиб юбориб; у шу ҳаракати билан бу ерда хавф-хатар йўқлигини билдиргандай бўлди. – Жуда, жуда шод бўлдим сени кўриб, – деб сўзини давом эттирди. – Хўш, қалайсан? А? Қачон келдинг?

Левин индамади, у Облонскийнинг ёрдамчиларига, бу нотаниш кишиларга, айниқса, олифта Гриневичнинг қўлига қараб қолди; Гриневичнинг оппоқ, узун бармоқлари, учлари қайрилиб турган узун, сариқ тирноқлари, кўйлагининг енгларидаги каттакон, йилтироқ запонкалари ва айниқса қўллари Левиннинг бутун фикру хаёлини олиб қўйиб, бемалол ўйлашига халақит берар эди. Облонский буни дарҳол сезиб, кулимсиради.

– Ҳа-я, рухсат этинглар, сизларни таништирай, – деди у. – Ёрдамчиларим: Филипп Иванович Никитин, Михаил Степанович Гриневич, – кейин Левин томонга юзланди: – Земство ходими, янги земство одамларидан, бир қўлида беш пудли тошни кўтарадиган полвон, чорвачи, овчи ва менинг дўстим Константин Дмитрич Левин, Сергей Иванович Кознишевнинг укаси.

– Жуда соз, – деди чол.

Гриневич эса узун тирноқли нозик қўлини узата туриб:

– Акангиз Сергей Ивановични билиш шарафига нойилмиз, – деди.

Левин қовоғини солиб, Гриневичнинг қўлини совуққина қисди-ю, дарҳол Облонскийга юзланди. Гарчи у бутун Россияга номи кетган ва бир онадан талашиб тушган ёзувчи акасини жуда-жуда ҳурмат қилса ҳамки, унга Константин Левин сифатида эмас, машҳур Кознишевнинг укаси сифатида мурожаат қилишларини сира ёқтирмас эди.

– Йўқ, мен энди земство ходими эмасман, ҳаммаси билан уришиб қолдим, мажлисларига ҳам бормайман, – деди у Облонскийга қараб.

– Дарров-а! – деди кулимсираб Облонский. – Нечун? Нима бўлди?

– Бунинг тарихи узун. Вақти келганда айтиб бераман, – деди-ю яна ўзи ҳикоя қилишга тутинди. – Хайр, гапнинг қисқаси шуки, ҳеч қандай земство фаолияти йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас, мен бунга ишондим, – деб гап бошлади, гўё уни биров ҳозир хафа қилгандек, – биринчидан, бу ўйинчоқ, парламент ўйинини ўйнашади, мен эсам ўйинчоққа қизиқадиган даражада ёш ҳам эмасман, унчалик қари ҳам эмасман; иккинчидан (дудуқланди), земство-уезд coterie⁵ учун пул топиш қуроли; бурунлари васийлар, судлар бўларди, энди эса порахўрлик бўлмаса ҳам, бебилиска маоши бўлган земство бор, – деди у қизишиб, худди шу ерда ўтирганлардан биронтаси у билан гап талашаётгандек.

– Ўхў! Сени яна янги фазада, консерватив фазада кўряпман-ку, – деди Степан Аркадьич, – лекин бу масала устида кейин гаплашамиз.

Левин Гриневичнинг қўлларига нафрат билан тикилиб туриб:

– Ҳа, кейин гаплашамиз. Лекин сени бир кўргим келган эди, – деди.

Степан Аркадьич мийиғида кулимсираб қўйди. У Левиннинг, афтидан француз машиначи тикиб берган янги кийимини кўздан кечира туриб:

⁵ Бу ерда «шайка» маъносига. (франц.)

– Минбаъд Европа кийимини киймайман деб айтмабмидинг? – деди. – Шунақа! Кўриб турибман: янги фазадасан.

Левин бирдан қизариб кетди, лекин ўзлари ҳам сезмасдан хиёлгина қизарган катта кишилар сингари эмас, балки ўз уятчанликлари билан кулгили аҳволга тушиб қолганликларини сезган ва бунинг натижасида яна беш баттар уялиб, кўзларига ёш келгунча қизардиган болаларга ўхшаб қизарди. Унинг бу маъноли, мардона юзини болаларникига ўхшаш бир аҳволда кўриш шу қадар таажжуб эдики, Облонский ундан кўзларини олиб қочди.

– Қани, қаерда кўришамиз? Сен билан гаплашадиган жуда, жуда зарур гапим бор, – деди Левин.

Облонский ўйланиб қолди шекилли:

– Кел бўлмаса: Гуриннинг ресторанига бориб овқат қилайлик-да, ўша ерда бафуржа гаплашайлик. Учгача бўшман, – деди.

Левин бир оз ўйлагандан сўнг:

– Йўқ, мен бир ерга бориб келишим керак, – деб жавоб қилди.

– Хайр, ундай бўлса бирга тушлик қилайлик.

– Тушлик? Йўқ, менга қара, айтадиган гапим унақа узун эмас, фақат икки ориз сўз айтаман-у, сендан бир нарса сўрайман, холос. Гаплашадиган бўлсак, кейин гаплашамиз.

– Хўп бўлмаса, ҳозир айта қол ўша икки ориз сўзингни, суҳбатни тушлик устида қиламиз.

– Бўлмаса икки ориз сўзим шу, – деди Левин, – дарвоқе, айтарли сўз ҳам эмас.

Левин уятчанлигини босишга ҳаракат қилган эди, бирдан юзи қаҳрли тус олди.

– Шчербацкийлар нима қилишяпти? Бояги-боягидекми? – деди Левин.

Степан Аркадьич қайнсинглиси Китига Левиннинг ошиқ эканлигини кўпдан бери биларди; шу-

нинг учун мийиғида кулимсираб қўйди, кўзлари чақнаб кетди.

– Сен икки оғиз дейсан, мен бўлсам икки оғиз сўз билан жавоб қилолмайман, чунки... кечир, бир дақиқага...

Секретарь бетакалуф ҳурмат билан ичкари кирди-да, ишнинг кўзини билишда ўзларини бошлиқларидан устун деб билувчи ҳамма секретарларга хос бир такаббурлик билан қўлидаги қоғозларни Облонскийнинг олдига келтириб, бир нима сўраш баҳонасида аллақандай қийинчиликларни тушунтира кетди. Степан Аркадьич унинг сўзини охиригача эшитмай, ўз қўлини секретарнинг қўли устига мулойимгина қўйди.

– Йўқ, мен айтганимдай қила қолинг, – деди у, бу танбеҳни юзидаги жилмайиш билан мулойимлаштириб; ишни ўзи қандай тушунганлигини қисқагина уқтиргандан сўнг қоғозларни нари сурди-да: – Шундай қила қолинг, ҳа, лутфан шундай, Захар Никитич, – деди.

Секретарь уялиб чиқиб кетди. Степан Аркадьич секретарь билан гаплашиб бўлгунча Левин ўзини хижолатдан бутунлай ўнглаб олди; энди у икки қўли билан стулга суяниб турар, юзида эса истехзоли бир диққат ифодаси бор эди.

– Ҳеч тушунмадим, тушунмадим-да, – деди у.

Степан Аркадьич ҳам шўхгина кулимсираб ва папирос ола туриб:

– Нимага тушунмайсан? – деб сўради. У Левиндан қандайдир ғалати бир қилиқ кутарди.

Левин елкаларини қисиб:

– Қилаётган ишларингизга тушунмайман, – деди.

– Тавба, қандай қилиб шу ишни жиддий иш деб қиласан?

– Нима бўпти?

– Нима бўларди, қиладиган ҳеч нима йўқ-ку.

– Сен шундай деб ўйлайсан-у, лекин бизнинг ишимиз бошимиздан ошиб-тошиб ётибди.

– Қоғозбозлик-да. Ҳа, сенинг бунақа ишга суюгинг йўқ, – деб қўйди Левин.

– Яъни, фикрингча, бирон нуқсоним борми?

– Эҳтимол, бордир ҳам, – деди Левин. – Шундай бўлса ҳам сенинг сипойилигингга ҳавасим келади, дўстимнинг шундай улуғ кишилигидан фахрланаман. – Кейин, ўзини зўрлаб Облонскийнинг кўзларига тик қаради-да, илова қилди: – Лекин менинг саволимга жавоб бермадинг-да.

– Хайр, хўп, хўп, сабр қил, сен ҳам бир кун эшигимизни қоқиб келарсан. Яхшики Каразино уездида уч минг десатина еринг, мана бундай мустаҳкам муқулларинг бор, ўзинг ҳам ўн икки яшар қиздай тароватлисан, шундай бўлса ҳам, бари бир, бир кун бизнинг олдимизга келасан. Ҳа, энди сен сўраган нарсага келсак: у масалада ҳеч қандай ўзгариш йўқ. Лекин, афсуски, йўқламаганингга жуда кўп бўлди.

– Бир нима бўлдими? – Левин чўчиб сўради.

– Йўқ, ҳеч нима бўлгани йўқ, – деб жавоб берди Облонский. – Бафуржа гаплашамиз. Хўш, ўзинг нима иш билай келдинг?

– Эй, бу тўғрида ҳам кейин гаплашамиз, – деди Левин, яна қулоригача қизариб.

– Ҳа, яхши. Масала ойдин, – деди Степан Аркадьич. – Гап бундоқ, сени уйимга чақирсам бўларди-ю, лекин хотиним пича бетоброқ. Бундай қила қолайлик: агар кўрмоқчи бўлсанг, улар бутун соат тўртдан бешгача ҳайвонот борида бўлишса керак. Кити яхма-лак отяпти. Ўша ерга бор, мен келаман, кейин бирон ерга бориб тушлик қиламиз.

– Жуда соз, яхши қол.

– Ҳа-да, бормаи қолма, мен сени биламан, ё эсингдан чиқарасан ёки бирдан қишлоққа жўнаб қоласан! – деб Степан Аркадьич кулиб унинг орқасидан қичқариб қолди.

– Йўқ, бораман.

Левин Облонскийнинг ёрдамчилари билан хайрлашмаганини эшикка етгандагина эслади; шундай қилиб кабинетдан чиқиб кетди.

– Афлааридан жуда серғайрат жанобга ўхшайдилар, – деди Гриневич, Левин чиқиб кетгандан сўнг.

– Ҳа, шунақа, отахон, – деди Степан Аркадьич, бошини чайқатиб. – Хўп бахтли одам-да! Каразино уездидан уч минг десатина ери бор, келажаги олдида, тароватига тараф йўқ! Бизга йўл бўлсин.

– Ия, сиз нимага зорланасиз. Степан Аркадьич? Степан Аркадьич қаттиқ хўрсиниб:

– Эй, аҳволим ёмон, жуда ёмон, – деди.

VI

Облонский Левиндан нимага келганлигини сўраганда, Левин қизариб кетди ва қизаргани учун ўзидан жаҳли чиқди, чунки у: «қайнсинглингга оғиз солгани келдим» деб жавоб бера олмади, гарчи ўзи шу мақсадда келган бўлса ҳам.

Левинлар билан Шчербацкийларнинг хонадонлари Москвадаги эски дворян хонадонларидан; улар ҳамма вақт бир-бирлари билан яқин ва дўстона муносабатда бўлиб келишган. Бу алоқа Левиннинг студентлик вақтида яна ҳам мустаҳкамланди. У Долли билан Китининг акаси ёш князь Шчербацкий билан бирга тайёрланиб, университетга бирга кирган эди. Ўша маҳал Левин Шчербацкийларнинг уйига тез-тез келиб юрарди. Натижада Шчербацкийларнинг хонадонини яхши кўриб қолди. Бу қанчалик ғалати туюлмасин, Константин Левин чиндан ҳам Шчербацкийларнинг уйига, оиласига ва айниқса бу оиланинг аёлларига меҳр қўйган эди. Левин опасини эсдай олмасди, ёлғиз опаси бор эди, холос; шунинг учун ўқимишдан, ноумсан эски дворян оиласини у биринчи марта Шчер-

бацкийларнинг уйида кўрди, Левин ота-онасининг вафоти туфайли бундан маҳрум бўлган эди. Бу оиланинг ҳар аъзоси, айниқса, аёллари унинг назарида қандайдир сирли, шоирона бир туман пардаси билан қоплангандай эди. Левин улардан биронта нуқсон топиш у ёқда турсин, балки уларни ўраб турган ўша шоирона парда орқасида энг юксак ҳислар ва турли камолатлар яширинган деб ишонарди. Бу уч нафар ойимқизга нима учун кун оралаб гоҳ французча, гоҳ инглизча гапириш керак эди; нима учун улар муайян соатларда навбат билан фортепиано чалар эдилар (бу мусиқа овози акасининг хонасида, юқорида, студентлар дарс тайёрлаётган хонада эшитиларди); француз адабиёти, мусиқа, расм, рақс муаллимлари нима учун бу ерга келиб туради; муайян соатларда учала ойимқиз: Долли – узун, Натали – ўртача, Кити эса қизил пайпоқ кийган хушбичим оёқчаларини одамлар кўзидан яширолмайдиган даражада ниҳоятда калта атлас пўстинчасини кийиб, М-Ше Linon билан нима учун коляскада Тверский бульварга боришади; нима учун уларга шляпаси заррин тўқали лакей ҳамроҳлигида Тверский бульвар бўйлаб юриш керак эди, мана шуларнинг ҳаммасига ва уларнинг дилидаги сирларига Левин тушунмас, лекин у ерда юз берган нарсаларнинг ҳаммаси гўзал, ажойиб нарсалар эканини билар, шунинг учун, содир бўлган нарсаларнинг худди шу сирри-асрорига мафтун эди.

Студентлик вақтида у ойимқизларнинг каттасини, яъни Доллини яхши кўриб қолишга сал қолди, лекин уни тезда Облонскийга эрга бериб юбордилар. Ана шундан кейин иккинчисига кўнгли кўя бошлади. У худди опа-сингиллардан бирини яхши кўриши кераклигини ҳис қилса ҳам, фақат қайси бирини яхши кўришини билмас эди. Лекин Наталья ҳам киборлар муҳотида кўзга кўринар-кўринмас дипломат Львовга тегиб кетди. Левин университетни битириб

чиққан кезларда Кити ҳали норасида эди. Ёш Шчербацкий флот хизматига кириб, Болтиқ денгизида чўкиб кетгандан сўнг, Левин Облонский билан дўст бўлишига қарамай, Шчербацкийларникига камдан-кам борадиган бўлиб қолди, лекин шу йил, қишлоқда бир йил тургандан сўнг, қишда Москвага келиб, Шчербацкийларни кўрганда, уч опа-сингилдан қайси бирини севиш насиб бўлганлигини англади.

Камбағал эмас, насли-насаби тоза, бадавлат киши бўлган Левин учун кичкина Шчербацкаяга оғиз солишдан ҳам осонроқ нарса йўқдай туюлиши мумкин, уни қизларига жуда ҳам муносиб деб дарҳол қабул қилишлари эҳтимолдан узоқ эмасди. Лекин Левин ошиқ эди, шунинг учун Кити унинг назарида ҳар жиҳатдан мукамал, самовий, ўзи эса тупроқдан ташқари юрган кичик бир хилқат бўлиб кўринарди, бундай бўлгандан кейин бошқаларнинг ҳам, Китининг ўзи ҳам уни муносиб куёв деб билишлари сира-сира ақлга сирмас эди.

Икки ой Москвада гангиб юргандан ва Кити билан учрашиш ниятида киборларга аралашиб. Китини қарийб ҳар кун кўриб тургандан кейин, Левин, бирдан бундай бўлиши мумкин эмас, деган қарорга келди-ю, қишлоғига жўнаб қолди.

Левин қизнинг ота-онаси кўзида ўзини гўзал Китига нолойиқ, номуносиб куёв деб билгани ва Кити ҳам мени сева олмайди деган ўйга боргани учун, бундай бўлиши мумкин эмас, деган қаноатга келган эди. Қариндош-уруғлари назарида у ҳеч қандай муайян фаолияти ва жамиятда ўрни бўлмаган одам эди, ҳолбуки, бу ўттиз икки ёшга кирганда, ўртоқлари алақачон – кими полковник ва флигель-адъютант, кими профессор, кими банк ва темир йўл бошқармасининг директори ёки Облонскийга ўхшаш, давлат маҳкамасининг раиси бўлиб ўтирибди: ўзи эса (у бошқалар назарида ўзининг қандай одамли-

гини жуда яхши биларди) сигир кўпайтириш, ов қилиш, бино қуриш билан овора бўлган бир помещчик, яъни жамият тушунчасича, ҳеч нимага ярамаган кишилар қиладиган ишни қилиб юрган ва дурустроқ одам бўлмаган уқувсиз бир киши эди, холос.

Сирли, гўзал Китига келганда, у бундай хунук (у ўзини шундай ҳисобларди) кишини, айниқса, кўзга кўринарли бирон фазилати бўлмаган шундай тўпори бир одамни яхши кўра олмасди. Бундан ташқари, Китига бўлган аввалги муносабати, яъни Китининг акаси билан ошначилик қилиб юрган кезларида катта кишининг кичик болага қиладиган муносабатига ўхшаш муносабатда бўлгани ҳам севгиси йўлида янги бир тўраноқ бўлиб кўринарди. Хунук, меҳрибон кишини (у ўзини шундай ҳисобларди) ака-укалик меҳри билан севиш мумкин, лекин ўзи Китини қандай муҳаббат билан севган бўлса, Кити ҳам уни шундай севиши учун, чиройли, айниқса, ажойиб фазилатли киши бўлиши керак, деб ўйларди.

Хотинлар кўпинча хунук, оддий одамларни яхши кўришади, деб эшитган бўлса ҳам, бунга ишонмасди, чунки у бу нарсани ўзига қараб ечар, ўзи эса фақат чиройли, сирли ва жонон аёлларнигина яхши кўрарди.

Левин қишлоқда икки ой тургандан сўнг, Китига бўлган севгиси ёшлик чорларида бошдан кечирган севгиларнинг биронтасига ҳам ўхшамаганлигига, бу ҳис бутунлай тинчини олиб қўйганига, Китининг ўзига тегиш-тегмаслик масаласини ҳал қилмасдан яшай олмаслигига, юрагидаги умидсизлик ўзида пайдо бўлган васваса оқибати эканига, ўзининг рад қилинишга ҳеч қандай далил йўқлигига қаноат ҳосил қилди. Шунинг учун у бу сафар Москвага қатъий қарор билан: Китига оғиз солиш ва қабул қилсалар унга уйланиш қарори билан келган эди. Ёки... рад қилсалар, ҳоли нима бўлишини ўйлашга юраги бетламасди.

VII

Левин Москвага эрталабки поезд билан келиб, она бир, ота бошқа бўлган акаси Кознишевникига тушди. Келишининг сабабини дарҳол айтиш ва акаси-дан маслаҳат олиш учун кийимларини ўзгартириб унинг кабинетига кирди; лекин акаси ёлғиз эмас экан. У ерда Харьковдан келган машҳур фалсафа профессори ўтирган экан; у ўзи билан Кознишев ўртасида гоят муҳим фалсафий масалада чиққан англашилмовчиликни бартараф қилиш учун атайин Москвага келибди. Профессор материалистларга қарши қизгин мунозара бошлаган, Сергей Кознишев эса бу мунозарани мароқ билан кузатиб юрган: у профессорнинг сўнги мақоласини ўқиб, ўзининг эътирозларини унга хат орқали ёзиб юборган; у профессорнинг материалистларга ҳаддан зиёд ён босиб юборганлигини таъна қилган эди. Профессор ҳам бу масалани бамаслаҳат ҳал қилиш учун дарҳол етиб келди. Гап ўша маҳаллар жуда мода бўлган масала, яъни «инсон фаолиятидаги руҳий ва физиологик ҳодисалар ўртасида чегара борми ва бўлса қаерда?» деган масала ҳақида борарди.

Сергей Иванович одатда ҳаммани мулоимлик билан совуққина қарши оларди; укасини ҳам шундай кутиб олиб, уни профессор билан таништирган-дан сўнг, суҳбатини давом эттирди.

Кўзойнакли, тор манглайли кичкина сап-сариқ одам саломлашиш учун бир зумгина гапдан тўхтаб, сўнг парво қилмай сўзини улаб кетди. Левин профессорнинг кетишини кутиб ўтирди, лекин кўп ўтмай суҳбат мавзуи унинг ўзини ҳам қизиқтирди.

Левин бу ерда тилга олинган мақолаларни журналларда учратган ва университетда табиатшунос бўлгани учун ўзига таниш тиббиёт билими асосларининг тараққиёти билан қизиқиб, у мақолаларни

Ўқиган эди; лекин инсоннинг ҳайвондан пайдо бўлгани ҳақидаги, рефлекслар, биология ва социология ҳақидаги бу илмий ҳулосаларни сўнгги вақтларда миясига тобора тез-тез келиб турган ўлим ва ҳаётнинг ўзи учун бўлган аҳамияти ҳақидаги масалалар билан ҳеч борламаган эди.

У акасининг профессор билан қилаётган суҳбатини эшитиб, илм масалаларини кўнгил масалаларига олиб келиб борлашаётганини пайқади; шу масалаларга бир неча бор жуда яқинлашиб келишарди-ю, лекин Левиннинг назарида, энг муҳим масалага ҳар сафар энди яқинлашди дегунча дарров узоқлашиб, яна нозик боблар, шарҳлар, цитаталар, имо-ишоралар, обрўли зотлар айтган сўзлар соҳасига шўнғиб кетардилар; Левин бўлса гап нима устида кетаётганини зўрға-зўрға тушунарди.

Сергей Иванович ўзига хос аниқ ва равшан бир ифода ва нафис бир талаффуз билан:

– Ташқи дунё ҳақидаги тасаввурларимнинг ҳаммаси таассуротларим натижаси бўлишига ҳеч йўл қўёлмайман, бу ҳақда Кейснинг фикрига ҳеч маҳал қўшилолмайман, – деди. – Борлиқ ҳақидаги тушунчани мен ҳис, сезги орқали ҳосил қилганим йўқ, зеро, бизга бу тушунчани берадиган махсус аъзо ҳам йўқ, – деди.

– Хўп, лекин улар, Вурст, Кнауст ва Припасовлар сизга, борлиқ ҳақидаги тушунчангиз барча сезгилар мажмуасидан ҳосил бўлади, бу борлиқ тушунчаси сезгилар натижасидир, деб жавоб беришади. Ҳатто Вурст ҳам: сезги йўқ жойда, борлиқ ҳам йўқ, деб айтади.

– Мен аксини исбот қиламан, – деб Сергей Иванович сўз бошлади...

Лекин Левинга улар яна энг муҳим масалага яқинлашишганда, тарин узоқлашиб кетишаётгандек туюлди, шунинг учун профессорга шу саволни беришга журъат этди:

– Агар ҳисларим йўқ қилинса, таним ўлса, демак, ортиқ ҳеч қандай борлиқнинг бўлиши мумкин эмас экан-да?

Профессор файласуфдан кўра кема судровчи мардикорга ўхшаган бу ғалати одам гапини бўлгани учун гаши келди-ю, руҳий азоб чекаётгандек қараб қўйди; кейин: «бунинг гапига нима деса бўлади?» деб сўраётгандек, кўзларини Сергей Ивановичга тикди. Лекин Сергей Иванович профессор сингари зўр бериб, бир ёқлама қилиб гапирмаган эди, шу сабабли профессор учун бу саволга жавоб бериш ва айни замонда жуда соддадиллик билан берилган бу табиий саволни тушуниш учун мияси етарли даражада тоза эди. Шунинг учун кулимсираб туриб:

– Бу масалани ҳал қилишга ҳали ҳақимиз йўқ, – деб қўйди.

– Қўлимизда далиллар йўқ, – деб профессор Сергей Ивановичнинг сўзини тасдиқлади-да, ўз фикрини давом этишга киришди. – Йўқ, – деди у, – мен шунини таъкидламоқчиман: Припасов айтганидек, сезги замирида таассурот бўлса ҳамки, биз бу икки тушунчани бир-бирдан қатъиян фарқ этишимиз лозим.

Левин ортиқ қулоқ солмай, профессорнинг кетишини кутиб ўтирди.

VIII

Профессор кетгандан сўнг Сергей Иванович ука-сига ўтирилиб:

– Келганингга жуда хурсанд бўлдим. Кўпроқ турасанми? Хўжалигинг қалай? – деди.

Хўжалиги акасини унча қизиқтирмаслигини ва унга табиатсозлик қилиб шунчаки сўраб қўйганлигини Левин биларди, шунинг учун фақат буғдой сотгани ва пули ҳақидагина жавоб қилди.

Левин уйланиш ниятида эканини айтиб, бу ҳақда акасининг маслаҳатини сўрамоқчи бўлган ва бунга ҳатто қатъий қарор ҳам қилган эди; лекин акасини кўриб, унинг профессор билан қилган суҳбатига қулоқ солгандан сўнг, кейин эса акасининг ҳомийлик оҳанги билан хўжалик ишларини сўраганини (уларнинг оналаридан мерос қолган мулк бўлинмагани учун мулкнинг ҳар иккала қисмини ҳам Левин бошқариб келарди) эшитиб, Левин ўзининг уйланиш нияти ҳақида нима учундир акаси билан гаплаша олмаслигини сизди. Акам бу масалага менинг кўзим билан қарамайди, деб ўйлади.

Сергей Иванович земствога жуда қизиқар ва унга катта аҳамият бериб келарди, шунинг учун:

– Хўш, сизлар томонда земствонинг аҳволи қалай? – деб сўради.

– Ростини айтсам, қанақалигини билмайман...

– Нега? Сен ўша земство маҳкамасининг аъзоси-сан-ку!

– Йўқ, ҳозир аъзоси эмасман, чиқиб кетдим, мажлисларига ҳам бормаيمان, – деб жавоб берди Константин Левин.

Сергей Иванович эса:

– Афсус! – деди, қоворини осилтириб.

Левин ўзини оқлаш учун уездларидаги мажлислар тўғрисида гапира бошлади.

– Ана шу-да, биз ҳамма вақт шундай қиламиз, – деб Сергей Иванович унинг сўзини бўлди. – Биз, руслар, ҳаммаша шундай қиламиз. Ўзимизнинг хатоларимизни кўра билиш қобилиятимиз, эҳтимол, яхши фазилатдир, лекин биз ошириб юборамиз, ҳамма вақт тилимизнинг учида турган киноя билан юпанамиз. Мен сенга айтсам, земство муассасалари ихтиёрида бўлган ҳуқуқ Европанинг бошқа бир халқига, чунончи немислар ё инглазларга берилса борми, улар бу ҳуқуқдан фойдаланиб, озодликка эришади, биз бўлсак, мана шунақа куламиз, холос.

– На чора? – деди Левин, гуноҳкорларча, – бу менинг охирги тажрибам эди. Шунинг учун жонимнинг борича уриниб кўрдим, бўлмади, қўлимдан келмади.

– Қўлимдан келмади эмиш, – деди Сергей Иванович, – сен бу нарсага чинакам иш кўзи билан қарамайсан.

Левин хафалик билан:

– Балки, – деб қўйди.

– Хабаринг борми, Николай аканг яна шу ерда юрган эмиш.

Николай – Константин Левиннинг туғишган акаси, Сергей Ивановичнинг эса она бир укаси эди: мол-мулкининг кўпини созуриб, ярамас одамлар билан улфат бўлиб, ака-укаси билан уришиб юрган, хароб бўлган киши эди.

– Йўр-э? – деб юборди Левин така-пука бўлиб, – қаердан биласан?

– Прокофий кўчада кўрибди.

– Шу ерда-я, Москвада-я? Қаерда эмиш? Биласанми? – Левин ҳозироқ чиқиб кетадигандек, ўрнидан сакраб турди.

Сергей Иванович укасининг ҳаяжонланганига ачингандай бошини чайқаб:

– Аттанг, сенга айтмасам бўлар экан, – деди. – Қаерда турганини билиб келгани одам юбордим. Трубинга берган векселни тўлаб қўювдим, уни ҳам ўзига юбордим. Мана унинг менга қилган жавоби.

Сергей Иванович пресс-папье тагида ётган хатни олиб укасига узатди.

Левин валати, лекин ўзи учун қадрдон бўлган хат билан ёзилган сатрларни ўқиб чиқди.

«Мени ўз ҳолимга қўйишларингизни мутелик билан илтимос қиламан. Марҳаматли акажон ва укажонимдан талаб қиладиган бир нарсам бўлса, у ҳам шудир. Николай Левин».

Левин бу сатрларни ўқиди-ю, бошини кўтармасдан, қўлида хат билан Сергей Иванович олдида туриб қолди.

Ҳозир унинг қалбида бахтсиз акасини унутиш истаги билан бундай қилиш ёмон-ку, деган тушунча ўртасида кураш бормоқда эди.

– Афтидан, мени ҳақорат қилмоқчига ўхшайди,
– деди Сергей Иванович сўзини давом қилдириб,
– лекин мени ҳақорат қила олмайди, унга ҳақоним билан ёрдам қилишни истардим-у, лекин биламан, бунинг иложи йўқ-да.

– Тўғри, тўғри, – деб такрорлади Левин. – Сенинг унга муносабатингни биламан, қадрлайман ҳам, лекин мен унинг олдига боришим керак.

– Хоҳдасанг, майли, бор, лекин маслаҳат бермайман, – деди Сергей Иванович. – Яъни ўзим тўғримда кўнглим тўқ, у сени мен билан уриштириб қўя олмайди, бунисидан қўрқмайман, лекин маслаҳатимга кирсанг, бормаганинг маъқул. Унга ёрдам қилиб бўлмайди. Яна ўзинг биласан.

– Эҳтимол, ёрдам қилиб бўлмас, лекин сезиб турибман, айниқса, шу дақиқада, – бу бошқа гап, – хотиржам бўлолмаслигимни сезиб турибман.

– Ана холос, мен бу қилишнинг тушунолмаيمان, – деди Сергей Иванович. Кейин илова қилди: – лекин бир нарсага яхши тушунаман: бу танозе ва итоат саборидир. Николай ҳозирги аҳволга тушгандан сўнг разолат деб аталган нарсага бошқача, марҳамат кўзи билан қарайдиган бўлиб қолдим... биласанми унинг нималар қилганини?..

Левин қайта-қайта:

– Уҳ, бу жуда мудҳиш, мудҳиш! – деди.

Левин Сергей Ивановичнинг лакейдан акасининг манзилини олиб дарҳол жўнамоқчи бўлди-ю, лекин ўйланиб кўриб, кечкурун боришга қарор қилди. Кўнгли бесаранжомлигидан қутулиш учун, Москвага

нима мақсадда келган бўлса, энг аввал шу ишни ҳал қилиш керак эди. У акасиникидан тўғри Облонскийнинг идорасига борди; у ерда Шчербацкийларни суриштирди-да, Китини кўриш мумкин бўлган жойга қараб кетди.

IX

Левин соат тўртда ҳайвонот боғи олдида извошдан тушди; юраги дукиллаб урар эди; у йўлакча билан тўғри тепага, яхмалак отиладиган жойга қараб кетди; Китини ўша ердан топишини аниқ билган эди, чунки дарвоза олдида Шчербацкийларнинг каретасини кўрган эди.

Ҳаво очиқ, совуқ қаттиқ эди. Дарвоза олдида кареталар, чаналар, извошчилар, жандармлар қаторлашиб турарди. Шляпалари чарақлаган куёшда ятираган тоза кийимли одамлар дарвоза олдида ва раҳлари ўймакор қилиб ишланган рус услубидаги уйчалар орасидаги тозаланган йўлкаларда қайнашарди; боғдаги шохлари қор тагида эгилган сада қайинлар тантана кезлари кийиладиган янги либослар билан ясашиб олганга ўхшарди.

У яхмалак майдонга бориладиган йўлкада кета туриб ўзича: «Ҳовлиқниш керак эмас, оғир бўлиш керак» дерди. Кейин юрагига хитоб қилди: «Сенга нима бўлди? Бу нима ўзи? Жим бўл, нодон!» У ўзини босишга нечоғли ҳаракат қилса, нафаси шунча тиқиларди. Бир таниши учраб, уни чақирди, лекин Левин унинг кимлигини ҳам билмади. У тепага яқинлашди, у ерда пастга тушаётган ва тепага чиқаётган чаналарнинг занжирлари гижирлар, сирғанаётган чаналар гулдурар, хушчақчақ овозлар янграрди. У яна бир неча қадам ташлади, ана энди яхмалак майдони яққол кўринди ва яхмалак отаётганлар орасидан дарҳол Китини таниб олди.

Левин юрагининг шодлик билан талпиниши, ориқишидан Китининг шу ердалигини пайқади. Кити яхмалак майдонининг нариги томонида бир хоним билан гаплашиб турган эди; унинг кийимида ҳам, туришида ҳам ҳеч қандай дабдаба йўқдек эди. Лекин алаф ичида атиргулни ажратиш қанчалик осон бўлса, оломон ичидан уни топиб олиш ҳам Левин учун шунчалик осон бўлди. Ҳамма нарса унинг нури билан ёритилгандек эди. Теварақдаги мавжудотни ёритган нарса унинг табассуми эди. «Наҳотки мен муз устига тушиб, унинг ёнига бора олсам?» деб ўйлади Левин. Кити турган ер оёқ босиб бўлмайдиган табаррук ер бўлиб кўринди ва бошидан шундай дақиқа кечдики, кетиб қолишига сал қолди: шу қадар даҳшат босди уни. Кейин зўр билан ўзини қўлга олди-да, Кити ёнида ҳар хил одамлар юрибди, демак ўзим ҳам у ерга бориб яхмалак отишим мумкин-ку, деб мулоҳаза қилди.

Кўёшга узоқ қараш мумкин бўлмаганидек, Китига ҳам узоқ қарамасликка тиришиб пастга тушди, лекин Китига қарамасданок, кўёшни кўргандек уни кўриб турди.

Бир-бирлари билан таниш ва бир тўғаракка мансуб одамларнинг ҳаммалари ҳафтанинг шу куни ва куннинг шу пайтида муз майдонида тўпланардилар. Бу ерда ўз санъатларини кўз-кўз қилган яхмалак усталари, курси суянчирини ушлаб олиб, бесўнақай ҳаракатлар билан кўрқа-кўрқа яхмалак отишга ўрганаётганлар, ўғил болалар ва соғлиқларини сақлаш мақсадида яхмалакка чиққан кексалар бор эди; буларнинг ҳаммаси Левин назарида худонинг бахтли бандалари эди, чунки улар шу ерда. Китига яқин ерда эдилар. Яхмалак отаётганлар парвосизлик билан Китини қувиб ўзиб кетишар, у билан ҳатто бепарво гаплашар ва яхмалакнинг яхшилигидан, куннинг очиқлигидан, баҳри-диллари очилиб, Китидан қатъи назар ўз бошларига чақчақлашардилар.

Китининг бўласи Николай Шчербацкий эгнида калта жакет ва тор шим, оёқларида коньки билан ўриндиқда ўтирган эди, Левинни кўриб қичқирди:

– У, биринчи рус яхмалакчиси! Қачон келдингиз? Муз яхши, яхмалакбоп, тез бўлинг, конькини кийинг.

Левин Кити ҳузурида ўзининг шунчалик журъат ва бетакаллуфлик билан гапирганига ажабланиб ва Китига қарамасдан, уни бир зум бўлса ҳам назаридан қочирмай туриб:

– Конькийим йўқ, – деб жавоб қилди. У қуёшнинг ўзига яқинлашиб келаётганини сезарди. Кити яхмалак майдонининг бурчагида эди, у қўнжлари баланд ботинкали нозик оёқчаларидаги конькининг тўмтоқ учига босиб, афтидан юрак бетламай, Левин томонга сирғалиб келарди. Рус либосидаги бир ўғил бола, қўлларини қаттиқ силкиб ва ерга энгашиб олиб, Китидан ўзиб кетди. Кити нўноқлик билан сирғаларди; у илга осирғалиқ кичкина муфтадан қўлларини чиқариб кўришиш учун шайланган ва Левинни таниб, ҳам унга, ҳам ўзининг ҳуркаклигидан кулиб келаётган эди. Муўилишга етганда оёқчасини бир силкитиб, тўрри Шчербацкийнинг ёнига сирғалиб келди-да, унга қўли билан ёпишиб, кулимсирган ҳолда калласи билан Левинга салом қилди. Кити у тасаввур қилгандан ҳам гўзалроқ эди.

Левин Китини ўйлаганда, уни бутун борлиғи билан, айниқса, болаларга хос софлик ва меҳрибонликни ифода қилувчи мана шу латофатли, хушбинчим юзини, нозик елкаларида эркин турган мўъжазгина малла сочли бошини хаёлида жонлантира оларди. Чехрасидаги болалик ифодаси қоматининг нозик нафосати билан қўшилиб унинг ўзига хос малоҳатини ташкил қилар, буни Левин яхши биларди; лекин унда ҳар маҳал кишини ногаҳон ҳайратга солиб қўядиган нарса мулойим, вазмин ва ростўй кўзларининг ифодаси ва айниқса Левинни ҳамма вақт жозибали сەҳрлар

дунёсига элтадиган табассуми эди; Левин эса у сирлар дунёсида қўнгли юмшаб ийиб кетар, илк болалик чоғларида ҳам камдан-кам шундай бўлганини эслаб келарди.

Кити унга қўлини узатаётиб:

– Қачон келдингиз? – деб сўради. Кейин, муфтасидан тушиб кетган дастрўмолини Левин ердан олиб берганда: – Саломат бўлинг, – деб қўйди.

– Менми? Яқинда, кеча... йўғ-э бутун... келдим, – деб жавоб берди Левин, ҳаяжонланганидан унинг саволини дарров тушунмасдан. – Сизларникига бормоқчи эдим, – деди-ю, Китини нима мақсадда излаб келганини дарҳол эслаб, хижолатдан қизариб кетди. – Сизнинг яхмалак отишингизни билмас эканман, конькида жуда яхши тийганар экансиз.

Кити Левиннинг нега хижолат тортаётганини билмоқчи бўлгандек, унга диққат қилиб қаради.

– Сизнинг мақтовингизни қадрлаш керак. Бу ерда сизни энг яхши яхмалак отувчи эди, деган ривоятлар бор, – деди қиз муфтага қўнган қиров игначаларини қора қўлқопли кичкина қўли билан қоқиб.

– Ҳа, бир маҳаллар эҳтирос билан яхмалак отардим; бу соҳада камолатга етиш истагим бор эди.

– Назаримда, сиз ҳамма нарсани эҳтирос билан қиласиз шекилли, – деди Кити кулимсираб, – сизнинг яхмалак отишингизни бирам қўргим келадики, тезроқ коньки кийинг, бирга сийғанамиз.

Левин унга қараб туриб: «Бирга яхмалак отамиз! Наҳотки бу мумкин бўлса?» деб ўйларди.

Кейин:

– Ҳозир кийиб келаман, – деди.

Шундай қилиб, Левин коньки кийиб келгани кетди.

Коньки ижарачиси Левиннинг оёғини ушлаб ва конькини пошнасига маҳкамлаб туриб:

– Биз томонларга келмаганингизга ҳам анча бўлди, тақсир, – деди. – Сиздан кейин жаноблар ораси-

дан уста чиқмади. Шунчалиги тузукми? – деб сўради у, коньки қайишини тортиб.

Левин чехрасига беихтиёр ёйилаётган бахт табассумини зўрға тутиб туриб:

– Тузук, тузук, лекин тезроқ бўлинг, – деди. Кейин: «Ҳа, ана бу ҳаёт, ана бу чинакам бахт! – деб ўйлади. – Бирга тийғанамиз, деди. Розимни айтсаммикин ҳозир? Лекин ҳозир бахтлиман, ҳеч бўлмаса умид билан бахтлиман, шунинг учун розимни айтишга қўрқаман... айтганда-чи?.. Йўқ, айтиш керак! Айтиш керак ахир! Йўқол, сусткашанк!»

Левин оёққа турди, пальтосини ечди, кейин уйча ёнидаги ғудир-будур муз устида тийғаниб, текис жойга чиқди-да, суръатни худди ўз ихтиёри билангина тезлатиб, секинлатиб ва йўналтириб бораётгандек, бемалол сирпаниб кетди. У Китининг ёнига яна ҳайиқиб келган бўлса ҳам, лекин қиз лабларидаги табассумни кўриб, яна кўнгли жойига тушди.

Кити қўлини унга берди, улар борган сари суръатни тезлаштириб ёнма-ён учиб боришди; учишлари тезлашган сари Кити ҳам Левиннинг қўлини маҳкамроқ қисиб борди.

– Сиз билан тезроқ ўрганиб олардим, негадир мен сизга ишонаман, – деди унга қиз.

Левин ҳам:

– Менга суянганингизда, менда ҳам ўзимга ишонч ортади, – деди-ю, бирдан айтган гапидан қўрқиб, қизариб кетди. Ҳақиқатан ҳам, у шу сўзларни айтиши биланоқ, қуёш булут ичига кириб кетгандек, қиз юзи ҳам ўзининг навозишини бирданига йўқотди; Левин унинг чехрасидаги таниш ифодани кўрди: силлиқ манглайига тириш югурди, бу унинг қаттиқ ўйга берилганини билдирарди.

– Дилингизни сиёҳ қилган бирон нарса бўлгани йўқми? Дарвоқе, буни сўрашга ҳақим йўқ, – деди у шошиб.

– Нега?.. Йўқ дилимни сиёҳ қиладиган ҳеч нима бўлгани йўқ, – деб Кити совуққина жавоб қилди, кейин дарров илова этди: – M-lle Linopни кўрганингиз йўқми?

– Кўрганимча йўқ.

– Олдига боринг, у сизни жуда яхши кўради.

Левин: «Бу нима дегани? Уни хафа қилиб қўйдим, ё раббий, ўзинг мадад қил!» деб ўйлади-ю, ўриндиқда ўтирган оқ сочли француз кампир томон югуриб кетди. Француз аёл кулимсираб ва ясама тишларини кўрсатиб туриб уни қадрдон дўстдай қаршилади.

– Шунақа, ўсяпмиз, – деди у, кўзлари билан Китига ишора қилиб. – Қарияпмиз ҳам. Tipy baag⁶ катта бўлиб қолди! – деб француз аёл кулиб сўзида давом этди ва Левиннинг уч ойимқиз ҳақидаги ҳазилини эслатди; Левин уларни инглиз эртагидаги уч айиққа ўхшатган эди. – Эсингиздами, шунақа деб ҳазиллашардингиз?

Бунақа ҳазил қилгани Левиннинг эсида ҳеч қолмаган бўлса ҳам, француз аёл ўн йилдан бери бу ҳазилни эслаганда кулиб завқланарди.

– Яхши, боринг энди, яхмалак отинг. Ҳа, бизнинг Кити ҳам яхмалакни яхши отадиган бўпти, а?

Левин яна Китининг ёнига югуриб келганда, юзида аввалги нохушлик аломати йўқолиб, кўзлари тарин боягидек ростгўйлик ва меҳрибонлик билан чақнаб турган бўлса ҳам, Левинга унинг меҳрибонлигида жўрттага қилинган вазминлик аломати бордек туюлди. Бунни кўриб, Левин маъюс бўлди. Кити ўзининг қари мураббияси ҳақида, унинг валати одатлари ҳақида гапириб бергандан сўнг Левиннинг турмуши ҳақида сўради.

– Наҳотки қиш кунлари қишлоқда зерикмасангиз? – деди у.

⁶ Авиқча (ингл.)

Оғир-вазмин кайфиятда бўлган Кити уни ўзига бўйсундираётганини, энди бу ҳолатдан қутулишга қурби етмаслигини сезиб:

– Йўқ, зерикмайман, жуда ҳам бандман, – деди Левин.

Кити:

– Кўпроқ турасизми? – деб сўраган эди, у нима деяётганини ўйламасдан:

– Билмайман, – деб жавоб қилди. Агар қизнинг мана шу дўстона, вазмин оҳангига бўйсунса, яна ҳеч нимани ҳал қилмасдан кетиб қолиши мумкинлиги ҳақидаги фикр миясига келди-ю, ичида ғалаён турди.

– Вой, нега билмайсиз?

– Билмайман-да. Бу сизга борлиқ, – деди-ю, айтган сўзларидан дарҳол даҳшатга келди.

Кити унинг сўзини эшитмадими ё эшитгиси келмадими, ҳайтовур, худди қоқилиб кетгандек оёғини икки марта музга урди-да, сийганиб ундан узоқлашиб кетди. У M-lle Linon ёнига келиб, мураббиясига бир нималар дегандан сўнг хонимлар конькиларини ечаётган уйчага йўл олди.

•Ё раббий, нима қилиб қўйдим! Эй худойим! Ўзинг мадад бер, ўзинг ақл бер менга!• деб Левин муножот қилди ва айни замонда кучли ҳаракатларга эҳтиёж сезиб, муз устида югурганича ички ва ташқи доиралар чиза кетди.

Шу маҳал ёшлардан бири, яъни янги яхмалак отувчиларнинг энг яхшиси оғзида папирос, оёқларида коньки билан қаҳшахонадан чиқди-да, югура келиб, зина пороналарини тарақлатиб, сакраб-сакраб конькида пастга туша бошлади. У пастга тушиши биланоқ, бўш турган қўлларининг ҳолатини ҳам ўзгартирмасдан, муз устида сийғана кетди.

– У, бу янги хили-ку! – деди-да Левин, яхмалак отишининг бу янги хилини қилиб қўриш учун дарҳол тепага югуриб чиқиб кетди.

Орқасидан Николай Шчербацкий:

– Ҳазир бўлинг, буни ҳавосини олмасдан қилиб бўлмайди! – деб қичқирди.

Левин зина бошига чиқиб, иложи борича югуриб келди-да, пастга туша бошлади, бу ҳаракатга ўрганмагани учун қўллари билан пасангисини сақларди. Охирги поғонага етганда қоқилиб кетди-ю, қўл учини музга қадаб, кескин ҳаракат билан ўзини ўнглаб олди-да, кула-кула илгарига сирғанди.

Шу маҳал Кити M-lle Linon билан кичкина уйдан чиқиб келаётган эди; ўзининг севгили акасидек кўрган Левинга Кити илиқ бир меҳр билан кулимсираб қараб: «Жуда дилбар йигит-да», деб ўйланди: «Наҳотки мен гуноҳкор бўлсам, наҳотки бирон ёмон иш қилиб қўйган бўлсам? Улар буни ғамза дейишади. Биладан, менинг севганим у эмас; лекин шундай бўлса ҳам у билан баҳрим очилади, ўзи ҳам бирам ёқимтойки. Фақат нимага у сўзни айтди-я?» деб ўйлар эди қиз.

Шиддатли ҳаракатдан кейин қип-қизариб кетган Левин чиқиб кетаётган Китини ва уни зинапояда кутиб олган онасини кўрди-ю, тўхтаб, ўйланиб қолди. У дарҳол конькиларини ечди-да, она билан қизга бор дарвозаси оғзида етиб олди.

– Сизни кўриб жуда хурсанд бўлдим, – деди княгиня. – Меҳмонларни ҳар вақт пайшанба кунлари қабул қиламиз.

– Демак, бугун?

– Сизни кўрсак жуда хурсанд бўлардик, – деди княгиня, қуруққина қилиб.

Онасининг бу қуруқ жавоби Китини хафа қилди, шу сабабдан бу совуқ муомала таъсирини юмшатиш учун Левинга юзланди-ю, кулимсираб туриб:

– Яхши қолинг, – деди.

Шу пайт шляпасини дол қўйган, юзи ялтираб, кўзлари чарақлаб турган Степан Аркадьич виқор билан боққа кириб келди. Лекин қайнарасининг ёнига кел-

ди-ю, унинг Долли соғлиги тўғрисидаги саволларига маънос ва гуноҳкор кишидек тўмтайиб жавоб бера бошлади. Қайнанаси билан секин, рамгин бир чехрада гаплашиб бўлгандан сўнг, кўксини ростлаб, Левинни қўлтиғидан олди. Кейин:

– Хуш, кетдикми? – деб сўради. – Бутун хаёлим сенда бўлди, хайрият, келибсан, жуда хурсанд бўлдим, – деди Степан Аркадьич, унинг кўзларига маънодор қараб.

– Кетдик, кетдик, – деб жавоб берди бахтли Левин. «Яхши қолинг» деган овоз ҳамон қулоқларида янграб ва шу сўзлар айтилаётганда қизнинг юзида зоҳир бўлган табассумни ҳануз кўриб турарди.

– «Англия»га борамизми ё «Эрмитаж»га?

– Менга бари бир.

Степан Аркадьич «Англия»ни танлаб:

– Хўп бўлмаса, «Англия»га, – деди, чунки у «Англия»га «Эрмитаж»га қараганда кўпроқ қарздор эди. Шунинг учун бу меҳмонхонадан ўзини олиб қочиб юришни муносиб деб билмас эди. – Извошинг борми? Жуда соз, мен каретамга жавоб бериб юборувдим.

Йўл бўйи дўстлар индамай боришди. Левин Кити юзидаги ифоданинг ўзгариши нимани билдираркин деб ўйлар, гоҳ умид бор деб ўзига далда берар, гоҳ умидсизликка берилиб, умидининг пучлиги аниқ эканини кўрар, шундай бўлса ҳамки, яна ўзини Китининг табассуми ва яхши қолинг, деган сўзларидан илгариги одамга сира ўхшамаган бутунай бошқа одамдек ҳис этарди.

Степан Аркадьич эса йўлда тушлик менюсини тузиб борди. Мусофирхонага яқинлашганларида Левинга:

– Айтмоқчи, сен тюрбони яхши кўрасан-а? – деган эди, Левин:

– Нима? – деб қайтариб сўради. – Тюрбо? Ҳа, тюрбони ўлғудай яхши кўриман.

Х

Облонский билан мусофирхонага кирганда Левин Степан Аркадьичнинг чехрасидан ва бутун қиёфасидан мулойим бир нур ёғилиб турганини, важоҳатининг бошқачалигини сезмай қолмади. Облонский пальтосини ечди-ю, шляпасини дол қўйиб, емакхонага ўтиб кетди; сур пашшадек ёпишган фракли ва сальфеткали татарларга йўл-йўлакай буйруқлар бериб борди. Ҳамма ердагидек, бу ерда ҳам учраган ва уни хурсандчилик билан қарши олган ўнг ва сўл томондаги танишларига бош эга-эга буфетга келди-да, балиқни тамадди қилиб арақ ичиб, конторка орқасида ўтирган француз аёлга бир нима деди; ленталар, кружевалар тақиб, сочларини жингалак қилиб олган бу аёл ҳам астойдил кулиб қўйди. Левин бўлса фақат бир нарса туфайлигина арақ ичмади, у ҳам бўлса бутун вужуди, сочи, *poudre de riz* ва *vinaigre de toilette*⁷ қалбакидек туюлган ана шу француз аёл ўзи учун ҳақоратомуз кўринди. Шунинг учун ифлос жойдан қочгандек, шошиб-пишиб унинг олдидан нари кетди. Левиннинг бутун қалби Кити хотираси билан тўлиб-тошган, кўзларида тантана ва бахт табассуми порларди.

Хира пашшадек ёпишиб олган бўксаси кенг ва орқа этаги айрилиб турган фракли кекса малла таттар:

– Бу ёққа ўтирсинлар, тақсирим, бу ёққа, бу ерда тақсиримни безовта қилмайдилар, – деди, кейин Степан Аркадьичга ҳурмат юзасидан меҳмонига парвона бўлиб: – марҳамат, тақсирим, – деди Левинга.

Кекса татар бронзадан ясалган девор шамдони остидаги юмалоқ столга, устида дастурхон бўлса ҳам, устидан бир зумда янги дастурхон ёзди-да, бахмал

⁷ гуруч упаси ва туалет сиркаси (франц.).

қопланган курсиларни яқин суриб қўйиб, қўлларида қўл сочиқ ва муқовали меню ушлаган ҳолда Степан Аркадьич ёнида буйруқ кутиб турди.

– Тақсирим, амр этсалар ҳозир алоҳида кабина бўшайди: князь Голицин хонимлари билан кетадилар. Янги олинган устрицаларимиз бор.

– Э! Устрица.

Степан Аркадьич ўйланиб қолди. У бармоғини муқовали меню устига қўйиб:

– Ё режани ўзгартирамизми, а, Левин? – деди. Юзида жиддий иккиланиш аломати бор эди. – Яхши устрицами? Кўзингни оч, ҳа!

– Фленсбург устрицалари, тақсирим, Остендники нўқ.

– Фленсбургники бўлса Фленсбургникидир, лекин янгими?

– Куни кеча олдик.

– Нима дейсан, устрицадан бошласак, кейин бутун режани ўзгартирсак? А?

– Менга бари бир, менга қолса карам шўрва ичиб, каша еярдим; лекин ундай нарсалар йўқ-да бу ерда.

Гўдак устида парвона бўлган энага сингари, татар ҳам Левиннинг боши устида энгашиб:

– Каша а ла рюсс бор, истайдиларми? – деди.

– Майли, ҳазили йўқ, сен хоҳлаганингни олиб келаверсин. Яхмалак отганман, қорним оч. – Кейин, Облонскийнинг юзидаги норозилик аломатини кўриб, илова қилди: – Мен танлаган овқатнинг кадрига етмайди, деб ўйлама, жон деб ейман.

– Бўлмасам-чи! Нима десанг де, лекин бу ҳаёт лаззатларидан бири, – деди Степан Аркадьич, – ҳўп бўлмаса, менга қара, овайни, бизга йигирмата десам оз бўлар, ўттизта устрица, иннайкейин, идиз солинган шўрва келтир...

– Прертаньер, – деди татар.

Лекин Степан Аркадьич, афтидан, татарнинг овқатлар номини французча айтиб ўзини хурсанд қилишига йўл қўйгиси келмади шекилли:

– Томир солинган, биласанми? – деди. – Кейин қайласини куюқ қуйдириб тюрбо келтирасан, иннайкейин... ростбиф; ҳа, кўзингни оч, яхши пиширишсин. Сўнгра бичиб боқилган хўроз қовурмасиданми, консерва-понсервами олиб келарсан.

Татар Степан Аркадьичнинг овқатлар номини французча айтмаслигини эслаб, унинг кетидан такрорламади, лекин ўзини хурсанд қилиш учун буюриланган ҳамма овқатларнинг номини такрорлади: «суп прентаньер, тюрбо сос Бомарше, пулард а лестрагон, маседуан де фрюи...» – шундан сўнг, эпчиллик билан дарҳол муқовали менюни қўйди-ю, иккинчисини, яъни ичкилик рўйхатини олиб, Степан Аркадьичга тутди.

– Нима ичамиз?

– Сен хоҳлаганингни, мен бир оз шампан виноси ичарман, – деди Левин.

– Нима? Ҳали шампан виносидан бошламоқчимисан? Бундоқ ўйлаб қаралса, шуниси ҳам маъқул-а. Сен оқ тамғалисини ёқтирасанми?

– Каше билан, – деб қўйди татар.

– Хўп, устрицага шу тамғалисини бер, қолганини кейин кўрамиз.

– Хўп бўлади. Дастурхон мусалласидан қайси хилини буюрадилар?

– Ньюидан бера қол. Йўқ, яхшиси, классик шабли келтиравер.

– Хўп бўлади. Пишлоқ-чи, ўзлари яхши кўрганидан бўлсинми?

– Албатта, пармезанасидан. Ё сен бошқа хилини ёқтирасанми?

– Йўқ менга бари бир, – деди Левин, ўзини жилмайишдан тўхтатишга қурби етмай.

Татар фракининг этакларини ҳилпирата-ҳилпирата югуриб кетди ва беш дақиқадан кейин очиқ садаф чиганоқлардаги устрицалар қўйилган товоқ ва бармоқлари орасида вино шишасини ушлаган ҳолда ғириллаганича кирди.

Степан Аркадьич оҳорланган қўл сочиқни рижимлаб желаткаси ёқасига суқди-да, қўлларини столга қўйиб, устрицани ейишга ўтирди. Кейин, шиллиқ устрицаларни кумуш вилка билан садаф чиганоқдан чиқара ва бирин-кетин юта туриб:

– Чакки эмас, – деди. Сўнгра, чақнаб турган намли кўзларини гоҳ Левинга, гоҳ татарга ўгириб такрорлади: – Чакки эмас.

Левин оқ нонга пишлоқни қўшиб ейишни кўпроқ яхши кўрарди, шундай бўлса ҳам устрицадан тановул қилди. Лекин Облонскийга қараб завқланиб ўтирди, шиша пўкагини чиқариб, юпқа, тайпоқ қадаҳларга вишиллаб турган винони қўйиб турган татар ҳам, бўйнидаги оқ галстугини тўғрилаб туриб, завқи келаётганини билдирувчи ошкор бир табасум билан Степан Аркадьичга қараб-қараб кўярди.

Степан Аркадьич қадаҳини кўтараётди:

– Нима, устрицани унча яхши кўрмайсанми? – деди. – Ё кўнглинг нотинчми? А?

У Левиннинг вақтини чор қилишни истарди. Лекин Левин вақтичор бўлиш у ёқда турсин, сиқилиб ўтирарди. Кўнглидаги шунча ширин хаёллар билан майхонада, хонимлар билан тушлик қилиб ўтирилган кабинетлар орасида югур-елпи, тўполон ичида ўтириш уни даҳшатга солар, ўнғайсизлантирар эди; бу бронза ашёлар, ойналар, газ чироқлар, татарлар – буларнинг ҳаммаси уни таҳқир этгандай эди. Левин қалбини тўлдирган ҳисларга доғ тушириб қўйишдан кўрқар эди.

– Менинги? Ҳа, кўнглим бежороқ; лекин, бундан ташқари, бу ердаги нарсаларнинг ҳаммаси юра-

гимни сиқяпти, – деди у. – Мен қишлоқда яшовчи одам бўлганим учун бу нарсаларнинг ҳаммаси, боя мен кабинетингда кўрган жанобнинг тирноқлари сингари, менга эриш туюлади, сен буни тасаввур қилолмайсан...

– Ҳа, бечора Гриневичнинг тирноқлари сени жуда қизиқтирганини кўрдим, – деди Степан Аркадьич, кулиб.

– Мен бундай нарсаларни ҳазм қилолмайман, – деб жавоб қилди Левин. – Сен ўзингни менинг ўрнимга қўйиб кўр, бу нарсаларга қишлоқ кишисининг нуқтаи назари билан қара. Биз қишлоқда қўлларимизни ишлаш осон бўладиган кепатада сақлашга ҳаракат қиламиз; бунинг учун тирноқларимизни оламиз, баъзан енгларимизни ҳам шимариб қўямиз. Бу ерда эса одамлар тирноқларини то ўзи синиб тушмагунча атайлаб ўстирадилар ва қўл билан ишлашга мумкин бўлмаслиги учун енгларига запонка нусхасида ликобча тақиб оладилар.

Степан Аркадьич нашъа қилиб кулди.

– Ҳа, бу нарса унга овир ишнинг керак эмаслигини кўрсатади. Унинг ақли ишлайди...

– Эҳтимол, лекин биз қишлоқилар ишимизни бажаришга қодир бўлиш учун тезроқ қорнимизни тўйдириб олишга ҳаракат қиламиз, ҳолбуки, мана сен билан қорнимизни мумкин қадар тез тўйдириб қўймасликка тиришиб, бунинг учун устрица еб ўтирибмиз – шу аҳволимиз ҳозир менга қанчалик эриш кўринса, у нарсалар ҳам менга шунақа валати туюлади...

– Ҳа, албатта, – деди Степан Аркадьич, унинг сўзини илиб. – Лекин маърифатнинг мақсади ҳам худди мана шунда-да: ҳамма нарсадан лаззат олишда.

– Ия, агар мақсад шу бўлса, менинг ёввойи бўлиб қолганим маъқул экан.

– Сен шундоғ ҳам ёввойисан. Сиз Левинларнинг ҳаммангиз ёввойисиз.

Левин хўрсинди. Николай акасини эслаб хижолат бўлди, дили оғриб, қовоғини солди; лекин Облонский бошқа хусусда гап очган эди, хаёли дарҳол оғир ўйлардан қутулди.

Степан Аркадьич ичи бўш, ғудир чиганоқларни итариб, пишлоқни олдига суриб қўйгандан сўнг кўзларини маъноли чақнатиб:

– Хўш, нима қиласан, бугун кечқурун бизнинг қариндошларникига, яъни Шчербацкийларникига борасанми? – деб сўраган эди, Левин:

– Ҳа, княгиня мени малол келаётгандек таклиф қилган бўлса ҳам, албатта бораман, – деб жавоб қилди.

– Эй, қўйсанг-чи! Бўлмаган гап. Унинг одати шунақа... қани оғайни, шўрвамни келтир!.. У кишининг, *grande dame*^анинг одатлари шунақа, – деди Степан Аркадьич. – Мен ҳам бораман, лекин олдин графиня Банинаникига хорга кириб чиқишим керак. Сени қандай қилиб ёввойи демай? Қани, Москвадан бирданига ғойиб бўлиб кетганингни қандай тушунса бўлади? Шчербацкийлар сени мендан тоза суриштиришди, худди менинг билишим керакдай. Мен бўлсам шунини биламан: сен ҳамини ҳеч ким қилмаган ишларни қилиб юрасан.

– Ҳа, – деди шошмай Левин, ҳаяжонланиб. – Тўғри айтдинг, мен ёввойиман. Лекин менинг бирданига кетиб қолганим эмас, яна қайтиб келганим ёввойилигимни кўрсатади. Бу сафар шунинг учун келдимки...

– О, нақадар бахтлisan! – деди Степан Аркадьич унинг кўзларига тикилган ҳолда сўзини бўлиб.

– Нега энди?

– Отнинг уйноқисини тамвасидан, йнгитнинг оширини эса кўзгинасидан билиб оламан, – деб декламация қилди Степан Аркадьич. – Келажагинг ҳали олдингда.

^а улуғи хоним (франц.).

– Нима, сеники орқангда қолиб кетдими?
– Йўқ, орқада бўлмаса ҳамки, сенинг келажагинг бор, менинг эса ҳозирим, у ҳам айтарли эмас.

– Нима?

– Унча яхши эмас. Кел, қўй, ўзим тўғримда гапиришни хоҳламайман, иннайкейин, буни сўз билан айтиб ҳам бўлмайди, – деди Степан Аркадьич. – Шундай қилиб, Москвага нима ният билан келдинг? Ҳой, олиб кет! – деб қичқирди татарга.

Левин ичидан қулиб турган кўзларини Степан Аркадьичдан олмай:

– Нима, пайқадингми? – деб сўради.

– Пайқашга-ку пайқадим-а, лекин бу ҳақда гап очолмайман. Мана шунинг ўзиданоқ пайқаганлигимнинг тўғрими-йўқлигини билиб олсанг бўлади, – деди Степан Аркадьич, нозик табассум билан Левинга қараб туриб.

Левин юзидаги мускуллари пир-пир учиб титраётганини сезиб, қалтироқ товуш билан:

– Хўш, бу ҳақда менга нима дейсан? – деди. – Бу муаммога қандай қарайсан?

Степан Аркадьич кўзларини Левиндан олмай, стакандаги шаблисини шимириб ичди.

– Менми? – деб сўради Степан Аркадьич. – Менга қолса шу ишнинг бўлгани яхши. Бу хайрли иш.

– Менга қара, хато кетмаяпсанми? Нима ҳақда гаплашаётганимизни ўзинг биласанми? – деди Левин, кўзларини ҳамсуҳбатига тикиб. – Шу бўлаган нарса деб ўйлайсанми, а?

– Бўлади деб ўйлайман. Нега бўлмасин?

– Йўқ, шуни аниқ бўлаган нарса деб ўйлайсанми? Йўқ, кўнглингдагини айт! Хўш, борди-ю, борди-ю йўқ десалар?.. Мен ишонаманки...

– Нега бундай деб ўйлайсан? – деди Степан Аркадьич, унинг ҳаяжонланганига илжайиб.

– Гоҳи маҳаллар менга шундай туюлади. Мабо-
до йўқ дейишса борми, ахир менга ҳам, ўзига ҳам
яхши бўлмайти-да.

– Бе, бунинг қиз учун ёмон жойи йўқ. Ҳар қандай
қиз ҳам совчи келса фахрланади.

– Тўғри, ҳар қандай қиз, лекин у эмас.

Степан Аркадьич кулимсиради. У Левиннинг бу
туйғусини жуда яхши биларди, у яна шуни ҳам би-
лардики, Левиннинг назарида дунёдаги қизларнинг
ҳаммаси икки турга бўлинади: биринчи тури – бун-
га унинг севгани кирмайди-ю, дунёдаги қизларнинг
ҳаммаси киради ва булар инсонга хос заифликлар-
нинг ҳаммасидан холи бўлмаган жуда оддий қизлар-
дир; иккинчи тури эса севганининг ёлғиз ўзи, бунда
ҳеч қандай ожизлик, камчилик йўқ ва у инсонга хос
нарсалардан баландда.

Левин қайлани нарига сурган эди, Степан Ар-
кадьич унинг қўлини ушлаб:

– Тўхта, қайладан ол, – деди.

Левин бўйсуниб қайладан олди-ю, лекин Степан
Аркадьичга овқат егизмади.

– Йўқ, тўхта, тўхтаб тур, – деди у. – Тушунгин
ахир, бу масала мен учун ҳаёт-мамонт масаласи-я!
Ҳеч маҳал бу тўғрида бировга оғиз очган эмасман.
Иннайкейин, сендан бошқага ёрила олмайман ҳам.
Ахир биз ҳамма нарсада бир-биримизга ёт одамлар-
миз: дидларимиз, қарашларимиз бошқа, ҳаммаси
бошқа; лекин мени яхши кўришингни ва гапимга
тушунишингни биламан, шу туфайли сени жоним-
дан ҳам яхши кўраман. Лекин, худо ҳақи, очик га-
пиравер.

– Нима ўйласам, шуни айтаман сенга, – деди Сте-
пан Аркадьич кулимсираб, – лекин айтадиган бошқа
гапим ҳам бор: менинг хотиним жуда ажойиб хо-
тин... – Степан Аркадьич, хотини билан ўзи ўртасида-
ги муносабатни эслаб бир хўрсинди-ю, бир зумгина

жим қолгандан сўнг давом қилди. – Соҳиби каромат. Одамларнинг ичидаги нарсаларни кўриб туради: ҳали бу ҳам оз, ҳатто нима бўлишини, айниқса, никоҳга оид нарсаларни олдиндан билади. Масалан, Шаховскаянинг Брентельнга тегишини олдиндан айтиб берди-я! Ҳеч ким бунга ишонгиси келмади, лекин хотинимнинг айтгани бўлди. Шундай қилиб, хотиним сенинг томонингда.

– Яъни?

– Яъни, хотиним сени яхши кўрадигина эмас, Китини албатта сенга тегади деб ҳам айтади.

Шу сўзларни эшитиб, Левиннинг оғзи қулоғига етди, ийиб кетиб йиғлаб юбораёзди.

– Шундай дедими, а? – деб қичқирди Левин. – Мен ҳамма вақт айтардим, хотининг ажойиб хотин деб. Бас энди, бас қилайлик бу гапни, – деди у ўрnidан тураётиб.

– Ўтира турсанг-чи.

Лекин Левин ўтира олмас эди. Катакка ўхшаган кичкина хона ичида бардам қадамлар билан бир-икки бор у ёқ бу ёққа юрди, ёшларини кўрсатмаслик учун кўзларини пирпиратди, ана шундан кейингина столга келиб ўтирди.

– Сен тушунгин ахир, бу муҳаббат эмас, – деди у. – Мен муҳаббат қўйиб кўрганман, лекин буниси бутунлай бошқача. Бу менинг ҳиссим эмас, мendan ташқари бир куч ихтиёримни олиб қўйган. У сафар шунинг учун кетиб қолдимки, ер юзида бахт бўлмаганидек, бу нарсанинг ҳам бўлиши мумкин эмас деган қарорга келган эдим. билдингми? Ўзимни бошиш учун бошимни минг тошга урсам ҳам бўлмади, усиз яшай олмаслигимни билдим. Шунинг учун бир ёқдик қилиш керак...

– Ундай бўлса нимага кетиб қолувдинг?

– Шошмасанг-чи! Уйлар уймалашиб калламни ролатиб юборди-ку! Қанча сўрайдиган нарсаларим

бор! Менга қара, айтган гапинг билан бошимни осмонга етказганингни кўз олдинга келтиролмайсан, ахир! Мен шу қадар бахтиёрманки, ҳамма нарсани унутиб, тубанлашиб кетяпман. Бугун бир гап эшитдим: Николай акам, танийсан, шу ерда эмиш... уни ҳам ёдимдан чиқардим. У ҳам бахтиёр бўлса керак деб ўйлабман. Бу худди жинниликка ўхшайди. Аммо шуниси даҳшатлики... Масалан, сен уйлангансан, сен бу ҳисни биласан... шуниси даҳшатлики, биз анчагина яшаган, ўтмишда... муҳаббат эмас, гуноҳ орттирган одамлармиз. Бирдан покиза, бокира бир вужудга яқинлашамиз; бу жирканч нарса, шунинг учун бундай одам ўзини нолойиқ деб ҳис этолмай туролмайди.

– Қўявер, сенда гуноҳ кўп эмас.

– Эй, ҳар ҳолда бор-да, – деди Левин. – Ҳар ҳолда «ҳаётим саҳифаларини жирканч ҳис билан ўқиб туриб, дир-дир титрайман, лаънат дейман ва аччиқ-аччиқ зорланаман...» шундай.

– На чора, дунёнинг ўзи бўлгани шу, – деди Степан Аркадьич.

– Биттагина тасалли бор, у ҳам бўлса, мен ҳамма вақт яхши кўриб ўқийдиган дуодир: «Мени лойиқ билиб эмас, шафқат қилиб кечир». У ҳам мени фақат шу тариқа кечирishi мумкин.

XI

Левин қадаҳини кўтаргандан сўнг бир оз жим ўтиришди. Кейин Степан Аркадьич:

– Сенга яна бир нарсани айтишим керак. Вронскийни танийсанми? – деб сўраб қолди.

– Йўқ, танимаيمان, нимага сўраяпсан?

Татар ҳозир, айниқса керак бўлмаган бир пайтда меҳмонлар теварагида ивирсиб, қадаҳларни тўлдириб юрган эди; Степан Аркадьич унга юзланиб:

– Бошқасини келтир, – деди.

– Нима учун Вронскийни танишим керак экан?
– Шунинг учун танишинг керакки, рақибларингдан бири у.

– Қанақа одам у, Вронский? – деди Левин. Унинг, Облонскийни ҳозиргина завқлантирган болаларга хос қувноқ чеҳраси бирдан ўзгариб, қаҳрли, ёқимсиз тус олди.

– Вронский – граф Кирилл Иванович Вронскийнинг ўғилларидан ва Петербург аслзода ёшларининг энг ажойиб намуналаридан бири. Мен уни Тверда ишлаб юрганимда таниганман, у ерга аскар олгани келган эди. Ҳалдан ташқари бадавлат, чиройли, таниш-билишлари кўп, ўзи флигель-адъютант, шу билан бирга, дилбар йигит, лекин дилбар йигит дейиш ҳам озлик қилади. Кейин бу ерда билсам, ўқимишчи, жуда ақлли одам экан; бу – келажаги ниҳоятда порлоқ одам.

Левин қовоқларини солиб, индамай ўтирарди.

– Хў-ўш, сен кетганингдан бир оз кейин шу атрофларда пайдо бўлиб қолди; ўзиям, чамамда, Китига ошиғу шайдо. Ўзинг тушунасан, Китининг онаси...

– Кечир, лекин мен ҳеч нарсага тушунмаяпман, – деди Левин, яна беш баттар қовоқларини солиб. Кейин Николай акаси ва уни ёддан чиқариб ўзининг нақадар пасткашлик қилгани бирдан эсига тушди.

Степан Аркадьич жилмайиб ва қўлини унинг қўлига теггиза туриб:

– Тўхта, тўхта, – деди. – Мен сенга фақат билган нарсаларимни айтдим, холос; яна такрор айтаман: бу нозик ва қалтис масалада, пайқашимча, нафсиламр омад сенинг тарафингда.

Левин курси орқасига ўзини ташлади, ранги қув ўчиб кетган эди.

– Лекин ишни иложи борича тезроқ ҳал қилишингни маслаҳат кўраман, – деб давом қилди Облонский, унинг қадаҳини тўлдира туриб.

– Йўқ, раҳмат, ортиқ ичолмайман, – деди Левин қадаҳини нари суриб. – Маст бўлиб қоламан... Хўш, турмушинг қалай? – деб сўради у, афтидан, суҳбат мавзуини ўзгартиргиси келиб.

– Яна бир оғиз сўз: ҳар нима бўлганда ҳам, масалани тезроқ ҳал қилишинг маслаҳат, бутун оғиз очма, маслаҳат бермайман, – деди Степан Аркадьич. – Эртага эрталаб бутун дабдаба билан бору, оғиз солавер, худо ёр бўлсин...

– Меникига ов қилгани бормоқчи бўлиб юрган эдинг. Шу баҳор кел, – деди Левин.

У бу тўғрида Степан Аркадьичга кўнгли ёргани учун ҳозир ич-ичидан пушаймон еб ўтирар эди. Унинг табаррук ҳисси аллақандай петербурглик офицер рақобати ҳақидаги гаплар ва Степан Аркадьичнинг тахмини ҳамда маслаҳатлари билан булганган эди.

Степан Аркадьич кулимсиради. У Левиннинг қалбида нималар бўлаётганига тушунар эди.

– Вақти билан борарман, – деди Степан Аркадьич. – Бунақа, оғайни, аёллар бамисоли винт – ҳамма нарса ўшанинг теварагида айланади. Мана, масалан, менинг ишим ҳам чатоқ, жуда чатоқ, ҳаммасига хотинлар сабаб. Сен менга очиқ айт, – деди у, бир кўли билан папирос чиқариб ва иккинчи кўлида қадаҳини ушлаб туриб, – маслаҳат бер.

– Нима тўғрисида ахир?

– Мана бу тўғрида, фараз қилайлик, сен уйлангансан, хотинингни яхши кўрасан, лекин бошқа бир аёлга кўнглинг тушиб қолди...

– Кечир, лекин мен бундай нарсаларни асло ақлимга сиғдира олмайман, бу ҳам... ҳозир шу ерда қорнимни тўйғазиб олсам-у, калач дўкони ёнidan ўтиб кетаётиб калач ўғирлаб еганимни ҳам ақлимга сиғдира олмаганимга ўхшаган нарса.

Степан Аркадьичнинг кўзлари одатдагидан кучлироқ чақнаб кетди.

– Нега энди? Калач баъзан шундай хушбўй ҳид таратадики, емасдан туролмайсан киши.

*Himmlich ist's, wenn ich bezwungen
Meine irdische Begier;
Aber noch wenn's nicht geltnen,
Hatt' ich auch recht hubsch Plaisir!⁹*

Степан Аркадьич буларни айта туриб, мулоқимлик билан кулимсиради. Левин ҳам ўзини кулимсирашдан тутолмади.

– Бу гапнинг ҳазили йўқ, – деб Облонский сўзини давом қилдирди. – Тушунгин, вужуди севги билан тўлган, ювош, дилбар, якка-ёлғиз, бечора аёл бутун борлигини сенга қурбон қилса-ю, энди, бўлар иш бўлгандан кейин, тушун ахир, наҳотки ташлаб кетсанг? Фараз қилайлик: оила ҳаётини бузмаслик учун ундан ажрадинг ҳам, наҳотки шунда ҳам унга ачинмасанг, ердам қилмасанг, дардига дардман бўлмасанг?

– Йўқ, кечир мени, бу фикрингга қўшилмайман, ўзинг биласанки, аёллар менинг назаримда икки турга бўлинади... йўқ, яъни... тўғрироғи: аёллар бору, яна... мен разолатга ботган маҳбубаларни кўрган эмасман, кўрмайман ҳам, конторка орқасида ўтирган афти-башараси бўёқли, сочлари жингалак француз аёлга ўхшаганларни эса мен газанда деб биламан, ахлоқи бузилганларнинг ҳаммаси ҳам шунақалардан.

– Хўш, инжил оятидаги сўзлар-чи?

---

⁹ Ўз эҳтиросимга бўлсайдим ҳоким,
Бу роят гўзал иш бўларди албат;
Еунга эришмаган бўлсам ҳам, лекин
Ҳарқалай кайф қилдим, олдим кўп лаззат! (нем.)

– Эй, қўйсанг-чи! Бу сўзлардан сунистеъмом қилишларини билганда ҳазрати Исо ҳеч маҳал бу гапни айтмаган бўларди. Бутун инжилдан фақат шу сўзларнигина эсда олиб қолишибди. Сўз орасида шуни ҳам айтиб қўяйки, мен ўйлаган нарсаларимни эмас, ҳис қилган нарсаларимни гапиряпман. Мен ахлоқи бузилган хотинлардан нафратланаман. Сен ўргимчақдан қўрқасан, мен бўлсам ҳалиги газандалардан. Сен-ку, тўғриси, ўргимчақларни ўрганмагансан, уларнинг табиатини билмайсан, мен ҳам шунақа.

Бундай дейиш осон, бу нарсалар Диккенс тасвир қилган жанобнинг мушкул масалаларни чап қўл билан ўнг елкасидан ошириб ташлаганидай гап. Лекин фактни инкор қилиш – жавоб эмас. Нима қилай, гапирсанг-чи, ахир, нима қилай? Хотиннинг қариб борса-ю, сен қувватга тўлиб-тошсанг. Хотинингни ҳар қанча ҳурмат қилма, бари бир, уни чинакам севги билан сева олмаслигининг ҳаш-паш дегунча сеза бошлайсан. Ана шу пайт бирдан жононга дуч келиб қолсан-у, адойи тамом бўласан! – деди Степан Аркадьич, умидсизлик билан.

Левин истеҳзо билан кулимсиради.

– Ҳа, адойи тамом бўласан, – деб сўзини давом қилди Облонский. – Ҳўш, нима қилиш керак?

– Калач ўғирламаслик керак.

Степан Аркадьич кулиб юборди.

– Эй, ахлоқ устози! Тушун ахир: дунёда икки тоифа хотин бор: бири – фақат ўз ҳуқуқини талаб этади; бу ҳуқуқ – сенинг севгинг, сен эса севгининг унга бағишлай омайсан; иккинчи тоифа хотин эса, борлигини сenga қурбон қилади-ю, сендан ҳеч нима талаб этмайди. Шунда нима қилишинг керак? Қандай ҳаракат этишинг керак? Мана бу даҳшатли фожиа.

– Агар сен бу ҳақда менинг раъйимни билмоқчи бўлсанг, хуп, айтаман: бунда фожиа бўлишига

ишонмайман. Шу сабадан ишонмайманки, менинча, муҳаббат... ҳар иккала муҳаббат, эсингдами, Афлотун ўзининг «Зиёфат» номли асарида баён қилган ҳар иккала муҳаббат одамларни синаб кўриш хизматини адо этади. Бир хил одамлар бу муҳаббатнинг бирини, бошқалар эса фақат иккинчисини муҳаббат деб биладилар. Шунинг учун, Афлотуний муҳаббатдан бошқа муҳаббатгагина бўйсунган одамлар фожиа ҳақида бекор оғиз кўпиртирадилар. Бундай муҳаббатда ҳеч қандай фожианинг бўлиши мумкин эмас. «Бахш этган ҳузур-ҳаловатингиз учун ожизона ташаккур, саломат бўлсинлар» – бутун фожиа мана шундан иборат, холос. Афлотуний муҳаббат учун эса фожианинг бўлиши мумкин эмас, чунки бундай муҳаббат бор жойда ҳамма нарса равшан, покиза, сабабки...

Шу пайт Левин ўз гуноҳларини ва бошидан кечирган ички курашини эслади-ю, бирдан:

– Ким билади, балки сен ҳақлидирсан, – деб қўшиб қўйди. – Ҳақли бўлишинг эҳтимолга жуда яқин... лекин мен билмайман, мутлақо билмайман.

– Ана кўрдингми, – деди Степан Аркадьич, – сен маслак одамисан. Бу сенинг ҳам фазилатинг, ҳам нуқсонинг. Сен бир тахлитда турадиган кишисан, шунинг учун ҳаётнинг бир тахлитдаги ҳодисалардан таркиб топишини хоҳлайсан. Ҳолбуки бундай бўлмайди. Мана, масалан, сен ижтимоий фаолиятга, хизматга жирканиб қарайсан, чунки ишнинг ҳамма вақт мақсадга мувофиқ бўлишини хоҳлайсан, ҳолбуки бундай бўлмайди. Сен ҳар бир кишининг фаолияти ҳар маҳал мақсадга эга бўлишини, муҳаббат ва оила ҳаётининг ҳар маҳал бир бўлишини ҳам хоҳлайсан. Ҳолбуки бундай бўлмайди. Ҳаётнинг барча ранг-баранглиги, бутун латофати, бутун гўзаллиги соялар ва ёруғлардан таркиб топади.

Левин хўрсиниб қўйди, жавоб қилмади. У ўз фикрлари билан банд бўлиб, Облонскийнинг сўзларини эшитмаган эди.

Шундан кейин улар, гарчи дўст бўлишса ҳам, гарчи бирга тушлик қилишиб, бирга вино ичишган бўлишса ҳам, вино уларни бир-бирларига яна ҳам иноқлаштириши керак бўлгани ҳолда, ҳар бири фақат ўз фикри билан банд бўлиб, бирининг иккинчиси билан иши йўқлигини сезиб қолдилар. Облонский мана шунга ўхшаш тушлиқдан кейин иноқлашиш ўрнига, жуда ҳам узоқлашиб кетиш каби ҳодисани неча бор бошидан кечирган эди. Шунинг учун бундай ҳолларда нима қилиш кераклигини биларди.

– Ҳисобни келтир! – деб қичқирди-ю, қўшни залга чиқиб, у ерда дарҳол бир таниш адъютантга учради-да, бир актриса ва унинг соҳиби ҳақида гаплашиб кетди. Облонский ҳамини Левиннинг ҳаддан зиёд ақлий ва руҳий жиҳатдан чарчатадиган суҳбатидан сўнгра адъютант билан қилган суҳбатидан дарҳол енгил тортганини, ҳордиғи чиққанини ҳис этди.

Татар йигирма олти сўму яна қанча тийиндан иборат бўлган ва бунга арақ пули ҳам қўшилган ҳисоб-китобни келтирганда, Левин, қишлоқ кишиси бўлгани учун, ўз ҳиссасига тушган ўн тўрт сўмлик ҳисобдан бошқа маҳал даҳшатга тушган бўларди, лекин ҳозир бунга эътибор қилмади, ҳақини тўлади-ю, кийимларини ўзгартириш ва Шчербацкийларникига бориш учун уйга жўнади; бутун Шчербацкийларникида тақдири ҳал бўларди.

XII

Князь қизи Кити Шчербацкая ўн саккизга кирган эди. У шу қилдан киборлар зиёфатларига аралаша бошлади. Киборлар орасида у қозонган муваффақият ҳар икки опасиникидан, ҳатто княгиня кутганидан

ҳам баланд эди. Москва балларида ўйинга тушувчи йигитларнинг қарийб ҳаммаси Китига ошиқ бўлган, биринчи қишдаёқ Китига муносиб икки номзод маълум бўлиб қолган эди: бири Левин, иккинчиси у қишлоққа кетар-кетмас майдонда кўринган граф Вронский эди.

Қиш бошларида Левиннинг пайдо бўлиши, Шчербацкийларникига тез-тез келиб-келиб туриши, Китига бўлган ошкор муҳаббати Китининг ота-онаси ўртасида қизларининг келажаги ҳақидаги биринчи жиддий муҳокамага ва князь-княгиня ўртасидаги тортишувга сабаб бўлди. Князь Левин томонда эди, у Кити учун Левиндан ортиғини орзу қилмаганини айтди. Княгиня бўлса, аёлларга хос бир одат билан масаланинг моҳиятига эътибор бермай, Китининг ҳали жуда ҳам ёшлигини, Левин ниятининг жиддийлигини ҳеч нима билан исбот қилмаганлигини, Китининг унга майли йўқлигини ва бошқа баҳоналарни гапирди; лекин муддаонинг энг муҳими, яъни қизига яна ҳам муносиброқ куёв қутаётганини, қизи Левинни ёқтирмаганини, Левинни билмаганини айтмади. Левин кўққисдан келиб қолганда эса, княгиня хурсанд бўлиб, тантана билан эрига: «Кўрдингми, мен ҳақли эдим» деди. Вронский пайдо бўлганда эса, Кити шунчаки яхши куёв эмас, ҳашаматли, ажойиб куёв танлаши керак, деган фикрини кўнглига тутиб, яна ҳам кўпроқ хурсанд бўлди.

Китининг онаси учун Вронский билан Левинни таққослаш мумкин эмас эди. Онасига Левиннинг галати ва кескин муҳокамалари ҳам, княгинянинг тахминича, киборлар жамиятида ўзини мағрур тутишдан келиб чиқадиган бесўнақайлиги ҳам, княгинянинг фаҳмича, унинг қишлоқдаги алақандай ёввойи ҳаёти, ҳайвонлар ва мужиклар билан машғул бўлиши ҳам ёқмас эди; Левин унинг қизига ошиқ бўлиб, уйларига бир ярим ойдан бери келади, нимани-

дир кутади, чамалайди, Китига оғиз солса, бу улар учун катта шараф бўлиб кетмасмикан деб қўрқаётганга ўхшайди, унашиладиган қизнинг уйига келгандан кейин унга арз-ҳол қилиши кераклигини тушунмайди – мана шу нарсалар ҳам княгиняга асло ёқмас эди. Бунинг устига, у яна ҳеч нима айтмасдан кетиб қолади. «Хайриятки, у кўзга яқин киши эмас, Кити яхши кўриб қолмади», – деб ўйларди у.

Вронский онанинг бутун орзу-ҳавасларига муносиб эди. Ниҳоятда бадавлат, ақлли, аслзода, келажакда порлоқ ҳарбий-сарой мартабаси кутиб турган фусункор киши. Ундан яхшисини орзу қилиб бўлмасди. Балларда Вронский Китига очиқ-ошкор айланишар, у билан ўйинга тушар, уйларига келарди, демак, ниятининг жиддийлигига гумон қилиб бўлмас эди. Лекин, шунга қарамасдан, княгиня шу қишни даҳшатли бир хавотир ва ҳаяжонда ўтказди.

Княгинянинг ўзи бундан ўттиз йил илгари хола-сининг совчилиги билан эрга теккан эди. Олдиндан ипидан-игнасиғача маълум бўлган куёв келиб қизни кўрди, куёвни ҳам кўришди; совчи хола қиз билан йигитнинг бир-бирида қолдирган таассуротни сўроқлаб билди, кейин бу таассуротни ўзларига ҳам маълум қилди; улар бир-бирларида яхши таассурот қолдиришган эди; кейин, тайин қилинган кунда, йигит келиб қизнинг ота-онасига хоҳишини билдирди, унинг хоҳиши ҳам ота-онаси томонидан қабул қилинди. (Улар бунини кутиб турган эдилар.) Шу билан ҳамма нарса жуда осон ва соддагина ҳал бўлди. Ҳар ҳолда, княгиняга шундай туюлган эди. Лекин оддий нарса бўлиб кўринган бу ишнинг унчалик осон ва содда эмаслигини ўз қизларини эрга бериш маҳалида кўрди. Катта қизлари Дарья билан Натальяни эрга бераётганда қанчадан-қанча ваҳимага тушди, қанчадан-қанча фикрлар миясига келиб-кетди, қанчадан-қанча пул сарф қилинди, эри

билан унинг ўртасида қанчадан-қанча нари-бери гаплар бўлди! Мана энди кичик қизларини киборлар муҳитига олиб чиқар экан, яна ўшандай ваҳимага тушар, яна ўшандай гумон ва шубҳаларга берилар, эри билан аввалги икки қизи туфайли бўлган жанжаллардан ҳам ортиқроқ жанжаллашарди. Қари князь ҳам, ҳамма оталар сингари, қизларнинг номуси ва софлиги тўғрисида жуда қаттиқ турар эди. У қизларини, айниқса, арзанда қизи Китини ҳаддан ташқари тергар, қизимни бадном қиласан деб ҳар қадамда княгиня билан фижиллашарди. Княгиня катта қизларини эрга бериш маҳалида бу хил жанжалларга ўрганиб қолган эди, лекин бу сафар князнинг инжиқлигида асос кўпроқ эканлигини ҳис этарди. У кейинги вақтларда жамият урф-одатида кўп нарсалар ўзгариб кетганини, оналар бурчи яна ҳам оғирлашганини кўрарди. У Кити тенгқурларининг алақандай жамият ташкил этиб алақандай курсларга қатнаётганларини, эркаклар билан бемалол муомала қилганларини, кўчаларда якка ўзлари кареталарда юрганларини, кўпларининг реверанс қилмаганларини ва ҳаммасидан ҳам эр танлаш ота-оналарнинг эмас, ўзларининг иши эканига қаттиқ ишонганликларини кўрарди. Ана шу ёш қизлар, ҳатто кекса одамлар ҳам: «Ҳозир қизларни бурунги замонлардагидек эрга бермайдилар», деб ўйлашар ва очиқ сўзлашардилар. Лекин ҳозир қизларни қай тариқа эрга беришларини княгиня ҳеч кимдан суриштириб билолмади. Французларнинг одати, болалар тақдирини ота-оналари ҳал қилади, деган одат қабул этилмай қораланарди. Инглизларнинг одати: бутун ихтиёр қизда, деган одат ҳам қабул этилмас ва рус жамиятига тўғри келмас эди. Русларнинг унашиш одати негадир хунук деб ҳисобланар ва бу одатдан ҳамма, жумладан княгинянинг ўзи ҳам куларди. Лекин қизнинг қай тариқа эрга тегиши ва эрга бе-

рилиши кераклигини ҳеч ким билмасди. Княгиня бу ҳақда ким билан гаплашмасин, ҳаммаси ҳам: «Жоним, бизнинг замонамизда бу эски одатни ташлаш керак. Ахир уйланадиганлар ёшлар-ку, ота-оналари эмас; шундай бўлгандан кейин, уларни ўз майилларига қўйиш керак, турмушларини билганларича қуришсин», дерди. Лекин қизлари йўқ одамлар учун бунақа дейиш осон; княгиня, қиз агар ўз ихтиёрига ташлаб қўйилса, уйланишни хоҳламаган ёки куёвликка ярамаган битта-яримта одамни яхши кўриб қолиши мумкин, деб ўйларди. Шундай қилиб, замонамизда ёшлар ўз муқаддаротларини ўзлари ҳал қилишлари керак, деб ҳар қанча талқин этсалар ҳам, қайси бир замонда бўлмасин, беш яшар бола учун ўқланган тўппонча энг яхши ўйинчоқ эканлигига қанчалик ишонмаса, бу гапларга ҳам княгиня шунчалик ишона олмасди. Шу сабабли княгиня катта қизларидан кўра Кити тўғрисида кўпроқ хавотирда эди.

Энди у, Вронский қизимга жигарсўхталик қилишдан нарига ўтмаса-я, деб қўрқарди. Княгиня қизининг уни алақачон яхши кўриб қолганлигини фаҳмлар, лекин Вронский виждонли одам, шунинг учун қизимни бадном қилмайди, деб ўзини юпатарди. Айни замонда у ҳозирги эркин муомала билан қизнинг бошини айлантириб қўйиш осонлигини, эркаклар умуман бу гуноҳига бепарво қараганликларини ҳам биларди. Ўтган ҳафта Кити Вронский билан мазуркага тушаётганларида ўтган гапни онасига айтиб берди. Бу гап княгиняни бирмунча юпатган бўлса ҳамки, у бутунлай хотиржам бўла олмасди. Вронский Китига: мен ҳам, акам ҳам ҳар бир масалада онамизга бўйсунишга шунчалик одатланиб қолганмизки, онамиз билан маслаҳатлашмасдан туриб бирон муҳим ишга қўл ургани ботина олмаймиз, деб айтибди. «Ҳозир ойимнинг Петербургдан келишларини худди бахтимни кутгандай кутиб турибман», дебди.

Кити бу сўзларнинг маъносига бориб етмасданоқ ҳаммасини онасига айтиб берди. Аммо онаси буни бошқача тушунди. Вронскийнинг қари онасини Москвада ҳар кун кутаётганларини, кампир ўғлининг дидидан хурсанд бўлишини княгиня биларди; шунинг учун, онасини хафа қилиб қўйишдан қўрқиб, Вронскийнинг Китига оғиз солмаётгани княгиняга ғалати туюларди; шундай бўлса ҳам бу никоҳнинг бўлишини, бундан ҳам кўпроқ ташвиш ва ҳаяжонларидан тезроқ қутулишни шу қадар хоҳлардики, ахийри шундай бўлишига ўзи ҳам ишониб қолди. Эрини ташлаб кетмоқчи бўлиб юрган катта қизи Доллининг бахтсизлигини кўриш ҳозир княгиня учун нақадар оғир бўлмасин, кичик қизининг ҳал бўлиш олдида турган тақдири ҳақидаги ташвиши унинг бутун ҳис ва туйғуларини қамраб олган эди. Шу бугун, Левиннинг келиши билан унинг ташвишига янги ташвиш қўшилди. Княгиня, назарида, бир маҳаллар Левинга майли бўлган қизининг номус зўридан Вронскийни рад қилмасайди, Левиннинг келиши битай деб турган ишни чулратиб, тўхтатиб қўймасайди, деб қўрқар эди.

Уйга қайтиб келишганда, княгиня қизидан:

– Қачон келибди? – деб сўради, Левин тўғрисида.

– Бугун, тамап.

– Мен ёлғиз бир нарсани айтмоқчиман... – деб княгиня сўз бошлади.

Кити унинг жиддий, ҳаяжонли юзидан нима устида гапиришини пайқаб олди.

– Ойи, – деди у тутақиб ва онасига томон шартта ўгирилиб, – ўтинаман, ўтинаман бу ҳақда ҳеч оғиз очманг. Биламан, ҳаммасини биламан.

Кити ҳам онаси хоҳлаган нарсани хоҳларди, лекин онасининг нима вайдан шуни орзу қилаётгани кўнглини оғритарди.

– Мен ёлғиз шуни айтмоқчиман: биттасини умидвор қилиб қўйиб...

– Жон ойи, худо хайрингизни берсин, қўйинг, гапирманг. Бу тўғрида оғиз очиш шу қадар даҳшатлики.

Онаси қизининг кўзларидаги ёшни кўриб:

– Хўп, хўп, гапирмайман, – деди. – Лекин бир шартим бор, жон болам, ўзинг ҳам ваъда қилгансан, мендан ҳеч сирингни яширмайсан. Яширмайсан-а?

Кити қизариб ва онасининг юзига тик қараб туриб:

– Ҳеч қачон, ойи, ҳеч қандай сиримни яширмайман, – деб жавоб берди. – Лекин ҳозир сизга айтadиган ҳеч гапим йўқ. Мен... мен... мабодо хоҳлаганимда ҳам, нима дейишимни ва қандай дейишимни билмайман... билмайман.

Онаси унинг ҳаяжонлангани ва бахтиёрлигига қувониб: «Йўқ, у шу кўзлари билан ёлгон гапиролмайди», деб ўйлади. Княгиня ҳозир Китининг қалбида рўй бераётган нарсаларнинг қиз бечорага қанчали зўр ва аҳамиятли бўлиб кўринганига қулимсирарди.

XIII

Кити тушлиқдан сўнг ва кеч киргунгача шундай бир туйғу ичида юрдик, жангга кириш олдида турган йигитгина шу нарсани ҳис этади. Унинг юраги дукурлаб урар, фикрлари бир ерда тўпланомай чуваларди.

Кити шу бугун оқшом Левин билан биринчи марта учрашишини, ўзининг тақдирини ҳал қилишини сезарди. Шунинг учун уларнинг иккаласини, гоҳ айри-айри ҳолда, гоҳ биргалиқда тинмай кўз олдига келтирарди. Ўтмиш ҳақида ўйлаганида, ўзининг Левин билан муносабатини эслаганида ҳузур қилар, кўнгли юмшар эди. Болалик чоғларининг хотирала-

ри ва ўлган акаси билан Левин ўртасидаги дўстлик хотиралари Китининг Левинга бўлган муносабатларига алоҳида, шоирона бир нафосат бағишлар эди. У Левиннинг ўзига ошиқлигига амин эди, шунинг учун муҳаббати Китини ҳаволантирар, қувонтирарди. Натижада у Левинни эслаб, енгил тортар эди. Вронскийни хотирлаганда эса, унинг бориб турган кибор ва сокин одам бўлишига қарамай, аллақандай ўнғайсиз ҳолга тушар эди; қандайдир сох талик бордек эди; бу сохталик Вронскийда эмас, иўқ у жуда содда, дилбар йигит, сохталик гўё Китининг ўзида эди; ҳолбуки у ўзини Левин олдида бутунлай содда ҳис этар, кўнгли равшан топарди. Аммо шуниси ҳам бор эдики, у Вронский билан ўтадиган келажagini хаёлига келтирди дегунча кўз олдида порлоқ, бахтли бир истиқбол гавдаланарди. Левин билан ўтадиган келажаги эса хира бўлиб кўринарди.

Бутунги оқшом йиғилишига кийиниш учун юқори қаватга чиқиб ўзини ойнага солганда, Кити ўзини энг яхши кунларидан бирида эканини ва куч-қувватга тўлиб-тошганини кўриб қувонди; бир оздан сўнг бошланадиган йиғилиш учун шундай бир ҳолатда бўлиши ниҳоятда зарур эди: у ўзининг ташқи қиёфаси сокин ва ҳаракатларида эркинлик, латофат борлигини ҳис этди.

Соат саккиз яримда у меҳмонхонага энди тушиб ҳам эдики, лакей: «Константин Дмитрич Левин» деб хабар берди. Княгиня ҳали ўз хонасида эди, князь ҳам чиқмаган эди. Кити: «Худди ўйлаганим», деб ўйлади-ю, юраги дукурлаб ўйнай бошлади. Ойнага қараб, юзининг оқариб кетганини кўриб даҳшатга тушди.

Левин уни холи топиш ва таклифини айтиш учун барвақтроқ келганини Кити энди аниқ биларди. Худди шу он масала биринчи марта бутунлай бошқа, янги томони билан кўз олдида гавдаланди. У ма-

саланинг ёлғиз ўзи, яъни ким билан бахтли бўлиши ва кимни яхши кўриши устида эмаслигини, балки яхши кўрган кишисини шу тобда ҳақорат қилиши кераклиги устида эканини ҳозиргина тушунди. У севган кишисини бағритошлик билан ҳақорат қилиши керак... Нима учун? Шунинг учунки, у дилбар йигит, Китини яхши кўради, Китига ошиқ. Лекин, на чора, шундай қилиши керак, шундай бўлиши керак. «Ё худо, наҳотки шу нарсани ўз оғзим билан айтсам унга? – деб ўйлади Кити. – Хўш, нима дейман? Наҳотки сизни яхши кўрмайман деб айтсам-а? Бу нотўғри бўлади-ку! Нима деяй? Бошқани яхши кўраман, дейми? Йўқ, бундай дея олмайман. Чиқиб кетаман, чиқиб кетишим керак».

Кити эшикка яқинлашганда Левиннинг оёқ товушини эшитди. «Йўқ! Бундай қилиш ноинсофлик бўлади. Нимадан кўрқаман? Ҳеч ёмонлик қилганим йўқ-ку. Нима бўлса бўлар! Тўғриси айтман. Тўғриси айтсам уят бўлмайди. Ана ўзи», деди Кити ўзига, Левиннинг кучли ва ҳуркак қоматини, ўзига тикилиб турган порлоқ кўзларини кўриб. У, Левиндан шафқат сўраётгандек, юзига тик қараб туриб қўлини узатди.

Левин бўш меҳмонхонага кўз югуртириб:

– Барвақт келибман шекилли, жуда ҳам барвақт, – деди. Левин ўз орзусининг ушалганини, кўнглидаги гапларини очиқ-ойдин гапиришга ҳеч нима халақит бермаслигини кўрганда, юзини ғам булутли қоплади.

– Йўф-а, – деди Кити, стол ёнига ўтириб.

Левин қиз ёнига ўтирмасдан ва жасоратни йўқотмаслик учун унинг юзига қарамасдан:

– Менинг орзум ҳам сизни холи топиш эди, – деб сўз бошлади.

– Ойимлар ҳозир чиқадилар. Кеча жуда чарчаб қолдилар. Кеча...

Кити оғзидан чиққан гапнинг маъносига тушунмай гапирар ва ёлворувчи, меҳрибон кўзларини ундан олмай ўтирарди.

Левин қизга қаради; у қизариб, гапидан тўхтаб қолди.

– Мен сизга бу ерда кўп тураманми, билмайман... лекин буниси сизга борлиқ, деб айтувдим...

Кити, ҳозир эшитадиган гапига қандай жавоб беришни билмай, бошини борган сари қуйи солинтирарди.

– Сизга борлиқ, деб айтувдим, – деди Левин, такрорлаб. – Мен айтмоқчи эдим... мен айтмоқчи эдим... мен шунинг учун келдим... ки... менга тегсанги! – деди у, нима деяётганини ўзи ҳам билмай; лекин, энг даҳшатли нарсани айтиб бўлинганини сезгандан сўнг, тўхтаб, Китига қаради.

Кити унга қараб, оғир-оғир нафас оларди. Унинг боши осмонга етган, қалби бахт билан тўлиб-тошганди. Левиннинг муҳаббат изҳор қилиши ўзига шу қадар қаттиқ таъсир қилишини у кутмаган эди. Лекин бу ҳол бир зумгина давом этди. Кити Вронскийни эслади. Ана шундан кейин у ўзининг самимий кўзларини кўтариб Левинга қаради-да, умидсиз юзини кўриб, шошиб жавоб қилди:

– Йўқ, бу бўладиган гап эмас... мени кечиринг.

Бир дақиқагина олдин Кити унга нақадар яқин эди, унинг ҳаёти учун нақадар зарур эди! Мана энди у Левин учун нақадар бегона, нақадар узоқ бўлиб кетди!

Левин унга қарамасдан:

– Бошқача бўлиши мумкин эмасди, – деди.

Левин бош эгиб таъзим қилгач, чиқиб кетмоқчи бўлди.

Лекин шу он меҳмонхонага княгиня кириб келди. У қизининг Левин билан ёлғиз турганини ва авзойилари бузилганини кўриб, даҳшатга келди. Левин унга бош эгиб таъзим қилди-ю, ҳеч нима демади. Кити ерга қараб, жим ўтирарди. Онаси: «Худога шукур, рад қилибди», деб ўйлади; шунда унинг юзи пайшанба кунлари меҳмонларни кутганда чехрасида кўринадиган одатдаги табассум билан ёришиб кетди. Княгиня ўтириб, Левиннинг қишлоқдаги ҳаёти ҳақида суриштира бошлади. Левин яна ўтириб, ҳеч кимга сездирмасдан чиқиб кетиш учун меҳмонларнинг келишини кутди.

Беш дақиқадан кейин Китининг бултур қишда эрга теккан дугонаси графиня Нордстон кирди.

У қотма, сариқ, қора кўзлари чарақлаган, касалванд ва асабий бир хотин эди. У Китини яхши кўрарди; Китига бўлган муҳаббати, ҳар вақт эрли хотинларнинг қизларга бўлган муҳаббати сингари, Китини ўз орзу ва тилагига мос бўлган одамга эрга беришдан иборат эди, шунинг учун ҳам Китини Вронскийга беришни хоҳларди. Қиш бошларида Шчербацкийларникида тез-тез учратиб турган Левинни эса у сира ҳам хушламасди. Бу аёл Левинни учратганда ҳар доим уни майна қилишни яхши кўрар эди.

– Унинг менга ўз улувворлиги чўққисидан туриб қарашини яхши кўраман: жиддий суҳбатлашаётганда, мени нодон билиб, ё гапини кесиб қўяди ёки мен билан гаплашиш даражасига таназзул қилади. Мен унинг бу қилиғини жуда яхши кўраман! Мени кўришга кўзи йўқдигидан жуда хурсандман, – дярди у, Левин тўғрисида.

У ҳақли эди, чунки, чиндан ҳам, Левин уни кўрган да гаши келар, керилиб юргани, тажанглиги, ҳаётда учрайдиган ҳар қандай дағал нарсалардан жирканиб,

уларга парвосиз қарагани ва буни ўзининг фазилати деб билгани учун ундан нафратланар эди.

Баъзан икки киши зоҳирда бир-бири билан дўстона муносабатда бўлса ҳам, бир-биридан шу даражада нафратланишадики, ҳатто бир-бирлари билан жиддий муомала ҳам қилишолмайди ва бири иккинчисининг гапига ранжимамайди ҳам; бундай ҳоллар киборлар жамиятида тез-тез учраб туради; Нордстон билан Левин ўртасида ҳам ҳозир худди шу муносабат бор эди.

Графиня Нордстон Левинни кўриши биланоқ дарҳол ҳужум бошлади.

– А! Константин Дмитрич! Яна бизнинг бузуқ Вавилонга келибсиз-да, – деди у, ниҳоятда кичик, сариқ кўлини Левинга узата туриб; Левин қиш бошида, нима ҳам бўлиб, Москвани Вавилонга ўхшатган эди, ҳозир графиня шуни эслаб таъна қилди. – Вавилон тузалибдими ё сиз бузилибсизми? – деди яна Китига истеҳзо билан кўз югуртириб.

Бу орада ўзини ўнглаб олган Левин, одатини қилиб, графиня Нордстонга нисбатан дарҳол ҳазил аралаш адоват билан гапира бошлади:

– Менинг сўзларимни шу қадар эсда олиб қолганингиз учун ниҳоятда хурсандман, графиня, – деб жавоб қайтарди у. – Тўғридан ҳам, сўзларим сизга жуда қаттиқ таъсир қилибди.

– Вой, бўлмасам-чи! Мен ҳамма сўзларингизни ёзиб юраман! Хўш, Кити, яна яхмалак отдингми?..

Шундан кейин графиня Кити билан гаплаша бошлади. Ҳозир кетиш қанчалик ноқулай бўлса ҳам, бутун оқшом шу ерда қолишдан ва Китини кўришдан кўра энгилроқ эди, ҳозир Кити ора-сира унга қараб-қараб қўйиб, ўз кўзларини олиб қочаётган эди. У ўрнидан қўзғалмоқчи бўлиб турганида, княгиня унинг жимиб қолганини пайқаб:

– Москвада кўп турасизми? – деб мурожаат қилди. – Сиз ахир земство жамиятида ишлардингиз шекилли; бу ерда кўп туришингизга тўғри келмас.

– Йўқ, графиня, земствода ишламай қўйганман, – деди у, – бу ерга ҳам бир неча кунга келганман, холос.

Графиня Нордстон Левиннинг жиддий, салобатли юзига ер остидан тикилиб: «Бунга бир нима бўлган, негадир ўз мулоҳазаларини баён қилишга киришмаяпти», деб ўйлади. «Шошмай турсин, ҳали жағини очиб қўяман. Уни Кити олдида аҳмоқ қилишни бирам яхши кўраманки, ҳа, аҳмоқ қиламан».

– Константин Дмитрич, – деди у Левинга. – Сиз ҳамма нарсани биласиз, марҳамат қилиб, менга шуни айтиб берсангиз: бизнинг Калугадаги қишлоғимизда бутун мужиклар ва қишлоқи аёллар бор-будларини совуриб арақ олиб ичишибди, энди бизга ҳеч нима тўламай қўйишди. Бу нимаси? Сиз бўлсангиз ҳамма вақт мужикларни мақтаб юрасиз.

Шу дам меҳмонхонага яна бир хоним кирди, Левин ўрнидан турди.

– Кечирасиз, графиня, мен бу ҳақда, тўғриси, ҳеч нима билмайман, шунинг учун сизга бир нима деёлмайман, – деди-ю, хоним орқасида келаётган ҳарбий кишига ўгирилиб қаради.

Левин: «Вронский шу бўлиши керак», деб ўйлади-да, тахминининг тўғрилигига ишониб учун Китига қаради. Бу орада Кити Вронскийга қараб олиб, энди Левинга ўгирилган эди, Китининг ихтиёрсиз чақнаб кетган кўзларининг шу бир боқишиданоқ Левин унинг Вронскийни яхши кўрганлигини пайқади: Кити буни сўз билан айтганда буни қандай фаҳмлаши мумкин бўлса, ҳозир ҳам шундай аниқ билиб олди. Қани, хўш, унинг ўзи қандай одам?

Энди яхши бўладими, хунук бўладими, Левиннинг қолмасдан иложи йўқ эди; у Кити яхши кўрган кишининг қандай одамлигини билиши керак эди.

Шундай одамлар борки, бирон нарсада омади бўлган рақибини кўрганларида ундаги яхши фазилатларнинг ҳаммасидан дарҳол кўз юмишга тайёр турадилар ва ундаги фақат ёмон нарсаларнигина кўрадилар; яна шундай одамлар ҳам борки, улар, аксинча, ҳамма нарсадан олдин у бахтиёр рақибларида ўзларини мағлуб қилган фазилатларни топишга ҳаракат қиладилар ва юраклари ачишиб бўлса ҳамки, ундан фақат яхши хислатларни ахтарадилар. Левин ана шу хил одамлар тоифасидан эди. Лекин Вронскийдаги яхши ва жозибали фазилатларни топиш қийин бўлмади. Бу фазилатлар дарҳол кўзига кўрина қолди. Вронский ўрта бўйли, меҳр ёғилиб турган чиройли, юзи роят сокин ва қатъий, миқтидан келган, қора сочли киши эди. Юзи ва қоматида – қисқа қилиб олинган қора сочлари, янгигина қирилган иягидан тортиб то кенг, яп-янги мундиригача – ҳамма нарса оддийгина ва айни замонда гўзал эди. Вронский меҳмонхонага кириб келаётган хонимга йўл бериб, аввал, княгинянинг, кейин Китининг ёнига келди.

Китининг ёнига келаётганда, Вронскийнинг чиройли кўзлари ўзгача меҳрибонлик билан чақнаб кетди, кейин бахтли кишидек, камтарлик билан ролибона (Левинга шундай кўринди) жилмайди-да, эҳтиром ва эҳтиётлик билан қиз қошида энгашиб, ўзининг мўъжаз, лекин япалоқ қўлини узатди.

У ҳамма билан саломлашгандан ва бир неча ориз сўз айтгандан сўнг, ўзидан кўзини олмаган Левинга бир марта бўлса ҳам қараб қўймасдан ўтирди.

– Рухсат этинг, сизни таништирай, – деди княгиня, Левинга ишора қилиб. – Константин Дмитрич Левин. Граф Алексей Кириллович Вронский.

Вронский ўрнидан турди-да, Левиннинг кўзларига дўстларча тикилиб, унинг қўлини қисди. Кейин майингина жилмайиб туриб:

– Шу йил қишда, чамамда, сиз билан бирга тушлик қилишим керак эди, – деди, – лекин сиз кўққисдан қишлоққа кетиб қолибсиз.

– Константин Дмитрич шаҳардан ҳам, биз шаҳарликлардан ҳам нафратландилар: кўргани кўзлари йўқ, – деди графиня Нордстон.

– Афтидан, менинг сўзларим сизга қаттиқ таъсир қилса керак, ҳалигача ёдингиздан чиқармабсиз, – деди Левин; шу гапни боя ҳам айтганлигини эслаб, қизариб кетди.

Вронский Левин билан графиня Нордстонга қараб кулимсиради. Кейин:

– Ҳамма вақт қишлоқда турасизми? – деб сўради. – Менингча, қишда одам жуда зерикиб қолса керак?

– Қилинадиган иш бўлса, иннайкейин, одам ўзи билан банд бўлса ҳеч зерикмайди, – деб Левин кескин жавоб қилди.

Вронский Левиннинг жавобидаги кескин оҳангни сезса ҳам, ўзини сезмаганга солиб:

– Мен қишлоқни яхши кўраман, – деб қўйди.

– Лекин аминманки, граф, бутун умр қишлоқда туришга ҳеч маҳал рози бўлмас эдингиз, – деди графиня Нордстон.

– Қайдам, узоқ туриб кўрган эмасман. Мен бир маҳал жуда ғалати бир нарсани ҳис этдим, – деб у гапини давом қилди. – Қишда ойимлар билан Ниццада турганимизда қишлоқни, мужиклари чипта кавуш кийиб юрадиган рус қишлоқини шу қадар соғиндимки, ҳеч қаерда бунчалик соғинмаган эдим. Ўзингиз биласиз, Ницца одамни зериктирадиган жой. Неаполь билан Сорренто ҳам фақат оз фурсат турилганда яхши, худди ўша ерда Россия ва айниқса қишлоқ кўзингдан ўтиб туради. Улар баайни...

У гоҳ Китига, гоҳ Левинга юзланиб сокин, дам унисига, дам бунисига дўстона назар ташлаб қўяр.

афтидан, миясига нимаики келса, шуларни гап-
рарди.

У графиня Нордстоннинг бир нима демоқчи бўл-
ганини сезди-ю, бошлаган гапини охирига етказ-
май тўхтаб қолди; кейин графиня Нордстоннинг
сўзларига диққат билан қулоқ сола бошлади.

Суҳбат бир зум ҳам тўхтамади, шу сабабли,
қари княгиня мавзу топилмай қолганда ишга солиб
юбориш учун, икки оғир тўпдай, ҳамма вақт тай-
ёр турган мавзуни – классик ва реал таҳсил ҳамда
умумий ҳарбий таълим ҳақидаги мавзуларни ўрта-
га ташлашдан, графиня Нордстон эса Левиннинг
жиргига тегишдан бенасиб қолди.

Левин умумий суҳбатга аралашини хоҳласа ҳам,
аралаша олмади, дақиқа сайин ўзига: «Энди кетиш
керак» деса ҳам, ниманидир кутиб кетолмади.

Гап айланадиган столлар ва арвоҳларга бориб
тақалди, спиритизмга ишонувчи графиня Нордстон
ўз кўзи билан кўрган мўъжизалардан баҳс очди.

– Эҳ, графиня, мени олиб боринг ўша ерга, худо
ҳақи, албатта олиб боринг! Ҳар қаерларда излаб юра-
ман-у, лекин ҳеч қачон бундай фаройиб нарсаларни
кўрган эмасман, – деди Вронский, кулимсираб.

– Хўп, келаси шанбада, – деб жавоб қилди гра-
финя Нордстон. Кейин Левиндан сўради: – Сиз-чи,
Константин Дмитрич, ишонасизми?

– Мендан нима қиласиз сўраб? Нима дейишимни
ўзингиз биласиз-ку.

– Йўқ, сизнинг фикрингизни эшитмоқчиман.

– Менинг фикрим шуки, – деб жавоб берди Ле-
вин, – ана ўша айланадиган столлар маданий жа-
мият деб аталган жамиятнинг мужиклардан юқори
эмаслигини исбот қилади. Мужиклар кўзга, жодуга,
иссиқ-совуққа ишонишади, биз бўлсак...

– Демак, сиз ишонмайсиз?

– Ишона олмаيمان, графиня.

– Борди-ю, ўзим кўрган бўлсам-чи?
– Қишлоқчи хотинлар ҳам ажинани кўрганликларини айтишади.

– Бундан чиқди, мени ёлгон айтади деб ўйлар экансиз-да!

Шу сўзни айтиб графиня энсаси қотиб кулиб қўйди.

– Йўқ, Маша, Константин Дмитрич бундай нарсаларга ишона олмасликларини айтгиптилар, – деди Кити, Левин учун қизариб; Левин буни сезди-ю, яна ҳам фикрини жавоб бермоқчи бўлиб турган эди, Вронский дилсиёҳликка айланиб кетиш хавфини туғдирган суҳбатга ўзининг шўх, самимий табассуми билан дарҳол ора кирди.

– Бундай нарсаларнинг бўлишига мутлақо ишонмайсизми? – деб сўради у. – Нега энди? Электрнинг нималигини билмаганимиз ҳолда, унинг борлигини-ку инкор қилмаймиз; шундай экан, ҳозирча бизга маълум бўлмаган янги бир кучнинг мавжуд бўлиши нима учун мумкин эмас? Ахир у...

– Электр топилган пайтда, – деб унинг сўзини дарҳол бўлди Левин, – фақат электрнинг хоссасигина кашф этилган эди. Лекин у маҳал унинг қаердан амалга келгани ва нимага қодир экани маълум эмас эди; уни ҳаётга татбиқ қилишни ўргангунларича орадан асрлар ўтиб кетди. Спиритлар эса, аксинча, татбиқдан бошладилар: олдин столлар уларга ёзишди, арвоқлар ёнларига келишди, ана шундан кейингина номаълум куч борлиги ҳақида гапира бошладилар.

Левиннинг сўзлари, афтидан, Вронскийни қизиқтирди шекилли, у бу сўзларни одати бўйича диққат билан эшитди.

– Лекин спиритлар – ҳозирча бу кучнинг нимадан иборат эканлигини билмаймиз, аммо шундай бир куч бор – муайян шароитда ўзини кўрсатади. Энди

бу кучнинг нимадан иборат эканлигини олимлар кашф қилишсин, деб айтишади. Йўқ, нима учун янги кучнинг мавжуд бўлиши мумкин эмас, ахир, агар у...

– Шунинг учунки, – деб Левин унинг сўзини бўлди, – электр қувватини ҳосил этишда, ҳар сафар жунга смола суртилса маълум ҳосса юз беради, спиритизм тажрибаларида эса ҳар сафар бундай ҳодиса юз бермайди, демак, бу табиат хоссаси эмас экан.

Вронский, суҳбатнинг меҳмонхона учун ҳаддан зиёд жиддий тус олиб бораётганини сезди шекилли, Левиннинг далилларига эътироз қилмади, балки, суҳбат мавзуини ўзгартиришга тиришиб, жилмайди-да, хонимлар томонга ўтирилди. У:

– Келинг, графиня, ҳозир тажриба қилиб кўрайлик, – деб энди сўз бошлаган эди, Левин кўнглидаги гапларини охиригача айтмоққа чоғланди.

– Менинг фикримча, – деб давом қилди у, – спиритларнинг ўз мўъжизаларини янги бир куч борлиги билан изоҳ қилишга уринишлари муваффақиятсизликнинг ўзгинаси. Улар руҳий кучнинг борлиги ҳақида рўй-рост гапирадилар, яна ўзлари буни моддий тажрибадан ўтказмоқчи бўладилар.

Ҳамма унинг сўзи туташини кутар, буни Левиннинг ўзи ҳам сезар эди.

– Фикримча, сиз аъло медиум¹⁰ бўласиз, сизда қандайдир бир лаёқат бор, – деди графиня Нордстон.

Левин бир нима демоқчи бўлиб оғзини жуфтлади-ю, лекин қизариб, ҳеч нима демади.

– Княжна, келинг, столларни тажриба қилиб кўрамиз, – деди Вронский. – Княгиня, рухсат бера-сизми?

Ана шундан кейин Вронский ўрнидан туриб, кўзлари билан столча қидира бошлади.

¹⁰ Спиритлар элиқолича «руҳлар» билан одамлар ўртасида носитачилик қилувчи одам (Тарж.).

Кити ҳам столча қидиргани ўрнидан турди ва Левиннинг ёнидан ўтиб кетаётганда, кўзлари унинг кўзларига тўқнаш келди. Кити жон-жонидан унга ачинди, унинг бахтсизлигига ўзи сабаб бўлгани учун юраги туздек ачирди. «Мени кечириш мумкин бўлса, кечиринг, мен шунчалик бахтлиманки», дерди унинг кўзлари.

Левиннинг кўзлари эса «ҳаммадан нафратланаман, сиздан ҳам, ўзимдан ҳам», деб жавоб қилгандай бўларди, ана шундан кейин шляпасини қўлига олди. Лекин яна кетишнинг иложи бўлмади. Ҳамма столча теварагига тўплана бошлаганда, Левин энди чиқиб кетмоқчи бўлиб турган эди, қари князь кириб, хонимлар билан саломлашгандан сўнг Левинга мурожаат қилди.

– А! – деди у шодланиб. – Қачон келдингиз? Сенинг бу ердалигингни билмабманам. Сизни кўриб жуда хурсанд бўлдим.

Қари князь Левинни гоҳ сенсирар, гоҳ сизсирарди. У Левинни қучоқлаб олди ва у билан гаплашиб туриб, Вронскийга эътибор ҳам қилмади; Вронский эса ўрнидан туриб, князнинг ўзига қарашини индамай кутиб турарди.

Бўлиб ўтган ҳодисадан кейин отасининг меҳрибонлиги Левинга оғир ботаётганини Кити сезиб турарди. Шунингдек, у Вронскийнинг саломига отасининг ниҳоят совуққина жавоб берганини, Вронскийнинг эса князь нега ва нима учун ўзига бундай совуқ муомала қилганлигини англашга тиришганини, лекин англай олмасдан унга самимий ҳайрат билан қараб қўйганини ҳам кўриб, қизариб кетди.

– Князь, Константин Дмитрични қўйиб юборинг, бу ёққа келсинлар, – деди графиня Нордстон. – Биз тажриба қилиб кўрмоқчимиз.

– Қанақа тажриба? Стол айлантиришми? – деди князь. Кейин у бу машмашани Вронский ўйлаб

чиқарганини пайқаб, унга қараб туриб гапирди. – Йўқ, кечиринглар мени, хонимлар ва жаноблар, менингча, балдоқ ўйини тузукроқ бўлса керак. Балдоқ ўйинида лоақал маъно бор.

Вронский ўткир кўзлари билан князга ҳайратланиб бир қараб олди-ю, хиёл жилмайиб қўйгандан сўнг, дарҳол графиня Нордстон билан келаси ҳафта бўладиган катта бал тўғрисида гаплаша бошлади. Кейин Китига юзланиб:

– Умид қиламанки, сиз ҳам бўларсиз? – деб сўради.

Қари князь тескари ўтирилиши билан Левин секин чиқиб кетди; унинг бу кечадан олиб кетган сўнгги таассуроти – Вронскийнинг бал ҳақидаги саволига жавоб бераётганда Китининг жилмайиб турган бахтли сиймоси бўлди.

XV

Кечки ўтириш тугагандан сўнг Кити ўзи билан Левин ўртасида бўлиб ўтган гапни онасига айтиб берди; Левинга жуда қаттиқ ачинаётганига қарамай, ўзига турмуш қуриш тўғрисида таклиф қилинганини ўйлаб қувонарди. Кити ўзининг тўғри иш қилганига шубҳа этмас эди. Шундай бўлса ҳам, кўрпага киргандан кейин узоқ вақтгача ухлаёлмай ётди. Бир таассурот унинг кўнглига тинчлик бермасди. Бу – Левиннинг қош-қовоқлари осилган ва қошлари остидан меҳрибон кўзлари рамгин-рамгин қараб турган юзи эди; Левиннинг тик туриб отасининг сўзларига қулоқ солгани ва ўзи билан Вронскийга қараб-қараб қўйгани Китининг кўзлари олдидан кетмас эди. Левинга юраги шунчалар ачишиб кетдики, кўзларига ёш чиқди. Лекин у шу он Левиндан кечиб танлаган кишиси ҳақида ўйлай бошлади. У ўша мардона, қатъий ифодали юзни, унинг олижаноб вазминлиги ва ҳаммага меҳрибонлигини кўз

олдига келтириб, севган кишисининг ўзига бўлган севгисини эслади-ю, яна кўнгли шодликка тўлди ва бахтиёр кулимсираб ёстиққа ётди. «Аттанг, аттанг, лекин на чора? Менда айб йўқ», дерди у ўзича; лекин ичидан чиққан бир овоз унга бошқа нарсани айтарди. Левинни жазб этганиданми ё бўлмаса уни рад қилганиданми пушаймон эканлигини ўзи билмас эди. Лекин бахти шубҳа-гумонлар билан заҳарланди. «Ё худо, ўзинг раҳм қил, ўзинг раҳм қил, парвардигор, ўзинг шафқат қил, худойим!» деб ётди у то ухлагунча.

Шу вақт пастда, князнинг кичкина кабинетида, севгили қизлари туфайли ота-она ўртасида тез-тез бўлиб турадиган жанжаллардан бири рўй бераётган эди.

– Нима бўпти? Расвогарчилик бўпти! – деб князь қўлларини силтаб қичқирди ва олмахон мўйнасидан қилинган халатининг олдини дарҳол ёпиб олди. – Расвогарчилик шундаки, сизда на ғурур бор ва на иззат-нафс, сиз мана шу разил, аҳмоқона унашиш билан қизингизни шарманда қиляпсиз, ҳалок этияпсиз!

Княгиня йиғламоқдан бери бўлиб:

– Худо ҳақи, инсоф қил, князь, мен нима қилибман ахир? – дерди.

Княгиня қизи билан гаплашгандан кейин ўзини бахтли ва мамнун ҳис этиб, одатича, князь олдига хайрлашгани кирган эди; Левиннинг таклифини ва Китининг рад қилганини гарчи айтиш нияти бўлмаса ҳам, назарида, Бронский билан иши тамом пишганлигини, онаси келгандан кейин бу масала ҳал бўлишини эрига ишора қилди. Князь ана шу сўзларни эшитди-ю, бирдан тутақиб, одобсиз сўзлар билан қичқира бошлади.

– Нима қилибсиз? Мана сизнинг қилганингиз: аввало, куёвни тузоққа илантиряпсиз, бу бутун Москва-

да дув-дув гап бўлади, гап қилса – ўринли. Агар кеча ўтказадиган бўлсангиз ҳаммани чақиринг, фақат кўз остингизга олиб қўйган куёв тўрачаларнигина эмас. Ҳалиги тирранчаларни (князь москвалик йигитларни шундай деб атарди) чақиринг, пианиночини чақиринг, ўйинга тушсин, лекин бутунгидақа куёв тўрачалару, қўшмачилик бўлмасин. Бундай нарсалардан жирканаман, кўнглим айнийди, сиз бўлсангиз мурудингизга етдингиз: қиз бечоранинг бошини айлантирдингиз. Левиннинг ўлса ўлиги ортиқ. Униси бўлса Петербург олифтаси, ундақаларни машинада ясаб чиқаришади, ҳаммаси бир-бирига ўхшайди, яна расво-ю, радди бало. Менга деса шаҳзода уруғидан бўлмайдими, қизим зор қолгани йўқ!

– Ахир мен нима қилибман?

Князь газаб билан қичқирди.

– Шунини...

– Биламан, сенинг гапингга қулоқ солсак, – деб эрининг сўзини бўлди княгиня. – Қизимизни бир умр эрга бермаймиз. Ундай бўлса, қишлоққа кетиш керак.

– Ҳа, кетган маъқул.

– Шошма ахир, нима, мен ялтоқланияпманми? Тирноқча ҳам ялтоқланаётганим йўқ. Йигит чакки эмас, ёш, нозандай, қизингни яхши кўради, чама-си, қиз ҳам...

– Ҳа, ол-а! Мен уйланишни қанча ўйласам, у ҳам шунча ўйлайди-ку, қандай қилиб қиз уни яхши кўрсин?.. Оҳ, кўзларим кўргунча оқиб тушсайди!.. «Ах, спиритизм, ах, Ницца, ах бал-зиёфат...» – Князь хотинини тақдид қилиб, ҳар сўзида реверанс этарди. – Шундай қилиб, Катеньканинг бошига ишқ савдосини солиб, бечорани бахти қаро қилиб қўймасайдик.

– Тавба, нечун бундай деб ўйлайсан?

– Ўйламайман, шундай бўлишини биламан; бунинг учун кўзларимиз бор, аёлларники кўр. Мен

нияти холис одамни кўриб турибман, у ҳам бўлса Левин; иннайкейин, ана шу олатўғаноққа ўхшаш ўйин-кулгинигина ўйлайдиган беданани ҳам кўриб турибман.

– Миянгга бир нарса келмасин, роса...

– Ҳа, бир кун пушаймон бўларсан, Даша бечора сингари.

– Ҳўп, хўп, энди бас қилайлик, – деб княгиня уни тўхтатди, бахти қаро Доллини эсига тушириб.

– Жуда соз, яхши бор!

Шундан кейин эру хотин бир-бирини чўқинтириб ва ўпишиб хайрлашди, лекин ҳар бири ўз фикрида қолди.

Княгиня бутунги кеча Китининг тақдирини ҳал қилди, энди Вронскийнинг ниятидан гумонсирашга ҳеч қандай ўрин қолмади, деб олдин қаттиқ ишонган эди; лекин эрининг сўзлари кўнглига гулгула солиб қўйди. У ўз хонасига келди-да, худди Кити сингари, номаълум келажак олдида даҳшатга тушиб, кўнглида бир неча марта муножот қилди: «Ё худо, ўзинг раҳм қил, ўзинг раҳм қил, парвардигор, ўзинг шафқат қил, худойим!»

XVI

Вронский оила ҳаётининг нималигини ҳеч вақт билган эмас эди. Онаси ёшлик чоғларида юксак доираларда порлоқ мавқе тутган хотин бўлиб, эрлик маҳалида ва зйниқса ундан кейин бутун киборлар жамиятида оғизга тушган бир қанча ишқийи можароларни бошидан кечирган эди. Вронский отасини қарийб эслай олмасди, у паж корпусида¹¹ тарбияланган эди.

¹¹ Паж корпуси – чор Россиясида дворянлар учун имтиёзли ҳарбий махтаб. (Тарж.)

Ёш Вронский офицерлик мактабини шукуҳли офицер бўлиб битириб чиққандан сўнг дарҳол бадавлат Петербург ҳарбийлари билан ҳамулфат бўлди. Лекин Петербургдаги киборларнинг уйларига камдан-кам борар, бутун ишқий можаролари юксак жамият доирасидан ташқарида бўларди.

У Петербургдаги ҳашаматли ва айни замонда тарбиясиз ҳаётдан кейин Москвада биринчи марта ўзига кўнгли берган кибор, дилбар ва маъсум бир қиз билан яқиндан танишиш лаззатини тотиди. Китига бўлган муносабатларида бирон ёмон нарса бўлиши мумкинлигини ақлига ҳам келтирмас эди. Балларда кўпроқ Кити билан ўйинга тушар ва уйларига келиб-кетиб турарди. У Кити билан одатда юксак доираларда гапириладиган ҳар хил беҳуда гаплардан гаплашар, лекин бу беҳуда гапларга ўз ихтиёридан ташқари Кити учун алоҳида маъно берар эди. У Китига одамлар олдида гапирилмайдиган ҳеч қандай нарса гапирмаган бўлса ҳамки, Китининг кўнгли тобора ўзига мойил бўлаётганини сезар ва буни қанча кўп сезса, бу унга шунча кўп хуш ёқар, қизга бўлган туйғулари нафислашиб борар эди. У Китига бўлган хатти-ҳаракатининг муайян номи борлигини, бу ҳаракат уйланиш мақсадида эмас, фараз билан қизларни тузоққа тушириш деб аталганини ва бу қилиқ Вронскийга ўхшаган ёш, кибор йигитлар орасида одат тусини олган ёмон ишлардан бири эканини билмас эди. У бу завқ лаззатини биринчи марта ўзим кашф этдим, деб ўйлаб, ўз кашфиётидан завқланарди.

Агар Вронский Китининг ота-онаси шу кеча нималар деб гаплашганини эшита олса, агар уларнинг нуқтаи назарига қўшила олса, ва Китига уйланмаган тақдирда қизнинг бахтсиз бўлишини билса эди, жуда ҳайратда қолган ва бунга ишонмаган бўлар эди. У ўзига, айниқса, Китига шу қадар катта ва

ширин лаззат бағишлаётган нарсанинг ёмон нарса бўлишига ҳеч ишона олмасди. Ўзининг уйланиши кераклигига эса бундан ҳам камроқ ишониши мумкин эди.

Уйланиш унга ҳеч вақт имкон доирасидаги нарсага ўхшаб кўринмас эди. У оила ҳаётини ёмон кўриш билан бирга, оилани, айниқса, уйланган одамни ўзига ёт, душман бўлган, ҳаммадан ҳам кулгили нарса деб хаёл қилар эди (бўйдоқ ўтганлар ҳаммаси шу фикрда эди). Гарчи Вронский Китининг ота-онаси ўртасида ўтган гапдан беҳабар бўлса ҳам, шу кеча Шчербацкийларникидан чиқиб, Кити билан ўзи ўртасида мавжуд бўлган махфий руҳий алоқанинг бутун ниҳоятда мустаҳкамланганини ва бирон чора кўриш кераклигини ҳис этди. Лекин қандай чора кўриш кераклиги ё мумкинлигини ўйлаб топа олмади.

У Шчербацкийларникидан ҳар вақтдагидай, ёқимли, тароватли соф ҳис билан чиқди: бу ҳис қисман бутун оқшом бўйи папирос чекмагани ва айни замонда, Китининг ўзига бўлган ийдирувчи муҳаббати натижаси эди, бу унинг учун янги туйғу эди. У Шчербацкийларникидан қайтиб кетаётди: «Ўрта-миздаги муносабатнинг бутун гўзаллиги шундаки, – деб ўйларди, – на мен, на у бир-биримизга ҳеч нима демасданоқ, кўз боқишлари ва сўз оҳанглариининг ширин тили билан бир-биримизнинг муддаомизга шунчалар тушундик. Кити мени яхши кўрганлигини ҳеч маҳал бугунгидай равшан қилиб айтмаган эди. Нақадар дилбар, нақадар содда ва, энг муҳими, ишонч билан тўлиқ! Мен ўзимни илгаригидан анча яхши, анча тоза ҳис этяпман. Мен ўзимда қалб борлигини ва менда кўпгина яхши фазилатлар борлигини сезяпман. Севгига мубтало бўлган дилбар кўзларини айтмайсизми? Нима деди? Ҳа: «жудаям...»

«Хўш, сўнгра нима бўлади? Ҳеч нима бўлмайди. Мен учун ҳам яхши, ўзи учун ҳам яхши». Ана

шундан кейин, бугунги оқшомни қаерда ўтказиш тўғрисида ўйлай бошлади.

У бориши мумкин бўлган жойларни хаёлидан бир-бир ўтказди. «Клубга борайми? Безик ўйнаб, Игнатов билан шампан виноси ичсаммикан, а? Йўқ, у ерга бормайман. *Chaudeau des fleurs*¹², у ерда Облонскийни топаман, лапарлар, сапсаплар¹³ бўлади. Йўқ, жонга тегди. Шчербацкийларни шунинг учун ҳам яхши кўраманки, уларникида ўзим ҳам яхшиланиб бораман. Уйга кетай». У, Дюссонинг мусофирхонасидаги номерига тўрри кириб бориб, кечлик овқат келтиришни буюрди, кейин кийимларини ечиб, бошини ёстиққа қўяр-қўймас одатдагича қаттиқ ва тинч уйкута кетди.

XVII

Эртасига эрталаб соат ўн бирда Вронский онасини кутиб олгани Петербург темир йўли станциясига чиқди ва катта зина поёналарида учраган биринчи кишиси шу поезд билан келадиган синглисини кутиб турган Облонский бўлди.

– А! Граф жаноблари! – деди Облонский шангилаб. – Кимни кутиб олгани чиқдинг?

Вронский Степан Аркадьичга дуч келган ҳамма одамлар сингари кулимсираб туриб:

– Ойимларни кутгани, – деб жавоб берди; кейин унинг қўлини қисиб, бирга зинага чиқди. – Бугун Петербургдан келишлари керак.

– Сени соат иккигача кутсам бўладими? Шчербацкийларникидан чиқиб қаёққа кетдинг?

– Уйга, – деди Вронский. – Ростини айтсам, кеча Шчербацкийларникидан шундай хузур қилиб чиқдимки, бошқа ерга боргим келмади.

¹² Ресторанининг номи (Тарж.)

¹³ Сапсап – обқ ўйини. (Тарж.)

– Отнинг ўйноқисини тамрасидан, йигитнинг ошиғини эса кўзгинасидан билиб оламан, – деди Степан Аркадьич, бир маҳал Левинга айтган сўзларини такрорлаб.

Вронский ошиқ эканлигидан топмаётганини билдирувчи қиёфада кулимсиради, кейин эса гапни дарҳол бошқа ёққа буриб юборди.

– Ўзинг кимни кутгани чиқдинг? – деб сўради у.

– Менми? Бир нозанинни, – деди Степан Аркадьич.

– О-о!

– *Nonnio soit qui mal y pense.*¹⁴ Синглим Аннани.

– Ҳа, Каренинаними? – деди Вронский.

– Нима, танийсанми?

Вронский Каренинанинг номини эшитганда қандайдир керик, диққинафас бир хонимни хира-шира хаёлига келтириб:

– Чамамда, танисам керак. Йўқ, йўқ... ростини айтсам, эсимда йўқ, – деди паришонлик билан.

– Лекин Алексей Александровични, яъни менинг машҳур куёвимни, албатта, танисанг керак. Уни бутун дунё билади.

– Тўғри, бу донгдор одамни афтидан танийман, биламан, донишманд, олим, қандайдир илоҳий бир зот... лекин биласан, у менинг... *not in my line*¹⁵, – деди Вронский.

– Ҳа, жуда ажойиб одам; бир оз консерваторлиги бору, лекин яхши одам, – деди Аркадьич, – жуда яхши одам.

Вронский кулимсираб туриб:

– Ундай бўлса ўзига яхши-да, – деб қўйди. Кейин онасининг эшик ёнида турган қари, новча малайига қараб гапирди: – Ҳа, сен шу ерда экансан-у, кир ичкарига.

¹⁴ Бунга ёмон маъно бергувчига уят! (франц.)

¹⁵ Бу менинг иш соҳамга кирмайди. (франц.)

Вронский кейинги вақтларда Степан Аркадьичга жуда меҳрибон бўлиб қолди, бунга сабаб, бир ёқдан Облонскийнинг ҳаммани ўзига ром қилувчи жозибаси бўлса, иккинчи ёқдан, уни ўз хаёлида Кити билан алоқадор деб билиши эди.

– Нима дейсан, якшанба куни фаришта учун кечки овқат ташкил қиламизми, а? – деди у кулимсираб ва Облонскийни қўлтиғидан олиб.

– Албатта. Мен рўйхатни тузаман. Айтгандек, кеча ошнам Левин билан танишдингми? – деб сўради Степан Аркадьич.

– Бўлмасам-чи, лекин, негадир, тез кетиб қолди.

– Яхши йигит-да, – деб Облонский гапида давом этди. – Тўғрими?

– Қайдам, – деб жавоб берди Вронский, – нима учундир ҳамма москваликларда, албатта, менинг суҳбатдошларимни истисно қилинганда, – дея Вронский ҳазил қилди, – алақандай тез миждозлик бор. Негадир ҳамма вақт ўдарайланишади, зарда қилишади, худди бир нарсани иддао қилаётгандек бўлишади...

Степан Аркадьич шарақлаб кулди-ю:

– Тўғри, шунақа одатлари бор, – деди.

Вронский темир йўл хизматчисидан:

– Нима бўлди, тез келадими? – деб сўраган эди, хизматчи:

– Ҳа, охирги станциядан чиқди, – деб жавоб қилди.

Станцияда қўрилаётган тайёргарликлар, ҳаммоларнинг югуриб-елишлари, жандармлар ва станция ходимларининг перронда пайдо бўлиши, кутувчиларнинг ортиб бориши поезднинг яқинлашиб келаётганини билдирар эди. Муздек буғлар орасидан эгниларига нимча пўстин, оёқларига юмшоқ пийма этик кийган ишчиларнинг бир-бирини кесиб ўтган рельслардан ўтиб боришаётгани кўринарди.

Узоқдаги рельсларда паровоз чинқирғи ва оғир бир нарсанинг дукурлаб келаётгани эшитиларди.

Степан Аркадьич Левиннинг Кити тўғрисидаги ниятини Вронскийга айтиб бергиси келган эди, шунинг учун:

– Йўқ, – деди, – йўқ, менинг Левинимга нотўғри баҳо бердинг. У жуда тажанг одам, тўғри, гоҳи маҳаллар бошқаларга ёқмай ҳам қолади, лекин баъзан жуда дилкаш ҳам бўлиб кетади. У жуда инсофли, ростгўй одам, қалби ҳам пок. Лекин кеча ўзини шундай тутишга мажбур қилган алоҳида сабаблар бўлган, – деди яна Степан Аркадьич, маъноли кулимсираб; кеча у ошнасига нисбатан ҳис этган самимий туйғусини бутунлай ёдидан чиқариб, ҳозир Вронскийга нисбатан ҳам худди ўшандай ҳис туяётган эди. – Ҳа, кеча унинг жуда бахтли ёки жуда бахтсиз бўлиши учун сабаб бор эди.

Вронский юриб кетаётган ерида тўхтаб, рўй-рост сўради:

– Яъни, қандай сабаб? Ё кеча оғиз солганмиди сенинг belle soeurингга?¹⁶

– Эҳтимол, оғиз солган бўлса солгандир, – деди Степан Аркадьич. – Кеча менга ҳам шундай туюлган эди. Ҳа, башарти эрта кетган, бунинг устига кайфи ҳам бузилган бўлса, мутлақо шундай... У кўп вақтдан бери Китига ошиқ эди, бечорага жабр бўлди.

– Ҳали шунақа дегин!.. Лекин мен Кити ўзига яна ҳам муносиброғини топиб олади деб ўйлайман, – деди-ю Вронский кўксини кериб, яна юришга бошлади. Кейин: – Аммо уни яхши билмайман, – деб қўшиб қўйди. – Ҳа, бу жуда оғир аҳвол! Шунинг учун ҳам кўпчилик Клралар билан борди-келди қилишни афзал кўради. У ерда муваффақиятсизликка учрасанг, демак, пулинг камлик қилибди, бу ерда эса

¹⁶ Қайинсинглингга? (франц.)

фазилатларинг тарозида. Ҳа, ана, поезд ҳам келиб қолди.

Ростдан ҳам узоқда паровоз чинқирди. Бир неча дақиқадан сўнг платформани титратиб паровоз ўтди: унинг совуқдан пастга уриб турган буғлари пишилар, ўртанги филдирагининг пишанги секин ва бир меъёрда гоҳ эгилиб, гоҳ чўзилиб борар, бўйни билан бошини ўраб олган, соқол-мўйловларини қиров босган машинист платформадагиларга бошини силкиб салом берар эди; паровоз тендери кетидан эса ичида бир ит вангиллаётган юк вағони платформани яна беш баттар гулдуратиб ўта бошлади; ниҳоят, дириллаб турган йўловчи вағонлари етиб келди.

Эпчил кондуктор ҳали поезд тўхтамай ҳуштагини чалди-ю, сакраб тушди; ундан кейин бесабр йўловчилар, қаддини тик тутган ва теварагига жаланглаб қарай бошлаган гвардия офицери, қўлида сумкаси билан шўх-шўх кулимсираётган жиккак савдогар; қопини орқалаб олган мужик биринкетин туша бошлади.

Вронский Облонскийнинг ёнида вағонларга кўз югуртириб, тушаётганларга қараб турарди; онаси бутунлай хаёлидан кўтарилган эди. Ҳозир Кити ҳақида билган нарсалари уни ҳам ҳаяжонлантирар, ҳам қувонтирарди. Кўкраги беихтиёр керилиб кетди, кўзлари порлади. У ўзини волиб ҳис қиларди.

Эпчил кондуктор Вронскийнинг ёнига келиб:

– Графиня Вронская мана бу купедалар, – деди. Кондукторнинг сўзи уни ҳушига келтириб, онасини ва ҳозир у билан кўришишини эсига солди. У ичида онасини ҳурмат қилмас ва бунинг сабабини билмаган ҳолда, уни севмас эди; гарчи ўзи мансуб бўлган доиранинг тушунчасига ва олган тарбиясига мувофиқ онасига сўнг даража муте бўлиш ва эҳтиром қилишдан бошқа бир муносабатни тасаввур

эта олмас, зоҳирда қанча муте ва эҳтиромли бўлиб кўринса, ичида ҳам уни шунчалик кам ҳурмат қилар, шунчалик кам севар эди.

XVIII

Вронский кондукторнинг орқасидан вагонга кирди-да, ичкаридан чиқиб келаётган хонимга йўл бериш учун купе эшиги ёнида тўхтади. Вронский, киборларга хос бир назокат билан хонимнинг ташқи қиёфасига бир қараб, унинг юксак кибор жамиятига мансуб эканлигини билди. Узр сўраб купега кирмоқчи бўлди-ю, лекин унга яна бир қайрилиб қаргиси келди; уни яна бир қайрилиб қарашга мажбур қилган нарса хонимнинг ниҳоятда хушрўйлиги ва бутун қадду қоматида яққол кўриниб турган латофати, камтарин виқсри эмас эди, балки Вронский ёнидан ўтиб кетаётганида ёқимли чехрасида кўзга ташланиб турган навозиши ва нафосати эди. Вронский қайрилиб қараганда у ҳам бошини ўтирди. Қалин киприклари остида қорамтир кўринган порлоқ кулранг кўзлари, гўё уни таниётгандек рафоқат ва диққат билан Вронскийнинг юзида бир зумгина тўхтади-ю, яқинлашиб келаётган оломон ичидан бировни қидираётгандек, дарров ўша ёққа тикилиб қолди. Вронский ана шу бир нигоҳида билинар-билинемас бир завқ борлигини, бу завқ лаъли лабларини жийириб, сезилар-сезилмас бир табассум билан чехрасида ва порлоқ кўзлари орасида ўйнаётганини сизди. Қандайдир бир ҳис вужудини гўё шу қадар тўлдириб-тоширган эдики, бу ҳис унинг ихтиёридан ташқари гоҳ нигоҳида, гоҳ табассумида жилва қилар эди. У кўзларидаги ўтни атайин сўндирди, лекин бу ўт нури мийинидаги табассумда беихтиёр намоён бўлди.

Вронский вагонга кирди. Унинг кўзлари қора, сочлари жингалак, қотма кампир онаси кўзларини сўз-

иб ўғлига қарар, юпқа лаблари билан жилмаяр эди. У диванчадан туриб, халтасини оқсочга берди-да, кичкина, қотма қўлини ўғлига узатди; кейин, ўғлининг бошини қўли билан кўтариб, юзидан ўпди.

– Телеграммани олдингми? Соғмисан? Худога шукур.

Вронский онасининг ёнига ўтирди-да, эшик орқасидан эшитилаётган аёл товушига беихтиёр қулоқ солиб туриб:

– Яхши келдингизми? – деб сўради. У бу товушнинг эшик ёнида тўқнаш келган хоним товуши эканини биларди.

– Ҳар ҳолда, мен сизнинг фикрингизга қўшилмайман, – деярди хоним товуши.

– Петербург нуқтаи назари бу, хоним.

– Петербургнинг эмас, хотин кишининг нуқтаи назари, – деб жавоб қилди хоним.

– Ҳўп, рухсат этинг, қўлингизни ўпай.

– Яхши боринг, Иван Петрович. Ҳа, айтгандек, қаранг, акам шу ердамикан, бўлса бу ёққа юборинг, – деди хоним эшик ёнида туриб, кейин яна купега қайтиб кирди.

Вронская хонимдан:

– Ҳа, акангизни топдингизми? – деб сўради.

Вронский бу хонимнинг Каренина эканини энди пайқади.

– Акангиз шу ердалар, – деди у ўрнидан тураётиб. – Кечиринг, сизни танимабман, зеро, сиз билан бир лаҳзагина кўришган эдик, холос, – деди Вронский, хонимга таъзим қилиб, – шунинг учун мени эслай олмайсиз.

– Йўр-э, – деди хоним, – мен сизни таниб олардим, чунки ойингиз билан йўл бўйи фақат сиз тўррингиздагина гаплашиб келдик чори, – деди у ниҳоят, ҳаяжонланганини ифодаловчи табассумдан ўзини тиймай. – Тавба, ҳали ҳам акамдан дарак йўр-а.

– Бор, Алёша, чақириб кел, – деди қари графиня.
Вронский платформага чиқиб чақирди:

– Облонский! Бу ёқда!

Лекин Каренина акасини кутиб ўтирмади, уни кўрди-ю, дадил, енгил одимлар билан вагондан тушди. Акаси ёнига келиши билан Вронскийни ҳайратга солган дадил ва латиф ҳаракати билан чап қўлини акасининг бўйнига ташлади-да, уни жадал ўзига тортиб олиб, қаттиқ ўпди. Вронский кўзларини ундан узмай қараб турар ва саф бини ўзи ҳам билмай кулимсирар эди. Лекин онасининг кутиб ўтирганини эслаб, яна вагонга қайтиб кирди.

Графиня:

– Жуда дилбар жувон-а? – деди Каренина тўғри-сида. – Эри ёнимга ўтқазиб қўйди, бирам хурсанд бўлдимки. Йўл бўйи гаплашиб келсак бўладими! Хўш, қулоғимга чалинган гапларга қараганда...
vous filez le parfait amour. Tant mieux, mon cher, tant mieux.¹⁷

– Қайдам, нимага ишора қилаётганингизга тушуна олмадим, татап¹⁸, – деб ўғли совуққина жавоб қилди. – Чиқайлик бўлмаса, татап, юринг.

Графиня билан хайрлашиш учун Каренина яна вагонга кирди.

– Ана, графиня, сиз ўғлингиз билан, мен бўлсам акам билан учрашдик, – деди у вақтичоғ бўлиб. – Ҳамма гапларим туговди, энди гапиришга гап ҳам тополмасдим.

Графиня уни қўлидан ушлаб:

– Йўқ айланай, – деди, – сиз билан бутун дунёни айланиб чиқсам ҳам ҳеч зерикмас эди. Сиздек дилкаш аёллар билан киши гаплашганда ҳам, ёнингизда жим ўтирганда ҳам ҳузур қилади. Ҳа, ўғ-

¹⁷ Идеал муҳаббатнинг ҳалига довури давом этаётган эмиш. Жудасоз, жон болам, жуда соз. (франц.)

¹⁸ Ойи. (франц.)

лингизни кўп ўйлайверманг, айланай; у ёқ бу ёққа ташлаб кетмай бўлармишми!

Каренина қаддини тик тутиб, қимир этмай турар, кўзлари кулимсиради.

– Анна Аркадьевнанинг саккиз яшар ўриллари бор экан, – деб графиня ўғлига тушунтирди, – чамамда, боласини у ёқ бу ёққа ташлаб кетмаганлар шекилли, қолдириб келганларига жуда куйяптилар.

– Ҳа, мен ўз ўғлим тўғрисида, графиня ҳам ўз ўриллари тўғрисида йўл бўйи гаплашиб келдик, – деди Каренина; шунда чехрасини яна табассум ёритиб юборди. Лекин бу суюмли табассум Вронскийга бағишланган эди.

Вронский ўзига Анна Аркадьевна ирғитган нозишва коптогини дарҳол ерга туширмай илиб олди-ю:

– Бўлмаса, ойим жуда зериктирибдилар-да сизни, – деди. Лекин Анна Аркадьевна, афтидан, гапни шу оҳангда давом эттиргиси келмади шекилли, қари графиняга мурожаат қилди.

– Кўпдан-кўп раҳмат сизга. Кечаги куннинг қандай ўтиб кетганини сезмай ҳам қолдим. Хайр, яхши қолинг, графиня.

– Яхши боринг, жоним, – деб жавоб қилди графиня. – Келинг, чиройли юзингиздан бир ўпиб кўяй. Мен қари кампирман, гапни айлантириб ўтирмай рўй-рост айтаман: сизни яхши кўриб қолдим.

Бу гап қанчалик қуруқ, расмий гап бўлса ҳамки, Каренина чин юракдан ишонди шекилли, суюниб кетди. У қизариб бир оз эгилди-да, юзини графиняга тутиб, яна қаддини ростлади ва лаблари билан кўзлари орасида ўйнаётган ўша табассум билан қўлини Вронскийга узатди. Вронский ўзига узатилган жажжигина қўлни қисди. Каренина қўлини қаттиқ, дадил силкитиб туриб маҳкамгина қистанида, ўзида йўқ хурсанд бўлиб кетди. Каренина ўзининг тўлаги-

на гавдасини қушдай кўтариб бораётган оёқларини шаҳдам ташлаб купедан чиқди.

– Жуда дилкаш жувон экан-да, – деди графиня.

Ўгли ҳам шундай ўйда эди. У Каренинининг виқорли қомати ғойиб бўлгунча кўзи билан кузатди ва табассуми юзида қотиб қолди. У деразадан қараб, Каренинининг акаси ёнига борганини, қўлини унинг қўлига қўйганини ва, афтидан, Вронскийга ҳеч қандай алоқаси бўлмаган бир нарса тўғрисида акаси билан берилиб гаплаша бошлаганини кўрди; бу нарса унинг ғашини келтиргандек бўлди.

Вронский онасига юзланиб бояги саволини такрорлади:

– Ҳа, қалайсиз, татап, соғу саломат юрибсизми?

– Шукур, саломат юрибман, тузукман. Alexenbre жуда ширин бўлган-да. Marie жуда яхши бўлиб қолди. Ўзи ҳам бирам кўзга яқин бўлганки.

Графиня яна ҳамма нарсадан ҳам кўпроқ ўзини қизиқтирадиган нарсалар, неварасини чўқинтириш маросими, бунинг учун Петербургда боргани ва катта ўғлига подшонинг алоҳида илтифоти тўғрисида гапира бошлади.

– Ана, Лаврентий ҳам келди, – деди Вронский, деразадан қараб, – рухсат этсангиз, энди чиқайлик.

Графиня билан бирга келган қари хизматкор вагонга кириб, ҳамма нарса тайёр бўлганлигини хабар қилди, графиня чиқиш учун ўрнидан турди.

– Чиқаверайлик, одам сийраклашиб қолди, – деди Вронский.

Оқсоч қиз халта билан кучукни, қари хизматкор билан ҳаммол эса бошқа қопларни кўтарди. Вронский онасини қўлтиридан олди; улар ташқарига энди чиқишиб ҳам эдики, ваҳимага тушганлари юзларидан билиниб турган бир неча одам улар ёнидан югуриб ўтиб кетди. Фуражкаси ғалати рангли станция бошлиғи ҳам югуриб ўтди.

Афтидан, фавкулудда бир ҳодиса юз берган эди. Одамлар ўзларини олиб қочишарди.

– Нима гап?.. Нима?.. Қаерда? Ўзини поезд тагига ташлабди, босиб кетибди дейсанми!.. – деган овозлар эшитиларди.

Синглиси билан қўлиқлашиб кетаётган Степан Аркадьич ҳам така-пука бўлиб қайтиб келди; ака-сингил ўзларини одамлардан четга олиб, вагон эшиги ёнида тўхташди.

Хонимлар вагонга кириб кетишди, Вронский билан Степан Аркадьич эса фалокатнинг тафсилотини билиш учун одамлар орқасидан эргашди.

Темир йўл қоровули маст бўлганиданми ё қаттиқ совуқдан юз-кўзларини ўраб олганиданми, қайтовур, орқага тисарилиб келаётган поезд дупурини эшитмай, вагон тагида қолиб кетибди.

Вронский билан Облонский қайтиб келмасданоқ хонимлар бу тафсилотни қари хизматкордан сўраб билиб олдилар.

Облонский билан Вронский иккови мажақланиб ётган ўликни бориб кўришди. Облонскийга, афтидан, жуда қаттиқ таъсир қилди шекилли, юзини тириштирар, ҳозир йиғлаб юборадигандек кўринар эди. У нуқул:

– Оҳ, нақадар даҳшатли! Анна, бир кўрсайдинг! Оҳ, нақадар даҳшатли! – деярди.

Вронский индамас, лекин чиройли юзи жиддий ва хотиржам эди.

– Оҳ, бир кўрсайдингиз, графиня! – деярди Степан Аркадьич. – Хотини ҳам ўша ерда... Хотинини кўрган кишининг юраги тарс ёрилиб кетади... Ўзини эрининг мурдаси устига ташлади. Каттакон оилани бир ўзи боқиб келарди, дейишади. Қандай мусибат-а!

Каренина ҳаяжон билан шивирлаб:

– Хотинига ёрдам бериб бўлмасмикан? – деди.

Вронский Каренинага бир қараб олиб дарҳол вагондан чиқди. Кейин эшик орзидан орқасига қайрилиб:

– Ҳозир келаман, татап, – деди.

Вронский бир неча дақиқадан сўнг қайтиб келганда, Степан Аркадьич графиня билан янги ашулачи хотин тўғрисида гаплашиб ўтирган эди; графиня эса, ўғлини кутиб, сабрсизлик билан эшикка қараб-қараб қўярди.

Вронский купега кириб:

– Қани, энди кетдик, – деди.

Ҳаммалари вагондан бирга чиқишди. Олдинда Вронский онаси билан, орқада эса Каренина акаси билан борарди. Вокзалдан чиқаверишда станция бошлиғи Вронский орқасидан етиб келди:

– Ёрдамчимга икки юз сўм ташлаб кетибсиз. Марҳамат қилиб айтиб берсангиз, кимга тайинланган у пул? – деб қолди.

Вронский елкаларини қисиб:

– Қоровулнинг хотинига, – деди. – Ҳайронман, билиб туриб сўрайди-я.

Облонский орқадан:

– Хотинига пул бердингизми? – деб қичқирди-ю, синглизининг қўлини қисиб, илова қилди: – Жуда соз, жуда хайрли иш қилибсиз! Қулинг ўргилсин йигит-а? Хайр, саломат бўлинг, графиня.

Шундан кейин у оқсоч қизни кутиб, синглизин билан тўхтади.

Улар кўчага чиқишганда, Вронскийнинг каретаси аллақачон кетган эди. Вокзалдан чиққан одамлар ҳамон ўша ҳодиса тўғрисида гаплашар эди.

Бир жаноб улар ёнидан ўтиб кета туриб:

– Қандай даҳшатли ўлим-а! – деди. – Қоқ иккига бўлиб кетган эмиш-а!

– Аксинча, мен буни энг осон ўлим деб ўйлайман: бир зумда жони чиқади-кетади, – деди иккинчиси.

– Нега чора кўришмас экан, – деди учинчиси.

Каренина каретага ўтирганда, Степан Аркадьич унинг лаблари титраётганини, кўз ёшларини зўрға-зўрға тутиб турганини кўриб ҳайрон бўлди. Бир неча юз сажен илгари кетишгандан кейин:

– Сента нима бўлди, Анна? – деб сўради акаси.

– Бу жуда ёмон аломат, – деди Анна.

– Эй, бўлмағур гап! – деб қўйди Степан Аркадьич.

– Мана келдинг, ҳамма гап шунда. Бутун умидим сенда, буни сен тасаввур эта олмайсан.

– Бронскийни кўпдан бери танийсанми? – деб сўради Каренина.

– Ҳа, биласанми, уни Китига уйланади деган илинждамиз.

– Шунақами? – деб сўради Анна. – Хайр, кел энди, ўзинг тўғрингда гаплашайлик, – деб илова қилди ва халақит бераётган алақандай ортиқча нарсани ўзидан ҳайдамоқчи бўлгандек, бошини силкиди. – Кел, ўз ишларинг тўғрисида гаплашайлик. Хатингни олдим-у, йўлга чиқдим, мана етиб ҳам келдим.

– Ҳа, бутун умидим сендан, – деди Степан Аркадьич.

– Хўп бўлмаса, гапир гапингни.

Шундан кейин Степан Аркадьич воқеани гапириб бера бошлади.

Уйга етишганда, Обланский сингласини каретадан туширди, бир хўрсиниб олиб, унинг қўлини қисди-да, маҳкамасига жўнаб кетди.

XX

Анна хонага кирганда, Долли кичик меҳмонхонада ўтириб, ҳалитдан отасига ўхшаб қолган малла сочли дўндикқина ўрилчасининг французча ўқишига қулоқ солаётган эди. Боланинг кўзлари китобда бўлса ҳам, қўли пиджагининг ипга осилиб қолган

тугмасини бураш ва узиб олиш билан машғул эди. Онаси қўлини бир марта тугмадан тортиб қўйса ҳам, дўмбоққина жажжи қўла яна тугмага бориб ёпишаверди. Ниҳоят, онаси тугмани узиб олиб, чўнтагига солиб қўйди.

– Энди қўлинг тинч турсин, Гриша, – деди-ю, онаси кўп вақтлардан бери тикиб келган кўрпасини яна қўлга олди; оғир дамларда у ҳамиша шу кўрпа билан овора бўларди; ҳозир ҳам асабий бир ҳолда ишини қўлга олди ва илмоқларини бармоқлари билан санай туриб тўқий бошлади. Кеча эрига сингласининг келиш-кемаслиги билан иши йўқлигини айттирган бўлса ҳамки, унинг келишига ҳамма нарсани тайёрлаб қўйган ва қайинсингласини ҳаяжон билан кутиб ўтирган эди.

Доли бошига тушган мусибат ўтида ёнарди, бутун фикр-хаёли шу билан банд эди. Шундай бўлса ҳам қайинсингласини Аннанинг Петербургдаги энг олмақом зотлардан бирининг хотини ва Петербург *grande dame*си эканлигини ёдидан чиқармаган эди. Шунинг учун, эрига айтган сўзини бажармади, яъни қайинсингласининг келишини эсидан чиқармади. «Ахир, Аннада ҳеч гуноҳ йўқ-ку, – деб ўйлади у. – Мен ундан яхшилиқдан бошқа нарсани кўрмадим, ўзимга нисбатан ҳам ундан фақат меҳрибонлик ва дўстлик кўрганман». Рост, Петербургда, Каренинларникида олган таассуротидан эсида қолгани фақат уйлари эди: уларнинг уйлари Доллига ёқмади, оила ҳаётида қандайдир бир сохталик бор эди. «Лекин Аннани нима учун қабул қилмаслигим керак? Ишқилиб, мени юпатаман деб овора бўлмасин-да, – деб ўйларди Доли. – Бутун бу тасаллиларни, насиҳатларни, насронийларнинг гуноҳни кечириш тўғрисидаги ўғитларини – буларнинг ҳаммаси устидан минг марта лаб бош қотирганман, лекин ҳеч бири дардимга даво бўла олмайди».

Долли шу кунлар ичида фақат болалари билангина бўлди, дардини ҳеч кимга айтишни истамас, юрагида шунча дард туриб бошқа нарсалар ҳақида ҳам гаплаша олмас эди. Кейин юрагидаги дардини ҳар ҳолда Аннага айтиб қўйишни биларди. Гоҳ кўнгили ёриб, ҳамма дардимни айтаман деган фикр уни суюнтирар, гоҳ кўрган хўрлигини эрининг синглисига айтиш зарурати, ундан тайёр насиҳат ва тасаллилар эшитиш мажбурияти жаҳлини чиқарар эди.

У Аннанинг ҳар дам келиб қолиши мумкинлигини кутиб, ҳамма вақт соатга қараб-қараб қўяр эди: кейин худди меҳмон келган пайтда бошқа нарса билан овора бўлиб кўнгироқни эшитмай қолди.

Эшикда кийимлар шитири ва майин одим товуши эшитилгандагина у орқасига ўтирилиб қаради, шу он, жафокаш юзида қувонч эмас, таажжуб ифодаси пайдо бўлди. Кейин ўрнидан кўзгалди-ю, Аннани ўпа туриб:

– Вой, келдингми? – деди.

– Долли, сени ҳам кўрар кун бор экан-да, бирам бошим осмонга етдики!

– Меники ҳам, – деди Долли, сал кулимсираб ва Аннанинг сирдан воқифми-йўқлигини юзидан билишга тиришиб. Аннанинг юзида ачиниш аломати борлигини сезиб: «Билар экан», деб ўйлади. Кейин гапни иложи борича кейинроққа чўзишга тиришиб илова қилди: – Юр бўлмаса, хонангга олиб бориб қўяй.

– Бу Гришами? Вой худо, катта бўлиб қолибди-я! – деб Анна Гришани ўпди ва Доллидан кўзини олмамай тўхтаб қолди. Кейин қизариб: – Йўқ, рухсат этсанг, ҳеч қаёққа бормасам, – деди.

Анна рўмолини ечди, кейин шляпасини бошидан олаётганда у қора, жингалак сочларининг ўримиغا илашиб қолган эди, бошини силкиб сочини бўшатди.

Долли ҳасад қилгандек:

– Юзингдан соғлиқ ва бахт-саодат нури ёғиб турибди! – деди.

– Менинг юзимданми?.. Ҳа, – деди Анна. – Вой худо, Таня! Менинг Серёжам билан бир ёшдасан-а, – деди яна, югуриб кирган қизчага қараб. Анна уни қўлига олиб ўпди. – Бирам чиройли, ширин қиз бўлибдики! Долли, ҳамма болаларингни кўрсат?

Анна болаларнинг номларини айтди, фақат уларнинг номларигина эмас, туғилган йиллари, ойлари, характерлари, нима билан оғриганликлари ҳам эсида бор экан, Долли буни тақдирламаслиги мумкин эмасди.

– Юр бўлмаса, хоналарига кирайлик, – деди Долли, – Вася ухляяпти, эсиз.

Улар болаларни кўриб чиқишгандан кейин меҳмонхонага кириб, икқовлари қаҳва ичишга ўтиришди. Анна патнусга қўл урди-ю, кейин яна суриб қўйди.

– Долли, у ҳамма гапни менга айтди, – деди Анна.

Долли Аннага совуққина қараб қўйди. Энди ачиhib айтиладиган ясама гапларни кута бошлади. Лекин Анна бу тахлитда гап қилмади.

– Долли, азизим! – деди у. – Мен унинг ҳам тарафини олмоқчи эмасман, сенга ҳам тасалли бермоқчи эмасман, бундай қилиб бўлмайди. Лекин, жонгинам, сенга жуда раҳмим келади. Юрак-юрагимдан ачинаман!

Аннанинг қалин киприклари остидаги порлоқ кўзларига бирдан ёш югурди. У келинойисига яқинроқ келиб ўтирди-да, қўлини ўзининг кичкина, ихчам қўлига олди. Долли қўлини тортиб олмади-ю, лекин юзидаги совуқ ифода йўқолмади. У:

– Менга тасалли беришнинг фойдаси йўқ, – деди. – Ўша ишдан кейин менинг учун ҳамма нарса барбод бўлди, соб бўлди.

Шу сўзларни айтиб бўлар-бўлмас юз ифодаси бирдан юмшади. Анна унинг қотма, озғин қўлини кўтариб ўпганидан кейин:

– Лекин на чора, на чора, Долли? – деди. – Шундай хунук аҳволда қандай чора кўрилса яхшироқ бўлади? Ҳозир мана шу тўғрида ўйлаш керак.

– Гап тамом бўлган, ўйлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ, – деди Долли. – Тушунгин ахир, ҳаммасидан ҳам хунуги шуки, мен уни ташлаб кетолмайман, болалар бор, қўл-оёғим борлиқ, у билан бўлса бирга туролмайман, уни кўрсам сафром қайнаб кетади.

– Долли, жонимни қоқай, қулоқ сол, у ҳамма гапни айтиб берган; энди сендан эшитмоқчиман, бор гапингни айт.

Долли унга савол назари билан қаради.

Аннанинг муҳаббати ва куйиб-ёнаётгани сохта эмаслиги юзидан кўриниб турарди.

– Хўп, айтсам айта қолай, – деди бирдан Долли. – Лекин бир бошдан айтиб берай. Эрга қандай текканимни ўзинг биласан. Мен татап тарбияси остида ўсган маъсум қиз бўлиб, шу билан бирга, ҳеч нарса билмай ўсган эдим, ҳеч нарсага ақлим етмас эди. Билишимча, эрлар илгариги турмушларини хотинларига айтиб берармиш; Стива бўлса... – у дарҳол сўзини тўғрилади. – Степан Аркадьич булса менга ҳеч нима дегани йўқ. Гапимга ишонмайсан, шу маҳалгача мендан бошқасини кўргани йўқ, деб ўйлаб келардим. Саккиз йил шу тахлитда ўтдим. Ўзинг ўйлаб кўр, мен уни вафосиз деб гумон қилишим у ёқда турсин, бундай нарсаларнинг бўлиши ақлимга ҳам сирмас эди. Мана энди ўзинг тасаввур қилиб кўр, шундай ишонч билан яшаб келсам-у, бирдан шу даҳшатни, шу пасткашликни кўрсам... менинг сўзларимга тушун. Ўз бахтингга тўла-тўқис ишониб келсанг-у, бирдан... – деб Долли гапида давом этди, хўнграб йирлаб юборишдан ўзини зўрра

тутиб қолди, – хатини олсанг... ўзининг ўйнашига, менинг мураббиямга ёзган хатини олсанг. Йўқ, бу ҳаддан ташқари бир даҳшат! – Долли шошиб-пишиб рўмолчасини олиб юзини беркитди. Бир оз жим тургандан сўнг яна сўзида давом қилди: – Орада шунчаки ишқивозлик бўлса бошқа гап эди, мен бунга тушунаман, лекин жуда чуқур ўйлаб, қувлик билан мени алдашган... яна ким билан дегин?.. Ўзи менинг эрим бўла туриб, ўша билан бирга турса-я!.. Бу даҳшат-ку! Сен бу нарсаларга тушуна олмайсан...

– Йўқ, тушунаман! Тушунаман, айланай Долли, тушунаман, – деди Анна, унинг қўлини қисиб.

– Нима, бошимга тушган бу кулфатнинг бутун даҳшатини у тушунади деб ўйлайсанми? – деб давом қилди Долли. – Қилча ҳам тушунмайди. У бахтли, кайфи чоғ.

– Йўр-э, ундай эмас! – деб Анна унинг сўзини шартта бўлди. – Аҳволига киши ачинади, қаттиқ пушаймон бўляпти...

Долли қайинсинглисининг юзига диққат билан тикилиб турди-да:

– Пушаймон бўлишга ярар эканми? – деди унинг сўзини бўлиб.

– Ҳа, мен уни биламан. Аҳволига қараб ўзимнинг ҳам раҳмим келиб кетди. Иккаламиз ҳам биламиз уни. Юраги юмшоғ-у, лекин мағрур, ҳозир эса аянч аҳволга тушиб қолибди. Асосан, менга таъсир қилган нарса шу бўлдики (Анна Доллига таъсир қилиши мумкин бўлган нарсани шу он фаҳмади), унга икки нарса азоб беряпти: бири, болалари олдида уятга қолгани бўлса, иккинчиси, сени яхши кўра туриб... ҳа, ҳа, дунёда ҳамма нарсадан ҳам ортиқроқ яхши кўра туриб, – деди, эътироз қилмоқчи бўлган Доллига сўз бермай, – кўнглингни оғритганидан, жабр қилганидан азоб чекапти. Нуқул: «Йўқ, йўқ, Долли гуноҳимни кечирмайди», дейди.

Долли қайинсинглисининг сўзларига ўйчанлик билан қулоқ солиб, бир четга қараб ўтирар эди.

– Ҳа, тушунаман, аҳволи жуда расво, гуноҳкорнинг аҳволи гуноҳсизникидан оғир бўлади, – деди Долли, – башарти, бутун бахтсизликка ўзи сабабчи эканлигини сезса. Лекин қандай кечириб бўлади, ўшандан кейин қандай қилиб яна хотин бўла оламан? Мен унга бўлган ўтмишдаги муҳаббатимни севаман, худди шунинг учун ҳам у билан яшаш менга бир азоб бўлади...

Долли ҳиқ-ҳиқ йиғлаб, сўзлай олмай қолди.

Лекин ҳар сафар юмшалганда, у худди жўрттага қилаётгандек, нуқул ўзининг жаҳлини чиқарадиган нарсалар тўғрисида гап бошлар эди.

– Ахир у хотин ёш, чиройли бўлса, – деяр эди у. – Биласанми Анна, менинг бутун ёшлагим, бутун чиройимни: ким хазон қилди? Ўша билан болалари. Мен унга қилар хизматимни қилиб, адоий-тамом бўлдим, албатта, энди унга ёш, пасткаш махлуқ кўпроқ ёқадди. Улар, эҳтимол, менинг тўғримда гапиришган ёки гапиришмаган бўлса, бу билан менинг шаънимга яна ҳам баттар иснод келтиришган, тушунасанми? – Доллининг кўзлари яна нафрат ўти билан ёнди. – Қилғилиқни қилиб, кейин менга келиб... нима, гапига ишонармидим? Ҳеч қачон ишонмайман! Йўқ, бўлар иш бўлди, тортган азобу уқубатларим учун тасалли бўлган, қилган меҳнат ва тортган заҳматларим учун мукофот бўлган ҳамма нарса, ҳамма нарса барбод бўлди!.. Ишонасанми гапларимга, Анна? Ҳозир Гришанинг дарсини ўргатиб турган эдим, бурунлари бу менга севинч бахш этса, энди бу азоб бўлиб қолди. Нима учун жон куйдираман, нима учун заҳмат чекаман? Болаларнинг нима кераги бор? Шуниси даҳшатлики, қалбим бирдан остин-устин бўлиб кетди, энди унга бўлган севгим, меҳрибонлигим йўқолиб,

фақат ғазаб, ҳа, ғазабгина пайдо бўлди. Мен уни ўлдирсам ҳам...

– Жонгинам, Долли, тушуниб турибман, ўзингни қийнама. Сен шу қадар ҳақирланган, шу қадар ҳаяжонлангансанки, кўп нарсаларни тўғри кўролмаяпсан.

Долли жимиб қолди, шундан кейин икки дақиқа-ча жим қолишди.

– Нима қилай Анна, ўйлаб кўр, ёрдам қил. Мен ҳар томонни ўйлаб кўрдим, ҳеч нарса чиқмаяпти.

Анна ҳар қанча ўйласа ҳам бир қарорга келолмас, лекин келинойисининг ҳар бир сўзи, юзининг ҳар бир ифодаси юрагини эзар эди.

– Мен сенга фақат шуни айта оламан, – деб сўз бошлади Анна, – мен синглисиман, шунинг учун характерини, ҳар нарсани, ҳамма нарсани унутишга қобилиятли эканини биламан (қўлини пешонасига келтириб ишора қилди), бутун борлиғи билан бир нарсага ҳавас боғлаб, яна ундан қайтиб, пушаймон қилишини биламан. Қилган ишини қандай қилиб қўйганига ҳозир ўзи ҳам ишонмайди, тушунмайди.

– Йўқ, тушунади, тушуниб туриб қилган! – деб Долли унинг сўзини бўлди. – Лекин мен... мени эсдан чиқаряпсан... ахир, менга осонми?

– Тўхта, ростини айтсам, у бўлган гапни менга айтиб берганда, мусибатингнинг бу қадар даҳшатли эканини унча билмаган эдим. Мен фақат уни ва рўзгорингизнинг бузилганлигинигина кўрган эдим: ўшанда унга ачиндим, лекин сен билан гаплашганимдан кейин мен ҳам аёл бўлганим учун, бўлак нарсани кўра бошладим; сенинг изтиробда эканингни кўряпман, сенга қанчалик ачинганимни сўз билан айтиб беролмайман! Лекин, жоним Долли, тортаётган изтиробларингга тўла тушунаман-у, фақат бир нарсани билмайман, ҳа, билмайман... қалбингда унга нисбатан яна қанча муҳаббатинг борлигини билмайман.

Унинг гуноҳларини кечирадиган даражада борми, буни ўзинг биласан. Агар бўлса, кечир!

Долли:

– Йўқ, – деб гап бошлаган эди, Анна қўлини яна бир марта ўпиб, унинг сўзини кесиб қўйди.

– Мен киборлар дунёсини сендан кўра кўпроқ биламан, – деди Анна. – Стивага ўхшаган бу одамларнинг мунақа нарсаларга қандай қарашларини биламан. Эринг у билан сен тўғрингда гаплашганлигини айтдинг. Бунақа гап бўлган эмас. Бу одамлар вафосизлик қилишади-ю, лекин ўз уйлари ва хотинларини муқаддас билишади. Ўшандай хотинлар буларнинг кўнглида нафрат уйғотишади, аммо оилаларига халақит беришмайди. Бу одамлар оила билан ўшандай хотинлар ўртасига ўтиб бўлмайдиган ров ташлаб қўйишади. Мен бундай нарсаларга тушунмайман, лекин ҳақиқатда шундай.

– Шундайдир-у, лекин Стива уни ўпган-да...

– Долли, тўхта, жоним. Стивани сенга ошиқ бўлиб юрган кезларида кўрганман. Ўша вақтлар эсимда: у менинг олдимга келарди-да, сени гапириб йиғларди, сен унинг учун юксак идеал ва поэзия эдинг, яна шуни ҳам биламанки, сен у билан қанча кўп турган бўлсанг, унинг назарида шунча юксак кўтарилдинг. У ҳар икки сўзнинг бирида «Долли ажойиб хотин» деб қўяр, биз унинг гапига қотиб-қотиб кулар эдик. Сен унинг назарида ҳамиша илоҳи хилқат эдинг, ҳозир ҳам шундайсан, лекин бу ҳавас – ўткинчи ҳавас, қалб ҳаваси эмас.

– Борди-ю, бу ҳавас яна такрорланса?

– Менинг фаҳмимча, такрорланиши мумкин эмас...

– Хўп, сен бўлсанг кечирармидинг?

– Билмайман, бир нарса деёлмайман... Йўқ, кечирардим, – деди Анна, бир оз уйлангач. Кейин аҳволни фаҳмлаб олди-да, уни кўнгли тарозисига солиб кўриб, илова қилди:

– Йўқ, кечирардим, кечирардим, кечирардим. Ҳа, мен кечирардим. Аввалги Анна бўлиб қолмасам ҳам, ҳар ҳолда, кечирардим, кечирганимда ҳам, ўртада ҳеч нима бўлмагандек, ҳеч қандай гап ўтмагандек индамай кетаверардим.

– Ҳа, албатта, – деб шошиб унинг сўзини бўлди Долли; у худди бир неча марта ўйлаган нарчасини гапираётгандек эди, – бўлмаса, бошқача кечириб бўлармишми! Башарти кечириш лозим бўлса, бутунлай, тамоман кечириш керак. Қани энди, юр, хонанга олиб чиқиб қўяй, – деди Долли, ўрнидан тураётиб. Кейин йўлда Аннани қучоқлаб олди. – Жонгинам, келганинг қандай яхши бўлди-я. Аҳволим энгил тортди, анча энгил тортди.

XX

Анна шу кунни уйдан, яъни Облонскийларникидан чиқмай ўтказди ва унинг келганидан хабар толиб етиб келган баъзи танишларидан ҳеч биттасини қабул ҳам қилмади. Анна эрталабки соатларини Долли билан болалар ёнида ўтказди. Бутун қилган иши акасига бир парча хат ёзишдан иборат бўлди; у хатида акасининг уйда тушлик қилишини сўраб, «келавер, худонинг раҳмати улур» деб ёзди.

Облонский уйида тушлик қилди; умумий нарса-лар тўррисида гаплашиб ўтиришди, хотини у билан сенсираб гаплашди, илгари сенсираб гапирмаган эди. Эру хотин ўртасидаги муомалада ҳамон ўша совуқлик ҳукм сурса ҳам, энди айрилиш масаласи ўртадан кўтарилган эди, шунинг учун Степан Аркадьич хотини билан гапни бақамти қилиб, ярашиш мумкинлигини пайқади.

Тушлик энди тугаганда Кити кириб келди. У Анна Аркадьеннани танир эди, лекин унча яқиндан эмас, шунинг учун ҳамманинг орзида дoston бўлган бу пе-

тербурглик кибор хоним мени қандай қабул қилар экан, деган ваҳима билан келди. Лекин ўзининг Анна Аркадьевнага ёққанини шу тобдаёқ кўрди. Аннанинг, афтидан, Китининг хуснига ва ёшлигига ҳаваси келган эди, Кити ўзини ўнглаб олишга ҳам улгурмай дарров Аннага маҳлиё бўлиб қолганлигини сездди. Шу билан бирга, ёш қизлар ўзларидан катта, эрли хонимларни яхши кўрганлари сингари, бу ҳам Аннани яхши кўриб қолганини сездди. Анна кибор жамиятга мансуб хонимга ёки саккиз ёшли ўғилнинг онасига ўхшамас эди, агар Китини ҳайратга солган ва уни ўзига жазб қилган кўзларининг жиддий, баъзан эса маҳзун ифодаси бўлмаса, у ўзининг эпчилиги, сўлимлиги, гоҳ қарашлари, гоҳ табассум-ла ёришиб кетадиган юзидаги латофати билан кўпроқ йигирма ёшли қизга ўхшаб кетарди. Кити Аннанинг ниҳоятда содда эканлигини ва ҳеч нарсани яширмаслигини, лекин унда Кити муяссар бўла олмайдиган бошқа бир олам – мураккаб ва шоирона латофат борлигини сезар эди.

Тушлиқдан сўнг Доли ўз хонасига чиқиб кетганда, Анна ирғиб ўрнидан туриб, сигара чекаётган акасининг ёнига келди. Кейин кўзларини шўх-шўх қисиб туриб уни чўқинтирди-да, эшикка имо қилиб:

– Стива, кир, худо мададкор бўлсин, – деди.

У сингисининг сўзига тушуниб, сигарасини ташлади-ю, эшикдан кириб кетди.

Степан Аркадьич у ёққа кириб кетгандан сўнг Анна диванга келиб ўтирди, болалар уни қуршаб олишди. Болалар Аннани оналари севганлигини пайқаганлари учунми ё уларнинг ўзлари аммаларида алоҳида малоҳат сезганлари учунми, ҳарқалай, олдин иккита каттаси, кейин эса кичиклари тушлиқдан олдиноқ унга ёпишиб олиб, ёнидан кетмай қўйишди. Анна билан болалар ўртасида ўйинга ўхшаган бир нарса бошланди, бу ўйин иложи борича аммага яқинроқ

ўтириш, унга қўл теггишиш, жажжи қўлини ушлаш, узугини ўйнаш ёки ҳеч бўлмаса қўйлагининг этагига қўл теггишишдан иборат эди.

Анна Аркадьевна аввалги ўрнига ўтираётди:

– Қани, боягидай ўтирайлик, – деди.

Гриша яна бошини Аннанинг қўли тагидан суқиб, юзини унинг қўйлагига суйкади, шунда у фахрланиб, ўзини бахтли сезиб, юзи ёришиб кетди.

– Хўш, бал қачон? – деб сўради у Китидан.

– Келаси ҳафтада, ўзи ҳам жуда ажойиб бал бўлади. Ҳамиша одамнинг вақтичор бўладиган баллардан.

– Ҳамиша одамнинг вақтичор бўладиган баллар ҳам борми? – деди Анна, мулойим бир истехзо билан.

– Фалати кўринса ҳам, ҳар ҳолда бор. Бобришчевларникида ҳаммиша одамнинг баҳри очилади, Никитинларникида ҳам шунақа, Межковларникида эса ҳаммиша одам зерикади. Шундай бўлишини ҳеч пайқамаганмисиз?

– Йўқ, жонгинам, менинг назаримда, одамнинг баҳрини очадиган баллар ортиқ йўқ, – деди Анна, шу он Кити унинг кўзларида бошқа бир оламни кўрди, бу олам Кити учун пинҳон қолган эди. – Менинг назаримда, одамни камроқ диққат қиладиган ва камроқ қийнайдиган балларгина бор...

– Сиз балда қандай диққат бўлишингиз мумкин?

– Мен балда нима учун диққат бўлишим мумкин эмас? – деб сўради Анна.

Кити бу саволга бериладиган жавобни Анна олдиндан билиб турганини сизди.

– Шунинг учунки, сиз ҳар вақт ҳаммадан яхшироқсиз.

Аннанинг қизариш қобилияти бор эди. У қизариб туриб деди:

– Аввало, ҳамма вақт эмас, қолаверса, сиз айтгандай бўлганда ҳам, менга бунинг нима лузуми бор?

– Ана шу балга борасизми? – деб сўради Кити.

– Фикримча, бормасам бўлмас. Ма, ол, – деди у оппоқ, нозик бармогининг учидан осонгина чиқа-
диган узугини тортқилаётган Таняга.

– Борсангиз жуда хурсанд бўлардим. Сизни бал-
да кўрсам дейман.

– Мабодо боришга тўғри келса, ҳар ҳолда, бу сиз-
ни завқлантиради деган фикр менга тасалли бера-
ди... Гриша, кўй, айланай, ҳадеб тегаверма, шундор
ҳам тўзғиб ўляпти, – деди у Гриша ўйнаётган сочла-
рини тузатиб.

– Мен сизни балга бинафша рангли кўйлақда ке-
ласиз деб хаёл қиламан.

– Нега энди айнан бинафша рангли кўйлақда? –
Анна кулимсираб сўради. – Ҳай, болалар, боринг-
лар, боринглар энди. Эшитяпсизларми? Мисс Гуль
чойга чақиряпти, – деди у, кейин болаларни ўзидан
ажратиб, ҳаммасини емакхонага юборди. – Мени
нима учун балга чақираётганингизни биламан. Сиз
шу балдан кўп нарса кутасиз, шунинг учун ҳамма-
нинг ўша ерда бўлишини, ҳамманинг иштирок эти-
шини хоҳлайсиз.

– Сиз бунга қасрдан биласиз? Ҳа, шундай.

– Оҳ, умрингизнинг қандай ажойиб бир фасли-
дасиз, – деб давом қилди Анна. – Швейцария тоғла-
ридагига ўхшаган бу мовий туманни кўрганман,
эсимда, бу туман болалик даври тугар-тугамас бош-
ланадиган ширин пайтларда ҳамма нарсани қоплаб
олади ва бу қувончли, бахтли катта доирадан бош-
ланган йўл ҳамон торайиб боради, остонасига келиб
тўхталганда бу олам ҳар қанча гўзал, ҳар қанча ча-
роғон кўринса ҳам, унга кириш одамни ҳам қувон-
тиради, ҳам даҳшатга солади... бу йўлдан ўтмаган
бормикан?

Кити индамай кулимсираб ўтирар эди. «Ажа-
бо, унинг ўзи қандай ўтган экан бу йўлдан? Унинг

ишқий можароларини бирам билгим келадики», деб ўйлади Кити, Аннанинг эри Алексей Александровичнинг кўримсиз қиёфасини эслаб.

– Баъзи нарсалардан хабарим бор. Стива айтиб берди, сизни табриклайман, у менга жуда манзур бўлди, – деб сўзини давом қилди Анна, – Вронскийни темир йўлда кўрдим.

– Вой, у ҳам чиқибдими? – деди Кити, қизариб, – Стива сизга нималар деди?

– Стива ҳамма гапни айтиб берди. Шундай бўлса, мен хурсанд бўлардим. Кеча Вронскийнинг онаси билан бирга келдим, – деб Анна сўзида давом қилди. – Йўл бўйи ўғли тўғрисида гапириб келди, ойиларининг арзанда ўғли экан, биламан, болалар оналарининг кўзига ой кўринишади, лекин...

– Ойилари нима дедилар сизга?

– Жуда кўп нарсаларни гапирди! Биламан, у онасининг арзандаси бўлса ҳам, лекин ҳар ҳолда олижаноб одам кўринади... Масалан, ойиси у бутун молу мулкани акасига бермоқчи бўлганини, болалик чоғларидаёқ яна аллақандай хориқулудда бир нарса қилганини, сувдан бир аёлни қутқазиб чиққанини айтиб берди. Гапнинг қисқаси, қаҳрамон, – деди Анна ва станцияда икки юз сўм берганини эслаб кулимсиради.

Лекин Анна бу икки юз сўм тўғрисида гапирмади, шунга эсласа негадир таъби хира бўларди. Анна бу ҳодисада ўзига тааллуқли бир нарса борлигини, лекин бу нарсанинг бўлиши керак эмаслигини ҳис этарди.

– Ойиси мени келинг деб жуда илтимос қилди, – деди Анна, сўзини давом қилдириб. – Мен ҳам кампирни кўрсам хурсанд бўламан, шунинг учун эртагаёқ бормоқчиман. Худога шукур, Стива Доллининг кабинетига узоқ ўтириб қолди, – деб Анна суҳбат мавзунини ўзгартирди-ю, Китининг назарида, нимадандир норози бўлгандек, ўрнидан туриб кетди.

Болалар чойларини ичиб бўлишиб, Анна аммаларининг ёнига югуришиб чиқишди.

– Йўқ, олдин мен! Йўқ, мен! – дея қичқира бошлашди.

– Ҳаммангиз бирдан! – деди-да Анна, кулиб туриб болалар томонга югурди ва суюнганларидан чинқаришиб уймалашган болаларни қучоқлаб ерга йиқитди.

XXI

Катталар чой ичгани ўтиришганда, Долли ҳам ўз хонасидан чиқди. Степан Аркадьич чиқмади. У, афтидан, хотинининг хонасидаги орқа эшикдан чиқиб кетган бўлса керак.

Долли Аннага қараб:

– Юқори қаватда совуқ еб қолмасанг деб қўрқаман, – деди. – Сени пастга кўчириб тушириш ниятидаман, бир-биримизга яқинроқ бўламиз.

Анна Доллининг юзига тикилиб, ярашишганими-йўқлигини пайқашга тиришиб:

– Эй, қўйинглар, менинг ғамимни еманглар, – деб жавоб қилди.

– Бу ер ёруғроқ, – деди келинойиси.

– Мен сенга айтсам, ҳамма ерда юмронқозикдек ухлайвераман.

Степан Аркадьич кабинетдан чиқди-да, хотинига қараб:

– Нима гап ўзи? – деб сўради.

Унинг сўз оҳангидан Кити ҳам, Анна ҳам эру хотиннинг ярашганини пайқади.

– Мен Аннани пастга кўчириб тушмоқчиман, лекин пардаларни бошқатдан осиб керак. Ҳеч ким эплай олмайди, ўзим осаман-да, – деди Долли эрига қараб.

Анна Доллининг сўзлари совуқ, босиқ оҳангда эканини пайқаб: «Худо билади, бутунлай ярашиб кетишдимикан?» – деб ўйланди.

– Э, қўйсанг-чи, Долли, ҳамма оғир ишни ўзинг қилаверма, – деди эри. – Майли, хоҳасанг, ўзим қилай...

Анна: «Ҳа, ярашиб олишибди», деб ўйлади.

– Биладан сенинг қандай қилишингни, – деб Долли жавоб қилди, – эплай олмайдиган ишни Матвейга топширасан-у, ўзинг кетиб қоласан, у ҳамма ишнинг расвосини чиқаради, – Долли шу сўзларни айтаётганда, одатидаги истеҳзоли табассуми лабларининг учини буриштириб юборди.

Анна: «Бутунлай, бутунлай ярашибди. Бутунлай, худога шукур!» – деб ўйланди-да, бунга ўзи сабаб бўлганидан қувониб, Долли ёнига келди. Уни ўпди.

Степан Аркадьич мийрида кулимсираб:

– Ҳеч-да, нега Матвей билан мени менсимайсан? – деди хотинига юзланиб.

Долли бутун кеча эрига, ҳар маҳалгидай истеҳзо аралаш муомалада бўлди, Степан Аркадьич эса мамнун, шод эди. Лекин унинг севинчи афв этилгандан кейин гуноҳларини унутганини сездирмас эди.

Облонскийлар дастурхони теварагида қизгин тус олган бу ниҳоятда қувончли, ёқимли оилавий оқшом суҳбати соат тўққиз яримда энг оддий бир ҳодиса билан бузилди, лекин бу оддий ҳодиса нима учундир ҳаммага эриш туюлди. Анна Петербургдаги умумий танишларидан гаплашиб ўтириб, бирдан ўрнидан турди-ю:

– Менинг альбомимда сурати бор, – деб қолди. Кейин мағрур табассум билан илова қилди: – Баҳона билан Серёжанинг суратини ҳам кўрсатаман.

Анна одатда ўғли билан кечаси соат ўнларда хайрлашар, кўпинча балга жўнаш олдидан уни ўзи ётқизиб кетар эди; ҳозир ҳам соат ўнга яқинлашганда ўғлидан узоқда эканлигини ўйлаб юраги

ачишди; суҳбат нима ҳақда бормасин, Аннанинг фикру хаёли яна ўзининг жингалак сочли Серёжасида бўларди. Унинг ҳозир ўғли ҳақида гапиргиси ва суратини кўргиси келарди. Биринчи баҳонадан фойдаланиб ўрнидан турди-ю, енгил, дадил одимлар билан шахдам юриб альбомни олиб келгани кетди. Унинг юқори қаватдаги хонасига чиқиладиган зина катта зинапоя майдончасига тақалар эди.

Анна меҳмонхонадан чиқаётганда, даҳлиздан қўнғироқ жирингги эшитилди.

– Ким экан? – деди Доли.

Кити:

– Мени йўқлаб келишга ҳали эрта, бошқа бировни йўқлаб келган бўлишса, кеч қолишибди, – деди.

Степан Аркадьич эса:

– Менга идорадан қороз олиб келишгандир, – деб қўйди.

Анна зина ёнидан ўтиб кетаётганда, хизматкор ким келганини хабар қилиш учун юқорига чопиб чиқиб кетаётган, келган одам эса чироқ ёнида турган эди; Анна пастга қаради-ю, дарҳол Вронскийни таниди, шунда валаги бир хурсандлик сезди ва қўрқиб ўрнига юрагида аланима бир ардарилиб тушгандай бўлди. Вронский пальтосини ечмасдан турар, чўнтагидан аланимани чиқарар эди. Анна зинанинг ўртасига етганда у кўзларини кўтариб қаради, Аннани кўриб, юзида хижолат ва қўрқувга ўхшаш бир ифода пайдо бўлди. Анна бошини хиёл эгиб ўтиб кетди, кейин Вронскийни уйга таклиф этаётган Степан Аркадьичнинг баланд овози ва киришга унамаган Вронскийнинг паст, мулойим, вазмин товуши эшитилди.

Анна альбомни олиб қайтиб келганда Вронский аллақачон кетган, Степан Аркадьич эса Вронскийнинг машҳур меҳмон шарафига эртага беришадиган зиёфатлари ҳақида гаплашгани келганлигини сўзлаб турган эди. Кейин у:

– Шунча кир десам ҳеч унамаса бўладими! Жуда ғалати-да, – деб қўйди.

Кити қизариб кетди. У Вронскийнинг нима учун келганлигини ва нима сабабдан ичкарига кирмаганлигини бир ўзим биламан деб ўйлади. «Бизникига борган бўлса мени тополмаган-у, шу ердадир деб келган, – деб ўйларди Кити. – Кирмагани ҳам бежиз эмас: вақт кеч бўлди, иннайкейин, бу ерда Анна бор деб ҳам ўйлаган».

Ҳамма индамасдан бир-бирига қараб олди, кейин Аннанинг альбомини томоша қила бошлашди.

Битта-яримта одам бериладиган зиёфат тафсилотини билгани соат тўққиз яримда оғайнисиникига келса-ю, ичкари кирмаса, бунда ҳеч қандай ғалатилик ҳам, ғайритабиийлик ҳам йўқ: шундай бўлса ҳам, бу нарса ҳаммага қизиқ кўринди. Ҳаммадан ҳам кўпроқ Аннага ғалати, хунук туюлди.

XXII

Кити онаси билан келиб, тувакларда гуллар қўйилган ва юзларига упу суртиб, эгниларига қизил кафтан кийган лакейлар тавозе қилиб турган катта зина поғонасига оёқ қўйганда, бал энди бошланган эди. Заллардан вимирлаган одамларнинг шитир-шитири ари уясидаги гувиллаган овозга ўхшаб эшитилиб турарди; она-бола зинапоя майдончасидаги дарахтлар ўртасида ўзларини ойнага солиб, соч ва кўйлаklarини тузатиб турганларида биринчи вальсни бошлаган оркестр скрипкаларининг оҳангдор, равшан овози янгради. Иккинчи ойна олдида чаккаларидаги оппоқ сочларини тузатиб ва теварагига атир ҳидини таратиб турган оддий кийим кийган чол зинапояда уларга тўқнаш келди-ю, Китини танимаса керак, ўзини четга олиб, унга суқданиб қараб қолди. Жилетининг олди ба-

рала очик, соқолсиз бир йигит, яъни қари князь Шчербацкий тирранча деб атаган кибор ёшлардан бири, оқ галстугини йўл-йўлакай тузатиб кетаётиб, уларга таъзим қилди-да, ёнларидан шитоб ўтиб кетди, кейин қайтиб келиб, Китини кадриль ўйинига таклиф этди.

Кити биринчи кадрилни Вронский билан тушишга ваъда қилган эди, шунинг учун бу йигитга, иккинчи кадрилни ваъда қилди. Бир офицер қўлоқларининг тугмаларини қадаб туриб ўзини эшикдан четга олди ва лоладай қизариб кетган Китига мўйловларини бураб суқланиб қаради.

Ясаниб-тусанишга, сочларини тарашга, бал учун лозим бўлган бутун тайёргарликни кўришга Кити жуда кўп меҳнат ва ақл сарф қилган бўлса ҳам, у ҳозир устидан пушти ранг жилд кийдирилган мураккаб тўр кўйлагида балга шу қадар бемалол ва эркин кириб келдики, гўё бу лентадан ясалган гуллар, кружевалар, пардоз икир-чикирлари ўзининг ҳам, уйдаги оқсочларнинг ҳам заррача вақт ва эътиборини олмаган, гўё унинг ўзи шу тўр кўйлак, шу кружевалар, шу баланд қилиб турмакланган сочлар, шу тепаси қўш япроқли атиргул билан туғилган эди.

Қари княгиня залга киришдан аввал Китининг камаридаги буралиб қолган лентани тузатиб кўймоқчи бўлган эди, у ўзини секин четга тортди. У эгнидаги ҳамма нарсанинг яхши ўтирганини, ўзига виқор бераётганини ва ҳеч нимани тузатишнинг ҳожати йўқлигини сезар эди.

Кити ҳаётининг энг бахтли кунларидан бирини кечирмоқда эди. Ҳеч ерини кўйлаги қисмас, кружеваларнинг ҳеч бири чўзилмас, гуллари эзилмаган ва узилиб ҳам тушмаган эди, хиёл букик баланд пошналар пушти ранг туфлиси оёқчаларини қисмас, аксинча, яйратарди. Оқиш сочлардан ясалган чанбар жажжигина боши узра худди ўзиникидай бе-

малол турарди. Қўлига ёпишиб, унинг шаклини бузмай турган узун қўлқопнинг ҳар учови тутмаси узилмасдан қадалган эди. Медальонининг қора бахмал лентаси эса бўйнига жуда ярашиб тушган. Бу бахмал лента ниҳоятда чиройли эди, Кити уйда бўйнини ойнада кўриб, бахмалнинг ўзига жуда ярашганини кўрди. Бутун бошқа нарсалари шубҳа туғдириши мумкин, лекин бахмал лентаси гардсиз, гўзал. Кити шу ерда, балда ҳам уни ойнада кўриб, жилмайиб қўйди. У яланғоч елкалари ва очиқ қўлларида мрамар совуқлигини ҳис этар, бу ҳис унга айниқса ёқар эди. Қўзлари чақнаб ўзининг жозибadorлигини билиб тургани учун лаъли лаблари табасум қилмай туролмасди. Кити залга киришга улгурмай ва ўйинга талкиф қилишларини кутиб ўтирган хонимларнинг лента-кружевали ранг-баранг тўр кўйлақдаги тупига етиб боргунча бўлмай (Кити ҳеч маҳал бу тўпга бориб қўшилмас эди), уни вальсга таклиф қилиб қолдилар; таклиф қилганда ҳам энг яхши кавалер, яъни бал-зиёфатларнинг улуғ кавалери, машҳур бал дирижёр, маросимлар бошчиси, қадди-қомати келишган, чиройли, хотинли киши – Егорушка Корсунский таклиф қилди. У ҳозиргина вальснинг биринчи даврасига бирга тушган графиня Банинани қўйиб, ўйинга тушаётган бир неча жуфтни кўздан кечира бошлаган эди, залга кириб келаётган Китини бирдан кўриб қолди-ю, бал дирижёрларигагина хос бўлган маймана йўрға юриш билан Кити ёнига етиб келиб таъзим қилди-да, хоҳишини ҳам сўраб ўтирмасдан қизни нозик белидан олиш учун қўлини чўзди. Кити елпигичини кимга беришини билмай теварагига аланглаган эди, уй бекаси кулимсираб елпигични қўлидан олди.

Корсунский Китини белидан кучоқлай туриб:

– Жуда яхши бўлди вақтида келганингиз, – деди унга, – зиёфатга кечикиб келиш яхши эмас!

Кити чап кўлини хиёл эгиб кавалер елкасига кўйди, шунда пушти ранг туфли кийган кичкина оёқчалари мусиқа оҳангларига уйғун бир ҳаракат билан силлиқ паркет пол устида тез, енгил ва бир меъёрда сирғана кетди.

Корсунский вальсинг биринчи оҳиста одимларини бошлаб туриб:

– Сиз билан вальсга тушганда одамнинг ҳордиғи чиқади, – деди, кейин ҳамма яхши танишларига айтадиган гапини такрорлади: – Нақадар чиройли ўйинга тушасиз, қушдай енгил, precision¹⁹.

Кити унинг хушомадига кулимсираб кўйди-ю, яна кавалери елкасидан залга кўз югуртира бошлади. У бундай маросимларга биринчи марта келган қиз эмас эди. шунинг учун балдаги одамларнинг чеҳралари бир-бирига қўшилиб, битта сирли сиймо бўлиб кўринмасди, шунингдек, балларда қўлдан-қўлга ўтиб юрган қиз ҳам эмас эди, шунинг учун ҳамма чеҳралар таниш, улар кўнглига урган эмас эди, у шу иккала тоифа қизларнинг унисига ҳам, бунисига ҳам ўхшамас эди, у ҳа-яжонланарди, лектин теварагидаги нарсаларни кузата оладиган даражада ўзини тутатиларди. У залнинг чап бурчагига жамиятнинг юқори табақаси тўпланганлигини кўрди. Корсунскийнинг ҳаддан зиёд яланғоч хотини гўзал Лида, уй бекаси ўша ерда, ҳар вақт олий табақа орасида бўладиган Кривиннинг тақир боши ҳам ўша ерда йилтираб кўринар эди; у ёққа боргани юраклари ботинмай, йигитлар ҳам ўша томонга қараб туришарди; Кити кўзи билан қидириб Стивани ҳам ўша ердан топди, кейин қора бахмал кўйлакли, қома-ти келишган Аннани ҳам ўша ердаги одамлар орасида кўрди. У ҳам ўша ерда эди. Кити уни Левинни рад қилган кечасидан бери кўрмаган эди. Кити узоқни кўрадиган тетик кўзлари билан уни дарҳол таниди ва ҳатто ўзига қараб турганини ҳам сезди.

¹⁹ аниқ (франц.)

– Хўш, яна бир давра айланамизми? Чарчаганингиз йўқми? – деди Корсунский, сал-пал ҳансираб.

– Йўқ, ташаккур.

– Қаерга элтиб қўяй?

– Каренина шу ерда шекилли... ўшаларнинг ёнларига олиб бориб қўйинг.

– Ихтиёрлари.

Корсунский вальсга тушиб, одимларини секинлаштириб, тўғри залнинг чап бурчагида турган тўпга қараб борди; у ўйнаб туриб: «Pardon, mesdames, pardon, pardon, mesdames», деб қўярди, у тўр қўйлақлар кийган, кружевалар ва ленталар таққан аёллар орасида бирон ерини илаштирмай чаққонлик билан ўтиб бориб Китини шундай қаттиқ айлангирдики, унинг нафис пайпоқли оёқчалари очилиб кетди, узун этаклари эса елпигичдай ёйилиб Кривиннинг тиззаларига келиб ёпилди. Корсунский бош эгиб таъзим қилди, очиқ кўкрагини кериб, Китини Анна Аркадьевнанинг ёнига олиб бориб қўйиш учун қўлини узатди. Кити қизариб, этакларини Киривиннинг тиззасидан олди-да, боши бир оз айланиб, Аннани кўзлари билан қидира бошлади. Анна Кити истаганидек бинафша қўйлақда эмас, кўкраги очиқ қора бахмал қўйлақда эди, жилоланган фил суяги сингари силлиқ, бўлиқ елкалари ва сийнаси нозик, муштуми кичик момиқ қўллари очиқ эди. Қўйлагининг ҳамма ёнига Венеция шойи кружевалари тикилган. Бошида, бўялмаган асли қора сочларида капалак гуллардан кичкина чамбарак, камарининг қора лентасида, оқ кружевалар орасида ҳам яна шундай гулчамбарак бор эди. Сочларининг оройиши кўзга чалинмасди. Гардани билан чаккаларига тушиб, унга ҳусн берадиган жингалак сочларининг гажакларигина кўзга чалинарди. Жилолангандек силлиқ, бақувват бўйнида бир сидра марварид маржон осилган эди.

Кити Аннани ҳар кун кўрарди, у Аннани севиб қолган эди, уни фақат бинафша ранг кўйлақдагина кўз олдига келтирарди. Лекин Аннани ҳозир қора кўйлақда кўрди-ю, ундаги бу латофатга шу маҳалгача фаҳми етмаганлигини сизди. Ҳозир эса Аннани ўзи учун тамоман янги, қутилмаган бир қиёфада кўрди. Энди Кити Аннанинг бинафша ранг кўйлақда бўла олмаслигини ва пардоз-андозини сояда қолдириб, ўзи кўзга ташланиб турганида, пардоз-андоз эса ҳеч маҳал сезилмаганида унинг латофати барқ уриб кўриниб туришини англади. Шунинг учун эгнидаги серҳашам кружевали қора кўйлаги кўзга кўринмасди; қора кўйлақ фақат бир рамка эди холос, унда фақат Аннанинг ўзи, оддий, табиий, нафис, шу билан бирга, шўх, жонли сиймосигина кўринарди.

Анна ҳар вақтдагидай қаддини роз тутиб турарди; Кити шу тўпга яқинлашганда, Анна бошини хиёл эгиб, уй эгаси билан гаплашаётган эди. Нима ҳақидадир:

– Йўқ, – деб жавоб берди. Кейин елкаларини қисиб сўзида давом этди: – Гарчи бунга тушуна олмасам ҳам, бари бир, тош отолмайман. – Анна шу сўзларидан кейин ҳомийларча мулойим табассуми билан дарҳол Китига юзланди-да, ялт этиб, аёлларга хос бир назар билан унинг пардозини кўздан кечирди-ю, боши билан сезилар-сезилмас бир ҳаракат қилди; Кити пардозини ва гўзаллигини маъқулаганини бу ҳаракатидан тушуниб олди. – Сиз залга ҳам ўйин тушиб кирасиз-а, – деб қўшиб қўйди.

Корсунский Анна Аркадьевнани ҳали кўрмаган эди, у Аннага таъзим қила туриб:

– Княжна менинг энг ишончли ёрдамчиларимдан, – деди. – Княжна балнинг шўх ва гўзал ўтишига ёрдам берадилар. Анна Аркадьевна, бир давра вальс, – деди у эгилиб.

– Ана, холос, танишмисиз? – деб сўради уй эгаси.

– Эй, биз кимлар билан таниш эмасмиз? Хотиним иккаламиз ҳаммага отнинг қашқасидай танилиб қолганмиз, – деб жавоб қилди Корсунский. – Бир давра вальс, Анна Аркадьевна.

– Мен ўйинга тушмаслик мумкин бўлган кезде ўйинга тушмайман, – деди Анна.

– Лекин бутун ўйинга тушмасликнинг иложи йўқ, – деб жавоб қилди Корсунский.

Шу он Вронский яқинлашиб келди.

– Хайр, агар бугун ўйинга тушмасликнинг иложи бўлмаса, юринг, тушайлик, – деди Анна ўзини Вронский таъзим қилганини сезмаганга солиб, кейин қўлини дарҳол Корсунскийнинг елкасига қўйди.

Кити Вронскийнинг садомига Анна жўрттага жавоб қилмаганини сезиб: «Анна нима учун ундан норози экан?» деб ўйланди. Вронский Китининг ёнига келиб, биринчи кадрилга бирга тушишларини хотирлатди ва шу дамгача уни кўриш лаззатидан маҳрум бўлгани учун таассуф билдирди. Кити вальсга тушаётган Аннага ҳавас билан қараб туриб Вронскийнинг сўзларига қулоқ солди. У Вронский ўзини вальсга таклиф қилади деб кутган эди, лекин Вронский таклиф қилмади, шундан кейин Кити унинг юзига ажабланиб қараб қўйди. Вронский қизарди-ю, уни дарҳол вальсга таклиф қилди, лекин нозик белидан энди қўл ўтказиб, биринчи қадамни ташлаган ҳам эдики, бирдан мусиқа тўхтаб қолди. Кити Вронскийнинг ниҳоят даражада ўзига яқин турган юзига бошини кўтариб қаради ва кейин узоқ вақтларгача, ҳатто бир неча йилдан кейин ҳам унинг қараши бағрини хижолат наштари билан тилкалаб келди, чунки у Вронскийга муҳаббат тўла бир қараш билан тикилганда Вронский унга жавоб қилмаган эди.

Корсунский залнинг нариги томонидан:

– Pardon, pardon! Вальс, вальс! – деб қичқирди-да, тўғри келган биринчи қизни белидан олиб, ўзи ўйинга туша бошлади.

XXIII

Вронский Кити билан бир неча давра вальс қилди. Вальсдан кейин Кити онасининг ёнига келиб, Нордстон билан бир неча оғиз сўзлашишга ҳам улгурмай, Вронский биринчи кадрилга таклиф қилиб келиб қолди. Кадриль ўйини маҳалида ораларида айтарли ҳеч қандай суҳбат бўлмади, тез-тез бўлиниб турган суҳбатлари гоҳ Корсунскийлар, яъни эру хотин устида борди, Вронский уларни қирқ ёшли ширин болалар деб жуда қизиқ таърифлади, гоҳ келажак жамоат театри ҳақида сўзлашди, кейин Вронский Левиннинг шу ердами-йўқлигини сўраб, унинг ўзига жуда ҳам ёққанлигини айтганда, яъни гап биринчи марта шунга келиб тақалганда, Кити қаттиқ ҳаяжонга тушди. Лекин Кити кадрилдан бундан ортиқ нарса ни кутмаган эди. Энди у юрагини чангаллаб мазурка ўйинини кута бошлади. Муроди мазуркада ҳал бўладигандек туюларди. Кадрилга тушиб турганларида Вронский уни мазуркага таклиф қилмагани Китини хавотирга солмаган эди. Кити илгариги баллардаги сингари, мазуркани ҳам у билан рақс этишига имони комил эди, шунинг учун ўзини мазуркага таклиф қилган йигитлардан бештасига рад жавоби бериб, бошқа одам билан рақс этмоқчи эканлигини айтди. Бутун бал сўнгги кадрилгача Кити назарида дилларни қувонтирадиган ранглардан, овозлардан, ҳаракатлардан таркиб топган сирли тушга ўхшар эди. У ўзини ниҳоят ҳорғин ҳис этган кезларидагина ўйинга тушмай, дам беришларини сўрарди. Лекин кишини зериктирадиган ёшлардан бири таклиф этганда уни рад қилишнинг имкони бўлмади: Кити шу йигит би-

лан ўйинга тушиб бораётиб, Вронский билан Аннага юзма-юз келди. Кити балга келгандан бери Анна билан ўйинда ҳеч тўқнаш келмаган эди, шунинг учун уни ҳозир яна тамомила янги, қутилмаган бир малоҳатда кўрди. Кити унда ўзига таниш бўлган муваффақиятдан ҳаяжонланиш ҳисси борлигини кўрди. У Аннанинг ўзи уйғотаётган завқ таассуроти шароби билан масту алас эканлигини кўрди. Кити бу ҳисни ва бунинг аломатларини билар, буни Аннада кўриб турарди – кўзларидан чақнаб турган ўтни, лабларини ихтиёрсиз бураётган бахт ва ҳаяжон табассумини, ҳаракатларида кўзни қамаштирган таннозлиқ, аниқлик ва энгиллик борлигини кўрди.

«Ким экан? – деб Кити ўз-ўзидан сўрарди, – уни бу ҳолга солган ҳаммами ё бир кишими?» Кити ўзи билан ўйинга тушаётган ва гапнинг калавасини йўқотиб қўйиб тополмай қийналаётган йигитга ёрдам бермай ва ҳаммани гоҳ *grand rond*²⁰, гоҳ *chaine*²¹ шаклида ўйнатаётган Корсунскийнинг шўх ва амирона буйруғига зоҳиран бўлса ҳам итоатдан бош тортмай, кузатишини давом эттирар ва юраги борган сари қисилиб борарди. «Йўқ, Аннани маст қилган нарса оломоннинг завқ билан томоша қилгани эмас, фақат бир кишининг мафтунлиги, холос. У бир киши ким? Наҳотки у бўлса-я?» Вронский ҳар сафар Анна билан гаплашганда, Аннанинг кўзларида қувонч ўти порлар, лаъл лабларини бахт табассуми бурарди. Анна бу қувонч аломатларини сездириб қўймаслик учун ўзини ҳар қанча босишга тиришса ҳам, бари бир, ўз-ўзидан юзига уриб чиқаверарди. «Унга нима бўлди?» Кити Вронскийга қараб, даҳшатга тушди. Аннанинг юз ойнасида равшан акс этган нарсани Кити унинг сиймосида кўрди. Ҳамиша вазминлиги, тамкинлиги, юзининг беғам, вазмин ифодаси қайга кетди? Йўқ, у

²⁰ катта давра (франц.)

²¹ қатор (франц.)

энди, ҳар сафар Аннага мурожаат қилганда, Анна олдиди юз тубан йиқилгиси келаётгандек бошини хиёла эгади ва боқишларида фақат итоат ва қўрқув ифодасигина кўринади. Боқишлари ҳар сафар: «таҳқир қилишни эмас, ўзимни қутқозишни хоҳлайман, лекин нима қилишимни билмайман», деяётгандек бўларди. Вронскийнинг чеҳрасида шундай бир ифода бор эдики, Кити буни илгари ҳеч маҳал кўрмаган эди.

Улар умумий танишлар тўғрисида гаплашар, гаплари жуда аҳамиятсиз мавзу устида борарди. Шундай бўлса ҳам Китига, уларнинг оғзидан чиқаётган ҳар бир сўз ўзларининг ҳам, Китининг ҳам тақдирини ҳал қилаётгандек туюларди. Шуниси ғалатики, улар ҳақиқатан ҳам Иван Ивановичнинг французча гаплашиши кулгили экани ва Елецкаяга дурустроқ куёв топиш мумкинлиги тўғрисида гапиришса ҳам, айна замонда, бу гаплар улар учун алоҳида маъно касб этар ва улар ҳам буни Кити сингари ҳис этардилар. Китининг қалбида бутун бални, бутун оламни ва ҳамма нарсани туман босгандай бўлди. Кити қаттиқ тарбия олгани учунгина ўзини тутиб турар ва ўзидан талаб этилган нарсаларни қилишга, яъни ўйинга тушишга, саволларга жавоб қайтаришга, гапиришга, ҳатто жилмайишга ҳам ўзини мажбур қиларди. Лекин мазурка бошланишидан олдин стуллар терилиб, баъзи жуфтлар кичик залдан катта залга ўта бошлаганда, Кити умидсизлик ва даҳшат ичиди қолди. У беш кишининг таклифини рад этган эди, шунинг учун ҳозир мазуркага тушмасди. Энди биронта одамнинг таклиф қилишига умиди қолмаган эди, чунки киборлар орасида жуда зўр муваффақиятга эга бўлгани учун шу маҳалгача унинг мазуркага таклиф этилмагани ҳеч кимнинг ақлига ҳам келмасди. Энди бетоб эканлигини онасига айтиб, уйга жўнаб кетиши керак бўлса ҳам, бундай қилишга ма-

жоли қолмади. У ўзини мажақ-мажақ бўлиб кетгандай ҳис этарди.

Кити кичкина меҳмонхонанинг тўрига бориб, ўзини креслога ташлади. Кўйлагининг енгил этаклари нозик қомати теварагида булут сингари кўтарилиб кетди, яланғоч, озгин, нозик қўли мадорсизликдан тушиб пушти ранг тўр юбкасининг ғижимлари орасида кўмилиб кетди; иккинчи қўлида эса елпигич бор эди, ўт бўлиб ёнаётган юзини қисқа-қисқа ҳаракатлар билан тез-тез елпи-лошлади. У ҳозиргина кўкатга қўнган ва дарҳол ангори қанотларини ёйиб учишга шайланган капалакка ўхшаса ҳам, даҳшатли умидсизлик қалбини тирнар эди.

«Эҳтимол, мен хато кетаётгандирман, эҳтимол, ундай эмасдир?» деб ўйлар, кўрган нарсаларининг ҳаммасини яна хаёлидан кечирарди.

Графиня Нордстон гилам устида шарпасиз юриб келиб:

– Кити, бу нима гап? – деди. – Бу қилигинга тушунолмадим-ку.

Китининг қуйи лаби титраб кетди, у ирғиб ўрнидан турди.

– Кити, сен мазуркага тушмайсанми?

Кити кўз ёшларидан қалтираган товуш билан:

– Йўқ, йўқ, – деди.

– У менинг ёнимда ўшани мазуркага таклиф қилди, – деди Нордстон, Китининг у билан ўшанинг кимлигини фаҳмлашини билиб. – «Ажабо, сиз княжна Шчербацкая билан тушмайсизми?» деди ўна.

– Аҳ, менга бари бир! – деб жавоб қилди Кити.

Китининг аҳволига ўзидан бўлак ҳеч ким тушунмас эди, балки ўзи ҳам яхши кўрган бир кишининг таклифини кеча кечқурун рад қилганини, фақат бошқа бировга ишонгани учунгина рад қилганини ҳеч ким билмасди.

Графиня Нордстон Корсунский билан мазуркага тушган эди, ҳозир уни топиб, Китини рақсга таклиф қилиш кераклигини буюрди.

Кити ўз жуфти билан энг олдинда рақс қилди, шунинг учун бахтиёр бериб, гапириш заҳматидан қутулиб қолди, чунки Корсунский у ён-бу ёнга югуриб, ўйинни тартибга солиш билан банд бўлди. Вронский Анна билан қарийб унинг рўпарасида ўтирарди. Кити ўткир кўзлари билан уларни узоқдан ҳам, даврада тўқнаш келган пайтларида яқиндан ҳам кўриб турар, қанча кўп кўрса, бахти қаро бўлганига шунча ишончи ортиб борарди. Кити шу одам тўла залда улар ўзларини танҳо сезаётганларини ҳам кўриб турар эди. Шунингдек Вронскийнинг ҳамиша иродали, қатъий, ифодали чеҳрасида гуноҳ қилиб қўйган ақлли ит юзидаги ифодага ўхшаган саросималик ва итоаткорлик борлигини кўриш кишини ҳайрон қиларди.

Анна жилмаяр, бу жилмайиш дарҳол Вронскийнинг чеҳрасида ўз аксини топарди. Анна ўйга толса, у ҳам жиддий бўлиб қоларди. Аллақандай ғайритабий бир куч Китининг кўзларини Аннанинг юзига қарашга мажбур қиларди. Анна шу оддий, қора кўйлагига жуда гўзал эди. Билагузуклар тақилган момик билаклари гўзал, марварид шодаси тақилган бўйни гўзал, тўзғиб кетган сочларининг жингалак толалари гўзал, жажоки оёқ ва қўлларининг латиф, майин ҳаракатлари гўзал, яшнаб турган хушрўй юзи гўзал эди. Лекин унинг бу гўзаллиги мудҳиш, унда аллақандай бағри тошлик бор эди.

Кити аввалгидан ҳам ортиқроқ бир ҳавас билан Аннани томоша қилар, борган сари алам ўтида ёнарди. Кити ўзини оёқ остида қолгандек ҳис қилар, бу унинг юзидан кўриниб турарди. Мазуркага тушиб турган маҳаллари тўқнаш келганда, Врон-

ский уни кўриб дарров таниёлмади – Кити шу қадар ўзгарган эди.

Вронский шунда бир нарса дейиш учун Китига:

– Ажойиб бал! – деган эди, Кити:

– Ҳа, – деб жавоб қилди.

Мазурканинг ўртасида Анна Корсунский ўйлаб чиқарган мураккаб ўйинни такрорлаш учун давранинг ўртасига чиқди-да, икки кавалерни таллаб, ёнига бир хоним билан Китини чақирди. Кити Аннага ҳадиксираб қараб борди. Анна эса унга кўзларини сузиб қаради, кейин қўлини қисиб, кулимсираб қўйди. Лекин бу кулимсирашга Китининг юзи фақат алам ва ҳайрат ифодаси билангина жавоб қилганини сезиб, юзини тескари ўтириб олди, кейин ёнидаги хоним билан чақчақлашиб гаплаша бошлади.

«Ҳа, унда аллақандай бегона, иблисона бир гўзаллик бор», деди Кити ўзига.

Анна кечки овқатга қолишни хоҳламаган эди, уй эгаси ялина бошлади.

Корсунский Аннанинг яланғоч қўлини фрагининг енги тагига ола туриб:

– Қолинг-э, Анна Аркадьевна, – деди. – Котильон ўйини тўғрисида шундай бир фикр келди! Un bijou!²²

Шундай кейин у Аннани қизиқтириш учун секин-секин қилпанглай бошлади. Уй эгаси маъқуллаб кулимсирарди.

– Йўқ, қолмайман, – деди Анна жилмайиб, лекин унинг жилмайишига қарамай, Корсунский билан уй эгаси унинг қатъий оҳангда айтган жавобидан қолмаслигини англади.

Анна ёнида турган Вронскийга кўз ташлаб:

– Йўқ, Москвада, бир ўзингизнинг балингизда шунча кўп ўйинга тушдимки, қиш бўйи Петербург-

²² ажойиб (франц.)

да бунчалик ҳам тушмаган эдим, – деди. – Йўлга чиқишдан олдин дам олишим керак.

Вронский:

– Албатта эртага кетмоқчимисиз? – деб сўраган эди, Анна унинг шу саволни беришга жасорат қилганидан таажжубланаётгандек:

– Ҳа, кетмоқчиман, – деб жавоб берди; лекин бу сўзларни айтиб турганда кўзларида порлаган, ўйнаб турган нур ва табассум Вронскийни ўтдай ёндирди.

Анна Аркадьевна кечки овқатга қолмай жўнаб кетди.

XXIV

Левин Шчербацкийларникидан чиққандан сўнг акасининг олдига пиёда кетаётиб: «Ҳа, менда одамларни жиркантирадиган бир нарса бор, – деб ўйларди. – Шунинг учун бошқа одамларга манзур бўлмайман. Буни ғурур дейишади. Йўқ, менда ғурур ҳам йўқ. Агар менда ғурур бўлганда, ўзимни шу аҳволга солиб қўймасдим». Шундан кейин у Вронскийни, ўзи шу оқшом тушган мудҳиш аҳволга, эҳтимол, ҳеч маҳал тушмаган бахтли, мулойим, ақлли ва оғир табиатли Вронскийни кўз олдига келтирди. «Тўғри, Кити уни танлаши керак эди. Мутлақо шундай, менинг ҳеч кимдан ва ҳеч нарсадан шикоят қилишга ҳақим йўқ. Айб ўзимда. У ўз ҳаётини меники билан бирлаштирар деб ўйлашга қандай ҳақим бор эди? Мен кимман? Нима деган одамман? Ҳеч кимга ва ҳеч нимага ярамаган бир шўрлик одамман». У шу фикрлардан кейин Николай акасини хотирлади-ю, қувониб, шу хотиралар устида тўхтади. «Дунёдаги ҳамма нарса расво, жирканч деб айтганда, акам ноҳақмиди? Биз Николай акамни қораладик, ҳозир ҳам қоралаймиз, ammo шу инсофданми? Албатта, уни йиртиқ пўстинда ва маст ҳолда кўрган Прокофий нуқтаи назари

билан қаралса, у нафратга лойиқ киши, леккин мен уни бошқача одам деб биламан. Мен унинг қалбини ва бир-биримизга ўхшашлигимизни биламан. Мен бўлсам, уни қидириб топиш ўрнига, тушлик қилгани бордим, кейин бу уйга келдим». Левин кўча чироғига яқин келди-да, ҳамёнидан акасининг манзилни чиқариб ўқиди, кейин извош чақирди. Левин Николай акасиникига етгунча, унинг ҳаётида содир бўлган ўзига маълум бутун ҳодисаларни шу узун йўл бўйи ўйлаб, хаёлида жонлантириб борди. У акасининг университетда, университетдан сўнг яна бир йил давомида ўртоқларининг масхара қилишларига қарамай, диний маросимларга қаттиқ риоя қилганини, рўза тутганини, ҳар қандай ҳаловатдан, айниқса, аёллардан қочиб, монах сингари ҳаёт кечирганини, кейин эса бирданига ўзгариб, энг расво одамлар билан ош-қатиқ бўлганини, бориб турган бузуқ йўлга кириб кетганини хотирлади. Кейин қишлоқдан битта болани ўғил қилиб олиб тарбиялагани ва жаҳл устида уни қаттиқ уриб майиб қилиб қўйгани учун устидан жинойий иш қўзратилганини ҳам эслади. Сўнгра бир тирриқ қартабоз билан бўлган ҳодисани ҳам ёдига туширди: акаси шу тирриқ қартабозга пул ютқазиб вексель берган ва мени алдади деб яна ўзи ундан шикоят қилган эди. (Сергей Иванович тўлаб қўйган пул шу эди.) Иннайкейин, одамлар билан муштлашиб полиция участкасида бир кеча ётиб чиққанини ҳам эслади. Сўнгра онасининг мулкидан тегишимни бўлиб бермади деган даъвода акаси Сергей Иванович билан уяламай-нетмай судлашганини хотирлади, ниҳоят, Фарбий ўлкага хизмат қилгани борганда, у ерда старшинани ургани учун судга тушганини ҳам эслади... Бу нарсаларнинг ҳаммаси мудҳиш бир расвогарчиликдан иборат бўлса ҳам, бу нарсалар Константинга Николай Левинни танимаган, унинг бошидан кечган воқеалардан хабардор бўлмаган

ва қалбини билмаган кишилар тасаввур қилгандай расво бўлиб кўринмас эди.

Левин Николай акасининг художўйлик, тақводорлик, монахлик қилиб юрган ва черков ибодатларини бажо келтирган кезларида, диндан ёрдам кутиб, эҳтиросли табиатини жиловлайдиган тавфиқ тилаб юрган пайтларида уни бирон киши кўллаб-қувватламади, балки ҳамма, унинг ўзи ҳам акасидан кулди, жирига тегишди, уни пайгамбар деб, монах деб аташди, бу маломатларга чидаёлмамай, тоқати тоқ бўлиб, бузуқ йўлга кириб кетганда эса унга ҳеч ким ёрдам қилмади, балки даҳшат ва нафрат билан юзини ўтириб олди.

Левин акаси Николайнинг ҳаёти бемаъни бўлишидан қатъи назар, ўзидан нафратланувчи одамлардан гуноҳи кўп эмаслигини сезарди. У жўшқин характер ва ноқис ақл билан турилгани учун айбдор эмас эди. Аммо у ҳаминша яхши одам бўлишни орзу этарди. Левин соат ўн бирда, манзилда кўрсатилган мусофирхонага етиб келганда: «Юрагимдаги бор гапни айтаман, уни ҳам юрагидаги дардини гапиришга мажбур қиламан, уни яхши кўрганимни, шунинг учун ҳам дардларини тушунганимни исбот қиламан», деб аҳд қилди.

Левиннинг саволига швейцар:

– Ўн иккинчи номер ҳам, ўн учинчи номер ҳам тепада, – деб, жавоб қилди.

– Уйдаларми?

– Уйда бўлсалар керак.

Ўн иккинчи номернинг эшиги қия очиқ эди, ичкаридан тушиб турган ёрувда сассиқ, паст тамаки тутуни бурқсиб чиқар, Левинга нотаниш бир овоз ҳам эшитилар эди; аммо Левин акасининг шу ердалигини дарҳол пайқади, у Николайнинг йўтални эшитди.

Левин эшикдан кирганда, нотаниш овоз:

– Ҳамма гап ишни яхши тушуниб, онгли равишда олиб борилишига боғлиқ, – деярди.

Константин Левин эшиқдан ичкарига мўралаб, гапираётган одамнинг белбурма камзул кийган, сочлари ўсиқ ёш киши эканлигини, диванда эса енгсиз, ёқасиз жун кўйлак кийган сал чўтир жувон ўтирганини кўрди. Акаси кўринмади. Акасининг шундай бегона одамлар орасида яшашини кўриб, Константиннинг юрак-бағри қонга тўлди. Унинг кирганини ҳеч ким пайқамади, шунинг учун Константин калишларини еча туриб белбурма камзулли жанобнинг гапига қулоқ сола бошлади. У алақандай корхона тўғрисида гапираётган эди.

– Эй, падарларига лаънат ўша имтиёзли синфларнинг! – деди Николай йўтал аралаш. – Маша! Бизга овқат опкел, иннайкейин, қолган бўлса вино келтир, қолмаган бўлса олдириб кел.

Аёл ўрнидан туриб даҳлизга чиқди-ю, у ерда Константинни кўрди.

– Николай Дмитрич, бу ерда бир жаноб кутиб турибдилар, – деди у.

Николай Левиннинг:

– Ким керак? – деган жаҳддор овози эшитилди.

Константин Левин ёруққа келиб:

– Мен, – деб жавоб берди.

Николай яна ҳам баттарроқ жаҳд билан саволини такрорлади:

– Яъни, ким?

Николайнинг жадал ўрнидан тургани ва бир нимага тегиб кетгани эшитилди, кейин Левин рўпарасида акасининг ниҳоятда таниш, лекин ҳар ҳолда хунук ва касалвандлиги билан одамни ҳайратга соладиган зўр, озгин, хиёл букри гавдасини, жавдираган кўзларини кўрди.

Акаси бундан уч йил илгаригидан, Константин Левин охириги марта кўргандагидан ҳам баттарроқ

озиб кетган эди. Калта сюртук кийиб олибди. Шунинг учун кўллари билан йўғон суюклари яна ҳам катта кўринарди. Сочлари сийраклашиб, тўғри мўйловлари бурунгидай лаблари устида осилиб, кўзлари киргувчига бурунгидай соддалик билан ралати қараб турарди.

Николай укасини таниб:

– О, Костя! – деб юборди, кўзларида эса цодлик ўти чақнаб кетди. Лекин у айна сонияда ичкарида ўтирган йигит томонга ўтирилиб қаради-ю, галстути сиқиб, томири тортишаётгандай бўйни билан бошини қимирлатиб қўйди (унинг бу ҳаракати Константинга таниш эди), шунда озғин чехраси бутунлай бошқа, ваҳший, жафокаш ва кескин бир ифода касб этди.

– Мен сизга ҳам, Сергей Ивановичга ҳам сизларни танимаيمان, танишни ҳам истамаيمان деб ёзган эдим. Сенга нима, сизга нима керак?

У Константин тасаввур қилганидан бутунлай бошқача эди. Константин Левин Николайни ўйлаганда унинг феъли ёмонлигини, яъни у билан бўладиган муносабатни қийинлаштирадиган хусусиятини унутган эди, мана ҳозир ҳам акасининг юзини, айниқса, томири тортишаётгандай бошини буриб қарашини кўрганда, бу нарсаларнинг ҳаммасини яна бошқатдан хотирлади.

– Мен сенга бирон иш билан келганим йўқ, – деди у ҳуркиб. – Бир кўрай деб келдим, холос.

Укасининг кўрқиб туриб гапиргани Николайнинг кўнглини юмшатди шекилли, лаблари уча бошлади.

– Ҳа, шунақами? – деди у. – Хўп, ичкари кир, ўтир. Овқат ейсанми? Маша, уч порция овқат олиб кел. Йўқ, тўхта. Биласанми, бу ким? – деди укасига, белбурма камзул кийган жанобга ишора қилиб. – Бу киши жаноб Крицкий, Киевда орттирган дўстим, жуда ажойиб одам, уни, албатта, полиция таъқиб этмоқда, чунки муттаҳам эмас.

Николай шундан кейин ўз одатини қилиб уйдигиларнинг ҳаммасига бир-бир қараб чиқди. Эшик оғзида турган аёлнинг чиқишга отланганини кўриб: «Тўхта деяпман!» деб қичқирди. Кейин ҳамманинг юзига бир-бир қараб, Константинга яхши маълум бўлган нўноқлик билан, Крицкийнинг тарихини укасига пала-партиш ҳикоя қила бошлади: камбағал студентларга ёрдам жамияти тузгани ва яқшанба кунлари ишлайдиган мактаб ташкил қилгани учун университетдан қувилганини, сўнгра халқ мактабига ўқитувчи бўлиб киргани ва ўша ердан ҳам ҳайдалганини, сўнгра нима учундир суд қилинганини айтиб берди.

Константин ўртага чўккан ноқулай жимликни бузиш учун:

– Киев университетиданмисиз? – деб сўради Крицкийдан.

Крицкий тумтайиб, жаҳл билан:

– Ҳа, Киев университетиде эдим, – деди.

Николай Левин, Крицкийнинг сўзини бўлиб, Машага ишора қилди:

– Бу аёл эса менинг умр йўлдошим, Марья Николаевна. Мен буни исловатхонадан олиб чиқдим, – шу сўзларни айтаётганда бўйни қалт-қалт қилиб кетди. – Лекин уни яхши кўраман, ҳурмат ҳам қиламан, шунинг учун мен билан таниш-билишлик қилишни хоҳлаганларнинг ҳаммасидан буни яхши кўришни, ҳурмат қилишни сўрайман, – деб илова қилди, овозини кўтариб ва қош-қовоғини солиб туриб. – Бу менга бари бир хотин ўрнида. Шундай қилиб, ким билан кўришганингни билиб қўй. Агар ўзингни бизга эп кўрмайдиган бўлсанг, тўрт томонинг очиқ йўл.

Шундан кейин кўзлари яна савол назари билан ҳаммага бирма-бир қараб чиқди.

– Нега эп кўрмас эканман, ҳайронман.

– Хўп бўлмаса, айт, Маша, овқат келтиришсин: уч порция, ароқ, вино... йўқ, тўхта... йўқ, керак эмас... боравер.

XXV

– Гап шундай, – деб сўзини давом эттирди Николай Левин; зўриққанидан пешонаси тиришиб, юзининг этлари учар эди, афтидан, нима деярини ҳам, нима қиларини ҳам билмай боши қотиб қолган эди. – Ана буларни кўр... – деди у, хонанинг бир бурчагидаги чилвир билан боғланган алақандай темир ғўлаларни кўрсатиб. – Кўрдингми буларни? Биз ҳозир киришаётган янги ишнинг боши бу. Бу ишлаб чиқариш артелидан иборат...

Унинг сўзлари Константиннинг қулоғига кирмас эди. У акасининг касал, заҳил юзига тез-тез қарар, қараган сари яна ҳам ортиқроқ раҳми келар ва акасининг артель тўғрисидаги гапларини эшитишга ўзини мажбур қилолмай қийналар эди. Бу артель акасининг ўз-ўзига бўлган нафратидан қутулиши учун бир лангар эканлигини Константин кўриб турарди. Николай Левин ҳамон гапирар эди:

– Биласанки, капитал меҳнаткашни эзди. Бизда меҳнатнинг бутун оғирлигини меҳнаткашлар, мужиклар ўз елкаларида кўтариб келадилар, улар шундай аҳволга тушириб қўйилганки, ҳар қанча меҳнат қилишса ҳам, бари бир, ҳайвонга ўхшаб қолаверадилар, оғир аҳволдан қутула олмайдилар, ўз аҳволларини яхшилаш, кўпроқ бўш вақт топиш ва бунинг натижасида, илм-маърифат олиш имконияти, меҳнат ҳақининг бутун фойдаси, яъни меҳнаткашларга тўланадиган ҳақдан қолгани капиталистлар томонидан олиб қўйилади. Жамият ҳам шундай қурилганки, меҳнаткашлар қанча кўп иш қилишса, савдогарлар, ер эгалари шунча кўп даромад кўришади, улар эса

ҳамиша иш ҳайвони бўлиб қолаверишади. Шунинг учун бу тартибни ўзгартириш керак, – деб Николай сўзини тугатди-да, укасига савол назари билан қаради.

Константин акасининг ёноқлари ости қип-қизариб кетган бетига тикилиб туриб:

– Ҳа, албатта, – деди.

– Шунинг учун мана биз чилангарлик артели тузаяпмиз, бунда маҳсулот ҳам, фойда ҳам, асосий ишлаб чиқариш қуроллари ҳам – ҳаммаси ўртада бўлади.

– Артель қаерда бўлади? – деб сўради Константин Левин.

– Қозон губерниясидаги Воздрема қишлоғида.

– Нима учун қишлоқда? Қишлоқда, менинчга, бусиз ҳам иш кўп. Қишлоқда чилангарлик артелининг нима кераги бор?

– Шунинг учун кераги борки, мужиклар илгари қандай қул бўлиб келишган бўлса, ҳозир ҳам шу аҳволдалар, шу сабабли, уларни қуликдан чиқаришмоқчи бўлишгани сиз билан Сергей Ивановичга ёқмайди! – деди Николай Левин, укасининг эътирозига жаҳди чиқиб.

Константин Левин бу орада шу қоронғи, ифлос хонага кўз югуртириб хўрсиниб қўйди. Бу хўрсиниш акасининг яна ҳам жигига теккандай бўлди.

– Сиз билан Сергей Ивановичнинг аристократик қарашларингизни биламан. У бутун ақлининг кучини мавжуд адолатсизликни оқлашга сарф қилади, буни биламан.

– Йўқ, нима учун Сергей Ивановичга тил теггизасан? – деди Константин, кулимсираб.

– Сергей Ивановичга! Шунинг учунки, – деб бирдан қичқириб юборди Николай Левин, Сергей Ивановичнинг номини эшитиб. – Шунинг учунки... эй қўй, нима деярдим? Фақат бир ёғи бор... Хўш, менинг олдимга нима учун келдинг? Сен бу нарсалар-

га нафрат кўзи билан қараяпсан, бор, жўнаб қол, оқ йўл бўлсин, жўна! – деб студан тураётиб қичқирди, – жўна, жўнаб қол!

Константин чўчиб:

– Тирноқча ҳам нафрат кўзи билан қарамайман, – деди. – Ҳатто бу ҳақда гап талашиб ўтирмайман ҳам.

Шу он Марья Николаевна қайтиб келди. Николай Левин унга хўмрайиб қараб қўйди. Маша шошиб Николайнинг ёнига келди-да, қуловига бир нима деб пичирлади.

Николай Левин ўзини босиб, оғир-оғир нафас олиб туриб:

– Мен касалман, асабий бўлиб қолганман, – деди, – сен бўлсанг менга Сергей Ивановичнинг ёзган мақоласини гапиряпсан. Бу шундай бемаъни нарсаси, бошқаларни ҳам, ўзини ҳам алдашдан иборат, қип-қизил ёлгон. Адолатнинг нималигини билмаган киши адолат ҳақида нима ҳам ёзиши мумкин? – кейин у яна стол ёнига ўтирди-да, полнинг ярмитача сочилиб ётган папиросларни бир четтан сура-сура бўшата туриб, Крицкийга мурожаат қилди: – Унинг мақоласини ўқиганмисиз?

Крицкий гапга аралашини хоҳламади шекилли, қоворини осилтириб:

– Ўқиганим йўқ, – деб қўя қолган эди, Николай Левин жаҳл аралаш:

– Нима учун? – деди.

– Шунинг учунки, бекорга вақт сарф қилишни муносиб кўрмадим.

– Яъни, шошманг, вақтингизнинг бекорга кетишини қаердан биласиз? Бу мақола кўп кишилар учун оғир, яъни уларнинг савиясидан баланд. Менга келганда, масала бошқа, мен унинг фикрларини астаридан аврасигача кўриб тураман, иннайкейин, бунинг нима учун заифлигини ҳам биламан.

Ҳамма жим бўлди. Крицкий ўрнидан секин туриб, шапкасини қўлига олди.

– Овқатга қолмайсизми? Майли, хайр бўлмаса. Эртага чилангар билан келинг.

Крицкий эшиқдан чиқар-чиқмас Николай Левин кулимсираб кўз қисди.

– Бунинг ҳам ишлари чатоқ, – деди Николай, – кўзим бор, кўриб турибман-ку...

Лекин шу он Крицкий уни эшиқдан чақириб қолди, Николай Левин:

– Яна нима гап? – деди-ю, унинг олдига, йўлакка чиқди. Константин Марья Николаевна билан ёлғиз қолгандан сўнг:

– Акам билан анчадан бери бирга турасизми? – деб сўради.

– Бир йилдан ошди. Ақангизнинг соғлиқлари жуда ёмон бўлиб қолди. Кўп ичадилар, – деди Марья.

– Яъни, нима ичади?

– Ароқ ичадилар, аммо у кишига зарарли.

– Наҳотки кўп ичса? – деб шивирлади Левин.

– Ҳа, – деди у, эшик томонга аланглаб; остонада Николай кўринди.

Николай қош-қовоғини солиб, жавдираган кўзларини биридан олиб, иккинчисига тикиб туриб:

– Нима тўғрисида гапиришаётувдинглар? – деди.

– Нима тўғрисида?

Константин хижолат бўлиб:

– Ҳеч нима тўғрисида гаплашаётганимиз йўқ, – деб жавоб берди.

– Ҳа, айтгинглар йўқми, майли, айтманглар. Лекин сен Маша билан бекор гаплашяпсан, Маша кўча қизи, сен бўлсанг баринсан, – деди Николай, яна бўйнининг томирлари тортишди. Кейин овозини кўтариб, яна гапира бошлади: – Кўриб турибман, ҳамма гапга тушунасан, ақлинг етади, шунинг учун адашганимга ачиниб қарайсан.

Марья Николаевна унга яқин келиб, яна:

– Николай Дмитрич, Николай Дмитрич, – деб пи-
чирлади.

– Ҳа, хўп, хўп!.. Ия, овқат нима бўлди? Ҳа, мана олиб келди, – деди Николай патнусда овқат кўтариб кирган лакейни кўриб. – Бу ёққа, мана бу ёққа кўй, – деди-ю, жаҳл билан дарҳол ароқни олиб қадаҳга қуйди-да, очкўзлик билан симириб юборди. Кейин кайфи чоғ бўлиб укасига таклиф қилди: – Ич, хоҳлайсанми? Хайр, энди Сергей Иванович тўғрисида гапиришни бас қилайлик. Сен билан кўришганим учун хурсандман. Ҳар нима бўлганда ҳам бегона эмасмиз. Ҳай, ичсанг-чи. Қани, ўзингдан гапир, нима қиляпсан? – деб бир тишлам нонни очкўзлик билан чайнаб, иккинчи қадахни тўлдира туриб сўзини давом эттирди. – Турмуш қалай?

Константин акасининг очкўзлик билан еб-ичаётганига даҳшат билан қараб ва ўзининг диққат қилаётганини яширишга тиришиб:

– Бурунгидай, яна қишлоқда ёлғиз тураман, хўжаликка қарайман, – деди.

– Нимага уйланмайсан?

– Насиб бўлмаяпти, – деб жавоб қилди Константин қизариб.

– Нега энди? Мен бўлсам тамом бўлган одамман! Ҳаётимни расво қилдим. Мен буни айтганман, яна айтаман, агар тегишимни менга зарур вақтда беришган бўлганда, ҳаётим бутунлай бошқача бўларди.

Константин Дмитрич гапни бошқа ёққа буриб юборишга тиришиб:

– Биласанми, Ванюшканг Покровскийдаги конторамда ишлаяпти, – деди.

Николайнинг бўйин томирлари тортишди, у бир оз ўйланиб тургандан сўнг:

– Қани, гапир, Покровскийда нима гаплар бор? – деди. – Уйимиз, оқ қайинлар, дарсхонамиз турибди-

ми? Филипп борбон наҳотки ҳали ҳам тирик бўлса? Аҳ, шийпон билан диван ҳеч эсимдан чиқмайди-да! Ҳа-да, уйда ҳеч нимани ўзгартирма, тезроқ хотин олу, уйни яна эски ҳолига келтир. Хотининг яхши бўлса, олдинга бориб тураман.

– Ҳозир ҳам бориб туравер, – деди Константин. – Жуда яхши яшар эдик-да!

– Агар Сергей Ивановичга рўпара келмаслигимни билсам, олдинга бориб турардим.

– Рўпара келмайсан. Мен ундан бутунлай айри, мустақил яшайман.

– Шунақа-ю, ҳар нима бўлганда ҳам, сен иккови-миздан биттаимизни дейишинг керак, – деди Николай, укасининг кўзларига ҳадиксираб қараб. Унинг ҳадиксираши Константинга таъсир қилди.

– Бу ҳақда менинг кўнглимни билмоқчи бўлсанг, хўп, айтаман: Сергей Иванович билан ўртангизда чиққан жанжалда ҳеч бирингизнинг томонингизни олмайман. Иккалангиз ҳам ноҳақсиз. Ташқи томондан қаралса, сен ноҳақсан, кўпроқ ички томондан – у.

– А, а! Англабсан-да, англабсан-да? – деб Николай қувонганидан қичқириб юборди.

– Лекин мен, агар билгинг келса, сен билан бўлган дўстлигимни шахсан кўпроқ қадрлайман, чунки...

– Нима учун, нима учун?

Константин бу дўстликни Николай бахтсиз бўлгани ва унга дўстлик кераклиги учун қадрлашини айта олмади. Лекин Николай укасининг худди шу нарсани айтмоқчи бўлганини тушунди-ю, хўмрайиб, яна ароққа қўл чўзди.

Марья Николаевна семиз, яланроқ қўлини су-роҳига узатиб:

– Бас, Николай Дмитрич! – деди.

– Қўйвор! Хира бўлма! Калтак сўйсан! – деб қичқирди Николай.

Марья Николаевна маъсум, меҳрибон бир табас-сум билан жилмайди, бу табассум Николайга таъсир этди, шундан кейин Маша ароқни олиб қўйди.

– Нима, сен Машанинг ҳеч нимага ақли етмайди деб ўйлайсанми? – деди Николай. – Бу нарсаларга ҳаммиздан ҳам яхшироқ тушунади. Тўғри-а, унда алақандай дилбарлик, жозиба бор.

Константин гап учун:

– Илгари ҳеч Москвада бўлган эмасмидингиз? – деди Марья Николаевнага.

– Эй, уни сизсирама. Бундай нарсалардан қўрқад-ди у. Фоҳишахонадан кетмоқчи бўлгани учун суд қилишганда, уни судья сизсираган, холос, ундан бўлак ҳеч ким сизсираган эмас. Эй худо, дунёда нақадар бемаъни нарсалар бўлади-я! – деб қўққисдан қичқир-иб юборди. – Бу янги муассасалар, мировой судья-лар²³, земстволар – қандай масхарабозлиг-а булар!

Шундан кейин у янги муассасалар билан тўқнаш-ганини ҳикоя қила бошлади.

Константин Левин Николайнинг сўзларига кулоқ солар ва барча жамоат муассасаларининг аҳамияти-ни инкор қилувчи ақасининг фикрига қўшилганига ва ўзи ҳам кўп вақт шундай фикрларни айтганига қарамай, энди бу нарсаларни ақасининг оғзидан эшитаётгани гашини келтирар эди.

– У дунёда ҳаммасига тушуниб оламиз, – деб ҳа-зиллашди у.

– У дунёда?! Эҳ, ўлгудай ёмон кўраман-да у дунёни! Ёмон кўраман, – деди Николай, қинидан чиқаёзган қўрқув тўла кўзларини уқасининг юзига тикиб. – Ана шу бошқаларнинг ҳам, ўзингнинг ҳам қабиҳ, чигал ҳаётингдан умрбод қутулиб кетсанг яхши бўладиган-дек кўринади-ю, лекин мен бўлсам ўлимдан қўрқа-ман, жуда қўрқаман. – У сесканиб кетди. – Кел, би-

²³ Мировой судья – чор Россиясида майда ишларни кўра-диган судья. (Тарж.)

рон нарса ич. Шампан виноси хоҳлайсанми? Ё бирон ёққа борайликми? Бўлди, лўлиларнинг олдига борамиз! Биласанми, лўлиларни, рус кўшиқларини жуда яхши кўриб қолдим.

Унинг тили тутила бошлади, шундан кейин калаванинг учини йўқотиб қўйди. Константин маст бўлиб учиб қолган Николайни ҳеч қаёққа бормасликка кўндириб, Машанинг ёрдами билан жойига ётқизди.

Маша муҳтож бўлиб қолсалар, Константинга хат ёзишни ва Николай Левинни укасиникига бориб туришига кўндиришни ваъда қилади.

XXVI

Константин Левин эрталаб Москвадан жўнаб уйига кеч кирганда етиб келди. Йўлда вагондаги кўшчилари билан сиёсат, янги темир йўллар тўғрисида гаплашиб борди. Худди Москвадаги сингари, ҳар хил фикрлар билан мияси ровлаганлиги, ўзидан норозилиги ва нимадандир уялаётганлиги кўнглини ғаш қиларди, лекин ўз станциясида вагондан чиқиб, кафтанининг ёқасини кўтариб олган ғилай кучери Игнатни таниганда, станция деразаларидан тушиб турган хира ёруғда ўзининг гилам тўшалган чанасини, думлари тутилган ва жабдуқ урилиб, тақинчоқлари осилган, турли безаклар билан ясатилган отларини кўрганда, чанага жойлашаётганларида кучери Игнат қишлоқ янгиликларини, қишлоққа ёлловчи келганини ва Пава деган сигири туққанлигини айтиб берганда, у ровлаган мияси аста-секин жойига тушиб, хижилиги ва ўзидан норозилиги йўқолиб бораётганлигини сездди. У Игнатни ва отларини кўриши биланоқ ўзини шундай сеза бошлади, лекин Игнат келтирган каттаков почалустиинни кийиб, чанада ўраниб олиб йўлга тушганда ва бир маҳаллар

минилиб келиб, кейинча, мадордан кетгач, чана ёнига қўшиладиган, ҳамон ўйноқилигини қўймаган Дон жинсли отидан кўзларини узмай қишлоқда берадиган буйруқ ва топшириқларини ўйлай бошлаганда, рўй берган ҳодисани бутунлай бошқача тушуна бошлади. У илгари ўзини қандай ҳис этса, шундай ҳис қилар ва бошқача бўлишини истамас эди. У фақат илгаригидан яхшироқ бўлишни хоҳлар эди. Аввало, у шу кундан бошлаб, ўйланиш орқасида эришадиган гайриоддий бахтдан ортиқ умидвор бўлмасликка ва натижада ҳозирги ҳаётдан бундақа ношукурчилик қилмасликка қарор этди. Иккинчидан, Китига ўйланишни таклиф қилмоқчи бўлган вақтда вужудини қамраб олган, ҳозир эса эсига тушганда азоб берадиган ўшандай ифлос эҳтиросларга берилишга минбаъд йўл қўймайди. Сўнгра Николай акасини эслаб, уни ҳеч вақт ёдидан чиқармасликка, ҳолидан хабар олиб туришга ва аҳволи ёмонлашди дегунча дарҳол ёрдам бериш учун тайёр бўлишга аҳд қилди. Тезда ёрдам беришга тўрри келади, буни Константин сезади. Акасининг коммунизм ҳақидаги гапларига у маҳал жуда енгилтаклик билан қараган эди, мана энди у гаплар Константинни ўйлатиб қўйди. У иқтисодий шароитнинг ўзгартирилишини бемаънилик деб ҳисобласа ҳам, халқ қашшоқ экан, ўзининг жуда тўқ яшашини ҳаминиша инсофсизлик деб биларди, у илгари кўп ишларди-ю, лекин ҳашаматли ҳаёт кечирмасди, мана энди ўзини ҳақли деб сезиш учун яна ҳам кўпроқ ишлашга, зеб-зийнатга эса яна ҳам камроқ берилишга қарор қилди. Бу аҳду паймонларга эришиш шу қадар осон кўринардики, бутун йўлни энг ширин халлар ичида ўтказди. Янги, яхши ҳаёт кечириш тўррисидаги ширин орзулар билан кечкүрун соат саккиздан ошганда уйга етиб келди.

Константиннинг уйида рўзгор ишларини бошқарувчи қари знага Агафья Михайловнанинг хонаси-

дан уй сахнидаги қор устига ёруғ тушиб турарди. Энага уйроқ эди. Энага Кузьмани уйғотган эди, у уйкуси очилмаган ҳолда зинапоёга яланг оёқ югуриб чиқди. Урғочи този ит Ласка ҳам ўрнидан туриб югурди ва йўлда Кузьмани уриб йиқитаёзди; Ласка гиншир, эгасининг оёқларига суркалар, олдинги оёқларини қўтариб унинг кўксига қўйишни хоҳлар, лекин ҳайиқар эди.

– Жуда тез қайтдингиз, отахон, – деди Агафья Михайловна.

Константин унга:

– Зерикиб қолдим, Агафья Михайловна. Меҳмондорчиликка бориш яхшию, лекин уйда бўлиш яна ҳам яхшироқ, – деб жавоб қилди-да, кабинетига ўтиб кетди.

Олиб кирилган шамдан кабинет секин-секин ёришди. Таниш буюмлар: кийик шоҳлари, китоб полкалари, пастки эшикчаси, аллақачон тузатилиши керак бўлган печка ойнаси, отасидан қолган диван, катта стол устида очиқ қолган китоб, синиқ кулдон, ўз қўли билан ёзилган дафтар кўзга чалинди. У шу нарсаларнинг ҳаммасини кўрганда, йўл бўйи орзу қилиб келган янги ҳаётни қуриш мумкинлигига кўнглида шубҳа уйғонди. Умрининг бутун бу йўлдошлари уни ўраб олиб, худди тилга киргандай бўларди: «Йўқ, биздан бошингни ҳам олиб кетолмайсан, бошқача ҳам бўлолмайсан, илгари қандай бўлсанг, яна ўшандайлигингча қоласан, шубҳалар ичида ўртанасан, ўз-ўзингдан ҳамиша норози бўлиб юрасан, тузалишга беҳуда ҳаракатлар қиласан, яна тушқунлик ичида қоласан, сенга nasib бўлмаган ва бўлмайдиган бахтга умрбод интизор бўлиб ўтасан».

Лекин бу гапларни буюмлар гапирарди, қалбида эса бошқа бир овоз: ўтмишга бўйсунмиш керак эмас, одам ўзини ҳар қандай кўйга солиши мумкин, деярди. Константин шу овозга қулоқ солиб туриб,

бурчакдаги ҳар бири бир пудли иккита қадоқ тош ёнига борди-да, тетикланиб олиш учун тошларни гимнастика усулида кўтариб-тушира бошлади. Шу вақт эшик орқасидан оёқ товуши келди, Константин тошларни дарров ерга қўйди.

Приказчиги кириб, худога шукур, ҳамма нарса жойида, лекин янги сушилкадаги гречихалар бир оз куйди, деб хабар қилди. Бу хабар Левиннинг таъбини хира қилди. Янги сушилка қисман Левин томонидан ўйлаб чиқарилган ва ўз қўли билан қурилган эди. Приказчик бу сушилкага ҳамма вақт қарши эди, шунинг учун гречиханинг бир оз куйганлигини яширин бир шодлик билан эълон қилди. Левин бўлса ўзи юз марта пишиқтирган эҳтиёт чоралари кўрилмагани учунгина гречиха бир оз куйиб қолганига қаттиқ ишонар эди. Левинга алам қилиб, приказчигини койиб берди. Лекин бу хабарлар ичида биттаси муҳим ва қувончли эди: сигирлар кўргазмасидан сотиб олинган энг яхши, қимматбаҳо Пава тукқан эди.

– Кузьма, почапўстинни келтир. Сиз чиқиб айтинг, чироқ оливолишсин, бузоқни кўриб келай, – деди у приказчикка.

Қимматбаҳо сигирлар боқиладиган молхона уйнинг орқасида эди. Уй саҳнидан, сирень ёнида уйилиб ётган қорлар ёнидан ўтиб молхонага келди. Молхонанинг музаб қолган эшиги очилганда, ичкаридан гўнг ҳиди аралаш илиқ буғ димоққа урилди. Сигирлар эса одатланилмаган чироқ ёруғидан ажабланиб тоза хашак устида қимирлай бошлашди. Голланд сигирнинг кенг, силлиқ ола-була сағри ёруғда йилат этиб кўринди. Бургут номли буқа лабида ҳалқаси билан ётган эди, бир турмоқчи ҳам бўлди-ю, лекин фикридан қайтиб, ёнидан ўтиб кетишаётганда бир-икки марта хўрсиниб қўйди. Сув айғири сингари йўрон, жийрон тусли гўзал Пава ич-

кари кирганларга орқасини ўтириб боласини тўсиб олди-да, уни ҳидлай бошлади.

Левин яқин бориб Паванинг у ёқ бу ёғини қаради, кейин ола-қизил бузоқни кўтариб оёққа турғизиб олди. Пава безовта бўлиб маъраган эди, Левин бузоқни яқин келтириб қўйгандан сўнг тинчиб, чуқур хўрсинди-ю, боласини ғудур тили билан ялай бошлади. Бузоқ эса эмгиси келиб, тумшуғи билан онасининг чотига туртар, нуқул думини ўйнатар эди.

Левин бузоқнинг у ёқ бу ёғини кўриб:

– Мана бу ёққа тут, Фёдор, чироқни бу ёққа тут, – деярди. – Онасининг ўзгинаси! Ранги отасиникига ўхшагани чакки бўлибди. Жуда соз. Гавдаси узун, елини ҳам катта бўладиган кўринади. Василий Фёдорович, яхши-а? – деди у приказчигига, бузоқнинг яхшилигидан кўнглида туғилган суюнч таъсиридан приказчигининг гречиха хусусидаги айбини эсидан чиқариб.

– Ёмон бўлиб кимга тортарди? Сиз кетган куннинг эртасига пудратчи Семён келди. У билан ишни пишириш керак, Константин Дмитрич, – деди приказчик. – Машина масаласини илгари айтувдим сизга.

Биргина шу масаланинг ўзи Левиннинг диққатини катта ва мураккаб ҳўжаликнинг барча икир-чирларига жалб этди, шунинг учун молхонадан тўғри конторага бориб, у ерда приказчиги ва пудратчи Семён билан гаплашди-да, уйига қайтиб келиб, тўғри тепадаги меҳмонхонасига чиқиб кетди.

XXVII

Левиннинг уйи катта, қадимий уй эди; гарчи у танҳо турса ҳам, бутун уйни ўзи эгаллаб, ҳамма печкаларини ёқтирарди. Бу нарсанинг бемаъни эканлигини, ҳатто яхши эмаслигини ва ҳозирги янги ре-

жаларига зидлигини билса ҳамки, бу уй унинг учун бутун бир олам эди. Левиннинг ота-онаси шу ерда яшаб, шу ерда вафот этган эди. Ота-онаси шундай бир ҳаёт кечирган эдики, уларнинг ҳаёти Левин учун камолат чўққиси бўлиб кўринар ва хотини ҳамда оиласи билан шундай ҳаёт кечиришни орзу қилиб келарди.

Левин онасини эс-эс биларди. Онаси ҳақидаги тасаввури унинг учун муқаддас хотира эди, шунинг учун оладиган хотини унинг ҳаёлида хотинликнинг муқаддас ва гўзал идеали бўлиб кўринган онасини такрорлаши керак эди.

У хотин кишига бўлган муҳаббатни никоҳдан айри ҳолда тасаввур қила олмасди, балки энг олдин оилани, кейин эса у билан оила қурадиган хотинни тасаввур этарди. Шунинг учун Левиннинг уйланиш тўғрисидаги тушунчаси уйланишга кундалик оддий ва маиший ишлардан бири деб қарайдиган аксар танишларининг тушунчасига ўхшамас эди, Левин учун эса бу нарса ҳаётнинг энг муҳим масаласи бўлиб, ҳаётнинг бахт-саодати шунга боғлиқ эди. Мана энди бундан воз кечиш керак!

У ҳамини чой ичадиган кичкина меҳмонхонасига кириб, кўлига китоб олиб курсисига ўтирганида, Агафья Михайловна чой келтириб, одати бўйича: «Мен ҳам бир оз ўтирай, отам», деб дераза ёнидаги столга бориб жойлашганда, бу қанчалик вазияти бўлмасин, Левин ўз орзу-ҳавасларидан қайтмаганини ва бу орзу ҳавасларсиз яшай олмаслигини сезди. Кити биланми ё бошқа биланми, ишқилиб, ҳар ҳолда орзуси рўёбга чиқади. У китоб ўқир, ўқиган нарсаларини ўйлар ва ҳеч тўхтамай гапираётган Агафья Михайловнанинг гапларига қулоқ солиш учун ўқишдан тўхтар эди, шунингдек, хўжалик ишларининг ва келажак оилавий ҳаётининг турли-туман манзаралари ҳаёлида чувалиб кўринарди. У ўз қалби-

нинг чуқур бир ерида алланима жой олаётганини, мустаҳкам иддиз отиб қад кўтараётганини сезарди.

У Прохорнинг худони эсдан чиқариб қўйгани, Левин от сотиб ол деб ҳады қилган пулга ётиб олиб ароқ ичаётгани ва хотинини ўласи қилиб ургани ҳақида Агафья Михайловна қилаётган ҳикояга қулоқ солар, қулоқ солиб ўтириб китоб ўқир, китоб уйротган фикрларнинг инкишофини хаёлида жонлантирарди. Қўлидаги китоб Тиндалнинг иссиқлик ҳақидаги асари эди. Тажрибаларимни чаққонлик билан ўтказдим деб керилган ва фалсафий қарашлардан маҳрум бўлган Тиндални қоралагани Левиннинг эсига тушди. Шунда бирданига миясига бир фикр келиб қувониб кетди. «Икки йилдан кейин подамда иккита голланд сигирим бўлади. Паванинг ўзи ҳам соғ қолса ажаб эмас, Бургут ўн иккита қиз кўрса ва булардан учтаси яхши чиқса – ишлар қиёмат!» У яна китоб ўқишга тутинди.

«Хўп, электр билан иссиқлик айна бир нарса дейлик, лекин масалани ечиш учун тенгламада бир камият ўрнига бошқасини қўйиб бўладими? Йўқ, қўйиб бўлмайди. Ундай бўлса нима қилиш керак? Табиатнинг барча кучлари орасидаги алоқа усиз ҳам инстинкт йўли билан сезилиб туради... Шуниси қувончлики, Паванинг қизи ола-қизил сигир бўлади, иннайкейин, бутун подага шу учта сигир қўйиб юборилса борми... ишлар қандлак-да. Кечқурун хотиним ва меҳмонларим билан подани кутиб олгани чиқсак... хотиним: «Биз Костя билан бу бузоқни гўдак боладай авайлаб ўстирганмиз», дейди. Меҳмон бўлса хотинимдан: «Ия, бу нарсалар сизни қандай қизиқтиради?» деб сўрайди. Хотиним яна: «Костяни қизиқтирган нарсалар мени ҳам қизиқтиради», деб жавоб беради. Лекин менга хотин бўладиган шу аёл ким? – шу саволдан кейин у Москвада бўлиб ўтган воқеани эслади... – На чора?.. Мен айбдор эмасман. Майли, энди ишлар бутунлай бошқача бўлади.

Ҳаёт йўл қўймайди, ўтмиш йўл қўймайди дейилган гаплар бемаъни гаплар. Яхшироқ, хийла яхшироқ яшаш учун жон бериб – жон олиш керак...» Левин китобдан бошини кўтариб ўйга толди. Эгасининг келганидан қувонган ва ҳали қувончидан тушмай ҳовлида югуриб, ҳуриб юрган қари Ласка думини қилпанглатиб тоза ҳаво ҳидларини олиб кирди-да, Левиннинг ёнига келиб, бошини унинг қўлига суртди ва эркалашни сўраб вангилай бошлади.

– Бечоранинг тили йўқ, холос, – деди Агафья Михайловна. – Ит бўлса ҳам... ҳамма нарсага тушунади, эгасининг келганини, зеркиб ўтирганини билиб турибди.

– Нега зерикар эканман?

– Нима, менинг кўзим йўқми, отам? Шу маҳалгача хўжайинларимнинг феълини билмасам-а. Муштдек бошимдан хўжайинлар эшигида ўстанман. Ҳечқиси йўқ, отам. Ишқилиб соғу саломатлик бўлса, кўнгила пок бўлса бас.

Левин кўнгиладаги гапларини энагаси билиб олганига ажабланиб, унга қаттиқ тикилиб қаради. Энагаси эса:

– Нима қилай, яна чой келтирайми? – деди-ю, чашкани олиб чиқиб кетди.

Ласка нуқул калласини унинг қўлига суртарди. Левин уни силади, шундан кейин ит эгасининг оёқлари ёнида ғужмайиб, бошини ўзининг чўзиб ётган кейинги оёғи устига қўйди. Энди кўнгила жойига тушганини ва ҳамма иш жойида эканини билдириш учун Ласка орзини сал очиб лабларини чапиллатди-да, ёпишқоқ лабларини кекса тишлари устига маҳкам босиб, хотиржам роҳатга берилди. Левин итнинг мана шу сўнги ҳаракатини диққат билан кузатиб: «Мен ҳам шундайман, – деди ўз-ўзига, – мен ҳам худди шундайман! Ҳечқиси йўқ... хайрли бўлсин».

XXVIII

Балдан кейин, эрта билан Анна Аркадьевна эрига телеграмма бериб, шу куниеқ Москавадан жўнаб кетишини хабар қилди.

– Йўқ, кетишим керак, албатта кетишим керак, – деб у фикрининг ўзгариб қолганини келинойисига шундай бир оҳангда тушунтирдик, гўё уйда сон-саноқсиз ишлари қолиб кетгандек эди, – йўқ, бугун кетганим маъқул!

Степан Аркадьич шу куни уйда тушлик қилмас эди, лекин у сингисини кузатгани кечқурун соат еттида етиб келишга ваъда қилди.

Кити ҳам келмади, боши овриётганини айтиб хат ёзиб юборди. Долли Анна иккови болалар ва инглиз аёл билан бирга ёлғиз ўзлари тушлик қилишди. Болалар қарорсиз бўлганликлариданми, ё жуда ҳам сезгирликлари учунми ёхуд Аннанинг бутун бутунлай бошқача бўлиб қолганини, кеча ўзлари севиб қолган Аннага ҳечам ўхшамаганини ва у болаларга парво қилмаганини сезганликлари туфайлими, бирдан аммалари билан ўйнамай қўйдилар, ундан совиб қолдилар ва кетишига парво ҳам қилмадилар. Анна эрталаб вақтини йўл тараддуди билан ўтказди. Москвалик танишларига хатлар ёзди, ўз ҳисоб-китобларини ёзиб тутатди, йиғиштиринди. Умуман Доллига Аннанинг кўнгли нотинчдай кўринди, бундай жонсарақлик ҳолати Доллига яхши таниш эди, бундай ҳолат сабабсиз бўлмаслигини, кўпинча одамнинг ўз-ўзидан норозилигини яширувчи бир парда эканлигини биларди. Тушликдан сўнг Анна ўз хонасига кийингани чиқиб кетди, Долли ҳам орқасидан борди.

– Бугун жуда ғалати кўринасан-а! – деди унга Долли.

– Мен-а? Шунақами? Ғалати эмасман, кўнглим беҳузур. Менда шунақа ҳоллар бўлиб туради. Нуқул

йиғлагим келади. Бу жуда хунук нарса, лекин ўтиб кетади, – деди Анна, кейин пешонабоғи билан батист рўмолчасини жойлаётган халтаси устига қизарган юзини энгаштирди. Кўзлари жуда ҳам порлар, кўзлари жикқа ёш эди. – Петербургдан ҳеч кетгим келмаган эди, энди бу ердан кетгим келмаяпти.

Долли унга диққат билан разм солиб туриб:

– Бу ерга келиш билан жуда катта савоб иш қилдинг, – деди.

Анна ёшдан намиққан кўзлари билан унга қаради.

– Ундақа дема, Долли. Мен ҳеч нарса қилганим йўқ, қилишим ҳам мумкин эмас эди. Мен кўпинча нима учун одамлар тил бириктириб мени бузмоқчи экан деб ҳайрон бўламан. Мен нима қилибман-у, қўлимдан нима иш келарди? Уни кечириш учун юрагингда етарли муҳаббат бор экан...

– Сен бўлмасанг, худо билади, нималар бўларди-кан! Қандай бахтлисан сен, Анна! – деди Долли. – Кўнглинг оқ, ундаги нарсаларнинг ҳаммаси гўзал.

– Инглизлар айтганидек, ҳар кимнинг кўнглида ўз skeletons²⁴и бўлади.

– Сенда қандай skeletons бўлсин? Кўнглингдаги нарсалар ойдай равшан.

– Бор! – деди бирдан Анна, кўз ёшларидан сўнг кутилмаган қув ва кинояомуз бир табассум лабларини буриштирди.

– Ундай бўлса сенинг skeletonsларинг одамни хафа қиладиган эмас, хурсанд қиладиган skeletonsлар экан, – деди кулимсираб Долли.

– Йўқ, хафа қиладиган. Биласанми, нима учун эртага эмас, бугун кетяпман? Бу менга азоб берса-да, лекин сенга очиқ эътироф этмоқчиман, – деди Анна ўзини бирдан креслога ташлаб ва Доллининг кўзларига тик қараб.

²⁴ Бу ерда: сир (ингл.).

Доли эса Аннанинг қулоқларигача, жингалак қора соч ўримлари остидаги бўйнигача қизариб кетганини кўриб тонг қолди.

– Шундор, – деб Анна гапида давом этди. – Китининг нима учун тушликка келмаганини биласанми? Менга рашки келяпти. Мен ишни бузиб қўйдим... Кечаги балнинг унга шодлик эмас, азоб келтирганига мен сабабчи бўлдим. Лекин, рости, мен гуноҳкор эмасман ёки озгина гуноҳкорман, – деди у, «озгина» сўзини ингичка товуш билан чўзиб.

Доли кулиб туриб:

– О, бу сўзни худди Стивага ўхшатиб айтдинг! – деди.

Бу гап Аннанинг нафсониятига тегиб кетди. У қовоқларини солиб:

– Йўқ, йўқ! Мен Стива эмасман, – деди. – Бу нарсани сенга шунинг учун айтяпманки, мен бир дақиқа ҳам ўз-ўзимдан шубҳаланишимга йўл қўймайман.

Лекин шу сўзларни айтаётган дақиқасида бу сўзлари ноҳақ эканлигини ўзи сезиб турарди, Анна ўзидан шубҳаланибгина қолмай, балки Вронскийни эсга олганда ҳаяжонга тушганини ҳам сезарди, шу сабабли у билан ортиқ учрашмаслик учун ўзи мўлжаллаганидан эртароқ кетаётган эди.

– Ҳа, Стива гапириб берди, сен у билан мазуркага тушибсан, иннайкейин, у...

– Бу нарсанинг қанчалик кулгили чиққанини кўз олдингга келтира олмайсан. Мен аслида совчилик қилмоқчи эдим, амалда бундан бутунлай бошқа нарса чиқди. Эҳтимол, мен ўз ихтиёримдан ташқари...

Анна қизариб, гапининг давомини айтмади. Доли:

– О, буни улар ҳозир сезишяпти! – деди.

– Лекин бу тўғрида Вронский томонидан бирон жиддий нарса содир бўлганда бошқа гап эди – ёмон жаҳлим чиқарди, – деб Анна унинг гапини бўлди. –

Шунинг учун бу нарсалар эсдан чиқиб кетади, Кити ҳам мендан нафратланишини қўяди, деб умид қиламан.

– Ҳақ гапни айтганда, Анна, Китининг ўшанга тегишини ҳеч хоҳламайман. Агар у, Вронский, бир кун ичида сенга ошиқ бўлиб қолган бўлса, ажрашиб кетишгани яхши.

– Вой худо-ей, бу учига чиққан бемаънилик бўларди, – деди-ю Анна, ўзини машғул қилган фикрнинг сўз билан ифода қилинганини эшитиб, лаззатланганидан юзи лоладек қизариб кетди. – Шундай қилиб, жон-дилим билан яхши кўрган Китини ўзимга душман қилиб кетяпман. Вой, қандай дилбар қиз-а! Долли, ўзинг кўнглини оларсан, а?

Долли табассумдан ўзини зўрра тийиб қолди. У Аннани яхши кўрарди, лекин унинг ҳам заиф томонлари борлигини кўриб ҳузур қилди.

– Душман қилиб? Йўқ, бўлмаган гап.

– Мен сизларни қандай яхши кўрсам, мени ҳам ҳаммангиз шундай яхши кўришингизни бирам хоҳлайман, энди сизларга муҳаббатим яна ҳам орди, – деди Анна, кўзларига ёш олиб. – Вой, бугун ақлимни еб қўйган эканман!

Анна рўмолчаси билан юзини артиб, кийина бошлади.

Анна энди жўнайман деб турганда, кечикиб қолган Степан Аркадьич бўриқиб, кулиб, сигара билан вино ҳидини бурқситиб кириб келди.

Аннанинг ҳислари Доллига ҳам таъсир қилди, у Аннани сўнгги марта кучоқлаб туриб қулоқларига пичирлади:

– Эсингда бўлсин, Анна, менга қилган яхшилигини бир умр унутмайман. Ёдингдан чиқарма, мен сени яхши дўстим билиб яхши кўрганман, бундан кейин ҳам ҳамма вақт яхши кўраман!

Анна уни ўпиб ва кўз ёшларини яшириб туриб:

– Ҳайронман, нега энди? – деди.

– Нима демоқчи бўлганимни тушундинг, тушунасан ҳам. Яхши бор, жонгинам!

XXIX

Учинчи занг урилгунча вагонда йўлни тўсиб турган акаси билан хайр-маъзурлашгандан сўнг Анна Аркадьевнанинг миясига келган биринчи фикр шу бўлди: «Хайрият, ҳаммаси тамом бўлди, худога шукур!» У кичкина диванга, оқсоч қиз Аннушканинг ёнига келиб ўтирди-да, гира-шира ёруғда юмшоқ вагонни кўздан кечирди. «Худога шукур, эртага Серёжа билан Алексей Александровични кўраман, иннайкейин, ҳаётим эскича, яна боягидай яхши ўтади».

Анна шу бутунги кунни жонсарақлик ичида ўтказган эди, ҳозир ҳам яна ўшандай жонсарақлик билан хурсанд бўлиб йўлга ҳозирланди, кичкина, чаққон қўлчалари билан қизил қопчиқни очиб боғлади, ёстиқчасини олиб тиззасига қўйди, кейин оёқларини яхшилаб ўраб, жимгина ўтирди. Бир касал хоним ухлагани ётди. Қолган икки хоним у билан гаплаша бошлади, семиз кампир эса оёқларини ўраб, печка ёқилмаганидан шикоят қила кетди. Анна хонимларга бир неча оғиз сўз билан жавоб қилди-ю, суҳбатдан фойда йўқлигини сезиб, Аннушкадан кичкина фонарчани олиб беришини илтимос қилди, кейин фонарчани курси суянчигига осиб қўйиб, сумкасидан қоғоз кесадиған пичоқ билан англиз романини олди. Дастлаб эс-ҳушини бир ерга тўплаб ўқий олмади, олдин ҳар хил шов-шув ва келиш-кетишлар халақит берди, кейин, поезд юрғанда эса овозларга қулоқ солмасликнинг иложи бўлмади, сўнгра чап деразага уриб, ойнага ёпишиб қолган қор, ёнидан ўтиб кетаётган, ҳамма ёғини ўраб олган бир елкасини қор босган кондукторнинг

қиёфаси, ҳозир йўлда даҳшатли бўрон турганлиги тўғрисидаги гап-сўзлар хаёлини бўлди. Кейин яна ўша вагонларнинг тарақлаб силкиниши, яна ўша қорнинг деразага уриши, яна ўша сиймоларнинг гира-шира ёруғда у ёқдан бу ёққа ўтиб туриши, дам иссиқ, дам совуқ ҳавонинг уриб туриши ва яна ўша товушлар тинмас эди, ахийри Анна кўникиб, ўқиган нарсаларига тушуна борди. Аннушка тиззасидаги қизил қопчиқни йиртиқ қўлқопли сербар қўллари билан ушлаб олиб мудраб ўтирарди. Анна Аркадьевна ҳамон ўқир, ўқиганини тушунар, лекин ўқиш, яъни бошқа одамлар ҳаётини кузатиб бориш ҳушига ёқмас эди. Ҳаммадан бурун ўзининг кўпроқ яшагиси келарди. Роман қаҳрамонининг касалга қараганини ўқиса, ўзининг ҳам касал ётган хонада товуш чиқармай юргиси келарди, парламент аъзосининг нутқ сўзлаганини ўқиса, ўзининг ҳам шундай нутқ сўзлагиси келарди, Леди Мерининг от устида бир гала қушлар орқасидан қувиб борганини, келинининг жиғига тегиб, ҳаммани чавандозлиги билан ҳайрон қолдирганини ўқиб ўзининг ҳам шундай қилгиси келарди. Лекин қиладиган иши йўқ эди, шунинг учун силлиқ пичоқни қўлчаларида ўйнатиб ўтириб, зўр бериб китоб ўқигани-ўқиган эди.

Роман қаҳрамони ниҳоят ўзининг инглизча бахтига эришиб, баронлик унвони олгандан ва мулк эгаси бўлгандан сўнг Анна шу қаҳрамон билан ўша мулкка боргиси келиб қолди, аммо бирдан қаҳрамоннинг бу нарсадан уялиши кераклигини, ўзининг ҳам уялиши кераклигини фаҳмлади. «Ия, мен нимадан уяламан?» деб сўради у ўзидан, таҳқирланган бир ҳайрат билан. Шундан кейин китобини бир четга қўйиб, кресло суюнчирига ясланди-да, қороз қирқадиган пичоқни панжаси билан маҳкам қиса бошлади. Уяладиган нарса йўқ эди. У Москва хотираларини бир-бир хаёлидан ўтказди. Ҳаммаси ҳам яхши,

ҳаммаси ҳам ёқимли эди. Бални эслади, Вронскийни ва унинг ишққа мубтало бўлган итоаткор чехрасини хаёлига келтирди, у билан бўлган ҳамма муносабатларини эсига туширди: уяладиган ҳеч нима бўлмаган эди. Лекин шу билан бирга, хотираларининг худди шу ерида уялиш ҳисси кучайди, худди шу ерда, Вронскийни эслаб турган пайтда ичидан чиққан алақандай бир овоз гўё «иссиқ, жуда иссиқ, қайноқ», деяётгандек бўлди. Кейин у креслога қайтадан ўтира туриб: «Нима бўпти? – деди ўзига, қатъий бир оҳангда. – Бу нима деган гап? Ажабо, бу нарсага тик қарашдан қўрқаманми? Нима бўпти? Наҳотки мен билан ана ўша офицер бола ўртасида ҳар бир таниш билан бўладиган муносабатдан бошқачароқ муносабат бор ва бўлиши мумкин бўлса?» У нафрат билан кулимсираб, яна китобини қўлига олди, лекин ўқиган нарсаларини бу сафар асло тушунмади. Қоғоз кесадиған пичоқни дераза ойнасига теггизди. Кейин унинг силлиқ, совуқ тирини бетига босди ва ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ бирдан қалбини тўлдирган севинчдан қаҳ-қаҳлаб кулиб юборишига сал қолди. У асабларининг тор сингари тортилиб алақандай бурама қулоққа ўралаётганини сизди. Кўзларининг катта очилиб қўл ва оёқ бармоқларининг асабийлик билан қимирлаётганини, ичида аланарса нафасини бўғаётганини ва ана шу липиллаб турган ғира-шира қоронғиликда ҳамма сурат, ҳамма овозлар ғайриоддий равшанлиги билан уни ҳайратда қолдираётганини сизди. «Вагон олдинга кетяптими ё орқага, ёки бўлмаса бир ерда тўхтаб турибдими? Ёнида ўтирган Аннушками ё бегонами? Ҳу анави илғақдаги нима, пўстинми ё ваҳший ҳайвонми? Нима, мен ҳам шу ерданми? Ўзимманми ё бошқами?» каби шубҳалар кўнглини чулраб олган эди. Бундай ҳушсизлик уни даҳшатга соларди. Лекин алланима уни ана шу ҳушсизлик оламига судраб, хоҳласа ўзини ғафлат

оғушига ташлар, хоҳламаса ҳушига келар эди. Ўзига келиш учун ўрнидан турди, ўраниб ўтирган рўмолини олиб қўйди, иссиқ кўйлагининг устидан ташлаб юрадиган енгсиз калта кийимини ечиб ташлади. Бир зумгина ҳушига келиб тушунса, матодан тикилган, бир тутмаси йўқ узун пальтоли ориқ мужик печкага ўт ёқувчи экан, у кириб термометрни қараганини, орқасидан шамол билан қор бўралаб урганини кўрди, кейин яна ҳамма нарса қоришиб кетди... Бели узун шу мужик девордаги алланарсани ғажий бошлади, кампир оёғини вагоннинг бу бошидан у бошигача чўзиб, ҳамма ёқни булутга бостириб юборди, кейин алланима даҳшатли равишда қирсиллаб, худди бировни мажақ-мажақ қилаётгандек бўлди. Сўнгра бир қизил олов кўзларини қамаштирди, шундан кейин ҳамма нарсани девор тўсиб қолди. Анна ўзини жарга қулаб кетаётганини ҳис қилди. Лекин бу нарсаларнинг ҳаммаси даҳшатли эмас, қувончли таассурот қолдирарди. Юз-бошини ўраб олган, қор босган кишининг овози қулоқлари тагида бир нима деб қичқирди. Анна дарҳол ўрнидан туриб, ҳушига келди: у станцияга келганини, бояги киши эса кондуктор эканини англади: Аннушкадан ечиб ташлаган пешонабор билан рўмолини олди-да, яна ўраниб, эшик томон юрди.

– Ташқарига чиқмоқчиларми? – деб сўраб Аннушка.

– Ҳа, бир оз ҳаво олгим бор. Бу ер жуда исиб кетди.

Анна вагон эшигини очган эди, шамол билан бўрон қутуриб келиб юз-кўзларига урди, эшикни очдиргани қўймади. Бу ҳам Аннага шодлик баришлади. У эшикни очиб ташқарига чиқди. Шамол уни худди кутиб тургандай, кайфи чор бўлиб увлади-да, ердан узиб олиб, учириб кетмоқчи бўлди, лекин Анна муздай устунни ушлаб олди, кейин кўйлагини тутиб платформага тушди, у ердан вагон орқаси-

га ўтиб кетди. Станция саҳнида шамол кучли бўлса ҳам, вагонлар орқасидаги платформа жимжит эди. Анна қор ҳиди келиб турган муздек ҳавони завқ билан кўкрагига тўлғазиб олар, платформани ва ёруғ станцияни вагон ёнида туриб кўздан кечирар эди.

XXX

Даҳшатли бўрон вагонларнинг филдираклари орасида ва станция бурчагидаги вестнунларга келиб уриллар, гувиллар эди. Вагонлар сим ёвочлар, одамлар ва кўзга кўринган нарсаларнинг ҳаммасини бир томондан қор босган ва бу қор уйилиб бораётган эди. Бўрон бир зумгина тинди-ю, кейин яна шундай, бир шиддат билан қутурдики, унга тоб келтиришнинг иложи йўқдай кўрина бошлади. Шундай бўлса ҳам аллақандай одамлар платформа тахталарини гижирлатишиб у ёқдан бу ёққа югуришиб юришар, чақчақлашиб гаплашишар, катта-катта эшикларни очиб-ёпишарди. Икки букилиб олган бир кишининг қораси Аннанинг оёқлари тагидан лип этиб ўтиб кетди, кейин болғанинг темирга урилгани эшитилди. Нарёқда бўрон ичидаги зулматдан алақимнинг: «Депешани бер!» деган жаҳлдор овози янгради. Кейин ҳар хил овозлар: «Бу ёққа марҳамат! № 28!» деб қичқирди ва юз-бошини ураб олган, қор босган одамлар югуриб ўтди. Яна Аннанинг ёнидан оғизларида папирослари ёниб турган иккита жаноб ҳам ўтиб кетди. Анна тоза ҳавога яхшироқ тўйиб олиш учун яна бир марта чуқур нафас олди-да, вагон эшиги ёнидаги темирни ушлаб вагонга чўкмоқчи бўлди, қўлини энди муфтасидан чиқарган эди, ҳарбий формали яна бир киши ёнгинасида тўхтаб, лип ялаб ёниб турган фонарь ёруғини тўсиб қўйди. Анна бошини кўтариб қаради-ю, дарҳол Вронскийни кўриб таниди. Вронский қўлини фуражкасига

яқин келтириб Аннага таъзим қилгандан сўнг, сизга бирон нарса керакми-йўқми, хизматингизда бўлишга ижозат берасизми, деб сўради. Анна ҳеч қандай жавоб қилмасдан унга узоқ қараб турди, унинг сояда эканига қарамай юз-кўзларининг ифодасини кўрди ёки кўргандек бўлди. Вронскийнинг юзида кеча Аннага ниҳоятда қаттиқ таъсир қилган яна ўша ҳурмат ва мафтунлик ифодаси бор эди. Анна мана шу сўнгги кунларда Вронскийни ўз назарида ҳамиша ва ҳамма ерда учрайдиган юзларча йигитлардан биттаси, шунинг учун ҳеч маҳал уни ўйлаб бошимни қотирмайман деб ўзига гапириб келарди; боя ҳам худди шундай деб ўйлаган эди; лекин ҳозир, уни кўрган соати Аннани қувончли бир гуруҳ ҳисси қамраб олди. Унинг нечун бу ердалигини сўрашга лузум қолмаган эди. Анна бунинг сабабини худди Вронский унинг ёнида бўлиш учунгина шу ерда эканлигини ўз орзи билан айтиб тургандай аниқ билар эди.

Анна вагон эшиги ёнидаги темирни ушлаш учун кўтарган қўлини пастга тушириб:

– Сизнинг кетаётганингизни билмабман. Нимага кетяпсиз? – деди. Шунда унинг чеҳрасида зўр шодлик, завқ-шавқ нури порлади.

– Нега кетяпман? – деб такрорлади Вронский, Аннанинг кўзларига тик қараб. Кейин илова қилди: – Биласиз-ку, сиз қаерда бўлсангиз, мен ҳам ўша ерда бўлиш учун кетяпман. Шундай қилмасам туролмайман.

Худди шу пайт шамол, ўз йўлидаги ровни ардариб ўтгандек, вагонларнинг томларидаги қорларни учириб туширди, бир тахта тунукани қаердандир кўчириб даранглатди, олдинда эса паровоз йиғлаётгандек, рамгин бир товуш билан чинқирди. Қор буронининг бутун даҳшати Аннага энди яна ҳам гўзалроқ кўринди. Вронский Аннанинг кўнгли ис-

таган, лекин ақли қўрқиб турган гапни айтган эди. Анна ҳеч қандай жавоб қилмаган бўлса ҳам, Вронский унинг ичида кураш бораётганини чеҳрасидан кўрди.

– Айтган сўзим сизга ёқмаган бўлса, кечиринг мени, – деди Вронский итоаткорона.

Вронский назокат ва ҳурмат билан, айти замонда шундай қатъий бир оҳангда гапирган эдики, Анна анчагача жавоб қилолмай қолди.

– Айтган сўзингиз яхши сўз эмас, шунинг учун сиздан илтимос қиламан, агар яхши одам бўлсангиз, айтган сўзингизни эсингиздан чиқаринг, мен ҳам эсдан чиқараман, – деди ниҳоят Анна.

– Сўзларингизнинг биттасини ҳам, ҳаракатларингизнинг заррасини ҳам ҳеч вақт эсдан чиқармайман, эсдан чиқара олмайман ҳам.

– Бас, бас! – деб қичқирди Анна; у юзига жиддий тус бермоқчи бўлди-ю, лекин бўлмади, чунки Вронский унга тикилиб турган эди. Шундан кейин муздек темирни ушлаб зинадан чиқди-да, шошиб вагон даҳлизига кириб кетди. Лекин ана шу кичкина даҳлизда тўхтаб, юз берган ҳодисани хаёлидан ўткази бошлади. Анна ўзининг ҳам, унинг ҳам сўзларини эсга олмасданоқ, шу бир зумли гап уларни бир-бирига сўнг даража яқинлаштирганини сезгиси билан пайқади, шунинг учун бундан ҳам қўрқди, ҳам ўзини бахтиёр ҳис этди. Даҳлизда бир неча сония тургандан сўнг вагонга кириб, ўз жойига ўтирди. Бир озгина аввал ўзини қийнаган бетоқатлиги янгиланибгина қолмай, балки кучайди ва шу даражага бордики, ичида ниҳоятда таранглашган бир нарсанинг ҳар дам узилиб кетишидан қўрқа бошлади. Анна кечаси билан мижду қоқмай чиқди. Лекин ўша таранглик ва хаёлини банд қилган хулёларда кўнглини хира қилдиган ҳеч қандай диалог нарса йўқ эди, аксинча, қандайдир суюнтирадиган, ёндирадиган, ҳаяжонга

соладиган бир нарса бор эди. Анна ўтирган кресло-сида эрталабга яқин бир оз мизғиб олди, уйғонганда эса оппоқ тонг отган, ҳамма ёқ ёришган, поезд Петербургга яқинлашиб қолган эди. Дарҳол уйи, эри, ўғли ҳақидаги ўйлар ва шу бутун ҳамда ундан кейин келадиган кунлар ташвиши хаёлини қамраб олди.

Петербургда поезд тўхтаб, у вагондан чиққанда диққатини жалб қилган биринчи сиймо – эрининг сиймоси бўлди. Эрининг совуқ ва салобатли гавдасини, айниқса, юмалоқ шляпасининг барига тегиб турган ва ўзини ҳозир жуда ҳам ҳайрон қилган қулоқларининг кемирчагини кўриб: «Вой, худо! Қулоқлари нега бундақа бўлиб қолибди-я?» деб ўйлади. Эри уни кўрди-ю, лабларини буриб, одатдагича истехзоли табассум билан, йирик ҳоррин кўзларини Аннага тиккан ҳолда унга қараб келаверди. Анна унинг қаттиқ тикилган ҳоррин кўзларига рост келганда, гўё уни бошқа тусда кўриш умидида бўлгандек, алақандай ёқимсиз бир нарса дилини оғритди. Эрини кўрганда бутун вужудини қамраган бир ҳис – ўз-ўзидан норозилик ҳисси Аннани ҳайратга солди. Эрига бўлган муносабатларида сохталикка ўхшаган бу ҳис унга кўп вақтлардан бери таниш бўлса ҳам, лекин илгари унинг фарқига бормас эди, мана энди уни равшан сезиб, дили оғрий бошлади.

– Мана, кўрдингми, меҳрибон эринг, уйланганимиздан бир йил кейингидай меҳрибон эринг сени кўриш орзуси билан тўлиб-тошиб келди, – деди у, ўзининг салмоқли нозик товуши билан; у Анна билан доим шу оҳангда гаплашар эди, гўё у биров шу тахлитда гапирганда уни масхара қилаётгандек эди.

– Серёжа саломатми? – деб сўради Анна.

– Ана холос, шунча айланиб-ўргилганимнинг мукофоти шугинами? – деди эри. – Саломат, саломат...

Вронский шу кеча уклашга ҳаракат ҳам қилмади. У ўз креслосида гоҳ кўзларини рўпарасига тикиб, гоҳ кириб-чиқаётган одамларга кўз югуртириб ўтирди, агар илгари ўзининг оғирлиги, вазминлиги билан нотаниш одамларни ҳайрат ва ҳаяжонга солиб келган бўлса, ҳозир яна ҳам мағрур, яна ҳам хотиржам кўринар эди. Одамларга худди буюмларга қарагандек қарарди. Рўпарасида округ судида хизмат қилувчи тажанг бир йигит ўтирган эди, у Вронскийни шу мағрур боқиши учун ёмон кўриб қолди. Йигит ундан папиросини тутатиб олди, унга гапириб кўрди, ҳатто ўзининг буюм эмас, одам эканлигини сездириш учун уни туртиб ҳам қўйди, бўлмади – Вронский ҳамон фонарга қарагандай қараб ўтираверди, шундан кейин йигит ўзининг одам ўрнида кўрилмаганидан жиғибийрони чиқиб бораётганини сезиб, лаб-лунжини буриштира бошлади.

Вронский ҳеч кимни ва ҳеч нарсани кўрмас эди. У ўзини подшо ҳис қиларди, аммо Аннада таъсир қолдиргани учун эмас, – чунки у ҳали бунга ишонмасди, – Аннанинг унга қилган таъсири учун, – чунки бу таъсир унга бахт ва фахр бағишлар эди.

Бу нарсаларнинг оқибатини Вронский билмас, ҳатто бу тўғрида ўйламас ҳам эди. У шу дамгача ўз ҳолига ташланган, пароканда куч-қуввати бир ерга тўпланганини, бу куч даҳшатли ҳарорат билан бир ширин мақсад томон йўналганини ҳис қиларди. У бундан бахтиёр эди. У фақат Аннага ҳақиқатни айтганлигини, Анна қаерда бўлса, ўзи ҳам ўша ерда бўлиш учун кетаётганлигини, бахти, ҳаётининг бирдан-бир маъноси Аннани кўриб, овозини эшитиб туришда эканлигинигина биларди. У Бологово станциясида сельтер суви ичгани тушиб Аннани кўрганда ихтиёрсиз айтган биринчи сўзи билан кўнглида-

ги гапани билдириб қўйди. Вронский унга шу сўзни айтганига, энди Анна бунга билганига ва бу ҳақда ўйлай бошлаганига хурсанд бўлди. У кечаси билан мижджа қоқмай чиқди. Ўз вагонига қайтиб келганда эса Аннани қандай аҳволда қўргангани, Анна айтган бутун сўзларни хаёлидан бирма-бир ўтказар ва эришилиши эҳтимол бўлган келажак манзаралари хаёлида жонланиб юрагини ўйнатар эди.

Петербургга келиб вагондан тушганда уйқусиз ўтказган кечасидан кейин, худди совуқ ваннадан чиққан кишидай, ўзини тетик ва бардам ҳис этди. Аннанинг чиқишини кутиб, ўз вагони ёнида тўхтаб турди. Ихтиёрсиз кулимсираб: «Яна бир марта кўраман, – деярни у ўзига, – юришларини, юзларини кўраман, зора, бирон нима деса, юзини ўгириб қараса, ширингина жилмайиб қўйса. Лекин Аннани кўришдан аввал унинг эрини кўрди: станция бошлиғи уни эҳтиром билан одамлар орасидан бошлаб келарди. «Эҳ! Эри-ку!» Вронский бу эрнинг Аннага алоқадор шахс эканлигини энди биринчи марта аниқ тушунди. Аннанинг эри борлигини билса ҳам, лекин унинг мавжудлигига ишонмасди, мана энди уни, бошини, елкаларини ва қора шимли оёқларини кўргандагина бунга тўла-тўқис ишонди, бу эр Аннанинг қўлини худди ўз мулкидай хотиржамлик билан ушлаганда ишончига ишонч қўшилди.

Вронский Алексей Александровичнинг петербургликларга хос тароватли юзини, юмалоқ шляпаси ва хиёл букчайган басавлат қоматини кўриб унинг мавжудлигига ишонди-ю, ташналикдан ўртанган бир кишининг зўрра булоққа етиб келиб, у ерда сув ичган ва сувни булаб ётган итни, қўйни ёки чўчқани кўрганда кўнгли қандайин ағдарилса, Вронскийнинг ҳам кўнгли шундай беҳузур бўлиб кетди. Алексей Александровичнинг орқасини лапанглатиб ва тўмтоқ оёқларини судраб юриши

Вронскийга айниқса ҳақоратомуз туюлди. У Аннани севишга фақат ўзинигина ҳақди деб ҳисоблар эди. Анна эса ҳамон бояги Анна эди. Уни кўрган-да Вронскийнинг танаси яйрар, жонланар ва қалби бахтиёрлик ҳислари билан тўлар, у яна боягидай таъсир қилар эди. У иккинчи класс вагондан югуриб келган немис лакейга буюмларни олиб жўнашни буюрди-ю, ўзи Аннанинг олдига келди. У эру хотиннинг биринчи учрашувини кўриб, Аннанинг эри билан гаплашганда бир оз сиқилиб турганлигини ошиқларга хос бир фаросат билан пайқаб олди. У ўзича: «Йўқ, Анна уни севмайди, сева ҳам олмайди», деган қарорга келди.

Анна Аркадьевнага орқадан яқинлашиб келаётган пайтидаёқ Анна унинг келаётганини сезганини пайқаб қувониб кетди, Анна орқасига қайрилиб бир қаради-ю, уни кўриб, яна эрига юзланди.

– Кечани яхши ўтказдингизми? – деди Вронский айни замонда ҳам Аннага, ҳам эрига бош эгиб ва бу таъзимини ўз ҳисобига қабул қилиш-қилмаслик ва ўзини таниш ёки танимасликка солиш ихтиёрини Алексей Александровичга ҳавола қилиб.

– Ташаккур, жуда яхши ўтказдим, – деб жавоб қилди Анна.

Аннанинг юзи чарчаган кўринарди, шунинг учун юзида гоҳ табассум бўлиб, кўзларида гоҳ ўт бўлиб ўйнаган ҳаяжон излари йўқ эди; лекин Вронскийга бир қия боққанда кўзларида алланарса бир зумгина чақнаб ўтди, бу ўт дарҳол ўчган бўлса ҳам Вронский шу биргина он бахш этган суюнчдан ўзини бахтиёр ҳис этди. Анна Вронскийни танирмикан деб эрининг юзига қаради. Алексей Александровичга нохушлик билан назар ташлаб, паришон ҳолда, унинг кимлигини эслай бошлади. Вронскийнинг вазминлик ва худписандлиги билан Алексей Александровичнинг совуқ худписандлиги тўқнашиб, пичоқ суякка қадалгандай бўлди.

– Граф Вронский, – деди Анна таништириб.

– Э! Танишга ўхшаймиз, – деди парвосизгина Алексей Александрович қўлини узата туриб. – Де-мак, онаси билан у ёққа кетибсан-у, ўғли билан бу ёққа қайтибсан-да, – деди яна, ҳар бир сўзини дона-дона қилиб гапириб. – Чоғимда, отпускадан қайтиб келаётгандирсиз? – деди-да, жавоб кутиб ўтирмасдан, ҳазил-мутойиба оҳанги билан хоти нидан сўради: – Ҳўш, Москвадан жўнашда кўз ёшлашчи кўп тўкилдими?

У хотинига айтган шу сўзлари билан ўзларининг холи қолишларини истаганини Вронскийга шама қилди-ю, юзини унга ўтириб, қўлини шляпасига тегизди, лекин Вронский Анна Аркадьевнага юзланиб:

– Сизни зиёрат қилиш шарафига нойил бўларман деган умиддаман, – деди.

Алексей Александрович Вронскийга ҳорғин кўзлари билан қараб:

– Жуда хурсандман, – деди, совуқгина қилиб, – меҳмонларни душанба кунлари қабул қиламиз. – У Вронскийни жўнатиб юборгандан сўнг хотинига: – Хайриятки, сени кутиб олишга ва меҳрибонлигимни изҳор этишга ярим соат бўш вақтим бор экан, – деди яна гапни ўша ҳазил-мутойиба оҳангда давом эттириб.

Орқаларидан юриб келаётган Вронскийнинг оёқ товушига беихтиёр қулоқ солиб туриб, Анна ҳам ўшандай ҳазил-мутойиба оҳангда:

– Менинг қадримга етсин деб меҳрибонлигинингни ҳадеб пеш қилаверасан, – деди. Кейин Вронский тўғрисида: «Келса келар, менга нима?» деб ўйлади-ю, ўзининг йўқлигида Серёжа вақтини қандай ўтказганлигини эридан сўрай бошлади.

– О, жуда яхши ўтказди! Mariette, ширингина бўлиб юрди, дейди, иннайкейин... таъбингни хира қилсам ҳам айтаман... у сени менчалик соғингани йўқ.

Лекин менга яна бир кунингни ҳады қилганинг учун тагин бир марта пегсі, азизим. Дилкаш самоваримизнинг боши осмонга етади-да. (У машҳур графиня Лидия Ивановнани ҳамма вақт, ҳамма нарсанинг ташвишини еб, ҳовлиқиб юргани учун самовар деб атарди.) У сени сўровди. Агар маслаҳатимга кирсанг, бутун бир йўқлаб қўйсанг яхши бўларди. Ўзинг биласан-ку, ҳамманинг қайғусини еб юради. Бошидаги шунча ташвиш устига, ҳозир Облонскийларни яраштириш билан овора.

Графиня Лидия Ивановна Алексей Александровичнинг дўсти ва Петербург кибор доираларидан бирининг маркази эди, Анна эри туфайли шу доирага ҳаммадан ҳам яқинроқ турарди.

– Ахир, хат ёздим-ку.

– Лекин ҳамма нарсани ипидан-игнасигача билмаса бўлмайди. Чарчамаган бўлсанг, бориб кел, азизим. Хўп бўлмаса, каретани сенга Кондратий олиб келади, мен тўрри комитетга кетаман. Хайрият, тушликни ёлғиз қилмайман, – деди Алексей Александрович, энди жиддий оҳангда сўзида давом этиб. – Сенга қанчалик ўрганиб қолганлигимни айтсам ишонмайсан...

У шу сўзлардан кейин Аннанинг қўлини узоқ қисиб тургандан сўнг ғалати бир табассум билан уни каретага ўтқазди.

XXXII

Аннани уйида биринчи бўлиб кутиб олган ўғли бўлди. Мураббиясининг ҳай-ҳайлашига ҳам қулоқ солмай зина пороналаридан чопиб чиқди-ю, суюнганидан жонининг борича: «Ойи! Ойи!» – деб қичқириб юборди. Онасига етиб келгандан кейин эса бўйнига осилиб олди.

– Ойим келдилар, демадимми сизга! – деб мураб-
биясига қичқирди. – Билувдим-да!

Эри сингари ўғлидан ҳам кўнгли совигандек бўлди.
У ўғлини ҳақиқий ҳолатидан яхшироқ деб тасаввур
қиларди. Ўғли қандай бўлса, шундоғлигича севиш
учун у ҳаётий шароитта уйғунлашишга мажбур бўл-
ди. Лекин ўғли шундоғлигича ҳам сочлари кўнги-
роқ, кўзлари ложувард, пайпоқлари таранг тортилиб
турган сарв оёқчалари бўлиқ, ширингина бола эди.
Анна ўғилчасининг яқинлигидан ва эркаланишлари-
дан жисмоний бир лаззат олар, унинг содда, соф ва
меҳрибон боқишларини кўриб, соддадиллик билан бер-
ган саволларини эшитганда маънавий ором ҳис этарди.
Анна Доллининг болалари юборган совға-саломларини
берди, Москвада Таня деган яхши бир қиз борлигини
ва ўша Таня ўзи ўқишни билиши, бошқа болаларга ҳам
ўқишни ўргатганлигини ўғлига айтиб берди.

– Нима, мен ундан ёмонманми? – деб сўради
Серёжа.

– Йўқ, менинг учун дунёда ҳаммадан ҳам яхши-
роқсан.

– Биламан, – деди Серёжа кулимсираб.

Анна қаҳвасини ичиб улгурмасданоқ графиня
Лидия Ивановнанинг келганини хабар қилишди.
Графиня Лидия Ивановна узун бўйли, тўла гавдали,
касалванд, заҳил юзли, чиройли қора кўзлари ўйчан
аёл эди. Анна уни яхши кўрарди, лекин бугун уни
биринчи марта бутун нуқсонлари билан кўраётган-
дек бўлди.

Графиня Лидия Ивановна хонага кирар-кирмас:

– Қалай, азизим, яраш байроғини тиклаб келдин-
гизми? – деб сўради.

– Ҳа, ҳамма иш бартараф бўлди. Лекин бу нарсалар-
нинг биз уйлаганча муҳимлиги йўқ экан, – деб
жавоб берди Анна. – Умуман менинг belle soeurum
бир сўзли чиқиб қолди.

Лекин ўзига тааллуқли бўлмаган нарсаларга қизиқувчи графиня Лидия Ивановнанинг ўзи қизиққан нарсасига қулоқ солиш одати йўқ эди, шунинг учун Аннанинг сўзини бўлиб қўйди:

– Ҳа, дунё қайғу-алам ва бадкорлик билан тўлиб ётибди, мен булардан шунчалик тўйдимки!

Анна кулиб юбормасликка тиришиб, сўради.

– Ҳа, нима бўлди?

– Ҳақиқат қидириб бекорга найза синдиришдан чарчай бошладим, гоҳи маҳаллар тоқатим тоқ бўлиб кетади. Ҳамшираларнинг иши (бу филантропик-динийпатриотик бир муассаса эди) нозандай кетаётган эди, лекин бу жаноблар билан ҳеч иш қилиб бўлмайди, – деди графиня Лидия Ивановна, истеҳзо билан тақдирга тан бергандек. – Улар бу ишнинг маъносига осилиб олиб, расво-ю радди бало қилишди, иннайкейин, жуда саёз, маъносиз муҳокама қилишади. Икки-уч киши, жумладан сизнинг эрингиз, бу ишнинг аҳамиятига яхши тушунади, бошқалар бўлса ерга ургани-урган-да. Кеча Правдиндан хат олдим...

Правдин чет элда яшовчи машҳур панславистлардан²⁵ эди, графиня Лидия Ивановна олган хатининг мазмунини айтиб берди.

Кейин графиня черковларни бирлаштириш йўлида ғов бўлган дилсиёҳликлар ва фитналар тўғрисида гапирди-да, бутун яна битта жамият мажлисига ва Славянлар комитетига бориши керак бўлгани учун шошиб-пишиб жўнаб кетди.

«Ахир илгари ҳам шундай эди-ку, тавба, нега илгари буни сезмадим-а? – деди Анна ўзига. – Ё бутун графиня одатдагидан ортиқроқ асабиймикан-а? Ҳақиқатан ҳам, бу жуда кулгили, графинянинг асла мақсади хайру саховат, ўзи насроний аёл бўла туриб,

²⁵ Панславизм - барча славянларни бирлаштириш тарафлари бўлган оқим. (Тарж.)

мудом ғазабланиб юради, ҳамма ёқда душман кўради, хайру саховат ва насронийликда ҳамма унга душман бўлиб кўринади».

Графиня Лидия Ивановна кетгандан сўнг Аннанинг дутонаси – директорнинг хотини келиб, шаҳар янгиликларини айтиб берди. Тушликка келишга ваъда қилиб, соат учда у ҳам жўнаб кетди. Алексей Александрович министрликда эди. Анна ёлғиз қолди-да, тушликка қадар бўлган бўш вақтини ўрлинди овқатлантиришга (ўғли алоҳида тушлик қиларди), ул-булларини саранжомлашга ва столида йиғилиб қолган хат-мактубларни ўқиб, уларга жавоб ёзишга сарф қилди.

Йўл бўйи кўнглини хижил қилиб келган сабабсиз номус ҳисси ва ҳаяжони бутунлай йўқ бўлди. Кўникиб қолган ҳаёт шароитида у ўзини яна маҳкам, бениқсон ҳис қила бошлади.

Анна кечаги аҳволни эслаб ҳайрон бўларди. «Нима бўлибди? Ҳеч нима. Вронский бемаъни гап қилди, бунга осонгина хотима бериш мумкин, мен ҳам ўзига яраша жавоб бердим. Буни эримга айтиб ўтиришнинг кераги йўқ, айтиб ҳам бўлмайди. Бу ҳақда гапириш – аҳамиятсиз нарсага аҳамият бериш бўлади». Анна Петербургда эрининг ёш тобеларидан бири ўзига изҳори муҳаббат қилаёзганини айтиб берганда, Алексей Александрович: кибор жамиятда яшовчи ҳар бир аёлнинг бошига шундай аҳвол тушиши мумкинлигини, аммо Аннанинг одобига имони комил эканлигини ва унинг ҳам, ўзининг ҳам рашк балосига мубтало бўлишига йўл қўймаслигини айтган эди, ҳозир Анна шу нарсани эслади. «Демак, айтишнинг кераги йўқ экан-да? Ҳа, худога шукур, айтадиган ҳеч нима йўқ», – деди Анна ўзига.

XXXII

Алексей Александрович министрликдан соат тўртда қайтиб келган бўлса ҳам, Аннанинг ёнига киришга улгурмади, бундай ҳоллар илгарилари ҳам кўп бўларди. У кутиб ўтирган аризагўйларни қабул қилиш ва ишлар мудирини келтирган баъзи қоғозларга қўл қўйиш учун тўғри кабинетига ўтиб кетди. Тушликка (Каренинларникида ҳамма вақт уч-тўрт киши овқат қиларди) Алексей Александровичнинг қари бўласи, департамент директори, бунинг хотини ва хизмат жойида Алексей Александровичга тавсия қилинган бир ёш йигит етиб келди. Анна улар билан гаплашиб ўтиргани меҳмонхонага кириб кетди. Соат роса бешда Пётр I давридан қолган тунч соат бешинчи зангни уришга улгурмай Алексей Александрович оқ бўйинбоғ боғлаб, қора фрагига икжита юлдуз тақиб кириб келди. Чунки тушлиқдан кейинроқ жўнаб кетиши керак эди. Алексей Александрович ҳаётининг ҳар бир дақиқаси банд бўлиб, тақсим қилиб қўйилган эди. Ҳар кун қиладиган ишларини бажаришга улгуриши учун бир зум ҳам вақтини бекор кетказмасликка тиришарди. «Шошилмаслик ва дам олмаслик» – мана шу эди унинг шиори. У залга кириб ҳамма билан саломлашди-да, хотинига бир кулимсираб қўйиб, дарҳол ўрнига бориб ўтирди.

- Шукур, ёлғизлигим хотима топди. Ёлғиз тушлик қилишнинг қанчалик ўнғайсизлигини (ўнғайсиз сўзини чертиб гапирди) айтсам, ишонмайсан.

У овқат устида хотини билан Москвадаги ишлар тўғрисида гаплашиб ўтирди. Кейин истеҳзоли табассум билан Степан Аркадьични сўради, лекин гап асосан умумий мавзулар, Петербургдаги хизмат ва ижтимоий ишлар устида борди. Алексей Александрович тушлиқдан сўнг меҳмонлар ёнида ярим соатча ўтирди-да, хотинининг қўлини яна жилмайиб

туриб қисгач, залдан чиқиб, мажлисга кетди. Анна ўзининг келганидан хабар топиб бугун кечқурун уни меҳмонга чақирган княгиня Бетси Тверскаяникига ҳам, шу кеча ложага билети бўлган театрга ҳам бормади. Ҳеч қаёққа бормаганлигининг асосий сабаби, тиктираётган кўйлагининг тайёр бўлмаганида эди. Умуман, меҳмонлар кетишгандан сўнг Анна ўз пардоз-андози билан шуғулланган бўлса ҳамки, бормагани ўзига қаттиқ алам қилди. Анна унча қимматбаҳо либосларга учмаса ҳам, умуман, чиройли кийинишга уста эди, шунинг учун Москвадан жўнаши олдида учта кўйлагини мода бўлган кийимларни тикувчи машиначига бузиб тиктиргани элиб берган эди. Буларни бузиб, янгидан ҳеч таниб бўлмайдиган қилиб тикшиш ва бундан уч кун аввал тахт қилиш керак эди. Хабар олдирса, кўйлаklarининг иккитаси ҳали бутунлай тайёр бўлмабди, учинчиси эса Аннанинг кўнглидагидай қилиб тикилмабди. Мода кийимлар тикувчи аёл келиб шу фасоннинг яхшилигини уқтирмоқчи бўлган эди, Анна шу қадар койиб бердики, кейин эсига тушгач, ўзи хижолат бўла бошлади. У ўзини бутунлай босиб олиш учун ўғлининг хонасига кириб, бутун оқшомни ўша ерда ўтказди, ўғлини ўзи ётқизди, боши устида хоч аломати қўйиб, устига кўрпа ёпиб қўйди. Ҳеч қаёққа бормагани, оқшомни уйда яхши ўтказгани учун хурсанд бўлди. У, энди ўзини шу қадар енгил ва хотиржам ҳис қилар, темир йўлда ўзига шу қадар аҳамиятли бўлиб туюлган нарсанинг киборлар ҳаётида учраб турадиган аҳамиятсиз, арзимас тасодифий ҳодисалардан бири эканини, бошқалар олдида ҳам, ўзи олдида ҳам хижолат тортадиган ҳеч нима йўқлигини шу қадар ойдин ва равшан кўриб турар эди. Анна қўлига бир инглиз романини олди-ю, каминь ёнида эрини кутиб ўтирди. Роса соат тўққиз яримда эрининг қўнғирок чалгани эшитилди, сўнгра ўзи хонага кириб келди.

Анна унга қўлини узатиб:

– Ахийри келдинг-а! – деди.

Эри хотинининг қўлини ўпиб ёнига ўтирди.

– Чоғимда, сафаринг ўнгидан келганга ўхшайди,
– деди у.

Анна:

– Нимасини айтасан, жуда ҳам, – деди-ю, графиня Вронская билан кетганини, Москвага етиб келганини, темир йўлда юз берган ҳодисани – ҳаммасини бошдан-оёқ гапириб берди. Сўнгра аввал акасига, кейин эса Доллига ачинганини ҳам айтиб ўтди.

– У аканг бўлса ҳамки, бари бир, бундай одамни кечириб бўлмайди деб ўйлайман, – деди Алексей Александрович чўрт кесиб.

Анна кулимсиради. Эри ўзининг самимий фикрини айтишга қариндошлик мулоҳазалари ҳам халақит бермаслигини кўрсатиш учунгина шундай дейётганлигини Анна тушунди. У эрининг бу хислатини билар, шунинг учун уни яхши кўрарди.

– Ҳамма ишлар муваффақият билан бартараф бўлганига, сенинг қайтиб келганингга жуда-жуда хурсандман, – деб сўзини давом қилдирди. – Хўш, мен давлат кенгаشمасида ўтказган янги низом ҳақида нима гаплар бор у ёқда?

Анна бу низом ҳақида ҳеч нима эшитмаган эди, шу сабабли эри учун шу қадар муҳим бўлган нарсани осонгина эсдан чиқариб қўйгани учун мулзам бўлди.

– Бу ерда эса, аксинча, у масала жуда катта шов-шув кўтарди, – деди у, кибри бир табассум билан.

Анна Алексей Александровичнинг ўзига ёқиб кетган бир нарсани айтгиси келиб турганини сезиб, саволлар билан уни айтишга мажбур қилди. Алексей Александрович шу низомни ўтказгани учун ўзининг гулдурос оқишлар билан қарши олинганини яна мағрурона илжайиб гапириб берди.

– Жуда, жуда хурсанд бўлдим. Бизда ниҳоят бу ишга ақл-идрок кўзи билан қараб, бу ҳақда мустаҳкам бир фикр ҳосил қилинганини кўрсатади бу.

Алексей Александрович иккинчи стакан чойини қаймоқ ва нон билан ичиб бўлиб ўрнидан турди-да, кабинетига қараб йўл олди.

– Ҳеч қаёққа бормадинг ҳам, жуда зериккан бўлсанг керак? – деган эди, Анна:

– Вой, қаёқда! – деб жавоб берди-да, ўрнидан туриб, уни зал орқали кабинетига узатиб борди. – Ҳозир нима ўқияпсан? – деб эридан сўради.

– Ҳозир Duc de Lille, «Poesie des enfers»²⁶ни ўқияпман, жуда ажойиб китоб, – деди эри.

Анна яхши кўрган кишиларининг зайф томонларидан кулган одамдек, кулимсираб қўйди-ю, қўлини унинг қўли остидан ўтказиб, эрини кабинет эшигигача узатиб қўйди. Анна унга ҳам кечаси китоб ўқиш одат бўлиб қолганини биларди. У Алексей Александровичнинг, қарийб бутун вақти хизмат вазибалари билан банд бўлганига қарамай, онг-билим соҳасида пайдо бўлган ҳамма ажойиб асарларни кузатиб боришни ўзининг бурчи деб қарашини биларди. У яна шуни ҳам билардики, эрини асосан сиёсий, фалсафий ва илоҳиётга оид китоблар қизиқтирар, санъатни эса ўзининг табиатига тамоман зид деб ҳисоблар, лекин шунга қарамасдан, ёки, тўррироғи, шунинг учун Алексей Александрович бу соҳада шов-шувга сабаб бўлган нарсаларнинг биронтасини ҳам назаридан қочирмай, уни ўқишни ўзининг бурчи деб ҳисоблар эди. Анна Алексей Александровичнинг сиёсат, фалсафа ва илоҳиёт соҳаларида шубҳалари борлигини ёки янги масалалар қидирганини биларди, лекин санъат ва поэзия масалаларида, айниқса, моҳиятидан тирноқча ҳам хабари бўлмаган мусиқа масаласида муайян

²⁶ Герцог де Лилнинг «Жаҳаннам поэзияси»ни (франц.).

ва мустаҳкам фикрга эга эди. У Шекспир, Рафаэль, Бетховен ҳақида, поэзия ва мусиқадаги янги мактабларнинг аҳамияти ҳақида гапиришни яхши кўрарди, бу мактабларни у ниҳоятда равшан бир изчиллик билан хилларга бўлиб қўйган эди.

– Хайр, кир энди, худо ёринг бўлсин, – деди Анна кабинетнинг эшиги ёнида; кабинетда эри учун устига қалпоқ ўрнатилган шам тайёрлаб, курси ёнига графинда сув келтириб қўйилган эди.

– Мен ҳам ўтириб Москвага хат ёзаман.

У Аннанинг қўлини қисиб, яна бир марта ўпди.

Анна ўз бўлмасига қайтиб келгандан сўнг, эрини гўё айблаётган ва уни яхши кўриб бўлмайди деяётган аллаким олдида Алексей Александровични ҳимоя қилаётгандек: «Йўқ, ҳар ҳолда у яхши киши, тўғри сўз, меҳрибон ва ўз соҳасида ажойиб инсон, – деб ўйлади. – Лекин ҳайронман, қулоқлари нега бунақа диккайиб туради-я! Ё сочини қирқтирганмикан?»

Соат роса ўн иккида, Анна ҳали ёзув столи ёнида ўтириб Доллига ёзаётган мактубининг сўнгги сатрларини битиб тамомлаётганда, туфли илинган оёқларнинг бир меъёрдаги шалоплаши эшитилди, ювиниб, сочларини тараб олган Алексей Александрович қўлигида китоб билан Аннанинг ёнига келди.

У ғалати бир табассум билан:

– Бас, вақт бўлди, – деди-ю, ётоқхонага ўтиб кетди.

Анна Вронскийнинг Алексей Александровичга қайси кўз билан қараганини эслаб: «Унга бундай қарашга қанақа ҳақи бор экан-а?» деб ўйланди.

Анна кийимларини ечиб ётоқхонага кирди, Москвада эканида кўзларидан ва табассумларидан барқ уриб турган шавқ-завқдан ҳозир асар ҳам йўқ, аксинча, ҳозир ўти ўчгандай ёки бузи аллақасерига яшириб қўйгандек кўринар эди.

Вронский Петербургдан жўнашида Морская кўчасидаги каттакон квартирасини ошнаси ва севикли ўртоғи Петрицкийга қолдириб кетган эди.

Петрицкий насл-насаби унча машҳур бўлмаган, бадавлат бўлиш у ёқда турсин, қулоғидан қарзга ботиб, ҳар оқшом маст бўлиб юрадиган, ҳар хил масхарабозлиги ва нолойиқ ишлари учун тез-тез гауптвахтга тушиб турадиган, лекин ўртоқлари ва бошлиқлари яхши кўрган ёш поручик эди. Вронский соат ўн иккида темир йўлдан ўз квартирасига етиб келганда, эшиги ёнида бир таниш карета турганлигини кўрди. Чалган қўнғироғига эшик орқасидан эркакларнинг хахолаб кулишганини, бир аёлнинг бидирлаб гапирганини ва Петрицкийнинг: «Ғаламислардан бўлса, киргизма!» деган қичқиргани эшитди. Вронский хизматкор солдатига ўзининг келганини айтмагин деб тайинлади-да, биринчи хонага лип этиб кириб олди. Петрицкийнинг мижози, бинафша атлас кўйлак кийган ва оқ-сарик бетлари қип-қизил баронесса Шильтон ўзининг парижча лаҳжаси билан мисоли тўрғайдай бутун хонани тўлдириб сайрар, юмалоқ стол ёнида қаҳва қайнатиб ўтирар эди. Петрицкий пальтода, ротмистр Камеровский эса, тўғри хизматдан келган бўлса керак, тўла ҳарбий формада баронесса атрофида ўтиришган эди. Петрицкий стулни тарақлатиб сакраб ўрнидан турди-да:

– Яша! Вронский! – деб қичқирди. – Хўжайиннинг ўзи келиб қолди. Баронесса, янги қаҳвадондан унга қаҳва сузинг. Қўққисдан келиб қоларсан деб ҳеч ўйламаган эдик! Кабинетингнинг зеб-зийнати-дан мамнун бўларсан деб умид қиламан, – деди у баронессага ишора қилиб. – Таниш бўлсаларингиз керак?

– Таниш бўлиш ҳам гапми? – деди Вронский, кулимсираб ва баронессанинг кичкина қўлчасини сиқиб туриб. – Жуда яхши танишмиз! Эски дўст.

Баронесса:

– Йўлдан келдингиз, – деди, – мен кета қолай. Вой, ҳалақит бераётган бўлсам, шу тобдаёқ кетаман.

– Сиз қаерда бўсангиз, ўша ер сизнинг уйингиз, баронесса, – деди Вронский. – Салом, Камеровский, – деб қўйди, Камеровскийнинг қўлини совуқдина қисиб.

– Қаранг, сиз ҳеч маҳал одамга шунақа яхши гапларни айтишни билмайсиз, – деди баронесса, Петрицкийга юзланиб.

– Йўқ, нега айтолмас эканман? Тушлиқдан кейин бундан ҳам яхшироғини айта оламан.

– Тушлиқдан кейингисининг қиммати бир чақал Хўп, ҳозир қаҳва қуйиб бераман, боринг, ювиниб, кийиниб-тараниб келинг, – деди баронесса яна жойига ўтириб; у янги қаҳвадоннинг винтигини эҳтиёт билан бураб туриб, Петрицкийга: – Пьер, қуруқ қаҳвадан пича беринг, – деб мурожаат қилди. Баронесса Петрицкийни фамилиясига қараб Пьер деб атар ва у билан бўлган алоқасини яширмасликка тиришар эди. – Бир оз қўшмасам бўлмайди.

– Бузасиз-да.

– Йўқ, бузмайман! Ҳа, айтмоқчи, хотинингиз қани? – деб қолди бирдан баронесса, ўртоқлари билан гаплашиб турган Вронскийнинг сўзини бўлиб. – Биз бу ерда ўтириб сизни уйлантириб қўйган эдик. Хотинингизни олиб келдингизми?

– Йўқ, баронесса. Мен онадан лўли бўлиб туғилганман, лўли ҳолимча ўлиб кетаман.

– Ундай бўлса жуда яхши, жуда соз. Қўлингизни беринг.

Шундан кейин баронесса Вронскийнинг қўлини қўйиб юбормасдан ҳаётининг сўнги режаларини

ҳазил-кулги аралаш ҳикоя қила ва ундан маслаҳатлар сўрай бошлади.

– Талоқ хатимни беришга у ҳеч унамайди! Энди нима қилсам экан-а? (У – баронессанинг эри эди). Судлашсам деб турибман. Сиз қандай маслаҳат берасиз? Камеровский, қаҳвага қарасангиз-чи, тошиб кетяпти, кўриб турибсиз-ку, иш билан бандман! Судлашмоқчиман, чунки ўз мулким ўзимга керак. Бу нодонликни қаранг, мен эмиш, унга вафосизлик қилаётган эмишман, – деди баронесса, нафратланиб, – шунинг учун ҳам менинг мулкимдан фойдаланмоқчи.

Вронский бу нозанин хотиннинг шўх адо билан айтаётган сўзларини ҳузур қилиб эшитар, гапларини маъқулар, ярим ҳазил, ярим чин маслаҳатлар берарди, кейин у шу хилдаги аёллар билан қандай муомала қилса, ҳозир ҳам дарров шу тахлит муомала қилишга ўтди. Унинг назарида, Петербург оламидаги ҳамма одамлар бир-бирига тамоман зид икки турга бўлинарди. Булардан бири: разил, нодон ва асосан кулгили, паст нав одамлар, бу турдаги одамлар – ҳар бир эркак никоҳига олган ўз хотини билан яшаш керак, қиз бола – тортинчоқ, хотин киши – уятчанг, эркак – мард, оғир ва мустаҳкам бўлиши керак, болаларини тарбия қилиши, меҳнат билан нон топиши, қарзларини тўлаши ва шунга ўхшаш ҳар хил бемаъни нарсаларни қилиши керак, деган ақида билан яшайдиган кишилар эди. Булар эскириб, кулгили бўлиб қолган одамлар тури эди. Лекин ҳақиқий инсонлардан иборат иккинчи нав одамлар ҳам бор эди, бунга Вронскийлар ва унинг дўстлари мансуб эди, бу турдаги одамлар асосан башанг, чиройли, олижаноб, дадил, хушчақчақ бўлиши, ҳар қандай эҳтиросга уялмай-қизармай берилиши ва бошқа нарсаларнинг ҳаммасидан кулиши керак эди.

Вронский Москвадан келтирган бутунлай бошқа оламнинг таассуротларидан сўнг фақат дастлаб-

ки дақиқалардагина гангиб қолди, лекин оёқлари-
ни эски туфлига суққандек, дарҳол илгариги шўх,
дилрабо муҳитга кириб кетди.

Қаҳва бари бир пишмай қолди, фақат тошиб
ҳамманинг кийимига сачради ва лозим бўлган та-
ассуротни қолдирди, яъни шов-шувга ва кулгилар-
га сабаб бўлиб, қимматбаҳо гилам билан баронесса-
нинг кўйлагига тўкилди.

– Хайр энди, саломат бўлинг, йўғ эса ҳеч қачон
чиқиб ювинмайсиз, унда тузук одамлар назарида
энг ёмон жиноят ҳисобланган нопоклик гуноҳи ме-
нинг бўйнимга тушади. Демак, пичоқни бўғзига қа-
дашни маслаҳат кўрасиз?

– Мутлақо, иннайкейин, қўлчангиз лабларига
яқин турсин. У қўлчангизни ўпади, шу билан олам
гулистон-да, – деб жавоб қилди Вронский.

– Демак, шу кеча француз театрида учрашамиз! –
деди-ю, баронесса кўйлагини шитирлатиб чиқиб кетди.

Камеровский ҳам қўзғалди, Вронский эса унинг
кетишини кутиб ўтирмасданоқ қўлини узатиб,
ювингани чиқиб кетди. У ювиниб турган пайтда
Петрицкий Вронский кетгандан сўнг ўз аҳволида юз
берган ўзгаришларни қисқагина қилиб айтиб берди.
Ёнида бир пули ҳам йўқ эмиш. Отаси пул ҳам бер-
майман, қарзингни ҳам тўламайман, дебди. Тикувчи
қаматтирмоқчи эмиш, яна бошқаси ҳам албатта қа-
маттираман деб дўқ ураётганмиш. Полк командири
агар шу ғавролар тугатилмаса истифода чиқиш ке-
рак дебди. Баронесса зирғир ёғдай кўнглига урибди,
айниқса, пул бераман деб ваъда қилавериш жонига
тегибди, манаман деган бир жонон топибди, уни
Вронскийга кўрсатармиш, шарқ қизлари қиёфаси-
да, баайни «Ребека канизининг ўзгинасиммиш. Бер-
кошев билан ҳам кеча сўкишибди, у секундантилари-
ни юбормоқчи бўлган экан, лекин, бари бир, бундан
ҳеч нарса чиқмасмиш. Умуман, ҳамма ишлар қулинг

ўргилсин дегандай яхши, кунлари хупчақчақлик билан ўтаётган эмиш. Петрицкий ўртоғини аҳволининг икир-чикирларигача хабардор қилдиргиси келмай фақат қизиқ янгиликларнигина ҳикоя қила бошлади. Вронский Петрицкийнинг бу таниш ҳикояларини ўзининг уч йилдан бери ўрганиб қолган квартирасидаги таниш асбоб-анжомлар орасида эшитиб ўтириб, Петербургда одатланиб қолган беташвиш ҳаётига яна қайтиб келгани учун хурсанд бўлар эди.

Вронский қизил, соғлом бўйнига сув оқизаётган умивальник педалини қўйиб юбориб:

– Йўр-э! – деб қичқирди. – Йўр-э! – деб яна қичқирди, Лоранинг Фертингофни ташлаб Милеев билан топшганини эшитиб. – Тентак Милеев ҳали ҳам ўзидан мамнунми? Хўш, Бузулуков қалай?

– Ах, Бузулуков шундай бир воқеани кечирдики, асти қўявер! – деб Петрицкий қичқириб юборди. – Биласан-ку, бал деса жонини беради, сарой балларидан биттасига ҳам бормаи қўймайди. Яқинда янги каскасини кийиб бир каттакон балга борибди. Янги чиққан каскаларни кўрдингми? Жуда яхши каска, енгил. Баҳоси ҳам... йўқ, бу ёрига қулоқ сол.

Вронский пахмоқ сочиқ билан артиниб туриб:

– Қулоғим сенда ахир, – деб жавоб берди.

– Бир вақт улуғ княгиня алақандай элчи билан унинг ёнидан ўтиб қолмайдими! Бузулуковнинг шўрига улар янги каска тўғрисида гаплашаётган экан. Улуғ княгиня каскани элчига кўрсатмоқчи бўлибди... Қараса, бизнинг шоввозимиз турган экан. (Петрицкий унинг каска билан қандай турганини тақлид қилиб кўрсатди.) Улуғ княгиня ундан, каскангизни беринг, деб сўрайди, у бермайди. Нима гап? Унга кўзлари билан имо қилишади, бошлари билан ишора қилишади, қовоқларини солишади. Бер, дейишади-да. Шунда ҳам бермайди. Без бўлиб тураверибди. Аҳволни кўз олдинга келтира оласан-

ми?.. Фақат, ҳалиги... оти нимаиди... яқин келиб бошидан каскасини олмоқчи бўлади... яна бермайди! У каскани бошидан шартта юлиб олиб княгиняга беради. «Янги каска мана шу», дейди улуғ княгиня. У каскани ағдариб кўрсатмасинми! Воҳ, ичидан нок, конфет, икки қадоқча конфет ерга шопилаб тўкилса бўладими!.. Балда каскасини тўдириб олган экан, боёқиш!

Вронский қулавериб ичаги узилгудай бўлди. Кейинча, узоқ вақтларгача ҳам, бошқа нарсаар тўғрисида гаплашиб туриб каска эсига тушиб кетса, маҳкам, жипс тишларининг оқини кўрсатиб, қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборарди.

Вронский бутун янгиликларни билгандан сўнг лакейи ёрдами билан мундирини кийиб, келганини маълум қилиш учун ҳарбий идорага кетди. У ердан чиқиб акасиникига, кейин Бетсиникига бориш, сўнгра бир қанча одамларни кўриб келиш фикрида эди, бундан мақсади Каренинани учратиш мумкин бўлган киборлар мажлисларига қатнай бошлаш эди. Ҳамиша у Петербургда ярим кечагача уйига қайтмас эди, ҳозир ҳам шу фикр билан чиқиб кетди.

ИККИНЧИ ҚИСМ

I

Қиш охирларида Китининг саломатлиги қайси аҳволда эканлигини ва унинг заифлашиб бораётган соғлигини тиклаш учун нималар қилиш кераклигини аниқлаш мақсадида Шчербацкийлар уйида консилиум²⁷ ўтказилди. Кити бетоб бўлиб, баҳор яқинлашган сари саломатлиги ёмонлашиб бормоқда эди. Уй доктори унга балиқ мойи ичирди, кейин темир, ундан кейин лапис берди, лекин на биринчиси, на иккинчиси ва на учинчиси ёрдам бермагани ва баҳорни чет элда ўтказишни маслаҳат кўргани учун машҳур доктор чақириб келтирилган эди. Ҳали ёши қайтмаган бу кўркмасифат машҳур доктор касални текшириб кўришни талаб қилди. У гўё мамнунлик билан қиз боланинг уятчанлиги фақат ёввойиликдан қолган мерос, шунинг учун ҳали ёши қайтмаган бир эркакнинг яланғоч қиз баданини ушлаб кўришдан ҳам табиийроқ нарса йўқ деб сўзида туриб олди. У ҳар кун шундай қилгани ва бунда ҳеч нарса сезмагани, фикрича, ёмон ўйларга ҳам бормагани учун бу нарсани тамоман табиий деб биларди, шу сабабдан қизлардаги уятчанликни ёввойилик давридан қолган сарқит деб ҳисоблабгина қолмай, шу билан бирга, ўзи учун бир ҳақорат деб ҳам биларди.

²⁷ Консилиум — врачлар кенгаши. (Тарж.)

Докторнинг талабига бўйсунуш керак эди, чунки ҳамма докторлар бир хил мактабда, бир хил китоб ўқиб, бир хил илм олганларига ва баъзи одамларнинг бу машхур докторни ёмон доктор деганларига қарамасдан, княгинянинг уйидагилар ва унга яқин одамлар негадир ана шу машхур докторни ҳар қандай касал сирини билади, Китини фақат шунинг ўзигина қутқазиб қола олади деган фикрда эдилар. Машхур доктор ҳанг-манг бўлган ва уялганидан ерга кириб кетай деган касални диққат билан текшириб қарагандан ва у ер-бу ерини тўқиллатиб уриб кўргандан сўнг қўлларини яхшилаб ювгач, меҳмонхонада князь билан тикка туриб гаплашди. Князь докторнинг сўзларини йўталиб, қош-қовоқларини осилтириб туриб эшитди. Ошини ошаб, ёшини яшаб ҳам дард кўрмаган, ақл-ҳушини йўқотмаган князь медицинага ишонмас, Кити мубтало бўлган дарднинг асл сабабини деярли ёлғиз ўзигина билгани учун бу масхарабозликларга юрак-юрагидан гаши келарди. Машхур докторнинг Кити мубтало бўлган дард тўғрисидаги вайсашларига қулоқ солиб турган пайтда, қари князь овчилар лугатидаги сўзни машхур докторга миясида татбиқ қилиб: «Вой, шалпангқулоф-э!» деб ўйларди. Доктор ҳам ўзининг бу қари кибор одамга бўлган нафратини зўрға-зўрға яшириб турар ва унинг тубан онги даражасига қийинлик билан таназзул қиларди. Машхур доктор бу чол билан гаплашиб ўтиришнинг ҳожати йўқлигини ва бу уйнинг боши княгиня эканлигини тушунарди. Шунинг учун у бутун билафонлигини она олдида тантана қилмоқчи бўлди. Худди шу вақтда княгиня меҳмонхонага уй доктори билан кириб келди. Князь бу масхарабозликнинг ўзи учун нақадар кулгили эканлигини сездириб қўймасликка тиришиб, нари кетди. Княгиня боши ровлаб, нима қилишини билмас эди. У ўзини Кити олдида айбдор ҳисоблар эди.

– Қани, доктор, тақдиримизни ҳал қилинг, – деди княгиня. – Ҳамма гапни очиб айтинг. – «Умид борми?» демоқчи бўлди-ю, лекин лаблари қалтираб кетиб, бу саволни беролмади. – Гапиринг, нима гап, доктор?..

– Ҳозир коллегам билан гаплашиб олай, кейин фикримни айтаман, княгиня.

– Бўлмаса, биз чиқиб кетайликми?

– Ихтиёрингиз.

Княгиня бир хўрсиниб чиқиб кетди.

Докторлар ёлғиз қолишгандан сўнг уй доктори ўз фикрини қўрқа-писа гапира бошлади. Унинг фикрича, сил касалининг бошланганлигини билдирувчи аломатлар бор, лекин... ва ҳоказо ва ҳоказо. Машҳур доктор унга қулоқ солиб туриб, сўзининг ўртасида ўзининг каттақоя тилла соатига қараб олди.

– Шундай, – деди у. – Лекин...

Уй доктори сўзининг ярмида ҳурмат билан тўхтаб қолди.

– Ўзингизга маълумки, сил касалининг бошланганини сиз билан биз аниқлай олмаймиз, каверналар пайдо бўлмасдан туриб бир нарса деб бўлмайди. Лекин шубҳа қилишимиз мумкин. Негаки, иштаҳасининг ёмонлиги, асабий ҳаяжонда эканлиги ва бошқа аломатлар шундай тахмин қилишга асос беради. Энди олдимизда шундай бир масала бор: сил касалининг бошланганига шубҳа турилганда, беморнинг иштаҳасини очиш учун нима қилиш керак?

Уй доктори нозик бир табассум билан:

– Лекин, ўзингизга маълумки, бу масала замирида ҳамма вақт ахлоқий ва маънавий сабаблар ҳам бўлади, – деб ўз фикрини айтишга журъат этди.

Машҳур доктор соатига яна бир қараб олиб:

– Ҳа, албатта, – деб жавоб берди. – Кечирасиз, Яуза кўприги очилганми ё тарин айланиб ўтиш ке-

ракми? – деб сўради. – А! Очилган. Хўп, ундай бўлса яна йигирма дақиқача қола оламан. Демак, биз шундай қарорга келдик: касалнинг иштаҳасини очиш ва асабини тузатиш керак. Бу нарсаларнинг ҳар бири иккинчиси билан боғлиқ, шунинг учун масаланинг ҳар икки томонига ҳам эътибор қилиш лозим бўлади.

– Чет элга жўнатиш масаласи нима бўлади? – деб сўради уй доктори.

– Мен чет элга жўнатиш тарафдори эмасман. Ўзингиз ўйлаб кўринг, агар сил касали бошланган бўлса, афсуски, буни билишга қодир эмасмиз, у ҳолда чет элга жўнатишдан наф йўқ. Шундай бир чора топиш зарурки, у касалнинг иштаҳасини очса-ю, ўзига зарар етказмаса.

Шундан кейин машҳур доктор касални Соден сувлари билан даволаш режасини айтиб берди; шу хил муолажани тайинлашдан асосий мақсади, афтидан, бу сувларнинг касалга зарар етказмаслиги бўлса керак.

Уй доктори унинг сўзларини диққат ва ҳурмат билан тинглади.

– Лекин, касалнинг одатланиб қолган нарсаларини ўзгартириш ва уни оғир хотиралар уйғотувчи шароитдан узоқлаштириш учун чет элга жўнатилса ёмон бўлмас эди. Иннайкейин, оналари ҳам шуни хоҳлайдилар.

– Э! Ундай бўлса, майли, бораверсинлар, фақат ана шу немис фирибгарлари касалга зарар етказишади-да... Лекин бизнинг маслаҳатларимиздан чиқмасликлари керак... Хайр, майли, бораверсинлар...

Машҳур доктор яна соатига қараб:

– О! Кетишим керак, – деб эшик томон йўл олди.

Машҳур доктор княгиняга касални яна бир марта кўрмоқчи эканлигини айтди. (Шу гапни у одоб юзасидан айтган эди.)

- Лаббай! Яна текшириб кўрмоқчисиз! - деб юборди она, даҳшатланиб.

- Йўқ, масаланинг баъзи бир майда-чуйда томонларини аниқлаб олмоқчиман, холос, княгиня.

- Ундай бўлса, марҳамат.

Ана шундан кейин она доктор билан бирга меҳмонхонага кирди: озиб-тўзиган, юзлари қизарган Кити уй ўртасида тик турар, боя хижолат бўлгани учун кўзлари нур сочиб порлар эди. Доктор кирганда юзига қон югурди, кўзлари эса ёшга тўлди. Бутун дарди ва уни шифолашга уриниш Китига аҳмоқона, ҳатто кулгили бир нарса бўлиб кўринарди! Чилпарчин бўлган ваза синиқларини бир-бирига улаш нақадар кулгили бўлса, ўз муолажаси ҳам унга шундай кулгили бўлиб кўринарди. Кўнгила шишаси синган эди. Ажабо, уни дори-дармонлар билан шифолаб бўладими? Лекин онани таҳқир этиб бўлмасди, айниқса, ўзини айбдор ҳисоблагани учун ҳам уни хафа қилиб бўлмас эди.

- Заҳмат бўлса ҳам ўтирсангиз, княгиня, - деди машҳур доктор.

У кулимсираб Китининг рўпарасига ўтирди, томирини ушлаб кўриб, яна одамни диққат қиладиган саволлар бера бошлади. Кити бир неча саволга жавоб бергандан сўнг, бирдан жаҳли чиқиб, ўридан туриб кетди.

- Кечиринг, доктор, лекин бу сўроқ-саволлардан ҳеч қандай наф чиқмайди. Бир нарсани мендан учинчи марта сўраяпсиз.

Машҳур доктор хафа бўлмади. Кити чиқиб кетгандан сўнг княгиняга:

- Касал натижаси-да, бу асабийлик, - деди. - Хайр, кўриб бўлдим...

Шундан кейин доктор княгиня олдида, худди роял доно хотин олдида гапираётгандек, княжнанинг аҳволини илмий жиҳатдан тасвирлаб бергандан сўнг, ҳеч

лузуми бўлмаган сувларни қандай ичиш тўғрисида йўл-йўриқ кўрсатиб, таҳлилига яқун ясади. Чет элга борсинми-йўқми дейилган савол берилганда эса доктор, худди чигал масалани ечаётгандек, чуқур ўйга ботиб кетди. Ахийри масалани шу тахлит ҳал этди: борса бўлади, лекин, фирибгарларга ишонмаслиги ва ҳар бир масалада ўзига мурожаат қилиши керак...

Доктор кетгандан сўнг худди қувончли ҳодиса юз бергандек бўлди. Онаси қизининг ёнига хурсанд бўлиб кириб келди, Кити ҳам ёлғондан ўзини хурсанд қилиб кўрсатди. Энди Кити тез-тез, қарийб ҳамма вақт айёрлик қилишга мажбур эди.

– Ростини айтсам, соппа-соғман, тамап. Лекин чет элга кетгингиз келаётган бўлса, майли, кетайлик! – деди-ю Кити, чет элга қилинадиган сафарга қизиқаётганлигини кўрсатишга тиришиб, йўл тараддудлари тўғрисида гапира бошлади.

II

Доктор кетгандан кейин Долли келди. У шу бугун консилиум бўлишини биларди, шунинг учун, яқинда кўзи ёриб, ўрнидан турганига (қиш охирларида қиз туққан эди), ўз дарди ва ташвиши бошидан ошиб-тошиб ётганига қарамай, эмизикли боласи билан оғриб қолган қизини уйига қўйиб, Китининг ҳолидан хабар олгани ва консилиум натижасини билгани келган эди. У меҳмонхонага кирди-ю, шляпасини бошидан ҳам олмай:

– Хуш, нима бўлди? – деб сўради. – Ҳаммангизнинг вақтингиз чоғ. Яхшига ўхшайди-а?

Докторнинг сўзларини унга айтиб бермоқчи бўлишди, лекин доктор ҳар қанча силлиқ гапирган, кўп гапирган бўлса ҳам, унинг сўзларини тузукроқ айтиб бериша олмади. Шунча гапнинг ичида фақат

чет элга бориш тўғрисидаги қарордан бошқа ҳеч қандай қизиқ гап топилмади.

Долли беихтиёр хўрсинди. Энг яхши дўсти, синглиси узоқ сафарга жўнайдиган бўлибди. У ўз ҳаётидан хурсанд эмасди. Эри билан ярашгандан сўнг Степан Аркадьичга бўлган муносабати хўрлигини келтирадиган бўлиб қолди. Анна боғлаб кетган иплар маҳкам ушламади, натижада оила тотувлиги яна эски жойидан узилди. Аниқ бир нарса бўлмаса ҳамки, Степан Аркадьич деярли уйда ҳеч вақт кўринмас, ёнида қарийб ҳеч маҳал пул ҳам бўлмас эди; эрининг вафосизлиги ҳақидаги шубҳалари Доллини ҳар доим қийнар, бир карра бошидан ўтган рашк азобларидан кўрқиб, шубҳаларини хаёлидан қувишга тиришар эди. Бир марта бошидан кечирган биринчи рашк олови яна қайтадан ловиллай олмасди, башарти, эрининг вафосизлик қилаётганини билиб қолганда ҳам, бари бир, бу нарса биринчи мартадаги сингари қаттиқ таъсир қилмаган бўлар эди. Агар билиб қолса, бу нарса энди уни фақат оила одаларидангина маҳрум қилар ва Долли ўз-ўзини алдаб, бундай бўшанглик қилгани учун эридан ҳам, ўзидан ҳам нафратланган бўлар эди. Бунинг устига, каттакон оила ташвиши ҳоли-жонига қўймай қийнар: гоҳ эмизикли боласи сутдан қолар, гоҳ энага кетиб қолар, гоҳ ҳозиргидек болаларидан бири оғриб қолар эди.

– Болаларинг қалай? – деб сўради онаси.

– Ах, татап, сизнинг ўз дардингиз ўзингиздан ошиб-тошиб ётибди. Аили оғриб қолди, қизилча эмасмикан деб кўрқаман. Сизлардан бирров хабар олиб кетай деб келдим, худо кўрсатмасин, қизилча бўлса уйдан чиқолмай ўтириб қоламан.

Доктор кетгандан сўнг қари князь ҳам кабинетидан чиқди-да, ўпиш учун бетини Доллининг лабларига тутиб, у билан бир оз гаплашгандан сўнг хотинига юзланди:

– Нима қиладиган бўлдинглар, жўнайсизларми? Хўш, мени нима қилмоқчисизлар?

– Сен қолсангмикин дейман, Александр, – деди хотини.

– Ихтиёрларинг.

– Матап, нега энди дадам биз билан кетавермайдилар? – деди Кити. – Дадам ҳам хурсанд бўладилар, биз ҳам.

Қари князь ўрнидан туриб Китининг сочларини силади. Кити бошини кўтарди-ю, зўр-зўракасига кулимсираб, отасининг юзига қаради. Отаси у билан камдан-кам гаплашса ҳам, Китига ҳамиша оила аъзоларининг ичида энг яхши сирдоши – отаси бўлиб кўринар эди. Кити кенжа қиз бўлганидан отасининг арзандаси эди, шунинг учун отасининг муҳаббати уни Китига нисбатан сезгир қилиб қўйгандек туюларди. Ҳозир Китининг кўзлари отасининг ўзига диққат билан қараб турган меҳрибон мовий кўзлари билан тўқнаш келганда, Китига отаси унинг ичидаги гапни билгандек ва кўнглидан ўтган ёмон ҳисларни фаҳмаётгандек туюлди. Кити қизарди-ю, отам ўпар деб, унга суйканди, лекин қари князь қизининг сочларини қўли билан тўзвитиб:

– Бу париклар хўп аҳмоқона нарса-да! – деди. – Қизингнинг ўз сочини топгунингча ўлиб бўласан, нукул ҳаром ўлган хотинларнинг сочини силайсан. Хўш, Долинька, сенинг козиринг нима қилиб юрибди? – деди қари князь, катта қизига қараб.

Доли гап эрининг устида кетаётганлигини фаҳмлаб:

– Тузук, дада, – деб жавоб берди. Кейин истехзоли бир табассум билан шу сўзларни айтишдан ўзини тия олмади: – Ҳамма вақт кўчада, юзини ҳам кўрмайман десам ёлрон бўлмайди.

– Ҳа, ҳали ҳам қишлоққа ёроч сотгани кетгани йўқми?

– Йўқ, ҳадеб пайсалга солиб юрибди.

– Шунақами! – деб юборди князь. – Бўлмаса, мен ҳам йўл тараддудини кўрайми? Хўп бўлади, – деди у хотини ёнига ўтираётиб. Кейин кенжа қизига юзланиб илова қилди: – Менга қара, Катя, бир кун эмас бир кун уйқунгдан уйронсанг-у: «Эй, мен соппа-соғман, кайфим ҳам чоғ, яна дадам билан эрталаб совуқда айлангани чиқайлик» десанг, нима бўларкин, а?

Отаси айтган нарсаларни қилиш жуда осон кўринса ҳам, Кити бу сўзларни эшитганда, жиноят устида қўлга тушган одамдай шошиб, саросимага тушди. «Ҳа, дадам ҳамма сирни билади, ҳаммасига тушунади, шунинг учун шу сўзлари билан «ҳар қанча уят бўлса ҳам, бу уятга топ келтириш керак», демоқчи бўлади». Отасига жавоб қилишга Китининг юраги йўқ эди. Бир нима деб гап бошлади-ю, қўққисдан йиғлаб юбориб, югурганича хонадан чиқиб кетди.

– Ана, ҳазилнинг оқибати! – деб княгиня эрига ҳужум қилди. – Сен ҳамма вақт... – Княгиня шу тахлит эрига таъна қила кетди.

Князь княгинянинг гинахонлигига индамай ўтириб кулоқ солди, лекин дам сайин қош-қовоқлари осилиб, юзи тумтая борди.

– Бечора қизимнинг аҳволи шу қадар оғирки, кўрсам раҳмим келади, сен тушунмайсанки, уни шу кўйга солган сабабга заррача ишора қилингудай бўлса, унинг юраги қонга тўлади! Эҳ, одам боласини билиб бўлмас экан-да! – деди княгиня, унинг сўз оҳангининг ўзгаришидан Долли билан князь гап Вронский устида кетаётганлигини англашди. – Ҳайронман, бундай ярамас, пасткаш одамларнинг адабини бериш учун нега қонун йўқ экан!

– Э, кошки кулоғим эшитмасайди шу гапларингни! – деди князь қоворини солиб, кейин креслодан туриб чиқиб кетмоқчи бўлди-ю, лекин эшик орзига борган-

да тўхтаб қолди. – Қонун-қоида бор, онаси, сенки тилимни қичиштириб қўйдинг, энди мендан эшит, айб кимдалигини айтиб берай: ҳаммасига айбдор сенсан, бир ўзингсан, ўзгинангсан! Бундай муттаҳамларга қарши қонун-қоида ҳамма вақт бўлган, ҳозир ҳам бор! Бўлмаслиги керак бўлган ўша касофат иш бўлмаганда-чи, ҳа, мен қарилангимга қараб ўтирмасдан у олифтани деворга тақаб қўяр эдим. Мана энди дори-дармонлар беринг, фирибгар докторларни уйга чорланг!

Князнинг гапи ҳали кўпга эдиларди, лекин княгиня унинг гап оҳангини эшитиб, дарҳол мўминлашиб, пушаймон бўла бошлади. Гап жиддий масалаларга кўчганда у ҳамиша шундай қиларди:

– Alexandre, Alexandre, – деб шипшиди у, эри томонга жилиб, йиғлаб туриб.

Княгиня йиғлаб юборгандан сўнг князь ҳам тилини тишлаб қолди. У хотинига яқин келди.

– Бас, бас, бўлди энди! Биламан, сенга ҳам қийин. На чора? Лекин шўримиз қуриганча йўқ. Худонинг марҳамати улуғ... шукур қил... – деярдди у нима деяётганини ортиқ ўзи ҳам билмай, кейин княгиня кўз ёшларини тўкиб қўлидан ўтганини сезди-ю, унга ҳам ўпиш билан жавоб қилиб меҳмонхонадан чиқиб кетди.

Кити меҳмонхонадан йиғлаб чиқиб кетганда, Доли ўзининг оналик меҳри ва она тажрибаси билан бу ишга хотин кишининг аралашуви кераклигини дарҳол тушунди-да, ўзи шунга тайёрланди. Бошидан шипасини олди, ўзини чорлаб ҳаракатга тушди. Онаси отасига ҳужум бошлаган пайтда у диллик ҳурмати йўл қўйган даражада онасини босишга тиришган эди. Князь жаҳли чиқиб қўпириб кетганда эса жим турди, Доли ана шунда онаси учун уялган бўлади, дарҳол жаҳлидан тушиб, мулоимлашган отасига: қалби меҳру муҳаббат билан тўлган эди; лекин

отаси чиқиб кетгандан сўнг қилиниши лозим бўлган энг муҳим ишни қилишга, яъни Китининг ёнига кириб, уни юпатишга бел боғлади.

– Сизга кўп вақтлардан бери айтаман деб юрган бир гапим бор эди, тамап: Левин сўнгги марта шу ерда эканида Кити билан турмуш қуриш тўғрисида таклиф қилмоқчи бўлганидан хабарингиз борми? Стивага ҳам айтган экан.

– Хўш, айтган бўлса нима? Ҳайронман...

– Эҳтимол, айтган бўлса балки Кити кўнмагандир?.. Кити ҳеч нима дегани йўқми сизга?

– Йўқ, Кити униси тўғрисида ҳам, буниси тўғрисида ҳам ҳеч нима дегани йўқ, бундай нарсаларни гапиришга бўйни ёр берадиган қиз эмас у. Лекин биламан, бу нарсаларнинг ҳаммасига ўша сабаб...

– Ўзингиз бир ўйлаб кўринг, ойижон, агар Левинни рад қилган бўлса, демак, наригисига илинжи бўлгани учун рад қилган, биламан-да... кейин ўшаниси Китини ёмон алдаб кетган.

Қизининг олдида гуноҳи нақадар зўр эканлигини ўйлаганда княгиняни даҳшат босар эди, шунинг учун дарҳол жаҳли чиқди:

– Оҳ, каллам ровлаб кетди! Ҳозирги замонда ҳамма ўз ақли билан яшаш фикрида, оналарига ҳеч нима дейишмайди, оқибати бўлса мана бундай...

– Мамап, Китининг ёнига кирмоқчиман.

– Киравер. Нима, мен йўлингни тўсиб турибманми? – деди онаси.

III

Долли Китининг кичкина кабинетига, яъни икки ойгина аввал юзлари гулдай очилиб, ўйнаб-кулиб турган шўх, ёш, тароватли Китининг ўзгинасига ўхшаган ана шу чиройли, тароватли ва *vieux sexe*²⁸

²⁸ Эски саксон (франц.).

қўғирчоқлари билан безакли мўъжазгина хонага кирганда, бу хонани бултур икковлари қандай севинч ва севги билан йиғиштирганликларини эслади. Ҳозир Кити эшик яқинидаги пастак стулда кўзларини гилам бурчига тикиб ўтирарди. Доли уни кўриб, юраги орқасига тортиб кетди. Кити опасига қайрилиб қараган бўлса ҳамки, юзининг совуқ, бирмунча қаҳрли ифодаси ўзгармади.

Дарья Александровна Китининг ёнига ўтириб:

– Мен ҳозир кетаман-у, шу кўйи уйдан кўчага чиқолмайман, сен ҳам менинг одимга келолмайсан, – деди. – Шунинг учун ҳозир сен билан гаплашиб олоқчиман.

Кити чўчиб бошини кўтарди-ю, шошиб-пишиб:

– Нима тўғрисида? – деб сўради.

– Сенинг дардинг тўғрисида-да, бошқа нима тўғрисида бўларди?

– Менинг ҳеч қанақа дардим йўқ.

– Бас, Кити. Наҳотки мени ҳеч нарсадан хабари йўқ деб ўйласанг? Ҳамма гапдан хабарим бор. Менинг гапимга кирсанг, бунга ҳеч парво қилма, беҳуда гап булар... ҳаммамиз ҳам бошимиздан ўтказганмиз.

Кити жим ўтирар, юзида эса ғазаб аломати кўринар эди. Дарья Александровна бирданига мақсадга кўчиб:

– У сенинг бунчалик изтироб чекишингга арзийдиган одам эмас, – деди.

– Ҳа, чунки у мени назарига илмади! – деди Кити қалтироқ бир товуш билан қичқириб. – Унақа дема! Жон опа, бунақа гапларингни кўй!

– Ахир, сенга ким шундай деди? Ҳеч ким бу гапни айтгани йўқ. Назаримда, сени яхши кўриб қолган. Ҳозир ҳам яхши кўради, мен бунга аминман, лекин...

– Ах, одамларнинг менга ачинишларига ҳеч тоқат қилолмайман! – Кити бирдан жаҳли чиқиб қичқириб

юборди. Кейин бурилиб ўтириб олди, юзи қизарди ва ушлаб турган камар бандини гоҳ бу гоҳ у қўли билан гижимлаб, бармоқларини тез-тез қимирлата бошлади. Долли сингисининг қизишган пайтларда қўлига тушган нарсани шунақа гижимлайдиган одати борлигини биларди, Кити қизишган дақиқаларида ўзини унутиб, бир талай бемаъни ва хунук сўзларни айтиб юборишдан ҳам тоймас эди. Долли Китининг шу феълани билгани учун уни тинчитишга уриниб кўрди, лекин вақти ўтган эди.

– Ахир нима, нима демоқчисан менга, нимага таъна қиляпсан? – деб Кити бидирлай кетди. – Кўнгли берган кишим мени назарига илмаганини, мен унинг ишқида ўлиб ётганимни таъна қилмоқчимисан? Шу гапни бир қориндан талашиб тушган опам гапир-яптими?.. Менга жони... жони қуяётганини билдирмоқчи бўладими!.. Лекин бундай жонқуярлик, бундай рижкорликларга кўзим учиб тургани йўқ!

– Кити, ноинсофлик қиляпсан.

– Нега мени бунча қийнайсан?

– Вой, нега қийнай... аксинча, хафалигингни кўриб...

Лекин Кити разаб ўтида ёниб тургани учун опасининг сўзларини эшитмади.

– Мен бошимни тошга ҳам урмайман, тасаллига ҳам муҳтож эмасман. Мени ёмон кўрган кишини яхши кўрадиган даражада ҳали ақлимни еб қўйганим йўқ, ўзимга яраша гурурим бор.

– Мен ҳам унақа деяётганим йўқ-ку... Фақат сендан бир нарсани сўрамоқчиман, менга тўғриси айт, – деди Дарья Александровна, сингисининг қўлини ушлаб, – қани, айт-чи, Левин сенга ҳеч нима дебмиди?..

Левиннинг номи айтилганда Китининг сўнгги сабру тоқати ҳам тугагандек бўлди, стулдан сакраб турди, камарбандини ерга отиб урди ва қўлларини тез-тез қимирлатиб, бидирлай кетди:

– Бу ерда Левин нима қилиб юрибди? Ҳайронман, мени нима учун қийнайсан-а? Мен боя ҳам айтдим, яна қайта-қайта айтаман, мен мағрурман, шунинг учун сен қилган нарсани ҳеч вақт, ҳеч вақт қилмайман, севгинга хиёнат қилган, бошқа бир хотинни яхши кўриб қолган бир киши билан ўлсам ҳам бирга турмайман. Мен бундай нарсаларни ақлимга сиғдиrolмайман! Сен бирга туrolасан, лекин мен туrolмайман!

Кити шу сўзларни айтиб бўлиб опасининг юзига қаради-да, Доллининг хафа бўлиб, боши ҳам бўлиб, жим қолганини кўрди-ю, ташқарига чиқиб кетиш фикрида бўлишига қарамай, эшик ёнига бориб ўтирди ва дастрўмолчаси билан юзини тўсиб, бошини қўйи солинтирди.

Сукунат икки дақиқача давом этди. Долли ўзи тўғрисида ўйларди. Ҳамиша ўзини эзиб келаётган хўрлигини синглисис унинг юзига солганда, Доллининг юраги тарс ёрилиб кетай деди. У ўз синглисидан шундай барритошликни кутмаган эди, шунинг учун жаҳли чиқди. Лекин бирдан кўйлақ шитирини ва айни замонда ҳиқ-ҳиқ йиғи товушини эшитди, кейин алакимнинг қўллари пастдан келиб бўйинини қучоқлади. Кити рўпарасида тиз чўкиб турарди.

– Доллижон, мен шу қадар бахтсизман, шу қадар бахтсизманки! – Кити гуноҳкордек шивирлади.

Сўнгра кўз ёшлари билан ювилган дилбар чеҳрасини Дарья Александровна кўйлагининг этакларига яширди.

Бу кўз ёшлари гўё опа-сингил ўртасидаги дўстлик ипларини мустаҳкамлайдиган мумдек зарур бўлган бир нарсадек эди, опа-сингил кўз ёшларини тўкиб, юрақларини бўшатиб олгандан сўнг ўзларининг хаёларини банд қилмаган масалалар тўғри-

сида гаплаша бошлашди, лекин мавзудан ташқари нарсалар тўғрисида гаплашиб туриб ҳам, бир-бирларининг муддаоларига жуда яхши тушунардилар. Кити Степан Аркадьичнинг вафосизлиги ва Доллининг хўрлангани тўғрисида жаҳл устида айтиб юборган гаплари бечора опасининг қалбини қаттиқ яралаган бўлса ҳам, опаси уни кечираётганлигини сезиб турарди. Долли ҳам билгиси келган нарсаларини пайқаб олди, тахминлари тўғри чиққанига ишонди: Левин унга уйланишни таклиф қилганда Кити уни рад қилган, Вронский бўлса Китини алдаб кетган, мана энди Китининг Левинга кўнгли мойил, Вронскийни эса кўришга кўзи йўқ – Китининг бутун дарди, унинг шифолаб бўлмайдиган дарди худди мана шулардан иборат эди. Кити бу ҳақда ориз очгани ҳам йўқ, фақат руҳий кайфияти ҳақидагина гапирди, холос.

– Менинг ҳеч қандай дардим йўқ, – деди у ўзини босиб олгандан сўнг, – лекин шу нарсани тушуна олармикансан: ҳозир менга ҳамма нарса, даставвал, ўз аҳволим шу қадар жирканч, мурдор кўринадики... Ҳамма нарса тўғрисида мен жуда ёмон фикрга келиб қолганман, сен буни хаёлингга ҳам келтира олмайсан.

Долли кулимсираб туриб:

– Тавба, сенда қанақа ёмон фикрлар бўлиши мумкин? – деб сўради.

– Жуда ёмон, жуда ҳам ёмон, хунук фикрлар: сенга дурустроқ қилиб айтиб беролмайман. Бу қайғу-алам эмас, ҳасрат ҳам эмас. Булардан ҳам баттарроқ нарса. Бамисоли мендаги яхши хислатларнинг ҳаммаси яшириниб олган-у, фақат ёмон, қабих нарсаларгина қолган. – Кити опасининг кўзларидаги ҳайрат аломатини кўриб сўзида давом этди: – Сенга қандай қилиб тушунтириб берсам

экан? Дадамлар ҳозир айтдилар... Назаримда, мени эрга тегиши керак, деб ўйлайдилар, холос. Ойимлар мени балларга олиб борадилар; назаримда, тезроқ эрга бериб юбориш ва мендан қутулиш учунгина шундай қиладилар. Биламан, бу нотўғри ўй, лекин бу фикрларни миямдан ҳеч чиқариб ташлай омайман. Куёв деб аталган қимсаларни эса кўришга кўзим йўқ. Назаримда, улар менинг бўй-бастимни ўлчаётгандек. Бурунлари бал кийимида у ёқ бу ёққа борсам жоним ҳузур қилар, ўзимга ҳавасим келар эди; энди эса уяламан, ўнғайсизланаман. Хўш, яна нима дейин! Ҳа, доктор... бу...

Кити тугилиб қолди; у сўзининг давомида: ўзида юз берган шу ўзгаришдан кейин Степан Аркадьич кўзига жуда шумшук кўриниб қолганлигини, уни кўрганда энг жирканч, энг хунук нарсаларни хаёлига келтиролмасдан туролмаслигини айтмоқчи эди.

– Шунақа, ҳамма нарса кўзимга жуда хунук, жуда шумшук кўринадиган бўлиб қолди, – деб Кити сўзида давом қилди. – Мендаги касаллик шундан иборат. Эҳтимол, бу ўтиб кетар...

– Ишқилиб, ўйламасанг бўлгани...

– Иложим йўқ. Фақат болалар ёнида, сизларникида бўлсам кўнглим енгил тортади.

– Афсуски, бизникига боролмайсан, иложи йўқ.

– Йўқ, бораман. Қизилча билан оғриганман, ойимлардан рухсат оламан.

Кити сўзида қаттиқ туриб олиб опасникига кўчиб кетди ва тўғридан ҳам болаларга юққан қизилча тамом ўтиб кетгунча у ерда касал боқди. Опа-сингил олти боланинг ҳаммасини оғир касалдан соғу саломат қутқазиб олди-ю, лекин Китининг саломатлиги яхшиланмади ва ниҳоят рўза кунларида Шчербацкийлар оиласи чет элга жўнаб кетди.

Петербург киборлар жамияти аслида битта доирадан иборат; бу доирадаги аслзодалар бир-бирларини танишади, ҳатто бир-бирлари билан борди-келди қилиб туришади. Лекин бу катта доира ичида кичик тўғараклар ҳам бор. Анна Аркадьевна Каренинанинг учта ҳар хил тўғаракда дўстлари ва яқин кишилари бор эди. Бу тўғараклардан бири эрининг идорасидаги хизматдошларидан ва тобелаидан ташкил топган, бунга турли ижтимоий поғонада бўлган, лекин ажойиб тарзда бир-бирига боғланган кишилар кирарди. Анна дастлабки маҳалларда шу одамларга нисбатан ўзида зўр бир эҳтиром ҳисси уйғонганини эс-эс билади. Уезд шаҳридаги одамлар бир-бирларини қандай билишса, Анна ҳам бу тўғарак одамларини ҳозир шундай яхши биларди; кимнинг қандай одати ва заиф томони борлигини, кимнинг қайси оёғини этиги сиқаётганини ҳам биларди; уларнинг бир-бирига ва бош марказга бўлган муносабатларидан, кимнинг кимга тарафдорлигидан, ўз мазқени қандай ва нима билан сақлаб келаётганидан, кимнинг ким билан нима масалада топишиб, нима масалада тортишиб юрганидан хабардор эди; Лекин ҳукумат манфаатини кўзлайдиган, эркакларни қизиқтирадиган бу масалалар, графиня Лидия Ивановнанинг талқин ва таъкидига қарамай, Аннани ҳеч вақт қизиқтирмади, аксинча, бу доирадан у ўзини олиб қочиб юрди.

Аннага яқин турган иккинчи тўғарак – Алексей Александровичнинг баланд мартабага эришуви-га ёрдам берган тўғарак эди. Бу тўғарак марказида графиня Лидия Ивановна турарди. Бу тўғарак қари, хунук, саховатпеша ва тақводор кампирлардан ҳамда ақлли, олим ва шухратпараст эркаклардан иборат эди. Ана шу тўғаракка мансуб бўлган

ақли одамлардан бири уни «Петербург жамиятининг виждони» деб атаган эди. Алексей Александрович бу тўғаракни қадрлар эди; ҳамма билан мурса қилиб кетаверадиган Анна Петербургдаги ҳаётининг дастлабки кунларидаёқ бу тўғаракдан ўзига туппа-тузук дўстлар топиб олди. Мана энди, Москвадан қайтиб келгандан сўнг, бу тўғарак кўзига жуда хунук кўриниб қолди. Аннанинг назарида ўзи ҳам, тўғарак одамлари ҳам риёкорлик қилишаётганга ўхшарди; ахийри бу жамиятдан зерикиб, ўзини шу қадар ноқулай ҳис этадиган бўлдики, оқибат, графиня Лидия Ивановнаникига иложи борича камроқ борадиган бўлиб қолди.

Ниҳоят, Аннанинг танишлари кўп бўлган учинчи тўғарак аслда киборлардан, яъни баллар, зиёфатлар бериб турадиган, порлоқ зебу зийнатларга берилган, ярим кибор даражасига тушиб қолмаслик учун бир қўли билан сарой аҳларининг этагини ушлаб олган аслзодалардан иборат эди; бу юксак доира аъзолари ўзларидан пастроқда турган ярим кибор жамиятининг одамларидан ҳазар қиламиз, деб ўйлашса ҳам, ҳақиқатда дидлари уларникига ўхшаш, ҳатто бир хил ҳам эди. Анна бу муҳит одамлари билан бўласининг йилда юз йигирма минг сўм даромади бўлган хотини княгиня Бетси Тверская орқали алоқа қилиб келарди; княгиня Тверская Аннани киборлар жамиятида кўрина бошлаган кунидан тортиб яхши кўрар, теварагида парвона бўлиб юрар, графиня Лидия Ивановнанинг тўғарагидан кулиб, уни ўз тўғарагига тортарди.

– Қариб ҳусним бузилганда, мен ҳам шунақа бўлиб қоламан. Лекин тарки дунё қилганлар галасига қўшилиш сиздай ёш, хушрўй жувон учун эрталиқ қилади, – деярдн Бетси.

Анна дастлабки вақтларда графиня Тверскаянинг киборлар жамиятидан иложи борича ўзини олиб қочиб юрди; чунки бу жамият Аннанинг кучи

етмайдиган харажатларни талаб қиларди, иннай-кейин, кўнгли ҳам нариги жамиятга кўпроқ мойил эди; лекин Москвага бориб келгандан кейин ишлар бошқача бўлиб кетди. У фазилатли дўстларидан ўзини олиб қочиб, киборлар зиёфатига бора бошлади. У ерда Вронскийга учрашар, бу учрашувлар унга шодлик ва ҳаяжон бағишларди. Вронскийни айниқса Бетсиникида кўпроқ учратарди, чунки Бетси Вронскийнинг амакиваччаси, ўзининг қизлик фамилияси ҳам Вронская эди. Вронский эса Аннани кўриши мумкин бўлган жойдан қолмас, иложини топганда унга ишқ-муҳаббат изҳор қилар эди. Аннадан унда умид тўдирадиган бирон ҳаракат содир бўлмаган эса-да, лекин ҳар сафар унга дуч келганда, биринчи дафъа вагонда кўрган куни ҳис қилган ўша ёқимли ҳаяжон яна қалбида ўт олиб кетарди. Вронскийни кўрганида шодликдан кўзлари чақнаб, лабларида табассум пайдо бўлганини Аннанинги ўзи ҳам сезиб турар, лекин бу шодлик аломатларини кўрсатмасликка ожизлик қилар эди.

Вронский пайига тушиб олганидан норози эканига дастлабки пайтларда у астойдил ишонарди ҳам; лекин Москвадан қайтгандан бир оз сўнг Вронскийни кўриш ниятида бир мажлисга борди-ю, у ерда Вронскийнинг йўқлигини кўрди, юраги ҳасрат билан тўлганидан шу кунгача ўзини ўзи алдаб келаётганлигини, Вронскийнинг ўз пайдидан тушиб юрганлиги дилни оғритиш у ёқда турсин, балки ҳаётининг бутун маъносини ҳам ташкил этганлигини очиқ-ойдин тушунди.

Машҳур ашулачи хоним иккинчи марта ашула айтаётган ва киборларнинг қаймоғи театрға тўпланган пайт эди. Вронский биринчи қатордаги ўз курсисидан амакисининг қизини кўрди-ю, танаффусни ҳам кутиб ўтирмасдан, унинг ложасига кириб борди.

– Нега тушликка келмадингиз?.. – деди унга графиня Бетси. – Ошиқларнинг олдиндан кўриш қобилиятига ҳайрон қоламан, – графиня кулимсираб ва фақат Вронскийгагина эшитиладиган қилиб гапирди: – у ҳам келмади. Лекин операдан кейин тўғри бораверинг.

Вронский амакисининг қизига савол назари билан қараган эди, у бошини эгиб бир нима деди. Вронский унга жилмайиш билан ташаккур билдириб, ёнига ўтирди. Бу ишқ-муҳаббатнинг ўсишини кузатиб боришдан катта ҳузур толувчи княгиня Бетси:

– Сизнинг ҳазил ва мазаҳларингиз ўқтин-ўқтин эсимга тушиб кетади! – деб сўзида давом этди. – Қарда қолди у шўхликларингиз? Қармоққа илинганга ўхшайсиз, азизим.

Вронский одатдаги оғир-вазмин, меҳрибон табассуми билан:

– Менинг бирдан-бир истагим ҳам қармоққа илинишдир, – деб жавоб қилди. – Гапнинг тўғриси айтсам, мен қармоққа яхши илинмаганимдангина шикоят қилишим мумкин. Умид иплари узилиб боряпти.

– Хўш, нимадан умидвор бўлишингиз мумкин? – деди Бетси, дугонаси туфайли кўнгли оғриб. – Entendons nous...²⁰ – унинг кўзларида чақнаган учқунлар Вронскийнинг нимадан умидвор эканлигини графиня ҳам худди Вронскийдай аниқ ва жуда яхши билганлигини кўрсатар эди.

Вронский кулиб ва гипс тишларининг оқини кўрсатиб туриб:

– Ҳеч нимадан, – деди, кейин Бетсининг қўлидан дурбинини олиб: – кечирасиз, – деб қўйди-ю, унинг

²⁰ Бир-биримизни тушунамиз... (франц.)

яланғоч елкалари устидан рўпарадаги ложа қаторларини кузата бошлади. – Одамларга кулги бўлма-сайдим деб қўрқаман.

Бетси кўзида, барча киборлар кўзида кулги бўлиш хавфи йўқлигини у жуда яхши биларди. Бу одамларнинг кўзида эрга тегмаган қиз ва ё боши очиқ аёлнинг ношуд хуштори бўлиш кулгили кўриши мумкин; аммо эри хотин орқасидан тушиб, уни зино йўлига бошлаш учун бутун жонини тикиб қўйган киши ёлғиз кулгили эмас, ҳатто чиройли ва улуғ бир иш қилган ҳисобланар, бу томонларини у жуда яхши биларди, шунинг учун хурсандлигидан мийиғида мағрур кулимсираб туриб дурбинини туширди-ю, Бетсига қаради.

– Хўш, тушликка нима учун келмадингиз? – деди Бетси унга завқи келиб.

– Буни сизга ҳикоя қилиб бериш керак. Банд эдим, биласизми нима билан? Гаров ўйнайман... тополмайсиз. Хотинини ҳақорат қилган киши билан ўша хотиннинг эрини яраштирдим. Тополмасдингиз, ростми?

– Хўш, бутунлай яраштирдингизми?

– Ҳа, яраштирдим ҳисоб.

– Менга бу воқеани айтиб бермасангиз бўлмайди, – деди Бетси, ўрнидан тураётиб. – Кейинги танаффусда келинг.

– Бўлмайди; француз театрига бораман.

– Нильсонни ташлаб-а? – деб юборди Бетси даҳшатга тушиб; ҳолбуки унинг ўзи Нильсонни ашула айтган қизларнинг ҳеч биридан ажрата олмасди.

– На чора? У ерда бир одам билан кўришишим керак, яна шу сулҳпарварлик иши билан.

– Сулҳпарварлар бахтиёрдирлар, улар нажот топадилар, – деди Бетси, кимдандир эшитган шунга ўхшаш бир гапни эслаб. – Бўлмаса, ўтиринг, айтинг-чи, нима гап экан?

Бетси яна ўрнига ўтирди.

V

– Бу гапни гапириш камтарликдан бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда, гашти шу қадар зўрки, айтмасдан туролмайман, – деди Бронский, кулиб турган кўзларини Бетсига тикиб. – Лекин ўша одамларнинг фамилияларини айтмайман.

– Яна яхши, ўзим пайқаб оламан.

– Ҳўп бўлмаса, қулоқ солинг: иккита шўх йигит от миниб кетаётган экан...

– Албатта, сизнинг полкингиздаги офицерлардан бўлишса керак?

– Офицерлар деяётганим йўқ-ку, шунчаки нонушта қилиб келаётган иккита йигит...

– Таржима қилинг: кайфлари тарақ экан.

– Эҳтимол, шундайдир. Кайфлари чоғ бўлиб ўртоқлариникига тушлик қилгани кетишаётган экан. Бундай қарашса суқсурдай бир жувон извошда етиб келибди-ю, уларга бир қайрилиб қараб ўтиб кетибди; йигитларнинг назарида имлагандек, кулгандек туюлибди. Албатта, шундан кейин йигитлар жонон орқасидан от қўйишибди. Отларини шундай чоптиришибдики, асти қўяверинг. Жононнинг извоши йигитлар келаётган уйнинг эшиги олдига келиб тўхтабди; булар кўришибди-ю, ҳайрон бўлиб қолишибди. Жонон извошдан туша солиб юқори қаватга чопиб чиқиб кетибди, йигитлар унинг юзидаги калта, харир парда тагидан лаъл лабларини ва хушбичим оёқчаларини кўриб қолишибди, холос.

– Сиз бу нарсани шундай ҳаяжон билан гапиряпсизки, назаримда, ўша иккита йигитдан бири ўзингизга ўхшайсиз.

– Ана холос, ҳозиргина қандай писанда қилиб эдингиз? Шундай қилиб, йигитлар ўртоғиникига киришса, у ерда хайрлашиш зиёфати айни авжида экан. Ҳамиша хайрлашиш зиёфатида кўп ичилади,

булар ҳам, афтидан, ортиқча ичиб қўйишганга ўхшайди. Зиёфат устида йигитлар юқоридаги қаватда ким турганлигини суриштиришади. Лекин ҳеч ким билмайди. Фақат уй эгасининг лакейи: «Юқорида хонимлар туришадими?» дейилган саволга, юқорида унақа ойимчалар кўп эканлигини айтади. Зиёфатдан сўнг йигитлар уй эгасининг кабинетига кириб, номаълум хонимга хат ёзишади. Хатни эҳтирос билан ёзадилар, унда номаълум хонимга ишқларини изҳор қиладилар, кейин хатда тушунилмай қолиши мумкин бўлган жойларини тушунтириб бериш учун хатни ўзлари юқорига олиб чиқадиладар.

– Менга нима учун бундай пардасиз нарсаларни айтасиз? Хайр, кейин нима бўлди?

– Юқорига чиқиб, эшик қўнғирогини чалишади. Эшикка бир қиз келади, хатни унга беришиб, икковларининг ҳам ўларча ошиқ бўлиб қолишганини, ҳозир шу ерда – остонада йиқилиб жон беражакларини айтишади. Қиз ҳайрон бўлиб, улар билан гаплаша бошлайди.

Шу пайт бакенбардлари³⁰ хасипга ўхшаган, қисқичбақа сингари қип-қизариб кетган бир жаноб чиқади-да, уйда ўзининг хотинидан бошқа ҳеч ким турмаслигини айтиб, уларни қувиб юборади.

– Бакенбардлари хасипга ўхшаб осилиб тушганини қаердан биласиз?

– Бу ёрига қулоқ солинг, билиб оласиз. Бугун уларни яраштиргани бордим.

– Хўш, нима бўлди?

– Гапнинг қизиқ жойи ҳам худди шу ердан бошланади. Билсак бакенбардли жаноб – титуляр маслаҳатчи³¹, номаълум хоним эса унинг хотини экан. Титуляр маслаҳатчи шикоят қилиб ариза бера-

³⁰ Бакенбард – икки чаккага қўйилган соқол (Тарж.)

³¹ Титуляр маслаҳатчи – чор Россиясида 9-даражали граждандлик манъаби (Тарж.)

ди, мен бўлсам яраштирувчи ролини ўйнай бошлайман, яна қандай денг!.. Имонингиз комил бўлсин, бу масалада Талейран ҳам олдимда ип ечолмайди.

– Бунинг нимаси қийин экан?

– Бу ёғига қулоқ солинг, бўйнимизни эгиб узр сўрадик: «Биз жуда пушаймондамиз, бу англашилмовчилик учун бизни кечиринингизни ўтиниб сўраймиз», дедик. Бакенбардлари хасипга ўхшаган титуляр маслаҳатчи эрий бошлади, у ҳам юрагидаги ҳисларини изҳор этгиси келади, лекин оғзини очиши билан қизишиб кетиб, қўпол сўзлар айта бошлайди, ана шундан кейин мен яна ўз дипломатик қобилиятимни ишга солишга мажбур бўламан. «Тўғри, уларнинг қилмиши яхши эмас, мен бу фикрингизга тамоман қўшиламан, лекин англашилмовчилик бўлганини, уларнинг ёшлигини назарга олишингизни ўтиниб сўрайман; бунинг устига, улар нонуштадан бир оз кайф қилиб чиқишган экан. Бу ёғини ўзингиз яхши тушунасиш. Улар чин кўнгилларидан пушаймон бўлишиб, гуноҳларини кечиринингизни илтимос қилишяпти», десам, титуляр маслаҳатчи яна юмшайди-да; «Хўп, граф, гуноҳларини кечиринингизга-ку тайёрман-а, лекин, биласизми, менинг хотиним, номусига заррача ҳам гард туширмаган хотинимнинг пайига тушишса, қўполлик ва пасткашлик қилишса! Яна кимлар денг? Аллақандай тирранчалар, абла...», – дейди; ана бу аҳволнинг чатоқлигини қаранг: титуляр маслаҳатчи айтган тирранчалар ёнимда туришибди, мен уларни яраштиришим керак. Мен яна дипломатчиликни ишга соламан, ора энди тузалай деб қолганда, титуляр маслаҳатчим яна қизишади; қизаради, чаккаларидаги хасиплари ўйнай бошлайди, мен яна дипломатик ҳунаримни маҳорат билан ишга соламан.

– Эҳ, бу воқеани сизга бир айтиб бериш керак эди! – деди Бетси, ложасига кириб келган бир хонимга юзланиб. – Бу мени кулдиравериб ичакларимни уза-

ёзди. – Кейин княгиня елпигич ушлаган кўлининг бўш бармоғини Вронскийга узатиб: – Хўп, *bonne chance*³², – дея илова қилди-да, ложанинг олдига чиқиб ўтирганда газ ёруғида одамларнинг кўзига иложи борича яланғочроқ кўриниш учун кўйлағининг юқорига кўтарилиб қолган лифини елкаларининг ҳаракати билан пастга тушириб қўйди.

Вронский француз театрига кетди; у бу ерда француз театрининг битта ҳам томошасини кўрмай қолмайдиган полк командири билан чиндан ҳам кўришиши ва уч кундан бери ўзига эрмак бўлиб қолган яраштирувчилик вазифаси ҳақида у билан гаплашиб олиши керак эди. Бу жанжал Вронскийнинг яқин дўсти Петрицкий ва яқинда хизматга кирган дилкаш йигит, яхши ўртоқ, ёш князь Кедров устида борар эди. Бунда полк шаънига ҳам гап тегиши турган гап эди.

Бу офицерларнинг иккови ҳам Вронскийнинг эскадронида хизмат қиларди. Титуляр маслаҳатчи – амалдор Венден полк командирининг олдига хотинини ҳақорат қилган офицерлари устидан шикоят қилиб келди. Венденнинг сўзига қараганда, унинг ёш хотини, – уйланганига ярим йил бўлган экан, – онаси билан черковга борган, ҳомиладорлик сабаби билан бирдан кўнгли беҳузур бўлибди-ю, оёғида туролмасдан, рўпара келган биринчи извошга ўтириб, уйига қайтибди. Йўлда офицерлар от билан қувишибди, кўрққанидан хотиннинг дарди яна беш баттар ёмонлашибди, чор-ночор поронадан югуриб уйга чиқиб олибди. Венденнинг ўзи идорадан қайтиб келгандан сўнг кўнгироқ чалинганини, аллақандай овозлар кўтарилганини эшитиб чиқибди-да, хат ушлаб турган маст офицерларни кўриб, итариб чиқарибди. Венден ана шу офицерларга қаттиқ жазо берилишини илтимос қилган эди.

³² муваффаҳият тилайман (франц.).

Полк командири Вронскийни ўз ёнига чақириб:

– Йўқ, ортиқ тоқат қилиб бўлмай қолди, – деди.
– Петрицкий ҳаддидан ошиб кетяпти. Жанжалсиз бирон ҳафта ҳам ўтмайди, бу амалдор бўш келмайди, юқоригача арз қилади.

Вронский бу ишнинг бемаънилигини тушунарди, бунда дуэль чиқмаслигини, шу сабабли титуляр маслаҳатчини юмшатиш ва ишни босди-босди қилиб юбориш учун қўлидан келган ҳамма ҳаракатни қилиш кераклигини яхши биларди. Полк командири Вронскийни олижаноб, ақлли одам, хусусан, полк шаънига доғ туширмайдиган одам деб билгани учун уни ёнига чақиртирган эди. Улар бафуржа ўтириб маслаҳатлашгандан кейин Вронский Петрицкий билан Кедровни титуляр маслаҳатчининг ёнига олиб бориб, ундан узр сўраш керак деган қарорга келишди. Полк командири билан Вронскийнинг иккаласи ҳам Вронскийнинг номи ва унинг флигель-адъютантлик вензели титуляр маслаҳатчини юмшатиши кераклигини тушунишар эди. Ҳақиқатан ҳам ана шу икки восита қисман ўз таъсирини кўрсатди; лекин Вронский айтганидек, ярашиш натижаси қоронғи бўлиб қолаверди.

Вронский француз театрига келгандан кейин полк командири билан фойега чиқди-ю, муваффақиятларини ёки муваффақиятсизликларини унга гапириб берди. Полк командири ҳамма томонини ўйлаб чиққандан кейин масалани оқибатсиз қолдиришга қарор қилди, шундай бўлса ҳам, бир оз вақтичорлик қилиш учун Вронскийнинг у билан қандай кўришганини ва бунинг тафсилотини сурштирди; Вронский титуляр маслаҳатчининг бир оз юмшашгандан сўнг воқеа тафсилотини эслаб яна бирдан тутақиб кетганини ва яраштираман деб оғиз очганда амалдорнинг қаҳрига учраб эпчиллик билан ўзини орқага тортганини, Петрицкийни олдинга итарганини ай-

тиб берганда, полк командири ўзини тўхтатолмай узоқ шарақлаб кулди.

– Хунук воқеа бўлса ҳам, лекин жуда кулгили. Ахир, Кедров у жаноб билан дуэль қила олмайди-ку! Шундай тутақиб кетди денг? – Полк командири кулиб яна қайтадан сўради. Кейин янги француз артисткасидан гап очди: – Бугун Клер ёмон ҳам қотириб юбордимиз? Ажойиб-а! Неча марта кўрсанг ҳам, ҳар кун кўзингга янги кўринади. Бундай маҳорат фақат французлардагина бўлиши мумкин.

VI

Княгиня Бетси сўнги парданинг охиригача ўтирмай уйига жўнаб кетди. Княгиня пардозхонасига кириб, узунчоқ, заҳил юзига упу қўйиб ишқалади-да, сочини тузатгандан сўнг катта меҳмонхонага чой келтиришларини эндигина буюриб турган ҳам эдики, ўзининг Катта Морская кўчасидаги каттакон уйига бирин-кетин кареталар кела бошлади. Меҳмонлар кенг зинадан юқори чиқишар, эрталабки маҳаллар ойнаванд эшик орқасида газета ўқиётганлигини ўткинчиларга кўз-кўз қилиб ўтирадиган семиз швейцарь бу азамат эшикни ячирлатмасдан очиб, меҳмонларни ичкарига киргизиб турар эди.

Сочларини янгидан турмақлаб, юзига тароват берган уй соҳибаси бир эшикдан, меҳмонлар эса бошқа эшикдан каттакон меҳмонхонага қарийб бир маҳалда кириб келишди; деворлари қорамтир, пат гиламлари майин меҳмонхонадаги стол устида шамлар нурида оппоқ кўринган дастурхон, кумуш самовар ва жонон чинни чой идишлари порлаб турарди.

Уй соҳибаси самовар ёнига ўтириб, қўлқопларини ечди. Жамоат эса шарпасиз ҳаракат қилувчи лакейлар ёрдами билан стулларни у ёқ бу ёққа суриб,

икки қисмга бўлиниб ўтирди, бирлари уй соҳибаси билан самовар ёнида қолди, бошқалари эса меҳмонхонанинг нариги бурчига бориб, элчининг қора бахмал кўйлакли, қора қалам қошли гўзал хотини ёнига бориб ўтиришди. Ҳар икки марказда бораётган суҳбат, ҳамма вақт дастлабки дақиқаларда бўлгани каби, сўрашишлар, саломлашишлар, чойга қилинган таклифлар билан бўлиниб, бир маромга тушмай турди.

Элчи хотинининг тўпидаги бир дипломат:

– У актриса сифатида ниҳоятда ажойиб, – деди, – Каульбаҳдан таълим олгани кўриниб турибди; қандай йиқилганини пайқадингизми?..

– Э, қўйинг, ўша Нильсон тўғрисида гапирмайлик! У ҳақда бирон янги гап бўлмагандан кейин, – деди юзи қизил, қоши туксиз, париксиз, эски шойи кўйлакли, оқ-сарикдан келган семиз бир хоним. У ўзининг соддалиги, қўпол муомаласи билан шуҳрат чиқарган *enfant terrible*³³ деб аталган княгиня Мягкая эди. Княгиня Мягкая ҳар иккови тўпнинг ўртасида суҳбатга қулоқ солиб ўтирар, гоҳ у ёқдаги, гоҳ бу ёқдаги гапга аралашиб кетарди.

– Худди тил бириктириб олишгандек, Каульбах ҳақидаги шу гапни бугун менга уч киши айтса-я! Бу гапнинг уларга ёқиб қолганига ҳайрон бўламан.

Суҳбат шу галдан кейин кесилди-қолди, энди янги мавзу ахтариш керак эди.

Инглизча *smell-talk*, яъни ширин суҳбатларга чечан бўлган элчининг хотини энди нима ҳақда гаплашсак экан деб боши қотиб ўтирган дипломатга юзланиб:

– Бизга биронта қизиқроқ нарса гапириб беринг, лекин аччиқ гап бўлмасин, – деди.

– Қизиқ нарсани гапириш қийин дейишади, фақат аччиқ гапларгина кулгили бўлармиш, – деб

³³ Шум.

гап бошлади у, кулимсираб. – Майли, ҳаракат қилиб кўраман. Лекин суҳбат мавзусини ўзингиз танланг. Ҳамма гап мавзуда. Мавзу бўлса, уни йўниш-ечиш осон бўлади. Мен кўпинча ўтган асрнинг машҳур гапдонлари бизнинг замонамизда яшаса борми, ақлли нарса айтишга жуда қийналишарди, деб ўйлайман. Нимага десангиз, ақлли гаплар меъдага тегиб кетди...

Элчининг хотини кулиб туриб:

– Бу фикр қачонлари айтилган, – деб унинг сўзини бўлди.

Жуда ширин суҳбат бошланган эди-ю, лекин ҳаддан ташқари ширин бўлгани учун яна узилиб қолди. Энди синовдан ўтган, ҳеч қачон дами кеснамайдиган қуролни қўлга олиш – ғийбат бошлаш керак эди.

Дипломат стол ёнида турган чиройли, оқ-сарикдан келган йигитга имо қилиб:

– Нима дейсиз, ана шу Тушкевичда Louis XV ни эслатадиган бир нима бор, а? – деди.

– Рост! Ўзиям шу меҳмонхонага жуда ярашган-да, шунинг учун бу ерга тез-тез келиб туради.

Бу гапни дарров илиб олишди, чунки бунда ушбу меҳмонхонадаги гапирилиши мумкин бўлмаган нарсага, яъни Тушкевичнинг уй соҳибаси билан бўлган муносабатига ишора бор эди.

Бу вақт самовар билан уй соҳибаси теварагида тўпланганлар ўртасида ҳам, суҳбат худди нариги тўпдаги сингари, учта муқаррар мавзу атрофида: жамоат орасида юз берган сўнгги янгиликлар, театр ва яқин одамларни таъна қилиш устида анчагина айлангандан сўнг, ниҳоят охириги мавзуда тўхтади, яъни ғийбатга ўтишди.

– Эшитдингизми, Мальтишчева, – қизи эмас, онаси, – ўзига *biadle rose*³⁴ костюм тиктираётган эмиш?

– Йўр-э! Йўқ, жуда ажойиб-ку!

³⁴ Дабдабали, пушти ранг (франц.)

– Ҳайронман, шундай ақлли хотин, ахир уни нодон деб бўлмайди-ку, ўзининг кулги бўлишини билмаса-я!

Шўрлик Мальтишчевани қоралаш, уни кулги қилиш учун ҳар ким ўзига яраша гап топди, ана шундан кейин суҳбат ҳам гувилаб ёниб турган гулхан сингари қизиб кетди.

Княгиня Бетсининг гравюра³⁵ йиғишга ишқибоз бўлган оққўнгил, семиз эри хотинининг ёнида меҳмонлар борлигини билиб, клубга кетишдан олдин меҳмонхонага кирди. Майин гилам устида товушсиз одимлар билан юриб, княгиня Мягкаянинг ёнига келди.

– Қалай, Нильсон ёқдимиз сизга? – деб сўради.

– Вой, одам деган шунақа биқиниб келадими? Юрагимни чиқариб юбордингиз, – деб жавоб қилди Мягкая. – Қўйинг, мен билан опера тўғрисида гаплашманг, сиз мусиқага қилча ҳам тушунмайсиз. Ундан кўра, мен сизнинг савиянгиз даражасига тушай-у, майоликаларингиз³⁶ билан гравюраларингиз тўғрисида гаплашайин. Хўш, яқинда чайқов бозоридан қандай гаройиб нарса сотиб олдингиз?

– Хоҳласангиз кўрсатаман? Лекин фаҳмига етмайсиз-да.

– Кўрсатинг. Мен ҳалигиларникида, ҳаҳ, отлари нимаиди... ҳа, банкирларникида кўриб кўзим пишиб қолган... уларникида жуда ажойиб гравюралар бор. Бизга кўрсатишарди.

– Ия, ҳали Шюцбургларникида бўлганмисиз? – деб сўради самовар ёнида ўтирган уй соҳибаси.

– Бўлганмиз, ташеге. Эрим икковимизни тушликка чақиритган эди, тушлик соусини минг сўмга тушди деб айтишди, – ҳамма гапига қулоқ солиб турганини сезиб, княгиня Мягкая жўрттага баланд овоз

³⁵ Гравюра – ёрочга, тошга уйиб ишланган расм. (Тарж.)

³⁶ Майолика – сирланган гулдор сопол. (Тарж.)

билан жавоб берди, – лекин ўлгудек бемаза соус эди, аллақандай, кўм-кўк. Кейин биз ҳам уларни меҳмонга чақирдик, мен саксон беш тийинга соус тайёрладим, ҳамманинг оғзида қолди. Минг сўмлик соус қилиш менинг қўлимдан келмайди.

Уй соҳибаси:

– Княгиня хўп топилайдиган аёл-да! – деган эди, ўтирганлардан бири:

– Ажойиб хотин! – деб қўйди.

Княгиня Мягкаянинг сўзлари ҳамма вақт бир хилда зўр таъсир қолдирарди, бунинг сири шунда эдики, у ҳозиргидек у қадар ўринли гап қилмаса ҳам, ҳар қолда оддий маъноли гапни гапирарди. У яшаб турган жамиятда бундай сўзлар энг ўткир ҳазилдек таассурот қолдирарди. Княгиня Мягкая ўз гапининг нега бундай таассурот қолдиришига тushунмаса ҳам, лекин шундай таассурот қолдиришини билар, бундан фойдаланиб келарди.

Княгиня Мягкая гапираётганда ҳамма унга кулоқ солгани учун элчи хотинининг ёнидаги суҳбат тўхтаб қолди; ана шундан кейин уй соҳибаси бутун мажлисни бир ерга тўплаш ниятида элчи хотинига мурожаат қилди.

– Ҳеч чой ичгингиз йўқми? Бизнинг ёнимизга келиб ўтирсангиз яхши бўларди.

Элчининг хотини кулимсираб туриб:

– Йўқ, биз шу ерда яхши ўтирибмиз, – деб жавоб қилди-да, бошланган суҳбатини давом қилдирди.

У ерда ширин суҳбат кетаётган эди. Эру хотин Каренинларни таъна қилмоқда эдилар.

– Анна Москва сафаридан кейин жуда ҳам ўзгариб кетди. Унда галати бир нарса бор, – деярди дугонаси.

– Ундаги ўзгариш асосан шундан иборатки, у Москвадан Алексей Вронскийнинг соясини эргаштириб келди, – деди элчининг хотини.

– Хўш, эргаштириб келса нима бўлибди? Гримминг: соясиз одам, соясидан айрилган одам, деган масали бор. Соясидан айрилган бўлса, демак, бирон қилмишининг жазоси учун айрилгандир-да. Бу жазонинг нимадан иборат эканлигига ҳеч қачон ақлим етмайди. Лекин хотин кишининг соясиз қолиши ўзига ёмон таъсир қилса керак.

– Шунақа-ю, лекин сояси бўлган хотинларнинг оқибати одатда жуда ёмон бўлади, – деди Аннанинг дугонаси.

Княгиня Мягкая унинг сўзини эшитиб қолиб:

– Тилингизга тирсак чиқсин, – деди. – Каренина жуда ажойиб хотин. Эрини яхши кўрмайман, лекин ўзини жонимдек кўраман.

– Эрини нимага яхши кўрмайсиз? Жуда ажойиб одам-ку, – деди элчининг хотини. – Эрим бундай давлат арбоби Европада камдан-кам топилади, дейди.

– Менинг эрим ҳам шундай дейди, лекин ишонмайман, – деди княгиня Мягкая. – Эрларимиз шундай дейишмаганда, биз ҳар нарсани қандай бўлса, шундай кўрган бўлардик, Алексей Александрович эса, менингча, шунчаки бир ақли қисқа одам. Мен бу гапни пичирлаб айтяпман... Ҳақиқат юзага чиқяпти, а? Бурунлари мени унга ақлли одам деб қарашга мажбур қилишганда, мен жон куйдириб унинг ақлини ахтарардим-у, тополмай ўзимни подон деб ҳисоблардим; мана энди пичирлаб бўлса ҳам уни ақли қисқа одам дедим-у, масала ўз-ўзидан равшан бўлди-қолди, шундай эмасми?

– Бугун тилингиздан захар томади-я!

– Ҳеч-да! Бошқа чора бўлмаса нима қилай? Ҳар ҳолда, икковимиздан биримиз аҳмоқмиз. Ўзларингиз биласизлар, аҳмоқлигини ҳеч ким бўйнига олмайди.

– Ҳеч ким ўз давлатидан мамнун бўлмайди, лекин ҳар ким ўз ақлидан хурсанд бўлиб юради, – деб дипломат бир французча шеърни мисол келтирди.

– Ҳа, кам бўлманг, – деб княгиня Мягкая шошиб-пишиб унинг сўзини қувватлади. – Лекин билиб қўйинглар, Аннани сизларга хор қилдириб қўймайман. У жуда жонон, дилбар жувон. Ҳамма яхши кўриб, орқасидан соядай юраверса, нима қилсин бечора?

– Йўқ, мен ҳам уни қораламоқчи эмасман, – деб Аннанинг дугонаси ўзини оқлай бошлади.

– Агар орқамиздан соядай юрганлар бўлмаса, бу ҳол бошқаларни қоралашга ҳақимиз борлигини исбот қиламайди-ку.

Княгиня Мягкая Аннанинг дугонасига яхшилаб танбех бергандан сўнг ўрнидан турди-да, элчининг хотини билан стол олдига бориб, Пруссия қироли ҳақида кетаётган умумий суҳбатга қўшилди.

– У ёқда кимнинг рийбатини қилдинглар? – деб сўради Бетси.

Элчининг хотини:

– Каренинларнинг. Княгиня Алексей Александровични тавсиф қилиб бердилар, – деб жавоб қилди-да, кулимсираб стол ёнига ўтирди.

Уй соҳибаси эшик томонга қараб-қараб қўйиб:

– Аттанг, биз эшитмабмиз-да, – деди. Кейин эшикдан кириб келган Вронскийга мурожаат қилди: – Ҳа, ахийри келаркансиз-у!

Вронский бу ердагиларнинг ҳаммаси билан таниш бўлибгина қолмай, балки улар билан ҳар кун кўришиб турарди, шунинг учун бу ерга, ҳозиргина чиқиб кетган уйга қайтиб кираётгандек, бамайли-хотир кириб келди.

– Қаердан келяпманми? – деб жавоб берди у элчи хотинининг саволига. – Бўйнимга олмасам бўлмас, иложи йўққа ўхшайди. Буффдан¹⁷ келяпман. Кам деганда юз марта кўргандирман-у, лекин ҳар сафар маза қиламан. Ажойиб-да! Биламан, айтишга

¹⁷ Буфф – комедия театри (Тарж.).

уят-у, лекин, нима қилай, операда ухлаб қоламан, Буффда эса охиригача ўтираман, шундай мазак, асти қўяверинг. Бутун...

У француз актрисасининг номини тилга олиб, унинг тўғрисида бир нималар айтмоқчи бўлган эди, элчининг хотини ҳазил аралаш бир даҳшат билан сўзини бўлиб қўйди.

– Барака топкур, шу хунук гапларни бизга айтманг.

– Ҳўп, айтмаганим бўлсин, шундоқ ҳам бу хунук нарсаларни ҳамма билади.

– Агар у операга ўхшаш ёқимли бўлса ҳамма ўша ерга жон деб борадиган бўларди, – деди княгиня Мягкая.

VII

Эшик орқасидан оёқ товуши эшитилди. Княгиня Бетси унинг Каренина эканини билгани учун Вронскийга ер остидан қараб қўйди. Вронский ҳам эшикка қараб турган эди, юзида алақандай янги бир ифода пайдо бўлди. У ичкари кириб келаётган аёлга қувонч билан тикилиб, айна замонда юраги дов бермагандай қараб ўрнидан секин-секин турарди. Меҳмонхонага Анна кириб келмоқда эди. У ҳар маҳалгидай қаддини тик тутиб, бошқа кибор аёлларнинг юришига ўхшамаган шахдам, енгил қадамлар билан келарди, у билан уй соҳибаси ўртасидаги бир неча қадамлик жой қолган эди. Анна ҳеч қасқа бурилиб қарамай тўғри бориб, табассум билан Бетсининг қўлини қисди ва жилмайиб Вронскийга бир қараб қўйди. Вронский энгашиб таъзим қилгандан сўнг унга стул таклиф этди.

Анна бўлса Вронскийнинг таъзимига бошини хиёл букиб жавоб қилди-ю, бирдан қизариб, қош-қоворини солиб олди. Лекин дарҳол таниш-

ларига бош ирғаб, узатилган қўлларни қисиб туриб уй соҳибасига юзланди.

– Графиня Лидияникига борган эдим, бу ерга эртарақ келмоқчи эдим-у, лекин узоқ ўтириб қолдим. Уларникига сэр Жон келган экан. Жуда аломат одам-да.

– Хув анави миссионерми?

– Ҳа, ҳиндлар ҳаётидан жуда қизиқ нарсалар айтиб берди.

Аннанинг келиши билан узилиб қолган суҳбат шамол урган чироқ ялиғидай яна липиллай бошлади.

– Сэр Жон! Ҳа, сэр Жон. Кўрганман. Жуда силиқ гапиради. Власьева жуда қаттиқ яхши кўриб қолибди.

– Ҳа, айтгандек, кичик Власьева Топовга тегармиш, шу ростми?

– Ҳа, шунақа эмиш, битишиб кўйишибди дейишади.

– Мен қизнинг ота-онасига ҳайрон қоламан. Севишиб уйланишаётган эмиш.

– Севишиб? Тавба, сизнинг жуда алмисоқдан қолган эски фикрларингиз бор-да! Ҳозир ким севги-эҳтиросга қараб ўтиради? – деди элчининг хотини.

– Бу аҳмоқона эски расм-русум ҳалигача давом этиб келаётган бўлса на чора? – деди Вронский.

– Шу расм-русумларга ёпишиб олганларга қийин, баттар бўлишсин. Биламан, чинакам бахт ақл-мулоҳаза билан турмуш қуришда.

– Тўғрику-я, лекин ақл-мулоҳаза билан қурилган турмушдаги бахт кўпинча эҳтирос (ўша инкор этилган эҳтирос) пайдо бўлди дегунча чанг-тўзонга айланиб кетади, – деди Вронский.

– Лекин биз эҳтирос даврини бошдан кечириб, кейин топишган завжларни ақл йўли билан уйлан-

ганлар деб атаймиз. Бу қизилчага ўхшаган касал, бир оғриб ўтилмаса бўлмайди.

– Ундай бўлса, муҳаббатни ҳам чечакка ўхшаш сунъий йўл билан эмлаш керак экан.

– Мен ёшлигимда бир дьяконни яхши кўриб қолган эдим, – деди княгиня Мягкая. – Қайдам, менга муҳаббатнинг фойдаси тегдими-йўқми, билмайман.

– Йўқ, менинг гапимни ҳазил деб билманглар, менингча, муҳаббатнинг нималигини билиш учун олдин хато қилиб, кейин тузатиш керак, – деди графиня Бетси.

Элчининг хотини ҳазил аралаш қилиб:

– Никоҳдан кейин ҳам-а? – деди.

– Тавба-тазаррунинг кечи бўлмайди, – деб дипломат бир инглиз мақолини мисол келтирди.

– Ҳа, баракалла, – деди Бетси, унинг сўзини қувватлаб, – олдин хато қилиш, кейин тузатиш керак. – Сўнгра бу суҳбатга мийиғида хиёл кулимсираб қулоқ солиб ўтирган Аннага юзланди: – Қани, сиз нима дейсиз? – деб сўради ундан.

Анна қўлидан чиқарилган қўлқопини ўйнаб туриб:

– Мен нима деяр эдим, – деди, – менингча... қанча калла бўлса, шунча ақл бор, қанча кўнгил бўлса, демак, шунча севги хили ҳам бор.

Вронский Аннага қараб, унинг нима дейишини кутиб турар, юраги орзиқарди. Анна шу сўзларни айтгандан сўнг Вронский, катта хавфдан қутулгандай хўрсиниб қўйди.

Анна бирдан унга қараб гапириб қолди:

– Мен Москвадан хат олдим. Кити Шчербацкая жуда бетоб деб ёзишибди.

– Наҳотки? – деди Вронский қовоғини солиб.

Анна унга кескин бир назар билан қаради.

– Нима, бу хабар сизни қизиқтирмайдими?

– Аксинча, жуда ҳам қизиқтиради. Қани, нима деб ёзишибди, агар билиш мумкин бўлса? – деб сўради Вронский.

Анна ўрнидан туриб Бетсининг ёнига келди.

– Менга бир чашка чой беринг, – деди у, Бетсининг стули орқасида тўхтаб.

Графиня Бетси чой қуяётганда, Вронский Аннанинг ёнига келди.

– Ҳўш, нима деб ёзишибди? – деб сўради.

Анна унга жавоб қайтармасдан:

– Менинг миямга кўпинча шундай фикр келади, – деди, – эркаклар пасткашлик нималигини тушунишмайди-ю, лекин шу тўғрисида кўп гапиришади. Кўпдан бери сизга айтмоқчи бўлиб юрган эдим, – деб илова қилди-да, бир неча қадам ташлаб, устига альбом қўйилган стол бурчагига келиб ўтирди.

Вронский унга чашкада чой тутаётиб:

– Гапингизнинг маъносига у қадар тушуна олмадим, – деди.

Анна ёнидаги диванга кўз ташлаган эди, Вронский дарҳол ўша ерга ўтирди.

Анна унга қарамасданоқ сўз бошлади:

– Ҳа, кўпдан бери сизга айтмоқчи бўлиб юрган эдим: сиз ёмон иш қилдингиз, жуда ҳам ёмон.

– Ажабо, ёмон иш қилганимни ўзим ҳам билмайманми? Лекин шундай ёмон иш қилганимга ким сабаб бўлди?

Анна кескин назар билан қараб туриб:

– Нега бунақа дейсиз менга? – деди.

– Негалигини ўзингиз биласиз, – деб дадил жавоб берди у, кейин кўзларини Аннадан олмасдан унинг кўзларига кулиб туриб дадил қаради.

Вронский эмас, Анна кўзини олиб қочди.

– Бу сизда фақат қалб йўқлигидан далолат эгаси, – деди Анна. Лекин боқишлари Вронскийнинг қалби борлигини, шунинг учун ҳам ундан қўрққанлигини билдириб турарди.

– Ҳозир сиз айтган нарса муҳаббат эмас, хатолик эди.

– Эсингизда бўлса керак, мен бу сўзни, бу ярамас сўзни минбаъд оғзингизга олманг деб тақиқ этган эдим, – деди Анна титраб кетиб; лекин у тақиқ этган эдим деган сўзлари билан Вронскийга нисбатан ўзининг муайян бир ҳуқуққа эга эканлигини кўрсатаётганлигини ва шу билан Вронскийга муҳаббат тўғрисида гапиришга ихтиёр бераётганлигини дарров сезиб қолди. Кейин унинг кўзларига тик қараб туриб сўзини давом қилди, юзлари қип-қизариб ловиллашарди. – Мен сизга кўпдан бери буни айтмоқчи бўлиб юрган эдим, шунинг учун ҳам бу ерга жўрттага келдим, сизни бугун шу ердан топишимни билардим. Бу нарсага хотима бериш керак, мен сизга шуни айтгани келганман. Мен ҳеч маҳал ҳеч ким олдида қизармаган эдим, лекин сиз мени ўзимни нима тўғрисидадир айбдор деб ҳис қилишга мажбур этасиз.

Вронский Аннага тикилиб турар, унинг юзидаги янги маънавий гўзалликни кўриб ҳайрон бўларди.

– Мендан нима истайсиз? – деди Вронский, содда, лекин жиддий бир оҳангда.

Анна:

– Москвага бориб, Китидан узр сўрашингизни истайман, – деган эди, Вронский:

– Йўқ, буни ўзингиз хоҳламайсиз, – деб жавоб қилди.

Анна хоҳлаган нарсасини эмас, хоҳламаган нарсасини гапиришга ўзини мажбур қилаётганини Вронский кўриб турар эди.

– Агар мени яхши кўраман деган сўзингиз рост бўлса, – деб пичирлади Анна, – менинг тинчлигимни бузманг.

Вронскийнинг юзи порлаб кетди.

– Таъба, билмайсизмики, сиз ахир менга жонимдан ҳам азизсиз; нима қилай, ўзимда тинчлик бўлмагандан кейин сизга қандай қилиб тинчлик

бераман. Бутун борлигимни, муҳаббатимни бахш этаман. Мен сиз билан ўзимни айри-айри ҳолда тасаввур этолмайман. Мен учун сиз билан мен – бир тану, бир жон. Шунинг учун сизга ҳам, ўзимга ҳам олдинда тинчлик имкони борлигини кўрмайман. Мен олдинда умидсизлик, бахтсизлик имкони борлигини кўраман... Ёки бахт имконини, шундай ажойиб бир бахт имкони борлигини кўраман!.. Ажабо, шундай бахтнинг бўлиши мумкин эмасми? – деди фақат лабларинигина қимирлатиб, лекин Анна буни эшитди.

Анна унга айтилиши керак бўлган нарсани айтиш учун бутун ақл-идрок кучини бир ерга тўплади; лекин буни айтиш ўрнига муҳаббат тўла кўзларини унга тикди-ю, ҳеч нима демади.

Вронский қувониб ўйланди: «Хайрият! Мен умидсизликка тушган, бу умидсизлик интиҳоси йўқдай кўринган бир пайтда, мана аён бўлди! У мени яхши кўради. Ўзи иқрор бўлиб турибди».

– Ундай бўлса, менинг хотирим учун ҳеч қачон бу хил сўзларни айтманг, иккаламиз қадрдон дўст бўлиб қолайлик, – деди Аннанинг лаблари, лекин кўзлари эса бутунлай бошқа нарсани гапириб турарди.

– Дўст бўлиб қололмаймиз, буни ўзингиз ҳам биласиз. Аммо биз одамларнинг энг бахтиёри бўламизми ёки бахтсизларими – буниси сизнинг ихтиёрингизда.

Анна бир нима демоқчи бўлган эди, Вронский унинг гапини оғзидан олди.

– Сиздан биргина нарсани илтимос қиламан: ҳозиргидек кўз тутишга, азоб чекишга ҳуқуқ беришингизни ўтиниб сўрайман; агар бунинг ҳам иложи бўлмаса, майли, йўқ бўлиб кет деб буюринг, мен дарҳол йўқ бўлиб кетаман. Мени кўришдан жафо чекаётган бўлсангиз, кўрмай қўя қоласиз.

– Сизни ҳеч қаёққа қувиб юбормоқчи эмасман.

– Фақат ҳеч бир нарсани ўзгартирманг, ҳамма нарса аввалгича қолсин, – деди Вронский титраган овоз билан. – Ана, эрингиз ҳам келди.

Ростдан ҳам, шу дақиқа Алексей Александрович ўзининг оғир, бесўнақай юриши билан меҳмонхонага кириб келаётган эди.

Хотини билан Вронскийга бир қараб олгач, уй соҳибасининг ёнига келди-да, бир чашка чой олиб ўтириб, ҳаммага эшитиладиган оғир-вазмин овози билан кимнидир мазах қилиб, одатидагича ҳазил-мутойиба оҳангида гап бошлади.

У мажлисдагиларни кўздан кечириб:

– Рамбульенгиз жамулжам, – деди, – фан ва санъат илоҳалари ва илҳом парилари.

Лекин княгиня Бетси ўз таъбирича sneering³⁸ бўлган бу гап оҳангига тоқат қилолмасди, ўзи ақлли аёл бўлгани сабабли дарҳол Каренинни умумий мажбурий ҳарбий хизмат тўғрисидаги жиддий суҳбатга тортди. Алексей Александрович ҳам дарҳол суҳбатга киришиб, янги фармонни княгиня Бетсидан жиддий суратда ҳимоя қила бошлади, графиня Бетси янги фармонни танқид остига олган эди.

Вронский билан Анна ҳамон кичкина стол ёнида ўтиришарди. Хонимлардан бири Вронский, Каренина ва унинг эрига имо қилиб:

– Одоб доирасидан чиқиб кетишяпти, – деб пи-чирлаган эди, Аннанинг дугонаси:

– Боя айтмабмидим? – деб жавоб қилди.

Лекин фақат шу хонимларгина эмас, меҳмонхонадагиларнинг қарийб ҳаммаси, ҳатто княгиня Мягкая билан Бетсининг ўзи ҳам умумий тўпдан ўзларини четроққа олиб утирган Вронский билан Аннага, гўё булар мажлисга халақит беришаётгандек, бир неча марта қайрилиб қараб қўйишди. Алексей Алексан-

³⁸ Мисхараомуз (ингл.).

дровичнинг бир ўзигина у ёққа қайрилиб қарамади, бошлаган суҳбатидан ҳам чалғимади.

Княгиня Бетси бу аҳволнинг ҳаммада ёмон таассурот қолдирганини сезиб, Алексей Александровичнинг сўзига қулоқ солиш учун ўрнига бошқа одамни қўйди-да, ўзи туриб Аннанинг ёнига борди.

– Эрингизнинг фасоҳат билан сўзлашига ҳамиша ҳайрон қоламан, – деди Бетси. – У гапирганда, энг мужмал тушунчалар ҳам менга аён бўлади.

Анна Бетсининг ўзига айтган сўзларидан биронтасини тушунмаган бўлмаса ҳам, бахт табассуми билан чарақлаб:

– О, албатта! – деди. Шундан кейин катта стол ёнига келиб, умумий гурункта қўшилди.

Алексей Александрович ярим соат ўтиргандан сўнг хотинининг ёнига келиб, бирга уйга кетишини таклиф қилди; лекин Анна эрининг юзига қарамасданок, кечки овқатга қолмоқчи эканини айтди. Алексей Александрович таъзим қилиб чиқиб кетди.

Каренинанинг ялтироқ кожанка кийган кекса, семиз татар кучери кўчадаги эшик олдида совуқдан типирчилаётган янги бўз отни зўрра-зўрра ушлаб турар эди. Лакей карета эшикчасини очиб, швейцар эса кўча эшигини ушлаб турар эди. Анна Аркадьевна пўстинининг илгагига илиниб қолган энг кружеваларини кичкина, чаққон қўлчаси билан шошиб-пишиб ажратар, уни кузатиб чиққан Вронскийнинг гапларига бошини эгиб завқ билан қулоқ солар эди.

– Сиз ҳеч нима демадингиз; фараз этайлик, мен ҳам ҳеч нима талаб қилганим йўқ, – деярдн Вронский, – лекин ўзингиз биласиз, менга керак бўлган нарса дўстлик эмас, менинг учун ҳаётда биргина бахт бўлиши мумкин. У шундай бир сўзки, сиз уни жуда ёмон кўрасиз... Ҳа, у муҳаббат...

– Муҳаббат... – деди Анна, шу сўзни ичида так-
рорлаб, кейин, кружевани ажратди-ю, бирдан ило-
ва қилди: – мен бу сўзни шунинг учун ёмон кўра-
манки, у менинг учун жуда кўп аҳамиятга, сиз
тушунишингиз мумкин бўлгандан ҳатто кўпроқ аҳа-
миятга эга, – деди-да, Вронскийнинг юзига тики-
либ қаради. – Яхши қолинг!

Вронский қўлини бериб, шаҳдам одимлар билан
швейцар ёнидан лип этиб ўтди ва каретага кириб,
кўздан ғойиб бўлди.

Аннанинг нигоҳи, қўлининг тегиб кетиши
Вронскийнинг вужудини утдай ёндирди. У кафтида-
ги Аннанинг қўли теккан жойни ўтди-да, шу оқшом
сўнгги икки ойдагидан кўра мақсадига кўпроқ яқин-
лашгани учун бахтиёр бўлиб уйига жўнаб кетди.

VIII

Алексей Александрович хотинининг Вронский
билан алоҳида стол ёнида ўтириб, нима тўғриси-
дадир ширин суҳбат қилганига ажабланмас, бунда
одобсизлик бор деб ҳам билмас эди; лекин бунинг
меҳмонхонада ўтирган бошқа одамларга одобсиз-
ликдай, эриш нарсадай кўринганини сезгани учун
ўзига ҳам одобсизликдай бўлиб кўринди. У буни хо-
тинига айтишга қарор қилди.

Алексей Александрович уйга қайтгандан сўнг, ўз
одатича тўғри кабинетига кириб кетди; у ерда курси-
сига ўтирди-да, ўқиган папизм ҳақидаги китобни
хат чўп ташлаб қўйган жойидан очиб, ҳар вақтдаги-
дай, соат биргача ўқиди; фақат ора-сира келган пешо-
насини силаб-силаб қўяр ва, ниманидир қувмоқчи
бўлгандек, бошини силкитар эди. Одатдаги соатида
ўрнидан турди, ётиш олдидан ювиниб-таранди. Анна
Аркадьевна ҳалигача келмаган эди. Китобни қўлига
га қисиб юқорига чиқди; лекин бу кеча унинг мияси

хизмат ишлари ҳақидаги одатдаги фикр ва мулоҳазалар ўрнига, хотини ва унда содир бўлган аллақандай ноҳўя ҳаракат тўғрисидаги фикрлар билан банд бўлди. У ўз одатига хилоф қилиб, ўрнига ётмади, қўларини орқасига қилиб, хонада у ёқ бу ёқ юра бошлади. Юз берган янги аҳвол тўғрисида олдин яхшироқ ўйлаб олиш заруратини сезиб, ўрнига кириб ётолмади.

Алексей Александрович хотини билан гаплашиб олиш тўғрисида ўзича бир қарорга келганда, бу нарса унга жуда осон, оддий иш бўлиб кўринган эди; лекин юз берган бу янги аҳвол тўғрисида мундоқ ўйлаб қарагандан кейин, бу нарса жуда ҳам чигал, жуда ҳам мушкул бўлиб кўринди.

Алексей Александрович рашкчи эмас эди. Унинг ақидасича, рашк хотин учун бир ҳақорат, шу сабабли хотинга ишонч бўлиши керак эди. Нима учун хотинига албатта ишониши, яъни ёш хотинининг уни ҳамиша яхши кўришига бутунлай кўнгли тўқ бўлиши кераклигини у ўз-ўзидан сўрамасди; лекин кўнглида шубҳа, ишончсизлик ҳисси йўқ эди, шунинг учун ишончи бор эди ва ишониш керак деб айтарди. Рашкнинг одамни уятга қолдирадиган бир ҳис эканлиги ва одамда ишонч бўлиш кераклиги тўғрисидаги ақидаси ҳозир барбод этилмаган бўлса ҳам, аллақандай мантиқсиз, маъносиз бир нарса қаршисида юзма-юз турганлигини ҳис этар, аммо нима қилишини билмай боши қотар эди. Алексей Александрович ҳаёт қаршисида юзма-юз турар, хотинининг ўзидан бошқа бировни яхши кўриб қолиши мумкинлигини кўриб турар, бу эса унга жуда бемаъни, чигал нарса бўлиб кўринарди, чунки бу ҳаётнинг ўзи эди. Алексей Александрович бутун умрини ҳаёт инъикоси билан алоқада бўлган хизмат соҳасида ўтказган эди. Ҳар сафар ҳаётнинг ўзи билан юзма-юз келганда, у ўзини панага оларди. Жар устидаги кўприкдан бамайлихотир ўтиб кетган,

кейин эса бирдан у кўприкнинг бузиб ташланганини ва остида гирдоб борлигини кўрган киши қандай ҳис-туйғуларга берилса, Алексей Александрович ҳам ҳозир худди ўшандай туйғуда эди. Бу гирдоб – ҳаётдан иборат, кўприк эса, – Алексей Александрович яшаган сунъий ҳаёт эди. Хотинининг бошқа бировни яхши кўриб қолиши мумкинлиги масаласи билан биринчи марта тўқнашганда юраги чиқиб кетаёзди.

У кийимларини ечмасдан салмоқли одимлари билан хоналар ичида у ёқдан бу ёққа айланиб юрарди; биргина чироқ ёритиб турган ва паркетлари фижилайдигли емакхонада, ним қоронғи меҳмонхонанинг гилами устида у ёқ бу ёқ юрар, (яқиндагина тайёрланиб меҳмонхонадаги диван устига осиб қўйилган ўзининг катта портретигагина ёруғ тушиб турарди) сўнгра Аннанинг иккита шам ёниб турган кабинетига кирар, шамлар хотинининг ота-онаси ва ёру дугонаси портретларига, унинг ёзув столида кўравериб, кўзига таниш бўлиб қолган чиройли ўйинчоқ-безанчоқларига нур тўкиб турарди. Аннанинг хонасидан ўтиб, меҳмонхона эшигига юриб келар, яна қайтиб кетарди.

Хоналар ичида у ёқдан бу ёққа айланиб юрганида, айниқса, чаровон емакхонанинг паркетлари устида юриб бораётганида тўхтаб: «Ҳа, бир қарорга келиш, бунга хотима бериш керак, мен бу тўғрида ўз фикримни, қароримни айтишим лозим», – дея эди ўзига. Шундан кейин яна орқасига қайтарди. «Лекин нимани айтаман? Қандай қарорни?» деб меҳмонхонада ўз-ўзига савол берар, лекин жавоб тополмай қийналарди. Кейин кабинет томонга бурилишда яна ўзидан сўради: «Шошма, ахир ўзи нима гап? Нима бўлди? Ҳеч нима бўлгани йўқ-ку. Фақат Вронский билан узоқ гаплашди, холос. Хўш, нима бўлди? Кибор жамиятларда хотинлар бировлар би-

лан ўтириб гаплашмайдимиз? Иннайкейин, бу рашк нимаси – ўзимни ҳам, уни ҳам ерга уриш деган сўзку бу ахир», деб ўйларди у, Аннанинг кабинетига кирганда; лекин илгарилари ўзи учун салмоққа эга бўлган бу мулоҳазаларнинг энди салмоғи ҳам, аҳамияти ҳам қолмаган эди. У ётоқхона эшигидан яна зал томонга қайрилиб кетар; лекин ним қоронғи меҳмонхонага қайтиб кирди дегунча, алақандай бир овоз: «Булар сен ўйлагандай эмас, мабодо бошқалар буни сезишган бўлса, демак бу ерда бир гап бор», – дерди. Шундан кейин у емакхонада яна ўзига: «Ҳа, бу масалани ҳал қилиш, барҳам бериш керак, сўнгра ўз мулоҳазаларимни айтишим лозим...» деярди. Меҳмонхонадан қайрилишда яна ўз-ўзидан: «Қандай ҳал қилиш керак?» – деб сўрарди. Кейин яна: «Нима ҳодиса бўлди?» – деб ўзидан сўрар, «Ҳеч қандай ҳодиса бўлгани йўқ» – деб жавоб берар, сўнгра рашк деган нарсанинг хотинни хўрловчи ҳис эканлигини эслар, лекин меҳмонхонага борганда, яна «бир гап бор» деб васвасага тушарди. Фикри ҳам жасади сингари тўла доира бўйлаб айланиб юрар, лекин ҳеч қандай янги нарсага рост келмас эди. У буни сезди-ю, пешонасини силаб, хотинининг кабинетига ўтириб қолди.

Бу ерда Аннанинг столига ва унинг устида ётган малахит бювар ҳамда ёза бошланган бир мактубчага кўзи тушди-ю, фикрлари бирдан ўзгариб кетди. У Анна тўғрисида, Аннанинг нималарни ўйлагани ва ҳис этгани тўғрисида ўйлай бошлади. Хотинининг шахсий ҳаёти, фикр-ўйлари, истак ва орзулари бўлишини у биринчи марта ҳаёлига келтирди, шунда хотинининг ўзига хос ҳаёти борлиги ва бўлиши кераклиги тўғрисида турилган фикр унга шу қадар даҳшатли бўлиб кўриндики, бу фикрни бошидан тезроқ қувиб юбориш ҳаракатига тушди. Бу бир гирдоб эди, унга қарашга Алексей Александровичнинг юраги тоб келтиролмасди. Ўзини бошқа

бир одамнинг ўрнига қўйиб, ўша одамдай фикр ва ҳис қилиш эса Алексей Александровичга руҳан ёт нарса эди. У бу хил руҳий ҳолатни зарарли, хавфли бир ҳаёлпарастлик деб ҳисобларди.

«Масаланинг энг даҳшатли томони шундаки, – деб ўйларди у, – бошлаган ишим охирига етиб қолганда (ҳозир амалга ошираётган лойиҳасини ўйларди), тинч яшашим ва қалбимнинг бутун кучини сафарбар қилишим жуда ҳам зарур бўлиб турган шу пайтда бошимга ана шу бемаъни ташвиш тушса-я! Энди нима қилишим керак? Мен ахир бесаранжомликка, ҳаяжонга тушиб ҳақиқат юзига боқишдан кўрқадиган одамлардан бўлмасам».

– Мен бу нарсани ўйлаб кўришим, бир қарорга келишим ва ташвишларни ўртадан кўтариб ташлашим керак, – деди, у овозини чиқариб.

«Хотинимнинг ҳис-туйғулари ҳақидаги, унинг қалбида содир бўлаётган ва бўлиши мумкин бўлган нарсалар тўғрисидаги масаланинг менга дахли йўқ, бу унинг виждонига ва динига тааллуқли нарса», – деб ўйланди-да, содир бўлган ҳозирги аҳволни қонунлаштириш учун мувофиқ модда топганидан қувониб, ўзида бир енгиллик ҳис этди.

«Шундай қилиб, – деди Алексей Александрович, – унинг ҳислари ва ҳоказолар тўғрисидаги масалалар, унинг виждонига тааллуқли масалалардир, уларнинг менга ҳеч қандай дахли бўлиши мумкин эмас. Менинг вазифам эса равшан ва муайян. Мен оиланинг бошлиғиман, шунинг учун оилага раҳбарлик қилишга ва қисман жавобгарликни уҳдамга олишга мажбурман; мен ўзим кўриб турган хавф-хатарни кўрсатишим, ундан сақлашим ва ҳатто ҳукмронлигимни ҳам ишга солишим керак. Мен бу нарсаларнинг ҳаммасини унга айтишим керак».

Хотинига айтадиган гаплари Алексей Александровичнинг миясида энди равшан шакл олди. У

айтадиган гапларини ўйлаб туриб, вақтини ва ақл кучини шундай майдай-чуйда нарсаларга, уй ташвишларига исроф қилишга мажбур бўлаётгани учун афсусланди; лекин бунга қарамасдан сўзлайдиган нутқи миясида маъруза сингари изчил ва ойдин шакл ола бошлади. «Мен қуйидаги нарсаларни айтишим, уқтиришим керак: биринчидан, афкор омманинг ва одоб қоидаларининг аҳамиятини; иккинчидан, никоҳ моҳиятининг диний жиҳатдан изоҳини; учинчидан, керак бўлса, ўғил учун юз бериши мумкин бўлган бахти қораликни; тўртинчидан, унинг ўз бошига тушадиган шўри-ғавғони эслатиб қўйишим керак». Ана шундан кейин Алексей Александрович бармоқларини бир-бирига кириштирди, кафтларини пастга қаратиб туриб бир тортган эди, бармоқларининг бўғинлари қирсиллаб кетди.

Унинг бу ёмон одати, – қўлларини чатиштириб, бармоқларини қирсиллатиш одати, – ҳамма вақт асабларини тинчитар ва ҳозир унга жуда ҳам зарур бўлган хотиржамлик ҳиссини турдирарди. Ташқари эшигига карета келиб тўхтагани эшитилди. Алексей Александрович зал ўртасида тўхтаб қолди.

Зинапоядан чиқиб келаётган аёл кишининг қадам товуши эшитилди. Алексей Александрович нутқини ирод этишга шайланиб чатиштирилган бармоқларини қаттиқ қисган ҳолда яна қайси бири қисирлар экан деб кутиб турар эди. Бўғинларидан бири қисирлади.

Зинапоядан эшитилаётган майин қадамлар товушидан Аннанинг яқинлашиб келаётганини сезди-да, тайёрлаб қўйган нутқидан мамнуи бўлса ҳам, яна гапни очти қилиш кераклигини ўйлаб юраги орқасига тортиб кетди.

IX

Анна бошини солинтириб, бошлигининг попутини ўйнаб келарди. Юзи порлаб нур сочиб турарди; лекин бу шодлик нури эмас эди, у қоронғи кечада ловуллаган даҳшатли ёнғин ёғдусини эслатарди. Анна эрини кўриб бошини кўтарди-да, худди уйқудан уйғонаётган киши сингари, кулимсираб қўйди.

– Ана холос, ҳали ҳам ётганинг йўқми? Қизиқ! – деди-ю Анна, бошлигини чиқариб, тўхтамасданоқ пардозхонасига кириб кетди. Кейин эшик орқасидан овози эшитилди: – Ётиш керак, Алексей Александрович.

– Анна, сенда гапим бор эди.

– Менда? – таажжуб билан эшикдан чиқиб, эрига қаради Анна. – Ҳа, нима гап? Нима хусусда? – деб сўради, ўтиргандан кейин. – Хўп, гаплашайлик, агар жуда зарур бўлса. Аммо ётсак яхшироқ бўларди.

Анна тилига келган нарсаларни қайтармай гапирар, гапираётган нарсаларига қулоқ солиб, ёлгон гапиришга қобилиятли эканига ўзи ҳайрон қолар эди. Сўзлари нақадар содда, нақадар табиий, ухлагиси келгани ҳам худди ростга ўхшар эди! Анна ўзини қалин ёлгончилик либосини кийиб олгандай ҳис этарди. Қандайдир кўринмайдиган бир куч ўзига ёрдам бераётганини, ўзини қўллаб-қувватлаётганини ҳис қиларди.

– Анна, мен сени огоҳ қилиб қўймоқчиман, – деди эри.

– Огоҳ қилиб қўймоқчисан? – деб сўради Анна. – Нимадан?

Анна шу қадар содда, шу қадар қувноқ чехра билан қараб турардики, уни эрича билмаган, танимаган киши сўзларининг на оҳангида, на маъносида бирон ғайри табиий нарса борлигини пайқай олмас эди. Лекин уни яхши билган эри учун, беш

дақиқа кечикиб ётганда Анна буни сезиб, сабабини суриштирганини неча марталаб кўрган эр учун, ҳар бир севинчини, хушвақтлигини ва дарду ҳасратларини дарҳол келиб ўзига айтганини билган эр учун, – эрининг аҳволини сезгиси келмаган, ўзи тўғрисида бир оғиз ҳам сўз айтишни истамаган хотинини шундай аҳволда кўриш – жуда кўп маънога эга эди. Хотинининг авваллари ҳамма вақт ўзи учун очик бўлган қалбининг энди ёпиқ эканлигини кўриб турарди. Ҳали бу ҳам оз, ҳатто Аннанинг сўз оҳангида бу ҳаракатидан уялмаётганини, гўё: «Тўғри, қалбим сен учун ёпиқ, шундай бўлиши керак, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади», деб рўй-рост гапираётгандек авзода эканини кўриб турарди. Уйига қайтиб келганда, уйни қулфдорлиқ кўрган киши ўзини қандай ҳис қилса, Алексей Александрович ҳам ҳозир худди шундай ҳисни бошидан кечирмоқда эди. «Лекин, зора калити топилса», деб ўйлади Алексей Александрович.

– Мен сени шу хусусда огоҳ қилиб қўймоқчиманки, – деб мунгли товуш билан сўз бошлади у, – эҳтиётсизлик ва енгилтаклик орқасида сен ўзингни киборлар жамиятида гап-сўзга қолдиришинг мумкин. Бутун граф Вронский билан (бу номни қаттиқ овоз билан чертиб-чертиб гапирди) қилган ҳаддан зиёд дилкашлигинг бутун мажлиснинг диққатини ўзига жалб этди.

У сўзлаётганда Аннанинг кулиб турган, лекин нимани ифода этаётганини тушуниб бўлмайдиган (шу билан уни даҳшатга солаётган) кўзларига қараб, ўз сўзларининг фойдасиз, ноўрин эканлигини сезиб турарди.

Анна у айтган гапларга ҳеч бир тушунмаган, фақат сўнги сўзнигина жўрттага тушунгандек:

– Ҳамма вақт шунақа қилсан, – деб жавоб берди.
– Зерикиб ўтирсам ҳам сенга ёқмайман, вақтим чор

булиб ўтирсам ҳам ёқмайман. У ерда ҳеч зерикканим йўқ. Нима, зерикмаганим сенга алам қилдимми?

Алексей Александрович бир сесканди-ю, бармоқларини қисирлатмоқчи булиб буқди.

– Қўй, қисирлатма, бирам ёмон кўраманки, – деди Анна.

Алексей Александрович ўзини босиб қўлларини ҳаракатдан тўхтатди-да:

– Анна, сен ўзингмисан? – деди.

Анна ҳам самимий, ҳам кулғили таажжуб билан:

– Ҳа, нима? – деди. – Нима демоқчисан менга?

Алексей Александрович, дами ичига тушиб кетиб қўли билан пешонасини, кўзларини силади. У ўзининг қилмоқчи бўлган нарсаси ўрнига, яъни хотинини кибор жамият қўзида хатолардан огоҳлантириб қўйиш ўрнига Аннанинг виждонига таалуқли нарсалар тўғрисида ихтиёрсиз ҳаяжонланаётганини ва алақандай хаёлий тўсқин билан курашаётганини кўрди.

– Мен сенга шуни айтмоқчи эдим, – деб совуқ соқин бир оҳангда сўзини давом эттирди, – илтимос қиламан, гапимга яхшилаб қулоқ сол. Ўзинг биласан, мен рашкни таҳқир этувчи ва киши иззат-нафсини ерга урувчи бир ҳис деб биламан, шунинг учун ҳеч қачон бу ҳисга берилиб иш қилмайман; лекин одоб деган нарсанинг шундай қонун-қоидалари борки, буни оёқости қилган киши жазосини тортмай қолмайди. Бугун мен сезганим йўқ, лекин мажлисдагиларда қолдирган таассуротингга қараб бир нима дейиладиган бўлса, сен ўзингни ҳамма талабларга жавоб берадиган тартибда тутмадинг, буни ҳамма сездди.

– Гапингга тушунсам ўлай агар, – деди Анна, елкаларини қисиб. Кейин ўзича: «Унга бари бир экан. Менинг ҳаракатимни киборлар жамияти пайқашгани учун ташвишга тушибди», деб ўйлади. – Тобинг қочган кўринади, Алексей Александрович, –

деб илова қилди-да, ўрнидан туриб, хонасига кириб кетишни мўлжаллаб турганда эри уни тўхтатмоқчи бўлгандай олдинга қараб юрди.

Унинг юзи хунук, қовоқлари солиқ эди, Анна уни ҳеч маҳал бу хилда кўрмаган эди. Анна тўхтади-да, бошини орқага ташлаб бир оз қийшайтириб чаққон кўллари билан сочларидаги санчиқларини чиқара бошлади.

– Хўп, қулоғим сенда, қани, гапир, эштай, – деди Анна, вазмин, лекин мазах қилувчи бир оҳангда. – Ҳатто гапингга жон деб қулоқ соламан, чунки нималигини билишни хоҳлайман.

Анна сўзлар, сўзлаётган сўзларининг табиий, вазмин, тўрри оҳангдалигига ва ҳар бир сўзни топиб гапираётганига ҳайрон бўларди.

– Ҳисларингни синчиклаб билиб олишга ҳақим йўқ, мен бунга умуман фойдасиз, ҳатто зарарли деб ҳисоблайман, – деб сўз бошлади Алексей Александрович. – Қалбимизни кавлаштирганимизда, баъзан шундай нарсаларни кавлаб чиқарамизки, ундай нарсалар ўша ерида кўринмай ётгани яхшироқ бўларди. Сенинг ҳисларинг – виждонингга таалмуқли нарса; лекин мен сенинг олдинда, ўзимнинг олдимда, худо олдида ўз бурчларингни кўрсатиб қўйишга мажбурман. Бизнинг ҳаётимиз пайванд қилинган, лекин одамлар томонидан эмас, Аллоҳ томонидан пайванд қилинган. Бу пайвандни фақат жиноятгина бузиши мумкин, бундай жиноят эса овир жазо билан натижаланади.

– Гапингга ҳеч тушунолмаёпман. Вой худо-ей, худди ўчакишгандай, бирам уйкум келяптики! – деди ю Анна. Қўли билан сочларини тез-тез кавлаштириб, қолган санчиқларни қидира бошлади.

Алексей Александрович:

– Анна, худо хайрингни берсин, ундай дема, – деди. – Эҳтимол, мен янглишаётгандирман, лекин гапингга ишон, мен бу нарсаларни ўзимдан кўра

кўпроқ сенинг юз-хотиринг учун айтяпман. Мен эрингман, сени яхши кўраман.

Бир лаҳзагина Аннанинг боши қуйи солинди ва кўзларидаги истехзо учқуни сўнди; лекин «яхши кўраман» сўзи уни яна ғазабга келтирди. «Яхши кўради? Наҳотки яхши кўришни билса? Муҳаббат деган нарса борлигини эшитмаган бўлсайди, ҳеч қачон бу сўзни ишлатмасди. Муҳаббатнинг нималигини тақир билмайди», – деб ўйланди Анна, кейин:

– Алексей Александрович, ўлай агар, ҳеч нарсага тушунмаяпман, – деди. – Тушунтириброқ гапир, нима, билай...

– Шошма, гапимни гапириб олай. Мен сени яхши кўраман. Лекин мен ўз тўғримда гапираётганим йўқ; бунда асосий шахслар ўғлимиз-у сенинг ўзинг. Такрор айтаман, менинг сўзларим сенга бутунлай беҳуда, ноўрин бўлиб туюлиши мумкин, эҳтимол бу сўзлар янглишаётганлигим натижасидир. Ундай бўлса, мени кечиринишни илтимос қиламан. Мабодо заррача бўлса ҳам асос борлигини сезсанг, у ҳолда ўйлаб кўришини ва кўнгил ёриб менга очиқ айтишини илтимос қиламан...

Алексей Александрович олдиндан тайёрлаб қўйган сўзларини эмас, бутунлай бошқа нарсаларни айтганини ўзи ҳам пайқамай қолди.

– Менинг айтадиган ҳеч қандай гапим йўқ. Иннайкиейн... – Анна ўзини жилмайишдан зўрра тутиб, бирдан шошиб гапирди: – бўлди, ухлаш керак.

Алексей Александрович хўрсиниб қўйди-да, ортиқ ҳеч нима демасдан, ётоқхонага кириб кетди.

Анна ётоқхонага кирганда, эри ўрнида ётган эди. Лаблари қимтилган, кўзлари эса хотинига эмас, бошқа ёққа тикилган эди. Анна ўз ўрнига кириб, эрининг яна гап бошлашини дақиқа сайин кутиб ётди. У эрининг гап бошлашидан ҳам қўрқар, гап бошлашини ҳам хоҳларди. Лекин эри миқ этмас-

ди. Анна қимир этмасдан узоқ кутди ва ниҳоят уни унутди. У ҳозир бошқа кишини ўйлар, уни кўз ўнгида кўриб турар, уни ўйлаган пайтда юрагининг ҳаяжон билан, жинояткорона шодлик билан тўлиб борганини пайқар эди. У бирдан бурундан бир маромда чиқаётган сокин бир ҳуштакни эшитди. Алексей Александрович ўзи чиқараётган ҳуштакдан дастлаб қўрқиб, тўхтаб қолди; лекин икки марта нафас олгандан сўнг янги бир оҳангда яна ҳуштак ота бошлади.

– Фойдасиз, фойдасиз, энди фойдасиз, – деб Анна кулимсираб туриб пичирлади. У узоқ вақтгача қимир этмай кўзларини очиб ётди; кўзларининг парпираганини у қоронғида ҳам кўриб тургандек туярди.

Х

Шу ошшомдан Алексей Александрович учун ҳам, хотини учун ҳам янги ҳаёт бошланди. Айтарли ҳеч қандай ҳодиса юз бермади. Анна ҳар вақтдагидай киборлар мажлисларига қатнар, айниқса, княгиня Бетсиникига кўпроқ борар, Вронскийни ҳамма жойда учратарди. Алексей Александрович буни кўрса ҳам, лекин ҳеч нарса қилолмасди. Хотинидан гап олиш учун уринганда ҳар сафар Анна уни алақандай шодиёна бир таажжуб билан қарши оларди. Зоҳирда ҳамма нарса аввалгидай эди, лекин ботинда алоқалари бутунлай ўзгарган эди. Алексей Александрович давлат ишларида бениҳоя қудратли одам бўлса ҳам, бу масалада ўзини заиф ҳис қиларди. У бамисоли ҳўкизга ўхшаш, бошини эгиб, боши устида кўтарилган болтанинг зарбасини мутелик билан кутарди. Ҳар гал шу тўррида ўйлай бошлаганда яна бир марта ҳаракат қилиб кўриш кераклигини, меҳрибонлик, мулойимлик ва талқин-таъсир йўли билан уни қутқазиб қолиш, ҳушини жойга келтириб

қўйиш кераклигини ҳис қилар ва ҳар кун у билан гаплашишга жазм қилар эди. Лекин ҳар сафар Анна билан гаплаша бошлаганда, Аннанинг ичига кириб олган бадкорлик ва рижкорлик шайтони ўзининг ҳам елкасига миниб олаётганини ҳис қиларди-да, Анна билан гаплашмоқчи бўлган оҳангда эмас, бутунлай бошқа оҳангда, бошқа тўғриларда гапириб юборарди. У Анна билан ихтиёрсиз ўзи одатланиб қолган истеҳзо аралаш оҳангда гаплаша бошларди. Ҳолбуки Аннага айтилиши лозим бўлган нарсани бу хил оҳангда айтиб бўлмас эди.

XI

Вронский учун қарийб бир йилдан бери ҳаётининг бирдан-бир орзуси бўлиб, ўтмишдаги барча орзуларининг ўрнини эгаллаб олган нарса; Анна учун эса имкон хорижида бўлган, даҳшатли кўринган ва бунга қарамай жозибали орзу бўлиб келган нарса – ниҳоят ушалган эди. Вронский ранги ўчган, жағи қалтираган ҳолда Аннанинг боши устида туриб, Аннага: тинчланинг, ўзингизни босиб олинг, деб ялиниб-ёлворар, лекин нима деб, нима билан тинчителишни билмай боши қотар эди.

– Анна! Анна! – деярди у, қалтироқ товуш билан.
– Анна, худо ҳақи!..

Вронский қанча баянд овоз билан гапирса, Анна бир маҳаллар мағрур, қувноқ бўлган, энди эса уятга қолган бошини шунча паст туширар, эгилиб-букилар, ўтирган дивандан полга, унинг оёқлари остига йиқиларди; Вронский ушлаб турмаган бўлса, гиламга йиқилиб тушарди.

Анна унинг қўлини кўксига босиб:

– Ё Аллоҳ! Ўзинг кечир! – деб ҳиқилларди.

Анна ўзини шу қадар жинояткор ва айбдор сезардики, фақат ўзини ерга уриш, узр сўрашдан

бошқа иложги қолмаган эди; дунёда эса энди Аннанинг Вронскийдан бошқа ҳеч кими йўқ эди, шунинг учун кечирим сўраб унга ҳам ялиниб-ёлворарди. Анна унга термилар, ўзининг хўрлигини бутун вужуди билан ҳис этар, ортиқ гапиришга сўз тополмай қийналар эди. Вронский эса қотил ўзи ўлдирган кишисининг жасадини кўрганда ҳис қилиши керак бўлган нарсаларни ҳис қилар эди. У ҳаётдан маҳрум қилган бу жасад уларнинг муҳаббати, муҳаббатларининг биринчи фасли эди. Бу даҳшатли ҳаёсизлик эвазига қўлга киритилган бахт хотираларидаги қандайдир мудҳиш, жирканч бир нарса эди. Анна ўзининг маънавий яланғочлигидан эзилар, бу нарса Вронскийга ҳам таъсир қиларди. Лекин қотил, ўзи қатл этган кишининг жасади олдида қанчалик даҳшатга тушмасин, бу жасадни пора-пора қилиб яшириши керак, қотил қатл йўли билан қўлга киритган нарсаларидан фойдаланиши керак.

Шунинг учун қотил ғазаб билан, гўё эҳтирос билан жасадга ташланади, уни судрайди, парчалайди; шунга ўхшаш Вронский ҳам унинг юзини, яланғоч елкаларини бўсалар билан қолади. Анна унинг қўлини ушлаб, қимир этмай ўтирарди. Ҳа, бу ўпишлар – ҳаёсизлик эвазига қўлга киритилган нарсалардир. Ҳа, ҳамиша меники бўлиб қоладиган бу ягона қўл эса – мен билан тил бириктирган шеригимнинг қўли. Анна бу қўлни лабларига келтириб ўтди. Вронский тиз чўкиб, Аннанинг юзига қараб дийдорига тўймоқчи бўлди; лекин у юзини яшириб, бир сўз ҳам демади. Ниҳоят, Анна ўзини зўрлаб ўрнидан турди-да, Вронскийни итариб юборди. Юзи ҳамон аввалгидай чиройли бўлса ҳам, аянч тусда эди.

– Ҳамма нарса битди, – деди Анна. – Менинг сендан бошқа ҳеч нима йўқ. Эсингда бўлсин.

– Жонимдек кўрганимни ҳеч қачон эсдан чиқара олмайман. Бу бахтнинг бир лаҳзаси учун...

– Қандай бахт! – деди Анна, жирканч ва даҳшат билан; бу даҳшат Вронскийга ҳам беихтиёр таъсир қилди. – Худо хайрингни берсин, ортиқ бир сўз ҳам айтма.

Анна дарҳол ўрнидан туриб, ўзини четга олди.

– Ортиқ бир сўз ҳам айтма, – деб такрорлади-ю, юзида Вронскийга ғалати туюлган совуқ бир умидсизлик ифодаси билан ундан айридди. Анна ҳозир қадам ташлаган янги ҳаёт олдида ҳис қилган номус, шодлик ҳиссини ва даҳшатни сўз билан ифода этолмаслигини сезар, шунинг учун бу ҳақда гапиришни, бу ҳисни номуносиб сўзлар билан булғашни истамас эди. Лекин кейинча ҳам, эртасига ва индинига ҳам, бу ҳисларнинг бутун мураккаблигини ифода қила биладиган сўзлар тополмадигина эмас, балки қалбида бор нарсаларни ўзича ўйлаб кўришга ярайдиган фикрлар ҳам тополмади.

«Йўқ, энди бу тўғрида ўйлай олмайман; кейин, тинчимни топганимдан кейин ўйлайман» деярдди у ўз-ўзига. Лекин фикр-ўйларига ором берадиган бу тинчлик келавермади; нима қилиб қўйганлигини, энди бошига нималар келишлиги ва нима қилиш кераклиги тўғрисидаги фикрлар ҳар гал миясига келганда, уни даҳшат босар ва бу фикрларни миясидан қувар эди.

– Кейин, тинчимни топганимдан кейин, – деярдди ўз-ўзига.

Аmmo тушида, ўз фикрларига ҳукмронлик қилиш ихтиёри қўлидан кетганда, аҳвол бутун шармандалиги, яланғочлиги билан кўз олдида гавдаланарди. Қарийб ҳар кеча тушига бир нарса кррар эди. Тушида уларнинг ҳар иккови ҳам эри бўлиб кўринар, иккови ҳам Аннани севиб-сўйпалар эмиш. Алексей Александрович Аннанинг қўлларини ўпиб йиғлар эмиш, нуқул: «Хайрият, энди яхши бўлди!» дермиш. Алексей Вронский ҳам ўша ерда, у ҳам Аннанинг

эри эмиш. Анна эса бурунлари ўзига имкон хорижда кўринган бу аҳволга ҳайрон бўлар, бу аҳволнинг ўнғайлигини, энди ҳар иккала эрининг ҳам бундан мамнун ва бахтиёрлигини кулиб туриб гапирармиш. Лекин бу туш худди қора босгандек Аннани қийнар, у ваҳм билан уйғониб кетарди.

ХИ

Левин Москвадан қайтган дастлабки кунларида, рад жавоб олиб, шарманда бўлганини эслаб ҳар сафар титраб, қизариб юрган кезларида ўзига шундай деярдди: «Физикадан бир олиб, иккинчи курсда қолганимда, ҳамма нарса барбод бўлди деб худди шундай қалтираган, лавлагидек қизарган эдим; опамнинг менга топширган ишини бузиб қўйганимда ҳам барбод бўлдим деб ўйлаган эдим. Хўш, оқибат нима бўлди? – Мана энди, йиллар ўтгандан сўнг, ўша нарсалар учун қайғурганимни эслаб ҳайрон қоламан. Бу қайғумнинг оқибати ҳам шундай бўлади. Замон ўтгандан сўнг бу нарсага ҳам парвосиз қарайдиган буламан».

Лекин орадан уч ой ўтиб кетган бўлса ҳам, бунга парвосиз бўлиб қололмади, балки худди биринчи кунлардаги сингари бу ҳодисани эслаганда юраги ўртаниб кетарди. Ҳеч таскин тополмасди, чунки кўп вақтлардан бери оила ҳаётини орзу қилиб келганига, ўзини бундай ҳаёт учун етилган ҳис қилганига қарамай, ҳамон уйланмаган ва уйланиш эҳтимолидан бурунгига нисбатан анча узоқлашган эди. Атрофидаги одамлар сингари, унинг ўзи ҳам шу ёшга етган кишининг сўққабош бўлиб қолиши яхши эмаслигини сезиб ўқинарди. Бир кун, Москвага жўнаш олдиди, ўзининг молбоқари Николайга (бу содда мужик билан ҳангомалашини яхши кўрарди): «Нима дейсан, Николай, уйланмоқчиман!» дегани ҳали-ҳали эсида. Ўшанда Николай шубҳасиз бажарилиши лозим

бўлган иш тўғрисида гапираётгандек: «Албатта, аллақачон уйланиш керак эди, Константин Дмитрич!» деган эди. Лекин уйланиш эҳтимоли ҳозир ҳар вақтдагидан ҳам узоқлашган эди. Кўнглидаги ўрин эса эгалланган, ҳозир ана шу ўринга таниш қизлардан биронтасини хаёлида қўйиб кўрса, бунинг сира-сира бўлиши мумкин эмаслигига қаноат ҳосил қиларди. Бундан ташқари, рад жавоб олганини, бу масалада ўзи ўйнаган ролини эслаганда уялиб ерга кириб кетгудек бўларди. Бу хусусда ўзининг ҳеч қандай айби йўқлигини ўз-ўзига неча марта айтса ҳам, буни эслаш шунга ўхшаш кишини уялтирадиган хотиралар сингари, уни қалтиратар, қизартирар эди. Ҳар қандай одамда бўлгани сингари, унинг ўтмишида ҳам виждонини азоблайдиган ёмон ишлар содир бўлган; лекин қилган ножўя ишлари тўғрисидаги хотира, бу арзимас, лекин уятли ҳодиса сингари азоб бермас эди. Юрагидаги бу яра ҳеч бир маҳал битадиган яра эмасди. Энди Китидан олган рад жавоби ва ўша кеча бошқалар назарида тушган аянч аҳволи ҳам шу хотиралар сирасига келиб қўшилди. Лекин вақт ва меҳнат ўз ишини қилмоқда эди. Бу оғир хотиралар унинг учун кўзга чалинмайдиган, лекин қишлоқ ҳаёти учун катта аҳамиятга эга бўлган ҳодисалар орқасида қолиб борарди. Ҳафтаалар ўтган сари Китини камдан-кам эслайдиган бўлиб қолди, у Китининг эрга теккани ёки яқинда эрга тегиши тўғрисидаги хабарни сабрсизлик билан кутар, бундай хабар оғриқ тишни суғуриб ташлагандай шифо беради деб кўз тутар эди.

Бу орада кишининг баҳрини очадиган гўзал баҳор етиб келди; ўсимликлар ҳам, жониворлар ҳам, инсонлар ҳам – ҳаммаси бараварига яйраб-яшнайдиган нодир баҳор ўзини кутгирмай етиб келди. Бу гўзал баҳор Левиннинг ҳисларини яна беш баттар кўзратган ва ўзининг ёлғизликда кечирадиган ҳаётини му-

стаҳкам, мустақил негизда қуриш учун ўтмишдаги ҳамма нарсалардан воз кечиш тўғрисидаги ниятини қувватлади. У қишлоққа қайтишда у ерда амалга оширмақчи бўлган ишларидан кўпгинасини ҳали-дануз бажармаган бўлса ҳам, лекин энг муҳими – пок ва тоза ҳаёт кечириш истаги амалга ошган эди – у бунга риюя қиларди. Разил бир ишни қилиб қўйиб, кейин азобини чекиб юрадиган Левин энди уятли иш қилмас, шунинг учун одамлар юзига тортинмай қарар эди. У Марья Николаевнадан февраль ойидаёқ хат олган эди; хатида Николай акасининг соғлиги ёмонлашиб бораётганлигини, лекин у муолажага кўнмаётганлигини хабар қилган эди; шу хат муносабати билан Левин Москвага бориб, акасини докторлар билан маслаҳатлашишга ва чет элга жўнаб, сув муолажасини олишга кўндириб келди. Акасини осонгина йўлга солишга ва жаҳдини чиқармасдан йўл харажатлари учун қарз ҳам беришга муваффақ бўлди. Бу иши учун ўзидан жуда мамнун эди. Баҳорда, айниқса, диққат талаб қиладиган хўжалик билан машғул бўлишдан ва китоб ўқишдан ташқари, Левин шу қиш хўжалик ҳақида бир асар ҳам ёза бошлади; бу асарнинг режасига кўра, хўжаликдаги ишчининг характери ҳам иқлим ва тупроқ қатори абсолют омил деб танилиши, шунинг учун қишлоқ хўжалиги фанининг бутун низом ва қондалари фақат тупроқ ва иқлим омилларига қарабгина эмас, балки иқлим, тупроқ ҳамда ишчининг ўзгармас, маълум характери омилларининг хулосаси бўлиши керак. Шундай қилиб, якка яшаганига қарамай ёки якка яшагани учун ҳам унинг ҳаёти иш ва ташвиш билан тўлиб-тошган, фақат ора-сира миясида чувалашган тарқоқ фикрларини Агафья Михайловнадан бошқаларга ҳам айтиш учун эҳтиёж сезар, бунга қарамасдан Агафья Михайловна билан ҳам кўпинча физика, хўжалик назарияси, айниқса фалсафа

тўғриларида муҳокамалар юритарди; фалсафа эса Агафья Михайловнанинг яхши кўрган фани эди.

Баҳор чехрасини узоқ вақтгача очмади. Рўзанинг сўнгги ҳафталарида ҳаво очик, совуқ бўлиб турди. Кундузлари қатқалоқлар эрир, кечалари эса совуқ етти даражага чиқиб олар эди; муз шу қадар қалин эдики, аравалар тўғри келган жойдан юриб кета-верарди. Пасха кунларида ҳам қор бор эди. Кейин, байрамнинг иккинчи куни бирдан илиқ шамол эсди, қора булутлар босиб келди, уч кеча-ю уч кундуз илиқ жала куйди. Пайшанба куни шамол тинди-да, табиатда юз бераётган ўзгаришлар сирини яширмоқчи бўлгандай, қуюқ кулранг туман тушди. Туман ичида сувлар шалдираб оқар, музлар қасирлаб ўринларидан кўчар, лойқа сувлар кўпириб, то Қизил Горкагача ёйилиб борарди; кечкурун туман парчаланди, қора булутлар паға-паға бўлиб тарқалди, баҳорнинг ёрқин, чинакам чехраси кўринди. Эрталаб чарақлаб чиққан қуёш кечаси сув юзида пайдо бўлган юпқа музларни бир зумда эритди, уйғонган ердан кўтарилган буғлар билан илиқ ҳаво ларзага келди. Бултурги ўланлар ҳам, янгидан ниш уриб чиқаётган ёш ўтлар ҳам яшил тус олди; калина (бодрезак), қарагай ва ёпишқоқ хушбўй оқ қайинларининг куртаклари бўртди, уяларидан учиб чиққан асаларилар тиласимон гуллар билан ўртилган новдалар устида ғувилаша бошлади. Музлаб қолган яшил бахмал экинлар устида тўрғайлар кўзга кўринмай бўзлайди, қорамтир сув босиб ётган пастликлар ва ботқоқлар тепасида лойхўрақлар чийинлайди, турналар, ғозлар баҳор нағмаси билан баланд-баландларда учиб ўтади. Туллаган, фақат у ер бу еридагина туки қолган қорамоллар ўтлоқларда маърашади, қинғироёқ қўзилар алангланиб маърашган оналари теварагида чопишиб ўйнашади, яланг оёқларнинг изи тушган ва қурий бошлаган ёлғиз оёқ йўлларда болалар ризиллаб

югуришади, ҳовузлардан бўз чайқагани келган хушчақчақ аёлларнинг шанғилари, ҳовлилардан эса омоч ва молаларини тузатаётган деҳқонларнинг болта дурларлари эшитилади. Чинакам баҳор келган эди.

ХIII

Левин каттакон этигини ва биринчи марта пустинини эмас, мовут пальтосини кийди-да, офтобда ялтираб, одамнинг кўзини қамаштирган ариқлардан ҳатлаб, гоҳ муз устидан юриб, гоҳ ёпишқоқ лойга ботиб хўжалигини айлангани чиқди.

Баҳор – режа ва ният фасли. Левин ҳовлига чиқди-да, баҳорда бўртиб қолган куртакларидаги ёш сурх навдалари, шоҳлари қаёққа ва қандай ўсишини ҳали-бери билмаган дарахт сингари, ўзининг яхши кўрган хўжалигида ҳозир қандай ишга қўла уришини тузукроқ билмаса ҳам, лекин мянса яхши ният ва орзулар билан тўлиқ эканини сезиб турарди. Ҳаммасидан аввал молхонага кирди. Сигирлар қўрага қўйиб юборилган эди, силлиқ юнглари йилтйилт қилиб турган сигирлар қуёшда исинишар, далани қўмсаб маърашарди. Левин энг нозик чизиқларигача таниш бўлган сигирларини завқ билан томоша қилгандан сўнг уларни далага ҳайдаб, бузоқларни қўрага чиқаришни буюрди. Подачи далага чиқар эканман деб қувониб, югурганича тайёрлангани кетди. Молбоқар аёллар этакларини липпа уришиб, ҳали қуёшда қорайиб улгурмаган оппоқ яланг оёқлари билан лой кечиб югуришар, баҳор шодлигидан диринглаб маърашиб юрган бузоқларни қўлларида хивич билан қўрага қувиб ҳайдашарди.

Левин бу йил ниҳоят даражада яхши етилган ёш молларни ҳавас билан томоша қилгандан сўнг (эрта турилган бузоқлар мужикларнинг сигирларига, Па-

ванинг уч ойли боласи эса бир ёшлик сигирларга тенг келарди) уларнинг олдига товорани чиқартириб, пичанини панжара ичида беришни буюрди. Лекин кузда қилинган панжаралар қиш ичи ишлатилмагани учун баъзи ерлари қийшайиб, синиб қолибди. У наряд бўйича янчиқ машинасини тузатиши керак бўлган дурадгорга одам юборди. Одам борса, масленица байрамидан олдин битказилиши керак бўлган молаларни таъмир қилаётган экан. Бу хабарни эшитиб, Левин жуда хафа бўлди. Неча йиллардан бери бутун куч-қуввати билан тиришиб-тирмашганига қарамай, хўжалигидаги бу тартибсизлик ҳеч хотима топмагани учун жаҳли чиқди. Суриштириб билса: панжаралар қишда ишлатилмагани учун отхонага киритиб қўйилган экан, у ерда синдириб юборишибди, чунки асда бузоқларга мослаб, енгил-салти ясашган экан. Бундан ташқари, яна шу нарса ҳам маълум бўлдики, қишдаёқ кўздан кечирилиб, шикаст-рехтлари тузатиб қўйилсин деб буйруқ берилган бўлса-да, молалар билан қишлоқ хўжалик асбоблари ҳали ҳам тузатилмабди; ҳолбуки бу иш учун атайин учта чўпкор уста ажратилган эди; мана энди, мола босиш зарур бўлиб қолган пайтдагина молаларни тузатишга киришибди. Левин приказчигига одам юборди-ю, кейин ўзи ҳам уни қидириб кетди. Приказчик ёқа ва барларига барра қопланган узун пўстин кийган. Қўлидаги чўпни синдириб ўйнагани ҳолда омборхонадан келар, бугун атрофда чарақлаган ҳамма нарса қатори унинг ҳам кўзлари порлар эди.

- Нега дурадгор янчиқ машинасини тузатмабди?
- Сизга кеча хабар қилмоқчи эдим: молаларни тузатиш керак. Бугун-эрта ер ҳайдай бошлаймиз.
- Қишда нима қилдинглар?
- Устада нима ишингиз бор эди?
- Бузоқ кўрасидаги панжаралар қаерда?

– Ўз жойига келтириб қўйинглаар деб буюриб эдим. Асли бу одамларга ишингиз тушмасин! – деди приказчик қўлини силтаб.

– Бу одамларга эмас, бу приказчикка ишим тушмасин! – деди Левин қизишиб. – Менга айтинг, ахир сизни нега ишга олганман? – деб Левин қичқирди. Лекин бу хил қичқириш-ҳайқиришдан фойда йўқлигини эслаб, сўзини ярмида тўхтатди-ю, чуқур хўрсинди. Бир оз жим тургандан сўнг: – Хўш, экишни бошласа бўладими? – деб сўради.

– Туркинонинг нарёғига эрта ё индиндан эка бошласак бўлади.

– Бедани-чи?

– Василийни Мишьяка билан чиқардим, экиш-япти. Фақат ер лой, уруғ ерни ёриб чиқадиими-йўқми, билмайман.

– Неча ботмон ерга?

– Олти ботмонга.

– Нега ҳаммасига эмас? – деб қичқирди Левин.

Бедани йигирма ботмон эмас, фақат олти ботмон ергагина эктираётгани Левинга яна ҳам алам қилди. Ҳам назарий жиҳатдан, ҳам ўзининг шахсий тажрибаси жиҳатдан бедани мумкин қадар барвақт, ҳатто қор кетмасдан экилганда яхши натижа берарди. Лекин Левин ҳеч маҳал бунга муваффақ бўлолмасди.

– Одам йўқ. Бу одамлар билан нима ҳам қилиб бўлади? Учаси ишга чиқмади. Мана энди Семён...

– Одамларни хашакдан олинг эди.

– Олдим.

– Қани улар?

– Бештаси компот қиляпти (яъни компост⁹⁹ демоқчи). Тўрттаси сулини шопиряпти; димиқмасмикан деб қўрқаман-да, Константин Дмитрич.

⁹⁹ Компост – турли ўғитлар аралашмаси (Тарж.).

«Димикмасмикан» деган иборанинг уруғлик учун ажратилган инглиз навли сули барбод қилинди демак эканлигини Левин жуда яхши биларди, демак, у тайинлаган нарсани яна қилишмабди.

– Эй рўза кунлари айтганман-а, лапашанг!.. – деб қичқирди Левин.

– Хафа бўлманг, ҳаммасини тўғрилаймиз.

Левин жаҳли чиқиб қўлини силтади-да, омборга сулини кўргани бориб, отхонага қайтиб келди. Сули ҳали бузилмаган эди. Ишчилар уни кураклар билан шопиришаётган экан, ҳолбуки пастки омборга тўкиб юбориш мумкин эди. Левин шундай қилишни тайинлагандан сўнг, беда экишга юбориш учун бу ердан иккита ишчини олди-да, жаҳлидан тушди. Бундан ташқари, кун шундай ажойиб эдики, аччиғланиб бўлмас эди.

Қудуқ ёнида енгларини шимариб олиб коляскасини юваётган кучерига:

– Игнать! – деб қичқирди. – Отлардан бирини менга эгарлаб бер...

– Қайси бирини хоҳлайдилар?

– Майли, Колпикни эгарлай қол.

– Хўп бўлади.

Приказчик шу атрофда Левиннинг кўзида ивирсиб юарди; отни эгарлаб бўлишгунча Левин приказчик билан ярашиб олиш учун уни ёнига чақирди-да, баҳорда қилинадиган ишлар ва хўжалик режалари ҳақида гапира бошлади.

– Гўнгни ташиш ишларини барвақт бошлаш керак. Бу ишлар эртанги пичан ўримиғача тамомланиши лозим. Намини кетказмаслик учун узоқдаги далалар плуг билан пешма-пеш ҳайдаб туриласин, пичаннинг ҳаммаси тенгшерикликка берилмасин, аста-секин мардикорлар қўли билан йириштириб олинсин.

Приказчик диққат билан қулоқ солиб турар, афтидан, хўжайинининг чамалаб қўйган ишларини маъқуллашга тиришар эди; лекин бунга қарамасдан унинг юзида Левинга ниҳоят даражада таниш бўлган ва ҳамиша Левинни асабийлаштирадиган умидсизлик, ғамгинлик аломатлари бор эди. Бу аломатлар: «Тузук, бу гапларингиз маъқул, лекин яна худо билади», – дея эди.

Левинни ҳеч нарса приказчикнинг ана шу оҳангдаги гапи қадар хафа қилмас эди. Лекин бу Левиннинг қўлидан ўтган ҳамма приказчиклар учун умумий бир хусусият эди. Уларнинг ҳаммаси ҳам Левиннинг мўлжаллаб қўйган нарсаларига шу хилда қарашар эди, шунинг учун ортиқ у аччиғланмас, фақат хафа бўлар, ўзи «худо билади» деб аташдан бошқа ном тополмаган ва ҳамиша ўзига қарши қўйилган ана шу табиий кучга қарши курашиш учун ўзида яна ҳам кўпроқ ғайрат туғилиб борганини ҳис қиларди.

– Қўлимиз тегса, Константин Дмитрич, – деди приказчик.

– Нега қўлингиз тегмайди?

– Яна албатта ўн беш киши ёллаш керак. Одам йўқ, ҳеч ким келмайди. Бутун келишувди. Ёз ишлари учун етмиш сўмдан сўрашяпти.

Левин жим бўлиб қолди. У яна ўша кучнинг қаршилигига учраган эди. Улар қанчалик тиришиб-тирмашмасин, бу баҳога қирқдан, ўттиз еттидан, ўттиз саккиздан ортиқ ишчи ёллаша олмасликларини биларди. Қирқтасини ёллашлари мумкин, аммо ортигини ёллай олмасдилар. Шундай бўлса ҳам, у курашмасдан туrolмасди.

– Одамлар келмаётган бўлса, Сура билан Чефировкага одам юборинг. Қидириш керак.

– Юборишга-ку юбораман-а, – деди Василий Фёдорович бўшашиб, – отларнинг мазаси қочиб қолган-да.

– Яна оламиз, – деди-ю Левин, кейин кулиб туриб илова қилди: – биламан, сиз шунақа, озроқ бўласин-у ёмонроқ бўласин дейсиз; лекин бу йил сизни ўз ихтиёрингизча иш қилдириб қўймайман. Ҳаммасини ўзим қиламан.

– Чамамда, шундоғ ҳам жуда кам ухлайсиз. Хўжайинимиз кўз ўнгида ишласак хурсанд бўламиз...

– Демак, Берёзовий Долнинг нариги томонига беда экишяпти, а? Қани, бир бориб кўриб келай-чи, – деди Левин, кучер келтирган кичкина бўз отга мина туриб.

– Сойдан ўтолмайсиз, Константин Дмитрич, – деб орқасидан қичқириб қолди кучер.

– Хўп, ундай бўлса ўрмондан кесиб ўтаман.

Левин қантариқда тобига етган ва кўлмак сувлар устида пишқириб, жиловини тортиб бораётган отни билчиллаган қўрадан ҳайдаб чиқди-да, тўғри далага қараб сурди.

Левин мол қўраси ва ғалла омборида вақтичов бўлган бўлса, энди далага чиқиши билан қувончга тўлиб кетди. Ўйноқи бўз отнинг йўрғасига монанд бир меъёрда чайқалиб, ўрмон ичида, у ер бу ерда қолган қор уюмлари устидан ўтиб, қор ҳиди келиб турган илиқ ҳавони ичига ютиб борар ва пўстларида майсалар кўкариб, куртаклари бўрта бошлаган ҳар бир дарахтидан қувонарди. Ўрмондан чиққанда, кўзлари ўнгида, каттакон майдонда яшил гилламга ўхшаш экинзор ястаниб ётарди; даланинг ҳеч ерида сув босган ёки тақир ер йўқ эди, фақат чуқурликларда ҳали эриб улгурмаган қорлар оқаришиб кўринарди, холос. Экин майдонини бир деҳқон оти ва унинг ёнида ўйноқилаб юрган тойчоғи оёқ ости қилиб юрганини кўрганда ҳам жаҳли чиқмади (рупара келган бир мужикка уларни ҳайдаб чиқаришни буюрди), йўлда учраган Ипат мужикнинг мазаҳли, аҳмоқона жавоби ҳам жиғига тегмади.

Ипатдан: «Ҳа, Ипат, тезда уруғ сочишга бошлай-мизми?» деб сўраганда, у: «Аввал ерни ҳайдаш керак, Константин Дмитрич», – деб жавоб берган эди. Левин қанча узоққа борса, баҳри ҳам шунча очилиб, миясига хўжаликни яхшироқ олиб бориш хусусида бири-биридан яхшироқ режалар келарди: толларни далаларнинг қунгай томонига экиш керак, шундай қилинганда остида қорлар йиғилиб қолмайди; даланинг олти ҳиссасини гўнг солинадиган ва уч ҳиссасини эҳтиёт шартдан пичан экиладиган қилиб бўлиш, даланинг энг узоқ четига мол қўраси қуриб, ҳовуз қавлатиш керак; далани табиий йўл билан ўғитлаб туриш учун эса ҳайвонларга тевараги тўсиқ билан ўралган кўчма молхоналар яшаш лозим. Шундай қилинганда, 300 ботмони бўғдой, 100 ботмони картошка ва 150 ботмони йўнричқа бўлади, бир ботмони ҳам ортиқ ер қолмайди.

Левин хаёли шундай нарсалар билан банд экан, экинни бостирмаслик учун отини эҳтиёт билан марзаларда юргизиб, беда экишаётган мардикорлар ёнига етиб келди. Уруғлик солинган арава марзада эмас, экин ичида турган эди; лалмикорни гилдираклар эзиб, от босиб ташлабди. Иккала мардикор ҳам марзада ўтириб, афтларидан, бир трубкадан чекишаётган эди. Аравадаги беда уруғи аралаштирилган тупроқ майдаланмабди, аксинча, юмалоқланиб, кесак бўлиб қолибди. Василий деган мардикор хўжайинини кўриб аравага келди, Мишка эса уруғни соча бошлади. Бу яхши эмас эди, аммо Левиннинг ишчиларга камдан-кам жаҳди чиқарди. Василий ёнига келганда, Левин отини марзага қўйишни буюрган эди, Василий:

– Ҳечқиси йўқ, хўжайин, кўкараверади, – деб жавоб қилди.

– Қўй, ақл ўргатма, қил деган нарсани қилавер, – деди Левин.

Василий:

– Хўп бўлади, – деб жавоб қилди-ю, отининг бошини ушлади. Кейин табиатсозлик қилиб: – Аммо экинниям қулинг ўргилсин қилиб экяпмиз, Константин Дмитрич, – деди, – жудаям. Фақат юриш қийин бўляпти! Ҳар чорифимизга бир пуддан лой ёпишади-я!

– Нега уруққа аралаштирилган тупроқни эламадинлар? – деб сўраган эди Левин.

Василий бир ҳовуч уруғ олди-да, тупроқни кафтида эзиб туриб:

– Мана шунақа эзиб сочамиз, – деб жавоб берди.

Тупроқни эламасдан берганликлари учун Василий айбдор эмас эди, шундай бўлса ҳам бу нарса Левинга алам қилди.

Левин хафагарчилигини босиш, ёмон бўлиб кўринган нарсаларни яхшига айлантириш учун неча марталаб синовдан ўтказган ва фойдасини кўрган воситасини ҳозир ишлатди. У оёғининг ҳар бирига ёпишган лой лўмбозини судраб, зўрға-зўрға юриб бораётган Мишкага бир оз қараб турди-да, отдан тушиб, Василийдан уруғ халтасини олди-ю, ўзи сепа бошлади.

– Қаерда тўхтаб эдинг?

Василий белги қўйган жойини оёғи билан кўрсатгандан кейин Левин тупроқ аралаш уруғни ўзи билганича сепа кетди. Худди ботқоқдаги сингари юриш қийин эди, Левин бир тахта жойга сепгунча терга пишди, тўхтаб, уруғ халтасини Василийга берди.

– Ҳа-да, хўжайин, ёзда бу тахтани кўриб мени сўкасиз-да, – деди Василий.

Левин қўлланган воситасининг таъсирини сезиб суюнди-да:

– Нимага? – деб сўради.

– Ёзда биласиз. Фарқини кўрасиз. Бир қаранг, ўтган баҳор мен қаерга сепган эдим. Худди қўл билан

Ўтқазгандек текис чиқди! У ёғини суриштирсангиз, Константин Дмитрич, мен худди ўз отамнинг экинни экаётгандек жон куйдирыпман. Ҳафсаласизлик билан иш қилишни ўзим ҳам ёмон кўраман, бошқага ҳам қилдирмайман. Хўжайинга яхши бўлса, бизга ҳам яхши. Бунга қаранг, – деди Василий, далага ишора қилиб, – кўрган кишининг баҳри-дили очилади.

– Баҳор зап яхши келди-да, Василий.

– Қарилар бунақа баҳорни кўрган эмасмиз дейишади. Уйга борувдим, бизнинг бобой ҳам уч чорак буғдой экиб олибди. Униб чиққан экан, жавдардан ҳеч ажратиб бўлмайди, дейишади.

– Сиз буғдойни анчадан бери экасизми?

– Ия, узоғ йили ўзингиз ўргатгансиз-ку; эсингиздами, менга икки пуд уруғлик ҳадя қилгансиз. Чорагини сотиб, уч чорагини экканмиз.

Левин от ёнига қайта туриб:

– Ҳа-да, кесақларини эзиб сеп, – деди, – иннайкейин, Мишкага ҳаш ҳазир бўл. Яхши униб чиқса, ҳар десатинасига элик тийиндан сийлов бераман.

– Саломат бўлинг. Ҳали ҳам сиздан ўла-ўлгунча миннатдормиз.

Левин отига миниб, ўтган йил беда экилган далага ва плут билан ҳайдалиб, баҳорикор буғдойга тайёрлаб қўйилган майдонга кетди.

Буғдой ўриб олинган жойда беда яхши униб чиқибди. Бултур ўриб олинган буғдойларнинг синиқ поялари орасида бедалар кўкариб турарди. Отнинг туёғи чала-чулпа эриган ерга ботиб кетар, шалоп-шалоп қилиб борарди. Плут билан ҳайдалган ерлардан бутунлай ўтиб бўлмас, фақат музлари эримеган жойлардангина юришга тўғри келар, эриган жўяқларда эса от оёғи тиззасигача ботиб кетарди. Ер жуда яхши ҳайдалибди, икки кундан кейин мола босиб, экиб юбориш мумкин. Ҳамма ишлар аломат, ҳамма ишлар жойида – одамнинг баҳрини очар эди. Левин

қайтишда, суви камайгандир, деган умид билан сой орқали қайтди. Тўғридан ҳам, сойдан бемалол ўтиб, иккита ўрдак учирди. «Ўрмон лойхўраги ҳам бўлса керак», – деб ўйлади. Уйга бурилишда ўрмон қоровулини учратган эди, у ўрмон лойхўраги ҳақидаги тахминни тасдиқ этди.

Левин тушликка улгуриш ва милтиғини кечки овга тайёрлаш учун отини йўрттириб кетди.

XIV

Левин кайфи жуда чоғ бўлиб уйга яқинлашганда, уйнинг катта эшиги томонидан қўнғироқ товушини эшитди.

«Темир йўлдан биров келган чиқар, – деб ўйланди у, Москва поезди худди шу вақтда келади... Ким келди экан? Борди-ю, Николай акам келган бўлса-я? Эҳтимол, сув муолажасига кетарман, эҳтимол, сенинг олдингга борарман, деган эди-ку». Николай акаси ўзининг бу бахтиёр баҳор кайфи-сафосини бузиб қўйишидан қўрқиб, биринчи дақиқаларда қўнғили бир оз хира бўлди. Лекин қўнғили хира бўлгани учун уялди-да, хаёлан дарҳол қучоғини очгандай бўлди ва бу келган кишининг акаси бўлишини меҳр тўла бир севинч, бутун қалб билан кутди. Отни ҳайдаб акация дарахтининг орқасига ўтди-да, темир йўл станциясидан келаётган уч отли почтахона чанасини ва унда ўтирган пўстинли бир жанобни кўрди. У акаси эмас эди. «Ҳеч бўлмаса дардлашадиган бир дуруст одам бўлсайди!» деб ўйланди у. Кейин иккови қўлини бараварига кўтариб, суюнганидан:

– Э! – деб қичқирди. – Ана азиз меҳмон! Хўп келдинг-да, бошим осмонга етди! – деди Степан Аркадьични таниб.

Левин: «Эрга текканми, тегмаган бўлса, қачон тегади, ҳаммасини билиб оламан», деб ўйланди.

У мана шу гўзал баҳор кунда Китини эслаганда юраги жазилламаганини ҳис этди. Қаншарига, бетига ва қошларига лой сачраган, лекин шодлик ва соғлиқ барқ уриб турган Степан Аркадьич:

– Ҳа, мени кутмовдингми? – деди. Кейин уни қучоқлаб ўпгандан сўнг: – Аввало, сени кўргани келдим – бу бир, сўнгра ов қилай деб келдим – бу икки ва, ниҳоят, Ергушоводаги ўрмонни сотгани келдим – буниси уч, – деди.

– Жуда соз! Қандай ажойиб баҳор, а? Чанада қандай қилиб келдинг?

– Аравада келсак яна ҳам қийналардик, Константин Дмитрич, – деб жавоб берди таниш кучер.

Левин севинчи ичига сиғмаган ёш бола табассуми билан жилмайиб:

– Келганингга жуда хурсандман, жуда-жуда хурсандман, – деди астойдил.

Левин дўстини меҳмонлар учун ажратилган хонага бошлаб келди; Степан Аркадьичнинг буюмларини: қопини, филофдаги миатиғини, сигара халтасини ҳам орқадан олиб келишди. Меҳмони ювиниб, кийимларини ўзгартириб олгунча уни ёлғиз қолдириб, ер ҳайдаш ва беда экиш тўррисида топшириқлар бериш учун ўзи конторага кириб кетди. Ҳамма вақт уй шаънига доғ туширмаслик учун куйиниб юрадиган Агафья Михайловна уни даҳлизда тўхтатиб, тушликка нима овқат қилиш тўррисида фикрини сўради. Левин:

– Хоҳлаган овқатингизни қилдираверинг, фақат тезроқ бўлсин, – деди-ю, приказчик ёнига кириб кетди.

Левин конторадан қайтиб келганда, бу орада ювиниб-тараниб олган Степан Аркадьич ўз эшигидан чарақлаб чиқиб келди, шундан кейин икковлари бирга юқорига чиқиб кетишди.

– Сеникига эсон-омон етиб келганимга жуда хурсандман-да! Сен бу ерда қилаётган ажойиб ишларнинг сир-асрорини энди билиб оламан-ку. Ростини айтсам, сенга ҳавасим келади. Қара, қандай ажойиб уйинг бор, ҳамма нарса жойида! Ҳамма ёқ ёп-ёруғ, кишининг баҳри очилади, – деярни Степан Аркадьич, ҳамма вақт баҳор бўлавермаслигини, кунларнинг ҳам шу кунгидай очиқ туравермаслигини эсидан чиқариб. – Энаганг ҳам бир ажойиб хотин экан! Олдига оқ фартуғ тутиб олган жононгина чўри қиз бўлса яна ҳам яхши бўларди-я, лекин сендай тарки дунё қилган, жиддий одамга шунинг ўзи яхши.

Степан Аркадьич жуда кўп қизиқ янгиликларни айтиб берди, булардан бири Левинни айниқса қизиқтирарди: бу акаси Сергей Иванович шу ёз Левиннинг ёнига қишлоққа келиш ҳаракатида эканлиги тўғрисидаги хабар эди.

Степан Аркадьич Кити тўғрисида, умуман Шчербацкийлар ҳақида бир оғиз ҳам сўз айтмади, фақат хотинидан салом айтди, холос. Левин у кўрсатган назокатдан миннатдор бўлди ва меҳмон бўлиб келгани учун чин қалбидан суюнди. Левин танҳо турган кезларда ҳамиша миясида жуда кўп фикрлар тўпланса, юрагида беҳад ҳислар йиғилса ҳам, лекин буларни теварагидаги одамларга ёрилиб айтолмасди; мана энди у баҳорнинг шоирона қувончларини, ҳўжалигидаги муваффақиятсизлиги ва режаларини, ўқиган китобларига оид фикр ва мулоҳазаларини, айниқса, ҳўжалик ҳақидаги барча эски асарларни таниқид қилиш асосига қурилганини ўзи ҳам сезмай ёзаётган асарининг ғоясини Степан Аркадьичга бирма-бир ҳикоя қила кетди. Ҳамма нарсани имо-ишорадан пайқаб оладиган, ҳаминша диалекшалар қиладиган Степан Аркадьич бу сафарги келишида яна ҳам диалект эди; Левин унда ўзига ҳурмат ва тўб меҳр-муҳаббат пайдо бўлганини сезиб хурсанд бўлди.

Агафья Михайловна билан ошпазнинг тушликни нихоятда ширин тайёрлаш учун кўрсатган жонбозликлари шу билан натижаландики, жуда ҳам очиққан иккала дўст бир оз тамадди қилиб олгани ўтиришди-ю, қоринларини ёғ суртилган нон, яхна гўшт ва тузланган қўзиқоринлар билан тўйдириб олишди; кейин Левин шўрвани пирожоксиз келтиришни буюрди, ҳолбуки ошпаз меҳмонни пирожоклар билан ҳайратда қолдирмоқчи эди. Степан Аркадьич бошқа хил таомларга одатланиб қолган бўлса ҳам, ҳамма нарсани, ўт солинган ароқни ҳам, нонни ҳам, мойни, айниқса, яхна гўштни ҳам, қўзиқоринни ҳам, ачитқи шўрвасини ҳам, оқ қайлали товуқ гўштини ҳам, оқ қрим виносини ҳам жуда мақтади.

Қовурмани еб бўлгандан кейин каттакон бир папиросни тутатиб туриб:

– Жуда соз, жуда ҳам ажойиб! – деб мақтади. – Мен худди пўртанада қолиб, шовқин-суронли пароходдан тинчгина соҳилга тушиб келгандай бўлдим. Демак, сенинг фикрингча, ишчи унсури алоҳида ўрганилиши ва хўжаликни бошқариш усуларини танлашда унга риоя қилиниши керак. Эй, бундай нарсаларга менинг фаҳмим етмайди, лекин, менингча, назария ва унинг ҳаётга татбиқ этилиши ишчига ҳам ўз таъсирини ўтказади.

– Шошмай тур, мен сиёсий иқтисод тўғрисида гапираётганим йўқ, хўжалик фани ҳақида гапиряпман. Хўжалик фани ҳам, табиий фанлар сингари ҳам маълум ҳодисаларни кузатиб бориши, ҳам ишчининг иқтисодий, этнографик жиҳатларини...

Шу пайт Агафья Михайловна қиём кўтариб кириб келди. Степан Аркадьич семиз бармоқларининг учини ўпиб:

– Яшанг, Агафья Михайловна, – деди, – яхна гўштингиз, ўт солинган ароқингиз жудаям ажойиб

бўпти-я!.. Турдикми энди, Костя? – деб илова қилди кейин.

Левин учлари яланғоч дарахтлар орқасида ботиб бораётган қуёшга деразадан қараб:

Қани, кетдик, Кузьма, аравани кўш! – деди-ю, югуриб тушиб кетди.

Степан Аркадьич пастга тушгандан сўнг лакли яшиқдан парусин жилдини ўзи авайлаб чиқарди-да, яшиқни очиб, ундаги қимматбаҳо, янги хил милтиғини йиғиштира бошлади. Кузьма, анчагина ароқ пули ўмариш ниятида Степан Аркадьич ёнидан кетмас, унга пайпоқларини, этикларини кийдирар, Степан Аркадьич ҳам жон деб турар, қаршилик қилмас эди.

– Савдогар Рябининни бутун кел деб буюрган эдим, мабодо келиб қолса, кутиб олишсин, шу ерда пойлаб турсин, тайинлаб қўй, Костя...

– Нима, ўрмонингни Рябининга сотяпсанми?

– Ҳа, нимади, танийсанми уни?

– Бўлмаса-чи, албатта танийман. Мен ҳам у билан «бор барака» қилишганман.

Степан Аркадьич кулди. «Бор барака» савдогарнинг яхши кўрган сўзлари эди.

– Ҳа, гаплари жуда ҳам қизиқ. Хўжайиннинг қаёққа кетаётганини пайқабсан-да! – деди у, Левин атрофида парвона бўлиб гингшиб, гоҳ кўлини, гоҳ милтиғи билан этигини ялаётган Ласкани силаб.

Улар ташқарига чиқишганда, арава эшик олдида тахт турган эди.

– Борадиган жойимиз яқин бўлса ҳам арава кўштирдим ё пиёда борайликми?

Степан Аркадьич аравага яқин келиб:

– Йўқ, аравада бора қолайлик, – деди. У аравага чиқди-да, йўлбарс териси билан оёқларини ўраб ўтирди, кейин сигара чекди. – Чекмаганингга ҳайронман! Сигара фақат кайф берадигина эмас, бал-

ки самовий лаззат бағишлайди ҳам. Мана буни ҳаёт деса бўлади! Қандай яхши-я! Мен ҳам жон-жон деб шундай яшардим!

Левин кулимсираб:

– Хўш, қўлингни ким ушлаяпти? – деди.

– Йўқ, сен бахтли одамсан. Яхши кўрган нарсаларингнинг ҳаммаси муҳайё. Отни яхши кўрасан – отларинг бор, итни яхши кўрасан – итларинг бор, овни яхши кўрасан – ов қиладиган қуролинг ва жойларинг бор, хўжаликни яхши кўрасан – хўжалигинг ҳам бор.

Левин Китини эслаб:

– Балки, бор нарсаларимдан қувониб юрганам учун ҳам, йўқ нарсанинг дардини чекмасман, – деди.

Степан Аркадьич гапнинг маъносига тушунди, унга бир қараб қўйди-ю, ҳеч нима демади.

Облонский Левиннинг Шчербацкийлар ҳақида гап очилишидан қўрққанини ўзига хос бир зийраклик билан сезиб, бу ҳақда ҳеч нима демагани учун Константин Дмитрич ундан миннатдор бўлди; лекин Левин ўзини қийнаётган нарсани ҳозир билгиси келса ҳам, бу ҳақда гап очишга журъат қилолмас эди.

Левин фақат ўзи тўғрисидагина ўйлаш яхши эмаслигини англаб:

– Хўш, ўзингнинг ишларинг қалай? – деб сўради.

Степан Аркадьичнинг кўзлари чақнаб кетди.

– Сен ахир ўзингнинг ҳалол нонинг турганда, бировнинг кулчасига кўз олайтиришни ёқтирмайсан, сен буни жиноят деб биласан; мен эса ҳаётни муҳаббатсиз тасаввур қилолмайман, – деди у Левиннинг саволини ўзича тушуниб. – Нима қилай, бўлган-турганим шу бўлса, лекин бу нарсанинг бошқаларга зиёни қанча оз бўлса, ўзинг учун нашъаси шунча кўп...

– Нима, яна янгисини топдингми дейман? – деб сўради Левин.

– Топдим, оғайни! Ўзингдан ўтар гап йўқ, ҳури-лиқо... тушингга кириб турадиган хотинлар бўлади... сен буларни биласан... ана шунақалари ўнгингда ҳам топилади... Қиёмат хотинлар. Хотин деган нарса шундай бир оламки, уни қанча ўрганмагин, яна ҳамма вақт ундан янги нарса топасан.

– Ундай бўлса, ўрганмаган маъқул.

– Йўқ. Қайси бир математик лаззат – ҳақиқатни топишда эмас, уни қидиришда, деган экан.

Левин жим ўтириб қулоқ солди. У ҳар қанча ҳаракат қилмасин, бари бир, дўстининг руҳий ҳолатини тушуна олмас, унинг ҳисларини ва ундай хотинларни ўрганишдан оладиган лаззатнинг нимадигини кўз олдига келтиролмас эди.

XV

Ов қилинадиган жой сой тепасида, кичкина ўрмончада эди. Ўрмонга етишганда, Левин аравадан тушиб, Облонскийни қори эриб бўлган, йўсян билан қопланган сизот ернинг бир четига бошлаб борди. Ўзи эса бериги томондаги қўш қайин ёнига қайтиб келди-да, миатиғини қуриб қолган пастки бутоғига суяб қўйиб, кафтанини ечди, камарини боғлади, кейин қўлларини бемалол ҳаракат қила олиш-олмаслигини текшириб кўрди.

Орқасидан эргашиб юрган қари, туклари оқарган Ласка рўпарасига секин ўтириб, қулоқларини диккайтирди. Қуёш катта ўрмон орқасида ботиб борарди, толтерақлар орасида ўсган оқ қайинлар куртаклари бўртиб, очилай-очилай деб ётган шохларини солинтириб, оқшом шафағида кўзга ёрқин чалиниб турарди.

Ҳали қорлари эриб битмаган қалин ўрмондан илон изи бўлиб оқаётган суварнинг шилдираши эшитиларди. Майда қушлар чирқиллашар, ора-сира дарахтдан дарахтга учиб ўтишарди.

Атрофни қоплаган чуқур сукунат ичида ернинг эриши ва кўкатларнинг ўсиши билан бултурги хазонларнинг шитирлагани эшитилади.

Левин ниш уриб чиққан ёш кўкат ёнидаги қорамтир бир дарахт япроғининг қимирлаганини сезиб: «Аломат! Эшитилиб, кўриниб турибди-я кўкатнинг ўсаётгани!» – деб ўйлади. У тик туриб те-варакка қулоқ солар, гоҳ пастга, устини йўсин қоплаган ҳўл ерга, гоҳ қулоқларини динг қилиб пойлаган Ласкага, гоҳ рўпарасидаги тоғ этагида ёйилиб ётган яланғоч дарахтзорга, гоҳ пара-пара оқ булутлар қоплаб бораётган хира осмонга қарарди. Бир қарчирай қанотларини оғир-оғир қоқиб, узокдаги ўрмон устидан, жуда-жуда баланддан учиб ўтди; яна бири ҳам ўша томонга учиб ўтиб кўздан ғойиб бўлди. Қушлар чакалақда тобора қаттиқроқ чуғуллаша бошлади. Яқин бир ерда укки ҳувлаган эди, Ласка бир сесканиб, бир неча қадам жойга биқиниб борди-ю, бошини бир ёнга эгиб, қулоқ сола бошладди. Соғ орқасидан какку қушнинг овози эшитилди. Оддий товуш билан икки марта кукулагандан сўнг овози бўрилди, шошиб қолиб, сайрашидан адашди.

Степан Аркадьич бута орқасидан чиқиб:

– Аломат! Какку қуш ҳам бор! – деди.

Левин:

– Ҳа, эшитяпман, – деб жавоб берди, ўзига ёқмаган овози билан ўрмон сукунاتини бузгани учун норози бўлиб. – Энди кўп кутмаймиз.

Степан Аркадьич яна бута орқасида ғойиб бўлди, Левин эса гугуртининг ловиллаб ёнган оловини, ундан кейин папиросининг қизил чўғи билан кўкимтир тутунинигина кўрарди.

Степан Аркадьич тўғрилаган тепки «чик! чик!» деган овоз чиқарди. Кейин ўйноқилаётган тойчоқнинг ингичка овоз билан кишнашига ўхшаган чўзинчоқ товушга Левиннинг диққатини жалб қилиб:

– Бу қичқираётган нима? – деб сўради.

– Билмайсанми? Эркак қуён. Бўлди, гапирма! Қулоқ сол, учиб келяпти! – деди-ю Левин тепкини тўғрилади.

Узоқ-узоқлардан ингичка ҳуштак эшитилди, икки сониядан кейин овчига жуда ҳам таниш бўлган оҳангда иккинчи, учинчи ҳуштак овози келди, учинчи ҳуштакдан кейин эса ҳилпиллаган овоз эшитилди.

Левин кўзларини чапга, ўнгга югуртирди; бирдан унинг рўпарасида, хира-мовий осмонда, тоғтеракларнинг учидаги нозик новдалари бир-бирига чалмашиб кетган баландликда учиб келаётган қуш кўринди. У худди Левинга қараб келмоқда эди: тараф қилиб тортилган мато сидирилганда чиқади-ган товушга жуда ҳам ўхшаш овоз қулоқларнинг қоқ устида эшитила бошлади; қушнинг узун тумшуғи билан бўйни кўринди. Левин энди мўлжалга олганда, Облонский турган бута орқасидан қизил яшин чақнади; қуш ўқдай пастга отилди-ю, яна кўтарилиб кетди. Яна чақмоқ чақнади, яна гумбурлаган овоз эшитилди; қуш ҳавода тўхтаб қолгиси келгандек, қанотларини питирлатиб бир зумгина турди-ю, кейин сизот ер устига тошдай шалоплаб тушди.

Степан Аркадьичга тутун орқасида ҳеч нима кўринмас эди.

– Наҳотки тегмаган бўлса! – деб қичқирди у.

– Ана! – деди Левин, Ласкага ишора қилиб; Ласка бир қулоғини диққайтириб, бароқ думининг учини баланд кўтариб ликилатиб, ўлдирилган қушни тишлаб, хўжайини томон секин-секин юриб келар,

бундан олаётган лаззатини чўзгиси келаётгандек, хурсанд бўлиб жилмаяётгандек кўринар эди. – Сен отиб туширганинг учун хурсандман, – деди-ю, Левин бу қушни ўзи уриб туширмагани учун юрагида ҳасад ҳисси уйронганини сездди.

Степан Аркадьич милтиғини ўқлаб туриб:

– Ўнг тифидан отилган ўқ бекор кетди, – деб жавоб қилди. – Жим... учиб келяпти.

Ростдан ҳам, бирин-кетин қаттиқ ҳуштак товушлари эшитилди. Иккита ўрмон лойхўраги ўйнашиб, бир-бирини қувишиб, қанот товушларини чиқармай, фақат чийиллаган овоз чиқаришиб овчиларнинг қоқ бошлари устига учиб келишди. Тўрт марта ўқ узилди, аммо бу қушлар худди қалдирғочлар сингари лип этиб бурилишди-ю, кўздан ғойиб бўлишди.

Ов яхши бўлди; Степан Аркадьич яна иккитасини уриб туширди; Левин ҳам иккитасини отган эди, биттаси топилмади. Қоронғи туша бошлади. Кумушдай товланган Зуҳро юлдузи ғарбда, оқ қайинлар орқасида, пастроқда нозик ёғдусини сочиб турар, шарқда, жуда-жуда баландда эса бадқовоқ Арктурус юлдузи қизил ёғдулари билан товланиб кўринарди. Левин боши устидаги Етти қароқчи юлдузларини гоҳ кўрар, гоҳ йўқотиб қўярди. Ўрмон лойхўраги учишни тўхтатди; аммо Левин жойидан қимирламай, оқ қайин шохидан пастда кўриниб турган Зуҳро юлдузи баланд кўтарилиб, Етти қароқчи равшан кўрингунча кутишга қарор қилди. Зуҳро юлдузи шохдан юқорига кўтарилди, энди Етти қароқчилар араваси шотиси билан кўкимтир қоронғи осмонда равшан кўрина бошлаган бўлса ҳам, Левин ҳамон кутишда давом этди.

– Кетмаймизми? – сўрарди Степан Аркадьич.

Ўрмонга ортиқ сукунат чўккан, қушлар ҳам учишдан тўхтаган эди.

– Яна пича турайлик, – деб жавоб берди Левин.
– Ихтиёринг.

Ҳозир улар ўртасидаги масофа ўн беш қадамча келарди. Левин бирдан:

– Стива! – деди, – нега менга айтмайсан: қайн-синглинг эрга тегдими ё яқин ўртада тегадими? – деб сўраб қолди.

Левин ўзини шу қадар бардам, хотиржам ҳис этардики, назарида, ҳеч қандай жавоб уни ҳаяжонга сололмасди. Лекин Степан Аркадьич бундай жавоб берар деб ўйламаган эди:

– Эрга тегишни ўйлагани ҳам йўқ, ҳозир ҳам ўйламайди: жуда қаттиқ касал, докторлар уни чет элга юборишган. Бир нима бўлиб қолмасмикан деб кўрқиб юришибди-ю.

– Йўғ-э! – деб Левин қичқириб юборди. – Касали овирми? Унга нима бўпти? Аҳволи қалай?..

Улар шу тўғрида гаплашаётганларида Ласка қулоқларини диккайтириб гоҳ осмонга, гоҳ уларга ўпка қилиб қараб қўяр эди.

«Буларнинг гаплашишга топган вақтларини қара-ю, – деб ўйларди Ласка. – Қуш бўлса учиб кел-япти... ана келди, ҳа, худди айтганим, гафлатда қолишади-да».

Лекин шу он иккала дўст ҳам бирдан ҳуштак овозини эшитиб қолди; бу овоз қулоқларни тешиб ўтгудек бўлди; иккала дўст бирданига миалтиққа ёпишди, иккита чақмоқ чақнади ва айни бир лаҳзада иккита гумбурлаган овоз янгради. Баландда учиб бораётган ўрмон лойхўраги бир зумда қанотларини йирғди-ю, нозик сурх новдаларни эгиб, чакалакка келиб тушди.

– Яшавор! Икковимиз отиб туширдик! – деб қичқирди-да Левин, Ласка билан ўрмонга қушни ахтаргани кириб кетди. «Ҳали нимага кўнглим ваш бўл-

ди? – деб эслай бошлади Левин, – ҳа, Китининг оғриб қолганига... на чора, кўп афсус», деб ўйлади.

Ласканинг оғзидан иссиқ қушни олиб, тўлиб қолаёзган халтасига солди-да:

– Топди! Хўп ақлли ит-да! – деди. Кейин дўсти томонга қичқирди: – Стива, топдим!

XVI

Уйга қайтишда Левин Китининг касали ва Ўчербацкийларнинг режалари ҳақида муфассал маълумот олди; буни эътироф этиш ҳар қанча уятли бўлса ҳамки, олган маълумотлари унга жуда ёққан эди. Шунинг учун ёқардики, Китидан ҳали умид узмаган эди, унга шундай азоб берган қизнинг ўзи ҳозир азоб чекаётгани яна ҳам кўпроқ ёқар эди. Лекин Степан Аркадьич Китининг нима учун бетоб бўлиб қолгани тўғрисида гапира туриб, Вронскийнинг номини тилга олганда, унинг сўзини бўлди.

– Оила ишларининг икир-чикирларини билишга ҳеч қандай ҳақим йўқ, ростини айтсам, мени ҳеч бир қизиқтирмайди.

Степан Аркадьич, бир дақиқагина илгари қанчалик кайфи чор бўлса, ҳозир шунчалик дили сиёҳ бўлиб кетган Левиннинг юзидаги ўзига таниш оний бир ўзгаришни сезиб, мийиғида кулиб қўйди.

– Ўрмон тўғрисида Рябинин билан битишиб қўйдингми? – деб сўради Левин.

– Ҳа, битишиб қўйганман, баҳоси жуда бопта, ўттиз саккиз минг. Саккиз мингини олдин беради, қолганини олти йил ичида. Бу иш мени жуда овора қилди. Бундан ортиқ берадиган одам топилмади.

– Бўлмаса, ўрмонингни текинга бериб юборибсан, – деди Левин, қовоғини солиб.

Степан Аркадьич, энди ҳеч нарса Левинга ёқмаслигини билиб, ёқимли бир табассум билан.

– Яъни, қандай текинга? – деб сўраган эди, Левин:
– Негаки, ўрмоннинг ҳар ботмониси кам деганда беш юз сўм туради, – деб жавоб берди.

– Эҳ, бу қишлоқи хўжайинлар-е! – деди Степан Аркадьич ҳазиллашиб. – Биз шаҳарликларни шунақа масхара қилиб юрасизлар!.. Ишни қилишда, биздан кўра қотирадигани бўлмайди. Хўп деявер, ҳаммасини ўлчаб-чамалаб кўрганман, ўрмон яхши нархга кетди, ҳатто у айниб қолмасайди деб кўрқяпман. У ёғини суриштиради, ўрмон ускунабоп эмас, – деди Степан Аркадьич, ускунабоп сўзи билан Левиннинг шубҳаси ўринсиз эканлигига уни батамом ишонтириш учун, – аксари қисми ўтиндан бошқа нарсага ярамайди. Ҳар ботмонидан жуда чиқса ўттиз саржин ўтин чиқади, у бўлса ботмонига икки юз сўмдан берди.

Левин менсимаслик билан кулимсиради. «Битта унинг эмас, ҳамма шаҳарликларнинг қилигини биламан, – деб ўйланди Левин. – Ўн йилда бир икки бор қишлоққа келишди-ю, икки-учта қишлоқ сўзини эшитишиб, фаҳмларича, ҳамма нарсани биламан деб, бу сўзларни булар-бўлмасга ишлатаверишади. Ускунабоп эмас, ўттиз саржин ўтин чиқади эмиш! Галирган гапининг маъносини ўзи билмайди».

– Идорада ёзиб ўтирган нарсаларингни у қил-бу қил деб ўргатмайман, – деди Левин, – агар керак бўлиб қолса, билмаган нарсаларимни сендан сўраб олишим мумкин. Сен бўлсанг ўрмон масаласида ўзингни жуда ҳам билагон деб ҳисоблайсан. Йўқ, ўрмон масаласи жуда қийин нарса. Дарахтларни санаганмисан?

Степан Аркадьич дўстини ёмон кайфиятдан қутқазиниш нотагида:

– Биродар, дарахтларни ҳам санаган борми? – деб кулди. – Қумларни, сайёраларнинг нурларини юксак заковат соҳиби санаса мумкин бўларди...

– Баракалла, юксак заковатли Рябинин буни санай олади. Сенга ўхшаш текинга бермаса, биронта ҳам савдогар санамасдан олмайди. Ўрмонингни мен яхши биламан. Ҳар йили ўша ерга бориб ов қиламан; ўрмонингнинг ҳар ботмонига беш юз сўмдан нақд тўлаб олса бўлади, у бўлса икки юз сўмдан насияга олибди. Демак, сен унга ўттиз минг сўмни ўз қўлинг билан келтириб берибсан.

– Бўлди, бу гапни кўп чўзавермайлик, – деди Степан Аркадьич норози бир оҳангда, – бўлмаса нега ҳеч ким беш юз сўмдан бермади?

– Негаки, унинг савдогарлар билан тили бир; уларнинг оғзини мойлаб қўйган. Мен улар билан кўп олишганман, биламан ҳаммасини. Улар савдогар эмас, моли мардимхўрлар. У ўн-ўн беш фоиз ҳаён кўрадиган жойга ўзини хор қилиб бормади, бир сўмни биттангага оладиган жойни пойлайди.

– Бўлди, бас энди! Бутун кайфинг жойида эмас кўринади.

Уйга етиб келишганда Левин хўмрайиб:

– Йўқ, кайфим жойида, – деди.

Ташқари эшикнинг зинапояси ёнида четига тушука қоқилган, ичи чарм билан қопланган ва семиз от қўшилган бир арава турган эди. Белини камар билан маҳкам боғлаб олган, чертса юзидан қон томадиган гумашта аравада ўтирар, у айна замонда Рябининга кучерлик ҳам қиларди. Рябинин уйда экан, икки дўстни даҳлизда кутиб олди. Рябинин соқоли қирилган, ияги бир оз олдинга чиққан, мўйлов қўйган, новча, қотмадан келган ўрта ёшли, нурсиз бақа кўзли бир киши эди. Устида этагигача тугма қадалган узун сюртук, оёқларида болдирлари таранг турган баланд қўнжли, тўпирини рижимланган этик, этик устидан каттақон калош бор эди. Дастрўмол билан юз-кўзини артди-да, шундоғ ҳам устида яхши ўтирган сюртугини тузатиб, кириб ке-

лувчилар билан жиламайиб саломлашди, кейин бир нимани тутиб олмоқчи бўлгандай қўлини Степан Аркадьичга узатди.

Степан Аркадьич ҳам унга қўлини узата туриб:

– Ҳа, келибсиз-ку, жуда яхши бўпти-да, – деди.

– Йўл ўлгудай ёмон бўлса ҳамки, жанобларининг буйруқларини ерда қолдиришга журъат эта олмадим. Бутун йўлни пиёда босдим десам бўлади. Лекин, шундай бўлса ҳам, вақтида етиб келдим. Константин Дмитрич, салом, – деди Левинга, унинг ҳам қўлини ушлашга тиришиб, аммо Левин, қовоғини осилтириб ва чўзилган қўлини сезмаганга солиб, лойхўракларни халтадан чиқара бошлади. – Ҳа, ов билан вақтларини чоғ қилибдиларда? Қани, бу қанақа қуш экан? – деб илова қилди Рябинин ўрмон лойхўрагига жирканиб қараб. – Мазали бўлса керак дейман. – Ана шундан кейин, бу бош оғриқлардан сариқ чақалик наф чиқишига гумони бордек, маъқулламай бош чайқади.

Левин қош-қовоғини солиб:

– Кабинетга кира қоласанми? – деди Степан Аркадьичга, французчалаб. – Кабинетга киринглар, ўша ерда гаплашарсизлар.

– Бўлади, хоҳлаган хоналарига кираверамиз, – деди Рябинин нафратомуз бир виқор билан; шу билан у, бошқалар учун ҳар ким билан ва ҳар қанақа масала юзасидан муомала қилиш оғир бўлса ҳам, лекин ўзи учун ҳеч қанақа ишда қийинчилик турилиши мумкин эмаслигини сездиргандай бўлди.

Рябинин кабинетга киргандан сўнг ўз одатича, иконани қидираётгандек, теваракка аланглаб қаради, лекин иконани кўрди-ю. чўқинмади. Бояги ўрмон лойхўрагига қандай гумонсираб қараган бўлса, китоб шкафлари ва жавонларига ҳам шундай гумон билан бир қараб, нафрат билан кулимсиради ва бу

бош оғриқлардан сариқ чақалик наф чиқишига ҳеч ақли етмагандек, маъқулламай бош чайқади.

– Хўш, пулни келтирдингизми? – деб сўради Облонский. – Ўтиринг.

– Пул бўлса қочмайди. Бир кўришиб, гаплашиб кетай деб келдим.

– Яна нимани гаплашамиз? Ўтирсангиз-чи.

Рябинин курсига ўтира ва қаттиқ азоб чекаётгандек курси орқасига суяна туриб:

– Ўтирсак бўлади, – деди. – Бир оз ён беринг, князь. Йўмаса гуноҳ бўлади. Нархини туширсангиз, чақасини охириги тийинигача нақд оласиз. Пул тайёр, кўнглингиз тўқ бўлаверсин.

Шу пайт милтигини шкафга қўяётган Левин эшикдан энди чиқиб кетмоқчи бўлган эди, савдогарнинг гапини эшитиб, тўхтаб қолди.

– Ҳали ҳам текинга оляпсиз, – деди Левин, – афсуски, у менинг ёнимга кеч келди, бўлмаса нархини ўзим қўярдим.

Рябинин ўрнидан туриб, ҳеч нима демасдан, кулимсираб Левинни бошдан-оёқ кўздан кечириб чиқди. Кейин Степан Аркадьичга қараб:

– Константин Дмитрич жуда хасислар, – деб кулимсиради. – Ундан ҳеч нарсани осонликча олиб бўлмайди. Бугдой савдолашдик, яхши баҳо бердим.

– Нима учун ўз молимни сизга текинга берар эканман? Мен бугдойни ердан топиб ё ўғирлаб олганим йўқ-ку.

– Дардингизни олай, ахир шу замонда ўғирлик қилиб бўлармишми! Шу замонда ҳар бир иш қонун-қоида билан, суд билан бақамти қилинади; ҳозир ҳамма нарсани тўғрилиқ билан бир ёқлик қилиш керак; ўғирлик билан бир нима қилиб бўлармишми! Биз ҳалол гаплашганмиз. Қиммат сўраяптилар, учи-кетини улай олмай довда қоляпман. Нархини ҳеч бўлмаса бир оз туширсинлар-да.

- Писанда қилиб бўлишганмисизлар ё йўқми? Гап битган бўлса, савдолашиб ўтиришнинг ҳожати йўқ, битмаган бўлса, ўрмонни ўзим оламан, - деди Левин.

Рябинининг юзидаги жилмайиш бирдан ғойиб бўлди. Чеҳрасида калхатникига ўхшаган совуқ ва кескин бир ифода пайдо бўлди. У шошиб-пишиб, суяқдор бармоқлари билан сюртугининг тугмаларини ечган эди, осилиб тушган узун кўйлаги, желеткасининг жез тугмалари ва соатининг заңжири кўринди; эски, қалин ҳамёнини чўнтагидан чиқарди-да, тез-тез чўқингач, кўлини чўзиб:

- Марҳамат, ўрмон меники, - деди. - Пулини ол, ўрмон меники, Рябинин ана шундай савдо қилади, тийиннинг юзига бориб ўтирмайди, - деди яна хўмрайганича ҳамёнини силкитиб туриб.

- Сенинг ўрнингда мен бўлсам, шошмас эдим, - деди Левин.

Облонский ҳайрон бўлиб:

- Жоним, ахир сўз берганман, - деди.

Левин эшикни тақиллатиб ёпиб, кабинетидан чиқиб кетди. Рябинин эшикка қараб, кулимсираб туриб бошини чайқади.

- Бу нарсаларнинг ҳаммаси ёшлиқдан, болалиқдан келиб чиқади. Гапимга ишонсангиз, мен бу ўрмонни фақат ном чиқариш учунгина оляпман; Облонскийнинг ўрмонини бошқа биров эмас, Рябинин сотиб олган, дейишсин дейман-да. Ҳали бунинг учи-кетини қандай тўғрилашимни худонинг ўзи билади. Менга ишонмасангиз, худога ишонинг, марҳамат. Битимни ёзиб юборсалар...

Бир соатдан сўнг савдогар халатига ўраниб-чирманиб, сюртугининг тугмаларини қадаб ва шартномаи чўнтагига солиб чиқди-да, четларига тунука қоқилган аравасига ўтириб, уйига жўнади.

- Вой-бу жаноблар-эй, бири-биридан баттар-а! - деди у гумаштасига.

Гумаштаси тизгинни унга берди-да, чарм партугининг тугмаларини қадаб туриб:

– Булар шунақа, – деди. – Савдо масаласи нима бўлди, Михаил Игнатьич?

– Чух, чух...

XVII

Степан Аркадьич савдогар уч ой олдин нақд тўлаб кетган пул билан чўнтагини қаппайтириб юқорига чиқди. Ўрмон масаласи ҳал бўлган, пуллар чўнтакка солинган, ов ҳам ажойиб натижалар берган эди, шунинг учун Степан Аркадьичнинг севинчи ичига сифмасди, энди Левинда пайдо бўлган хафақонликни ҳам тарқаттиси келарди. Қўнгилахушлиги билан бошланган бу кунни яна кечки овқат устида қўнгилахушлик билан тугатишни хоҳларди.

Левиннинг кайфи чор эмас эди; ўзининг меҳмони билан ширин, мулойим муомалада бўлишга ҳар қанча ҳаракат қилса ҳам, ўзини ҳеч қўлга ололмасди. Китининг эрга тегмаганлиги тўррисидаги хабар унга секин-секин нашъа қила бошлади.

Кити эрга тегмаган, бетоб, уни назарига илмаган кишига бўлган муҳаббати туфайли бетоб. Бу ҳақорат худди Левинга тааллуқлидек эди. Вронский Китини назарига илмади, Кити эса Левинни. Демак Вронский Левиндан нафратланишга ҳақли, шунинг учун Левиннинг душмани. Аммо Левин шундай деб ўйламаса ҳам, бунда ўзини таҳқир этувчи алланималар борлигини гира-шира сезар, шу сабабли ўзининг кайфини бузган нарсага жаҳл қилмай, дуч келган ҳар бир нарсадан аламини олар эди. Ўрмоннинг аҳмоқлик билан сотилиши, Облонскийнинг тузоққа илиниши ва Левиннинг ўз уйида содир бўлган товламачилик жаҳлини чиқарарди.

– Ҳа, ишни битирдингми? – деди у Степан Аркадьични юқори қаватда учратиб. – Овқат қиламизми?

– Албатта, жон деб. Қишлоқда иштаҳам бирам очилиб кетадики, аломат! Нега Рябининни овқатга таклиф қилмадинг?

– Бошимга ураманми?

– Унга жуда қўпол муомала қилар экансан! – деди Облонский. – Қўл бериб ҳам кўришмадинг. Нега бундай қилдинг?

– Негаки, малайга қўл бериш одатим йўқ, малай бўлса ундан минг чандон яхши.

– Роса эски тушунчадаги одам экансан-ку! Ундай бўлса табақаларнинг бирлашишига нима дейсан? – деди Облонский.

– Бирлашиш кимга ёқса – марҳамат, бирлашаверсин, мен ҳазар қиламан.

– Ана холос, чиндан ҳам жуда эски тушунчадаги одам экансан.

– Тўррисини айтсам, ўзимнинг қандай одамлигимни ҳеч ўйлаб кўрган эмасман. Мен ўзимни Константин Левин деб биламан – вассалом.

Степан Аркадьич кулимсираб:

– Яъни кайфи жуда бузилиб турган Константин Левин, – деди.

– Ҳа, кайфим бузуқ, биласанми нега? Кечиру мени, урмонингни аҳмоқларча сотганингга...

Степан Аркадьич бекордан-бекорга кўнгли оғритилган ва кайфи бузилган киши сингари юзини сал тириштирди-да:

– Хайр, бас энди! – деди. – Биров бир нарчасини сотганда дарҳол келиб: «бу анча қиммат туради» деган замон бўлганми? Сотаман деганингда, ҳеч ким ортиқ бермайди... йўқ, кўриб турибман, ана шу бечора Рябининни кўришга кўзинг йўқ.

– Эҳтимол шундайдир. Биласанми, нима учун? Сабабини айтсам, сен мени яна эски тушунчада-

ги одам деб ёки яна бошқа ёмон сўз топиб масхара қиласан; мен ўзим мансуб бўлган ва табақаларнинг бирлашганига қарамай, дворянликнинг (бу табақага мансуб бўлганим учун шодман) ҳар томондан бечоралашиб борганини кўриш менга алам қилади, кўнглимни оғритади... бечоралашганда ҳам, ҳашамат ва дабдаба орқасида бечоралашаётгани йўқ, бундай бўлса майли эди-я; бой-бадавлатларча яшаш – фақат дворянларнинггина қўлларидан келади, бу дворянларнинг иши. Ҳозир мужиклар тумшугимиз тагидаги ерларни сотиб олишяпти – менга алам қилмайди бу. Помешчик ҳеч нима қилмайди, ишламайди, мужиклар бўлса ишлашяпти. Бекор юрганларни сиқиб чиқаряпти, асли шундай бўлиши лозим. Шу сабабдан мужиклар ер сотиб олаётгани учун хурсандман. Лекин дворянларни, нима деб аташни ўзим ҳам билмайман, майли, айтайлик, аллақандай маъсумлик орқасида бечоралашиб бораётганини кўриш менга алам қилади. Шу ерда бир ижарадор поляк Ниццада турувчи бир хонимдан ажойиб бир мулкни ярим баҳосига сотиб олди. Шу ерда бир ботмони ўн сўм турадиган ерни савдогарга бир сўмдан ижарага беришяпти. Шу ерда сен ҳам ҳалиги муғамбирга бекордан-бекорга ўттиз минг сўм пулингни бериб юбординг.

– Нима қил дейсан? Дарахтларни битта-битта санаш керакмиди?

– Албатта санаш керак эди. Мана сен санамадинг, Рябинин бўлса санади. Рябининнинг болаларида бемалол яшашга, илм олишга маблар бўлади, сенинг болаларингда эса, балки, бўлмайди!

– Йўқ, мени кечиру, дарахтларни санаб ўтиришда қандайдир бачканалик бор. Бизнинг ишимиз бошқа, уларники бошқа, улар ҳаён кўриши керак. Хайр, бўлар иш бўлди, энди гапни чўзиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Ана сарифи ажратилиб пиши-

рилган яйчида, менинг энг яхши кўрган овқатим бу. Иннайкейин, Агафья Михайловна ўша ажойиб ўт солинган ароқни ҳам келтиради...

Степан Аркадьич стол ёнига ўтирди-да, кўп вақтлардан бери бундай лаззатли овқатни емаганини айтиб, Агафья Михайловна билан ҳазиллаша бошлади.

– Хайрият, сиз мақтаяксиз, – деди Агафья Михайловна, – Константин Дмитрич эса, олдига нима қўйсангиз ҳам, ноннинг қаттигиними, бошқа нарсаними, ейдилар-у, индамай чиқиб кетавердилар.

Левин ўзини қўлга олишга ҳарчанд тиришса ҳам, бари бир, чеҳраси очилмас, индамас эди. Степан Аркадьичдан бир нарса сўрамоқчи эди-ю, лекин журъат қилолмасди, айтишга сўз, фурсат тополмасди. Степан Аркадьич пастга, ўз хонасига тушиб, кийимини ечди, яна ювинди-да, бурма қўйлагини кийиб ўрнига кириб ётди, Левин бўлса сўрайдиган нарсасини сўрашга журъат қилолмай, ҳар хил икир-чикирлар тўғрисида гапириб, унинг бўлмасида анча вақтгача ивирсиб юрди.

Агафья Михайловна меҳмон учун тайёрлаб қўйган, лекин Облонский ишлатмаган хушбўй атир совунни қозовидан чиқарди-да, уни томоша қилиб:

– Хўп ажойиб совунлар қилишади-да, – деди. – Буни бир қара, санъат деб шуни айтса бўлади.

– Ҳа, ҳамма нарса шунақа камолатга эришяпти, – деди Степан Аркадьич ҳам, маза қилиб эснаб, – театрлар ҳам, масалан, ўша кўнгли очар жойлар... ҳам! – деб эснади. – Ҳамма ёқда электр чироқлар...

– Ҳа, электр чироқлар, – деб айтди Левин. Кейин совунни қўйиб, бирдан: – Менга қара, Вронский қаерда? – деб сўраб қолди.

Степан Аркадьич эснашини тўхтатиб:

– Вронскийми? – деди. – Вронский Петербургда. Сендан кейин кетганича ҳали Москвага қайтиб келгани йўқ. Биласанми, Костя, сенга тўғриси айт-

сам, – Облонский столга тирсақлари билан суяниб (мой босган мехрибон, уйқули кўзлари юлдузлар сингари чақнаб турарди), чиройли, қизил юзига қўлини тираб, давом этди: – айб ўзингда. Рақибингни кўриб, юрагинг чиқиб кетди. Мен ўшанда ҳам сенга айтганман, шанс кўпроқ кимнинг тарафида эканлигини билмайман деб. Нега қаттиқ турмадинг? Ўшанда айтмабмидим сенга... – Оғзини очмай, фақат жағи билан эснади.

Левин унга қараб туриб: «Менга тег деб таклиф қилганимни билармикан-билмасмикан? Ҳа, юзида аллақандай ҳийлакор, дипломатик бир ифода бор», – деб ўйланди-да, қизара бошлаганини сезиб Степан Аркадьичга индамай қараб қолди.

– Агар ўша маҳал Китида унга нисбатан бир нарса бўлган бўлса, у фақат ташқи ҳуснига қизиқишдан бўлак нарса эмас эди, – деб Облонский сўзини давом қилди. – Биласан, унинг мукамал аристократизми ва келажакда кибор жамиятида эгаллайдиган мавқеи Китининг онасига таъсир қилди, аммо қизига эмас.

Левин қовоғини солди. Рад жавоби олиб таҳқирланганини эслаб, юраги туз сепгандай ачишиб кетди. Лекин у ўз уйида эди, уйда эса деворлар одамга мадад этади.

– Шошма, шошма, – деди у, Облонскийнинг сўзларини бўлиб, – сен аристократизм дейсан. Рухсат бер, сендан сўрайин: Вронскийнинг ёки бошқа кимнинг бўлса ҳам аристократизми нимадан иборатки, ундай аристократизм мени назар-писанд қилмасликка ҳуқуқ беради? Сен Вронскийни аристократ деб биласан, мен бўлсам аристократ деб билмайман. Отаси пасткашлик, муттаҳамлик билан мавқе қозонган, онаси бўлса, худо билади, кимлар билан алоқада бўлмаган бир аёл... Йўқ, кечирасан, мен ўзимни ва менга ўхшаган одамларни аристократ деб ҳисоблайман; бундай одамлар ўзларининг ўтмишида энг

юксак даражада маълумотли бўлган (истеъдод ва ақл-идрок масаласи бошқа гап), ҳеч маҳал ҳеч кимга ятоқлик қилмаган, ҳеч маҳал ҳеч кимга муҳтож бўлмаган, менинг ота-бобом сингари яшаган, уч-тўрт насл давомида ўзларига доғ туширмаган ҳалол, номусли аждодларини кўрсатиб бера оладилар. Мен бунақаларнинг жуда кўпини биламан. Ўрмонда дарахт санаганим сенга пасткашлик бўлиб кўринади, лекин ўзинг Рябининга ўттиз минг сўми бекорга бериб ўтирибсан; лекин сен ижара ҳақи яна, қайдам, шунга ўхшаган имтиёзлар оласан, мен бўлсам олмайман, шунинг учун мен ота-бобомдан қолган, ўз меҳнатим соясида қўлга киритилган нарсаларни қадрлашга мажбурман... асл аристократлар бизмиз, биз бўйни йўфонлардан садақа олиб тирикчилик қиладиганлар, икки пақирга сотиладиганлардан эмасмиз.

Степан Аркадьич, Левин икки пақирга сотиладиган одамлар тўғрисида гапирганда, уни ҳам назарда тутганини пайқаган бўлса-да, яна самимият ва мамнуният билан:

– Офайни, кимга шама қиялпсан? Лекин гапларингга қўшиламан, – деди. Левиннинг жонлангани унга астойдил ёққан эди. – А, кимга шама қиялпсан? Вронский тўғрисидаги гапларингнинг кўпи нотўғри бўлса ҳам, аммо мен бу ҳақда бир нарса демоқчи эмасман. Сенга рўй-рост айтадиган гапим шу – сенинг ўрнингда мен бўлсам, мен билан Москвага тушиб кетардиму...

– Йўқ, Сенинг бир гапдан хабаринг борми-йўқми, буни билмайман, менга бари бир. Энди сенга айтай: мен оғиз солиб, рад жавоби олганман, шунинг учун Катерина Александровнани эслаганда уялиб, ерга кириб кетгудек бўламан.

– Нега энди? Бўлмагур гап!

– Кел энди, бўлди қилайлик. Сенга қаттиқ-қуруқ гап қилган бўлсам, кечир мени, – деди Левин. Дили-

даги гапларни айтиб бўлгандан кейин яна эрталаб-ки кайфиятга тушди. – Мендан хафа эмасман, Стива? Жон дўстим, хафа бўлма, – деди-ю, кулим-сираб унинг қўлини ушлади.

– Эй, тирноқча ҳам хафа эмасман, нимага хафа бўламан? Гаплашиб юрагимизни бўшатиб олганимизга хурсандман. Биласанми, эрталабки ов жуда яхши бўлади-да. Ё борамизми, а? Борадиган бўлсак ухламасдан, овдан тўғри станцияга чиқиб кетар эдим.

– Хўп, жуда соз.

XVIII

Вронскийнинг қалби ишқ-муҳаббат билан тўлиб-тошган бўлса ҳам, сиртдан қараганда унинг ҳаёти ўзгармаган, киборлар жамияти ва полкдаги ошна-оғайничилик муносабатлари эскича давом этарди. Полк ишлари Вронскийнинг ҳаётида жуда муҳим ўрин тутарди, чунки у полкни яхши кўрар, полкдагилар эса Вронскийни ундан ҳам ортиқроқ яхши куришарди. Полкда Вронскийни яхши кўриш билан бирга, уни ҳурмат қилишар, у билан фахрланишар эди ҳам; у билан шунинг учун фахрланишардики, ниҳоятда бадавлат, юксак маълумотли, истеъдодли раҳбар қандай муваффақиятга, шону шавкатга эришмоғи учун йўллар очиқ бўлган бу одам, бу неъматларни назар-писанд қилмас, бутун ҳаёт манфаатлари ичида фақат полк ва ўртоқларининг манфаатинигина биринчи ўринга кўяр, юрагига яқин тутарди. Вронский ўртоқларининг ўзига шундай назар билан қарашганини сезар, бу ҳаётни севиш билан бирга ўзи тўғрисида пайдо бўлган қарашларга зарар етказмасликин ўзи учун бир бурч деб биларди.

Табий, муҳаббати ҳақида ўртоқларининг ҳеч бирига ёрилмас, қаттиқ ичган пайтларида ҳам бу сирни

оғзидан чиқармасди (шуниси ҳам борки, эс-хушини йўқотиб қўядиган даражада қаттиқ маст бўлмасди), унинг алоқасига шама қилган енгилтак ўртоқларининг овозини ўчирарди. Лекин ошиқлиги бутун шаҳарга маълум бўлганига қарамай, – унинг Каренина билан бўлган алоқасини ҳамма озми-кўпми тўғри тушуниб олган эди, – йигитларнинг кўпчилиги унинг муҳаббати ғоят қалтис бўлгани сабабидан, яъни Карениннинг мавқеи баландлиги, бу алоқа киборлар орасида ошкор бўлганлиги сабабидан Вронскийга ҳаваслари келарди.

Аннага ҳасад қилиб юрган, уни тўғри жувон деб атаганларида жонлари ҳалқумига келадиган жувонларнинг кўпчилиги, гумонсираган нарсааримиз тўғри чиқди, деб қувонар ва Аннага ўз нафратларини сочиш учун афкор оммада ўзгариш бўлишини тоқатсизлик билан кутар эди. Вақти келганда Аннанинг юзига отиш учун лой лўмбозларини алақачон тайёрлаб қўйган эдилар. Ёшлари қайтган одамлар ва баланд мартабали мансабдорларнинг кўпчилиги эса тайёрланаётган бу ижтимоий жанжалдан норози эди.

Вронскийнинг онаси ўғлининг алоқасини эшитиб, дастлаб хурсанд бўлди, чунки, унинг фикрича, ҳеч бир нарса аслзод йигитга киборлар жамиятидаги алоқа қадар зеб беролмасди; унинг ўзига ҳам жуда ёқиб тушган ва йўлда ўз ўғли тўғрисида жуда кўп гапириб келган Каренина ҳам, ҳамма чиройли, одобли аёллардан ҳеч бир фарқ қилмасди. Аммо кейинги кунларда графиня, ўғлининг унга таклиф этилган ва келажаги учун жуда катта аҳамиятга эга бўлган баланд мартабадан азбаройи полкда қолиш, Каренина билан кўришиб туриш учунгина воз кечганлигини эшитди; юқори мансабдаги одамлар ўғлининг бу қилиғидан норози бўлишгани ҳам қулорига етиб келди, шундан кейин графиня фикри-

ни ўзгартирди. Бу алоқа ҳақида эшитган-билган нарсаларига қараганда, бу алоқа унинг кўнглига хуш келадиган кибор жамиятдаги порлоқ ва латиф ишқий можаролардан эмас эди – бу томони ҳам графиняга ёқмади, одамларнинг гапича Вертерча, телбаларча бўлган бу эҳтирос ўғлини бора-бора аҳмоқлик кўчасига киргизиб қўйиши мумкин эди. Графиня ўғлини қўққисдан Москвадан жўнаб кетган кунидан бери кўрмасди, шунинг учун катта ўғли орқали Москвага қайтишини талаб қилди.

Катта ўғли ҳам укасидан норози эди. У укасининг муҳаббати қанақа муҳаббатлигини: катта муҳаббатми ё кичик, эҳтирослими ё эҳтироссиз, шарманда қиладиганми ё шарманда қилмайдиганми – буни билмас, бунинг фарқига бормас эди (унинг ўзи, болалари бўлган ҳолда, бир раққосани ўйнаш қилиб олган, шунинг учун бу нарсага илтифот билан қарарди); лекин бу муҳаббатнинг баъзи зотларга ёқмаганлигини билар, шунинг учун укасининг қилигини маъқулламас эди.

Вронскийнинг хизмат вазифаларидан ва кибор жамиятидаги вақтичовликдан ташқари яна битта эрмаги ҳам бор эди, бу – отларга бўлган ишқибозлиги эди.

Шу йил офицерлар учун тўсиқли пойга белгиланган эди. Вронский пойгага ёзилиб, инглиз зотли бир бия сотиб олди-да, ошиқлигига қарамай, зўр иштиёқ билан пойгага аста тайёрлана бошлади.

Ундаги икки эҳтирос бир-бирига халақит бермас эди. Аксинча, қалбида тўлиб-тошган муҳаббатидан ташқари унга бирон машғулот ва эрмак керак эди, бу нарсалар уни ҳаддан зиёд ҳаяжонлантирган таассуротлардан узоқлаштириб дам берар, тинчлантирарди.

XIX

Қизил Селода пойга ўтадиган куни Вронский полк артелининг умумий залига одатдагидан эртароқ бифстек⁴⁰ егани келди. Унинг жуда парҳезга берилиши шарт эмас эди, чунки оғирлиги белгиланган қоидага мувофиқ тўрт ярим пуд эди, лекин шу билан бирга семирмаслиги ҳам керак, шунинг учун хамир овқат, ширинлик истеъмол қилмасди. У нимча устидаги сюртугининг тугмаларини ечиб ташлаган ва иккала тирсагини ҳам столга қўйган ҳолда, буюрган бифстекининг келтирилишини кутиб, ликобчада ётган французча романга қараб ўтирарди. Залга кириб-чиқиб турган офицерлар билан гаплашмаслик ва ўз ўйлари билан машғул бўлиш учунгина китобга қараб ўтирарди.

Бугун пойгадан сўнг Анна у билан кўришишга ваъда қилган, Вронский ҳам ҳозир шуни ўйлаб ўтирар эди. Лекин у Аннани уч кундан бери кўргани йўқ эди; эри чет элдан қайтиб келгани учун бугун кўриша олиш-олмаслигини билмас, буни қандай билиш йўлини ҳам тополмас эди. Аннани сўнги марта амакисининг қизи Бетсининг чорбоғида кўрган эди. Каренинларнинг чорбоғига эса иложи борича кам борарди. Ҳозир ўша ёққа бориш тўғрисида ўйлар, қандай баҳона билан борсам экан деб бош қотирарди.

«Албатта, Анна бугун пойгага келармикин, билиб келгин деб Бетси юборди, дейман. Албатта бораман», деб аҳд қилди, китобдан бошини кўтариб, кейин Аннани кўриш бахтига ноил бўлишини кўз олдига келтириб, юзи бирдан ёришиб кетди.

Иссиқ кумуш ликобчада бифстек келтирган майлайига:

⁴⁰ Бифстек – қовурилган парча гўшт (Тарж.).

– Уйга одам юбор, тезда уч отлик аравамни қўшишсин, – деди-да, ликобчани олдига суриб, овқатни ея бошлади.

Ёндаги бильярдхонадан шарларнинг урилгани, гурунг, кулги эшитилиб турарди. Ташқи эшикдан иккита офицер кириб келди: булардан бири яқинда Пажлар корпусидан уларнинг полкига хизматга келган заҳил, ингичка юзлаи ёш офицер эди, иккинчиси эса бир қўлида билагузук ушлаган, бит кўзларини мой босган семиз, кекса офицер эди.

Вронский уларга қараб бир хўмрайди-ю, ўзини кўрмаганга солиб, кўз қири билан ҳам китоб ўқишга, ҳам овқат ейишга киришди.

Семиз офицер унинг ёнига ўтираётди:

– Ҳа? Пойгадан олдин қоринни қаппайтиряпсанми? – деди.

Вронский қовоғини солди-да, оғзини артиб, унга қарамасданок:

– Кўриб турибсан-ку, – деб жавоб қилди.

– Менга қара, семириб кетишдан кўрқмайсанми? – деди у яна, ёш офицерга стул тўғрилаб туриб.

Вронский жирканганидан юз-кўзини тириштириб:

– Нима? – деди жаҳл билан, садаф тишларини кўрсатиб.

– Семириб кетишдан кўрқмайсанми деяпман?

Вронский унга жавоб бермай:

– Ҳей, херес келтир! – деб қичқирди-да, китобни нариги томонига қўйиб, ўқишга тутинди.

Семиз офицер ичкилик рўйхатини олди-ю, ёш офицернинг юзига қараб туриб:

– Ичадиган нарсангни ўзинг танла, – деди, рўйхатни узатиб.

Ёш офицер кўрқа-писа Вронскийга кўз қирини ташлади-да, энди чиқа бошлаган мийиқларини бармоқлари билан чимдиб:

– Рейнвейн ича қолайлик, – деди. Кейин Вронскийнинг парво қилмаганини кўриб, ёш офицер ўрнидан турди-да: – Юр бильярдхонага, – деди.

Семиз офицер итоаткорлик билан ўрнидан турди, кейин иккови эшикка қараб юрди.

Шу он бу ерга новча, қадди-қомати келишган ротмистр Яшвин кириб келди. У ҳалиги икки офицерга нафрат билан бош ирғаб, Вронскийнинг ёнига келди.

– А! Бу ёқда экансан-у! – деб қичқирди-да, йўрон қўли билан Вронскийнинг погонига пақиллатиб урди.

Вронский жаҳли чиқиб қаради-ю, дарҳол юзи унинг ўзига хос бир вазминлик, меҳр-муҳаббат билан ёришиб кетди.

Ротмистр дўрилаган овоз билан:

– Ақлинг жойида, Алёша, – деди. – Овқат устидан бир рюмка ҳам ичиб ол.

– Ҳеч овқат ўтмаяпти.

Шу пайт хонадан чиқиб кетаётган ҳалиги икки офицерга Яшвин масхараомуз назар ташлаб:

– Вой, бу ажралмас дўстлар-эй, – деб қўйди. Сўнг-ра у, тор шимли узун оёқларини букиб, Вронскийнинг ёнига ўтирди (тиззаси стулдан анча баланд турар эди). – Кеча нега театрга келмадинг? Нумерова қойил қилиб ташлади. Қаерда эдинг?

– Тверскийларникида ўтириб қолдим, – деб жавоб берди Вронский.

Яшвин:

– Э! – деб қўйди.

Қартабоз, тўполончи ва ҳеч қандай қонун-қонда-га риоя қилмайдиган, бузуқи одам бўлган бу Яшвин полкда Вронскийнинг энг яхши оғайниси эди. Вронский уни мисли кўрилмаган бир жисмоний кучи учун (кўпинча ўтиришларда ичкиликни қосалаб кўтарса ҳам, кечаси билан ухламасдан ўзини яна бояғидай

тетик тута билар, шу билан кучини кўрсатарди), бошлиқлари ва ўртоқларига маънавий кучини кўрсатиб, уларни кўрқдишга ва ўзини ҳурмат қилишга мажбур этгани учун, ўн минг сўмлаб пул тикиладиган ўйинда, ҳар қанча ичганига қарамай, ўйинни шу қадар нозик, усталик билан олиб боргани сабабли инглиз клубида қиморбозлар гули деб ҳисоблангани учун яхши кўрарди. Яшвин Вронскийни шуҳрати ва давлати учун эмас, инсон бўлгани учун яхши кўрар, Вронский буни сезар, шу сабабли уни ҳурмат қилар, севарди. Шунинг учун ҳам Вронский бутун ошна-оғайнилари ичида фақат шу киши билангина ўз муҳаббати ҳақида кўнгли ёриб гаплашишни хоҳларди. Яшвин ҳар қандай ҳис-туйғуларга ҳақорат кўзи билан қарайдигандек кўринса ҳам, ҳозир Вронскийнинг бутун борлигини қамраб олган кучли эҳтиросни ёлғиз у, ёлғиз шугина тушгунга олишини Вронский сезиб юрарди. Бундан ташқари, Яшвиннинг рийбатдан, жанжалдан ҳузур топадиган одам эмаслигига, балки бу ҳисга жиддий кўз билан қарашига, яъни муҳаббатга эрмак ёки ҳазилакам нарса деб эмас, муҳим ва зарур нарса деб қарайдиган, бунга ишонадиган киши эканига ҳам имони комил эди.

Вронский ўз севгиси тўғрисида унга ёрилмаган бўлса ҳам, лекин Яшвиннинг ҳамма гапдан хабардорлигини, ҳамма нарсага керагича тушунганлигини билар, кўзларидан бу нарсани кўриб хушланарди.

Вронскийнинг Тверскийларникида бўлганини эшитиб, Яшвин:

– Ҳа, ҳа! – деди-ю, қора кўзларини пориллатиб, чап мўйловини бармоқлари орасига олди-да, ёмон одатини қилиб, мўйловининг учини оғзига тикка бошлади.

– Ҳўш, ўзинг кеча нима қилдинг? Ютдингми? – деб сўради Вронский.

– Саккиз минг сўм ютдим. Фақат уч мингининг қўлимга тегишига гумоним бор.

– Ундай бўлса менга тиккан довингни ютқазсанг ҳам бўлар экан-да, – деди Вронский кулиб. (Яшвин Вронский учун жуда катта пул тиккан эди.)

– Ютқизиб бўлман. Фақат Махотин хавфли, холос.

Шундан кейин суҳбат энди бўладиган, Вронскийнинг бутун фикри-хаёлини банд қилган пойгага ўтиб кетди.

– Юр, бўлдим, – Вронский, ўрнидан туриб, эшик томон юрди. Яшвин ҳам ўрнидан туриб, сўлоқмон оёқлари ва ягринли қоматини ростлади.

– Тушлик қилай десам ҳали эрта, лекин бир оз ичиб олишим керак. Кетавер, мен ҳозир бораман. Ҳой, вино келтир! – Яшвин команда бераётгандек, ойналарни титратиб йўғон овози билан қичқирди. Кейин яна бақирди: – Йўқ, керак эмас, сен уйга кет-япсанми, мен ҳам бирга кетдим.

Шундай қилиб, Вронский иккаласи чиқиб кетди.

XX

Вронский иккига бўлинган кенг, тоза ёвоч уйда яшарди. Петрицкий лагерда ҳам у билан бирга турарди. Вронский Яшвин билан кирганда, Петрицкий ухлаб ётган эди.

Яшвин тўсиқ орқасига ўтди-да, тумшугини ёстиққа тиқиб олиб, сочлари тўзғиган ҳолда ухлаб ётган Петрицкийни елкасидан туртиб:

– Тур, бўлди шунча ухлаганинг, – деди.

Петрицкий бирдан тиззаланиб турди-ю, теварига аланглаб қаради.

– Аканг келиб эди, – деди у, Вронскийга. – Қургур, мени уйғотиб, тавин келаман деб кетди. – Шундан кейин кўрпани устига тортиб, ўзини яна ёстиққа ташлади. Яшвин устидан кўрпани тортган эди, жаҳди чиқиб: – Эй, қўйсанг-чи, Яшвин, – деб тўнрилади. – Қўй! – Шундан кейин ўғирлиб, кўзи-

ни очди. – Ундан кўра айт: нима ичай? Оғзим шундай бемазаки...

– Ароқ ича қол, шуниси маъқул, – деб дўриллади Яшвин. Кейин, ўз овозини эшитиб маза қиладигандек: – Терешченко! Хўжангга ароқ билан бодринг опке! – деб қичқирди.

Петрицкий юзини тириштириб ва кўзларини ишқаб туриб:

– Ароқ тузук дейсанми? А? – деб сўради. – Ўзинг ҳам ичасанми? Бўлмаса, бирга ичамиз! Вронский, ичасанми? – деди Петрицкий, ўрндан туриб ва йўлбарс терисидан қилинган пўстакка ўраниб.

Петрицкий тўсиқ девор билан ажратилган уйчанинг эшигидан чиқди-да, қўлини кўтариб, французча ашула айта бошлади: «Тулада бир қирол бор эди-и-и...» Вронский, қиттай ичасанми?

Вронский лакей тутиб турган сюртукни кия туриб:

– Нарн тур-э, – деди.

– Йўл бўлсин? – деб сўради Яшвин. Кейин, яқинлашиб келаётган коляскани кўриб, илова қилди: – Ана уч от қўшилган колясканг ҳам келди.

– Отхонада ишим бор, иннайкейин, Брянский билан ҳам от тўррисида гаплашмоқчиман, – деди Вронский.

Вронский чиндан ҳам Брянскийникига боришга ва от пулини элиб беришга ваъда қилган эди. Брянский Петергофдан ўн чақиримча берида турар, Вронский бориб келишга шошиларди. Лекин ўртоқлари фақат ўша ергагина бормаслигини пайқаб қолишди.

Петрицкий кўзларини қисиб ашуласини давом эттириб: «Унинг қанақа Брянскийлигини биламиз», дегандай лабларини буриб қўйди. Яшвин:

– Ишқилиб, кечикиб қолмагин-да, – деди-ю, кейин суҳбат мавзуини ўзгартириш учун, Вронскийга

сотган ва у ҳозир аравага қўшган ўртадаги отга деразадан қараб: – Қалай, менинг саманим яхши тортяптими? – деб сўради.

– Тўхта! – деб қичқирди Петрицкий, чиқиб кетаётган Вронскийнинг орқасидан. – Аканг сенга хат ташлаб кетган эди. Шошма, қаерда қолди-я?

Вронский тўхтади.

– Қани ахир?

– Қани дейсанми? Ҳамма гап шунда-да! – Петрицкий кўрсаткич бармоғини бурнининг учидан юқорига кўтариб, тантанали овоз билан гапирди.

Вронский эса кулимсираб:

– Эй, кўп эзмаланмай айтсанг-чи, ахир бу бемаънилик-ку! – деди.

– Каминга бўлса ўт қалаганим йўқ. Шу ўртададир-да.

– Бас, кўп ёлгон гапираверма. Қани хат?

– Ўлай агар, қаерга қўйганимни билмайман, ё тушимда кўрганмиканман-а? Шошма, шошма! Нега жаҳлинг чиқади! Кеча менга ўхшаш сен ҳам киши бошига тўрт шишадан ичганинда борми, нақ қаерда ётганигни билмас эдинг. Шошма, ҳозир эслайман!

Петрицкий тўсиқ орқасига ўтиб, ўрнига ётди.

– Шошма! Мен бундай ётувдим, у бундай турувди. Ха-а-а-а... мана! – деди-да Петрицкий хатни матрац тагига суқиб қўйган жойидан олиб берди.

Вронский мактуб билан акаси ёзиб кетган хатни олди. У шундай хатни олишини илгаридан билиб юрарди, бири, Москвага келмаяпсан, деб онаси ўпка қилиб ёзган мактуб бўлса, иккинчиси, сен билан гаплашадиган гапим бор, деб акаси қолдирган бир энлик хат эди. Вронский буларнинг ўша тўғрисидаги гап эканини биларди. У «нима ишлари бор экан-а мен билан» деб ўйлади-ю, хатларни буклаб, йўлда бамайлихотир ўқиш учун сюртугининг тугмалари орасига қистириб қўйди. Даҳлизда унга икки-

та офицер дуч келди: бири – ўзларининг полкидан, иккинчиси – бошқа полкдан эди.

Вронскийнинг уйи ҳамма вақт офицерлар тўп-ланадиган такяхона бўлиб қолган эди.

– Йўл бўлсин?

– Петергофга бориб келадиган ишим бор.

– Царское Селодаги от келдими?

– Келибди, лекин ҳали кўрганим йўқ.

– Махотиннинг Гладиатори оқсаб қолди, дейишади.

– Бекор гап! Лекин шу лойгарчиликда қандай чопасиз? – деб сўради иккинчи офицер.

Петрицкий ичкари кирган офицерларни кўриб:

– Ана менинг халоскорларим! – деб қичқириб юборди: Петрицкий ёнида солдат малайи ароқ билан шўр бодринг қўйилган патнусни кўтариб турарди. – Мана Яшвин: тетик бўлмоқ учун ичгин, деяпти.

Келган офицерлардан бири:

– Кеча бизни хўп бопладинглар-да, кечаси билан ухлатмадинглар, – деди.

Петрицкий кечаги воқеани ҳикоя қила кетди:

– О, роса маза қилдик-да! Волков томга чиқиб олиб зерикяпман, девди, мен: бўлмаса, мотам марши чалинсин, дедим. Боёқиш, мотам марши остида томдаёқ ухлаб қолди.

Петрицкийнинг боши томонида турган Яшвин, боласига дори ичираётган она сингари:

– Ич, албатта ароқ ич, кейин устидан сельтр суви ичиб юборасан, яхшилаб лимон еб оласан, – деярди, – энг охирда қиттай шампан виноси ичасан, – бир шиша бўлса бас.

– Мана бу ақлли одамнинг гапи! Тўхта, Вронский, қиттай ичайлик.

– Йўқ, яхши қолинглар, жаноблар, мен бугун ичмайман.

– Нима, офирлашиб қолишдан қўрқасанми? Майли, ундай бўлса, ўзимиз ичамиз. Қани, сельтр суви билан лимонни келтир.

Вронский даҳлизга чиққанда, орқасидан кимдир:

– Вронский! – деб чақирди.

– Нима дейсан?

– Сочингни қирқтириб олсанг бўларди, йўраса офирлик қилади, айниқса, тақир жойингдаги сочлар.

Чиндан ҳам, Вронскийнинг тепа сочлари барвақт тўкила бошлаган эди. У садаф тишларини кўрсатиб чақчақлаб кулди-да, фуражкасини тақир бошига бостириб ташқарига чиқди-ю, коляскага ўтирди.

– Отхонага! – деб кучерга буюргач, яна бир ўқиб чиқиш учун қўйнидаги хатларини олмақчи бўлди, лекин отларни кўздан кечиргунча хаёлини бўлмаслик учун бу фикридан қайтди. – «Кейин!..»

XXI

Тахталардан ясалган омонат отхона пойга майдонининг яқин бир ерига қурилган, Вронскийнинг оти эса у ерга кеча келтирилган бўлиши керак эди. У отни ҳали кўрмаган эди. Сўнгги кунларда отни ўзи совутмай, бу ишни машқ қилдирувчига топшириб қўйгани учун, отнинг ҳозир қандай аҳволда эканини сира ҳам билмасди. У коляскадан тушар-тушмас, малайлик вазифасини ўтовчи отбоқари унинг коляскасини узоқдан кўриши билан машқ қилдирувчинини чақирди. Баланд кўнжал этик, калта жакет кийган, соқол ўрнига нягида бир тутамгина тук қолдирган бу қотма инглиз жокейларга хос бесўнақаёй юриш билан тирсақларини кўтарган ҳолда Вронский ёнига лапанглаб келди.

Вронский инглизчалаб:

– Ҳа, Фру-Фру қалай? – деб сўраган эди, инглиз бўғиқ овоз билан жавоб қилди:

- All right sir ҳаммаси жойида, жаноб. - Кейин, шляпасини кўтариб, илова қилди: - Яхшиси, олдига бормай қўя қолинг, тумшугига тўр нўхта тутиб қўювдим, оти қурмағур безовта бўляпти. Бормаганингиз маъқул, от бекорга безовта бўлади.

- Йўқ, бормасам бўлмайди. Отни кўргим келяпти.

Инглиз қовоқларини солиб, бояғидай оғзини очмасдан:

- Юринг, - деди-ю, тирсакларини силкитиб, лапанглаган юриш билан олдинга тушди.

Улар барак олдидаги кичкинагина ҳовли саҳнига киришди. Тоза куртка кийиб, ясаниб олган, қўлида супургиси билан юрган тетиккина бир бола келганларни кутиб олиб, орқаларидан кетди. Баракда, айрим бўлмаларда бешта от турган эди, Вронский ўзининг энг зўр рақиб бўлган Махотиннинг Гладиятор номли новча, жийрон оти ҳам бугун шу ерга келтирилган бўлишини ва унинг шу ерда эканлигини биларди. У ўзининг отидан кўра Гладияторни кўришга кўпроқ қизиқарди, чунки уни ҳеч кўрмаган эди, лекин Вронский от спортининг қондасига кўра, рақиб отини кўриш у ёқда турсин, унинг қанақалигини суриштириш ҳам уят эканлигини биларди. У йўлакда кетаётганда, навбатчи бола чап ёқдаги иккинчи бўлманинг эшигини очган эди, Вронский у ерда турган оқ оёқли каттакон бир жийронни кўрди. У бунинг Гладиятор эканлигини билса ҳам, бировнинг очиқ ётган хатидан юз ўтириб ўтган кишидек, у ҳам юзини тескари ўтириб, Фру-Фру турган бўлмага келди.

Инглиз тирноғи кир бошмалдоғини елкаси устидан ошириб, Гладиятор турган бўлмага ишора қилди-да:

- Ма-к... Мак...нинг оти шу ерда... унинг номини айтишга ҳеч тилим келмайди-да, - деди.

- Махотиннингми? Ҳа, у менинг жиддий рақибларимдан бири, - деди Вронский.

– Шу отда чопганингиздами, – деди англиз, – довни сизга қўярдим.

Вронский чавандозлигини мақтаганларидан ёйилиб кулимсиради-да:

– Фру-Фру тезроқ, кучлироқ ҳам, – деди.

Инглиз эса:

– Фовли пойгада ҳамма гап отни усталик билан минишда, рўскда, – деди.

Вронский ўзида етарли даражада рўск, яъни райрат ва жасорат борлигини ҳис этиш у ёқда турсин, дунёда ҳеч ким рўск¹ . унинг ўзичалик эга эмаслигига ҳам амин э² . ҳамма нарсадан муҳими ҳам шу томони эди.

– Менга қаранг, отни яна ҳам кўпроқ чопиб терлатиш керак эмаслигини аниқ биласизми?

– Керак эмас, – деб жавоб берди англиз. – Қаттиқ гапирманг, барака топкур. От безовталяпти, – деб илова қилди, боши билан бўлмага ишора қилиб. Улар Фру-Фру турган бўлма эшигининг олдида турар эдилар, ичкаридан хашак устида бир оёғини кўтариб, бир оёғини босаётган отнинг дупури эшитиларди.

Инглиз эшикни очди, Вронский кичкина деразадан хирагина ёруғ тушиб турган бўлмага кирди. Бўлмада янги солинган пичан устида, нўхта урилган бир чиройли қора тўриқ от депсиниб турарди. Вронский ғира-шира қоронғи бўлмага кўз югуртириб, севиқли отининг бутун қадди-қоматини бир қарашдаёқ қамраб олди. Фру-Фру ўртамиёна от бўлиб, турқи баъзи камчиликлардан холи эмас эди. Жусса суяклари майда эди, ўмгани олдинга туртиб чиққан бўлса ҳамки, тўши тор, камбар эди. Сағри бир оз пастроқ, олдинги, айниқса, кетинги оёқлари бир оз қийшиқ эди. Кетинги ва олдинги оёқларининг пайлари у қадар йирик эмасди, лекин пуштанини (айил тортадиган ери) шу қадар кенг эдики, ҳо-

зир қантариқда турганига ва қорни тортилганига қарамай, одамни ҳайрон қолдирарди. Отга олдиндан қаралганда, болдирларининг суяги бармоқдан йўғон кўринмас, ёнидан қаралганда эса ҳаддан зиёд сербар эди. Унинг бутун жуссаси ёндан сиқилиб, олдинга чўзилиб кетгандай кўринарди. Лекин унинг барча камчиликларини унуттириб юборадиган энг юксак фазилати – зоти эди; унинг зотли экани, инглизча қилиб айтганда, кўзга ташланиб турарди. Юпқа, ҳаракатчан ва атлас каби силлиқ терисида арқоқланиб ётган томирлар тагидан бўртиб чиққан пайлари ҳам худди суяклари сингари маҳкам ва чайир туюларди. Порилаб турган шўх, бақа кўзли қотма калласи қаншаридан тортиб, ичидаги пардаларига қон тўлган бурунларига томон кенгайиб борарди. Бутун қадду бастиди, айниқса, калласида аниқ, қудратли, айни замонда, нозик бир ифода бор эди. У тилга кириб гапиришига оғзининг тузилиши йўл қўймайдиган ҳайвонлардан биридек эди.

Ҳар ҳолда Вронскийнинг назарида отга қараб туриб ўйлаган нарсаларнинг ҳаммасини от тушунгандай туюлди.

Вронский от ёнига кирганда, у ўпкасини тўлдириб ҳаво олди-да, бақа кўзларини шундай олайтириб қарадики, кўзларига нариги томондан қон келиб тўлди; нўхтасини силкитиб, оёқларини ерга гурс-гурс уриб туриб, кирганларга қаради.

– Ана, қаранг, безовта бўляпти, – деди инглиз.

Вронский от ёнига келиб:

– Ҳай, жонивор! – деб эркалади.

Лекин у яқинлашган сари, отнинг безовталиги ҳам ортиб борди. Вронский от бошига қадалиб келгандагина, у бирдан тинчиди; ана шундан кейин юпқа, нозик туклари остидаги мушаклари пир-пир уча бошлади. Вронский отнинг кучли бўйнини си-

лади, нариги томонга тушиб кетган ёлини жойига келтириб қўйди, кўршапалак қанотлари сингари ёйилиб кетган бурун катакларига юзини яқин келтирди. От қаттиқ бир нафас олди-ю, таранг бўлиб турган бурун катакларидан ҳавони яна ҳушиллашиб чиқарди, кейин бир сесканиб, ингичка қулоқларини чимирди-да, Вронскийни енгидан тишлагиси келгандек, кучли қора лабини унга чўзди. Лекин нўхталангани эсига тушди шекилли, тумшугини бир силкитди-ю, яна нозик оёқларининг бирини кўтариб, бирини қўя бошлади.

Вронский отни сағридан яна силаб:

– Оғир бўл, жоним, оғир бўл! – деди, кейин отнинг кайфияти жуда ҳам яхши эканлигидан хурсанд бўлиб, чиқиб кетди.

Отнинг безовталиги Вронскийга ҳам таъсир қилди; у ҳам томирларида қон қайнаганини, ўзи ҳам от сингари ҳаракат қилгиси, тишлагиси келганини ҳис қилди, у ҳам кўрқар, ҳам қувонарди.

– Хўп, майли сизга ишонаман, соат олти яримда майдонда бўласиз-да, – деди у инглизга.

– Ҳамма нарса жойида бўлади, – деди инглиз. – Ўзларига йўл бўлсин, милорд? – деб сўради у, ҳеч қачон ишлатмаган бу *mylord* сўзини қўллаб.

Вронский ажабланиб бошини кўтарди-да, ўзига хос бўлган бир адо билан инглизнинг кўзларига эмас, пешонасига қараб туриб, унинг шу саволни беришга журъат этганига ҳайрон бўлди. Лекин бу саволни берганда, инглиз уни ўз хўжайини деб эмас, бир чавандоз деб қараганини фаҳмлаб:

– Брянскийникига бориб келишим керак, бир соатдан кейин уйда бўламан, – деб жавоб берди.

Камдан-кам қизарадиган Вронский: «Бутун менга бир неча марта беришди-я бу саволни!» деб уйлаб қизариб кетди. Инглиз унга разм солиб қаради. Вронский қаёққа кетаётганини билиб тургандек:

– Пойга олдидан одамнинг кўнгли энг аввал тинч бўлиши керак, – деб илова қилди. – Руҳингиз ҳам тушмасин, кайфингиз ҳам бузилмасин.

Вронский кулимсираб:

– All right, – деди-да, коляскага сакраб чиқиб, Петергофга қараб ҳайдашни буюрди.

Вронскийнинг коляскаси бир неча қадам борар-бормас, эрталабдан бери ёмғир хавфини турдириб турган қора булутлар босиб келди-ю, бирдан жала қўйиб юборди.

Вронский колясканинг соябонини кўтара туриб: «Иш чатоқ! – деб ўйланди. – Бусиз ҳам ҳамма ёқ лой эди, энди ботқоқ бўлади». Соябони туширилган коляскада ёлғиз ўтириб, онасининг мактуби билан акасининг хатини олди-да, бир бошдан ўқиб чиқди.

Ҳа, яна ўша эски гаплар. Ҳаммаси, онаси ҳам, акаси ҳам, ҳаммаси унинг юрак ишларига аралашимоқчи. Уларнинг аралашishi Вронскийни ғазабга келтирди, у камдан-кам ғазабланарди. «Уларнинг нима ишлари бор? Нима учун ҳар қандай одам менинг ғамимни ейишни ўзига бурч деб билар экан? Нима учун менга тирғилишади-я? Шунинг учунки, бунда ўзларининг ҳеч ақллари етмаган алақандай нарса бор деб билишади. Агар бу кибор жамиятида бўлиб турадиган одатдаги разил алоқалардан бўлса, мени ўз ҳолимга қўйишган бўларди. Улар бу нарса-нинг алақандайлигини, бошқачалигини, бу нарса ҳазил эмаслигини, бу аёл мен учун жонимдан ҳам ортиқлигини сезишади. Улар худди шу нарсага тушуниша олмайди, худди шунинг учун уларга алам қилади. Тақдиримиз қандай бўлмасин, оқибати қарерга бормасин, биз уни ҳал қилганмиз, биз ундан зорланмаймиз, – деяр, биз сўзи билан ўзини Анна ила борлар эди. – Йўқ, улар бизга яшаш йўлини ўргатмоқчи бўладилар. Улар бахтнинг нималигидан бутунлай беҳабардирлар, бу муҳаббат бўлмаса, биз

учун бахт ҳам, бахтсизлик ҳам бўлмаслигини, ҳаёт ҳам бўлмаслигини билмайдилар», деб ўйларди.

Ўз ишига ҳамма аралашаверганига шунинг учун жаҳли чиқардики, Вронский уларнинг, яъни ҳам-манинг ҳақ эканлигини юракдан сезарди. У ўзини Аннага гирифтор қилган муҳаббатнинг киши ҳаёти-да ёқимли ва ёқимсиз хотирадан бошқа из қолдир-майдиган кибор жамиятидаги алоқалар сингари ўт-кинчи, қисқа умрли бир ҳавас эмаслигини сезарди. У ўзининг ҳам, Аннанинг ҳам аҳволи офир эканини, ўзлари мансуб бўлган кибор жамият кўзида ошкор бўлган ўз севгиларини яшириш, ёлғон гапириш, ал-даш қийин эканлигини, уларни бир-бирига боғла-ган ва ўз муҳаббатларидан бошқа ҳамма нарсени унуттириб қўйган эҳтирослари кучли бўлган ҳолда яна ёлғон гапириш, алдаш, қувлик қилиш, ҳар доим бошқалар тўррисида ўйлаш нақадар мушкул экан-лигини сезарди.

У ҳарчанд табиатига ёқмаса ҳам, жуда кўп марта ёлғон гапиришга ва алдашга мажбур бўлганини эсита туширди; алдаш ва ёлғон гапиришга мажбур бўлган-да Аннанинг қизариб-бўзарганлигини неча марта лаб кўрганини ҳам жонли бир суратда хаёлидан ўтказди. Яна шуниси ҳам бор эдики, Анна билан алоқа боғла-гандан бери баъзан юрагида ғалати бир ҳис уйғонган-лигини ҳам сезиб юрарди. Бу эса нимагадир қарши жирканч ҳисси эди: Алексей Александровичга қар-шими, ўзига қаршими ё бутун дунёга қаршими – бу-нисини дуруст билмас эди. Лекин бу ғалати ҳисдан ўзини ҳамма вақт қутқаришга ҳаракат қиларди. У ҳозир ўзини қўлга олиб, фикрларига йўл очиб берди.

«Ҳа, Анна илгари бахтсиз бўлса ҳам, лекин мағрур ва тинч эди, энди у тинчини ҳам, иззатини ҳам йўқотди, лекин бунга сездирмайди. Ҳа, бунга хотима бериш керак», деб ўзича аҳд қилди.

Шундай қилиб, миясига биринчи марта: «Бу ёлгон-яшиқларга барҳам бериш зарур, қанча тез барҳам берилса, шунча яхши бўлади». деган равшан фикр келди.

«У ҳам, мен ҳам ҳамма нарсадан воз кечиб, ўз муҳаббатларимиз билан бошимизни бошқа ёқларга олиб кетишимиз керак», деб ўйлади у.

XXII

Жала узоқ чўзилмади, ўртага қўшилган от бор кучи билан йўртиб, лой ичида жиловсиз чошиб бо-раётган шатакчи отларни судраб манзилга етиб келганда, қуёш яна булутлар орқасидан чиқди, чорбоғларнинг томлари, катта кўча бўйларидаги боғларнинг кекса липа дарахтларида ёмғир томчилари пориллаб, дарахт шоҳларидан томчилар томиб, томлардан эса сув оқиб турарди. Вронский бу жаланинг пойга майдонини бузиб қўйиши тўғрисида ортиқ бош ҳам қотирмасди, лекин у шу ёмғир шарофати билан Аннани уйда ёлғиз кўрсам ажаб эмас деб қувонар, чунки яқинда сув муолажасидан қайтиб келган Алексей Александровичнинг Петербургдан чорбоққа кўчиб келмаганлигини биларди.

Вронский Аннани ёлғиз топиш умиди билан ҳамма вақтдагидай, одамлар диққатини камроқ жалб қилиш учун кўприкчадан берида аравадан тушиб, пиёда кетди. Кўча эшигидан эмас, ҳовли дарвозасидан кириб борди.

– Хўжайин келдиларми? – деб сўради у боғбондан.

– Йўр-а, келганлари йўқ. Бегойим уйдалар. Кўча эшигидан марҳамат қилсинлар, у ерда одам бор, очиб беради, – деб жавоб берди боғбон.

– Йўқ, бордан ўта қоламан.

Шундай қилиб, у Аннанинг уйда ёлғизлигига қа-ноат ҳосил қилди-да, ўзининг бугун келишга ваъда

қилмагани ва Аннанинг ҳам, эҳтимол, пойга олди-дан уни келар деб ўйламагани учун бирдан ёнига кириб бориш истаги билан қиличини ушлаб, четларига гуллар экилган йўлкага сепилган қум устида шарпасиз қадам ташлаб боққа қараган айвон томон юриб борди. Вронский ўз аҳволининг оғирлиги, мушкуллиги тўғрисида йўл бўйи ўйлаб келган нарсаларини энди бутунлай ёдидан чиқарди. У ҳозир фақат бир нарсани, Аннани ҳозир тасавурида эмас, тирик ҳолида, ҳаётда қандай бўлса, шундайлигича кўришнигина истарди. Товуш чиқармаслик учун айвоннинг ётиқ зина поронасига оёғини аста босиб энди чиқа бошлаган эдики, ҳамшиша эсидан чиқиб қоладиган ва Анна билан бўлган муносабатининг энг оғир томонини ташкил этган, Вронскийга савол ва нафрат назари билан қарайдиган Аннанинг ўғли бирдан эсига тушди.

Бу бола уларнинг муносабатига ҳамма нарсадан ҳам кўпроқ ҳалақит берарди. Бола ёнларида эканида, Вронский ҳам, Анна ҳам бошқалар олдида оризларига ололмайдиган нарсалар тўғрисида гапириш у ёқда турсин, бола тушунмайдиган нарсалар тўғрисида имо-ишора билан гапиришга ҳам ботина олмас эдилар. Улар бу ҳақда келишиб қўйишмаган бўлишса ҳамки, бу нарса ўз-ўзидан қоида тусига кириб қолган эди. Улар бу гўдак болани алдашни ўзлари учун бир ҳақорат деб билардилар. Боланинг олдида оддий танишлардек сўзлашардилар. Лекин бунга қарамасдан, Вронский боланинг кўпинча ўзига ҳайрат назари билан тикилиб қолганини кўрар, унинг ўзига нисбатан бўлган муносабатида фалати бир кўрқоқлик, асабийлик, гоҳ эркаланиш, гоҳ тортиниш ва адоват ҳислари борлигини сезарди. Бола бу киши билан онаси ўртасида маъносига ўзи тушунолмайдиган қандайдир муҳим бир алоқа борлигини сезгандай кўринарди.

Тўғридан ҳам, бола бу алоқани англай олмаслигини ҳис этар, қанча тиришиб-тирмашмасин, бу одамга нисбатан ўзида уйғонган ҳиснинг маъноси-ни англай олмас эди. У отаси, мураббияси, энагаси – ҳаммалари Вронскийни ёмон кўрибгина қолмай, унинг тўғрисида ҳеч нима дейишмаса ҳамки, унга нафрат билан кўрқа-писа қараганликларини, онаси эса унга энг яхши дўстдай муомала килганлигини болаларга хос бир ҳушёрлик туйғуси билан очиқ-равшан кўриб турарди.

•Бунинг маъноси қандай бўлди? У ахир қанақа одам? Уни қандай яхши кўрса бўлади? Агар мен бунга тушунмаётган бўлсам, айб менда, ё мен нодонман ёйинки аҳмоқ боламан», деб ўйларди бола; Вронскийни ниҳоятда сиқувчи бу сўровчи, қисман ёмон кўз билан қараётганини билдирувчи ифода, хуркаклик, асабийлик – буларнинг ҳаммаси юқоридаги мулоҳаза орқасида содир бўлмоқда эди. Боланинг ёнларида бўлиши Вронскийда у кейинги вақтларда ҳис қила бошлаган вазияти, сабабсиз жирканиш туйғуларини уйғотиб келарди. Бола ҳузурида Вронский билан Аннада пайдо бўлган ҳисни суръат-ла бораётган кемаси нотўғри йўлдан кетаётганини компасдан кўриб турса-да, унинг бу ҳаракатни тўхтатишга қодир бўлмаган ва ҳар бир дақиқа уни тўғри йўлдан узоқлаштириб бораётганини кўраётган, лекин орқага қайтиш кераклигига тан берса, шу билан ўз ҳалокатига тан берган бўлишини англаган денгиз саёҳатчисининг ҳиссига ўхшатиши мумкин эди.

Бу бола ўзининг ҳаётга бўлган содда қараши билан уларга ўзлари билган, лекин билишни хоҳлашмаган нарсаларидан қанчалик четга чиқиб кетганликларини кўрсатиб турувчи бир компас эди.

Бу сафар Серёжа уйда йўқ эди, шунинг учун Анна ўйнагани чиқиб, ёмрида қолган ўғлининг

қайтишини айвонда ўзи ёлғиз кутиб ўтирган эди. Ўғлининг орқасидан бир хизматкори билан оқсоч қизини ахтаришга юбориб, ўзи кутиб ўтирарди. У кенггина қилиб тикилган оқ қўйлак кийиб, айвоннинг бурчагида, гуллар орқасида ўтирарди. Шунинг учун Вронскийнинг келганини пайқамади. Анна қора қўнғироқ сочли бошини эккан, Вронскийга шу қадар таниш, қўша-қўша узук таққан иккала чиройли қўли билан панжара устидаги лейкани ушлаб, бу совуқ лейкага пешонасини қўйиб турган эди. Бутун қоматининг, боши, бўйни, қўлларининг гўзаллиги Вронскийни ҳар сафар нафосати билан ҳайратга соларди. У тўхтаб, мафтункор кўзлари билан Аннага тикилиб қолди. Кейин, унинг олдига бориш учун эндигина қадам ташламоқчи бўлганда, Анна унинг яқинлашганини сизди-ю, лейкани итариб ташлаб, қизиб кетган юзини Вронскийга ўтирди.

– Нима бўлди? Тобингиз йўқми? – деди французчалаб Вронский, яқин келиб. Бир қўнгли Аннанинг ёнига югуриб келмоқчи бўлди, лекин, бегона одамлар бўлиши эҳтимолини эслади-ю, балкон эшигига аланглаб қараб, қизариб кетди; хавфсираш ва аланглашга мажбур бўлганини сезиб, ҳар гал шунақа қизариб кетарди.

Анна ўрнидан турди-да, Вронскийнинг қўлини қаттиқ сиқиб туриб:

– Йўқ, соғман, – деди. – Мен... сени кутмаган эдим.

– Ё оллоҳ! Қўлларингиз бирам музлаб кетибдики! – деди Вронский.

– Мени қўрқитиб юбординг, – деб жавоб қилди Анна. – Ўзим ёлғиз Серёжани кутиб турувдим, улар шу томондан келишади.

Анна ўзини тинч тутишга тиришса ҳам, лаблари қалтирар эди.

Ўзаро русча гаплашишганда қулоққа жуда ҳам со-
вуқ эшитиладиган «сиз» ва хавфли «сен» сўзларини
ишлатмаслик учун у ҳамма вақт французча сўзла-
шарди, ҳозир ҳам сўзини французча давом эттириб:

– Қўққисдан келганим учун мени кечиринг, –
деди. – Лекин сизни кўрмасам бугунги кунимни
тинч ўтказолмасдим.

– Нега кечиринг керак экан? Аксинча, келга-
нингиз учун жуда хурсандман!

Вронский Аннанинг қўлини қўйиб юбормай,
боши устида энгашиб туриб:

– Лекин сиз бетоб ё хафадай кўринасиз, – деб сўзи-
да давом этди. – Нималарни ўйлаётган эдингиз?

– Ўша бир нарсани, – деди Анна кулимсираб.

Анна тўғриси айтган эди. Қачон ва қайси
дақиқада нималарни ўйлаётганини сўрагандай
бўлишса, Анна: «бир нарсани, ўз бахтим, ўз бахт-
сизлигимни ўйлаяпман», деб хато қилмасдан жавоб
бера оларди. Ҳозир ҳам, яъни Вронский уни айвон
бурчагида кўрганда ҳам, худди шу ҳақда ўйлаб тур-
ган эди: у «Нима сабабдан бошқалар учун, маса-
лан, Бетси учун (Анна Бетсининг кибор жамияти-
дан яшириқча Тушкевич билан алоқаси борлигини
биларди) бу нарсалар энгил-у, мен учун бу қадар
огир?» деб ўйларди. Баъзи мулоҳазаларга кўра, бу-
гун бу фикр уни айниқса азоб ўтида ёндирмоқда
эди. Анна ундан пойга тўғрисида сўради. Вронский
унинг сўроқларига жавоб бера бошлади; Аннанинг
ҳаяжон ичида эканини кўриб, чеҳрасини очиш
учун, пойгага қандай тайёргарлик кўришганини
энг содда тил билан батафсил ҳикоя қилиб берди.

Анна унинг вазмин, меҳрибон кўзларига қараб:
«Айтсамми-айтмасамми?» – деб ўйларди. – У ўз пойга-
си билан шу қадар банд, шу қадар бахтлики, бу нар-
сани керагича тушунмайди, бу ҳодисанинг иккала-
миз учун ҳам нақадар муҳимлигини англамайди».

Вронский ҳикоясини тўхтатиб:

– Лекин мен келганимда нималарни ўйлаб турганингизни айтмадингиз, – деди, – айтинг, эшитайлик!

Анна жавоб беравермади, бошини хиёл эгиб узун киприклар остида парпираб турган кўзлари билан унга ер остидан қараб турди. Узиб олган япроқни ўйнаб турган қўли тинмай титрарди. Вронский буни кўрар, юзи Аннани ҳар доим мафтун этган бир итоат, қуларча садоқат ифода қиларди.

– Назаримда, бир нима бўлганга ўхшайди. Сизда бир дард бўлса-ю, мен унга шерик бўломасам, ажабо, шундан кейин бир зум бўлса ҳам мен тинчимни топа оламанми? Айтинг, худо хайрингизни берсин! – деб такрорлади Вронский ёлворувчи бир товуш билан.

Анна унга ҳамон боягидай қараб, япроқ ушлаган қўли борган сари яна ҳам қаттиқроқ титраётганлигини сезиб: «Ҳа, агар бу ҳодисанинг бутун аҳамиятини тушунмаса, уни ҳеч қачон кечирмайман. Айтмаганим маъқул, уни синаб ўтиришнинг нима кераги бор?» деб ўйларди.

Вронский унинг қўлини ушлаб:

– Худо хайрингизни берсин! – деб такрорлади.

– Айтаверайми?

– Ҳа, ҳа, ҳа....

– Ҳомиладорман, – деди Анна паст товуш билан.

Қўлидаги япроқ яна кучлироқ титради, лекин у бу хабарнинг таъсирини билиш учун кўзларини Вронскийдан олмади. Вронский оқариб кетди. Бир нарса демоқчи бўлди-ю, лекин индамади, Аннанинг қўлини қўйиб юбориб, бошини қўйи солди. Анна: «Ҳа, бу ҳодисанинг бутун аҳамиятини англади», деб ўйлади-да, Вронскийнинг қўлини миннатдорчилик билан қисди.

Лекин Анна бу хабарнинг маъносини Вронский худди ўзидай, яъни хотин кишидай англади, деб

ўйлаш билан хато қилди. Вронский бу хабарни эшитганда, кимгадир ўқтин-ўқтин юрагида пайдо бўлиб турадиган ўша ғалати, жирканч ҳисси ўзини яна қамраб олганлигини ўн чандон ортиқ куч билан ҳис қилди, шу билан бирга ўзини интизор қилган бухроннинг энди бошланишини, ўртадаги муносабатларини ортиқ эридан яшириб бўлмаслигини, шунинг учун бу ғайритабiiй аҳволга қандай шаклда бўлса ҳам хотима бериш зарурлигини ҳам англади. Лекин, бундан ташқари, Аннанинг ҳаяжони Вронскийга ҳам жисман таъсир этди. У Аннага меҳр тўла итоаткор кўзларини тикди, кўлини ўтди, кейин ўрнидан туриб, айвонда индамасдан у ёқдан бу ёққа юра кетди.

- Ҳа, - деди у, Аннанинг ёнига кескин одимлар билан келиб. - Сиз ҳам, мен ҳам ўртамиздаги алоқага ўйинчоқ деб қараган эмасмиз, мана энди тақдиримиз ҳал бўлди. - Кейин теварагига аланглаб: - Ёлғон-яшиқларга энди хотима бериш зарур, - деди.

- Хотима бериш? Қандай хотима бериб бўлади, Алексей? - деди Анна овозини паст қилиб.

Анна энди тинчини топди. Энди юзи нозик бир табассум билан ёришиб кетди.

- Эрингизни ташлайсиз, иккимиз ҳаётимизни бирлаштирамиз.

- Шусиз ҳам ҳаётимиз бирлашган-ку, - деб эшитилар-эшитилмас жавоб қилди Анна.

- Шундайку-я, лекин бутунлай, бутунлайин бирлаштирсак дейман.

Анна ўз аҳволининг мушкуллигига мунгли бир истехзо билан ачиниб:

- Лекин менга йўл кўрсат, қандай қил дейсан. Алексей? - деди. - Ажабо, бу аҳволдан қутулишнинг йўли борми? Ажабо, мен ўз эримнинг хотини эмасманми?

- Ҳар қанақа аҳволдан қутулишнинг йўли бор. Фақат журъат керак, - деди Вронский, - ҳозир яшаб

турган аҳволингдан бошқа нарсаларнинг ҳаммаси минг чандон яхши. Ҳар нарса – кибор жамият, ўфлинг, эринг туфайли азоб чекаётганингни кўриб турибман-ку ахир.

– Э, эрим бу ерда нима қилиб юрибди, – деди Анна оддий бир истехзо билан. – Мен уни билмайман ҳам, ўйламайман ҳам. У борми, йўқми, менга бари бир.

– Бу сўзларинг самимий эмас. Сени яхши билман, У туфайли ҳам азоб чекасан.

– Бу нарсалардан унинг хабари йўқ, – деди-ю, бирдан Аннанинг бетлари, пешонаси, бўйни қизариб кетди, кўзларида уят ёшлари пайдо бўлди. – Қўй, унинг тўғрисида гаплашмайлик.

XXIII

Вронский ҳозиргидай қатъий бир суратда бўлма-са ҳамки, Аннани бир неча бор ўз аҳволи тўғрисида гапга солишга уриниб кўрган ва ҳар сафар Аннанинг ҳозиргидай юзаки, енгилтак муҳокамаларига дуч келган эди. Гўё шу масалада Анна тушуниб етолмайдиган ёки тушунишни истамаган бир нима бордек эди, Анна шу ҳақда гапира бошлаганда, худди у, яъни ҳақиқий Анна ўз қобилигига ўралиб олгандек, унинг ўрнида эса Вронский ёмон кўрган, қўрққан ва Вронскийга зарба бериб келган, унга ёт бўлган бошқа, ғалати бир Анна пайдо бўлгандек туюларди. Лекин у фикрини бутун очиқ айтишга қарор қилди.

Вронский одатдагича қатъий, вазмин товуши билан:

– Унинг хабари борми-йўқми, – деб сўз бошлади, – унинг хабари борми-йўқми, бу билан бизнинг ишимиз йўқ. Биз энди... сиз энди, айниқса ҳозир, бу аҳволда қололмайсиз.

Анна яна бояғи хафиф истехзо билан:

– Хўш, сизнингча, нима қилишимиз керак? – деб сўради. Анна ўзининг ҳомиладорлигига Вронский парво қилмасмикан деб боя қўрқиб турган бўлса, энди Вронскийнинг бу нарсадан зарур хулосалар чиқараётгани гашини келтирарди.

– Ҳамма гапни очиқ айтишингиз, уни ташлаб кетишингиз керак.

– Жуда яхши, фараз этайлик, мен шундай қилдим ҳам, – деди Анна. – Биласизми, бунинг оқибати нима бўлади? Мен олдиндан айтиб қўяй, – бир дақиқагина аввал меҳр билан тўлиб турган иссиқ кўзларида энди ёвузлик ўти чақнади. – «Ҳа, сиз бошқага кўнгил бергансиз-у, у билан жиноий алоқага киришгансиз? (у эрига тақлид қилиб, худди Алексей Александрович сингари жиноий сўзини атайин чертиб гапирди). Мен бунинг диний, граждандлик ва оила муносабатлари жиҳатидан қандай оқибатларга олиб келишини сизга огоҳдантирган эдим. Гапимга кирмадингиз. Энди мен ўз номимга ва... – ўз ўғлимга ҳам демоқчи бўлди-ю, лекин Анна ўғлини бу ҳазилга қориштиргиси келмади, – ҳа, ўз номимга иснод келтиришни хоҳламайман», – дейди, яна шунга ўхшаган нарсаларни айтади, – дея илова қилди. – Умуман, у ўзининг давлат арбоблигига хос равшан, аниқ иборалари билан, мендан воз кечолмаслигини, жанжалга хотима бериш учун қўлидан келган ҳамма тадбир ва чораларни кўришлигини айтади. Шуниси ҳам борки, айтган нарсаларини ҳовлиқмасдан, силлиққина бажаради. Унга очиқ айтишнинг оқибати шу бўлади. У инсон эмас, машина, машина бўлганда ҳам заҳар сочиб турадиган машина, – деб Анна илова қилди-да, Алексей Александровичнинг шакли-шамонлини, гапириш усулини, характерини бир-бир эслаб, унда топиши мумкин бўлган ёмон нарсаларнинг айбини унга тўнқади ва ўзининг эри олдидаги даҳшатли гуноҳи учун унга заррача ҳам шафқат қилмади.

Вронский одамда ишонч туғдирувчи ҳалим товуш билан Аннани тинчлантиришга тиришиб:

– Йўқ, Анна, ҳар нима бўлганда ҳам, унга айтиш керак, кейин унинг ҳаракатига қараб иш кўрилавемди, – деди.

– Нима дейсиз, қочайлик дейсизми?

– Нимага қочмас эканмиз? Ахир бу аҳволни давом эттиришнинг иложи борлигига ақлим етмай қолди. Лекин бу фақат ўзим учунгина эмас, кўриб турибман, сиз жуда ёмон қийналиб кетдингиз.

Анна ғашли келиб:

– Ҳа, қочайин-у, сизнинг ўйнашингиз бўлиб юрайин, шунақами? – деди.

– Анна! – деди Вронский ўпка аралаш мулоҳимлик билан.

Анна сўзини давом эттирди:

– Ҳа, сизнинг ўйнашингиз бўлайин-у, ҳамма нарсани ҳалок қилайин...

У яна «ўғлимни» демоқчи бўлди-ю, лекин бу сўзга оғзи бормади.

Вронский Анна табиатан шу қадар кучли, номусли бўлишига қарамай, алдаб юришга қандай чидаб келганига ва бу аҳволдан қутулгиси келмаганига ҳайрон бўларди. Лекин бунинг асосий сабаби Анна оғзига ололмаган ўғил сўзи эканлигини Вронский пайқамас эди. Анна ўғли тўғрисида ва отасини ташлаб кетган онасига ўғлининг кейинча қандай кўз билан қараши тўғрисида ўйлаганда ўз қилмишидан, ўйламай-нетмай қилиб қўйган ишидан даҳшатга тушар, лекин бир аёл сифатида ҳамма нарсанинг эски ҳолича қолиши, ўғил нима бўлиши тўғрисидаги даҳшатли саволни унутиш учун ўзини ёлгон муҳокамалар, ёлгон сўзлар билан юпатишга тиришиб келарди.

Анна бирдан уни қўлидан ушлади-да, бутунлай бошқача, самимий, мулоҳим оҳангда:

– Сендан ўтиниб сўрайман, сендан ёлвориб сўрайман, минбаъд мен билан бу ҳақда гаплашма, – деди.

– Лекин, Анна...

– Минбаъд мени ўз майлимга қўй. Аҳволимнинг бутун разолатини, бутун даҳшатини ўзим биламан, лекин буни сен ўйлаганча осон ҳал қилиб бўлмайди. Мени ўз майлимга қўй-у, гапимга қулоқ сол. Минбаъд мен билан бу ҳақда гаплашма, сўз берасанми?.. Йўқ, йўқ, сўз бер!..

– Хўп, сўз бераман, лекин ҳозир айтган нарсаларингдан кейин сира ҳам тинч бўла олмайман. Сенки тинч бўлолмаганингдан кейин, мен асло тинч бўлолмайман...

– Мен! – деб Анна такрорлади. – Ҳа, мен баъзан азоб ичида қоламан, лекин бу ўтиб кетади, агар сен минбаъд мен билан бу ҳақда гаплашмасанг. Сен бу ҳақда ориз очганингдагина мени бу нарса қийнай бошлайди.

– Гапингга тушунолмай қолдим, – деди Вронский.

– Биламан, – деб Анна унинг сўзини бўлди, – ёлғон гапиришнинг пок табиатингга ниҳоятда оғир эканлигини биламан, шунинг учун сенга ачинаман. Мени деб ҳаётингни маҳв этдинг, мен буни кўп ўйлайман.

– Мен ҳам ҳозир, – деди Вронский: – «Мени деб сен ҳамма нарсангни қандай фидо қилдинг-а?» – деб ўйлаб турган эдим. Бахти қаро бўлганинг учун мен ўзимни асло кечиролмайман.

Анна унга яқин келди-да, завқ-шавқ билан, севги табассуми билан унинг юзига қараб туриб:

– Мен бахти қароманми? Йўқ, мен олдига овқат қўйилган оч кишидайман, – деди. – Эҳтимол, у киши совуқ еяр, кийимлари жулдурдир, бунинг учун уялар ҳам, лекин у бахтсиз эмас. Мен бахтсизманми? Йўқ, мана менинг бахтим...

Анна қайтиб келаётган ўғлининг овозини эшитди-да, айвонга шошқи бир назар ташлаб, сапчиб ўрнидан турди. Унинг кўзларида Вронскийга таниш бўлган бир ўт чақнади, у қўша-қўша узукли чиройли қўлларини шошқин бир ҳаракат билан кўтарди-да, Вронскийни бошидан ушлаб юзига узоқ қараб тургандан сўнг ўз юзини, жилмайиб турган очиқ лабла-рини яқин келтириб уни оғзидан, икки кўзидан тез-тез ўпди-ю, итариб юборди. Шундан кейин Анна кетмоқчи бўлган эди, Вронский ушлаб қолди.

Вронский Аннага суқланиб қараб:

– Қачон? – деб сўради.

– Шу кеча, соат бирда, – деб шивирлади-ю Анна, чуқур хўрсингандан сўнг, енгил одимлар билан тез-тез юриб, ўғлини қарши олгани кетди.

Серёжа борда ўйнаб юрганда жала қуйган экан, ёрин тингунча энагаси билан шийпонда ўтиришибди.

– Хайр, яхши боринг, – деди Анна Вронскийга. – Ҳадемай пойга бошланади. Бетси мени бирга олиб бораман деб ваъда қилган эди.

Вронский соатига қараб, тезда жўнаб кетди.

XXIV

Вронский Каренинларнинг балконида соати-га қараганда, шу қадар ҳаяжонли ва ўз фикрлари билан шу қадар банд эдики, рақамлар устидаги стрелкаларни кўрган бўлса ҳам, соат неча эканлигини пайқаманган эди. У тош йўлга тушди-да, лой-да аста секин юриб, коляскаси турган ёққа қараб кетди. Анна тўррисидаги ҳислари вужудини шу қадар қамраб олган эдики, соат нечаллигини ва Брянскийникига боришга ҳали вақт борми-йўқлигини ҳам ўйлаб кўрмади. Унда нимадан кейин нимани қилиш кераклигини кўрсатадиган фақат ташқи

хофиза лаёқатигина қолган эди (бу ҳолат кўп учраб туради), у кучерининг ёнига келганда, кучери қалин япроқли липа дарахтнинг қия тушиб турган соясида, пештахта устида мудраб ўтирган эди. Вронский тер босган отлар устида қайнашиб, йилтирашиб учаётган майда пашшаларни бир оз томоша қилгандан сўнг кучерини уйғотди-да, аравага сакраб чиқиб, Брянскийникига боришни буюрди. Фақат етти чақиримча йўл юргандан кейингина эси жойига тушди-ю, соатига қараб, вақтнинг олти ярим бўлиб қолганини, демак, ўзининг кечикканини фаҳмлади.

Бугун пойганинг бир неча тури: конвойлар пойгаси, кейин икки чақиримли офицерлар пойгаси, тўрт чақиримли пойга, ниҳоят, Вронский қатнашадиган ровли пойга белгиланган эди. Вронский ўзи қатнашадиган пойгага улгуриши мумкин эди, агар Брянскийникига борадиган бўлса, у ҳолда пойгадан қуруқ қолар, сарой аҳллари тўплангандан кейингина етиб келарди. Буниси яхши эмас эди. Лекин Брянскийникига келаман деб ваъда қилган эди. Шунинг учун йўлни давом эттиришга қарор қилиб, кучерга отларни аяма деб буюрди.

Вронский Брянскийникига келиб, беш дақиқача ўтиргандан сўнг орқасига қайтди. Тройканинг учиб бориши кўнглини анча тинчитди. Аннага бўлган муносабатидаги барча оғир томонлар, у билан қилган суҳбатидан қолган барча ноаниқ фикрлар миясидан чиқиб кетди; энди у завқ билан, ҳаяжон билан фақат пойгани, ҳар нима бўлганда ҳам унга улгуришини ўйларди, бугун кечаси Аннанинг васлига етишиш бахтига ноил бўлиш орзуси гоҳо хаёлида барқдай чақнаб кетарди.

Чорборлардан ва Петербургдан пойгага келаётган аравалардан ўзиб, пойга ҳавоси келиб турган жойга яқинлашган сари, ҳозиргина бошланадиган пойга тўғрисидаги ҳаяжони ҳам кучайиб борарди.

Унинг уйида ҳеч ким қолмаган эди: ҳамма пойгага кетган, лакейигина уни дарвозада кутиб турган эди. Вронский кийимларини ўзгартириб турган пайтда лакей иккинчи пойганинг бошланганини, жаноблардан бир қанчаси уни сўроқлаб келганини, отхонадаги бола икки марта югуриб келиб кетганини айтиб берди.

У шошилмасдан кийимларини ўзгартиргандан сўнг (у ҳеч маҳал шошилмас, ўзини йўқотмас эди), аравасини бараклар томон ҳайдашни буюрди. Баракка етиб борганда, у ерда ҳад-ҳисобсиз кареталарни, пиёдаларни, пойга майдонини ўраб турган солдатларни, одамлар қайнашган шийпонларни кўрди. Шу маҳал иккинчи пойга кетаётган бўлса керак, чунки Вронский баракка кираётганда қўнғироқ чалинганини эшитди. Отхонага яқинлашганда эса Махотиннинг оқ оёқли жийрон Гладнаторига дуч келди; устига тўқ-сарик ёпиқ ташланган ва диккайган қулоқлари узоқдан жуда катта кўринган бу отни жиловидан ушлаб пойга майдонига олиб кетишаётган эди.

Вронский:

– Корд қани? – деб отбоқардан сўради.

– Отхонада, отни эгарлаяпти.

Эшиги очиб қўйилган бўлмада Фру-Фру алақачон эгарлоғлиқ турарди. Уни энди олиб чиқмоқчи эдилар.

– Кеч қолганим йўқми?

– All right! All right! Ҳаммаси жойида, ҳаммаси жойида, – деди инглиз. – Хавотир қилманг.

Вронский бутун гавдаси билан титраб турган севикли отининг чиройли бастига яна бир марта кўз югуртириб чиқди-да, бу манзарадан кўзларини зўрға узиб барақдан чиқди. Ҳеч кимнинг диққатини ўзига жалб қилмаслик учун, пойга қизиб турган пайтда шийпонлар ёнига келиб олди. Икки чақиримли пойга энди тугаётган, ҳамманинг кўзи кучларининг бори-

ча отларини чоштириб, мўмиққа яқинлашиб қолган сувориларга, олдинда кетаётган кавалергард⁴¹ билан орқада бораётган лейб-гусарга тикилиб қолган эди. Ўртадаги отлиқлар ҳам, четлардагилар ҳам мўмиққа қараб сиқилишиб борар, кавалергард гуруҳидаги солдатлар билан офицерлар ўз офицерлари ва ўртоқларининг яқинлашиб қолган ғалабасини шодийна ҳайқириқлар билан қаршилардилар. Вронский пойганинг тутаганини билдирувчи қўнғироқ чалинган пайтда секингина оломон ичига кириб олди, шу пайт биринчи бўлиб келган, ҳамма ёнига лой сачраган новча кавалергард эгарига ўрнашиб ўтириб олди-да, тердан қорайиб, ҳансираб турган бўз айғирининг жиловини бўшата бошлади.

Бўз айғир оёқларини зўрға-зўрға босиб, зўр гавдасининг шиддатли суръатини секинлаштиргандан сўнг, кавалергард офицери, худди оғир уйқудан уйғонган киши сингари, теварагига аланглаб зўрға кулимсиради. Ўзига қарашли одамлар ҳам, ёт-бегоналар ҳам уни ўраб олди.

Вронский шийпонлар олдида ўзларини сипо олиб, бемалол гаплашиб юрган олимақом киборлар кўзидан ўзини жўрттага олиб қочар эди. Каренина, Бетси, акасининг хотини ҳам ўша ерда эканлигини пайқадди, лекин, бошини оғриттиси келмагани учун жўрттага уларнинг ёнига бормади. Лекин ҳар қадамда танишлари уни тўхтатиб, ўтган пойгаларнинг тафсилотини сўзлашар, ундан нима учун кечикиб қолганлигини сўрашар эди.

Пойгага қатнашганларни соврин бериш учун шийпонга чақиришганда, ҳамма ўша ёққа оқа бошлади, шунда Вронскийнинг акаси унинг ёнига келди, акаси Александр эксельбантлар таққан полковник бўлиб, бўйи ўртамиёна, Алексейники синга-

⁴¹ Кавалергард - подшо армиясидаги махсус полк офицери. (Тарж.)

ри ғўлабир, лекин укасидан чиройлироқ, икки бети қип-қизил, бурни маст кишиларникига ўхшаш қизарган, юзи очиқ эди.

– Хатимни олдингми? – деб сўради у. – Сени ҳеч топиб бўлмайди.

Александр Вронский, ишратбозлигига, айниқса масту аласт ҳаёт кечирishi билан маълум ва машҳур бўлганига қарамай, саройга муносиб киши эди.

У ҳозир ўзини ниҳоятда хафа қилган нарса тўғрисида укаси билан гаплашиб турган бўлса ҳамки, кўпгина кўзларнинг ўзларига тикилиб турган бўлиши мумкинлигини билгани учун, укаси билан аҳамиятсиз бир нарса устида ҳазиллашиб гаплашаётгандек кулимсирап эди.

– Ҳа, олдим, лекин, ростини айтсам, сен ниманинг ғамини еяётганлигингга асло тушунолмадим, – деди Алексей.

– Мен шу нарсанинг ғамини саяпманки, ҳозир шу ерда бўлмаганингни ва душанба куни сени Петергофда кўрганларини айтиб менга таъна қилишди.

– Шундай ишлар бўладики, уларни тўғридан-тўғри манфаатдор бўлган шахсларгина муҳокама қилишлари мумкин, иннайкейин, сен шу қадар ғамини еяётган иш ҳам шундай ишки...

– Тузук, ундай бўлса ҳарбий хизматга кирмайдилар...

– Илтимос қиламан, менинг ишларимга сира аралашма, вассалом!

Алексей Вронскийнинг тумтайган юзидан қон қочди, олдинга туртиб чиққан пастки жағи қалтираб кетди, бундай ҳол унда камдан-кам бўларди. У ниҳоятда меҳрибон одам бўлгани учун камдан-кам разабланарди, лекин разаби келиб, пастки жағи қалтирай бошлаганда хавфли одамга айланар, буни Александр Вронский яхши биларди. Александр Вронский шўхгина кулимсиради.

– Сенга фақат ойимнинг мактубини бериб қўймоқчи бўлувдим. Ойимларга жавоб ёз, пойга олди-дан таъбингни тирриқ қилама. *Воппе chance*⁴², – деб илжайди-ю, укасининг ёнидан нари кетди.

Лекин у кетар-кетмас, Вронскийни яна бир одам дўстона салом бериб тўхтатди.

– Огайниларни танигинг келмай қолди дейман-а! Салом, топ сһег, – деди Степан Аркадьич, у Москвадаги сингари бу ерда ҳам, Петербург казо-казолари ичида ҳам қип-қизил соғлом юзи, тараб зеб берилган ялтироқ бакенбардлари билан парпираб юрарди. – Кеча келдим, энди сенинг тантанангни кўриб, хурсанд бўламан. Қачон кўришамиз?

– Эртага артелга келарсан, – деди-ю Вронский, кечирим сўраб, унинг енгини қисди-да, ровлардан ўтиладиган катта пойгага қатнашувчи отлар келтирилаётган майдон томон кетди.

Пойгадан қора терга пишиб чиққан, мажолдан кетган отларни отбоқарлар етаклаб олиб чиқишиб кетар ва навбатдаги пойгага бирин-кетин янгидан-янги отлар келтирилар эди, қоринлари тортиб боғланган, қулоқчин кийгизилган ва кўпчилиги инглиз зотидан бўлган бу отлар каттакон, баҳайбат қушларга жуда ҳам ўхшаб кетарди. Ўнг томондан нозик жуссали гўзал Фру-Фруни етаклаб келдилар, у эластик, анча узун тўпиқлари устида худди пружинада юргандек силкиниб келарди. Унга яқин бир ерда шалпангқулоқ Гладиатор устидан ёпиқни туширишмоқда эдилар. Бу айғирнинг каттакон, келишган ва ниҳоятда хушбичим қадди-басти, ажойиб сарри, туёқларига жуда яқин ўрнашган калта бақа тўпиқлари Вронскийнинг назарини беихтиёр ўзига жалб қилар эди. У ўз отининг ёнига бормоқчи бўлиб турганда, танишларидан яна бири тўхтатиб қолди.

⁴² Муваффақият тилайман (франц.).

– Ана, Каренин ҳам келди! – деди гаплашиб турган таниши. – Хотинини излаб кирибди, хотини бўлса шийпон ўртасида ўтирибди. Кўрганингиз йўқми?

– Йўқ, кўрганим йўқ, – деб жавоб берди-да Вронский, Каренина ўтирган ва таниши ишора қилган шийпон томонга қайрилиб ҳам қарамасдан, отининг ёнига келди.

Вронский эгарни кўздан кечириб, бу ҳақда топшириқлар беришга улгурмай, пойгада қатнашувчиларни шийпонга номер олгани ва жўнагани чақириб қолишди. Ўн етти нафар офицер жиддий, салобатли, аксари қони қочган ҳолда шийпонга тўпланиб, номерларни олишди. Вронскийга еттинчи номер чиқди. Шундан кейин: «Отларга минилсин!» деган овоз янгради.

Вронский бошқа чавандозлар билан бирликда ўзининг марказни ташкил қилганлигини ва ҳамманинг кўзи шу марказга тикилганини сизди-да, бутун диққатини тўплаб оти ёнига келди, бундай ҳолларда ҳаракатлари суст ва оғир бўлиб қоларди. Корд пойга тантанаси муносабати билан ўзининг расмий кийимларини кийиб чиққан эди, эғнида ҳамма тутмалари қадалган қора сюртук, бўйнида қаттиқ оҳорланган, лунжларига тиркалиб турган баланд ёқа, бошида юмалоқ қора шляпа, оёқларида эса кўнжи узун этик бор эди. У ҳар вақтдагидай хотиржам, сипо эди, отнинг ҳар иккови жоловини ўзи ушлаб олдида турарди. Фру-Фру ҳамон безгақдагидек титрарди. Олдига келган Вронскийга у олов чақнаб турган кўзлари билан олайиб қаради. Вронский қоринбоққа бармоғини суқиб кўрди. От яна баттар олайди, тишларини очиб, қулоқларини чимирди. Инглиз отни қандай эгарланганини текшириб кўришаётганига кулмоқчи бўлиб, лабларини буриштирди.

– Мининг, кўнглингиз жойига тушади.

Вронский ўз рақибларига сўнги марта кўз югуртириб чиқди. Пойга маҳали уларни кўролмаслигини биларди. Икки отлик пойга бошланадиган жойга кетиб борарди. Вронскийнинг ошнаси ва хавфли рақибларидан бири, Гальдин, миндиргиси келмаётган қора-тўриқ айғир ёнида айланиб турарди. Торшиман, кичик жуссали бир лейб-гусар отини йўрттириб, инглизларга тақлид қилган ҳолда энгашиб от сағрига мушқудай ётиб олган эди. Князь Кузовлев ўзининг Грабов заводидан чиққан зотдор бияси устидан ранги оқарган ҳолда ўтирар, бир инглиз отни жиловидан ушлаб борарди. Вронский ва унинг ҳамма ўртоқлари Кузовлевни, унинг асаби «заиф» эканини, худбинлигини яхши билардилар. Улар князь Кузовлевнинг ҳамма нарсадан қўрқишини, фронт отларини миннишдан ҳам қўрқишини билардилар, лекин ҳозир бу пойга жуда ҳам хавфли бўлгани, чавандозлар йиқилиб бўйинлари тагида қолиши ва ҳар бир гов ёнида доктор, хоч аломати солинган касалхона араваси ҳамда медицина ҳамшираси тургани учун ҳам у иштирок қилишга аҳд этган эди. Кўзлари бир-бирига тўқнаш келганда, Вронский унинг қарорини маъқуллаб, меҳр билан кўзини қисиб қўйди. Лекин Вронский фақат бир кишини, асосий рақибни бўлган Махотинни Гладнатор устидан кўрмади.

– Шошилманг, – деб Корд Вронскийга насиҳат қилди, – иннайкейин, шу нарса эсингизда бўлсин, тўсиқ олдида отнинг шаштини қайтарманг, қистаманг ҳам, ўз майлига қўйиб беринг.

Вронский тизгинини қўлига олиб:

– Хўп, хўп, – деди.

– Иложини топсангиз, пойгачиларнинг олдига ўтиб олинг, мабодо орқада қолиб кетсангиз ҳам, то охирги дақиқагача ҳам умидсизликка тушманг.

От еридан жилишга улгурмай, Вронский эпчиллик билан бир зумда оёғини кертикланган пўлат

узангига қўйди-да, ўзининг ихчам гавдасини чарми вижирлаб турган эгар устига енгилгина чиқариб олди. Ўнг оёғини узангига киргизгандан сўнг, ўрганиб қолган бир ҳаракат билан қўшалоқ тизгинни бармоқдари орасига киргизиб бараварлаштирди, шундан кейин Корд жиловни қўйиб юборди. Фру-Фру қайси оёғини босишини билмаётгандек, узун бўйинини чўзиб тизгинларни тортди-да, сиртида ўтирган суворини силкита-силкита худди пружина устида юргандек юриб кетди. Корд қадамини тезлатиб орқадан борди. Безовталанган от суворини алдашга тиришиб, тизгинни гоҳ у ёқдан, гоҳ бу ёқдан тортар, Вронский эса уни ҳам овози, ҳам қўл ҳаракати билан тинчлатишга уринарди.

Улар тўғон билан тўсилган анҳорга яқинлашиб, пойга бошланадиган жойга қараб бормоқда эдилар. Чавандозлардан кўпи олдинда, бир қанчаси орқароқда келарди, шу пайт Вронский ўзининг орқасида лой йўлда сакраб-сакраб чопиб келаётган от дупурини эшитди – Махотин ўзининг оқ оёқли шалпангқулоқ Гладиятори устида ёнгинасидан ўтиб кетди. Махотин узун тишларини кўрсатиб илжайган эди, Вронский унга жаҳд билан қараб қўйди. Вронский уни кўрсатганини кўзгар эди, ҳозир эса ўзининг энг хавфли рақибидеб ҳисобларди; ҳозир отни чоптириб, Фру-Фруни безовта қилиб кетганига жаҳди чиқди. Фру-Фру чап оёғини отиб чопмоқчи бўлди-ю, лекин икки қадам ташлагандан сўнг жилови тортиб қўйилганига жаҳди чиқиб, чавандозини силкита-силкита йўртиб кетди. Корд ҳам қоворини солиб, Вронский орқасидан югуриб келмоқда эди.

XXV

Пойгада ўн битта офицер қатнашаётган эди. Отлар шийпон олдидаги тўрт чақиримли, тухумси-

мон берк доира чизиги бўйлаб чопиши керак эди. Бу доирада тўққизта тўсиқ: сой, шийпоннинг қоқ рўпарасига қурилган эни икки газли каттакон гов, битта қуруқ, яна сув оқиб турган ариқ, тепалик, устига чўпчор санчилган тупроққўрғондан иборат битта ирланд банкеткаси⁴³ (буниси тўсиқлар ичида энг қийинларидан бири эди), бундан кейиноқ отга кўринмайдиган яна битта зовур бор эди; от ё шу икки тўсиқдан бараварига сакраб ўтиши ёки йиқилиб нобуд бўлиши керак эди, булардан кейин яна иккита суви ва битта сувсиз зовурдан ўтилиб, шийпон олдига белгиланган маррага келинарди. Лекин пойга доирадан эмас, ундан юз саженча наридан бошланар, бу ерда биринчи тўсиққа, яъни суви тўсиб қўйилган, эни уч газли анҳорга дуч келинар, бундан чавандозлар ўз майилларича сакраб ўтишлари ёки отларини кечтириб ўтишлари мумкин эди.

Чаванзодлар уч марта қаторга тизилдилар, лекин ҳар сафар биттасининг оти илгари чиқиб кетавергани учун яна қайта отларни тислатиб саф тортишга мажбур бўлардилар. Пойга миришкори ҳисобланган полковник Сестрин, ниҳоят, тўртинчи марта «Ҳайда!» деб қичқиргунча хун бўлиб кетди, командадан кейин чавандозлар отларини ҳайдаб кетдилар.

Ранг-баранг кийинган чавандозлар сафга тизила бошлаганларидаёқ ҳамма кўзлар, ҳамма дурбинлар уларга қаратилган эди.

Интизорлик ичида ўтган сукунатдан сўнг ҳар ёқдан; «Бошланди! Чопиб келишяпти!» деган овозлар кўтарилди.

Шундан кейин, одамлар якка-якка, ё тўп-тўп бўлишиб, чавандозларни яхшироқ кўриш учун у ёқдан бу ёққа югуриша бошлади. Чавандозлар тўпи биринчи дақиқадаёқ чўзила бошлагани, кейин ик-

⁴³ Кўтарма, тепа. (Тарж.)

кита-иккита ё учта-учта бўлиб, ёинки бири кетидан иккинчиси от қўйиб анҳорга яқинлашиб келаётганлари кўринди. Томошабинларга улар ҳаммаси бараварига чошиб келишаётгандек туюларди; лекин чавандозлар бир-икки сония орқада ёки олдинда чошиб борардилар, улар кўзида эса бу жуда катта аҳамиятга эга эди.

Саранжомини йўқотиб, сўнг даража асабийлашган Фру-Фру дастлабки сонияни бой бериб қўйди, бир неча от ундан илгарироқ жойидан қўзғалди, лекин анҳордан ўтмасданоқ Вронский суриб бораётган отининг жilовини бор кучи билан тортиб, уч чавандоздан осонгина ўтиб кетди, Вронскийнинг олдида фақат Махотиннинг сағриси бир маромда силкиниб чошиб бораётган жийрон Гладиаторигина қолган, бундан ҳам олдинда, ҳаммадан илгарида эса эс-хушини йўқотган Кузовлевнинг гўзал Дианаси учиб борарди.

Дастлабки дақиқаларда Вронский ўзини ҳам, отини ҳам қўлга олволмаган эди. Биринчи тўсиққа, яъни анҳорга етгунча ҳам отини бошқара олмади.

Гладиатор билан Диана бараварига анҳорга яқинлашди-да, қарийб бир маҳалда бирин-кетин анҳордан сакраб, у томонга ўтиб олишди; Фру-Фру ҳам, худди қанот чиқаргандек, улар кетидан сакради, шунда, Вронский ўзини ҳавода учиб бораётгандек ҳис қилганида, отнинг қарийб оёқлари остида, анҳорнинг у юзида Кузовлевнинг ўз Дианаси билан типирчилаб ётганини кўриб қолди (от сакраб ўтгандан кейин Кузовлев жilовини қўйиб юборган экан, от устидаги сувориси билан умбалоқ ошиб кетибди). Бу воқеанинг тафсилотини Вронский кейин билди, ҳозир эса Фру-Фру сакраб тушадиган ўрда Диананинг оёғи ё калласига тўғри келишини кўрди. Лекин Фру-Фру юқоридан йиқилиб тушаётган мушук син-

гари оёқлари ва яғринини қимирлата-қимирлата, от устидан ошиб тушиб, чопа кетди.

«Яшавор, жонивор!» – деди Вронский ичида.

Анҳордан ўтгандан сўнг Вронский отни бутунлай кўлга олди, катта тўсиқдан Махотиндан сўнг ўтиш, кейин келадиган икки юз саженли тўсиқсиз жойда ундан ўзиб кетишга ҳаракат қилиш учун отининг жилловини тортиброқ борди.

Катта тўсиқ подшо шийпонининг қоқ рўпарасида эди. Подшо, бутун сарой аҳли, халқ оломони – уларга, яъни Вронскийга, Махотиннинг олдинда тўсиққа яқинлашиб келаётган отига қараб турарди. Вронский ҳамманинг кўзи ўзига тикилиб турганини сезса ҳам, лекин ўз отининг қулоқлари-ю, бўйнидан, ўзига қараб чошиб келаётган ердан ва ўртадаги масофани ҳеч камайтирмасдан олдинда учиб бораётган Гладдиаторнинг сағри-ю оқ оёқларидан бошқа ҳеч нимани кўрмас эди. Гладдиатор ҳеч бир ерини тўсиққа тегизмай сакради-да, калта думини бир силкитиб, Вронскийнинг кўзидан ғойиб бўлди.

Аллаким:

– Яша! – деб қичқирди.

Худди шу аснода Вронскийнинг кўзлари олдида тўсиқ тахталари кўринди. От ҳаракатини заррача ҳам ўзгартирмасдан тўсиқ устидан сакради, тахталар кўздан ғойиб бўлди, фақат орқадан бир нарса тарақлаб кетди. Гладдиаторнинг олдинда бораётганига раши келиб, унинг оти тўсиқдан андак илгари сакраган ва орқа оёғининг туёри тахтага тегиб кетган эди. Шундай бўлса ҳам унинг чопиш суръати ўзгармади. Вронский юзига лой сакраганини сезиб, Гладдиатордан яна бояги масофада кетаётганини англади. У яна ўз олдида Гладдиаторнинг сағрисини, калта думини ва ҳамон узоқлашмасдан, пириллаб бораётган оқ оёқларни кўра бошлади.

Вронский энди Махотиндан ўзиб кетиш кераклигини хаёлидан кечирган пайтда Фру-Фрунинг ўзи Вронскийнинг ўйини тушунди-да, уни қистатиб ўтирмасдан, суръатини тезлаштирди ва энг ўнғай томондан, арқон тортилган томондан Махотинга яқинлаша бошлади. Махотин эса арқон томондан йўл бермас эди. Вронский ташқари томондан ўзиб ўтиш мумкинлигини энди хаёлига келтирган ҳам эдики, Фру-Фру йўлни ўзгартириб, худди шу тахлитда айланиб ўта бошлади. Фру-Фрунинг тердан қорая бошлаган ўмгани Гладиаторнинг сағри билан барабарлашиб қолди. Икки от бир зум ёнма-ён борди. Лекин тўсиққа яқинлашиш олдида доира чизмаслик учун Вронский жиловни силтаб, тепаликда Махотиндан ўтиб кетди. Вронский унинг лой сачраган юзини кўриб қолди. У ҳатто Вронскийга кулимсирагандай кўринди. Вронский рақибидан ўтиб кетган бўлса ҳамки, лекин унинг ўз орқасидан қолмай келаётганлигини сизди ва орқасида Гладиаторнинг бир текис чопиб келаётганлигини эшитиб борди, бурнидан чиқаётган нафаси унинг чарчамаганини кўрсатарди.

Кейинги икки тўсиқдан - ариқ билан ғовдан осонгина ўтиб кетди-ю, лекин Вронский Гладиаторнинг дупурини ва пишиллашини яна ҳам яқинроқдан эшита бошлади. У отининг жиловини бўшатди, шундан кейин от суръатини тезлаштирди, энди Вронский Гладиаторнинг дупури яна бояги масофадан эшитила бошлаганини сезиб суюнди.

Вронский Корднинг маслаҳатига кўра пойганининг олдида борарди, ўзининг ҳам тилаги шу эди, энди ғалаба қозонишига ишончи комил эди. Унинг ҳаяжони, Фру-Фруга меҳри ва шодлиги ҳамон кучайиб борарди. У орқасига қарагиси келса ҳамки, қарай олмайди, ўзини босишга, Фру-Фруни қистамасликка тиришади, Гладиатор кучини эҳтиёт қи-

лаётганини сезган, шу сабабдан ўз отининг кучини сақлаб қолишга тиришар эди. Олдинда яна битта энг қийин тўсиқ қолган эди, агар шу тўсиқдан ҳаммадан олдин ўтиб олса, маррага биринчи бўлиб келарди. Вронский Ирланд банкеткасига яқинлашиб келарди. У Фру-Фру билан бу банкеткани узоқданоқ кўрган ва икковининг, ўзининг ҳам, отининг ҳам юрагида бир зумгина шубҳа туғилган эди. Вронский отининг ҳадигини қулоқларидан сезиб қамчисини бир кўтарди-ю, лекин шубҳаси ноўринлигини фаҳмлаб қолди: нима қилиш кераклигини отнинг ўзи биларди. Фру-Фру суръатини оширди-да, худди Вронский ўйлагандек, ерни тепиб, эпкени билан бир меъёрда ҳавога кўтарилди, эпкени билан зовурдан анча узоққа бориб тушди, ана шундан кейин Фру-Фру яна ўша искартда, ўзини зўрламасдан, тўхтамай чопа кетди.

Вронский ўз полки ва ошналарининг шу тўсиқ яқинида эканлигини биларди, ана шу тўздан:

– Яша, Вронский! – деган товушлар эшитилди; булар орасида Яшвиннинг товуши ҳам борлигини сезди-ю, лекин ўзини кўрмади.

Вронский Фру-Фру ҳақида: «О, жонгинам!» деб ўйлади-да, орқасидаги шарпага қулоқ солиб қолди. Орқасидан Гладиаторнинг дупурини эшитиб: «Ўтиб кетди!» деб ўйланди. Энди эни икки газли, ичи сувли зовур – сўнгги тўсиқ қолган эди. Вронский уни назар-писанд қилмай, ҳаммадан анча илгари етиб бориш учун, жиловни отнинг чопишига монанд айлан-тириб силкита бошлади, отнинг чопишига қараб, гоҳ от бошини тортар, гоҳ бўшатарди. У отининг сўнгги кучларини сарф қилиб кетаётганлигини пайқар: фақат бўйни ва ўмганигина тер босган эмас, шу билан бирга, ёлларида, бошида, ингичка қулоқларида ҳам тер томчилари кўринар, нафаси тиқилиб, ҳансираши кучайиб борарди. Лекин Вронский унда қол-

ган кучнинг сўнгги икки юз сажен масофага бемалол етиб беришини биларди. У ўзининг ерга яна яқин ҳис қилганидан ва отнинг ҳаракати майинлашиб қолганидан Фру-Фру ўз суръатини нақадар орттирганини англади. Зовурдан ҳеч писанд қилмай сакраб, бамисоли қушдай учиб ўтди. Лекин Вронский худди шу аснода ўзи ҳам билмай, ниҳоятда ёмон, кечириб бўлмайдиган бир ҳаракат қилиб қўйганини сезиб даҳшатга тушди: отнинг ҳаракатидан кеч қолиб, эгарга бевақт ўтириб олди. Шундан кейин ҳолати бирдан ўзгарди-да, даҳшатли бир ҳодиса юз берганини англади. Нима бўлганини пайқаб ололмасдан бурун, жийрон айғирнинг оқ оёқлари яқингинасида бир лип этиб кўринди-ю, Махотин шиддатли бир суръат билан ёнидан ўтиб кетди. Вронскийнинг бир оёғи ерга тегди, от эса шу оёқ устига йиқила бошлади. У оёғини тортиб олишга улгурар-улгурмас, от бир ёни билан ерга гурсилаб тушди ва оғир-оғир нафас олиб, тер босган ингичка бўйнини силкита-силикита туришга ҳаракат қилди, Вронскийнинг оёқлари остида ўқ еган қушдай типирчилаб бошлади. Вронскийнинг бесўнақай ҳаракати отининг белини синдирди. Лекин буни у анча кейин билди. Ҳозир эса Махотиннинг шиддат билан узоқлашиб бораётганинигина кўрар, ўзи бўлса тўхтаб қолган ерда, лой ичида ёлғиз гандираклаб турар, Фру-Фру рўпарасида оғир-оғир нафас олиб ётар, бошини унга ўтириб, чиройли кўзи билан тикилиб турарди. Вронский нима ҳодиса бўлганини ҳамон тушунмасдан отини жиловидан тортди. Фру-Фру эгар қанотларини қисирлатиб, балиқ сингари, яна типирчилади, олдинги оёқларини тагидан чиқарди, лекин сағрисини кўтаришга қучи етмай типирлаб, яна ёни билан ерга йиқилди. Эҳтиросдан юзи буришган, қони қочган, пастки жари қалтирай бошлаган Вронский отининг қорнига пошнаси билан тепиб, яна жиловидан тор-

та бошлади. Лекин от қимирламади, тумшугини ерга қўйиб, маъноли бир назар билан хўжайинига тикилиб ётаверди.

Вронский бошини ушлаб:

– Вой! Нима қилиб қўйдим! – деб фарёд кўтарди.
– Бир ёқдан пойгани ҳам бой бердим! Айб ўзимда, шарманда бўлдим, буни кечириб бўлмайди! Оҳ, бу бечорани, жондан азиз отимни ҳам жувонмарг қилдим! Вой-буй, нима қилиб қўйдим-а!

Оломон, доктор, фельдшер ва полк сфицерлари у томон югурди. Ўзининг бахтсизлигига, ҳеч қандай шикаст емаганлигини, саломат эканлигини сизди. От белини синдириб олган эди, уни отиб ташлашга қарор қилдилар. Вронский ўзига берилган саволларга жавоб қайтаролмас, ҳеч ким билан гаплашгиси келмас эди. Бошидан учиб кетган фуражкасини ҳам олмай, орқасини ўгириб пойга майдонидан боши оққан томонга қараб кетди. У ўзини бахтсиз деб биларди. Ўз умрида биринчи марта шундай оғир бахтсизликка учраган эди, у сира-сира тузатиб бўлмайдиган, ўзи айбдор бўлган бир бахтсизлик эди.

Яшвин унинг фуражкасини олиб орқадан етиб келди-да, ўртоғини уйига элтиб қўйди. Вронский фақат ярим соатдан кейингина ўзига келди. Лекин бу пойга хотираси кўнглида узоқ вақтларгача ҳаётининг энг оғир, энг азоб берувчи хотираси бўлиб қолди.

XXVI

Алексей Александровичнинг хотини билан бўлган муомаласи илгаригидай эди. Фарқи шу эдики, Алексей Александрович иш билан илгаригидан кўпроқ банд эди. Аввалги йиллардаги сингари, баҳор келиши билан қишки оғир меҳнати натижасида бузилган саломатлигини тузатиш учун чет элга, сув муолажасига жўнади-ю, одатдагича, июлда қай-

тиб, дарҳол яна ўзининг ўрганиб қолган ишига зўр райрат билан киришиб кетди. Ҳамма вақтдагидай, хотини чорбоққа кўчиб чиқди, ўзи эса Петербургда қолди.

Княгиня Тверскаяникидаги ўтириш н кейин, уйда хотини билан қилган суҳбатидан бун у ўз шубҳалари ва рашки тўғрисида Аннага ҳеч оғиз очмаган эди, шу сабабли унинг хотинига бўлган ҳозирги муомаласида кимгадир тақлид қилиб гапиришга ўрганиб қолган оҳанг ўзига жуда ҳам ярашиб кетарди. Хотинига бирмунча совиброқ қолган эди. Унда кеча Анна кулоқ солишни истамаган биринчи суҳбат туфайли хотинидан андак норози кўринарди, холос. Хотинига қилган муомалаларида дили озор бўлганини кўрсатувчи кичик бир аломатдан бошқа ҳеч нима сезилмасди. У ҳаёлида Аннага қараб: «Мен билан очиқ гаплашишни хоҳламадинг, майли, ўзингга қийин, – деяётгандай бўларди. – Энди сен ўзинг менга ялинасан, мен бўлсам бу ҳақда оғиз очишни ҳам хоҳламайман. Ўзингга қийин», деб ҳаёл сурар, унинг бу сўзлари ёнғин ўчиришга ҳаракат қилиб, бекорга уриниб жаҳли чиққан ва: «Баттар бўл! Ёниб ўл!» деган кишининг сўзларига ўхшаб кетарди.

Хизмат ишларида нозик табиатли, ақл-идрокли бўлган бу киши хотинига бундай муомала қилиш телбаликдан бўлак нарса эмаслигини тушунмасди. Ҳозирги аҳволини ўзи учун фоят даҳшатли бўлгани сабабли ҳам тушунмасди, шунинг учун ўзининг оиласига, яъни ўз қалбида хотини билан ўғлига бўлган ҳислари сақланган қутини маҳкам ёпиб, қулфлаб, муҳрлаб қўйган эди. Бир маҳаллар ўз қўлига меҳрибон бўлган бу ота шу киши охирларидеки бошлаб ундан совиди, хотини сингари унга ҳам киноя-омул муомалада бўла бошлади. «Ҳа! Йигитча!» деб муомала қиларди унга.

Александрович, идорамдаги ишим ҳеч қачон мана шу йилдагидек кўп бўлмаган деб ўйлар, сўз-

ларди, лекин шу йил ўзига ўзи шунча кўп ишлар ўйлаб топганини, бу эса хотинига, оиласига бўлган ҳислари ҳамда улар тўғрисидаги ўйлари солиб қўйилган қутини очмаслик учун ёлғиз бир қуроол эканлигини, қутига яширилган ўйлари у ерда ётган сари даҳшатли тус олиб бораётганлигини тушунгиси келмас эди. Бирон одам топилиб, хотинининг юриш-туриши тўғрисида нималар ўйлаганини сўрагудай бўлса, бу мўмин, мулойим Алексей Александрович ҳеч нарса деб жавоб қилмас, балки бу нарсани сўраган кишидан қаттиқ жаҳли чиққан бўларди. Шунинг учун хотинининг саломатлигини сўрашганда, Алексей Александровичнинг юзида аллақандай мағрурлик ва қаҳру ғазаб аломатлари кўринарди. Алексей Александрович хотинининг юриш-туриши ва ҳис-туйғулари ҳақида ҳеч нима ўйлагиси келмас, тўғридан ҳам, бу ҳақда ҳеч бош қотирмас эди.

Алексей Александровичнинг доимий чорбоғи Петергофда эди, графиня Лидия Ивановна ҳам одатда ёз фаслларини ўша ерда, қўшни чорбоғда ўтказар, Анна билан доим борди-келди қилиб турарди. Бу йил графиня Лидия Ивановна Петергофга бориб тургани унамади, Анна Аркадьевнакига ҳам ҳеч оёқ босмади: Аннанинг Бетси ҳамда Вронский билан яқинлашгани яхши бўлмаганини Алексей Александровичга ишора қилган эди. Алексей Александрович унинг сўзини тақ тўхтатди-ю, хотинининг ҳар қандай гумон ва шубҳалардан юқори эканлигини айтиб, ўшандан бери графиня Лидия Ивановнадан ўзини олиб қочадиган бўлди. Киборлар хотинига олайиб қараганини кўрмас, кўришни ҳам истамас, Бетси яшаган ва Вронскийнинг полки жойлашган лагерга жуда ҳам яқин бўлган Царское Селога кўчиб борайлик деб хотинининг ҳадеб қистаганига тушунмас, тушунишни ҳам истамас эди. У бу нарсаларни хаёлига келтирмас, келишига йўл ҳам қўй-

мас эди, лекин шу билан бирга, бу нарсаларни ҳеч маҳал тан олмас, буни тан олиш учун исботи тугул, шубҳаси ҳам бўлмагани ҳолда яна ўзини хотини алдаб юрганлигини аниқ билар, шу туфайли ўзини ниҳоятда бахтсиз ҳисобларди.

Хотини билан кечирган саккиз йиллик бахтли ҳаёти мобайнида Алексей Александрович бошқа вафосиз хотинлар ва алданган эрларни кўриб неча марта ўзига: «Қандай қилиб шу аҳволга йўл қўйишади? Бу ярамас аҳволга нечун хотима беришмайди?» деган эди. Лекин ҳозир, ўзининг бошига шўр тушганда, бу аҳволга хотима беришни ўйлаш у ёқда турсин, ҳатто буни тан олишни ҳам хоҳламас, шунинг учун хоҳламас эдики, бу аҳвол роят даҳшатли, роят ғайритабиий эди.

Алексей Александрович чет эздан қайтиб келгандан бери чорбоққа фақат икки мартагина борди. Бир марта келганда тушлик қилиб, иккинчи марта эса меҳмонлар билан кечқурун ўтириб қайтиб кетди, лекин аввалги йиллардаги сингари бир марта ҳам ётиб қолмади.

Пойга куни Алексей Александровичнинг иши ниҳоятда кўп эди, лекин у бугун қиладиган ишларининг жадвалини эрталабдан тузиб қўйди-да, тушликни барвақт қилиб, дарҳол чорбоққа, хотинининг ёнига жўнамоқчи ва у ердан пойгага бормоқчи бўлди; пойгага бутун сарой аҳли келар, ўзининг ҳам у ерда бўлиши зарур деб биларди. Хотинининг ёнига эса, одоб юзасидан ҳафтада бир марта бориб туриш керак деб қарор қилгани учунгина бормоқчи эди. Бундан ташқари, ўзи жорий қилган тартибга биноан, ойнанинг ҳар ўн бешинчи кунда, яъни шу бугун рўзғор харажатлари учун хотинига пул элтиб бериши керак эди.

У ўз фикрларининг жиловини тортиб қўйишга қодир бўлгани учун хотини тўғрисидаги нарсалар-

ни ипидан-игнасигача ўйлаб чиқди-ю, лекин хотинига тааллуқли бўлмаган нарсалар устида ўйлардан ўзини тийди.

Бугун эрталаб Алексей Александровичнинг иши ниҳоятда кўп бўлди. Кеча графиня Лидия Ивановна ҳозир Петербургда бўлган ва Хитойни айланиб чиққан машҳур бир сайёҳнинг китобчасини хат билан кўшиб юборган, баъзи мулоҳазаларга кўра мароқди, зарурий одам бўлган бу сайёҳнинг ўзини ҳам қабул қилишини илтимос этган эди. Алексей Александрович китобчани кечқурун ўқиб чиқишга улгурмай, эрталаб ўқиб тутатди. Кейин арзгўйлар келишди, маъруза эшитиш, одамларни қабул этиш, ишга тайинлаш, ишдан бўшатишлар, мукофотларни, нафақаларни, маошларни тақсимлаш, ёзишмалар бошланди, яъни Алексей Александрович айтганидек, жуда кўп вақтни оладиган кундалик ишлар бошланди. Кейин шахсий ишлари билан машғул бўлди: доктор, ишларини бошқарувчи келди. Ишларини бошқарувчи кўп вақтини олмади. У Алексей Александровичга зарур бўлган пулни топширди-да, бу йил тез-тез сафар қилиниб турилгани натижасида ортиқча харажат қилингани, киримдан чиқимнинг кўп бўлгани учун аҳволнинг у қадар яхши эмаслиги ҳақида қисқача ҳисоб берди. Лекин Петербургда шуҳрати кетган ва Алексей Александрович билан дўстларча алоқада бўлган доктор вақтини кўп олди. Алексей Александрович уни бугун келар деб кутмаган эди, лекин қўққисдан кириб келганини кўриб ҳайрон бўлди; кейин доктор Алексей Александровичдан соғу саломатлигини миридан-сиригача суриштириб, кўкрагига қулоқ солгандан сўнг уни тақиллатиб, жигарини пайпаслаб кўргач, ҳайрати яна баттар ошди. Алексей Александрович ўзининг дўсти Лидия Ивановна Алексей Александровичнинг соғлиги бу йил яхши эмаслигини сезиб, доктордан

касални бориб кўришни илтимос қилганидан беҳабар эди. Графиня Лидия Ивановна докторга: «Менинг юзи хотирим учун бориб кўринг», деганда, доктор:

– Россиянинг юзи хотири учун, графиня, – деб жавоб берган эди.

Графиня Лидия Ивановна эса:

– Топилмайдиган одам! – деб қўйди.

Доктор Алексей Александровичнинг аҳволдан мамнун бўлмади. Жигари анча катталашганини, иштаҳасининг камайганини ва сув муолажасининг ҳеч қандай кор қилмаганини аниқлади. Иложи бори-ча кўпроқ жисмоний ҳаракат қилиш, ақлий меҳнатни мумкин қадар камайтириш ва энг муҳими, хафгарчиликка йўл қўймаслик зарурлигини таъкидлаб кетди, бу эса Алексей Александрович учун нафас олишни тақиқ қилгандай бир гап эди, доктор Алексей Александровичда, унинг соғлигида тузатиб бўлмайдиган бир ўзгариш пайдо бўлибди, деган нохуш бир тушунча қолдириб кетди.

Доктор Алексей Александровичнинг ёнидан чиқиб, кўча эшиги олдида ўзининг яхши таниши, Алексей Александровичнинг ишларини бошқарувчи Слюдинга дуч келди. Улар университетда бирга ўқишган эди, ўзаро камдан-кам кўришиб туришса ҳам, бир-бирларини жуда ҳурмат қилишар, қадрдон эдилар, шунинг учун доктор касал тўғрисидаги фикрини ҳеч кимга айтмаса ҳам Слюдинга очиқ-ойдин айта оларди.

– Уни кўргангизга жуда хурсанд бўлдим, – деди Слюдин. – Мазаси қочиб қолди. Назаримда... Хўш, қалай?

Доктор Слюдин боши устидан кучерига қўлини қимирлатиб коляскасини олдига чақирди-да:

– Гап бундай, – деди. Кейин оппоқ қўли билан чарм қўлқопининг бармоғини чўзиб кияр экан, сў-

зини давом эттирди: – Гап бундай: торни таранг қилмасдан туриб узишга уриниб кўринг, қийин бўлади, лекин охиригача таранг қилиб тортинг-да, шу таранг тор устига бармофингиз билан босинг – узилади-кетеди. Алексей Александрович эса қунт билан, астойдил ишлаш орқасида жон томирлари узилар даражасига етиб таранглашган, ташқаридан тазйиқ бор, жуда оғир тазйиқ, – доктор, қошларини маъноли бир тарзда кўтариб, сўзини тугатди. Кейин эшик олдига келтирилган карета томон тушаётиб илова қилди: – Пойгага борасизми? Ҳа, ҳа, албатта, вақтни жуда кўп олади, – деб жавоб берди Слюдин айтган гапни яхши эшитолмай қолган доктор.

Жуда кўп вақтни олган доктордан кейин машҳур сайёҳ кириб келди, ана шундан сўнг Алексей Александрович ҳозиргина ўқиб туширган китобчадан ва бу соҳага доир аввалги билимидан фойдаланиб, бу соҳада чуқур маълумотли эканлиги ва маърифатининг кенглиги билан сайёҳни ҳайратга солиб қўйди.

Сайёҳнинг келганини хабар қилишгани кирганларида, ҳозир Петербургда бўлган ва Алексей Александрович билан гаплашишни истаган бир губерния дворянларининг сардори ҳам кутиб турганлигини маълум қилишган эди. Сардор кетгандан сўнг иш бошқарувчиси билан кундалик ишларни бақамти қилиб олиш ва бир муҳим, жиддий иш билан олимақом бир шахс ёнига бориб келиш ҳам зарур эди. Шунинг учун Алексей Александрович фақат соат бешда, ўзи тушлик қиладиган вақтдагина қайтиб келди-да, иш бошқарувчи билан бирга тушлик қилиб, уни ўзи билан бирга чорбоққа, сўнгра пойгага таклиф қилди.

Алексей Александрович қилаётган ишини ўйла-масдан, хотини билан кўришганда ёнида яна бир киши бўлишини хоҳлар эди.

XXVII

Анна катта ойна олдида туриб, Аннушка ёрдами билан кўйлагига охирги бантни қадаётганда, ташқаридан майда шағалларни рижиллатиб келаётган филдирак товушини эшитди.

Анна: «Бетсининг келишига ҳали барвақт», деб ўйлади-да, деразадан қараб, каретани ва ундан чиқиб келаётган Алексей Александровичнинг қора шляпаси билан кўравериб кўзига таниш бўлиб қолган кулоқларини кўрди. Анна: «Бемаврид келганини қаранг-а, наҳотки ётиб қолса-я?» деб ўйлади, эрининг ётиб қолиши орқасида юз берадиган аҳвол ўзига шу қадар даҳшатли, қўрқинчли кўринди, лекин бир дақиқа ҳам ўйлаб-нетиб ўтирмай, яшнаб, порлоқ чеҳра билан уни қаршилагани чиқди ва аллақачон ўрганиб қолган ёлғончилик, алдамчилик кайфиятига берилиб, нима дейишини ўзи ҳам билмай, гапира бошлади.

– Келганинг жуда яхши бўлди-да! – деди Анна, кўлини эрига узатиб ва уй кишиси ҳисобланган Слюдинни табассум билан саломлаб, кейин тил-ёғламалик қилиб: – Бугун ётиб қоларсан деб умид қиламан. Хўп, энди бирга жўнаймиз. Ҳай, аттанг, Бетсига ваъда қилувдим-да, у мени олиб кетмоқчи бўлган эди, – деди.

Алексей Александрович Бетсининг номини эшитиб юзини тириштирди-да, одатдаги ҳазилкаш оҳангда:

– О, ундай бўлса айрилмас дўстларни бир-биридан айирмайман, – деди. – Биз Михаил Васильевич билан бирга борамиз. Докторлар ҳам мени пиёда юринг деб маслаҳат қилишяпти. Йўлда, сув муолажасини олыпман, деб хаёл қилиб кетаман.

– Шошмасанг ҳам бўлади, – деди Анна. – Чой ичасизларми? – Анна қўнғироқ чалди-да:

– Чой олиб киринг, иннайкейин, Серёжага Алексей Александровичнинг келганларини айтинг, – деди. – Хўш, саломатлигинг қандай? Михаил Васильевич, бизникига анчадан бери келмайсиз, балконни бир чиқиб кўринг, қандай яхши қилиб қўйдим, – деярди гоҳ унга, гоҳ бунга қараб.

Анна жуда содда, жуда табиий қилиб гапирса ҳам, лекин ҳаддан зиёд кўп, ҳаддан ташқари тез гапирди. Буни ўзи ҳам сезиб турарди, айниқса, Михаил Васильевичнинг синовчи назар билан қараб турганини кўриб, ўзига разм солаётганини пайқади.

Михаил Васильевич дарҳол ўрнидан туриб балконга чиқди.

Анна эрининг ёнига ўтириб:

– Жуда ҳам мазанг йўқ кўринади, – деди.

– Ҳа, бугун доктор келиб, бир соат вақтимни олди, – деди Алексей Александрович. – Чамамда, уни дўстларимдан биронтаси юборган-ку, саломатлигим гўё қимматли нарсадай...

– Шошма, доктор нима деди?

Анна ундан совлигини, ишларининг қандай бо- раётганлигини сўраб, дам олишга ва ўз ёнига қўчиб келишга кўндирмоқчи бўлди.

Анна хушчақчақлик билан бидирлаб, кўзларини галати пориллатиб туриб гапирарди, лекин Алексей Александрович унинг гапидаги оҳангга ҳеч қандай маъно бермади. У Аннанинг сўзларига кулоқ солиб, бу сўзларни бевосита, том маъноси билан тушунди. Шунинг учун, ҳазилга олиб, оддий бир тарзда жавоб қилди. Бу галларнинг ҳаммасида фавқулодда бир нарса бўлмаса ҳамки, Анна бу қисқа можарони кейинча хижолат тортмасдан эслаб олмас эди.

Серёжани мураббияси бошлаб кирди. Агар Алексей Александрович унга диққат билан разм солганда эди, Серёжанинг аввал отасига, кейин эса онасига қўрқибгина, паришон бир назар билан қараганини

пайқаб оларди. Лекин Алексей Александрович бу нарсани кўришни истамеди, шунинг учун кўрмади.

– Ҳа, йигитча! Ие, катта киши бўп қопти-ку. Хуш кўрдик, йигитча, – деди-ю, юраги пўкиллаб турган Серёжага қўл берди.

Илгарилари ҳам отасидан ҳайиқадиған Серёжа энди, Алексей Александрович уни йигитча деб атагандан ва Вронскийнинг дўстми-душманми эканлигини аниқлай олмай боши қотиб юргандан сўнг отасидан ётсирай бошлади. Серёжа худди ҳимоя талаб қилаётгандек онасига қаради. У онасининг ёнидагина ўзини яхши ҳис қиларди. Алексей Александрович мураббия билан гаплашаётганда ўғлини елкасидан ушлаб турган эди, Серёжа шу қадар ёмон, ноқулай аҳволга тушдики, Анна унинг йиғлагиси келаётганини кўрди.

Ўғли кирганда Аннанинг юзи қизариб кетди; у Серёжанинг ўзини ноқулай ҳис этаётганини сезиб, дарҳол ўрнидан турди-да, елкасидан Алексей Александровичнинг қўлини олиб, ўғлини ўпди-ю, уни айвонга бошлаб чиқиб, ўзи дарров қайтиб кирди.

Анна соатига қараб:

– Вақт бўлиб қолди-ку, – деди, – лекин Бетсидан ҳалигача дарак йўқ!..

Алексей Александрович:

– Ҳа, вақт бўлиб қолди, – деди-да, ўрнидан туриб, яна бармоқларини бир-бирига кириштирди-ю, қисирлатди. – Бу ерга келишимдан яна бир мақсад сенга пул ташлаб кетиш эди, – деди. – Нимагаки, куруқ қошиқ оғиз йиртар. Пул керакдир, дейман?

– Йўқ, керак эмас... ҳа, керак, – деди Анна, эрининг юзига қарамасдан; шу он то қулоқларигача қизариб кетди. – Ҳа, айтгандек, пойгадан кейин шу ерга келарсан.

– Ҳа, албатта! – деб жавоб қилди Алексей Александрович. Сўнгра деразадан қаради-да, яқинлашиб

келаётган ва ихчамгина кузови жуда ҳам баланд ўрнатилган инглиз фасонли коляскани кўриб: – Ана, Петергофнинг чеккасидаги гули княгиня Тверская ҳам келиб қолдилар! – деб илова қилди. – У, одамнинг кўзини қамаштиради-я! Ниҳоятда гўзал! Хўп, биз ҳам кетдик.

Княгиня Тверская коляскадан чиқмади, фақат штиблет кийган, елкасига енгсиз кийим ташлаган ва қора шляпали лакейигина эшик ёнида аравадан сакраб тушди.

– Яхши қолинглар, мен кетдим, – деди-ю Анна, ўғлини ўпиб, Алексей Александровичнинг ёнига келди, унга қўлини узатиб: – Яхши қилдинг келиб, раҳмат, – деди.

Алексей Александрович унинг қўлини ўпди. Анна:

– Хўп бўлмаса, яхши қол. Қайтишда чой ичиб кетсанг жуда саз бўлади! – деди-да, кулимсираб, чақчақлаб чиқиб кетди. Лекин эрининг кўз ўнгидан нарироқ кетгандан кейин, қўлига ҳали унинг лаблари текканини эслади-ю, жирканиб, сесканиб кетди.

XXVIII

Алексей Александрович пойга бўладиган жойга етиб келганда, Анна бугун олмақом киборлар тўпланган шийпонда Бетси билан ёнма-ён ўтирган эди. У эрини узоқдан кўрди. Икки киши, яъни эри билан ошиқи Анна ҳаётининг икки марказини ташкил қилар, Анна эса уларнинг яқинлигини ташқи сезги аъзолари ёрдамисиз ҳам сезиб турарди. У эрининг яқинлашиб келаётганини узоқданоқ сезиб, чайқалиб турган оломон тўлқини орасидаги эрини беихтиёр кузата бошлади. Анна унинг, гоҳ ялтоқланиб таъзим қилаётганларга илтифот билан жавоб бериб, гоҳ ўзига тенг мартабали зотлар билан дўстона, паришонхотир саломлашганлиги, гоҳ қулоқла-

рининг учини босиб турган каттакон шляпасини қўлига олиб, зўравонларнинг бир қараб кўйишларига мунтазир бўлиб, шийпонга яқинлашиб келаётганлигини кўриб турарди. Анна эрининг бутун бу тарзи усулини яхши билар, улар Аннанинг нафратини кўзгар эди. «Фақат шуҳратпарастлик, фақат мансабпарастлик – унинг юрагида булардан бошқа ҳеч нима йўқ, – деб ўйларди Анна, – баландпарвоз мулоҳазалар, маърифат ва маърифатга бўлган севгиси, дин-диёнат – буларнинг ҳаммаси баланд мартабага эришиш йўлидаги қурооллардир, холос».

Эрининг хонимлар турган шийпонга тикилишидан (у Аннага тўппа-тўғри қараётган бўлса ҳам, лекин ленталар, докалар, патлар, соябонлар ва гуллар денгизда хотинини таний олмас эди) Анна ўзини қидираётганлигини англади, аммо Анна жўрттага ўзини кўрмаганга солди.

– Алексей Александрович! – деб қичқирди княгиня Бетси. – Чамамда, хотинингизни кўрмаётганга ўхшайсиз, мана у!

Алексей Александрович ўзининг совуқ табассуми билан жилмайиб:

– Бу ер шу қадар серҳашам, ялтироқки, одамнинг кўзи қамашади, – деди-ю, шийпонга қараб юрди. Эр киши ҳозиргина кўрган хотини билан учрашганда қандай жилмайиши керак бўлса, у ҳам хотинига шундай жилмайди-да, княгиня ва бошқа танишлар билан саломлашиб, ҳар бирига муносиб илтифотда бўлди, яъни хонимлар билан ҳазиллашди, эркаклар билан салом-алик қилишди. Пастда, шийпон ёнида Алексей Александрович ҳурмат қилган ва ақл-идроки ҳамда маълумоти билан машҳур бўлган генерал-адъютант турган эди. Алексей Александрович шу билан суҳбатга киришиб кетди.

Пойгалар ўртасидаги танаффус вақти бўлгани учун суҳбатларига ҳеч нарса халақит бермас эди.

Генерал-адъютант пойгани қораларди. Алексей Александрович эса унга қарши чиқиб, пойгани ёқларди. Анна эрининг битта ҳам сўзини қулоғидан қочирмасликка тиришиб, унинг бир меъёрдаги ингичка овозини эшитар, унинг ҳар бир сўзи ўзига сохта кўринар, қулоқларига ёқмас эди.

Тўрт чақиримлик тўсиқдан пойга бошланганда эса, Анна олдинга эгилди-да, отининг олдига келаётган, кейин отига минган Вронскийдан кўзларини олмай қараб турди ва айни замонда жари тинмаган эрининг жирканч овозига қулоқ солиб ўтирди. Анна Вронскийдан хавотир олиб азоб чекар, лекин жағи тинмаган эрининг ўзига таниш оҳангдаги гапларидан, мулойим товушидан беш баттар изтироб чекарди.

«Мен ярамас хотинман, ҳалок бўлган хотинман, – деб ўйларди Анна, – лекин ёлғон гапиришни ёмон кўраман, ёлғон гапга чидаб туролмайман, аммо унинг (эрининг) ризқи-рўзи ёлғон. У ҳамма нарсани билади, ҳамма нарсани кўриб туради, агар у шунчалик оғир-вазмин гапираётган бўлса, кўнглида қандай ҳис, қандай туйғулар бор экан? Мени ўлдирсайди, Вронскийни ўлдирсайди, унда мен уни ҳурмат қилган бўлардим. Аммо ундай эмас, унга фақат ёлғону одоб керак», деб ўзича сўзлар эди Анна, лекин эридан нима талаб қилишни, эрини қай ҳолда кўришни хоҳлаганини ўйламас эди. Алексей Александровичнинг Аннани асабийлаштираётган ҳозирги эзмалиги ундаги ички ҳаяжон ва ташвишларнинг бир ифодасигина эканлигини Анна англамас эди. Йиқилиб тушган бола оғриқни босиш учун ирришлаб мускулларини ҳаракатга келтирганидек, Алексей Александровичга ҳам, хотини ёнида, Вронский ёнида ва унинг номи ҳар доим тилга олиниб, бутун диққатини ўзига жалб қилган бир пайтда, хотини тўғрисидаги фикр-ўйлардан ўзини чалғитиш учун ақлий ҳаракат

лозим эди. Бола учун ирғишлаш нақадар табиий бир ҳолат бўлса, Алексей Александрович учун ҳам чиройли ва маъноли гапириш шу қадар табиий ҳолат эди. У деярди:

– Ҳарбий, суворий пойгалардаги хавф-хатар ҳам пойганинг зарурий шартларидандир. Агар Англия ўзининг ҳарбий тарихида суворий аскарларининг порлоқ муваффақиятларидан дам уришга қодир бўлса, бу фақат шунинг шарофати орқасидаки, Англия тарихи жиҳатдан ўзида бу кучни ҳам жониворларда, ҳам инсонларда тараққий топтирган. Менинг фикримча, спортнинг аҳамияти жуда катта, аммо биз нарсаларни фақат юзаки, зоҳирий томондангина кўришга одатланиб қолганмиз.

– Юзаки деманг-э! – деди княгиня Тверская. – Битта офицер йиқилиб, қовурғасини синдириб олган эмиш-ку.

Алексей Александрович фақат тишларининг оқини кўрсатиш учун кулди, аммо унинг кулгиси бундан бошқа ҳеч нимани ифода этмас эди.

– Буни зоҳирий эмас, ички, ботиний деб фараз қилайлик, княгиня, – деди Алексей Александрович. – Лекин гап бунда эмас, – деб тагин ўзи жиддий мавзуда гаплашиб турган генералга юзланди. – Шуниси ҳам эсингизда бўлсинки, пойгада қатнашаётган чавандозлар бу ҳунарни ўзлари танлаб олган ҳарбий кишилардир, ҳўп деяверинг, ҳар бир ишнинг ёмон томони бўлгандек, яхши томони ҳам бўлади. Пойга ҳарбий кишининг бевосита вазифаси ҳисобланади. Муштлашиш ва испан тореадорлариникига⁴⁴ ўхшаш бемаъни спорт – ваҳшийлик аломатидир. Лекин ихтисослаштирилган спорт эса тараққиёт нишонасидир.

– Йўқ, энди ҳеч пойгага келмайман, одамнинг юрагини ўйнатиб юборар экан, – деди княгиня Бетси. – Шунақами, Анна?

⁴⁴ Тореадор - буқа билан курашувчи киши (Тарж.).

– Ҳайратига-ку ҳайратига-я, лекин одам кўзини узолмайди, – деди яна бошқа бир хоним. – Агар мен Рим қизи бўлганимдами, цирк томошаларининг биттасига ҳам бормаи қолмасдим.

Анна чурқ этмай, дурбинни кўзларидан олмай, бир нуқтадан кўз узмай ўтирарди.

Шу пайт шийпондан бир новча генерал ўтаверди. Алексей Александрович гапдан тўхтади-ю, шошиб, лекин сипогарчилик билан ўрнидан турди-да, ўтиб бораётган ҳарбий кишига икки букилиб таъзим қилди.

– Ҳа, сиз пойга чопмайсизми? – деб генерал ҳазиллашган эди, Алексей Александрович ҳурмат билан:

– Мен чопадиган пойга мушкулроқ, – деб жавоб қилди.

Бу жавобда ҳеч қандай чуқур маъно бўлмаса ҳамки, генерал ақлли одамдан ақлли жавоб олган, la poinfe de la saucени⁴⁵ тамомила пайқаган одам тусини олди.

Алексей Александрович яна сўзида давом этди:

– Бу масаланинг икки томони бор: бир томонида пойга қатнашчилари турса, иккинчи томонида томошабинлар. Бу хил томошага ишқибозлик – томошабинларнинг савияси пастлигини кўрсатадиган энг тўғри аломатдир, бу ҳақдаги фикрингизга қўшиламан, лекин...

– Княгиня, келинг гаров ўйнаймиз! – Степан Аркадьичнинг пастдан Бетсига қараб айтган овози эшитилди. – Сиз кимга пул тикасиз?

– Биз Анна икковимиз князь Кузовлевга тикамиз, – деб жавоб берди Бетси.

– Мен эсам Вронскийга тикаман, бир жуфт қўлқопдан.

– Бўпти!

– Жуда чиройли-а?

---

⁴⁵ Унинг аскиясини (франц.).

Ёнидагилар гаплашиб бўлгунича Алексей Александрович жим турди, кейин яна дарҳол сўзга киришди.

– Фикрингизга қўшиламан, лекин мардона ўйинлар... – дея сўзини давом эттирмақчи бўлган эди, шу пайт бирдан чавандозларга команда берилиб қолди-ю, ҳамма суҳбат тақа-тақ узилди-қолди.

Алексей Александровичнинг ҳам гапи оғзида қолди, ҳамма ўрнидан кўзғалиб, анҳор томонга тикилди. Алексей Александрович пойгага қизиқмас эди, шунинг учун чавандозларга қарамай, паришонхотир, ҳорғин кўзларини томошабинлар устида югуртира бошлади. Кўзлари бориб Аннага тушди.

Аннанинг ранги қочган юзида жиддий бир ифода бор эди. Афтидан, у бир кишидан бўлак ҳеч кимни, ҳеч нимани кўрмас эди. Қўли асабий бир ҳолда елпигичини қисар, худди нафаси тўхтаб қолгандек кўринарди. Алексей Александрович хотинига бир зумгина қараб тургандан сўнг юзини ўгириб, бошқаларга қарай бошлади.

«Ҳа, бу хоним ҳам, бошқалари ҳам қаттиқ ҳаяжонда, албатта, шундай бўлиши жуда табиий», деб ўйлади Алексей Александрович. Унинг Аннага қарагиси келмасди, лекин, шундай бўлса ҳам, кўзлари ўз-ўзидан Анна томонга қарагиси келаверарди. Шундан кейин Алексей Александрович яна Аннанинг юзига тикиларди, унда очиқ-ойдин кўриниб турган ифодаларни уқмасликка тиришар, лекин билгиси келмаган ва унинг юзида равшан кўриниб турган ифодаларни вайрихитиёрый равишда даҳшат билан ўқир эди.

Кузолевнинг анҳорда биринчи йиқилиши ҳаммани ҳаяжонга солди, лекин Алексей Александрович Аннанинг қони қочган, тантана қилиб турган юзидан хотини тикилиб турган кишисининг йиқилмаганини равшан кўрди. Махотин билан Вронский

баланд говдан сакраб ўтишганларидан сўнг, улар орқасидан келаётган бир офицер калласи билан тушиб, тил тортмай ўлганда ва бутун оломон даҳшатга келиб, шовқин кўтарганда, Алексей Александрович бу фожиани Анна пайқамай қолганини, фақат теварақдаги гап-сўзлардангина зўрға тушунганини кўрди. Лекин Алексей Александрович Аннага тобора тез ва қаттиқ разм солиб қарай бошлади. Анна бутун борлиғи билан Вронскийни томоша қилишга берилиб кетган бўлса ҳамки, ён томондан эрининг совуқ кўзлари ўзига тикилиб қараётганлигини сезиб турарди.

У бир зумгина қайрилиб, эрига савол назари билан қаради-ю, хиёл хўмрайиб, яна юзини тескари ўтириб олди.

Анна шу қарашда: «Ах, менга бари бир» дегандек бўлди-да, ортиқ эрига ҳеч қарамади.

Пойга қутлуғ келмади, ўн етти чавандознинг ярмидан кўпи йиқилиб, майиб бўлди. Пойга охирига яқинлашганда одамлар қаттиқ ҳаяжон ичида қолди; подшо пойгадан норози бўлгани учун, бу ҳаяжон яна беш баттар кучайди.

XXIX

Ҳамма ўз норозилигини баралла айтар, ҳамма ким томонидандир айтилган: «Энди шер ўйнатмаган цирк қолди, холос» деган гапни такрорлар, даҳшат ичида гувилларди, шунинг учун Анна Вронскийнинг йиқилганини кўриб баланд овоз билан «оҳ» деб юборган бўлса, бунда ҳеч ким райриоддий бир нарса бор деб ўйлай олмас эди. Лекин шундан кейин Аннанинг юзида одоб доирасига сирмайдиган бир ўзгариш содир бўлди. У ўзини йўқотиб қўйиб, тузоққа илинган қушдай, ўзини ҳар ёққа ура бошлади, гоҳ ўрнидан кўзралиб қаёққадир бормоқчи бўларди, гоҳ Бетсига юзланиб гапирарди.

– Юр, борайлик, юр, борайлик, – деди тўхтовсиз. Лекин унинг гапи Бетсининг қулоғига кирмасди, у панжарадан пастга эгилиб, ўзининг ёнига келган генерал билан гаплашаётган эди.

Алексей Александрович Аннанинг ёнига келди-да, хурмат билан қўлини узатди.

– Агар хоҳласангиз кетайлик, – деди у французча-лаб, лекин Анна генералнинг гапига қулоқ солиб турган эди, шунинг учун эрини кўрмай қолди.

– Бу ҳам оёғини синдириб олди дейишяпти, – деди генерал. – Бу қандай бедодлик, а!

Анна эрига жавоб қилмасдан, дурбинини кўзларига тутди-да, Вронский йиқилган жойга қарай бошлади, лекин у ер шу қадар узоқ, одамлар шу қадар кўп тўпланган эдики, ҳеч нарсани кўриб бўлмасди. Анна дурбинини тушириб, ўша ёққа бормоқчи бўлган эди, шу пайт бир офицер от чоптириб келиб, подшога алланима тўғрисида маъруза қила бошлади. Анна бўйинини чўзиб қулоқ солди. Кейин акасини кўрди-ю:

– Стива! Стива! – деб қичқирди.

Лекин акаси эшитмади. Анна яна шийпондан тушиб кетмоқчи бўлди.

Алексей Александрович Аннанинг қўлига қўлини тегизиб:

– Агар кетишга хоҳишингиз бўлса, яна бир марта хизматимни таклиф қиламан, – деди.

Анна ундан жиркангандай ўзини четга тортди-да, юзига ҳам қарамасдан:

– Йўқ, йўқ, менга тегманг, мен қоламан, – деб жавоб берди.

Ҳозир у Вронский йиқилган жойдан бир офицер шийпон томон чопиб келаётганини кўрди. Бетси дастрўмолини силкитиб, унга ишора қилди. Офицер чавадознинг соғ-саломатлигини, отининг эса била синганини хабар қилди.

Анна бу хабарни эшитиб, дарҳол жойига ўтирди-ю, юзини елпирғич билан беркитиб олди. Алексей Александрович унинг йиғлаётганини, кўз ёшларини тўхтатиш у ёқда турсин, ҳўнграб йиғлашдан ўзгариш олмаётганлигини, кўкраги кўтарилиб-тушиб турганини кўрди. Алексей Александрович, Анна ўзига келгунча уни ўз гавдаси билан тўсиб турди.

Бир неча дақиқадан сўнг у яна Аннага мурожат қилиб:

– Учинчи марта уйга қайтайлик деб хизматимни таклиф қиламан, – деди.

Анна унга анқовсираб қараб турар, лекин нима жавоб қилишни билмас эди. Княгиня Бетси жонига ора кирди.

– Йўқ, Алексей Александрович, Аннани бу ерга мен олиб келганман, уйига элиб қўйишга ваъда ҳам қилгинман, – деб Бетси ўртага тушди.

Алексей Александрович одоб билан кулимсиради, кейин княгинянинг кўзларига еб юборадигандек қараб туриб:

– Мени кечирасиз, княгиня, – деди, – назаримда Анна бетоб кўринади, шунинг учун мен билан кетишни истардим.

Анна кўрқа-писа аланглаб қаради-да, итоаткорлик билан ўрнидан туриб, қўлини эрининг қўли устига қўйди.

– Унга одам юбораман, аҳволини билиб, дарҳол сенга хабар қиламан, – деб шипшиди Бетси.

Шийпондан чиқаверишда Алексей Александрович ҳар маҳалгидай рўпара келган танишлари билан тўхтаб гаплашар, Анна ҳам, ҳар маҳалгидай, саволларга жавоб беришга, ўзи ҳам гапиришга мажбур бўларди, лекин унинг ҳуши ҳозир жойида эмас эди, эри билан ҳам худди тушдагидек қўлтиқлашиб борарди.

«Бирон ерини майиб қилиб олганмикан? Шу гап тўғримики?» деб ўйларди Анна.

Анна Алексей Александровичнинг каретасига чурқ этмай ўтирди, бошқа кареталар орасидан ўтиб кетаётганларида ҳам чурқ этган овоз чиқармади. Алексей Александрович бутун бу кўрган нарсаларига қарамай, хотинининг ҳозирги аҳволи устида бош қотиришни ўзига эп кўрмасди. У фақат ташқи аломатларнигина кўрди. У фақат Аннанинг ўзига ярашмаган қилиқ қилганинигина кўрди ва буни унга айтишни ўз бурчи деб билди. Лекин фақат шу нарсанигина айтиб, қолганини ичига ютиш унинг учун жуда ҳам оғир эди. Хотинининг ўзига ярашмайдиган қилиқ қилганини айтиш учун оғиз жуфтлади-ю, лекин ихтиёрсиз бошқа нарсаларни айтиб юборди.

– Ҳаммамиз ҳам шундай даҳшатли томошаларга хўп ўчмиз-да, – деди у. – Менинг сезишимча...

– Нима? Тушунмадим, – деди Анна нафратланиб.

Алексей Александрович, дили оғриб, дарҳол кўнгилидаги гапга ўтди.

– Сизга айтиб қўйишим керакки, – деб гап бошлади.

Анна: «Ана, ора очиқ бўлади энди», деб ўйлади-ю, бирдан даҳшатга тушди.

– Сизга айтиб қўйишим керак, сиз ҳозир ўзингизга ярашмайдиган қилиқ қилдингиз, – деди у французчалаб.

Анна шартта ўгирилиб, илгарилари қандайдир яширин бир сирни ифодаловчи шўхлик билан эмас, балки юрагига тушган қўрқувни зўрға-зўрға яшира олган қатъий бир қиёфада кўзларига тикилиб туриб:

– Ўзимга ярашмайдиган нима қилиқ қилибман? – деб сўради баланд овоз билан.

Алексей Александрович кучер рўпарасидаги очик деразачага имо қилиб:

– Эсингиздан чиқмасин, бегона одам бор, – деди.

Шундан кейин у ўрнидан сал туриб, деразанинг ойнасини кўтариб қўйди.

– Сизга қайси қилиғим ёқмади? – деб такрорлади Анна.

– Чавандозлардан бири йиқилганда ҳаяжонингизни яширолмаганингиз.

Алексей Александрович у эътироз қилади деб кутди, лекин Анна рўпарасига тикилган бўйича жим борар эди.

– Мен сиздан, ўзингизни киборлар орасида шундай тутингки, заҳарли тиллар ҳам сизга қарши бирон нарса дея олмасин, деб бир қур илтимос қилган эдим. Ички муносабатларимиз ҳақида гапирган вақтларим ҳам бўлган эди; ҳозир у нарсалар ҳақида оғиз очаётганим йўқ. Ҳозир ташқи муносабатларимиз тўғрисида гапиряпман. Сиз ўзингизни яхши тутмадингиз, хоҳлар эдимки, бу нарса ортиқ такрорланмаса.

Анна эри айтган сўзларнинг ярмини эшитмади, у эридан кўрқиб, Вронскийнинг майиб бўлмагани тўғримики-йўқмики, деб ўйлаб ўтирарди. «Чавандоз омон қолиб, отининг эса бели синди» деганларида Вронскийни айтишган эдимки? Алексей Александрович гапини гапириб бўлганда, Анна ясама бир истеҳзо билан фақат кулимсирабгина қўйди, аммо ҳеч нима деб жавоб қилмади, чунки у айтган сўзларни тугал эшитмаган эди. Алексей Александрович дадил гап бошлаган бўлса ҳам, айтаётган нарсаларининг маъносига ўзи яхши тушунгандан кейин, Аннани қамраб олган кўрқув ўзига ҳам таъсир қилди. Алексей Александрович Аннанинг лабларидаги табассумни кўриб, ралати бир хато фикрга келди.

«Шубҳаланганимга мазах қилиб кулимсираяпти. Ҳа, у гал айтган сўзларини яна юзимга солади, шубҳаларимни ноўрин дейди, гапларимни кулгили дейди».

Ҳозирда, ҳақиқатни очиб ташлаш пайти келганда, у Аннанинг, яна ўша сафардагидек, гумонлари кулгили эканлигини, уларда ҳеч қандай асос йўқлигини айтишини, масхара билан жавоб беришни хоҳлар, фақат шуни, шунигина кўзлар эди. Кўрган-билганлари шу қадар даҳшатли эдики, ҳозир ҳар қандай нарсага ишонишга тайёр эди. Лекин Аннанинг қўрқувдан сўлган руҳсиз юзидаги ифода ҳозир унинг ёлгон гапиришидан далолат бермас эди.

– Балки мен янглишаётгандирман, – деди Алексей Александрович. – У ҳолда мени кечиришингизни илтимос қиламан.

Анна унинг совуқ юзига ҳаяжон билан қараб:

– Йўқ, янглишаётганингиз йўқ, – деди секингина. – Хато қилганингиз йўқ. Тўғри, мен ҳаяжонга тушдим, ҳаяжонга тушмай туrolмасдим. Ҳозир ҳам қулоғим сизда-ю, хаёлим унда. Мен уни яхши кўраман, мен унинг маъшуқасиман, ортиқ чидаёлмайман, сиздан қўрқаман, сиздан нафратланаман... Мана энди билганингизни қилинг.

Анна каретанинг бир бурчига ўзини отди-да, қўллари билан юзини тўсиб, пиқ-пиқ йиғлаб юборди. Алексей Александрович қимир этмади, бир нуқтага қараганича қотиб қолди. Лекин бутун юзига қотиб ётган ўлик юзининг тамғаси тушиб қолди ва бу тамға то чорбоққа етгунарларича ҳам ўзгармади. Уйга яқинлашганларида ҳам у айна ифода билан бошини Анна томонга ўгирди.

– Шундор! Лекин менинг номусимни сақлаб қолдиган чорани кўргунимга ва, – шу ерда унинг овози қалтираб кетди, – ва бун сизга хабар қилгунимга қадар хулқ-одобнинг ташқи шартларига риоя қилиб туришингизни ўтинаман.

У каретадан чиқиб, кейин Аннани туширди. Хизматкорлар кўзида жимгина Аннанинг қўлини қисди-да, яна каретага ўтириб, Петербургда жўнаб кетди.

У жунагандан сўнг Бетсининг лакейи Аннага хат олиб келди: «Алексейга одам юбориб, саломатлигини сўратдим, у саломатлигини, ҳеч ери майиб бўлмаганлигини, лекин жуда ҳам хафа эканлигини ёзиб юборибди».

«Демак, келади! – деб ўйлади Анна. – Эримга ҳам-масини очиқ айтганим кўп яхши бўлди».

Анна соатига қаради. Яна уч соат бор эди, у сўнгги учрашув тафсилотини эслаб қони қизиди, бутун вужуди ўт бўлиб ёнди.

«Ё раббий, нақадар ёруғ! Бу ёғду юракка ваҳима солади, лекин мен унинг дийдорига муштоқман ва бу ажойиб ёғдуга ошиқман... эрим-чи! Ҳа-я... худого шукур, у билан орани очти қилдим».

XXX

Одамлар жам бўладиган ҳамма жойлардаги сингари, Шчербацкийлар келган кичкина немис сув шифохонасида ҳам бу жамоат орасидаги муносабат муайян бир шаклга кирди, натижада унинг ҳар бир аъзоси аниқ, доимий ўрин ишғол қилди. Сув зарраси совуқда ҳар доим маълум ва ўзгармас қор кристали шаклини олгани каби, сув муолажасига келган ҳар бир янги киши ҳам худди шу тахлитда дарҳол ўзига муносиб ўрин оларди.

Фюрст Шчербацкий замт гемалин унд тохтэр⁴⁶ тушган уйларига, ўз номларига ва топган танишларига қараб ўзларига ажратилган муайян ўринни дарҳол ишғол қилдилар.

Бу йил сув муолажасига Германия подшосининг қизи ҳам келган эди, натижада жамият ичидаги муносабатнинг муайян шаклга кириш жараёни тезлашди. Княгиня ўз қизини мутлақо подшо қизига таништирмоқчи бўлиб, эртасигаёқ бу маросимни

⁴⁶ Князь Шчербацкий хотини ва қизи билан (нем.).

ўтказди. Кити Париждан олинган ғоят содда, яъни бошқача сўз билан айтганда, ғоят зийнатли ёзги кўйлагига жуда паст эгилиб, виқор билан реверанс қилди. Подшо қизи Китига: «Умид қиламанки, бу чиройли чеҳра яна яқинда қизил гулдай очилиб кетади», деди. Ана шу дамдан бошлаб Шчербацкийлар ҳаёти муайян ва мустаҳкам йўлга тушди, энди бу йўлдан четга чиқишнинг иложи йўқ эди. Шчербацкийлар бир инглиз ледисининг оиласи билан, бир немис графиняси ва унинг сўнгги урушда яраланган ўғли билан, бир швед олим ҳамда М. Canut ва унинг сингласи билан ҳам танишиб олдилар. Лекин Шчербацкийлар истар-истамас москвалик хонимлардан Марья Евгениевна Ртишчева ва унинг қизи билан (Кити бу қизни ёқтирмас эди, чунки у ҳам, Кити сингари, муҳаббат балосига йўлиққан эди) ва бир москвалик полковник билан улфат бўлиб қолдилар; Кити ёшлик чорларида кўрган бу полковник мундир кийиб, эполетлар тақиб юрарди. Бу ерда эса бит кўзлари ва очиқ бўйнидаги ола галстути билан шу қадар кулгили бўлиб кўрибардики, ҳадеб эзмалик қилаверганидан одамнинг юраги сиқилиб кетарди. Ҳамма нарса жой-жойини топиб мустаҳкамлангандан кейин ва отаси Карлсбадга кетиб, онаси билан ёлғиз қолгач, Кити жуда сиқила бошлади. У таниган одамларга қизиқмас эди, чунки улардан бирон янгилик кутиб бўлмаслигини сезарди. Энди уни қизиқтирган асосий нарса сув муолажасига келган, лекин ўзи танимаган одамларни кузатишдан ва улар ҳақида тахминлар қилишдан иборат эди. Китининг характерида шундай хислат бор эдики, у инсонлар, айниқса, танимаган одамлар ҳамиша энг яхши фазилатларга эга деб ҳаёл қиларди. Мана ҳозир ҳам Кити кўрган одамларнинг ким экани ва бу одамлар орасида қандай муносабатлар борлиги тўғрисида тахминлар қилиб, ҳаёлига ғоят ажойиб, гўзал

характерли одамларни келтирар, кузатишларида бунинг исботини топар эди. Бу одамлардан бири, яъни ҳамма мадам Шталь деб атаган касал рус хоними билан сув муолажасига келган бир рус қизи Китини бошқалардан кўра кўпроқ машғул қиларди. Мадам Шталь юксак кибор жамиятига мансуб эди, лекин касали шу қадар оғир эдики, юра олмасди, фақат ҳаво камдан-кам очиқ турган кунлардагина кичкина коляскага ўтириб шифо сувларига келарди. Княгинянинг гапига қараганда, мадам Шталь дардининг оғирлигидан кўра кўпроқ мағрурлигидан русларнинг ҳеч биттаси билан таниш эмас эди. Рус қизи эса мадам Шталнинг хизматини қилар, бундан ташқари, Китининг сезишига кўра, сув муолажасида бўлган жуда кўп оғир касаллар билан яхши муомалада бўлиб, уларнинг хизматларини астойдил бажариб турарди. Китининг билишича, бу рус қизи мадам Шталнинг қариндоши ҳам эмас, ёланган дастёри ҳам эмас эди. Мадам Шталь уни «Варенька» деб атаса, бошқалар «m-lle Варенька» деб муомала қиладилар. Бу қизнинг мадам Шталга ва бошқа таниш кишиларга бўлган муносабатини кузатиш Китини қанчалик қизиқтиргани бир ёқда турсин, Кити кўнглида бу m-lle Варенькага нисбатан ғалати бир муҳаббат ҳис этар (бундай ҳодиса кўп учрайди), кўзлари тўқнаш келганда ўзининг ҳам унга ёққанлигини сезиб турарди.

Варенька биринчи ёшлик даврини яшаб бўлган қизга эмас, умуман ёшлик чоқлари бўлмаган бир хилқатга ўхшарди: ёшини ўн тўққизда деса ҳам бўларди, ўттизда деса ҳам. Агар юзининг бичимига разм солиб кўрилса, уни касалванд, заҳил юзига қарамай, хунук дейишдан кўра кўпроқ чиройли деса бўларди. Агар гавдаси бу қадар қотма, калласи ўрта бўйига ярашмайдиган даражада катта бўлмаганда эди, қадди-қоматини келишган деб айтиш мумкин эди, лекин

у эркакларга ёқиши мумкин эмасди. У ҳали япроқчалари тўкилмаган, лекин очилиб, ҳиди кетиб қолган чиройли гулга ўхшарди. Бундан ташқари, у эркакларни яна шу сабабдан мафтун қилолмасдики, Китида ҳаддан ташқари кўп сезиладиган фазилатлар бунда йўқ эди. Китида эса ҳаёт оловини билантирмаслик ва ўз мафтункорлигини қадрлаш қобилияти бор эди.

У бажарилиши ҳеч шубҳасиз бўлган бирон иш билан ҳамиша банддай кўринар, шунинг учун бегона нарсаларга қизиқмайдигандек таассурот қолдирарди. У Китининг табиатига зид бўлган мана шу томонлари билан Китини ўзига иситиб олди. Кити ундан, унинг тарзи ҳаётидан ўзи ҳозир зўр бериб қидириб юрган намуналарни топишига умидвор эди, у кибор жамиятдаги қизларнинг эркакларга бўлган муносабатидан бутунлай ташқарида турган ҳаётий завқ, ҳаётий фазилат учун намуна қидирар ва кибор жамиятдаги қизларнинг эркакларга бўлган бу муносабати ҳозир унга харидорини кутиб, молини бозорга солган кишиларнинг шармандалигига ўхшаб кўринарди. Кити ўзининг номаълум дўстига қанча кўп разм солса, бу қизнинг ўзи тасаввур қилган ўша мукамал хилқат эканига шунча кўп ишониб борар, у билан танишиш истаги ҳам ортар эди.

Иккала қиз ҳар кун бир неча марта кўришса ҳам, Китининг кўзлари ҳар сафар: «Кимсиз? Сиз қанақасиз? Ростдан ҳам, сиз мен тасаввур қилган ўша гўзал хилқатсиз, а? – дегандек бўларди. – Лекин худо хайрингизни берсин, – деб илова қиларди кўзлари, – зинҳор мени танишаман деб ўлиб турибди деб ўйламанг. Сизга шунчаки қарашдан завқланаман, сизни яхши кўраман, холос». Номаълум қизнинг кўзлари ҳам: «Мен ҳам сизни яхши кўраман, сиз жуда-жуда дилбар қизсиз. Вақтим етарли бўлганда, сизни яна ҳам кўпроқ яхши кўрган бўлардим», деб жавоб

қиларди. Чиндан ҳам, Кити унинг ҳамма вақт банд эканлигини кўрарди: у ё рус оилаларидан биронтасининг болаларини сув шифохонасидан бошлаб олиб кетар, ё касалга иссиқ рўмол олиб бориб уни ўратар, ёки хуноб бўлиб турган касалнинг кўнглини очишга тиришар, ёинки аллакимга қаҳва учун печеньеелар таялаб сотиб оларди.

Шчербацкийлар келгандан бир оз сўнг эрталаб-ки сув муолажасида яна икки киши пайдо бўлиб қолди. одамлар уларга душманлик кўзи билан қарай бошладилар. Булардан бири – ниҳоятда новча, қомати хиёл букилган, қўллари зўр, эгнидаги эски пальтоси бўйига нисбатан калта, кўзлари қора, содда, айни замонда кўрқинчли бир эркагу, иккинчиси – чўтир бўлса ҳам истараси иссиқ, лекин ўзи дидсиз, ёмон кийинган бир аёл эди. Кити уларни руслар деб фаҳмлаб; улар орасида ажойиб ва таъсирли ишқ можароси бор деб тасаввур эта бошлади. Лекин княгиня Курлистендан⁴⁷ буларнинг Николай Левину, Марья Николаевна эканликларини билиб, Китига бу Левиннинг қандай бемаза одам эканлигини айтиб берди, ана шундан кейин Китининг икки шахс тўррисидаги ширин хаёли тўзғиб кетди. Онаси айтган сўзлардан кўра бу одам Константиннинг акаси бўлгани учун ҳам Китининг кўзига улар ниҳоятда шумшук кўриниб қолди. Николай Левин бошини қалт-қалт силкитишга ўрганиб қолган эди, шу билан Китида энгиб бўлмайдиган бир жирканиш ҳисси уйғотарди.

Бу одамнинг Китига зўр бериб тикилган катта, кўрқинчли кўзларида нафрат ва истехзо ифодаси бордек кўринар, шу сабабли Кити унга дуч келишдан ўзини олиб қочишга тиришарди.

⁴⁷ Курорт рўйхати (Тарж.)

Ҳаво айниган кунлардан бири эди, эрталабдан ёмғир ёғарди, касаллар қўлларига соябон билан галереяда тиқилишиб турарди.

Кити онаси ва Франкфуртда сотиб олинган европача сюртугида олифтагарчилик қилиб, чақ-чақ уриб юрган москвалик полковник билан айланиб юрарди. Улар галереянинг нариги томонида юрган Левиндан қочишиб, бериги томонда юришарди. Қорамтир кўйлак ва четлари пастга эгилган қора шляпа кийган Варенька бир кўр француз аёл билан галереяни узунасига кезиб юрар, ҳар гал Кити билан учрашганда, бир-бирига дўстона кўз билан қараб кўйишарди.

Номаълум дўстидан кўз узмай юрган Кити унинг чашмага келганини кўрди-да, у билан ўша ерда гаплашиш мумкинлигини ўйлаб, онасига:

– Ойи, ўша қиз билан гаплашсам бўладими? – деб сўради.

– Ҳа, гаплашгинг келган бўлса, майли, аввал кимлигини билай, ўзим ёнига борай-чи, – деб жавоб қилди онаси. – Унинг нимаси ёқиб қолди? Битта-яримтасининг дастёридир-да. Хоҳласанг, мадам Шталь билан танишаман. Мен унинг belle-souегини⁴⁶ билардим, – деб илова қилди княгиня, калласини ғурур билан кўтариб.

Кити мадам Штальнинг княгиня билан танишгиси келмай юргани учун онасининг дили оғриганини биларди. Шунинг учун Кити танишишга қистамади.

Кити Вареньканинг француз аёлга стаканда сув тутганини кўриб:

– Бирам жонон қизки, – деди. – Қаранг, бирам содда, бирам дилбар.

⁴⁶ келини (франц.).

– Сенинг бу engouemetsинг⁴⁹ кўнглимга зифир ёрдай тегди-да, – деди княгиня. Кейин, Левиннинг ўз хоними ва бир немис доктори билан рўпарадан келаётганини кўриб: – Йўқ, яхшиси қайта қолайлик, – деб қўшиб қўйди. Левин докторга зарда қилиб ўшқириб гапирарди.

Улар қайтмоқчи бўлиб орқаларига қайрилганда, ҳали қаттиқ-қаттиқ гаплашаётганларнинг бирдан бақира бошлаганларини эшитиб қолишди. Левин тўхтаб бақирар, доктор ҳам қизишиб жавоб қиларди. Уларни оломон ўртага олди. Княгиня Кити билан дарҳол жўнаб қолишди, полковник эса нима жанжаллигини билиш учун оломон орасига кирди.

Бир неча дақиқадан кейин полковник улар орқасидан етиб келди.

Княгиня:

– Нима бўпти? – деб сўраган эди, полковник:

– Шармандалик! – деб жавоб берди. – Чет элда бир нарсадан, у ҳам бўлса, руслар билан учрашишдан кўрқасан. Ҳалиги новча жаноб ўзини нотўғри муолажа қилаётганликда айблаб докторга кўп хунук сўзлар айтди, бу ҳам оздек, ҳассасини кўтариб урмоқчи ҳам бўлди. Шармандаликки, сира нарғи йўқ!

– Оббо, кўп хунук иш бўпти-да, – деди княгиня. – Ҳўш, охири нима бўлди?

– Барака топсин, ҳалиги... ҳалиги шляпаси кўзикоринга ўхшаган қиз ажратиб қўйди. Чамамда, рус қизига ўхшайди, – деди полковник.

– М-lle Вареньками? – деб суюниб сўради Кити.

– Ҳа, ҳа, ҳаммадан бурун чопиб келди, жанобни қўлтиқлаб олиб чиқиб кетди.

– Ана, кўрдингизми, ойи, – деди Кити онасига, – у қизга ҳавасим келганига тагин ҳайрон бўласиз.

Кити эртасига ҳам номаълум дўстига разм солиб, Вареньканинг Левин билан ҳам, ёнидаги аёл билан

⁴⁹ ҳавасинг (франц.)

ҳам, ўзининг бошқа protegesлари⁵⁰ сингари муносабатда бўлганини пайқади. М-ле Варенька улар ёнига келиб гаплашар, чет тилларнинг биттасида ҳам гаплаша олмайдиган ўша аёлга таржимонлик қилар эди.

Кити Варенька билан танишиш учун рухсат сўраб, онасига яна ҳам кўпроқ ялина бошлади. Ўзини керик тутган мадам Шталь билан танишиш учун биринчи қадамини ташлаш ўзи учун қанча оғир туюлмасин, княгиня Варенькани орқаворатдан суриштириб, унинг тўғрисида муфассал маълумот олгандан сўнг, у билан танишиб барака топиш мумкин бўлмаса-да, лекин бунда иснод тегизадиган нарса йўқлигига қаноат ҳосил қилгач, олдин ўзи бориб Варенька билан танишди.

Княгиня, қизининг чашмага кетган пайтини пойлаб туриб, Вареньканинг ёнига борди; у шу пайт нон дўкони олдида турган эди.

Княгиня ўз виқорига ярашиб тушган бир табасум билан:

– Келинг, бир танишиб кўяйлик, – деди. – Қизим сизни яхши кўриб қолибди. Балки мени танимасиз. Мен...

– Мен ҳам шундай, княгиня, – деб Варенька шогўн жавоб қилди. – Қизингизни мен ҳам яхши кўраман.

– Кеча бизнинг шўрлик ватандошимизга бир катта савоб иш қилдингиз-да, – деди княгиня.

Варенька қизариб кетди.

– Эсимда йўқ, ҳеч нима қилмовдим шекилли, – деди Варенька.

– Вой, Левинни жанжалдан олиб чиқиб кетдингиз-ку.

– Ҳа, *sa compagne*⁵¹ чақириб эди, мен тинчитдим, касали жуда оғир, доктордан норози. Мен касаларга қараб ўрганиб қолганман.

⁵⁰ ўз ҳимояси остига олган кишилар (франц.).

⁵¹ рафиқаси (франц.).

– Ҳа, эшитдим, Ментонда холангиз билан турармишсиз, m-me Шталь холангиз бўлсалар керак. Мен delle-souегини⁵² билардим.

– Йўқ, холам эмас, мен уни татап дейман, лекин уларга бегонаман, мени тарбия қилганлар, – Варенька шу жавобни берди-ю, тагин қизариб кетди.

Қиз бу сўзларни шу қадар содда ва ростгўйлик билан сўзлади, очиқ чехраси шу қадар ёқимли эдики, княгиня ўз Китисининг бу Варенькани нима учун яхши кўриб қолганига эндигина тушунди.

– Хўш, бу Левиннинг аҳволи нима бўлди? – деб княгиня сўраган эди, Варенька:

– Кетяпти, – деб жавоб берди.

Кити чашмадан келса, ўзининг номаълум дўсти билан онаси танишиб олган экан, Кити буни кўриб, терисига сизмай қувонди.

– Мана, Кити, сенинг танишгинг келиб юрган m-ле...

– Варенька, – деб кулимсиради Варенька, – ҳамма мени шундай дейди.

Кити суюнганидан қизариб, янги дўстининг қўлини индамай узоқ қисиб турди; дўсти эса ўз қўлини қисган қўлга қисиш билан жавоб қилмади, ўша ҳолида кўйиб берди. Гарчи қўли қисувчи қўлга жавоб қилмаган бўлса ҳам, лекин m-ле Вареньканинг юзи осойишта, шодиёна, аммо бирмунча мунгли бир табассум билан ёришиб, онаси танишиб олган экан, Кити буни кўриб, терисига сизмай қувонди.

– Ўзимнинг ҳам қачондан бери танишгим келиб юрувди, – деди Варенька.

– Ишингиз жуда кўп-ку...

– Қаёқда дейсиз, ҳеч қанақа ишим йўқ, – Варенька шу жавобни қилди-ю, лекин янги танишларини ташлаб кетишга мажбур бўлди, чунки бетоб ётган бир руснинг иккита кичкина қизчаси чопиб келди-да:

⁵² махрами (франц.).

– Варенька, ойм чақиряптилар! – деб чинқирди.
Шундан кейин Варенька қизларнинг орқасидан
кетди.

XXXII

Вареньканинг ўтмиши, унинг мадам Шталга бўлган муносабати ва мадам Шталнинг ўзи тўғрисида княгиня олган маълумотлар қуйидагилардан иборат эди.

Мадам Шталь касалванд, таъсирчан аёл эди, бировлар уни эрини қийнаб безор қилган деса, бошқалари эри буни ахлоқсизлиги билан безор қилган деярдди. У эридан ажралиб кетгандан кейин туққан биринчи боласи ерга тушмасданоқ ўлиб қолган эди; мадам Шталнинг қариндошлари унинг таъсирчанлигини билганликлари сабабли, бу хабар дилини вайрон қилмасин деб, ўлган чақалоқнинг ўрнига худди ана шу кеча, Петербургдаги худди ана шу уйда сарой ошпазининг хотини туққан чақалоқни келтириб қўйишади. У чақалоқ Варенька эди. Кейинча мадам Шталь Вареньканинг ўзи туққан қизи эмаслигини билса ҳам, бари бир, тарбия қилаверадди, чунки бу воқеадан кўп вақт ўтмай Вареньканинг қавми-қариндошидан ҳеч ким қолмаган эди.

Мадам Шталь ўн йилдан ортиқроқ вақтдан бери доим чет элда, жанубда яшаб, ўрнидан сира турмасди. Бировлар мадам Шталь жамиятда саховатпеша, тақводор аёл деган ном чиқарди деса, бошқалар унинг қолдирган таассуротига қараб, уни яқин одамларига яхшилик қилиш учунгина яшаб келаётган юсак ахлоқли покиза аёл деб гапирарди. Ҳеч ким унинг қандай диндалигини: католикми, протестантми ва ё православми эканлигини билмас эди, лекин бир нарса равшан эдики, у ҳамма черковлар ва мазҳабларнинг олимақом пешволари билан дўстона алоқада эди.

Варенька у билан ҳар доим чет элда бирга турар, шунинг учун мадам Штални таниган кишиларнинг ҳаммаси m-lle Варенькани ҳам танир, уни яхши кўрар ва шу ном билан атарди.

Княгиня бу тафсилотни билгандан сўнг қизининг Варенька билан яқинлик қилишида унга иснод теккизадиган ҳеч нарса йўқлигини кўрди, иннайкейин, Вареньканинг қилиқлари чиройли, ўзи гоят яхши тарбия олган эди: француз ва инглиз тилларини бекам-кўст биларди. Буниси ҳам у ёқда турсин, Варенька мадам Шталнинг касаллиги орқасида княгиня билан танишиш завқидан маҳрум эканлиги тўғрисида афсус еб ўтирганлигини ҳам келиб айтди.

Кити Варенька билан танишиб олгандан сўнг кун сайин дўстига меҳри ортиб борар ва ҳар кун унда янгидан-янги фазилатлар борлигини кўрар эди.

Княгиня Вареньканинг яхши ашула айтишини эшитиб, кечқурун ашула айтиб беришини сўради.

– Кити чалиб турарди, бизда фортепьяно бор, тўғри, унча яхши эмас, лекин келиб ашула айтиб берсангиз, бизни жуда хурсанд қилган бўласиз, – деди княгиня ясама табассум билан. Вареньканинг ашула айтгиси келмаётганини сезиб тургани учун ҳам бу табассум ҳозир Китининг жуда рашига тегди. Шундай бўлса ҳам Варенька кечқурун келди, ўзи билан бир нота дафтарини ҳам келтирди. Княгиня Марья Евгенъевнани, қизини ва полковникни таклиф қилди.

Варенька бу ерда бегона одамлар ўтирганига ҳеч парво қилмагандек, дарҳол фортепьянонинг ёнига келди. Варенька ашула айтаётганда фортепьянони ўзига жўр қилиб чалишни билмаса ҳамки, нотага қараб ашула айтишга жуда уста эди. Кити фортепьянони яхши чаларди, унга жўр бўлди.

Варенька биринчи ашулани ажойиб бир тарзда айтиб бўлгандан сўнг, княгиня:

– Мисли йўқ талантингиз бор экан, – деди.

Марья Евгеньевна ҳам қизи билан ташаккур билдириб, талантини мақтади.

Полковник деразага қараб ўтирган эди, у бирдан:

– Ие, буни қаранглар, – деб юборди. – Овозингизни эшитиб қанча одам тўпланибди-я!

Ростдан ҳам, дераза ёнига одам сиғмай кетган эди.

Варенька соддагина қилиб:

– Ашулам сизларга завқ бағишлагани учун хурсандман, – деб жавоб қилди.

Кити дўстига фахрланиб қараб турарди. У Вареньканинг санъатига, овозига, юзига мафтун бўлган эди, лекин ҳаммасидан ҳам ўзини тутишига ҳаваси келар эди, чунки Варенька, афтидан, ўзининг ашула айтишдаги маҳорати тўғрисида ҳеч нарса ўйламас, мақтовларга заррача ҳам парво қилмас эди, авзойида худди: «яна айтайми ё бас қилайми?» деган савол бордек эди.

«Агар мен унинг ўрнида бўлсам, – деб ўйланарди Кити, – бундан нақадар фахрланардим. Дераза ёнига тўпланган одамларни кўриб нақадар қувонардим! У эса бу нарсаларга қайрилиб ҳам қарамайди. Фақат онамнинг илтимосини ерда қолдирмасликни, унинг баҳрини очишнигина ўйлайди. Унда нима бор, а? Ҳеч бир нарсага парво қилмай, ўзини хотиржам тутишига куч-қувват берган нарса нима? Оҳ, қани энди мен ҳам шу нарсани билсам-у, ундан ўргансам!» дея Кити Вареньканинг вазмин юзига тикилиб туриб ўйларди. Княгиня Варенькадан яна битта ашула айтиб беришни сўраган эди, у бу ашулани ҳам бир мақомда, таъсирли қилиб, юракдан келган бир товуш билан айтиб берди; у фортепьяно ёнида роз туриб, озгин, бугдой ранг қўлини мақомга мослаб фортепьянога уриб туриб айтди.

Дафтарда бундан кейин бир итальян ашуласининг нотаси келарди, Кити муқаддимасини чалиб, Варенькага қаради.

Варенька қизариб:

– Буни ташлаб ўтайлик, – деди.

Кити така-пука бўлиб, савол назари билан Вареньканинг юзига тикилди. Кити бу ашуланинг бир нарса билан боғлиқ эканлигини пайқаб, дарҳол саҳифани варақлади-ю:

– Хўп, бўлмаса, бошқасини, – деди шошиб.

Лекин Варенька қўлини нота устига қўйди-да, кулимсираб туриб:

– Йўқ, шуни айтаман, – деб жавоб берди.

Варенька бу ашулани ҳам боягидек оғир, вазмин оҳангда, қизишмай, яхшилаб айтди.

Ашулани тугатгандан сўнг ҳамма унга яна ташаккур айтиб, чой ичгани кетди. Кити билан Варенька эса уй ёнидаги боғчага чиқди.

– Ростдан ҳам, бу ашуланинг сиздаги бир хотира билан алоқаси бўлса керак-а? – деди Кити. – Зинҳор менга уни айта кўрманг, – деди шошиб яна Кити, – фақат шуни денг: ростми?

– Йўқ, нега айтмас эканман? Айтавераман, – деб Варенька соддагина жавоб қилди-да, ундан гап кутиб ўтирмай давом қилди: – Ҳа, бу бир хотира, аммо бир вақтлар мени ёмон қийнаган хотира. Мен бир одамни яхши кўрардим, шу ашулани унга айтиб берган эдим.

Кити кўзларини катта очиб, меҳри товланиб Варенькага тикилди-да, жим бўлиб қолди.

– Мен уни яхши кўрардим, у ҳам мени яхши кўрарди, онаси хоҳламади, шундан кейин бошқага уйланиб кетди. У бизга яқин жойда туради, гоҳ-гоҳда кўриб юраман. Нима, мени ўз бошидан ишқ савдосини кечирмаган деб ўйловдингизми? – деди у, шунда унинг чиройли юзидан нур ёрилиб, чеҳраси ёришиб кетди, Кити бир маҳаллар ўзидан шундай нур ёрилиб турганлигини ҳис этарди.

– Йўқ, бундай деб ўйлаганим йўқ. Агар мен эр-как киши бўлганимда, сизни шундай билганимдан кейин бошқа ҳеч кимга кўнгила беролмасдим. Мен фақат шуни сизга ҳайронман: онасининг раъйига бориб, сизни қандай бахтсиз қилди экан? Бағри тош одам экан.

– Йўғ-э, жуда яхши одам эди, мен ўзимни бахтсиз деб ҳисобламайман ҳам, аксинча, жуда ҳам бахтлиман. Хайр, бугун ашулани бас қилсак ҳам бўлади, а? – деб илова қилди, уй томонга йўл олиб.

– Бирам яхшисиз, бирам яхшисизки! – деб Кити қичқирди-ю, уни тўхтатиб, бетидан чўпиллатиб ўпди. – Қани энди, жиндай бўлса ҳам сизга ўхшасам!

– Қизиқ, бошқаларга ўхшаб нима қиласиз? Шу ҳолингизда ҳам яхшисиз, – деди Варенька, мўмин, ҳорғин табассум билан жиламайиб туриб.

– Йўқ, мен ҳечам яхши эмасман. Менга қаранг... Шошманг, пича ўтирайлик, – деди Кити, уни яна ўриндиққа, ўз ёнига ўтқазаётиб. – Менга қаранг, бир одам сизнинг муҳаббатингизни назарга илмаса, сизни хоҳламаса-ю, сиз наҳотки буни ўзингизга ҳақорат деб билмасангиз?..

– Йўқ, у мени назарга илмади эмас-да; ишонаман, у мени яхши кўрарди, лекин на чора, итоаткор ўрил...

– Мабодо онасининг раъйига қараб эмас, ўзи ташлаб кетган бўлса-чи?.. – деди-ю Кити ўз сирини очиб қўйганини ва хижолатдан лоладек қизариб кетган юзи ўз дардини фош қилганини сизди.

– У ҳолда ёмон иш қилган бўларди, мен ҳам унга ачиниб юрмасдим, – деб жавоб берди Варенька. Гап ўзи устида эмас, Кити устида кетаётганлигини, афтидан, у ҳам пайқаган эди.

– Хўш, кўрган ҳақоратингиз-чи? – деди Кити, кейин сўнги бада, мусиқа тўхтаганда ўзининг қандай термилиб қараганини эслаб: – Йўқ, йўқ, ҳақоратни унутиб бўлмайди, унутиб бўлмайди, – деди.

– Нега ҳақорат кўрасиз? Ахир ёмон қилиқ қилма-гандирсиз?

– Ёмон ҳам гапми, ундан баттар – ҳали-ҳали уяламан.

Варенька бошини чайқаб, қўлини унинг қўлига қўйди.

– Нега уяласиз ахир? – деб сўради Варенька. – Ўзингизга бепарво қараган кишига-ку сизни яхши кўраман деб айтмагандирсиз?

– Албатта, айтмайман-да, ҳеч қачон бир оғиз ҳам сўз айтган эмасман, лекин ўзи биларди. Йўқ, йўқ, нигоҳ деган нарса бор, рафтор бор. Юз йил умр кўрсам ҳамки, сира эсимдан чиқармайман.

– Хўш, нима бўпти? Гапингизга ҳайронман. Ҳозир уни яхши кўрасизми-йўқми – ҳамма гал шунда, – деди Варенька, гапни лўнда қилиб.

– Мен ундан нафратланаман, мен бу қилмишим учун ўзимни кечиролмайман.

– Хўш, нима бўпти?

– О, бу шармандалик, ҳақорат-ку...

– Эҳ! Ҳамма ҳам сизга ўхшаш сиркаси сув кўтармайдиган бўлса эди, – деди Варенька. – Бу хил савдоларни бошдан кечирмаган битта ҳам қиз йўқ дунёда. Иннайкейин, бу нарсаларнинг ҳеч аҳамияти ҳам йўқ.

Кити унинг юзига мароқли бир ҳайрат билан тикилиб туриб:

– Бўлмаса ниманинг аҳамияти бор? – деб сўради.

– Дунёда аҳамиятли нарсалар кўп, – деди Варенька кулимсираб.

– Айтинг ахир?

Варенька нима дейишини билмай:

– Ахир ундан ҳам муҳим нарсалар кўп, – деб жавоб қилди.

Лекин шу пайт деразадан княгинянинг овози эшитилди.

– Кити, эшик салқин! Ё рўмолингни ол ёки бўлма-са уйга кир.

– Тўғри, вақт кеч бўлди, – деди Варенька, ўрнидан тураётиб. – Мен ҳали m-me Verthеникига ҳам кириб ўтишим керак, келгин деб илтимос қилган эди.

Кити уни қўлидан ушлаб турар, кўзлари эса эҳтиросли бир мароқ, тавалло билан: «Кўнгилга тинчлик берадиган ўша, энг муҳим нарса нима ахир? Сиз биласиз, менга айтиб беринг!» деб сўрарди. Лекин Варенька Китининг кўзлари нималарни сўраётганини англамас эди. У фақат бугун m-me Verthеникига ҳам кириб ўтиш ва кечаси соат ўн иккида, тамапи чой ичадиган маҳалга етиб бориш керак эканинигина ўйларди. Варенька ичкарига кириб ноталарни йиғиштирди-да, ҳамма билан хайрлашиб, кетишга тайёрланди.

– Шошманг, мен олиб бориб қўяман, – деди полковник.

– Рост-да, кечаси қандай ёлғиз кетади? – деб княгиня полковникнинг таклифини қувватлади. – Ҳеч бўлмаса Парашани қўшиб берай.

Кити, уни элтиб қўйиш кераклигини айтишганда, Варенька лабларидаги табассумни зўрға-зўрға тутиб турганлигини кўрди.

Варенька шляпасини қўлига олиб:

– Йўқ, мен ҳамма вақт ёлғиз кетавераман, менга ҳеч бало бўлмайди, – деди. Кейин Китини яна бир марта ўпди-да, нима муҳимлигини бари бир айтмай, нота дафтарини қўлтирига қисиб, бардам одимлар билан ёз тунининг ғира-шира қоронғисида кўздан ғойиб бўлди, у шу кетишида ниманинг муҳимлиги, кишининг ҳавасини келтирадиган бу вазминлик, бу лаёқатни унга бахш этган нарсанинг нималиги ҳақидаги сирни ўзи билан бирга олиб кетди.

XXXIII

Кити мадам Шталь билан ҳам танишиб олди, бу танишлик Варенькага бўлган дўстлик туйғулари билан бирга қўшилиб Китига зўр таъсир қилди ва айни замонда дардларини унуттириб, тасалли ҳам берди. У топган тасалли шундан иборат эдики, бу танишлик соясида ўтмиш билан ҳеч қандай алоқаси бўлмаган янги бир дунё, юксак ҳислар, гўзал туйғулар дунёси очилди, бу дунё чўққисидан туриб ўтмишга хотиржам қарай биларди. У ҳозиргача яшаб келган савқи табиий ҳаётдан ташқари бошқа маънавий ҳаёт борлигини ҳам кашф этди. Бу янги ҳаёт дин орқали очилиб бормоқда эди, лекин бу диннинг Китини болалик чоғларида ўрганган динга, танишлари билан учрашиладиган черковдаги ибодатларда ва поп ҳазратлари билан бирга ўтириб славян тилидаги оятларни ёдлаб юрган вақтларида зикр этилган динга ҳеч қандай алоқаси йўқ эди; бу дин ажойиб фикрлар, ҳислар билан борлиқ бўлган юксак, сирли бир дин эдики, унга ишонилгани эмас (аслида унга имон келтириш амр қилинган эди), балки уни яхши кўриш ҳам мумкин эди.

Кити бу нарсаларни сўзлар орқалигина билмади. Мадам Шталь Кити билан ўзининг ёшлик чоғларини эсга солувчи бир ширин бола билан гаплашаётгандек гаплашарди, у одамларнинг бутун дарду аламларига ёлғиз муҳаббати ва имонигина тасалли бера олишини, ҳазрати Исонинг бизга раҳми келиши учун дарду аламларимизнинг оғир ё енгил бўлиши шарт эмаслигини фақат бир мартагина эслатди-ю, дарҳол гапни бошқа ёққа буриб юборди. Лекин Кити унинг ҳар бир ҳаракатидан, ҳар бир сўзидан, Китининг таъбирича, ҳар бир илоҳий боқишидан, айниқса Варенька орқали билиб олган ҳаётдан «ниманинг муҳимлигини» ва илгари билмаган нарсаларини билиб олди.

Лекин мадам Шталнинг характери нақадар юксак бўлмасин, унинг бошидан кечирганлари нақадар таъсирли бўлмасин, сўзлари нақадар баландпарвоз ва мулойим бўлмасин, Кити ихтиёрсиз унда шундай хусусиятлар борлигини пайқадикки, бу нарсалар унинг кўнглини хижил қилиб қўйди. Кити мадам Шталнинг ундан қавм-қариндошларини суриштириб туриб истеҳзо билан кулимсираганини пайқаб қолди, бу қилиқ насроний динидаги кишининг шафқатига сира ҳам ўхшамас эди. Кити бир кун келиб, мадам Штал ёнида бир католик руҳонийси ўтирганини, мадам Штал эса юзини абажур соясига яширишга тиришиб, маънодор қилиб кулимсираганини ҳам пайқаб қолди. Кити пайқаган бу икки нарса қанчалик аҳамиятсиз бўлса ҳамки, бари бир, Китининг кўнглини хижил қилди, натижада, Кити мадам Шталга гумон билан қарайдиган бўлди. Лекин қавм-қариндоши, ёру дўстлари бўлмаган, мунгли бир умидсизлик ичида якка-ёғиз яшаб келган, ҳеч нимани хоҳламаган, ҳеч нимага ачинмаган Варенька эса Кити орзу қилган камолат намунаси эди. У Варенькага разм солиб, инсон ўзини унутса-ю, бошқаларга меҳр қўйса, шунда унинг дарров ором топиши, бахтли ва диловор бўлиши мумкинлигини кўрди. Кити ҳам ўшандай бўлишни хоҳларди. Кити энг муҳим нарсанинг нимадан иборатлигини энди тушуниб олгандан сўнг, бу нарсага таҳсин қилиш билан қаноатланиб қолмасдан, балки кўз олдида очилган бу янги ҳаётга ўзини бажону дил таслим қилди. Вареньканинг мадам Штал ва номларини тилга олган бошқа одамлар қилган ишлар тўғрисидаги ҳикоясини эшитиб, Кити ҳам келажак ҳаётининг пелжасини тузиб қўйди. У ҳам, мадам Шталнинг жияни АLINE сингари (унинг тўғрисида Варенька жуда кўп нарсалар айтиб берган эди), қаерда яшамасин, бахтсиз одамларни қидириб топади, қўлидан келганича ёрдам қилади, уларга инжил бўлишади, касалларга,

жинояткорларга, ўлим тўшагида ётганларга инжил ўқиб беради. Аline сингари, жинояткорларга инжил ўқиб бериш фикри Китига жуда ҳам ёқиб тушди. Лекин бу нарсаларнинг ҳаммаси Китининг яширин орзулари эди, бу орзуларни Кити онасига ҳам, Варенькага ҳам оғзидан чиқармаган эди.

Ўз режаларини катта миқёсда амалга ошириш иштиёқида ёнган Кити касаллар, бахтсизлар кўп учрайдиган шу ернинг ўзида сув шифохонасидаёқ Варенькага тақлид қилиб, ўзининг янги қоидасини осонгина амалга ошира бошлади.

Олдин княгиня Китининг мадам Шталга, айниқса, Варенькага бўлган ва ўзи engouement деб атаган ҳиснинг қаттиқ таъсири остида юрганлигини сезгандай бўлди. У Китининг Варенькага фақат ишдагина эмас, балки юриш-туришига, гапиришига ва кўзларини пирпиратишига ҳам тақлид қилаётганини кўрди. Кейин эса княгиня қизида бу мафтункорликдан ташқари алақандай жиддий, руҳий ўзгариш юз бераётганини пайқади.

Кити мадам Шталь ҳадя қилган французча Инжилни кечқурунлари ўқиб ўтирарди, илгарилари у Инжил ўқиганини княгиня кўрган эмасди. Кити кибор жамиятдаги танишларидан ўзини олиб қочиб, Варенька ҳимоятидаги касаллар билан, айниқса, Петров деган бир касал рассомнинг камбағал оиласи билан дўстлашган эди. Кити, афтидан, бу оилادا шафқат ҳамшираси вазифасини ўтаётганлиги билан фахрланар эди. Бу ёмон нарса эмас эди, шунинг учун княгиня бунга қаршилиқ қилмасди, чунки Петровнинг хотини одобли, обрўли аёл эди, иннайки кейин, подшо қизи ҳам Китининг ишини кўриб, уни мақтади, тасалли фариштаси деб атади. Агар Кити ҳаддидан ошириб юбормаганда, буларнинг ҳаммаси хайрли ишлар эди. Лекин княгиня, қизининг ҳаддидан ошиб кетаётганлигини кўрар, огоҳантирар эди.

– Il ne faut jamais rien outrer⁵³, – деярдн у қизига. Лекин қизи ҳеч нима деб жавоб қилмасди, у фақат ичида, насронийлик йўлида бундай нарсалардан оғиз очиб бўлмайди деб ўйларди. Модомики насроний дини: «Кимки бир бетингга шاپати урса, унга иккинчи бетингни ҳам тутиб бер. Агар устингдаги чопонингни ечинтириб олишса, ичингдаги кўйлагингни ҳам ечиб бер», деб таълим берар экан, бу маслак йўлидан боришда қандай қилиб ҳаддан ошиш мумкин? Лекин бу ҳаддан ошиш княгиняга ёқмасди. Бундан ҳам кўра Китининг кўнглидаги нарсаларини очиб айтмагани кўпроқ ёқмасди – буни княгиня сезиб юрарди. Тўғридан ҳам, Кити ўзининг янги қарашлари ва ҳисларини онасидан яширин тутарди. У онасини ҳурмат қилмагани, яхши кўрмагани учун эмас, у фақат онаси бўлгани учун бу сирларни яширин тутарди. Кити бу сирларни онасидан кўра бошқаларга тезроқ очиб айтиши мумкин эди.

– Негадир Анна Павловна бизникига анчадан бери келмайди, – деди княгиня, Петровнинг хотинини эслаб. – Келинг деб таклиф қилувдим. Ҳайронман, бирон нарсадан кўнгли қолганми.

– Йўқ, мен сезмадим, татап, – деди Кити, бирдан қизариб.

– Уларникига кирмаганингга анча бўлдими?

– Эртага тоғ сайрига чиқмоқчи бўлиб турибмиз, – деб жавоб қилди Кити.

Княгиня хижолат тортган қизинг юзига тикилиб, хижолатпазликнинг сабабини билишга тиришди.

– Майли, боринглаар, – деди у.

Шу куни Варенька уларникига тушлик қилгани келиб, Анна Павловнанинг тоққа чиқиш фикридан айниганини хабар қилди. Шунда княгиня Китининг яна қизариб кетганлигини пайқади.

⁵³ Ҳеч нақт ҳеч нарсани ҳаддан ошириб юбормаслик келрак. (франц.)

Ўзлари ёлғиз қолишганда, княгиня:

– Кити, Петров билан сенинг ўртангда кўнгилни хира қиладиган ҳеч гап ўтгани йўқми? – деб сўради.
– Нега болаларини ҳам юбормайди, ўзи ҳам келмай қўйди?

Кити ораларида ҳеч қандай гап ўтмаганлигини, Анна Павловна ўзидан нима учун норозидай кўринганига ҳеч тушунмаслигини айтди. Жуда тўғри гапирган эди. У Анна Павловнада ўзига нисбатан юз берган ўзгаришнинг сабабини билмаса ҳамки, лекин фаҳмига етар эди. Аммо пайқаган нарчасини онасига ҳам айтолмасди, ўзи ҳам бўйнига ололмасди. Бу ўзинг билиб, сезиб турган бўлсанг-да, ўзингга ҳам айта олмайдиган нарсалардан бири эди, бунда хатога кетиш ҳам кўрқинчли, ҳам уятли бўлар эди.

Кити бу оилага бўлган муносабатини бирма-бир хаёлидан ўтказди. Анна Павловна билан учрашганларида, унинг содда, юмалоқ юзида шодлик аломати кўринганини хотирлади, касал арига иш қилдирмаслик (унга ишлаш ман қилинган эди), уни сайру томошаларга олиб чиқиб кетиш тўғрисида Анна Павловна билан яшириқча тил бериктиришганини эслади, кичик ўғилларининг ўрганиб қолгани, уни «менинг Китим» деб атаганини, Китисиз ётишга унамаганини ҳам бир-бир хаёлидан ўтказди. Қандай яхши эди бу нарсалар! Кейин қаҳваранг сюртукли Петровнинг қотма гавдасини, узун бўйинини, сийрак, жингалак сочларини, дастлабки вақтларда Китига даҳшатли кўринган, савол назари билан тўлган мовий кўзларини, Кити олдида ўзини зўр бериб тетик, жонли тутиш учун қилган ҳаракатларини бир-бир эслади. У ҳамма силларга нисбатан қандай муносабатда бўлса, Петровга нисбатан ҳам дастлабки даврларда кўнгилида турилган жирканиш ҳиссини даф қилиш учун ҳаракат қилганлигини, касалга айтадиган сўзларини нақадар қийналиб топганлигини хотирлади. Кити

унинг нақадар хуркак, маъюс бир назар билан ўзига термилиб қараганлигини, ўзида ғалати ачиниш ва ўнрайсизлик ҳисси уйронганлигини, кейин эса яхшилик қилаётганини англаб тасалли топганлигини хаёлидан кечирди. Қандай яхши эди бу нарсалар! Лекин фақат дастлабки вақтларда шундай эди. Бундан бир неча кун аввал, ҳамма нарса бирдан ўзгарди-кетди. Анна Павловна Китини ясама бир илтифот билан қарши оладиган ва эри билан Китини кўз остидан қочирмайдиган бўлди.

Кити яқинлашганда рассомнинг қувончга тўлиб кетиши наҳотки Анна Павловнанинг ундан совишига сабаб бўлган бўлса?

«Ҳа, – дея Кити ўтган нарсаларни эслай бошлади, – бундан уч кун аввал Анна Павловна ғаш келиб: «Кўрдингизми, мадордан кетиб қолса ҳам, сизсиз қаҳва ичишга унамай, йўлингизга қараб ётибди», – деганда, Анна Павловнанинг товушида ғайритабиий бир нарса бор эди ва бу нарса унинг илтифотига ҳеч қовушмай турган эди».

«Ҳа, касалнинг елкасига рўмол ёпиб қўйганим ҳам, эҳтимол, Анна Павловнага ёқмагандир. Булар шунчаки оддий бир нарса эди, лекин рассом бундан шу қадар ўнрайсизланди, шунча кўп миннатдор бўлдики, ўзим ўнрайсиз ҳолга тушиб қолдим. Иннайкейин, рассом жуда маҳорат билан чизган портретимни айтмайсизми. Ҳаммасидан кўра, унинг хижолат билан, меҳр билан қараб туриши-чи! Ҳа, ҳа, шундай! – Кити даҳшатга келиб такрорлади. – Йўқ, бундай бўла олмайди, бўлиши мумкин эмас! Бечорага, одамнинг раҳми келади!» деди ўзига у, юқоридагиларни ўйлаб.

Бу шубҳа Китининг янги, ширин ҳаётини заҳарлади.

Ўз сўзи билан айтганда, рус оғайнилари билан кўришиб, рус руҳига тўйиб олиш учун Карлсбаддан Баден ва Киссенгенга кетган князь Шчербацкий сув муолажаси курси тугалиш олдидан қайтиб келди.

Князь билан княгинянинг чет эл ҳаётига бўлган қарашлари бир-бирига бутунлай қарама-қарши эди. Княгиняга чет элдаги нарсаларнинг ҳаммаси ажойиб кўринарди, шунинг учун рус жамиятидаги мавқеининг мустақамлигига қарамай, княгиня чет элда эканида Европа хонимига ўхшашга тиришарди, лекин уддалай олмасди, чунки у рус бойваччаси эди, шу сабабли ўзини бир оз ўнғайсиз аҳволга тушгандек қилиб кўрсатарди. Князга эса, аксинча, чет элдаги нарсаларнинг ҳаммаси хунук кўринарди. Европа ҳаётидан безор бўлар, ўзининг рус одатларини давом эттирар ва қасддан чет элда ўзини жўрттага европалikka ўхшамаганлигини кўрсатишга тиришар эди.

Князь озиб-тўзиб, лунжларининг терилари осилиб қайтиб келди, лекин кайфи ниҳоятда чор эди. Китининг бутунлай соғайиб кетганлигини кўриб вақти яна ҳам чор бўлди. Китининг мадам Шталь ва Варенька билан дўст тутингани ҳақидаги хабарни, Китида юз берган алақандай ўзгартишлар тўғрисида княгиня айтган сўзларни эшитганда эса князнинг таъби бир оз хира бўлди, унинг ихтиёридан ташқари қизининг диққатини тортган нарсаларга князнинг одатда рашки келарди, ҳозир эшитган хабари ҳам унда шу рашк ҳиссини ва қизим таъсиримдан чиқиб, мен билмайдиган бошқа бир таъсирга берилиб кетмасмикан, деган қўрқувни уйғотди. Лекин бу нохуш хабарлар унда айниқса Карлсбад сув муолажасидан кейин яна ҳам кучайган меҳрибонлик, шодлик денгизида ғарқ бўлиб кетди (шундоғ ҳам ўзи, хушчақчақ одам эди).

Салқиган юзини тириш босган, лунжига оҳорланган ёқаси қадалиб турган бу рус князи келган кунининг эртасига узун пальтосини кийди-да, қизини ёнига олиб, чақ-чақ уриб сувга кетди.

Ажойиб субҳидамлардан бири эди: кичик-кичик боғчалик оромижон уйлар, пиводан юзлари қизарган, қўллари қизарган, шўх-шўх ишлаётган хизматкор немис қизлари, чароғон қуёш одамнинг баҳрини очарди, лекин улар булоқларга яқинлашганлари сари касаллар кўпроқ учрар, бу касалларнинг қиёфалари сариштали немис ҳаётининг ёқимли манзарасида яна ҳам аянчли бўлиб кўринарди. Бу зиддият Китини ортиқ ажаблантирмасди. Ёрқин қуёш, зумрад ўсимликлар, мусиқа садолари Кити назарида ўзи кузатиб турган, соғлиги ёмон ёки яхшиланиб бораётган шахслар яшаб турган муҳитнинг зеб-зийнати эди холос, лекин бу июнь субҳидам нури, ёдуси, бир шўх вальсни чалиб турган оркестр садоси, айниқса саломат, барваста, хизматкор аёлларнинг қиёфаси Европанинг ҳар томонидан бу ерга тўпланган ва оёқларини зўрға-зўрға судраб, ўликларга ўхшаб қолган бу касаллар орасида князга хунук, бемаъни нарсага ўхшаб кўринарди.

Севгили қизи билан қўл олишиб кетаётганда кўнглида уйғонган ифтихор ҳиссига ва ёшлик чоғлари қайтиб келаётгандек кўринганига қарамай, ўзининг бардам-тетик қадам ташлаб кетаётганидан, йўтон тортиб семириб кетганидан ҳозир хижолат бўлар, ўзини ноқулай ҳис этарди. У ўзини халойиқ орасига яланғоч чиққан одамдай ҳис этмоқда эди.

Князь қизининг қўлини тирсаги билан қисиб:

- Мени янги дўстларингга таништир, - деяр эди.
- Мен сенинг ана шу лаънати Соденингни ҳам сени тузатиб қўйгани учун яхши кўриб қолдим. Лекин бу ерда одам қон бўлиб кетади, ёмон зерикади. Бу ким?

Кити рўпара келган таниш ва нотанишларнинг номларини отасига айтиб турди. Бокқа кираверишда бир қиз етаклаб бораётган кўр m-me Bertheга дуч келишди. Китининг товушини эшитганда, француз кампирнинг юзидаги қувонч ифодасини кўриб, князь хурсанд бўлди. Кампир французларга хос бир сертакалуфлик билан дарҳол князга гапира кетди, шундай ажойиб қизи бўлгани учун уни мақтади. Китини кўз олдига осмонларга кўтарди, уни бир хазина, жавҳар, тасалли фариштаси деб атади.

– Ундай бўлса, Кити иккинчи даражадаги фаришта экан, – деди князь, кулимсираб. – У m-lle Варенькани биринчи даражадаги фаришта деб юради.

– Oh! M-lle Варенька, у чинакам фаришта allez⁵⁴, – деб сўзни илиб кетди m-me Berthe.

Улар галерияда Вареньканинг ўзи билан ҳам учрашди. Варенька қўлида зийнатли қизил сумкача билан уларни қаршилаш учун шошиб келарди.

– Мана, дадам келдилар! – деди унга Кити.

Варенька ҳар қандай нарсани ҳамма вақт содда ва табиий бир тарзда қилганидек, ҳозир ҳам таъзим билан реверанс ўртасида бир ҳаракат қилди-да, дарҳол князь билан гапга киришиб кетди, ҳамма билан қандай гаплашса, князь билан ҳам шундай содда ва табиий бир тарзда гаплаша бошлади.

– Албатта, мен сизни танийман, жуда яхши танийман, – деди князь, кулимсираб. Кити отасининг бу кулимсирашидан дўсти унга манзур бўлганини англаб, суюнди. – Қаёққа шошиб кетяпсиз?

Варенька Китига юзланиб:

– Матап шу ерда, – деди. – Кечаси билан мижжа қоқмай чиқди, докторлар бу ердан кетишни маслаҳат кўришди. Унинг қўл ишини олиб кетяпман.

Варенька кетгандан кейин князь:

⁵⁴ Бу ҳақда қандай сўз бўлиши мумкин.

- Биринчи даражадаги фариштанг шу дегин! - деди.

Кити отасининг Варенькадан кулгиси келганини, лекин Варенька ўзига ёқиб қолгани учун кулишни истамаганлигини пайқади.

- Шундай қилиб, дўстларингнинг ҳаммасини битта-битта кўрар эканмиз, - деди отаси. - Агар илтифот қилиб, мени танигиси келса, мадам Штални ҳам бориб кўрамиз.

Кити мадам Шталнинг номи тилга олинганда отасининг кўзларида истехзо учқуни чақнаб кетганини пайқади-ю, чўчиб сўради:

- Нима, сиз уни танирмидингиз дада?

- Эрини танирдим, ўзини ҳам, лекин пиетистликка ёзилмасдан аввал бир оз танирдим.

Кити мадам Шталда жуда қадрлаган хислатнинг номи борлигидан ҳуркиб:

- Пиетист деганингиз нимаси, дада? - деб сўради.

- Ўзим ҳам дуруст билмайман. Фақат шунисини биламанки, мадам Штал ҳар бир нарса учун худого шукур қилади, ҳар қандай бахтсизлик учун ҳам, эри ўлгани учун ҳам худого шукур қилади. Ўйлаб қарасанг, одамнинг кулгиси қистайди, чунки эру хотин ит-мушук эди.

Князь ўриндиқда ўтирган қаҳва ранг пальтоли, қоқшол оёқларидаги оқ шими рижимланган ўрта бўй бир кишига ишора қилиб:

- Ким бу? - деб сўради. - Вой бечора-эй!

Бу жаноб похол шляпасини сийрак, жингалак сочлари устида хиёл кўтариб, шляпа қизартириб юборган сербар, заҳил пешонасини очди.

Кити қизариб:

- Бу рассом Петров, - деб жавоб қилди, кейин Анна Павловнага ишора қилиб: - анави аёл эса хотини, - деб илова қилди. Анна Павловна улар яқинлашганда, йўлқадан югуриб бораётган боласи

орқасидан, худди жұрттага қилаётгандек, кетаётган эди.

– Жуда аянчли бўлса ҳам, юзи қандай иссиқ-а! – деди князь. – Нега олдига бормадинг? Чамамда, сенга бир нарса айтгиси бордек кўринди.

Кити шартта ўтирилиб:

– Бўлмаса юринг, борамиз, – деди. Петров ёнига келгандан сўнг: – Бугун аҳволингиз қалай? – деб сўради.

Петров ҳассасига таяниб ўрнидан турди-да, князга чўчинқираб қаради.

– Бу менинг қизим, – деди князь. – Рухсат берсангиз, танишсак.

Рассом таъзим қилди-да, ғалати ярақлаб турган оқ тишларини кўрсатиб, кулимсиради.

– Сизни кеча келарсиз деб хўп кутдик, княжна, – деди у Китига.

У шу сўзларни айта туриб гандираклаб кетди, кейин жұрттага гандираклаганини кўрсатмоқчи бўлиб, бу ҳаракатини яна такрорлади.

– Мен бормоқчи эдим, лекин Анна Павловна сайрга чиқмайдиган бўлганингизни Варенькадан айттириб юборибди.

– Нега чиқмас эканмиз? – деди Петров, қизариб ва дарҳол йўтали тутиб, кейин хотинини кўзлари билан қидира бошлади. – Анета! Анета! – деб қичқирди, шунда унинг оқ бўйнидаги томирлари чилвирдай бўртиб чиқди.

Анна Павловна етиб келди.

Петровнинг овози бўрилиб қолган эди.

– Нега сайрга чиқмаймиз деб княжнага одам юбординг? – деди у, асабий бир шипшиш билан.

– Салом, княжна! – деди Анна Павловна, илгариги муомалаларига ҳеч ўхшамайдиган ясама бир табассум билан. Кейин князга мурожаат қилди: – Сиз

билан танишганим учун ғоят хурсандман. Сизни анчадан бери кутишарди, князь.

Рассом яна ҳам баттарроқ жаҳди чиқиб:

– Нега сайрга чиқмаймиз деб княжнага одам юбординг? – деб хирқироқ овоз билан яна бир марта шивирлади, афтидан, овози йўқолиб қолгани ва натижада сўзларига хоҳлаган ифодасини бера олмаётгани учун қаттиқ хит бўлган эди.

– Вой худо. Бормаймиз деб ўйлабман-да, – деди хотини, жиғибийрони чиқиб.

– Ахир бу қандай... – яна йўтали тутиб, қўлини силтади.

Князь шляпасини хиёл кўтариб хайрлашди-ю, қизи билан узоқлашди.

– О-оҳ! – деб князь ич-ичидан хўрсинди. – Бу қандай бахтсиз-а!

– Ҳа, жуда бахтсиз, дада, – деб Кити жавоб қилди. – Буни қарангки, бечораларнинг учта боласи бор, хизматкорлари йўқ, маблағлари ҳам йўқ ҳисобида. Академиядан бир нима олиб туради шекилли, – деди Кити, у Анна Павловнанинг ўзига бўлган муносабатида юз берган ғалати ўзгариш натижасида юрагида уйғонган ҳаяжонини босишга тирлишиб, ҳарорат билан гапирарди.

– Ана мадам Шталь бу ёқда эканлар, – деб Кити бир кичик коляскага ишора қилди, соябон тагида, ҳар томонига ёстиқ қўйилган коляскада, . ва ҳаво ранг бир нимага ўраниб, алақим чўзилиб ётарди.

Бу мадам Шталь эди. Коляска орқасида, уни айлантириб юрган барваста, қош-қовоқлари солиқ бир немис хизматкор турарди. Коляска ёнида эса номини Кити биладиган бир малла соч швед графи турган эди. Касаллардан бир қанчаси коляска ёнида қадамларини секинлаштириб, бу хонимга худди умрларида кўрмаган нарсага қарагандек қараб ўтишарди.

Князь мадам Шталнинг ёнига борди. Кити дарҳол отасининг кўзларида ўзини хижил қилган истехзо учқунини кўрди. Отаси мадам Шталга яқинлашиб, ҳозир кўп одамлар гаплаша олмайдиган тоза, соф француз тилида гоят ҳурмат ва назокат билан гаплаша бошлади.

Князь шляпасини бошидан олди-да, уни қўлида ушлаб туриб:

– Қайдам, мени эслайсизми-йўқми, лекин қизимга қилган яхшиликларингиз туфайли миннатдорчилик билдириш учун ўзимни эсингизга солиб ўтишга мажбурман, – деди-да, яна шляпасини бошига кийиб олди.

– Ҳа-а, князь Александр Шчербацкий, – деди мадам Шталь, мовий кўзларини князь томонга кўтариб, Кити бу кўзларда нохушлик ифодаси борлигини фаҳмлади. – Жуда хурсандман. Қизингизин бирам яхши кўриб қолдик.

– Сорлигингиз ҳали ҳам тузук эмасми?

– О, ўрганиб қолдим, – деди-да мадам Шталь, князни швед графи билан таништирди.

– Қаранг, унча ўзгармабсиз, – деди мадам Шталга князь. – Сизни ўн ё ўн бир йилдан бери кўриш шарофига нойил бўлолмаган эдим.

– Ҳа, худо жабрини берганда сабрини ҳам қўшиб берар экан. Кўпинча ҳайроң бўласан, умрнинг бундай чўзилиши нимага керак экан... Нарёйдан! – деб мадам Шталь оёғини яхши ўрай олмаган Варенькага зарда қилди.

Князь кўзлари билан кулиб туриб:

– Эҳтимол, саховат қилиш учундир, – деди.

Мадам Шталь князь юзидаги ифоданинг маъноси-ни пайқаб:

– Бу нарсаларга биз осий бандаларнинг ақлимиз етмайди, – деди. – Бўлмаса, ўша китобни менга юбо-

расиз-да, а, муҳтарам граф? Кўп раҳмат, – деди у ёш шведга юзланиб.

Князь ёнларида турган москвалик полковникни кўриб:

– А! – дея овоз чиқарди-ю, мадам Шталга таъзим қилиб, қизи ва уларга қўшилиб олган москвалик полковник билан нарига юриб кетди.

Ўзи билан танишгиси келмагани учун мадам Шталга ўпка қилиб юрган москвалик полковник ўзини пичингчи қилиб кўрсатишга тиришиб:

– Бу киши бизнинг аристократиямиз бўладилар, князь, – деди.

– Ҳеч ўзгармабди, боягидек, – деб жавоб қилди князь.

– Нима, сиз уни соғлиқ вақтида, яъни ётиб қолмасдан олдин билармидингиз, князь?

– Ҳа, танишлик вақтимизда ётиб қолган, – деди князь.

– Ўн йилдан бери жойидан турмайди, дейишади...

– Шунинг учун турмайдики, оёқлари ўлгудай калта. Қомати жуда ҳам бесўнақай...

– Йўр-э, дада! – деб юборди Кити.

– Тили ёмонлар шунақа дейишади-ку, чировим. Лекин Вареньканинг тоза шўри қурийди-да, – деб қўшиб қўйди. – О, бу касал бойвуччалар!

– Йўр-э, дадажон! – деб ҳарорат билан эътироз қилди Кити. – Варенька уни яхши кўради. Иннай-ксйин, бирам яхшиликлар қиладики! Майли, хоҳлаган одамингиздан сўраб кўринг. Уни ҳам, Аline Штални ҳам ҳамма билади.

Князь қизининг қўлини тирсаги билан қисиб:

– Эҳтимол, – деди. – Лекин яхшиликни шундай қилган тузукки, кимдан сўрасанг ҳам, ҳеч ким ҳеч нарса билмасин.

Кити айтадиган гапи йўқлиги учун эмас, сирли ўйларини отасига ҳам билдиргиси келмагани учун

жим бўлиб қолди. Лекин қизиғи шу бўлдики, у отасининг нуқтаи назари таъсирига тушиб қолмаслик, муқаддас оламидан уни воқиф қилмаслик учун қанчалар уринганига қарамай, шундай бир нарсани ҳис этди: ечиб ташланган кўйлакнинг қандай ётганини кўрганингда бу кўйлакни кийган аёлни қомати кўз олдингдан йўқ бўлиб кетганидек, Кити роса бир ойдан бери қалбида сақлаб юрган мадам Шталнинг илоҳий тасавури ҳам шундай йўқ бўлиб кетди. Энди хаёлида оёқлари калта бир аёлга қолди, у қадди-қомати хунук бўлгани учунгина жойидан турмай ётади, оёқларини тузукроқ ўрамагани учун мўмин Варенькани қийнайди. Шундай қилиб, ҳеч бир хаёл кучи билан аввалги мадам Штални тасавурида тириштиришнинг иложи қолмади.

XXXV

Князнинг вақтичорлиги уйдагиларга ҳам, унинг таниш-билишларига ҳам, ҳатто Шчербацкийлар қўнган уйнинг эгаси – немисга ҳам таъсир қилди.

Князь Кити билан бирга сув шифохонасидан қайтиб келгач, полковникни, Марья Евгеньевнани, Варенькани ўзлариникига қаҳва ичгани таклиф қилди-ю, столи боғчага, каштан дарахтининг тагига чиқартириб қўйдирди, нонушта емагини шу ерга келтирди. Уй эгаси ҳам, хизматкорлар ҳам унинг кайфи чорлигини кўриб серҳаракат бўлиб қолдилар. Булар князнинг сахийлигини билардилар, орадан ярим соатча ўтгач, юқори қаватда яшовчи бир гамбурглик касал доктор каштан дарахти остига тўпланган бу соғлом, хушчақчақ рус кишиларини деразадан ҳасадланиб томоша қилди. Бошига сафсар ленталар қадаб олган княгиня япроқларнинг титраб турган сояси остида, оқ дастурхон солиниб, устига қаҳвадонлар, нон, сариёр, пишлоқ, яхна гўшлар те-

риб ташланган стол ёнида меҳмонларга чой қуйиб бериб ўтирарди. Князь столнинг у тўрида иштаҳа билан овқат еб, чақчақлашиб гаплашиб ўтирарди. Князь бориб келган сув шифохоналарида ўзи сотиб олган нарсаларини, ўймакор қутичаларини, безак буюмларини, китоб саҳифаларини кесадиган турли-туман пичоқларни олдига ёйиб олиб, уларни ҳаммага, жумладан, хизматкор қиз Лисхен билан уй эгасига ҳам ҳадя қила бошлади. Немис тилини яхши билмаган князь жуда кулгили тарзда уй эгаси билан ҳазиллашар, Китини маъдан сувлари эмас, уй эгаси берган лаззатли овқатлар, айниқса қора ғайнолу солиб пиширилган шўрвалар шифолади, деярдди. Княгиня эрининг қилиқларидан мазах қилиб кулса ҳамки, жонланиб, вақтичоғ бўлиб ўтирарди, маъдан сувларига келгандан буён бундай хурсанд бўлмаган эди. Полковник, ҳар маҳалгидай, князнинг ҳазилларини эшитиб кулимсираса ҳамки, Европа масаласида (у Европани яхши ўргандим деб ўйларди) княгинянинг тарафини оларди. Кўнгилчан Марья Евгеньевна эса князь айтган қизиқ нарсалардан қотиб-қотиб кулар, Варенька ҳам таъсирланиб князнинг ҳазилларига кулар, лекин бундай кулгидан лоҳас бўларди, Кити унда бундай ҳолни ҳеч кўрмаган эди.

Бу нарсаларнинг ҳаммаси Китининг кайфини чоғ қилса ҳам, у бир андишадан ҳеч қутулолмасди. У ўз дўстларига ва жони-дили билан яхши кўриб қолган бу ҳаётга отасининг кулиб қарashi орқасида кўнгилида ихтиёрсиз тузилган масалаларни ҳал қилолмай қийналарди. Бунинг устига Петровларга бўлган муносабатидаги ўзгариш ҳам янги бир муаммони вужудга келтирди. Петрова ўз фикрини хунук тарзда очиқ-ойдин баён этди. Ҳамма хушчақчақ, лекин Китининг кўнгили очилмас, бу нарса уни баттар қийнарди. У болалик чоғлари жазоланиб, ўз бўлмасига қамаб қўйилганда, опаларининг чақчақлашиб кулишганларини эшитиб

қандай ҳис-туйғуларни бошидан кечирган бўлса, ҳозир ҳам шундай туйғулар ичида эди.

Княгиня кулимсираб ва эрига қаҳва узата туриб:

– Бунча майда-чуйда нарсаларни олиб, бошингга урармидинг? – деди.

– Шаҳар айланиб юриб, бирдан кўзинг бир дўконга тушиб қолади, яқин бордингми – тамом! Молини тумшугингга тиқиб: «Олинг, эрхлаухт, эксцеленц, дурхлаухт»⁵⁵ деб ҳоли-жонингга қўйишмайди. «Дурхлаухт» дейишдими – бўлди, дарров эриб кетаман, бундай қарабсанки, ҳамёнингдан ўн талер йўқ бўпти-қопти.

– Зерикканингдан шундай қиласан-да, – деди княгиня.

– Албатта, зерикканимдан-да. Одам шундай хун бўлиб кетадики, онаси, бошингни қаерга суқишингни билмай қоласан.

– Қандай қилиб зерикиш мумкин-а, князь? Ҳозир Германияда қизиқ нарсалар шунча кўпки, – деди Марья Евгеньевна.

– Эй, қизиқ нарсаларнинг ҳаммасини биламан: қора ғайнолу солиб пишириладиган шўрвани биламан, нўхатдан қилинган хасипларни биламан. Ҳамма нарсани биламан.

– Йўқ, сиз нима десангиз, денг, князь, лекин уларнинг муассасалари жуда аломат, – деди полковник.

– Қўйсангиз-чи, нимаси аломат? Ҳаммаси мис чақага ўхшаб ялтираб юришади; ҳаммани енгдик деб керилишади-да. Хўш, мен нимадан хурсанд бўлишим керак? Ҳеч кимни енгмаган бўлсам, этигимни ўзим ечиб, эшик ташқарисига ўзим чиқариб қўйишга мажбур бўлсам, эрталаб барвақт тур, шошиб-пишиб кийин-да, емакхонага кириб арзон баҳо чойни ич. Уйда бўлса бошқа гап! Шошилмасдан уй-

⁵⁵ Князь жаноблари, генерал жаноблари, граф жаноблари.

ғонасан, унга-бунга жақл қиласан, тўнғилайсан, кейин эс-хушингни йиғиштириб, бафуржа ўйлайсан, шошилмайсан.

– Вақт – нақд деганлар, буни эсдан чиқарманг, – деди полковник.

– У қанақа вақт экан! Шундай пайтлар бўладики, бутун бир ойлик вақтингни ярим тангага, сотасан, баъзан, ярим соатда уч пул ҳам тополмайдиган пайтларинг бўлади. Шунақами, Катенька? Ҳа, нега машқинг паст?

– Ҳеч, ўзим.

– Ҳа, йўл бўлсин? Бир оз ўтиринг, – деб мурожаат этди князь Варенькага.

Варенька ўрнидан қўзғалиб:

– Уйга боришим керак, – деди-ю, яна шарақлаб кулиб юборди.

Варенька кулгиси босилгандан кейин одамлар билан хайрлашиб, шляпасини олгани уйга кириб кетди. Кити орқадан борди. Ҳозир унга Варенька ҳам бошқача кўриниб қолди. Ёмон кўринмаса ҳам, лекин у Кити тасаввуридаги аввалги Варенькага ўхшамас эди.

Варенька соябон билан халтачасини йиғиштириб туриб:

– Вой, қачондан бери бунақа кулмаган эдим, – деди. – Отангиз бирам яхши киши эканки.

Кити индамади. Варенька:

– Қачон кўришамиз? – деб сўради.

Кити Варенькани синаб кўрмоқчи бўлиб:

– Мапан Петровларникига кириб чиқмоқчи эдилар. Сиз кирмайсизми? – деб сўради.

– Кираман, – деб жавоб қилди Варенька. – Жўнаб кетишмоқчи, кириб, ул-булларини йиғиштириб бераман деб ваъда қилганман.

– Ундай бўлса, мен ҳам бораман.

– Йўр-э, сиз нима қиласиз?

Кити кўзларини катта очиб, Варенькани қўйиб юбормаслик учун соябонидан ушлаб туриб:

– Нима учун? Нега? Нечун? – деб бидирлади. – Йўқ, тўхтанг, нима учун?

– Ҳеч, отангиз келганларидан кейин улар торти-
ниб қолишди.

– Йўқ, менга айтиб беринг: Петровларникига нима учун тез-тез бориб туришимни хоҳламайсиз? Ростдан ҳам истамайсиз-а? Нима учун?

– Мен сизга бунақа деганим йўқ, – деди Варенька оғир-вазмин туриб.

– Йўқ, жонимни қоқай, айтинг!

– Ҳаммасини айтаверайми? – деб сўради Варенька.

– Ҳаммасини, ҳаммасини! – деди Кити шошиб.

– Унчалик жиддий нарса йўқ-ку, лекин Михаил Александрович (рассомни шундай атардилар) ил-
гари кетишга рози бўлса ҳам, ҳозир унамаяпти, –
деди Варенька, кулимсираб.

Кити хўмрайиб туриб Варенькани қистади:

– Иннайкейин! Иннайкейин-чи!

– Иннайкейин, Анна Павловна нима учундир, Кити шу ерда бўлгани учун кетгинг йўқ, деб айтди. Албат-
та, бу ўринсиз гап, лекин шундай бўлса ҳам, сиз ту-
файли рижиллашиб қолишибди. Ўзингиз биласиз-ку,
касаллар жуда ҳам инжиқ бўлишади.

Кити борган сайин қовоқларини осилтириб, чурқ
этмай турар, Варенька эса уни тинчителиш, юмшателиш-
га тиришиб ёлғиз ўзи гапирар, қайнаб-тошиб, ғалаён-
га келганини кўриб, унинг ҳозир кўз ёши қилишини
ҳам ёинки жағи очилиб кетишини ҳам билмасди.

– Шунинг учун бормаганингиз маъқул... Ўзингиз
тушунасиз-ку, хафа бўлманг...

Кити соябонини Вареньканинг қўлидан тортиб
олгач, дўстининг кўзларига қарамай, қаёққадир ти-
килиб туриб.

– Ўзимга ўзим қилдим, ўзимга ўзим қилдим! – деб
бидирлади.

Варенька дўстининг болаларча ғазабини кўриб кулимсирамоқчи бўлди-ю, лекин уни хафа қилиб қўйишдан қўрқди. Кейин:

– Нега ўзингизга ўзингиз қиласиз? Тушунмадим, – деди.

– Шунинг учун ўзимга ўзим қилдим дейманки, булар ҳаммаси юракдан чиққан иш эмас, ясама, ўйлаб чиқарилган нарсалар эди. Бировнинг эрига суйканиш менга жуда зарил келганими? Ана кўрдингизми, биров мендан илтимос қилмаган нарсани қилдим-у, эру хотиннинг жанжалига сабабчи бўлдим. Чунки булар ҳаммаси ясамалик! Сохталик!

– Ахир нима мақсадда ясама муомала қиласиз? – деб Варенька секингина сўради.

Кити соябонни бир очиб, бир ёпиб туриб:

– Ах, нақадар аҳмоқона, жирканч нарсалар бу! Бундай қилишимнинг ҳеч зарурати йўқ эди... Ҳаммасига риёкорлигим айбдор! – деди.

– Тавба, ахир нима учун бундай қилдингиз?

– Одамлар назарида, ўз кўзимда, худо олдида яхшироқ кўриниш, ҳаммани алдаш учун. Йўқ, бас энди, бундай нарсаларга минбаъд берилмайман! Майли, отим ёмон бўлса-бўлсин, лекин ёлгончи, алдамчи бўлмай.

– Ия, ким алдамчилик қиляпти? – деди Варенька ўпкалаб. – Галингиздан худди...

Кити ҳозир ғазабга келиб, ўзини туюлмасди. Уни гапиртирмади.

– Сиз тўғрингизда эмас, асло сиз тўғрингизда эмас бу гапим. Сиз бундай нарсалардан холи, мукамал инсонсиз. Ҳа, ҳа, биламан, сиз айбсиз одамсиз, лекин мен шундай нодон бўлсам нима қилай? Нодон бўлмасам, бошимга бу савдолар тушмасди. Майли, қандай бўлсам, шундай бўлиб қолай, ўзимни яхши кўрсатиш учун сохта ҳаракатлар қилмай қўя қолай. Анна Павловна билан менинг нима ишим бор экан-а? Майли, хоҳаганларича яшайверинсин, мен ҳам хоҳаган-

нимча яшайман. Бошқача бўла олмайман... Бу мен айтган нарса эмас, ҳеч ҳам унақа эмас!..

Варенька ҳайрон бўлиб:

– Нима унақа эмас? – деб сўради.

– Ҳамма нарса, бу мен ўйлаган нарса эмас. Мен юрак амри билан яшай оламан, бошқача яшай олмайман. Аммо сиз қонун-қоида билан яшайсиз. Мен сизни беғараз яхши кўрган эдим, сиз бўлсангиз, тўғриси, мени қутқазингиз, менга таълим бериш учунгина яхши кўрибсиз!

– Инсофдан чиқиб кетдингиз, – деди Варенька.

– Мен бошқалар тўғрисида гапирётганим йўқу, ўзим тўғримда гапиряпман.

– Кити! – онасининг овози эшитилди, – пўртахоллариңни олиб келиб дадангга кўрсат.

Кити дугонаси билан ярашмасдан, мағрур бир қиёфада столдан қутичадаги пўртахоллари олиб, онасининг ёнига кетди.

Отаси билан онаси:

– Нима бўлди? Нимага қизариб кетдинг? – деди бараварига.

Кити:

– Ҳеч нарса, – деб жавоб қилди-да: – Ҳозир келаман, – деб орқасига чолиб кетди.

•У шу ерда ҳали! – деб ўйлади Кити. – Нима дейман-а унга, вой худо! Нима қилиб кўйдим, нималар деб юбордим! Бечорани нимага хафа қилдим? Энди нима қилсам экан? Олдига бориб нима дейман?• деб ўйлади-ю Кити, эшик ёнида тўхтаб қолди.

Варенька бошида шляпа, кўлида соябон билан стол ёнида ўтириб, Кити синдирган пружинани қараётган эди, Кити кирганда, бошини кўтариб қаради.

Кити унинг ёнига келиб:

– Варенька, кечиринг мени, кечиринг, – деб шивирлади. – Нималар деганими ўзим ҳам билмайман. Мен...

– Тўғриси, сизни хафа бўласиз деб ўйламаган эдим, – деди Варенька кулимсираб.

Дугоналар ўртасида сулҳ тузилди. Аммо Кити яшаб турган муҳит отасининг келиши билан бутунлай ўзгариб кетгандек эди. Кити билган-ўрганган нарсаларидан қайтмаган бўлса ҳам, хоҳлаган одамига ўхшашни орзу қилиш билан ўзини алдаб келганлигини англади. У худди уйқудан уйғонгандек бўлди, кўтарилмоқчи бўлган юксакликда сохтакорликсиз ва мақтанчоқликсиз туриб олишнинг нақадар қийинлигини тушунди, бундан ташқари, ичида яшаб келган бу қайғу алам, касал ва ўлаётган инсонлар муҳитининг бутун оғирлигини ҳам сездди, бутун бу нарсаларга меҳр қўйиш учун ўзини зўрлагани ўзига оғир туюлди, тезроқ тоза ҳавога чиққиси, Россияга қайтгиси ва олинган хатлардан маълум бўлишича, Долли болалари билан кўчиб чиққан Ергушово қишлоғига боргиси келиб кетди.

Аммо Варенькага бўлган муҳаббати камаймаган эди. Кити у билан хайрлашиб, Россияга, ўзлариникига меҳмон бўлиб келишини ялиниб-ёлвориб сўради.

– Хўп, лекин эрга текканингизда бораман, – деди Варенька.

– Ҳеч қачон эрга тегмайман.

– Ундай бўлса, мен ҳам ҳеч қачон бормайман.

– Ундай бўлса, мен ҳам сизни келасиз деб эрга тегаман. Ҳа-да, ваъдангиз эсингиздан чиқмасин! – деди Кити.

Докторларнинг тахминлари тўғри чиқди. Кити уйига, Россияга соппа-соғ бўлиб қайтди. У бурунгидай беғам, хушчақчақ бўлмаса ҳамки, ҳар ҳолда, оғир-вазмин эди. Унинг Москвада тортган дарду аламлари бир хотира бўлиб қолди.

УЧИНЧИ ҚИСМ

I

Сергей Иванович Кознишев ақлий меҳнатдан дам олмақчи бўлди-ю, одатдагича чет элга жўнаш ўрнига, май ойининг охирларида қишлоқдаги укасининг олдига кириб келди. Унинг қаноатича, энг яхши ҳаёт – қишлоқ ҳаёти эди. У ҳозир ана шу ҳаёт гаштини суриши учун укасининг олдига келган эди. Константин Левин бу ёз Николай акасининг келишига умидвор бўлмагани учун ҳам, катта акасини кўриб боши осмонга етди. Лекин Сергей Ивановични яхши кўрганга ва уни ҳурмат қилганига қарамай, Константин Левин акасининг қишлоқда эканлигидан бирмунча қисилди. Акасининг қишлоққа бўлган муносабатини кўриб қисилар, ҳатто раши ҳам келарди. Константин Левин назарида, қишлоқ ҳаёт манбаи, яъни шодлик, изтироб, меҳнат майдони эди, Сергей Иванович назарида эса қишлоқ, бир ёқдан, овир меҳнатдан сўнг ҳордиқ чиқариладиган жой бўлса, иккинчи ёқдан, бузуқликка қарши дори-дармон эдики, фойдаси кўплигини билгани учун бу дармонни жону дили билан қабул қиларди. Константин Левиннинг назарида, қишлоқ – фойдаси муқаррар бўлган меҳнатга майдон очиб бергани учун яхши кўринса, Сергей Иванович назарида эса қишлоқ – у ерда ҳеч нарса қилмаслик мумкинлиги ва қилиш керак эмаслиги

учун ҳам яхши кўринарди. Бундан ташқари, Сергей Ивановичнинг халққа муомаласи ҳам Константинни бир оз хижила қиларди. Сергей Иванович қишлоқ одамларини яхши кўрганлигини, уларни яхши билганлигини айтар, сохталикка бормасдан, керилмасдан мужиклар билан тез-тез суҳбатлар қуради, бу суҳбатларнинг ҳар биридан халқ фойдасига ва ўзининг бу халқни яхши билганлигини кўрсатадиган далиллар фойдасига умумий хулосалар чиқарарди. Халққа бу хилда муомала қилиниши Константин Левинга асло ёқмас эди. Константин Левин назарида, халқ умумий меҳнатда фақат асосий қатнашчигина эди. Шунинг учун, мужикларга бўлган бутун ҳурматига ва, ўзи айтгандек, гўдаклик чорларида эмизиб катта қилган мужик энагасининг сути билан қонига сингиб кетган алақандай муҳаббатига қарамай, бу умумий ишда улар билан бирга қатнашиб келган бир киши сифатида бу одамларнинг куч-қувватларига, камтаринлигига, ҳаққонийлигига баъзан қойил қолар, кўпинча, умумий ишда бошқа хислатлар талаб қилинганда эса уларнинг беғамлиги, пианисталиги, ёлғончилиги учун ғазабга келар эди. Агар Константин Левиндан мужикларни яхши кўрасанми деб сўраб қолгудай бўлишса, қандай жавоб қилишини билмай боши қотиб қолган бўлар эди. Умуман, одамларни ҳам севгани, ҳам ёмон кўрганига ўхшаш, мужикларни у ҳам севар, ҳам ёмон кўрарди. Албатта, у яхши одам бўлгани учун, одамларни ёмон кўришдан кўра кўпроқ яхши кўрарди. Мужикларни ҳам шундай яхши кўрарди. Лекин алоҳида бир хислатга эга деб яхши кўрмаганидек, ёмон ҳам кўрмасди, чунки у мужиклар билан бирга яшаб, бутун манфаатлари мужиклар билан боғлиқ бўлганига қарамай, шу билан бирга, у ўзини мужикларнинг бир зарраси деб ҳисоблар, ўзида ҳам, мужикларда ҳам, алоҳида фазилат ва нуқсонлар бор деб билмас, шунинг учун

Ўзини мужикларга қарши қўя олмас эди. Бундан ташқари, бир хўжайин, бир воситачи, айниқса, бир маслаҳатгўй сифатида (мужиклар унга ишонишар, қирқ чақиримлаб ердан маслаҳат олгани келишарди) узоқ вақт мужиклар билан энг яқин муносабатда бўлиб келган бўлса ҳам, ҳалигача мужиклар ҳақида муайян бир мулоҳазага эга бўлмагани учун, унга «мужикларни биласизми?» дейилган саволга жавоб бериш ҳам, «мужикларни яхши кўрасизми?» дейилган саволга жавоб беришдай қийин, мушкул нарса эди. Унинг учун мужикларни биламан дейиш ҳам, одамларни биламан дегандай гап эди. У ўзи яхши ва мароқли деб ҳисоблаган ҳар хил одамларни, булар қаторида мужикларни ҳам ҳар доим кузатиб, ўрганиб юрар, ҳамма вақт уларда янгидан-янги фазилатлар топар, натижада улар ҳақидаги аввалги фикрларини ўзгартириб, янги фикрларга келарди. Сергей Иванович эса аксинча эди. Ўзи яшаб турган ҳаётни қанчалик ёмон кўрса, бунинг аксига қишлоқ ҳаётини шунчалик яхши кўрар, мақтаб юрарди, у ўзи билган одамлар тоифасини қанчалик ёмон кўрса, бунинг аксига қишлоқ мужикларини шунчалик яхши кўрарди, худди шунингдек мужикларни умуман инсонларга зид бир тоифа деб биларди. Унинг маълум системага солинган ақлида халқ ҳаётининг қисман халқ ҳаётининг ўзидан, асосан эса муқоясалардан ҳосил топган муайян шакллари равшан гавдалана бошлади. У мужиклар тўғрисидаги фикрини ҳам, уларга бўлган хайрихоҳлик муносабатини ҳам ҳеч вақт ўзгартирмас эди.

Мужиклар масаласида ака-ука ўртасида чиқиб турадиган баҳсларда Сергей Иванович мужикларнинг ўзлари, уларнинг характери, хосиятлари ва дидлари ҳақида муайян фикрга эга бўлгани учун ҳамма вақт укасидан ғолиб чиқарди. Константин Левинда эса ҳеч қандай муайян ва қатъий тушунча

йўқ эди, шунинг учун бу хил тортишувларда Константин Левиннинг ҳамма вақт ўз фикрига ўзи қарши тушунчада эканлиги ошкор бўлиб қоларди.

Сергей Ивановичнинг назарида, кичик укаси юраги кенг ва тоза йигит, аммо зеҳни анча ўткир бўлса ҳам, ўткинчи таассуротларга тез берилади, шунинг учун қарама-қарши фикрларга алаҳсиб туради. Ака бўлгани учун кўнгилчанлик қилиб, у баъзан бу нарсаларнинг аҳамиятини тушунтиришга уринса ҳам, лекин укаси билан гап таллашишдан роҳат топмасди, чунки Сергей Иванович уни осонгина чалпак қилиб ташларди.

Константин Левин акасига умумий бахт-саодат учун ҳормай-толмай ишлашга қобилиятли, энг юксак фазилатли олижаноб, зўр ақл ва билимга эга бўлган киши деб қарарди. Лекин ёши улғайган ва акасини яна ҳам чуқурроқ ўрганган сари қалбининг чуқур бир ерида, умумий бахт-саодат учун ҳормай-толмай ишлаш қобилияти (ўзини шу қобилиятдан маҳрум деб ҳисобларди) эҳтимол, фазилат эмас, аксинча, ниманингдир етишмаганлиги – яхши, ҳалол, олижаноб орзулар ва дидларнинг етишмаганлиги эмас, балки ҳаёт кучининг, қалб деб аталган нарсанинг, одамни ҳаёт йўлларида биттасини танлашга ва фақат шу битта йўл билангина боришга мажбур қиладиган интилишнинг етишмаганлиги аломатидир, деган фикр миясига тез-тез келадиган бўлиб қолди. У акасини қанча кўп ўрганса, Сергей Ивановичнинг ҳам, умумий бахт-саодат йўлида ҳормай-толмай ишлаётган бошқа жуда кўп арбобларнинг ҳам бу умумий бахт-саодатни қалблари билан севмаганларига шунча кўп қаноат ҳосил қилиб борди. Константин Левиннинг қаноатича, улар бу нарса билан шуғулланишнинг яхшилигини ақл-идроклари билан тушунган, шунинг учун ҳам бу иш билан машғул бўлиб келаётган эдилар. Акаси

шахмат ўйинига ва янги машинанинг жуда галати ишланганига қанчалик қизиқса, умумий бахт-саодат ва руҳнинг абадийлиги масалаларига ҳам ўшанча қизиқарди, буни сезгандан кейин Левиннинг тахминлари яна ҳам чуқурроқ илдиз отиб кетди.

Бундан ташқари, Константин Левиннинг акасининг қишлоқда эканлигидан сиқилишига яна бошқа сабаб ҳам бор эди: Левин қишлоқда айниқса ёз паллаларида ҳар доим ҳўжалик ишлари билан банд бўлар, қилинадиган ишларни бажаришга ёзнинг узун кунлари ҳам калталиқ қилар, Сергей Иванович бўлса бемалол дам олиб ётарди. Лекин у ҳозир дам олаётган, яъни асари устида ишламаётган бўлса ҳам, ақлий меҳнатта шу қадар ўрганиб қолган эдики, миясига келган фикрларни ихчам, кўркам шаклда гапириб беришни яхши кўрар, буларга биров қулоқ солиб ўтириши керак эди. Унинг гапларига қулоқ соладиган одам укаси эди. Шу сабабдан ҳам, муомалаларининг содда, дўстона бўлишига қарамай, Константин акасини ёлғиз қолдириб кетишдан тортинарди. Сергей Иванович кўкат устида чўзилиб олиб ўзини офтобга солишни, эринчоқлик билан валақлаб ётишни яхши кўрарди.

– Билмайсан-да, – деди Сергей Иванович укасига, – бу хоҳол танбаллиги жонимга шунақаям ҳузур берадики! Миямга иримига битта ҳам ўй келмайди.

Лекин Константин Левин акасининг ёнида гапларига қулоқ солиб ўтиришдан хит бўлиб кетарди, чунки ўзи кўз-қулоқ бўлиб турмаса, гўнгни усиз далага ташишиб, худо билади, қандай тўкиб кетишар экан деб безовта эди, иннайкейин, плугнинг тишини ҳам маҳкамламасдан чиқариб ташлашади-да, плуг дегани беҳуда нарса, ўзимизнинг алмисоқдан қолган омочимиз яхши, деб туришиб олади.

Сергей Иванович унга:

– Бас-э, ҳадеб жазирамада юраверасанми! – деса, Левин:

– Йўқ, конторага бирров кириб чиқмасам бўлмайди, ишим бор, – деди-ю, далага қараб чопарди.

II

Рўзгор ишларига қараб турувчи энага Агафья Михайловна июннинг дастлабки кунларида янгигина тузлаган кўзиқориналарни банкада ертўлага олиб тушиб кетаётиб қоқилди-ю, йиқилиб, кўлини чиқариб олди. Яқиндагина студентаик курсини тутатган бир ёш, лақма земство доктори келди. У Агафья Михайловнанинг кўли чиқмаганини айтиб, компресс қўйди-да, машҳур Сергей Иванович Кознишевнинг суҳбатидан лаззат олди шекилли, тушлик қилгани қолди. Кейин, ўзининг ҳамма нарсадан хабардорлигини кўрсатиш учун, земство ишларининг аҳволи ёмонлигидан шикоят қилиб, уездда тарқалган гийбатларни оқизмай-томизмай Сергей Ивановичга айтиб берди. Сергей Иванович унинг гапларини диққат билан эшитди, баъзи нарсаларни суриштирди, кейин, янги соме топилганидан қувониб, гапга киришиб кетди-да, ёш докторга ниҳоятда маъқул тушган бир қанча ўткир, салмоқли фикрлар айтди, у порлоқ ва қизғин суҳбатдан кейин ҳамма вақт кайфи очилар, унинг бу одатини укаси биларди. Доктор жўнаб кетгандан сўнг Сергей Иванович сойга бориб балиқ тутмоқчи эканлигини айтди. У балиқ овлашни яхши кўрар ва бундай бемаъни нарсани яхши кўрганлигидан гўё ўзи фахрланар ҳам эди.

Константин Левин эса ҳайдалаётган далага, кейин пичанзорга бориши керак эди, акасини кабриолетида бирга боришга таклиф қилди.

Ёз довондан ошиб, бу йилги ҳосил кўзга кўриниб қолган, келаси йил экинларининг ями ейиладиган ва ўрим-терим яқинлашган палла эди, жавдари буғдой бошоқ олиб, ҳали тўлмаган, енгил, сариқ-яшил бо-

шоқлари шамолда тўлқинланиб турарди, ораларида сариқ кўкатлар сочилиб ётган яшил сулилар кичик экин майдонларида тинимсиз тебранар, эртаги гречиха ровлаб кетиб, ер бағрини қоплаб олган, моллар босавериб тошдай қотиб кетган, омоч ҳам ўтмайди-ган далаларнинг ярми ҳайдовга чиқарилган эди. Бундай паллада далага чиқариб солинган қуруқ гўнг тонг пайтларида хушбўй кўкатлар ҳидига қўшилиб анқийди, сайхон жойларда эҳтиёт қилиб сақланган пичанлар ўримчиларини кутиб, денгиздай тўлраниб туради.

Қишлоқ ишларида ҳар йил такрорланадиган ва ҳар йил бутун мужиклар кучини талаб қиладиган ўрим-йирим палласи олдидаги қисқагина танаффус пайти эди. Ҳосил яхши, ҳаво очиқ, кунлар иссиқ, тунлар шудрингли, қисқа.

Ака-ука пичанзорга бориш учун ўрмон оралаб ўтишга мажбур эдилар. Сергей Иванович япроқларга кўмилган ўрмон манзарасидан завқланиб борар, укасига гоҳ терскай томондан қорайиб, сариқ япроқлари билан олақуроқ бўлиб кўринган, гуллай-гуллай деб қолган кекса липа дарахтини ишора қилар, гоҳ шу йил экилган ва зумраддай товланиб турган ёш ниҳолчаларга имо қиларди. Константин Левин табиатнинг гўзаллиги ҳақида галиришни ҳам, бу ҳақдаги гапларни эшитишни ҳам ёмон кўрарди. Унинг назарида, сўз ўзи кўриб турган нарсанинг хуснига доғ туширарди. У акасининг сўзларини маъқуллаб борса ҳам, ўзи ихтиёрсиз бошқа нарсалар тўғрисида ўйларди. Ўрмондан чиқишгандан сўнг, унинг бутун диққатини қайси жойлари кўкат босган, қайси жойлари жўяк олиниб пол қилинган, қайси жойлари гўнг солинган, қайси жойлари ҳайдаб қўйилган яйдоқ дала қамраб олди. Далада бирин-кетин аравалар бормоқда эди. Левин араваларни санади-да, ҳамма гўнгни ташиб улгуришаркан, деб хурсанд бўлди. Пичанзорни кўргандан кейин эса бутун фикри ўрим масаласига ўтди. У пи-

чан ўримига ҳамиша жон куйдирар эди. Пичанзорга келишгач, Левин отини тўхтатди.

Эрталабки шабнам пастда, қалин кўкатлар ичида ҳали ҳам сақланган эди, шу сабабли, оёғини ҳўл қилиб қўймаслик учун, Сергей Иванович укасидан ўзини оқтол ёнигача аравасида элтиб қўйишни сўради, анҳор бўйидаги шу дарахт яқинида зороралиқлар кўп бўларди. Константин Левин селкилаб турган кўкатларига юраги ачишиб аравасини ўтлоққа солиб юборди. Фовлаб ётган кўкатлар, арава ғидиракларига, от оёқларига юмшоққина ўралиб, шабнамдан ивиган ғидирак ўқи ва кегайларига уруғлари ёпишиб, тўкилиб қоларди.

Акаси бута тагига ўтириб, қармоқларини тўғрилай бошлади, Левин эса отини бир четта боғлади-да, шамол тўлқинлантирмаётган поёнсиз бўз-яшил кўкатлар денгизига кириб кетди. Уруғлари тўкилиб турган, ипақдек юмшоқ кўкатлар сув тошадиган жойларда одамларнинг қарийб белидан келарди.

Константин Левин пичанзорни тиккасига кесиб ўтиб, йўлга чиқди-да, асалари инини кўтариб кетаётган шилпиқ кўзли бир чолга учради.

– Ҳа, Фомич, нима бало, тутиб олдингми? – деб сўради Левин.

– Эй, тутиб бошимга ураманми, Константин Митрич! Ўзимникини эплаб олсам ҳам катта гап. Баччағарлар яна қочиб кетса бўладими... барака топгур йигитлар отда қувиб тутиб келишди. Ерингизни ҳайдашаётган экан. Отни қўшдан чиқариб, тутиб келишди...

– Қани, нима дейсан, Фомич: ўрдираверайми ё тагин пича сабр қилайми?

– Нима десам бўлади! Биз ўзимизнинг пичанларимизни Петр байрамидан олдин ўролмаймиз. Сиз бўлсангиз, ҳар йил барвақт ўрдирасиз. Нимасини

айтасиз, худо берибди, ўланларингиз чакки эмас. Чорвангизга роса жон киради-да.

– Ҳаво қандай бўлар экан, нима дейсан?

– Бунисини худо билади. Балки, ҳаво яхши келар.

Левин акасининг ёнига келди. Қармоғига ҳеч нима илинмаган бўлса ҳам, Сергей Ивановичнинг кайфи ниҳоятда яхши эди. Левин акасининг доктор билан қилган суҳбатидан кейин гаплашгиси келиб турганлигини сизди. Левиннинг эса, аксинча, тезроқ уйга қайтиб, ўроқчиларни эртага чақиртирмоқчи эди, ўзини тордай босиб турган ўроқ ташвишидан тезроқ қутулгиси келарди.

– Қайтайлик энди, – деди Левин.

– Шошиб қаерга борасан? Бир оз ўтирайлик. Войвой, ҳамма ёнинг шалаббо-ку! Балиқ илинмаса ҳам, лекин маза қиялпман. Ҳар қанақа овнинг шуниси яхшики, табиат оғушида бўласан. Анави ойнага ўхшаган сувни қара, қандай ажойиб! – деди акаси. – Бўйларидоғи ўт-ўланлар, – деб сўзини давом қилди, – ҳамиша бир топишмоқни эсимга солади, биласанми қандай топишмоқ? «Кўкат сувга айтармиш: биз бўлсак силкинамиз, тебранамиз...»

– Мен билмайман бу топишмоқни, – деди Левин тумтайиб.

III

– Биласанми, мен сен тўррингда ўйладим, – деди Сергей Иванович. – Уездларингиздаги аҳвол чатоқ эмиш, доктор айтиб берди, доктор анча ақлли, бамаъни йигит экан. Сенга илгари ҳам айтувдим, яна айтаман, мажлисларга бормай қўйганинг, умуман, земство ишларидан ўзингни тортиб юрганинг яхши эмас. Агар баобрў одамлар ўзларини шунақа четга тортишса, албатта, ҳамма иш, худо билади, расвои радди бало бўлади. Пулини бўлса тўлаб турамиз,

бу пуллар ойликка сарф қилиняпти, ваҳоланки на мактаб бор, на фельдшерлар, на доялар, на дорихона. Ҳеч нима йўқ.

Левин малол келаётгандек паст овоз билан:

– Ҳаракат қилиб кўрдим, бўлмади-да, – деб жавоб берди. – Қўлимдан ҳеч нарса келмаса нима қилай ахир!

– Нима учун қўлингдан ҳеч нарса келмас экан? Менинг масалам бошқа, мен земствонинг ишларига тушунмайман. Мен ишга бепарво қарашнинг ҳам, қўлимдан ҳеч нарса келмайди дейилган гапларни ҳам тан олмайман, наҳотки бу фақат бир танбаллик бўлса?

– У ҳам эмас, бу ҳам эмас, охиргиси ҳам эмас. Ҳаракат қилиб кўрдим, лекин қўлимдан ҳеч нарса келмаслигига ахийри ишондим, – деди Левин.

Акасининг сўзлари у қулоғидан кириб, бу қулоғидан чиқиб кетарди. Анҳорнинг нариги томонидаги ҳайдалаётган ерларига қараб турган эди, кўзи бир қора нарсага тушди, лекин отми ё салт от келаётган приказчигими, аниқлай олмади.

– Нима учун қўлингдан ҳеч нарса келмас экан? Тузук, ҳаракат қилиб кўрибсан, чамангда, ҳеч нарса чиқмабди, дарров таслим бўлиб қўя қолиш керакмиди? Наҳотки одамда иззати нафс деган нарса бўлмаса?

– Иззати нафс, – деди Левин акасининг гапидан нафси овриб, – гапингга тушунмайман. Университетда эканлигимда, агар бошқаларнинг интегрални топишга ақллари етади-ю, сеники етмайди, дейишган бўлса, тўғри, бу гап иззати нафсга тегиши мумкин. Лекин бу масалада одам энг олдин бу хил ишларда маълум қобилиятга эга эканлигига, айниқса бу ишларнинг ҳаммаси ниҳоятда муҳимлигига қаттиқ ишонган бўлиши керак.

Сергей Иванович ўзини машғул қилиб келаётган нарсани укаси муҳим нарса деб билмаганидан, айниқса гапларига унча қулоқ солмаётганидан нафси овриб:

– Баракалла-эй! Сенингча, бу муҳим нарса эмас экан-да? – деди.

– Менинг назаримда муҳим эмасдек кўринади, мени қизиқтирмайди, нима қилай ахир?.. – деб жавоб берди Левин, боя кўрган кишининг приказчи-ги эканлигини аниқлаб; кейин қўшчиларга жавоб берганлигини, қўшчилар эса омовларини чиқараётганликларини кўриб: «Наҳотки ҳайдаб бўлишган бўлса?» деб ўйланди.

Акаси хушсурат, маъноли юзини хўмрайтириб:

– Менга қара, – деди. – Ҳамма нарсанинг ҳам чегараси бўлади. Тентак бўлсанг ҳам виждонли одам бўлиш, қилвирликни ёмон кўриш жуда яхши нарса, мен бунга яхши биламан, лекин сен айтган нарсалар ё бемаъни нарсалар ёки куракда турмайдиган нарсалар. Сен ўзинг яхши кўраман деб даъво қилган мужикларинг...

Константин Левин: «Ҳеч қачон даво қилган эмас эдим-ку», деб ўйланди.

– ...Ёрдамсиз қирилиб кетаётган бўлса, сен қандай қилиб бунга муҳим нарса эмас деб ҳисоблайсан? Нодон кампир доялар чақалоқларни жувонмарг қилишяпти, мужиклар жаҳолат қўйнида, тақдирлари ноинсоф мирзолар қўлида. Буларга ёрдам қуроллини кўлингга ушлашибди-ку, сен бўлсанг ёрдам қилмайсан, чунки сен бунга муҳим нарса эмас деб биласан. – Шундан кейин Сергей Иванович масалани кескин қилиб қўйди: – Ё сен қилишинг мумкин бўлган нарсаларни кўра олмайдиган даражада тараққий топмаган одамсан ёки ўз тинчлигингни бузишни, шуҳратпарастлигингга путур етказишни, билмайман, яна нима балоларни хоҳламаганинг учунгина бу нарсаларга бош қўшмайсан.

Константин Левин акасининг даъволарига буйсунушдан ёки умумий ишга муҳаббати етарли эмаслигини тан олишдан бошқа чораси қолма-

ганлигини сезарди. Бу нарса эса уни таҳқир этар, хафа қиларди.

– Униси ҳам, буниси ҳам, – деди Левин, қатъий қилиб. – Мен кўрмаяпман бу нарсанинг иложи...

– Нима? Ёулни ўрнига сарф қилиб, докторлар ёрдамини уюштириш мумкин эмасми?

– Назаримда, мумкин эмас... Катталиги тўрт минг квадрат чақирим бўлган уездимизда, жазирамада, қор бўронларида, иш қайнаб турган пайтларда ҳаммага, ҳамма жойда докторлар ёрдамини уюштириш мумкинлигига кўзим етмайди. Иннайкейин, умуман медицинага ишонмайман ҳам.

– Йўқ, ундай дема, бу гапинг инсофдан эмас... Хоҳласанг, бу тўғрида минглаб мисол келтираман... Хўш, мактаблар-чи?

– Мактабларнинг нима кераги бор?

– Ана холос, маърифатнинг фойдасига шак келтириб бўладими? Агар маърифат сенга яхши бўлса, бошқаларга ҳам яхши.

Константин Левин ўзининг маънавий жиҳатдан мот бўлганлигини сеза бошлади. Шунинг учун бир оз қизишиб, ўзининг умумий ишига парвосиз қараганлигининг асосий сабабини билмасдан айтиб юборди.

– Айтган нарсаларинг, эҳтимол, яхшидир, лекин ўзим ҳеч фойдаланмайдиган медицина пунктларини, ўзим ҳам болаларимни юбормайдиган, мужиклар ҳам болаларини юборишни хоҳламайдиган мактабларни ташкил қилиш менга жуда зарил кептими? Иннайкейин, мужикларнинг болаларини мактабларга юбориш кераклигига ўзим ҳали унча ишонмайман ҳам, – деди Левин.

Сергей Иванович бу кутилмаган эътирозни эшитиб бир зумгина ҳайратга тушди-ю, дарҳол ҳужумнинг янги режасини тузди.

У бир оз жим турди, кейин, қармоқлардан бирини чиқариб, бошқа жойга ташлади-ю, кулимсираб укасига қаради.

– Менга қара... Аввало, медицина пункти зарурлигини ўзинг кўрдинг. Масалан, Агафья Михайловна учун земство докторини одам юбориб олдириб келдинг.

– Олдириб келганимиз билан фойдаси тегибдими? Чамамда, қўли қинғир бўлиб қолса керак.

– Буниси ҳали номаълум... Иннайкейин, сенга кўпроқ саводли мужиклар, саводли қароллар керак, буларнинг келтирадиган фойдаси ҳам катта бўлади.

– Йўқ, хоҳлаган одамингдан сўраб кўр, – деди Константин Левин кескин қилиб, – бундақаларнинг саводлиси ишга унча ярамайди. Иннайкейин, йўларни ҳам тузатиб бўлмайди, кўприкни бу ёқдан тузаттирсам, у ёқдан тахта-ёғочларини ўғирлашиб кетади.

Сергей Иванович қарама-қарши фикрларни, гапга ҳеч алоқаси бўлмаган янгидан-янги далилларни келтириб, бир масаладан дарров бошқа масалага кўчиб турадиган мунозараларни ёмон кўрарди, бунда одам қайси бир саволга жавоб беришга шошиб қолади, шунинг учун у қовоғини солиб:

– Лекин гап унда эмас, – деди. – Шошма. Маърифатнинг мужиклар учун бир бахту саодат эканига тан берасанми?

Левин бехосдан:

– Тан бераман, – деди-ю, дарҳол кўнглидаги нарсани айтмаганини ўйлади. Агар тан бердим деса, шу билан ўз галининг ҳеч қандай маънога эга бўлмаган беҳуда нарса эканлиги исбот қилинган бўлар, бунинг Левин сезиб турарди. Бунинг қандай исбот қилинишини ўзи билмаса ҳам, лекин бу далилнинг, шубҳасиз, мантиқ жиҳатидан исбот қилиниши

аниқлигини биларди, шунинг учун бу исботга мунтазир бўлиб турди.

Бунинг далили Константин Левин кутгандан анча содда бўлиб чиқди.

– Модомики, бунинг хайрли эканлигига тан берсанг, – деди Сергей Иванович, – у ҳолда бир ҳалол киши сифатида бундай ишни яхши кўрмаслигинг, бунга хайрихоҳ бўлмаслигинг, демак, бу иш йўлида жонбозлик кўрсатишни хоҳламаслигинг мумкин эмас.

– Лекин бу ишни ҳали хайрли иш деб тан олганимча йўқ, – деди қизариб Константин Левин.

– Нима? Ҳозиргина тан олдинг-ку!..

– Яъни мен уни яхши деб ҳам тан олмайман, қилса бўладиган нарса деб ҳам.

– Бу ишни қилмасдан туриб, қандайлигини билолмайсан.

– Хайр, фараз қилайлик, – деди Левин, гарчи ўзи фараз қилмаган бўлса ҳам, – хайр, фараз қилайлик, бу сен айтгандай бўла қолсин, лекин мен нима учун бу нарсаларнинг гамини ейишим кераклигига ҳеч ақдим етмаяпти.

– Нимага етмайди?

– Йўқ, модомики бу ҳақда гап очдикми, кел энди, буни фалсафа нуқтаи назаридан менга тушунтириб бер, – деди Левин.

Сергей Иванович:

– Ҳайронман, бу ерда фалсафа нима қилиб юрибди, – деган эди, акасининг гап оҳанги Левинга: «Сенга фалсафа ҳақида гапиришни ким кўйибди» дегандай бўлиб туюлди. Бундан Левиннинг жаҳли чиқди.

– Мана бундай қилиб юрибди! – деди Левин, қизишиб. – Мен ҳаммамизни ҳаракатга солган куч ҳар ҳолда шахсий саодат деб ўйлайман. Мен дворян бўлганим учун, ҳозир земство муассасаларида ме-

нинг фароғатимга ёрдами тегадиган бирон нарса борлигини кўрмайман. Йўллар тузалган эмас, тузалмайди ҳам, отларим мени ёмон йўлларда ҳам олиб юришибди. Менга докторлар ҳам, медицина пунклари ҳам даркор эмас, судларга ҳам ҳожатим йўқ, мен уларга ҳеч қачон арз билан борган эмасман, бормайман ҳам. Мактабларнинг менга керак эмаслиги у ёқда турсин, улар менга зарарли ҳам, мен буни боя айтувдим. Земство муассасаси мен учун ҳар ботмон ердан ўн саккиз тийиндан ҳақ тўлаш, шаҳарга тушиш, қандалаларга ем бўлиш, ҳар хил бемаъни ва ярамас гапларни эшитишдан иборат бир мажбурият, холос, шахсий манфаатим эса мени бундай нарсаларга мажбур қилмайди.

Сергей Иванович кулимсираб унинг сўзини бўлди:

– Шошма, шахсий манфаатимиз бизни деҳқонларни озод қилиш йўлида ишлашга мажбур қилган эмас эди, шундай бўлса ҳам ишлаганмиз-ку.

– Йўқ! – Константин яна ҳам баттарроқ қизишиб акасининг сўзини бўлди. – Деҳқонларни озод қилиш иши бошқа гап эди. Унда шахсий манфаат бор эди. Буни, ҳамма яхши одамларни эзиб турган бу бўйинтуруқни олиб ташламоқчи бўлган эдик. Лекин вакил бўлиш, қанча ахлат ташувчи кераклигини белгилаш, ўзим турмайдиган шаҳарга қувурларни қандай ўтказиш масаласи устида бош қотириш, суд маслаҳатчиси бўлиб ўтириш ва чўчқа гўштини ўрирлаган мужикни суд қилиш, ҳимоячилар билан прокурорларнинг бемаъни, эзма гапларига олти соатлаб қулоқ солиш, суд раиси менинг мужигим қари Алёшка-тентақдан: «Жаноб судланувчи, чўчқа гўштининг ўрирланганлиги фактини бўйнингизга оласизми?» деб сўраганда, унинг: «Лаббай?» деганига шоҳид бўлиб ўтириш кимга зарил кепти?

Константин Левин асосий мавзудан чиқиб, суд раиси билан Алёшка-тентақни тақлид қила бош-

лади, назарида, бу нарса ҳам ишга тааллуқли қўри-
нарди.

Лекин Сергей Иванович ҳайрон бўлиб елкалари-
ни қисди.

– Хўп, гапнинг хулласини айт, нима демоқчисан?

– Мен фақат шунга айтмоқчиманки, менга... ме-
нинг манфаатларимга доир бўлган ҳақ-ҳуқуқларни
бор кучим билан ҳамма вақт ҳимоя қиламан, студент-
лик вақтларимизда жандармлар ётоғимизни тинтиб,
хатларимизни ўқишганда, мен бу ҳуқуқимни, яъни
билимга, озодликка бўлган ҳуқуқимни жону жаҳ-
дим билан ҳимоя қилишга тайёр турар эдим. Ҳарбий
мажбурият бўлса бошқа гап, мен бунинг болаларим,
ака-укаларим тақдирига, ўзимнинг ҳам тақдиримга
дахли борлигини тушунаман; мен ўзимга тааллуқли
бўлган нарсаларни муҳокама қилишга тайёрман,
лекин земствонинг қирқ минг пулини нимага харж
қилиш ёки Алёшка-тентакни суд қилиш масаласига
тушунмайман, тушуна олмайман ҳам.

Константин Левиннинг жари очилиб кетиб тинмай
жаврарди. Сергей Иванович кулимсираб қўйди.

– Борди-ю эртага судлашадиган бўлдинг, хўш,
сени оддий судда эмас, эски жиноий ишлар палата-
сида суд қилишса хурсанд бўлармидинг?

– Менинг судлашадиган ишим йўқ. Мен ҳеч қа-
чон бировни сўймайман, шунинг учун судга ҳам
тушмайман. Аммо-лекин, – деб сўзини давом қил-
ди, ишга ҳеч алоқаси бўлмаган бошқа гапга кўчиб, –
бизнинг земство муассасаларимиз ҳам, бу нарсалар
ҳам биз Троица байрамида ерга санчиб қўйган оқ
қайинларга ўхшайди, биз бу қўчатларни Европада
ўзи ўсиб чиққан ўрмонга ўхшасин деб экишга эк-
диг-у, лекин суғоришга ҳеч кўнглим бўлмайди, одам
бўлишларига ҳам ақлим етмайди!

Сергей Иванович, укаси оқ қайинлар тўғрисида-
ги гапи билан нима демоқчи бўлганини дарров ту-

шунган бўлса ҳамки, талашиб ўтирган масалаларига бу оқ қайинларни нега аралаштирганига ҳайрон бўлгандек, елкаларини қисиб қўйди.

– Тўхта, бу тахлит муҳокама қилиб бўлмайди-да, – деб таъкидлади акаси.

Лекин Константин Левин ўз камчилигини, умумий бахт-саодатга парвосиз қараганлигини оқлаш учун:

– Менинг фикримча, – деб сўзини давом эттирди, – шахсий манфаат негизига қурилмаган фаолиятларнинг ҳеч бири ҳеч қачон мустаҳкам бўлолмайди. Бу умумий, фалсафий ҳақиқат, – деб фалсафий сўзини кескин такрорлади ва шу билан ўзининг ҳам эл қатори фалсафа тўғрисида гапиришга ҳақи борлигини шама қилиб ўтгандай бўлди.

Сергей Иванович яна бир марта кулимсираб қўйди. «Бунинг ҳам ўз мақсадига хизмат қиладиган алақандай фалсафаси бор экан», деб ўйланди-ю:

– Қўй, сен фалсафани оғзингга олма, – деди. – Барча асрлар фалсафаси олдида кўндаланг бўлиб келган асосий масала: шахсий манфаат билан умумий манфаат орасида мавжуд бўлган зарур алоқани топишдан иборат эди. Лекин бу галларнинг ишга алоқаси йўқ, муқоясангдаги хатоларни тузатиб қўйишим керак – ишга мана бунинг алоқаси бор. Ерга санчилган оқ қайинларга эмас, кўчат қилиб экилган, уруғи сочилган оқ қайинларга кўпроқ эҳтиётлик билан қараш керак. Ўз муассасаларидаги муҳим, аҳамиятли нарсаларни дарров пайқаб оладиган ва уларни ардоқлайдиган халқларнинггина истиқболи бўлиши, ана шундай халқларнинггина тарихий халқ деб аташ мумкин.

Шундай қилиб, Сергей Иванович масалани Константин Левиннинг унча ақли етмайдиган фалсафий-тарихий соҳага кўчириб, унга ўз қарашининг тамоман нотўғрилигини исбот қилиб берди.

Бу нарсаларнинг сенга ёқмаганлиги хусусига келсак, бу гапим учун мени кечир, бу биз руслардаги танбаллик, такаббурлик натижасидир холос, сен вақтинча йўлдан адашгансан, бу хатолар ўтиб кетади, мен бунга ишонаман.

Константин жим ўтирарди. У ўзини ҳамма масалада мот қилинган ҳис этса-да, лекин айна замонда, ўзи айтмоқчи бўлган нарсаларини акаси уқмаганлигини ҳам сезиб турарди. Фақат нимага уқмаганлигига ҳайрон бўларди: ё ўз кўнглидаги нарсаларни эпакага келтириброқ айтолмагани учун ёки унинг гапларига акаси қўшилагиси келмагани учун уқмаганми – бу ёғини билмасди. Лекин бу ҳақда бошини қотириб ўтирмади-да, акасига гап ҳам қайтармасдан, бутунлай бошқа нарса тўғрисида, ўз иши тўғрисида ўйлаб кетди.

Сергей Иванович охириги қармоқни ҳам ўраб бўлиб отини ечиб келгандан сўнг ака-ука йўлга тушди.

IV

Акаси билан гаплашиб турганда Левиннинг хаёлини банд қилган шахсий иш қўйидагича эди: Левин бултур ўроқ бошланган кунларнинг бирида пичанзорига келиб, приказчигига жаҳди чиқди-ю, шунда ўзининг жаҳлини босиб олиш учун қўлланадиган бир усулни қилди – бир мужикнинг қўлидан ўроғини олиб, ўзи ўра бошлади.

Бу иш Константин Левинга шу қадар ёқдики, у бир неча бор ўзи ўра бошлади. Уйининг олдидаги ўт-ўланларни бир ўзи ўргандан кейин, мужиклар билан эртадан кечгача бирга пичан ўришга қарор қилди; бу фикрни у эрта баҳорда кўнглига тутиб қўйган эди. Акаси келгандан бери «ўришсамми-йўқми?» деб иккиланиб юрарди. Акасини кун бўйи ташлаб кетишга кўнгли бўлмас, ўраётганимни билса акам мендан

кулади, деб қўрқар эди. Лекин пичанзор ичида бир оз юриб, ўроқ гаштини эслади-ю, ўраверсам бўлар деган қарорга келиб қўйди. Акаси билан ўзи ўртасида ўтган гапдан дили сиёҳ бўлганда яна шу фикр эсига келди.

«Менга жисмоний ҳаракат керак, бўлмаса феълим жуда ёмон бузилиб кетяпти», деб ўйлади-да, акаси билан мужиклар кўзида бу ҳаракати ноҳўя бўлса ҳам, бари бир, ўришга қарор қилди.

Кечқурун Константин Левин конторага кириб, ишлар тўғрисида топшириқлар берганидан кейин, қишлоқларга одам юбориб, эртасига ўроқчиларни чақиртирди ва ўроқни Калиноводаги энг катта, энг яхши пичанзоридан бошлайдиган бўлди.

– Иннайкейин, менинг чалғимни Титга юборинг, чархлаб эртага олиб чиқсин; ўзим ҳам бирга ўришсам ажаб эмас, – деди у қизариб кетмасликка тиршиб.

Приказчиги кулимсираб:

– Хўп бўлади, – деб қўйди.

Кечқурун чой ичишиб ўтирганда, Левин акасига:

– Назаримда, ҳаво туриб берадиганга ўхшайди, эртага мен ҳам ўроққа бораман, – деди.

– Мен бу ишни жуда яхши кўраман, – деди Сергей Инанович.

– Мен-чи, жудаям яхши кўраман. Гоҳи маҳаллар мужиклар билан ўришганман, эртага ҳам кечгача бирга ўришмоқчиман.

Сергей Иванович бошини кўтариб, укасига мароқ билан қаради.

– Яъни, қандай? Бутун кун мужиклар билан бирга ўришмоқчимисан?

– Ҳа, жуда маза-да, – деди Левин.

– Жисмоний меҳнат маъносида-ку жуда ажойиб иш-а, лекин чидаш беролмасанг керак, – деди Сергей Иванович, гапга заррача ҳам истехзо аралаштирмасдан.

- Ұриб кўрганман. Олдин оғир бўлди, кейин кўникиб кетдим. Бу сафар ҳам орқада қолмасман, деб ўйлайман...

- Шунақа де! Шошма, сенинг ўрганингга мужиклар қандай қарашади? Хўжайин миясини еб қўйибди деб кулишса керак.

- Йўқ, кулишмас, чунки бу шунақаям дилкаш, айна замонда, шунақаям оғир ишки, бировдан кулишга вақт топилмайди.

- Менга қара, улар билан бирга қандай тушлик қиласан? Сенга курка қовуриб, дастурхон тузаб бориб бўлмайди-ю у ерга?

- Йўқ, улар дам олишган пайтда уйга келиб кетаман.

Эртасига эрталаб Константин Левин одатдагидан барвақт турган бўлса ҳам, хўжалик ишлари билан бир оз тутилиб қолди, шунинг учун пичанзорга келганда ўроқчилар иккинчи қаторни ўриб боришаётган эди.

У тепага чиққанда, тепа этагидаги пичанзорнинг ўриб бўлинган соя-салқин қисми ва кулранг кийимли саф-саф ўроқчилар кўзига ташланди, уларнинг ўримга тушган жойларига ечиб қўйган кафтанлари тўп-тўп бўлиб қорайиб ётарди.

Левин пичанзорга яқинлашган сари бири-бири орқасидан ҳар мақомда чалғи солиб бораётган мужиклар қатори кўзга равшан чалина бошлади, мужикларнинг баъзилари кафтанда, баъзилари кўйлакчан эди. Левин уларни санаб, қирқ икки киши эканликларини аниқлади.

Улар пичанзорнинг илгари кўлоб бўлган пастқам, ўйдим-чуқур ерида секин-секин ўриб боришарди. Левин ўзининг мужикларидан бир қанчасини таниди. Узун оқ кўйлакли Ермил чол ҳам шу ерда эди, у букилиб, чалғи солиб борарди, илгари Левинда кучерлик қилган Васька номли йиғитча ҳам ҳар чалғи

солишда бир қаторини ўриб кетмоқда эди. Левинга ўришни ўргатган ушоққина, қотма мужик Тит ҳам шу ерда, у қаддини букмасдан олдинда, худди ўроқни қўлида ўйнатаётгандек, ҳар чалғи солганда кенг қаторни шипириб кетарди.

Левин отдан тушди-да, отини йўл бўйига боғлаб, Титнинг олдига борди. Тит бута тагидан иккинчи чалғини олиб Левинга узатди. У бошидан шапкасини олди-да, кулимсираб:

– Тайёр, хўжайин, устарадай ўзи ўради, – деди чалғини тутқазаетиб.

Левин чалғини олиб, чоғлаб кўрди. Ўз қаторини тугатиб, терга пишиб кетган ўроқчилар хурсанд бўлиб бирин-кетин йўлга чиқишди, хўжайин билан кулиб-очилишиб кўришга бошлашди. Ҳаммаси Левинга тикилиб турган бўлса ҳам, соқолсиз юзини тириш босган, эгнига қўй терисидан нимча пўстин кийиб олган новча чол йўлга чиқиб, хўжайинга мурожаат қилмагунча ҳеч ким оғиз очмади.

– Ҳа-да, хўжайин, қатордан жой олдингми – бўлди, орқада қолиб кетма! – деди у. Левин шу пайт ўроқчиларнинг қиқиллаб кулганларини эшитди.

Левин:

– Қолмасликка ҳаракат қиламан, – деди-ю, Титнинг орқасига келиб, бошлаш пайтини кутиб турди.

– Ҳа-да, – деб чол яна таъкидлади.

Тит йўл очиб кетди, орқадан Левин ҳам бошлади. Йўл бўйидаги ўт паст бўйли эди, Левин анчадан бери пичан ўрмагани ва ҳамманинг ўзига қараб турганидан бир оз тортинаётгани сабабли дастлабки дақиқаларда чалғини қулочкашлаб солса ҳам, лекин яхши ўролмай борди.

– Чалғи ёмон ўтқазилибди, сопи баланд, кўрдингми, эгилиб кетяпти! – деди ўроқчилардан бири.

– Оғирлигингни кўпроқ товонингга сол, – деди яна биттаси.

– Қўявер, ҳечқиси йўқ, ўрганиб кетади, – деди чол. – Қара, ўнглиниб олди... Кенг оляпсан, чарчаб қоласан... Жонингга бунақа жавр қилаверма, хўжайин! Қара, ола қолиб кетяпти! Биз шунақа қиласак, бошимиз таёқ остида қоларди.

Энди кўкатларнинг барраси бошланди, Левин эса одамларнинг гапини эшитса ҳам жавоб бермасдан, Титдан қолиб кетмаслик учун мумкин қадар яхшироқ ўришга тиришди. Юз қадамча илгарिलाшди. Тит тўхтамасдан ҳамон олдинда борар, чарчаганлиги билинмасди, аммо Левин шу қадар чарчаган эдики, қолдан кетиб қоламан деб қўрқа бошлади.

У мадорининг қуриганини сезиб, Титдан тўхташни илтимос қилмоқ-чи бўлиб турган эди, шу пайт Титнинг ўзи тўхтади-ю, эгилиб ердан кўкат олди-да, ўроғини артиб, қайрай бошлади. Левин қаддини ростлаб чуқур тин олди, кейин орқасига ўтирилиб қаради. Орқасида келаётган мужик ҳам, афтидан, жуда чарчаган бўлса керак, чунки Левинга етмасданок дарров тўхтаб, чалғисини қайрашга киришди. Тит ўзининг чалғисини ҳам, Левинникини ҳам қайраб бўлгандан сўнг яна ўроққа тушишди.

Бу сафар ҳам ўрим яна бояғидай давом этди. Тит тўхтамасдан, чарчамасдан чалғи солиб борди. Левин эса унинг кетидан орқада қолиб кетмасликка тиришиб интилар, илгарилашган сари аҳволи оғирлашиб борарди, шундай дақиқалар бўлардики, бутунлай мажолдан кетганлигини сезиб, энди соб бўлдим деб турганда, бирдан Тит тўхтарди-да, яна чалғисини қайрай бошларди.

Биринчи қаторни шу тахлитда ўриб ўтишди. Бу узун қатор Левинга жуда ҳам қийин кўринди, лекин қатор тутагандан сўнг Тит чалғисини елкасига қўйиб, ўрган ерида пошнаси қолдириб кетган из билан секин-секин қайта бошлаганда, Левин ҳам ўз изига тушиб орқасига қайтди. Юзи терга пишиб, бурни-

дан чак-чак тер томиб турганига ва яғрини худди сувга тушгандай ивиб кетганига қарамай, у ўзини яхши ҳис қиларди. У энди ўроққа яраганлигини билар, бу эса уни айниқса хурсанд қиларди.

Аммо қаторнинг яхши эмаслиги таъбини анча хира қилди. Титнинг худди ип тортиб ўргандай қаторини ўзининг тарқоқ, қинғир-қийшиқ қатори билан солиштириб: «Энди кўлимни камроқ силкитиб, бутун гавдамнинг оғирлигини солиб ўраман», деб ўйланди.

Левиннинг сезишича, Тит хўжайинини синаб кўрмоқчи бўлган шекилли, биринчи қаторда жуда шахдам илгарилаб борган эди, бунинг устига қатор ҳам узун эди. Кейинги қаторларда эса иш анча осонлашди, шундай бўлса ҳам, Левин мужиклардан орқада қолиб кетмаслик учун бор кучини ишлатишга мажбур бўлди.

У мужиклардан қолиб кетмаслик учун иложи борича яхшироқ ўришдан бошқа ҳеч нимани ўйламас. ҳеч нимани хоҳламас эди. У фақат чалғиларнинг зиринглашинигина эшитар, олдида Титнинг узоқлашиб бораётган расо қаддини, камалак бўлиб ўрилган ерни, секингина ағдарилиб тушаётган кўкатларни, ўз чалғисининг тиви ёнидаги гулларни, рўпарасидаги қатор охирини – етилганда дам оладиган ўша эгатнигина кўрарди.

Левин нима бўлганлигини, қаёқдан келганлигини ўзи ҳам тушунмай, иш ўртасида терга пишиб ётган қайноқ елкаси кўкқисдан муздай бўлиб, ёқимли бир-тарзда совуганини ҳис этди. Чалғиларни қайрашаётганларида осмонга қаради. Қора булутлар пастлаб, оғирлашиб келарди, бирдан ёмғир қўйиб юборди. Мужикларнинг баъзилари югуришиб бориб кафтанларини кийиб олишди, бошқалари эса, Левин сингари, роҳатбахш салқин ёмғирда қувонишиб, елкаларини қисиб тураверишди.

Бундан кейин яна икки қатор ўришди. Узун ва қисқа, кўкатлари яхши ва ёмон унган қаторлардан ўтишди. Левин вақт тушунчасини йўқотиб, ҳозир кечми-эртами эканлигини бутунлай билмай қолди. Ҳозир унинг ишида ниҳоятда зўр завқ бераётган ўзгариш юз бермоқда эди. Иш ўртасида қилиб турган ишини эсидан чиқарар, шундай пайтларда иш яхши юришар, ўрган қатори ҳам, Титники сингари, қарийб текис, яхши чиқар эди. Лекин қилаётган ишини ўйлади дегунча, яхшироқ ўришга тиришарди-ю, меҳнатнинг оғирлигини сеза бошларди, қатори ҳам ёмон чиқарди.

Яна бир қатор ўргандан сўнг, тагин янги қаторга тушмоқчи бўлган эди, Тит тўхтаб, чолнинг ёнига борди-да, паст овоз билан унга бир нима деди. Иккови кўёшга қаради. Мужикларнинг камида тўрт соатдан бери тинмай пичан ўришаётганларини, нонушта қилиш пайти келганини Левин сезмай қолган эди, у ҳайрон бўлиб: «Булар нимани гаплашяпти, нега Тит қаторга тушмади?» деб ўйланди.

- Нонушта қилиб олайлик хўжайин, – деди чол.
- Вақт бўлдими? Майли, қилинглар.

Левин ўроқни Титга берди-да, кафтанлари ечи-либ қўйилган жойга нон олиб келгани кетаётган мужиклар билан бирга ўрилган ва ёмғир хиёл ивителиб кетган бўш майдон орқали отининг ёнига келди. Ҳавонинг қандай келишини билмай, пичанни ёмғирга ивителиб қўйганини мана шу ерга келгандagina фаҳмлади. Левин:

- Пичан расво бўлди-да, – деган эди, чол:
- Ҳечқиси йўқ, хўжайин, ёмғирда ўру, ҳаво очигида йириб ол, деган гап бор, – деди.

Левин отини ечиб, уйига қаҳва ичгани кетди. Сергей Иванович ўрнидан шу тобдагина турган эди. Левин қаҳвасини ичди-ю, Сергей Иванович

кийиниб, емакхонага чиққунча, апил-тапил яна ўроққа жунаб кетди.

V

Нонуштадан кейин Левин бояги жойга эмас, уни ўз ёнига таклиф қилган ҳазилкаш чол билан шу кузак уйланган ва ўроққа биринчи марта чиққан ёш мужикнинг ўртасига келиб турди.

Чол қаддини роз тутиб енгил, аниқ, равон ҳаракатлар билан (юрганда силкинган қўл шунчалик чарчаши мумкин эди), қийшиқ оёқларини катта-катта босиб борар, худди ўйнаётгандек, оғир, баланд кўкатларни бир меъёрда ўриб ташларди. У эмас, ўтқир чалғининг ўзи бу барра кўкатларни ўраётганга ўхшарди.

Левиннинг орқасида ёш Мишка ўриб борарди. Пешонасини арқон тахлит ўрилган кўкат билан танғиб олган бу йигитнинг ёш, чиройли юзи меҳнатнинг зўридан қийшайиб кетар, лекин унга биров қаради дегунча, дарров кулиб юборар эди. Афтидан, қийналганлигини бўйнига олишдан кўра, ўлишга тайёрдек кўринарди.

Левин ана шу икки кишининг ўртасида борарди. Куннинг энг иссиқ пайтида ўрим Левинга у қадар қийин туюлмади. Қуйилиб турган тер баданини салқин тутар, ярринини, бошини, енги тирсагигача шимарилган қўлини куйдираётган офтоб эса ишига далда, ўзига қувват берарди, баъзи вақтларда қилаётган ишини ўйламас, иши хаёлидан кўтариларди, бундай ҳолат тез-тез бўлиб турарди. Бундай вақтларда ўроқнинг ўзи ўради. Бу бахтли дақиқалар эди. Қаторлар тақаладиган анҳорга етишганда, чол чалғисини ҳўл, қалин кўкат билан артиб, тигини муздек анҳор сувида чайқагандан сўнг, Левинга

кружжасини ботириб сув олиб берар, бу – бахтли,
қувончли дақиқалар эди.

– Қани, бизнинг қвасдан бир татиб кўргин-чи!
Қалай, яхши-а? – деярди чол кўзини қисиб.

Тўғридан ҳам, Левин тунука кржжанинг занги ва
ичида сузиб юрган яшил нарсаларнинг тами келиб
турган илиқ сувчалик ширин, ҳузурбахш ичимлик-
ни бир умр ичмаган эди. Ана шундан кейин қўлда
чалғи билан секин-секин юриб бориладиган роҳа-
тижон сайр бошланар, бу маҳалда баданда ёпишиб
қолган терларни артиш, кўкракни тўлдириб нафас
олиш, орқада турнақатор бўлиб келаётган ўроқчи-
ларни, теварақда, ўрмонда, далада қилинаётган
ишларни томоша қилиш мумкин бўларди.

Левин ўрган сайин ҳамма нарса хаёлидан кўта-
рилар, бундай дақиқаларда чалғини қўл эмас, бал-
ки чалғининг ўзи ҳамон ҳиссини йўқотмаган, ҳаёт
билан тўлиб-тошган гавдасини ҳаракатга келтириб
борар, иш ҳам фикр талаб қилмасдан, ўз-ўзича ра-
вон, чапдаст қилинаверарди. Энг лаззатли дақиқа-
лар шулар эди.

Бу шуурсиз ҳаракатни тўхтатиб, дўнглик ер-
лар ва ўтолмай қолган йўғон ўланларни қандай
қирқиш кераклиги тўғрисида ўйлаш лозим бўлган
кезларда иш яна оғирлашарди. Чол эса бу нарсаларни
осонгина бажара оларди. Дўнглик ер тўғри
келди дегунча, дарров ҳаракатни ўзгартирар, гоҳ
чалғининг тиғи билан, гоҳ учи билан калта-кал-
та зарблар ила дўнгликни икки томондан ўриб
қирқиб ташларди. Чол бу нарсаларни қилиб туриб,
рўпарасидан кўзини узмай, нима чиқишига қа-
раб борарди, гоҳ баъзи гиёҳларнинг ўзагини юлиб
ўзи еяр ё бўлмаса Левинга тутар, гоҳ чалғининг
учи билан шохни илиб ирғитар, гоҳ ўроқ тагидан
учиб чиққан бедана уясини келиб қарар, гоҳ йў-
лида учраган сариқ илонни тутиб, чалғиси билан

худди вилка сингари санчиб оларди-да, Левинга кўрсатиб, яна ирғитиб ташлар эди.

Ҳаракатни бу хилда ўзгартириб бориш Левинга ҳам, унинг орқасида ўриб келаётган йигитчага ҳам қийин эди. Буларнинг иккови ўзларини бир хил ҳаракатга ростлаб олиб жон-жаҳдлари билан ишлашар, ҳаракатларини ўзгартиришга, айни замонда, рўпараларига қараб боришга қодир эмас эдилар.

Левин вақтнинг ўтиб бораётганлигини сезмасди. Агар ундан қанча вақтдан бери ўраётганлигини сўрашгудай бўлса, ярим соатдан бери, деб жавоб қиларди, вақт эса тушликка яқинлашиб қолган эди. Чол янги қаторга энди тушганда, ҳар ёқдан қиз болалар, ўғил болалар кела бошлаганини кўриб қолди, булар ровлаб етган кўкатлар ичида бўйлари кўринмай, тугунчада нон, орзига латта тикилган кувачаларда квас кўтаришиб, қўллари узилгудай бўлиб ўроқчилар томон келишарди.

Чол болаларга ишора қилиб:

– Ана, кичкина миттилар келиб қолишди! – деди-да, қўлини соябон қилиб офтобга қаради.

Яна икки қатор ўришгандан сўнг, чол тўхтади.

– Бас, хўжайин, энди овқат қиламиз! – деди у, қатъий қилиб.

Ўроқчилар анҳорга етишгандан сўнг қатор орқали орқаларига қайтишиб, кийимлари ечилган жойга келишди, овқат келтирган болалар уларни шу ерда кутиб ўтиришган эди. Узоқдан келган мужиклар араванинг тагига, яқиндан келган мужиклар эса бута остига пичан солиб ўтиришди.

Левин ҳам буларнинг ёнларига келиб ўтирди, уйига қайтгиси келмас эди.

Хўжайиндан тортиниш деган сўз алақачон ўртадан кўтарилган эди. Мужиклар тушлик қилишга тайёрлана бошлашди. Бир хиллари ювинишар, ёшлар анҳорда чўмилишар, бошқалари дам олади-

ган жой тайёрлашар, нон солинган тутунчаларини ечиб, квас кувачаларининг оғзини очишарди.

Чол идишга нонини майдалаб тўғради-да қошиқ сопи билан эзди, устига тунука кружкадан сув қуйди, нонни яна эзди, туз сепди, кейин шарққа юзла-ниб ибодат қила бошлади.

– Қани, хўжайин, бизнинг бўқтирмага қараалсин, – деди у, идиш олдида чўккаланиб.

Бўқтирма шундай мазали бўлар эканки, Левин уйга овқат егани боришдан айнади. У чол билан бирга овқат қилди-да, чолнинг уй ишлари тўғриси-да гап очиб, диалкашлик қилиб ўтирди. Кейин чолни қизиқтириши мумкин бўлган ўз ишларидан, мавжуд аҳволдан гапириб берди. Левин акасидан кўра уни ўзига кўпроқ яқин тутар, унга нисбатан қалбида уйғонган меҳр ва муҳаббатдан ихтиёрсиз жилмайиб кўярди. Чол яна ўрнидан туриб дуо қилгач, бута ости-да чўзилиб, бошига кўкат қўйиб ётганда, Левин ҳам шундай қилди-да, офтобда жуда ҳам хира бўлиб, тер юзига ва баданига ёпишаверган хира пашшалар ва ҳашаротларга қарамай, данг қотиб ухлаб қолди. Куёш бутанинг орқасига ўтиб, устига туша бошлагандагина уйғонди. Чол аллақачон уйғониб, ёш ўроқчиларнинг чалғиларини созлаб ўтирган эди.

Левин теварагига қараб, пичанзорини таний ол-мади: шу қадар ўзгариб кетган эди. Поёнсиз пичан-зор ўриб қўйилган, қуёшнинг кечки, қия тушган нурларида ўзига хос янги бир тов билан товланиб, ўрилган пичанларидан хушбўй ҳид келар эди. Анҳор бўйидаги буталар, илгари кўринмай турган, энди эса қайрилиш жойларида суварни пўлат сингари товланаётган анҳорнинг ўзи, ўридан тураётган, у ёқдан бу ёққа юриб турган одамлар, ҳали ўрилма-ган, тик девордек турган кўкатлар, яйдоқ пичанзор устида сузиб юрган қийғирлар – буларнинг ҳамма-си янги нарсалар эди. Левин уйқудан туриб, қанча

жой ўрилганлигини, яна бугун қанча ўриш мумкинлигини хаёл қила бошлади.

Қирқ икки киши бир бўлиб, ҳаддан ташқари кўп жойни ўриб ташлаган эди. Баршчина маҳалида ўттиз киши икки кунда зўрға ўриб келган каттакон пичанзор бутунлай ўриб бўлинган эди. Фақат калта-калта қаторли бурчақларигина қолган эди. Аммо Левин бугун иложи борица кўпроқ ўрилишини хоҳлар, шунинг учун қуёшнинг тез ботиб бориши ғашига тегар эди. Чарчаганини ҳеч сезмасди, у фақат иложи борица кўпроқ, тезроқ, яна ҳам тезроқ ўришнигина хоҳларди.

– Нима дейсан, Мишкин Верхни ҳам ўриб ташлай олармиканмиз? – деб сўради у чолдан.

– Худо билади, кун оғиб қолди-да. Ёинки йигитларга ароқ ваъда қиласанми?

Тушлиқдан кейин тамадди қилишга ўтириб, кашандалар махорка чека бошлашганда, чол: «Мишкин Верхни ўрсак, сийловга ароқ ичамиз!» деб эълон қилди.

– Уни ўриш ҳам гап бўптими! Юр, Тит! Ҳаш-паш дегунча ўриб ташлаймиз! Овқатингни кечаси ҳам еяверасан. Тур! – деган овозлар эшитилди. Шундай қилиб, ўроқчилар нонларини еб бўлишиб, ўришга тушишди.

– Кўзларингни катта оч, йигитлар! – деди-ю Тит олдинга тушиб, йўрғалаб ўриб кетди.

Чол унинг орқасидан қистаб, осонгина етиб олди-да:

– Чаққон, чаққон ўр! – деди. – Оёрингни ўриб ташлайман. Ҳазир бўл!

Ешлар ҳам, чоллар ҳам, худди ким ўзарга уйнашгандек, шахдам ўриб боришарди. Лекин ҳар қанча шошилишса ҳам, кўкатларни нобуд қилишмас, қаторларни тоза, теп-текис олиб кетишарди. Бурчақда қолган пичанни бирпасда саришта қилиб қўйишди.

Орқадаги ўроқчилар янги қаторга тушар-тушмас, олдиндагилар кафтанларини елкаларига ташлаб, йўл орқали Мишкин Верхга ўта бошлашди.

Улар тунука кружкаларини шиқирлатишиб, Мишкин Верхнинг пастидаги ўрмонзорга киришганда, қуёш дарахтлар устига келган эди. Жарлик ўртасидаги кўкатлар одам белидан келар, юмшоқ, нозик, ҳилпиллаб турарди.

Бўйига қарабми, энига қарабми ўриш хусусида қисқагина маслаҳатлашиб олишгандан сўнг, Прохор Ермилин олдинга тушиб ўра кетди, бу забардаст қорамағиз киши ҳам ном чиқарган ўроқчилардан эди. У бир қатордан ўриб, орқасига бурилди, бошқалар ҳам унинг орқасидан қаторни тўрилаб, пастга, жарликка туша бошлади, кейин тепага ўрлаб, ўрмоннинг этагигача чиқишди. Қуёш ўрмон орқасига ботди. Шудринг туша бошлади. Ўроқчилар фақат тепадагина офтобни кўришар, буғ кўтарила бошлаган пастликда эса шудринг ичида, салқин сояда ўришарди. Иш қайнагандан қайнаб борар эди.

Шилт-шилт ўрилиб, ёқимли бўй таратиб турган семиз кўкатлар қатор-қатор бўлиб ётиб қоларди. Ҳамма ёқдан тор қаторга сиқилишиб келаётган ўроқчилар гоҳ белларидаги тунука кружкаларини шиқирлатишиб, гоҳ бир-бирига урилган ўроқларини зингиллатишиб, гоҳ чалғиларини қайраётган қайроқларини тақирлатишиб, бир-бирларини қисташиб келарди.

Левин ҳамон бояги йигит билан чол ўртасида ўриб борар эди. Қўй терисидан қилинган нимча пўстинини кийиб олган чол боягидек ўйнаб-қулиб ўрар, ҳазиллашар, ўзини ҳали ҳам эркин тутар эди. Ўрмонда, кўкатлар ичида етилган кўзиқоринлар учрар, буларни чалғилар кесиб кетарди. Лекин чол ҳар сафар кўзиқоринни кўрганда эгилиб олиб қўйнига солар: «Кампирга совға» деб қўяр эди.

Хўл, нозик кўкатларни ўриш ҳар қанча осон бўлса ҳам, жарликнинг тик ён бағридан чиқиб-тушиш анча қийин эди. Лекин чол бундан тап тортмасди. Чалғини ҳамон боягидай силкитиб, каттакон чипта кавуш кийган оёқларини қаттиқ-қаттиқ босиб, майда қадамлар билан секин-секин тепага чиқиб борар, бутун бадани ва кўйлагидан пастга осилиб тушган қорни селкиллаб турар, йўлида битта ҳам кўкатни, битта ҳам қўзиқоринни қолдирмай, мужиклар билан ҳам, Левин билан ҳам ҳазиллашишини қўймас эди. Левин унинг орқасидан борар, чолни ўроқсиз ҳам чиқиш қийин бўлган шундай тик тепага чиқаётганда йиқилиб тушмасайди, деб кўрқар эди, лекин чол бемалол чиқиб борар, ишини ҳам қилар эди. Левин чолни алақандай ташқи бир куч ҳаракатга келтираётганини ҳис қиларди.

VI

Мишкин Верхдаги пичанларни ўриб бўлишди, сўнгги қаторни охирига етказишди, кафтанларини кийишиб, шоду хуррам бўлиб уйларига қайтишди. Левин отига минди-да, мужиклар билан юраги ачишиб хайрлашгандан сўнг уйга жўнаб кетди. У тепадан орқасига қайрилиб қаради, мужиклар пастдан кўтарила бошлаган туман ичида кўринмасди, фақат хушчақчақ йўфон овозлар, кулгилар, бир-бирига тегиб кетган чалғиларнинг жарангигина эшитиларди.

Сергей Иванович алақачон тушлик овқатини еб бўлиб, ўз бўлмасида лимон ва муз солинган сув ичиб, почтадан ҳозиргина олинган газеталар билан журналларни ўқиб ўтирганда, сочлари тердан пешонасига ёпишган, тўзғинган кўйлагининг орқаси билан кўкраги қорайиб, ивиб кетган Левин чақчақ

уриб кириб келди. У кеча акаси билан ўзи ўртасида ўтган нохуш гапни бутунлай унутиб:

– Қойил, бутун пичанни ўриб ташладик! Қандай ажойиб, қандай ҳайрон қоладиган иш бўлди-я! Хуш, ўзинг қандай ўтирдинг? – деди.

– Вой шўрим! Кепатангни қара! – деди Сергей Иванович, дастлаб укасига норози бир назар билан қараб. – Эй, эшикни ёп, эшикни! – деб қичқирди. – Камида ўнтасини киргиздинг-да.

Сергей Иванович пашшани кўрса жини қуришарди, шунинг учун бўлмасининг деразасини фақат кечаларигина очиб, эшикни маҳкам ёпиб юрарди.

– Ўлай агар, битта ҳам киргани йўқ. Киргизган бўлсам, ўзим тутаман. Қандай маза қилганимни айтсам, ишонмайсан! Ўзинг қандай ўтирдинг?

– Яхши. Менга қара, наҳотки кун бўйи пичан ўрдинг, а? Чамамда, қорнинг очиб, бўларингча бўлгандирсан. Кузьма овқатингни тайёрлаб қўйди.

– Йўқ, ҳеч овқат егим йўқ. Ўша ерда овқат қилдим. Энди чиқиб ювиниб олай.

Сергей Иванович калласини тебратиб туриб укасига:

– Чиқа қол, чиқа қол, ҳозир мен ҳам орқангдан бораман, – деди. Кейин кулимсираб: – Бор тезроқ, – деб илова қилди-да, китобларини йиғиб, ўзи ҳам чиқишга тайёрланди. Унинг ҳозир бирдан кўнгли равшан тортиб, укасидан айрилгиси келмай қолди. – Айтгандек, ёмғир ёққанда қаерда жон сақладинг?

– Қанақа ёмғир? Бир оз томчилаб ўтди, холос. Ҳозир ювиниб келаман. Демак, яхши ўтирдим дегин? Жуда соз бўлибди-да, – деди-ю кийингани чиқиб кетди.

Беш дақиқадан кейин ака-ука емакхонада топишди. Левин, гарчи овқат егиси йўқдек туюлса ҳам, Кузьмани хафа қилмаслик учун дастурхон ёнига ўтирди-ю, овқатни ея бошлаганда, овқат жуда

ҳам ширин татиб кетди. Сергей Иванович унга жилмайиб қараб турарди.

Кейин бирдан:

– Ҳа-я, сенга хат бор, – деди. – Кузьма, барака топкур, пастдан олиб чиқ. Эшикни ёпиш эсингдан чиқмасин.

Хат Облонскийдан келган эди. Левин овозини чиқариб ўқиди. Облонский Петербургдан: «Доллидан хат олдим, у ҳозир Ергушовода, ишлари яхши эмас эмиш. Жон орайни, бориб, маслаҳатларинг билан ёрдам бермасанг бўлмайди, сен ахир ҳамма нарсани биласан. Борсанг, Долли жуда хурсанд бўлади. Ёлғиз қолди, бечора. Қайнанам бирга кетган одамлари билан ҳалигача чет элда», деб ёзган эди.

– Жуда соз! Албатта бориб келаман, – деди Левин. – Хоҳласанг, бирга борамиз. Жуда яхши хотин-да, тўғримми?

– Турадиган жойлари узоқми бу ердан?

– Ўттиз чақиримча келар. Йўқ, қирқ чақирим келиб қолса ҳам ажаб эмас. Лекин йўл кафтдай. Яхши ўйнаб келамиз.

Сергей Иванович ҳамон жилмайиб:

– Жуда хурсандман, – деб қўйди.

Укасининг чеҳрасини кўриб, жуда вақтичор бўлиб кетган эди.

Сергей Иванович укасининг ликобча устига энгашган, офтобдан куйган қизил-қўнрир юзига тикилиб туриб:

– Иштаҳанг чакки эмас! – деди.

– Чакки эмас ҳам галми, карнай! Бунақанги ишнинг ҳар қанақа бемаъни тажангликларга даво эканлигини айтсам, ишонмайсан-да. Мен медицинани Arbeit – scug⁵⁶ деган янги атама билан бойитмоқчиман.

⁵⁶ Мехнат давоси (нем.).

– Лекин сенга бунинг зарурати йўқ бўлса керак, дейман.

– Ҳа, фақат ҳар хил асабий касалларга.

– Рост, буни қўлаб кўриш керак. Ҳа, айтгандек, сенинг олдинга, пичанзорга бормоқчи бўлдим-у, лекин иссиқ шундай забтига олиб бердики, ўрмондан нарёғига ўтолмадим. Ўша ерда бир оз ўтириб, ўрмон орқали қишлоққа ўтдим-да, энаганни кўриб, мужикларнинг сенга қандай қарашини суриштирдим. Гапининг мазмунидан, мужиклар бу ишингни маъқул кўришмаган кўринади. Энаган: «Хўжайин қиладиган иш эмас бу», деди. Умуман, назаримда, уларнинг «хўжайин иши» деб атаган нарсаларида халқнинг ўзига хос бир тушунчаси бор кўринади. Шу сабабадан ҳам, хўжайинларнинг улар тушунчасидаги доирадан чиқиб кетишлари ақлларига сифмайди.

– Эҳтимол шундайдир, лекин бу иш одамга шунақаям ажойиб завқ берадики, мен бунақасини умрим бино бўлиб кўрган эмасман. Бунинг ҳеч қандай ёмон жойи ҳам йўқ. Шундай эмасми? – деди Левин. – Нима ҳам қилдим, агар уларга ёқмаган бўлса. Лекин, назаримда, бунинг ҳеч қандай айби йўқ. А?

Сергей Иванович сўзини давом қилдириб:

– Умуман, бугунги кунингдан жуда хурсанд кўри-насан, – деди.

– Топдинг. Бутун пичанзорни ўриб ташладик. Яна қандайин бир чол билан танишиб олдим дегин? Унинг қандай ажойиб инсон эканлигини кўз олдинга келтиролмайсан!

– Бўпти, бугунги кунингдан шунақа хурсанд бўлибсан. Мен ҳам. Аввало, иккита шахмат масаласини ечдим, бири жуда ҳам аломат – пиёда бошлаб беради. Сенга ҳам кўрсатаман. Кейин кеча икковимизнинг ўртамизда ўтган гапни ўйладим.

Левин овқатдан сўнг ҳузур қилиб кўзларини қисди, бир неча бор нафасини пуфлаб чиқарди-да, кечаги гапнинг қандай гап эканлигини сира ҳам эсига келтиролмасдан:

– Лаббай? Кечаги гапни? – деб сўради.

– Назаримда, қисман сен ҳақ кўринасан. Фикрларимиздаги қарама-қаршилик шундан иборат эдики, сен ҳаракатга келтирувчи куч деб шахсий манфаатни қўйдинг, мен бўлсам маърифатнинг маълум поғонасида турган ҳар бир кишида умумий бахту саодат манфаати бўлиши керак, деган фикрдаман. Фаолиятни моддий манфаат асосига қурилган бўлиши маъқул дейиш билан, эҳтимол, сен ҳақдирсан. Французлар айтганидек, сен умуман *prime-sautiere*⁵⁷ одамсан; сенга эҳтиросли қизғин фаолият керак ёки ҳеч нарса керак эмас.

Левин акасининг сўзларини эшитса ҳам, лекин ҳеч нимага тушунмас, тушунгиси ҳам келмас эди. У фақат, акам гапига қулоқ солмаётганимни фош қилиб қўядиган биронта савол бериб қўймасайди, деб кўрқарди, холос.

Сергей Иванович укасини елкасидан туртиб:

– Шунақа, оғайни, – деди.

– Албатта. Менда нима айб! Мен ўз фикримни ўтказаман деб тираниб туриб олганим йўқ-ку, – деб жавоб берди Левин, айбини бўйнига олган болаларникига ўхшаш бир жилмайиш билан. «Нима тўғрисида гап талашган эдик-а? – деб ўйлади у. – Албатта, мен ҳам ҳақман, у ҳам ҳақ, вассалом. Фақат ҳозир конторага бориб, керакли топшириқларни бериш керак». Левин керишиб, кулимсираб туриб ўрнидан кўзралди.

Сергей Иванович ҳам кулимсиради.

Сергей Иванович қувват ва тароват барқ уриб турган укасидан ажраб қолгиси келмай:

⁵⁷ Бирдан ғайратга кириб ишга киришадиган (франц.).

– Бир оз айланиб келгинг келса, бирга чиқайлик,
– деди. – Юр, ишинг бўлса конторага ҳам кириб
чиқамиз.

– Э, буни қара! – деб Левин шундай шанғиллаб
гапирдики, Сергей Иванович қўрқиб кетди.

– Нима гап, нима бўлди?

Левин пешонасига уриб:

– Агафья Михайловнанинг қўли нима бўлди? –
деди. – Бутунлай эсимдан чиқибди-я!

– Бугун анча тузук.

– Шундай бўлса ҳам, бирров кириб чиқмасам
бўлмайди. Сен шляпангни кийиб бўлгунингча қай-
таман.

Ана шундан кейин Левин пошналарини тўқилла-
тиб зинапоядан пастга югуриб тушиб кетди.

VII

Степан Аркадьич, гарчи бирор идорада хизмат
қилмаган кишилар учун тушунараи бўлмаса ҳам, бар-
ча хизматчилар учун тушунараи, уларга маълум бўл-
ган табиий, энг зарурий вазифа билан (бу вазифани
адо этмай туриб хизмат қилиш мумкин эмас эди),
яъни ўзининг борлигини министрликка эслатиб қў-
йиш мақсади билан Петербургга келди. Бу вазифа-
ни ўташ мақсадида уйдаги пулларининг қарийб ҳам-
масини олиб, пойгалаар ва чорбоғларда вақтини чор
қилиб юрган кезларда. Долли, уй харажатини иложи
борича камайтириш учун, болалари билан қишлоққа
кўчиб чиққан эди. У ўзининг маҳрига тушган Ер тушо-
во қишлоғига кўчиб келди. Степан Аркадьич жаҳор-
да келиб шу қишлоқдаги ўрмонни сотиб кетган эди.
Ергушово Левинга қарашли Покровское қишлоғидан
эманк чақиримлик масофада эди.

Ергушоводаги эски, катта уй қачонлари бузиб
ташланган, ёндаги кичкина уйни эса князнинг ўзи

яхшилаб тузатиб кенгайтириб қўйган эди. Бу кичкина уй, ҳамма чорбоғлардаги шунақа уйлар сингари, кун юриш томонга қараган, ёни билан катта хиёбонга қилиб солинган бўлса ҳам, Доллининг қизалоқлик маҳалида, яъни бундан йигирма йилча олдин анча кенг, анча қулай эди. Лекин бу уй ҳам ҳозир эскириб, чириб қолган эди. Степан Аркадьич баҳорда ўрмонни сотгани келганда, Доли уйни текшириб, ками-қўстини тузаттириб қўйишни сўраган эди. Ҳамма гуноҳкор эрлар сингари, хотинига жуда ҳам ғамхўр бўлиб қолган Степан Аркадьич уйни ўзи келиб текширди-да, ўз фаҳмича, зарур бўлган нарсаларнинг ҳаммасини қилишни топширди. Унинг фаҳмича, мебелларни янги-дан қоплатиш, эшик ва деразаларга пардалар осиш, боғни тозалаш, ҳовуз бўйига қўприк қилиш, гуллар экиш керак эди, лекин у бошқа қўп зарур нарсаларни эсидан чиқариб қўйди, бу нарсаларнинг етишмагани орқасида Дарья Александровна кейинча ёмон қийналиб қолди.

Степан Аркадьич меҳрибон ота, ғамхўр эр бўлишга ҳар қанча уринса ҳамки, хотини борлигини, болалари борлигини ҳеч бир эсда сақлаб қололмас эди. У такасалтанг дидли киши эди, ҳамма нарсага ҳам шу кўз билан қарарди. У Москвага қайтиб келгандан сўнг, ҳамма нарсанинг тахт, уйи эса худди қўғирчоқдек бўлганини хотинига зўр ғурур билан эълон қилиб, ўша ерга кўчиб чиқишни маслаҳат кўрди. Хотинининг қишлоққа кўчиб чиқиши Степан Аркадьич учун ҳар жиҳатдан маъқул эди: болалари соғ бўлади, уй харажатлари кам бўлади, ўзининг юриш-туриши ҳам бемалол бўлади. Дарья Александровна эса ёз фаслида қишлоққа кўчиб чиқишнинг болалар учун, айниқса қизилча касалидан кейин ўзига келолмаётган қизи учун, ниҳоят, бачкана ҳўрликлардан, уни безор қилган ўтинфуруш, балиқфуруш, вофурушга бўлган майда қарзларидан қутулиш учун зарур деб ҳисобларди.

Иннайкейин, қишлоққа кўчиб чиқишнинг унга ёқиб тушган яна бошқа томони ҳам бор эдики, у ёз ўртала-рида чет элдан қайтиб келиши ва докторларнинг топ-шириғи билан тез-тез чўмилиб туриши керак бўлган сингиси Китини ҳам қишлоққа кўчириб олиб келиш орзусида эди. Кити маъдан сувларидан ёзган хатида: «Икковимиз учун ҳам болалик хотиралари билан тў-либ-тошган Ергушовода ёзни сен билан бирга ўтка-зишдан бошқа орзум йўқ», деган эди.

Дастлабки пайтларда қишлоқ ҳаёти Доллига жуда оғир бўлди. Болалик чоғларида қишлоққа келиб ту-рар эди, унда қишлоқ шаҳар бемазагарчиликларидан кутқазадиган, гарчи чиройли бўлмаса ҳам (Долли бун-га кўнар эди), ҳамма нарса арзон, ҳамма нарса қулай, ҳамма нарса бор, ҳамма нарсани топиш мумкин, бо-лалар учун ҳам яхши жой деган тасаввур ҳосил бўл-ган эди. Лекин ҳозир қишлоққа рўзғор боши бўлиб келди-ю, бу нарсаларнинг ўзи ўйлаганига сира ҳам ўхшамаганлигини кўрди.

Келган кунларининг эртасига бирам жала қуйиб бердики, кечаси йўлак билан болалар хонасидан чакка ўтиб кетди, шундан кейин болаларнинг кара-вотчаларини меҳмонхонага чиқариб қўйишга маж-бур бўлди. Хизматкорлар турадиган жойда ошпаз хотинлар йўқ эди; молбоқарнинг сўзига қараганда, тўққизта сигирдан баъзилари қисир қолибди, баъ-зилари биринчи туққан, баъзилари, қариб, баъзи-ларининг елини қотиб қолган экан, болалар учун ҳам на ёғ бор ва на сут. Тухум эса дорига ҳам то-пилмасди. Сотволишга товуқ йўқ, этини пай босиб кетган қари, қотма хўрозларнигина қовуриб бери-шарди. Полларни ювдиришга биронта аёл ҳам то-либ бўлмасди – ҳаммаси картошка чопиш билан банд. Аравага тушиб саёҳат қилиб ҳам бўлмайди, чунки от битта, у ҳам бўлса аравага кирмайди. Чў-миладиган жой йўқ, чунки анҳор бўйларини моллар

босиб, ифлос қилиб ташлаган, бунинг устига кўча томон очик, ҳатто пиёда сайрга ҳам чиқиб бўлмайди, чунки моллар йиқилган тўсиқ-девордан тўғри боққа кириб келишаверади, булар ичида жуда хунук бўкирадиган буқа бор эди, афтидан, сузонричга ўхшарди. Кийим сақланадиган жавонлар йўқ эди. Борлари бўлса ёпилмас, бир амаллаб ёпганингда ҳам ёнидан ўтсанг очилиб кетаверарди. Дегчалар ҳам, оташкураклар ҳам йўқ, кирхонада қозон йўқ, хизматкор қизлар турадиган уйда дазмол тахтаси ҳам йўқ.

Дарья Александровна, ўзининг нуқтаи назарича, бу даҳшатли фалокатга йўлиққандан кейин, дастлабки пайтларда дам олиш ўрнига азоб ичида қолди: кучининг борича ҳаракат қилса ҳам, бу қийин аҳволдан қутулишнинг иложи йўқлигини сезиб, кўзига келган ёшларини зўрра-зўрра тутиб қоларди. Степан Аркадьич чиройли ҳусни ва одобли муомаласи учун эшикбонликдан приказчиликка кўтарган собиқ вахмистр эса бошига фалокат тушган Дарья Александровнага жони ачимамай, ҳурмат билан: «Ҳеч нима қилиб бўлмайди, булар шунақа ёмон одамлар», деярдий-ю, ёрдам қилмасди.

Аҳвол ниҳоятда танг эди. Лекин Облонскийларнинг уйида ҳам, ҳамма оилали уйлардаги сингари, кўзга унча чалинмайдиган, лекин ниҳоятда муҳим, фойдали бир шахс бор эди, бу – Матрёна Филимоновна эди. У бекасини юпатиб, ҳамма нарса ўнгланиб кетади, деяр (бу сўзни Матвей Матрёна Филимоновнадан ўрганиб олган эди), ўзи эса шошилмасдан, ҳовлиқмасдан ҳаракат қиларди.

Долли дарҳол приказчиқнинг хотини билан топишди-да, биринчи кундаёқ бу эру хотин билан бирга акация тагида чой ичиб ўтириб, ҳамма ишлар тўғрисида гаплашиб олди. Кўп ўтмай акациялар тагида Матрёна Филимоновнанинг «клуби» таш-

кил топди, приказчикнинг хотинидан, оқсоқолдан ва контора ходимидан иборат бўлган бу ташкилот орқали турмушдаги баъзи қийинчиликлар аста-секин барҳам топиб, бир ҳафтадан кейин ҳақиқатан ҳам ҳамма иш ўнгланиб кетди. Том тузатилди, оқсоқолнинг қудаси ошпазликка келтирилди, товуқлар сотиб олинди, сигирлар сут бера бошлади, боғ деворини шохлар билан тўсишди, дурадгор болаларга сирғанадиган жой қилиб берди, жовонларга илгак қилинди, энди уларнинг эшиги ўзича очилмайдиган бўлди, дазмол тахтаси ясалди, бунинг бир учини курси суйанчигига, иккинчи учини паст жавонга қўйиб баҳузур дазмоллаш мумкин бўлди, хизматкор қизлар хонасида дазмол ҳиди анқий бошлади.

Матрёна Филимоновна дазмол тахтасига ишора қилиб:

– Ана, бу ҳам бўлди! Ҳадеб куюётган эдингиз, – деди.

Атрофига бордон тўсиб, чўмиладиган жой ҳам қилинди. Лили чўмила бошлади. Шундай қилиб, Дарья Александровнанинг орзуси қисман бўлса ҳам ушалди: қишлоқдаги ҳаёти бирмунча серташвиш бўлса ҳамки, йўлга тушиб кетди. Лекин Дарья Александровна олтига боласи билан тиниб-тинчиб кетолмасди. Болаларнинг бири оғриб қолди, иккинчиси ҳам оғриши мумкин эди, учинчисига бирон нарса етишмас, тўртинчиси ёмон қилиқ чиқара бошлади, ҳоказо ва ҳоказо. Ҳавонинг очиқ келган кунлари жуда-жуда кам бўларди. Лекин бу иш ва ташвишлар Дарья Александровна учун бирдан-бир бахт эди. Агар шу нарсалар бўлмаса ўзини яхши кўрмайдиган эри ҳақидаги фикрлар билан юраги тарс ёрилиб кетарди. Лекин бундан ташқари, болаларнинг касал бўлиши эҳтимол, хасталиклар, болаларнинг ёмон қилиқ орттириши она учун нақадар оғир бир даҳшат бўлмасин, болалар уни оз-моз хурсанд қилиб, дардига малҳам бўлардилар. Бу қувончлар

шу қадар кичик, арзимас эдики, қум ичида кўринмаган тиллага ўхшарди, кайфи бузилган кезларида эса қайғудан, яъни қумдан бошқа ҳеч нимани кўрмас эди, аммо фақат қувончини, фақат олтиннигина кўрган бахтли кезлари ҳам бўларди.

Энди бу хилват қишлоқда, тез-тез шодлик гаштини сура бошлади. У кўпинча болаларига қараб туриб, она бўлгани учунгина болаларини ҳаддан ташқари яхши кўргани ёлғон эканига ўзини ишонтириш учун қўлидан келган ҳаракатини қиларди, лекин болаларининг яхшилигини, олтови олти хил бўлса ҳам, бундай болалар камдан-кам бўлишини кўнганда таъкидлаб, болалари билан ўзини бахтиёр ҳис қилар, улар билан фахрланар эди.

VIII

Долли қишлоқдаги чатоқликлар тўррисида эрига шикоят қилиб ёзган хатига май ойининг охирида, аҳвол озми-кўпми ўнгланиб кетганда жавоб олди. У ҳамма нарсани назар-эътиборга ололмагани учун узр сўраб, иложи топилди дегунча қишлоққа етиб келишга ваъда қилган эди. Аммо иложи топилавермади шекилли, Дарья Александровна июнь бошигача қишлоқда ўзи ёлғиз турди.

Авлиё Петр байрамида, якшанба хуни, Дарья Александровна ҳамма болаларига табаррук сув сепдириш учун уларни черковга олиб борди. Дарья Александровна сингиси, онаси, дўст-дўгоналари билан чин кўнғилдан қилган суҳбатлари, фалсафий мусоҳабаларида ўзининг динга муносабатидаги эркин мулоҳазалари билан уларни кўпинча таажужубда қолдирарди. Унда дин ҳақида ўзига хос таажужуб бир тушунча бор эди. У бир одам ўлгандан кейин унинг руҳи бошқа жониворга ўтишига ишонар, черков ақидаларини парвойига келтирмай, фақат шу

тушунчасигагина эътиқод қиларди, лекин оилада эса фақат ибрат бўлиш учунгина эмас, балки чин қалбдан – черков талабларининг ҳаммасини бажарар, шунинг учун болаларининг бир йилчадан бери табаррук сув сочимида бўлмаганликларидан хавотир тортиб келарди; мана энди ёзда Матрёна Филимоновнанинг қўлаб-қувватлаши билан болаларини черковга олиб боришга қарор қилди.

Дарья Александровна болаларини қандай қилин-тириш хусусида бир неча кун олдин ўйлаб қўйган эди. Янги қўйлақлар тиктирди, эскиларини бузиб тузаттирди, ювдирди, баҳяларини сўктириб, узайтирди, тугмалар қадатди, ленталарни тайёрлаб қўйди. Инглиз хоним Таняга тика бошлаган қўйлақ Дарья Александровнанинг кайфиятини ёмон бузди. Инглиз хоним қўйлақни бошқатдан тикаётиб, енгни ўрнига эмас, қийшиқ ўрнатиб қўйди – шу билан қўйлақни расво қилди. Танянинг сакалари қисилиб қолди, буни кўриб онанинг юраги ачишди. Лекин Матрёна Филимоновна яхшиямки чок солиб, қанот қилиш кераклигини айтиб қолди. Иш ўнгланди-ю, лекин инглиз хоним билан жанжал чиқишига оз қолди. Ҳар ҳолда, эрталабгача ҳамма нарса тайёр бўлди; попдан ибодатни бошламай туриш тўғрисида илтимос қилинган муддатгача, яъни эрталаб соат тўққизларга бориб, башанг кийинган, чехралари чарақлаган болалар эшик ёнидаги коляска олдида оналарининг чиқишини кутиб турарди.

Коляскага Матрёна Филимоновнанинг топшириги билан қорабайир ўрнига приказчикнинг кўнғир отини қўшган эдилар; Дарья Александровна пардоз-андозн билан бир оз кечикиб, оқ дока қўйлақда чиқди-ю, аравага ўтирди.

Дарья Александровна диққат билан, ҳаяжон билан тараниб-кийинди. Илгарилари ўзи учун, хусусини очини, бошқаларга ёқиш учун ўзига зеб берарди;

ёши улғайган сари, ясаниш-тусаниш ўзига ёқмай борди, у хунуклашиб кетганини кўра бошлаган эди. Лекин бугун яна шукуҳ ва ҳаяжон билан кийинди. Бугун у ўзи учун, ўзининг хуснини очиш учун эмас, балки, бу ажойиб болаларнинг онаси бўлгани сабабли, умумий таассуротга зарар етказмаслик учун кийинди. Сўнгги марта ойнага қараб, ўздан мамнун бўлди, чунки кўриниши яхши эди. Лекин балларга борганда яхши кўринишни истаганидек яхши бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда, ҳозир назарда тутган мақсади учун яхши эди.

Черковда мужиклар, қоровулар ва уларнинг хотинларидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Лекин Дарья Александровна болаларига, ўзига ҳам, ҳамманинг ҳаваси келганлигини кўрди ёки шундай туюлди. Болалари башанг кийимларида гўзал, ажойиб бўлибгина қолмай, ўзларини тутиш-туришларида ҳам ширин-дилбар эдилар. Тўғри, Алёша унча яхши турмади; эгнидаги курткасини кўриш учун ҳадеб калласини орқасига қайириб қарайверарди, шундай бўлса ҳам ширин, кўзга жуда яқин эди. Тая катта қизлардай укаларига қараб турарди. Лекин кичик қизи Лили ҳамма нарсага соддадиллик билан ажабланиб қарар, шу қилиги билан дилбар кўринарди, бошига табаррук сув сочилгандан кейин: «Please, some more»⁵⁸ деганда, жилмаймасдан туриб бўлмас эди.

Болалар уйга қайтишда, алақандай тантанали бир маросим бўлганлигини ҳис қилиб, ювош бўлиб қолишди.

Уйда ҳам ҳамма нарса кўнгилдагидек бораётган эди, лекин нонушта маҳалида Гриша хуштак чалди-ю, ҳамма ишни бузди-қўйди, буниси ҳам майли-я, инглиз мураббиясининг гапига кирмагани жуда ёмон бўлди, натижада ширин пирогдан

⁵⁸ Яна бир оз марҳамат (ингл.).

махрум қилинди. Дарья Александровна шу ерда бўлса, бундай кунда жазога йўл қўймаган бўлув эди, лекин мураббиянинг ёнини олмасдан бўлмасди, шунинг учун Гришага ширин пирог берилмайди деган қарорни қувватлади. Бу ҳол умумий шоду хуррамликка андак шикаст етказди.

Гриша бўлса Николинъка ҳам ҳуштак чалганини, лекин унга жазо беришмаганини айтиб йиғлади. «Менга пирог беришмагани учун йиғлаётганим йўқ, – менга бари бир, – лекин нотўғри жазо беришгани учун йиғлаяпман», деди. Буни эшитиб, Дарья Александровнанинг юраги эзилиб кетди. У Гришанинг гуноҳини кечириш тўғрисида гаплашиш учун мураббиянинг ёнига жўнади. Лекин залдан ўтиб бораётганда шундай бир манзарага дуч келдики, юраги бирдан қувончга тўлди, кўзларига ихтиёрсиз ёш келди, жинояткорни ўзи кечириб қўя қолди.

Жазоланган Гриша зал бурчагидаги дераза тагида турар, ёнида эса Таня бор эди. Таня қўғирчоғини боқиш баҳонаси билан инглиз мураббиясидан ўзининг пирогини ётовига олиб кириб кетишга ижозат сўрабди-ю, у ёққа олиб кириш ўрнига, укасига олиб келибди. Гриша ноҳақ берилган жазодан ҳамон йиғлаб туриб, опаси келтирган пирогни еяр, йиғи аралаш: «Ўзинг ҳам, бирга еяйлик... бирга», деяв эди.

Гришага ачингани аввал Танянинг ўзига ҳам таъсир қила бошлади, кейин савоб иш қилаётганини ўйлаб, кўзларига ёш олди, шундай бўлса ҳам, ўз ҳиссасини олишдан бош тортмади.

Оналарини кўриб олдин кўрқиб кетишди, кейин юзига қараб, ўзларининг яхши иш қилганларини тушунишди-ю, кулиб юборишди, пирог тўла оғизларини, жилмайиб турган лабларини енглари билан артиб, кўз ёшларини, мурабболарини юзларига сурта бошлашди.

– Вой ўлмасам! Янги кўйлаг-а! Таня! Гриша! – онаси тоза кўйлақларни сақлаб қолиш учун шундай деб қичқирса ҳам, кўзларида қувонч ёшлари кўринар, жилмаяр, кулимсираар эди.

Янги кўйлақлар ечтирилди, қизларга блузка, ўғил болаларга эса эски кўйлақлар кийдирилди-да, кўзиқорин териш ва чўмилиб келиш учун яна арава кўшдирилди; бу сафар ҳам, приказчикнинг жаҳлини чиқариб, қўнғир отни ўртага кўшишди. Бу хабар болалар бўлмасида шод-хуррамлик ва қийқириқлар билан қарши олинди, шовқин жўнаб кетгунларича ҳам босилмади.

Улар бир сават кўзиқорин йиғишди, Лили ҳатто оқ қайин кўзиқорини ҳам топиб келди. Илгарилари мисс Гуль топиб, Лилига кўрсатарди, ҳозир унинг ўзи каттакон бир оқ қайин кўзиқоринни топиб келди, ҳамма бирдан суюниб: «Лилия кўзиқорин топди!» деб қичқириб юборди.

Кейин анҳорга келишди, отларни оқ қайин остига қўйиб, ўзлари чўмилгани кетишди. Кучер Терентий, думлари билан сўналарни ҳайдаб турган отларни дарахтга боғлаб, ўзи сояда, кўкатлар устида чўзилиб, тамаки чекиб ётди. Анҳордан чўмилаётган болаларнинг қийқиришлари, чинқиришлари эшитилиб турди.

Болаларнинг ҳаммасига кўз-қулоқ бўлиш, шўх болаларни тийиш одамни анча овора қилса ҳам, бу пайпоқлар, иштончалар ва ҳар хил оёқларидан счилган пойабзалларни бир-бири билан адаштириб юбормаслик, уларни эсда олиб қолиш, ботинка ипларини ечиб, кейин боғлаш, тутмаларини чиқариб, кейин қадаш қанча қийин бўлса ҳам, чўмилишни ўзи яхши кўрадиган, болалари учун эса фойдали деб ҳисоблайдиган Дарья Александровна учун дунёда болалари билан бирга чўмилишдек роҳат йўқ эди. Унинг учун бу юмшоқ, бақалоқ оёқларга

пайпоқ кийгизишдан, бу яланғоч кичкинтойларни кўтариб келиб сувга чўктириб олишдан, уларнинг гоҳ суюниб, гоҳ қўрқиб чинқиришларини эшитишдан, кўзлари қинидан чиққудай бўлиб қўрқиб кетиб, яна кулиб, жиламайган, нафасини зўрға-зўрға олаётган бу дилбар болаларни, баданларидаги сувларни сочиб югуришган кичкина фаришталарни кўришдан ҳам каттароқ завқ йўқ эди.

Болаларнинг ярми кийиниб бўлганда, қаймоғи олинган сут учун хурмача кўтариб кетаётган, яса-ниб-тусаниб олган мужик аёллар анҳорга яқинлашиб, қўрқа-писа бир четда ўтиришди. Матрёна Филимоновна улардан биттасини чақириб, сувда ивиган чойшаб билан битта қўйлакчани қуритишга берди. Шунда Дарья Александровна аёлларни гапга солди. Улар олдин қўлларини оғизларига тутиб кулишса, берилган саволларга тушунмай туришса ҳам, тезда ўзларини қўлга олиб, гаплаша кетишди ва болаларига ҳаваслари келгани учун Дарья Александровна дарҳол ийиб кетди.

Улардан бири Таняга суқланиб қараб:

– Мунчаям чиройли қиз экан, худди қанддай оппоғ-а, – деди, калласини чайқатиб. – Лекин жуда озгин...

– Ҳа, касал бўлди.

Яна бир хотин Дарья Александровнанинг эмизикли чақалоғига ишора қилиб:

– Ие, бу азаматни ҳам чўмилтиришибди-да, – деган эди, Дарья Александровна фахрланиб:

– Йўқ, бу энди уч ойлик бўлди, – деди.

– Оббо сен-эй!

– Сенинг ҳам боланг борми?

– Тўртта болам бор эди, иккитаси қолди: бир ўғил, бир қиз. Шу рўзадан кейинги ойда сутдан чиқардим.

– Ёши қанчада?

– Икки ёшга тўлиб қолди.

– Нега мунча кеч чиқардинг?

– Бизда одат шунақа: уч рўза ўтиши керак...

Шундан кейин суҳбат Дарья Александровна учун гоят қизиқ мавзуга кўчди: қандай туғдинг? Бола нима билан оғриди? Эринг қаерда? Тез-тез келиб турадимми?

Дарья Александровнанинг мужик аёллардан ҳеч ажраб кетгиси келмай қолди, чунки улар билан гаплашиш ниҳоятда қизиқ эди, уларнинг манфаатлари ҳам худди ўзиники билан бир эди. Бу мужик аёллар Дарья Александровнанинг болалари кўплигига, уларнинг яхшилигига шу қадар ҳавас қилишардики, Дарья Александровна буни кўриб, терисига сирмай қувона бошлади. Ёш аёллардан бири ҳаммадан кейин кийина бошлаган инглиз хотиннинг учинчи юбкани кияётганини кўрди-ю: «Вой ўлмасам, пак-пакана бўйи бор, етти қават тўни бор, деганлари шу экан-у!» деб юборди, ҳамма шарақлаб кулди. Шу билан улар, бир ёқдан, кулгига сабаб бўлган ва бунга тушунмай қолган инглиз аёлни хафа қилишди-ю, иккинчи ёқдан, Дарья Александровнани ҳам анча кулдиришди.

IX

Дарья Александровна ҳаммаси чўмилган, сочлари ҳўл болалари ўртасида, бошида рўмол билан уйга етиб келганда, кучер:

– Бир барин келяпти, чамамда, Покровское қишлоқининг эгаси бўлса керак. – деди

Дарья Александровна олдинга чўзилиб қаради-ю, рўпарадан келаётган, кулранг шляпа ва кулранг пальтоли Левиннинг таниш киефасини кўриб, суюниб кетди. Левин ... кўрганда, у ҳамма вақт хурсанд бўларди. Ҳозир эса ўзининг дабдаба билан келаёт-

ганини кўришини билиб, яна ҳам кўпроқ қувониб кетди. Унинг олижаноблигини ҳеч ким Левинчалик билмас эди.

Левин уни кўрди-ю, худди хаёлида тасаввур қилган келажак оила ва ҳаёт манзараларидан бирини кўргандек бўлди.

– Жўжа очиб чиққан она товукнинг ўзисиз, Дарья Александровна.

Дарья Александровна унга қўлини узатиб:

– Келганингизга бирам хурсанд бўлдимки! – деди.

– Хурсанд бўласиз-у, хабар қилмайсиз. Ҳозир акам меникида турибди. Сизнинг бу ерда эканлигингизни Стиванинг хатидан билдим.

– Стиванинг хатидан? – деб Дарья Александровна ҳайрон бўлиб сўради.

– Ҳа, сизнинг бу ерга кўчиб келганингизни ёзиб: «Бирон масалада ёрдам беришингга рухсат этар, деб ўйлайман», дебди. – Левин шуни деб бирдан хижолат бўлди, гапдан тўхтаб, арава ёнида липа сурхларини узиб, тишлаб-туфлаб индамай борди. У, эри ёрдам бериши керак бўлган ишда бегона одамнинг қўмаклашиши Дарья Александровнага оғир ботар, деган хаёл билан хижолат торта бошлаган эди. Степан Аркадьичнинг оила ишларини бегона одамларга топшириш одати Дарья Александровнага ҳақиқатан ҳам ёқмас эди. Шунинг учун бунини Левин ҳам тушунаётганлигини дарҳол пайқади. Дарья Александровна Левинни ана шундай фаросати, ана шундай назокати учун ҳам яхши кўрарди.

– Тушундим, албатта, – деди Левин, – бу фақат мени кўргингиз келганинигина билдиради, хурсандман. Бу ёри ҳам борки, сиз шаҳар аёли бўлганингиз учун бу ер қандайдир ёввойи кўриниши мумкин, шу сабабли мабодо ёрдамим зарур бўлиб қолса, жоним билан хизматингизга тайёрман.

– Дастлабки кунларда анча ноқулайликлар бўлди, ҳозир эса қари энагам шарофати билан ҳамма ишлар тузалиб кетди, – деди Долли, Матрёна Филимоновнага ишора қилиб. Кампир гап ўзи устида кетаётганлигини фаҳмлаб, Левинга очиқ чеҳра билан дўстона кулимсираб боқарди. Матрёна Филимоновна Левиннинг Китига муносиб куёв эканлигини билар, иши ўнгидан келса эди, деб юрарди.

– Аравага чиқинг, биз бир оз жилишамиз, – деди у Левинга.

– Йўқ, пиёда бораман. Болалар, ким мен билан отдан ўзишга чопишади?

Болалар Левинни жуда кам билишарди, қачон кўрганлари ҳам эсларида қолмаган эди, шундай бўлса ҳам, улар Левинга, ўзларини сохта кўрсатган катта кишиларни кўрганда болалар юрагида уйғонадиган ғалати тортиниш, жирканиш ҳисси билан қарашмас эди. (Бундай қараганлари учун кўпинча уларнинг бошида калтак синарди). Ҳар қандай нарсада қилинган сохталик энг ақлли, энг зеҳли одамни алдаши мумкин, лекин сохталик ҳар қанча яшириб-беркитилган бўлмасин, уни энг тўпос бола ҳам билиб олади, билгандан кейин эса ундан жирканади. Левинда ҳар қанча камчилик бўлса бордир, лекин сохталикдан заррача ҳам асар йўқ эди, шунинг учун болалар оналарининг юзида дўстлик ифодасини кўриб, унга шундай муносабатда бўлдилар. Левиннинг таклифи билан болалардан иккита каттаси аравадан сакраб тушди-да, энагалари билан, мисс Гуль билан, оналари билан қандай тортинмай чопишса, у билан ҳам шундай бемалол чопишиб кетди. Лили Левинга қараб талпинган эди, онаси унга узатди, Левин Лилини елкасига ўтқазиб олиб, бирга чопиб кетди.

– Қўрқмаиғ, қўрқманг, Дарья Александровна! – деярдди у хушвақтлигидан жилмайиб. – Қоқинмайман, тушириб юбормайман.

Дарья Александровна унинг чаққон, кучли, эҳтиётли ва жиддий ҳаракатларини кўриб, кўнгли тинчиди-ю, унга қараб қаҳ-қаҳ уриб кула бошлади.

Левин шу ерда, болалар ёнида, ўзи ҳурмат қиладиган Дарья Александровна ҳузурда болаларча қувониб, яйраб-яшнаб кетди, бу хушчақчақликни Дарья Александровна жуда ҳам яхши кўрарди. У болалар билан югуришиб, уларни гимнастикага ўргатар, яхши билмаган инглизча сўзлари билан мисс Гулни қулдирар, қишлоқдаги ишларидан Дарья Александровнага сўзлаб борарди.

Тушликдан сўнг Дарья Александровна у билан балконда холи қолиб Китидан гап очди.

– Хабарингиз борми? Кити келиб, ёзни шу ерда ўтказиб кетмоқчи.

– Ростдан-а? – деди у бирдан ҳовлиқиб, кейин гапни бошқа ёққа айлантириб юборди. – Нима қилай, сигирларимдан иккитасини юборайми? Агар ҳисоб-китоб тўғри бўлсин десангиз, майли, виждонингиз қийналмаслиги учун, ойида беш сўмдан тўлаб турарсиз.

– Йўқ, раҳмат. Бу томонлар ҳал бўлган.

– Ундай бўлса, сигирларингизни кўраман, рухсат этсангиз, қандай боқишни ўргатиб қўяман. Ҳамма гап боқувда.

Шундан кейин Левин, гапни бошқа ёққа буриш учун, Дарья Александровнага сутчилик хўжалиги назариясини айтиб берди, унинг фикрича, сигир ем-хашакни сутга айлантириб берадиган бир машина эди, холос.

Левин бу нарсани гапириб турса ҳам, Кити ҳақидаги тафсилотни жуда ҳам билгиси келар, шу билан бирга бундан қўрқар эди. Не-не азоб билан қўлга киритган тинчлигининг бузилишидан даҳшатга тушарди.

Дарья Александровна малол келгандек қилиб:

– Тузуг-у, лекин бу нарсага биров қараб туриши керак-да, ким қарайди? – деб жавоб берди.

У Матрёна Филимоновна ёрдами билан рўзғорини шу қадар йўлга солиб юборган эдики, энди ўзгартиришга ҳеч раъйи йўқ эди. Бундан ташқари, Левиннинг қишлоқ хўжалиги ҳақидаги билимига ҳам ишонмасди. Сигир сут ясаб берадиган машина деган мулоҳазалари ҳам унга шубҳали кўринарди. Дарья Александровнанинг назарида, бу хил мулоҳазалар хўжаликнинг ривожига фақатгина халақит бериши мумкин эди. Унинг фикрича, бу осон нарса: фақат Матрёна Филимоновнанинг тайинланганлари қилинса, яъни Олақорин билан Оққулоққа кўпроқ ем-хашагу терт бериб турилса, ошпаз ювиндиларни кирчининг сигирига олиб кетиб қолмаса бўлгани эди. Ун, кўкат бериб боқиш тўғрисидаги гаплари эса дудмал, шубҳали гаплар. Ҳозир гапиргиси келиб турган асосий нарса бу эмас, Кити масаласи эди.

Ж

Ўртага тушган қисқагина ржимликдан сўнг, Дарья Александровна:

– Кити менга юборган хатида ҳозир танҳоликдан, осойишталикдан бошқа ҳеч нарсани хоҳламайман, деб ёзибди, – деди.

– Қалай, сорлиги яхшими? – деб сўради Левин юраги ўйнаб.

– Худога шукур, бутунлай тузалиб кетибди. Кўкрагида касал борлигига ҳеч ишонгим келмовди-я.

– О, жуда хурсандман! – деди Левин; Лекин бу сўзларни айтиб, унга жимгина қараб қолганда, Дарья Александровнага Левиннинг юзида қандайдир маънос, ожиз бир ифода кўрингандай бўлиб кетди.

Дарья Александровна меҳрибон, бир оз истехзолан табассуми билан жилмайиб туриб:

- Менга қаранг, Константин Дмитрич, - деди, - Китига нима учун аччиқ қиласиз?

- Менми? Ҳеч аччиқ қилмайман, - деди Левин.

- Йўқ, аччиқ қиласиз. Бўлмаса, Москвада экан-лигингизда нима учун бизникига ҳам, уларникига ҳам кирмадингиз?

- Дарья Александровна, - деди у кулоқларигача қизариб, - шундай зийрак хотинсиз-ку, пайқаманганингизга ҳайрон қоламан. Била туриб, менга ҳеч раҳм қилмасдан...

- Нимани биламан?

- Менинг турмуш қуриш тўғрисида таклиф қилганимни, лекин рад жавоби олганимни биласиз, - деди Левин; бир зумгина олдин Китига нисбатан юрагида қайнаб-тошган нозик ҳислар ўрнини кўрган ҳақорати учун валаёнга келган ғазаб ҳислари эгаллаб олди.

- Нима учун мени билади деб ўйлайсиз?

- Шунинг учунки, буни ҳамма билади.

- Сизнинг хатоингиз мана шунда; пайқаб юрган бўлсам ҳам, лекин билмас эдим.

- А! Бўлмаса, мана энди билдингиз.

- Мен фақат қандайдир бир ҳодиса бўлганини, нимадир унга қаттиқ азоб бераётганлигини фаҳмлаган эдим, ўзи бу ҳақда минбаъд гап очма деб илтимос қилган эди. Агарки менга айтмаган бўлса, демак, бошқа ҳеч кимга ҳам айтган эмас. Хўш, нима воқеа бўлган? Қани, айтинг-чи.

- Нима воқеа бўлганини сизга айтган эдим-ку.

- Қачон?

- Охирги марта сизларникига борганимда.

- Мен сизга айтсам, - деди Дарья Александровна, - бечорага жуда жоним ачийди, жуда ҳам. Сиз фақат иззати нафсингиз оғригани учун азоб тортасиз...

- Эҳтимол, - деди Левин, - лекин...

Долли унинг сўзини бўлиб қўйди.

– Лекин у бечорага жуда, жуда жоним ачийди. Энди ҳамма сирга тушундим.

– Энди мени кечирасиз-да, Дарья Александровна, – деди Левин, ўрнидан кўзгалиб. – Хайр! Яхши қолинг Дарья Александровна.

– Йўқ, тўхтанг, – деди у Левинни енгидан тутиб, – шошманг, пича ўтиринг.

Левин дафн қилинган деб ҳисоблаган умидининг қалбида яна бош кўтариб, ҳаракатга кела бошлаганини сезиб турса ҳам, ўтираётди:

– Жон Дарья Александровна, бу ҳақда гапирмайлик, барака топкур, – деди.

Дарья Александровна:

– Сизни яхши кўрмаганимда, – деди-ю, кўзларига ёш олди, – сизни билмаганимда, сизни танимаганимда...

Ўлиб кетгандай туюлган ҳис аста-секин тирилиб, бош кўтара ва Левиннинг қалбини забт эта борди.

– Ҳа, энди ҳамма сирга тушундим, – деб Дарья Александровна сўзини давом эттирди. – Сиз бундай нарсаларга тушуна олмайсиз. Сиздай боши очиқ эркаклар, қиз танлаб юрган эркаклар кимни яхши кўришини ўзлари билади. Аммо куёв кутиб турган қизлар, аёллик, қизлик номуси тилларини боғлаб қўйган қизлар сиз эркакларни узоқдан кўришадиган-ю, сўзларингизга қараб иш кўришадиган, қизлар шундай нарсаларни ҳис этишадиган ва этиши мумкинки, нима дейишни билмай қолишадиган.

– Албатта, агар қалби ундамаса...

– Йўқ, қалби ундайди, лекин бу ёғини тушунинг: сиз эркаклар бирон қизни кўз остларингизга олсангиз, уйларига борасизлар, танишасизлар, хулқ-одобига қарайсизлар, пайт пойлайсизлар, яхши кўриш-кўрмасликларингизни аниқлайсизлар, яхши

кўрганликларингизга ишонганингиздан кейингина бирга турмуш қуришни таклиф қиласизлар...

– Йўқ, бу унча тўғри эмас.

– Муҳаббатингиз вояга етгандан ёки икки талабгорнинг биттаси тарози палласини босиб кетгандан кейин, таклиф қиласиз. Лекин қизнинг раъйини сўрашмайди. Ўзи таълаб олсин деб ташлаб қўйишди, қиз бечора бўлса қайси бирини танлашини билмайди. Фақат «ҳа» ё «йўқ» деб жавоб беради, холос.

Левин: «Ҳа, мен билан Вронскийни танлашга ўхшаш», деб ўйлади-ю, қалбида тирилган мурда яна ўлди, фақат қалбини чангаллаб қийнай бошлади.

– Дарья Александровна, – деди у, – кўйлакни ёки бошқа сотиб олинадиган нарсани шундай танлайдилар, лекин муҳаббатни эмас. Бир бор танладими, вассалом... яна бошқасини излаб юриш тўғри келмайди.

Дарья Александровна, ундаги бу ҳиснинг фақат аёлларгина биладиган бошқа бир ҳисга нисбатан пасткашлигидан ҳазар қилаётгандек:

– Ах, мағрурлик, бу мағрурлик курсин-да! – деди. – Сиз Китига ориз солган пайтингизда, у худди ўша аҳволда эди, жавоб бера олмасди. Унда иккиланиш бор эди. Сизни танлашни ҳам, Вронскийни танлашни ҳам билмай, иккиланиб юрган пайти эди. Уни ҳар кун кўриб турарди, сизни бўлса узоқ вақтлардан бери кўрмаган эди. Фараз қилайлик, Кити каттароқ ёшда бўлса, масалан, унинг ўрнида мен бўлсам, иккиланишга ўрин қолмас эди. Вронский менга жуда бемаъни киши кўринарди, охири бемаъни бўлиб ҳам чиқди.

Левин Китининг жавобини эслади. У: йўқ, бўладиган гап эмас бу, деган эди...

– Дарья Александровна, – деди у қуруққина қилиб, – менга бўлган ишончингизнинг қадрига етман, албатта; лекин, фикримча, сиз хато қиласиз.

Ҳақманми ё ноҳақманми, лекин сизнинг нафратингизни қўзғатган ўша мағрурлик Катерина Александровна тўғрисида ўйлашга имкон бермайди, тушуняписизми, бунга ҳеч йўл қўймади.

– Мен бир нарсани эсингизга солиб қўяй: тушуняписизми, мен ўз болаларимдай яхши кўрадиган синглим ҳақида гапиряпман. У сизни яхши кўради, деяётганим йўқ, мен фақат ўша маҳалда берган жавоби ҳеч нарсани далолат қилмайди деб айтяпман, холос.

– Ҳайронман! – деди Левин ўрнидан сакраб туриб. – Жонимга қандай азоб бераётганингизни билсангиз эди! Чунончи, масалан, болангиз ўлиб қолди дейлик, бошқалар келиб: аттанг, ўлмаса ундай бўларди, бундай бўларди, ўлмаслиги ҳам мумкин эди, дейишса, сиз унақа одамлардан хурсанд бўлармидингиз! Йўқ, у ўлган, ўлган, ўлган...

Дарья Александровна Левиннинг ҳаяжон ичида эканига қарамай, маънос бир заҳарханда билан:

– Хўп қизиқ одамсиз-да, – деди. Кейин галини ўйланиб туриб давом қилди: – Ҳа, энди тушуняпман, кўзим энди очиляпти. Шундай қилиб, Кити келганда бизни йўқламай кўяр экансиз-да?

– Йўқ, келмайман. Албатта, Катерина Александровнани кўришдан қочиб эмас, лекин иложини топган жойимда мени кўриш дилсиёҳлигидан у кишини халос қилишга тиришаман.

– Жуда, жуда ҳам қизиқ одамсиз, – деб такрорлади Дарья Александровна, унинг юзига меҳр билан тикилиб туриб. – Хўп бўлмаса, бу ҳақда ориз очмаган бўла қолайлик. Нимага кирдинг, Таня? – Дарья Александровна қизининг кирганини кўриб, французчалаб сўради.

– Куракчам қаерда, ойи?

– Мен французчалаб гапиряпман, сен ҳам шундай жавоб бер.

Қизи ҳам французчалаб гапирмоқчи бўлди-ю, лекин куракчанинг французча номини эсидан чиқариб қўйган эди, онаси айтиб бергандан кейин, куракчасини қаердан топиш мумкинлигини француз тилида айтиб берди. Бу нарса ҳам Левинга хуш ёқмади.

Энди Дарья Александровнанинг уйидаги нарсалар ҳам, болалари ҳам Левиннинг кўзига аввалгидек жозибали кўринмади.

«Нима учун болалари билан французча гаплашадия? Бу нақадар ғайритабиий, қалбаки бир нарса! Болалари ҳам буни сезиб туришибди. Французчани ўргатишга ўргатади-ю, самимиятдан узоқлаштиради, холос», деб ўйланди, лекин у билмас эдики, Дарья Александровна бу нарса устида йигирма мартага ўйлаган, ва, оқибат, самимият зарарига бўлса ҳамки, болаларини шу йўлда тарбиялашга қарор қилиб қўйган.

– Ҳозир қаёққа ҳам борасиз-а? Ўтиринг.

Левин чой маҳалигача қолди, лекин вақтичоғлигидан асар ҳам қолмади, ўзини ўнрайсиз ҳис қила бошлади.

Левин чойдан сўнг даҳлизга чиқди-да, йўл тарадудини кўриш ҳақида буйруқ бериб, яна уйга қайтиб кирганда Дарья Александровна ҳаяжонланган, авзойи бузилган, кўзлари ёшланган эди. Левин даҳлизга чиқиб кетганда, Дарья Александровна учун шундай бир ҳодиса рўй бердики, натижада унинг бугунги бахти, болаларидан фахрланиши, ғурури бир зумда яксон бўлди. Гриша билан Тая тўп талашиб уришиб қолишди, Дарья Александровна чинқириқни эшитиб, болалар бўлмасига югуриб кирди-ю, даҳшатли бир манзара устидан чиқди. Тая Гришанинг сочини чангаллаб олган, жаҳлидан юзлари қаҳраи тус олган, Гриша эса Таянинг тўғри келган ерига мушт туширар эди. Буни кўрганда,

Дарья Александровнанинг ичида бир нима узилгандай бўлди. Гўё боши устига зулмат булутлари сузиб келарди: у шу қадар фахрланиб юрган болалари энг оддий, эл қатори болалар бўлибгина қолмай, балки ёмон, тарбияси бузуқ, қўпол, қилиқлари йиртқич ҳайвонларникига ўхшаган ёвуз болалар эканлигини англади.

Дарья Александровна ҳозир бошқа тўғриларда гапириш ва ўйлаш ҳолатида эмас эди, у ҳозир ўз бахтсизлигини Левинга айтиб беролмасдан туролмас эди.

Левин унинг куйиб-ёнаётганлигини кўриб турар, бу жанжал болаларнинг доғули эмаслигини, ҳамма болалар ҳам мушглашиши мумкинлигини айтиб, уни юпатишга тиришар эди. Левин тилида шундай деса ҳам, дилида: «Йўқ, мен болаларим билан нозланиб, французча гаплашмайман, лекин болаларим ҳам булардақа бўлмайди, фақат болаларни бузмаслик, расво қилмаслик керак, холос, ана унда болалар ажойиб бўлади. Ҳа, менинг болаларим сира ҳам буларга ўхшамайди», деб ўйларди.

У хайрлашиб жўнаб кетди, Дарья Александровна ҳам уни ортиқ тутиб турмади.

XI

Июль ойининг ўрталари эди. Опасининг Покровскоедан йигирма чақирим нарида бўлган қишлоғи оқсоқоли Левин олдига ишларнинг аҳволи ва ўрим-йигимнинг бориши ҳақида ҳисоб бергани келди. Опасининг мулкидан келадиган асосий даромад пичанзорлардан унарди.

Илгариги йилларда мужиклар пичанни ҳар деса тинасига йигирма сўмдан бериб ўриб келишарди. Левин мулкни ўз бошқармасига олгандан кейин, пичанзорларни текшириб кўриб, бу ҳақнинг оз-

лигини аниқлади-ю, десатинасига йигирма беш сўмдан нарх қўйди. Мужиклар бунга рози бўлишмади ва, Левиннинг гумонича, бошқа харидорларни ҳам йўлдан уришди. Ана шундан кейин Левин ўзи бориб, пичанзорнинг бир қисмини одам ёллаб, бир қисмини эса учдан бирга ўрдиришни буюрди. Опасининг мужиклари бу янги тартибга жону жаҳдлари билан қарши чиққан бўлишса ҳам, иш юришиб кетди ва биринчи йилдаёқ пичанзордан қарийб икки ҳисса ортиқ даромад олинди. Бурноғи йил ҳам, ўтган йили ҳам мужикларнинг норозилик қилишига қарамай, ўрим-йиғим яна ўша тартибда ўтди. Бу йил мужиклар ҳамма пичанни учдан бирга ўришган эди, мана энди оқсоқол ҳамма пичанларнинг йиғиштириб олинганлигини, ёғингарчиликдан кўрқиб, контора бошқисининг кўзида пичанларни тақсим қилганлигини, хўжайинга тегадиган пичанларни саккиз фарам қилиб қўйганлигини айтгани келган эди. Левин ўзининг «асосий пичанзордан қанча пичан олинди?» деган саволига берилган дудмал жавобдан, оқсоқолнинг сўрамай-нетмай пичанларни шошиб тақсим қилиб юборганидан, унинг гапи ва авзойидан бунда бир фирромлик борлигини сезиб, ўзи текшириб келишга қарор қилди.

Левин чоштгоҳда қишлоққа етиб келди-да, отини бир қари ошнасининг (бу чол акасини эмизган мужик аёлининг эри эди) эшиги олдига қўйиб, пичан тақсимотини сўроқлаб кўриш учун, чолнинг асаларилар сақланадиган ҳовлисига кирди. Сергап чол Парменич Левинни кўриб жуда суюнди, унга бутун хўжалигини кўрсатди. Асалариларни, бу йил уларнинг қанча кўпайганини оқизмай-томизмай айтиб берди, аммо Левиннинг пичан тўғрисидаги саволига истар-истамас дудмал жавоб қилди. Бу нарса Левинда тахминларининг тўғрилигини тасдиқлади. Шундан кейин пичанзорга бориб, фарамларни кўр-

ди. Ҳар бир ғарамда эллик аравачалик ҳам пичан йўқ эди. Левин мужикларнинг кирдикорларини фош қилиш учун пичан ташиётган араваларнинг ҳаммасини дарҳол чақиртириб, кўзи олдида бир ғарамни саройга ташиттирди. Ғарамдан атиги ўттиз икки аравагина пичан чиқди. Оқсоқол пичаннинг олдин юмшоқ бўлганлигини, кейин ғарамда босилиб қолганлигини, пичанлар ҳалол тақсим қилинганлигини айтиб қасам ичса ҳам, Левин сўзида маҳкам туриб, пичанни ўзининг буйруғисиз тақсим қилганлигини, шунинг учун ҳар бир ғарамни эллик арава пичан ўрнида қабул қилолмаслигини билдирди. Узоқ талашиб-тортишганларидан кейин, мужиклар бу ўн битта ғарамни эллик аравадан деб ўзлари оладиган, хўжайинга эса яна қўшимча пичан ажратиб берадиган бўлдилар. Бу талашиб-тортишув, пичан бўлишув можароси кечгача чўзилди. Пичан охиригача тақсим қилиб бўлингандан кейин, Левин бошқа ишларни контора ходимига топширди-да, ўзи устига тол новдаси санчиб белги қўйилган ғарам ёнида ўтириб, одамлар қайнаб-тошган пичанзорни томоша қила бошлади.

Унинг кўз ўнгида, анҳорнинг ботқоқ орқасидаги қайрилишида, ола-қуроқ кийимли мужик аёлларнинг чақчақ урган жарангдор товушлари эшитилди. Ҳадемай улар юмшоқ пичанларни кўкат ўсиб чиққан далага тўплай бошладилар. Аёллар орқасидан мужиклар айри билан юриб, хотинлар тўплаган пичанларни ғарамлаб туришди, дам ўтмай кенг, баланд, думалоқ ғарамлар қад кўтара бошлади. Чап томонда, пичанлари йиғиштириб олинган майдонда эса гулдураб аравалар келар, ғарам пичанлари бирин-кетин араваларга ортилар, ғарамлар ўрнида бир томонини отлар сарриси устига осилиб тушиб турган, оғир пичанли араваларгина қоларди.

– Ҳавонинг очиқлигида ташиб олингани маъқул-да! Хўп пичан бўлди-да! – деди чол, Левиннинг ёнига келиб ўтириб. – Пичан ҳам гапми? Қара, худди ўрдак болалари дон тергандай териб олишяпти-я! – деб чол араваларга юклашаётган пичан гарамларга ишора қилди. – Қиёмдан берисига ярмидан кўпини ташиб қўйишди я, азаматлар!

Буларнинг ёнидан бир йигит арава яшиги олдидаги пештахта устига ўтириб олиб, от тизгинини силтаб ўтиб борарди. Чол:

– Ҳа, охиргисими? – деб қичқирди.

Йигитча ҳам от жилловини тортиб туриб:

– Охиргиси, ота! – деб жавоб қилди-ю, арава яшигида ўтириб бораётган қизил юз жувонга қараб кулимсираб қўйди; бу хушчақчақ жувон ҳам унга бир кулимсираб қўйгандан кейин йигит отини ҳайдаб кетди.

– Ким бу? Ўғлингми? – деб сўради Левин.

– Кенжам, – деди чол, мулойимгина жилмайиб.

– Азамат йигит экан!

– Чакки эмас.

– Хотин олганми?

– Ҳа, уч йил бўлиб қолди.

– Бўлмаса, болалари ҳам бордир?

– Бола қайда! Бир йилгача ҳеч ниманинг фаҳмига бормаи юрди, – деб жавоб берди чол. – О, роса пичан бўпти-да! Пичанмисан пичан-да! – деди яна чол, гапни бошқа ёққа буриш учун.

Левин Ванька Парменов билан хотинига диққат билан қараб турди. Улар Левин яқинидаги гарамни юклашаётган эди. Иван Парменов аравада туриб, ёш, хушрўй қайлиғи аввал кучоқ-кучоқ қилиб келтириб турган, кейин эса айри билан чаққон-чаққон узатган пичанларни олар, текислар, оёқлари билан тепиб ётқизарди. Ёш жувон кулиб туриб, эпчиллик билан ишлар эди. Босилиб қолган гарам пичанлари

гоҳида айрига илинмас эди. Шундай пайтларда аввал пичанни бўшатиб, орасига айрини суқарди-да, кейин чапдастлик ила гавдасининг бутун оғирлиги билан айрини босиб туриб, қизил дурра ёпилган яғринини дарҳол ростлар, қаддини кўтарарди-ю, оқ парда остидаги бўлиқ кўксини дўрттайтириб, айри сопини маҳкам ушлаганича пичанни аравага ошириб ташларди. Иван эса, унинг бир дақиқа ортиқча заҳмат чекишига ҳам йўл қўймай, узатилган пичанни қулочларини кенг очиб дарҳол илиб олар, аравага жойлаб борарди. Жувон пичаннинг қолганини айри билан узатиб бергандан сўнг, бўйнига тўкилган хас-чўпларни қоқди-да, офтобда қуймаган оқ пешонасига тушиб қолган дуррасини тузатиб қўйгач, араванинг тагига кириб, арқон тортишга тутинди. Иван қаерга борлашини юқоридан айтиб турган эди, қайлигининг бир нима деганини эшитиб, хахолаб кулиб юборди. Бу ҳар икки чеҳрада яқиндагина уйғонган кучли, навқирон себги ифодаси кўзга ташланиб турарди.

ХП

Аравадаги пичан арқон билан маҳкам қилиб борланди. Иван тепадан сакраб тушиб, бардам, тўқ отни жиловидан етаклаб кетди. Ёш жувон эса айрисини аравага ташлади-ю, ашула айтиб кетишаётган аёллар томон дадил одимлар билан қўлларини силтаб-силтаб юриб кетди. Иван йўлга чиқиб, аравалар карвонига қўшилди. Аёллар айрилари елкада, ранг-баранг гўлдор кўйлақларда, шанғиллашиб, чақчақлашиб аравалар орқасида боришарди. Аёлларнинг бири йўғон, носоз бир товуш билан ашулани бошлаб нақаротига-ча айтди, ана шундан кейин ашулани эликка яқин турли-туман, қўпол-нозик, баланд овоз илиб олиб, яна бошдан охиригача айтди.

Аёллар ашула билан Левинга яқинлашиб келардилар, назарида булутлар гулдурос билан устига босиб келаётгандек бўлди. Булут босиб келиб, Левинни қамраб олди, мана энди Левин чўзилиб ётган фарам ҳам, бошқа фарамлар, аравалар ва узоқ-яқинлардаги пичанзорлар ҳам ҳайқириқлар, хуштаклар, ҳиқ-ҳиқлар билан қоришиб кетган бу гулдурос, шўх ашуладан ларзага кела бошлади. Бу соғлом кишиларнинг ўйин-қулгиларига Левиннинг ҳаваси келар, бу ҳаёт тантанасига ўзининг ҳам қатнашгиси келар эди. Лекин қўлидан ҳеч нарса келмасди, фақат жимгина ётиб томоша қилишдан, қулоқ солишдан бошқа иложи йўқ эди. Одамлар кўздан ғойиб бўлиб, ашуалари эшитилмай қолганда, Левинга ўзининг ёлғизлиги, умрини беҳудага ўтказаётганлиги ва бу оламга душманлик кўзи билан қараганлиги ўзига қаттиқ алам қилди.

У билан пичан тўғрисида кўпроқ талашган, ундан диллари озор тортган ана ўша мужикларнинг баъзилари ёки Левинни алдамоқчи бўлганлар унга очиқ чеҳра билан бош эгиб таъзим қилишади, афтларидан, кўнгилларида унга нисбатан ҳеч қандай ёмонлик йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас эди ёки уни алдамоқчи бўлганликлари учун пушаймон бўлганларининг асари ҳам кўринмас эди. Бу нарсаларнинг ҳаммаси умумий қувноқ меҳнат денгизида гарқ бўлиб кетган эди. Ёруғ кунни берган худо куч-қувват ҳам беради. Кун ҳам, куч-қувват ҳам меҳнатга сарф қилинади, мукофот ҳам меҳнатдан олинади. Лекин бу меҳнат ким учун? Меҳнат самараси қандай бўлади? Бу хусусда бош қотириш беҳуда, бунинг ишга алоқаси йўқдир.

Левин бу ҳаётни кўпинча ҳавас қилса ҳам, шундай ҳаёт кечирувчиларга кўпинча ҳасад қилиб келган бўлса ҳам, лекин бугун, айниқса, Иван Парменовнинг ёш қайлиғига қилган муносабатларини

кўргандан кейин, ўзи яшаб келган оғир, беҳуда, сунъий шахсий ҳаётни меҳнат билан тўлган ана шу пок, чиройли ҳаётга алиштириш мумкинлигини ва бунинг фақат ўзигагина боғлиқ эканлигини биринчи марта равшан англади.

Ёнида ўтирган чол аллақачон уйига кетган, одамлар ҳам тарқаб бўлган эди. Яқинда турадиганлар уйларига кетиб, узоқдан келганлар эса шу ерда ётиб қолиш ҳаракатида овқат қилишмоқда эди. Левин ҳамон ғарамда ўйга ботиб ётар, гоҳо у ёқ бу ёқларни томоша қилар, одамларнинг сўзларига қулоқ солар, лекин одамлар буни сезмасдилар. Пичанзорда ётиб қолган одамлар қисқа ёз кечасида қарийб мижажа қоқмай чиқардилар. Олдин умумий гурунг эшитилди. Кейин овқат устида хаҳолашиб кулишди, сўнгра яна ашгула, кулгилар бошланди.

Бу узун меҳнат куни уларда қувноқликдан бошқа ҳеч қандай асар қолдирмаган эди. Тонг отардагина ҳамма ёқ жимиди. Фақат тунни билан жимимаган ботқоқдаги бақаларнинг қуриллаши ва тонг олдида кўтарилган туманда ўтлаб юрган отларнинг пишқиришларигина эшитилиб турарди. Левин кўзларини очиб ғарамдан турди-да, юлдузларга қараб, тонг отганлигини кўрди.

Левин шу қисқа тунда миясидан ўтган, ҳис қилган нарсаларнинг ҳаммасини биратўла ифода қилишга тиришиб: «Хўп, энди нима қиламан? Қандай тадбир кўраман?» деди ўз-ўзига. Миясидан қайта-қайта ўтган ва ҳис қилган нарсаларнинг ҳаммаси учта алоҳида фикр туркумига бўлинарди. Биттаси — эски ҳаётдан, фойдасиз билимдан, ҳеч нарсага керак бўлмаган нардан воз кечиш фикри эди. Бу нарсалардан воз кечиш унга завқ берар, шунинг узун ҳам бу нарсалар унга осон ва соддага ўхшаб ўринарди. Иккинчи хил фикр ва тасаввурлари эса энди бошламоқчи бўлган ҳаётга тааллуқли эди. У бу

янги ҳаётнинг соддалигини, тозаалигини, қонунийлигини равшан ҳис қилар ва ундан қаноат, ўзини қадрлаш ҳисларини топишига ва тинчишига қаттиқ ишонар эди. Аммо учинчи хил фикрлар эски ҳаётдан янги ҳаётга қандай қилиб ўтиш керак экан деган савол атрофида айланиб юрар, кўзига равшан бир нарса кўринмас эди, «Хотин олайми? Ишлайми, зарурий иш орқасидан югурайми? Покровскоени ташлаб кетайми? Ер сотиб олайми? Бирор жамиятга аъзо бўлиб кирайми? Деҳдон қизига уйланайми? Қандай қилиб? – деб қайта-қайта ўзидан-ўзи сўрар, лекин жавоб тополмас эди. – Дарвоқе, кечаси ухлаганим йўқ, шунинг учун ўзимга ўзим равшан жавоб тополмайман, – деб ўйларди. – Бу нарсаарни кейин аниқлайман. Лекин бир нарса аниқки, бу тун тақдиримни ҳал қилди. Оила ҳаёти тўғрисидаги аввалги хаёлларим пуч экан, беҳуда экан, – деди яна ўзига. – Бу нарса ўйлаганимдан кўра соддароқ, яхшироқ...»

Бошининг қоқ устига, осмон ўртасига келиб тўхтаган, худди садаф чиганоғига ўхшаган оқ булут пағасига қараб: «Нақадар чиройли! – деб ўйлади Левин. – Бу гўзал тунда нақадар гўзал ҳамма нарса! Бу булут қачон чиганоқ шакалга кира қолибди, а? Ҳалигина осмонга қараганимда иккита йўл-йўл булутдан бошқа ҳеч нима йўқ эди. Ҳа, менинг ҳаётга бўлган қарашларим ҳам ана шу тахлит сезилмасдан ўзгариб кетди!»

Левин пичанзордан чиқиб, катта йўл билан қишлоққа кетди. Шабада турди, кейин ҳар маҳалдагидек, тонг олдида, ёруғ қоронғилик устидан тўла галаба қилар олдида вира-шира қоронғилик тушди.

Левин совуқдан дилдираб, ердан кўз узмай шошиб борарди. Бирдан карета кўнғироғини эшитиб: «Бу нимаси? Биров келяпти шекилли», деб ўйлади. Ўзи бораётган катта йўлда, қирқ қадамча нарида,

рўпарасидан тўрт отли карета келаверди. Ўртадаги отлар четга қараб тортар, лекин пештахта устида якка кифт бўлиб ўтириб олган эпчил ямшик отларни четга чиқармай, аравани текис йўлдан ҳайдаб борарди.

Левин буни пайқади-ю, ким кетаётибди экан деб ўйлаб ҳам ўтирмай, аравага паришон бир назар билан қаради.

Каретанинг бурчагида бир кампир мудраб борар, дераза ёнида эса, афтидан, ҳозиргина уйғонган бир ёш қиз оқ каллапўшининг ленталарини икки қўли билан ушлаб ўтирарди. Левинга тамоман ёт бўлган, мураккаб ички ҳаёт билан тўлиб-тошган бу ёрқин чеҳрали, бу ўйчан гўзал қиз деразадан тонг шафақларини томоша қилиб борарди.

Бу манзара бир ҳаёт каби ғойиб бўлгандан сўнг ҳақиқатгўй кўзлар Левинга қайрилиб қаради. Қиз Левинни таниди-ю, чеҳраси ҳайрат аралаш қувонч билан порлаб кетди.

Левиннинг янглишуви мумкин эмасди. Дунёда бу кўзлар якка-ю ягона эди. Унинг назарида бутун ёрур дунёни, бутун ҳаётнинг маъносини ўзида мужассамлаштира оладиган хилқат дунёда яккаю ягона эди. Бу ўша эди. Бу Кити эди. Левин унинг темир йўл станциясидан Ергушовога кетаётганлигини англади. Шундай қилиб, бу уйқусиз кечада Левинни ҳаяжонга келтирган нарсалар, шу кеча келиб қўйган қарорлари ҳаммаси бирдан йўқ бўлди-қолди. Деҳқон қизига уйланиш тўғрисидаги орзуларини эслаб жирканди. Сўнгги вақтларда ўзига қаттиқ азоб бераётган ҳаёт жумборини ҳал қила оладиган нарса фақат унда, йўлнинг нариги юзига ўтиб олиб, тез узоқлашиб кетаётган каретадагина эди.

Қиз ортиқ қарамади. Филдираклар овози тинди, фақат қўнғироқларгина сал-пал эшитилиб турди. Итларнинг ҳуриши – каретанинг қишлоқдан ўтиб

кетганлигини билдирарди; энди теварақда яйдоқ далалар, олдинда қишлоқ, қатновсиз катта йўлда ёлғиз бораётган, ҳамма нарсага бегона бўлган ғариб боши, бир ўзигина қолди.

У боягина завқланиб қараган ва бугун кечаси миясига келган фикр-хаёллари, ҳисларининг тимсоли бўлган чиғаноқ булутни топиш нияти билан осмонга қаради. Осмонда чиғаноққа ўхшаган ҳеч бир нарса қолмаган эди. У ерда, қўл етмайдиган юксакликда сирли бир ўзгариш юз бераётган эди. Чиғаноқдан асар қолмаган, фақат парчаланиб бораётган паға булутлар осмоннинг бутун бир ярмини текис қоплаб олган эди. Ёришиб, мовийлашган осмонда у Левиннинг илтижоли кўзларига ҳамон бояги малоҳат билан, бояги қўл етмас юксакликдан қараб турарди.

«Йўқ, – деди у ўз-ўзига, – меҳнат билан тўлиқ бу содда ҳаёт қанчалик яхши бўлмасин, мен ортиқ унга қайтолмайман. Мен уни севаман».

ХП

Алексей Александровичга яқин турган одамлардан бошқа ҳеч бир ким башарасидан оғир табиатли ва ақлу идрокли кўринган бу кишининг умумий характерига сира ҳам мос келмайдиган битта заиф томони борлигини билмас эди. Алексей Александровичнинг ёш бола ёки хотин кишининг кўз ёшларини кўришга, йиғисини эшитишга тобу-тоқати йўқ эди. Кўз ёшлари уни эсанкиратар, у бутунлай ақли-хушини йўқотиб қўярди. Маҳкамасидаги ишлар мудири билан котиби унинг бу одатини билар, шу сабабли арз-дод билан келганларни «ишингизни бузиб қўйгингиз келмаса, кўз ёш қилманг», деб огоҳлантиришарди. «Аччиғи чиқади-ю, арзингизга қулоқ солмайди», дейишарди. Ҳақиқатан ҳам, шундай пайтларда кўз ёшлари Алексей Александровичнинг

кайфини бузиб, уни дарҳол ғазабга келтирарди. У шундай пайтларда: «Ҳеч нарса қилолмайман, қўлимдан келмайди. Қани, жўнаб қолинг!» деб қичқириб берарди.

Анна пойгадан қайтиб келаётганда ўзи билан Вронский ўртасидаги муносабатни очиқчасига айтгандан сўнг юзини қўллари билан беркитиб йиғлай бошлаганда Алексей Александрович Аннага қарши қалбида тўлиб тошган ғазабга қарамай, кўз ёшларини кўрганда, ҳар маҳалдагидек, кўнгли бузилди. Буни билгани ва ҳозирги пайтда ўз ҳисларини билдириб қўйиш гайритабиий бир ҳолат бўлиб кўринишини анлагани сабабли ўзининг ҳатто нафас олаётганини билдирмасликка тиришиб, қимир этмади, Аннага ҳам қарамади. Шу боисдан юзи мурданикига ўхшаб қолган, Аннани шошириб қўйган эди.

Уйга етиб келишганда, Алексей Александрович Аннани каретадан тушириб қўйди-да, ўзини зўрлаб бўлса ҳам хотини билан одатдаги ҳурмат-эҳтиром билан хайрлашиб, ўзига ҳеч қандай мажбурият юкламайдиган сўзларни айтди, эртага ўз қарорини маълум қилишга ваъда этди.

Хотинининг сўзлари, энг ёмон гумонларини тасдиқлаб, Алексей Александровичнинг руҳини қаттиқ азобга солди. Аннанинг кўз ёшлари уйғотган ғалати жисмоний аянч ҳисси бу руҳий азобни яна беш баттар кучайтирди. Лекин Алексей Александрович каретада ёлғиз қолгандан кейин бу аянч ҳиссидан ва сўнгги вақтларда ўзини азоб ичида қовуриб келаётган шубҳа-гумонлардан, рашк изтиробларидан бутунлай халос бўлганлигини сезиб ҳам ажабланди, ҳам қувонди.

Алексей Александрович ўзини узоқ вақтлардан бери оғриб келаётган тишини олдирган киши сингари ҳис қиларди. Касал даҳшатли оғриқдан сўнг оғзидан, ўз калласидан ҳам каттароқ бир нарса-

нинг суғуриб олинганини сезиб, ўз бахтига ишонгисини келмай қувонади. Ҳаётини узоқ вақтлардан бери заҳарлаб, бутун эс-ҳушини олиб қўйган нарсадан қутулганини, энди у ҳам фақат тишининг ғамини ейиш билангина ўтмай, бемалол яшаши, бошқа нарсалар ҳақида ҳам ўйлаши мумкинлигини ҳис этади. Алексей Александрович ҳам шу ҳисни бошидан кечирди. Оғриқ ҳам ғалати, ҳам даҳшатли эди, лекин энди ўтиб кетди, босилди, у ҳозир фақат хотини ҳақидагина эмас, бошқа нарсалар ҳақида ҳам ўйлаши, бемалол яшаши мумкинлигини ҳис қилади.

«Номуссиз, қалбсиз, динсиз, бузуқ хотин! Унга ачиниб, ўзимни алдаб келган бўлсам ҳам, буни билардим, ҳамиша кўриб юрардим», деди Алексей Александрович ўзига-ўзи. Ҳақиқатан ҳам, у бу нарсани ҳамиша кўриб юргандек эди, у илгари ўзига ҳеч бир жиҳатдан хунук кўринмаган ўтмиш ҳаётининг тафсилотини бир-бир ҳаёлидан кечирди, мана энди бу тафсилотлар Аннанинг ҳамма вақт бузуқ эканлигини очиқ-ойдин кўрсата бошлади. «Мен ўз ҳаётимни у билан боғлаб хато қилганман, лекин менинг янглишимда ҳеч қандай айб нарса йўқ, шунинг учун ўзимни бахтсизман деб айтолмайман. Айб менда эмас, – деди яна ўзига, – унда. Лекин у билан менинг ишим йўқ. У ортиқ мен учун тамом бўлган...»

Аннанинг бошига нимаики тушса, ўғлининг бошига ҳам худди шу нарса тушади, мана энди Алексей Александровичнинг ҳис-туйғулари хотинига, ўғлига нисбатан ҳам ўзгарди, ортиқ уларни парвойига ҳам келтирмади. Лекин ҳозир унинг фикри-зикрини банд қилган нарса – хотини разолат ботқоғига йиқирилиб юзига сачратган ифлосдан қандай қилиб одамшавандалик билан энг яхши, энг қулай тарзда, демак, энг одил бир усулда қутулиш ва ўзининг фа-

олият билан тўлган номусли, фойдали ҳаёти йўлида давом этиш масаласи эди.

«Лаънатга ботган бир хотин жиноят қилгани учун мен бахтсиз бўлолмайман. У мени киритиб қўйган оғир аҳволдан қутулишнинг энг яхши йўлини топишим керак, холос. Бу йўлни топаман ҳам, – деярдн у ўзига-ўзи, тобора баттарроқ хўмрайиб. – Бу бобда мен биринчи ҳам эмасман, охиргиси ҳам». Менелайнинг хотини гўзал Елена каби ҳамманинг эсида ҳали-ҳали сақланиб келган тарихий мисоллар ҳақида гапирилмаганда ҳам, ҳозирги олий кибор жамиятига мансуб хотинларнинг эрларига қилган вафосизликлари Алексей Александровичнинг хаёлида бир-бир жонлана борди. «Дарьялов, Полтавский, князь Карибанов, граф Паскудин, Драм... Ҳа, Драм... шундай номусли, тадбирли киши ҳам... Семёнов, Чагин, Сигонин, – деб эслай бошлади Алексей Александрович. – Бу одамлар бошига алақандай ridicule⁵⁹ дарди тушяпти деб фараз қилайлик, лекин мен бунда бахтсизликдан бошқа бирон нарса борлигини ҳеч қачон кўрган эмасман, балки ҳамма вақт хайрихоҳ бўлиб келганман», деди ўзига Алексей Александрович, гарчи бу гапи нотўғри бўлса ҳам. Аксинча, у бу хилдаги бахтсизларга ҳеч қачон хайрихоҳ бўлган эмас, эрларига вафосизлик қилган хотинлар кўпайиб борган сари у ўзини баланд кўяр, кадрлар эди. «Бу бахтсизлик ҳар кимнинг бошига тушиши мумкин. Мана энди менинг бошимга тушди. Ҳамма гап бу аҳволдан қандай қилиб яхшироқ қутулишда». Шундан кейин, унинг аҳволига тушган одамлар қандай чора-тадбир кўрганликларини бир-бир хаёлидан ўтказа бошлади.

«Дарьялов дуэлда отишди...»

Алексей Александрович жисман юраксиз одам бўлгани, буни ўзи ҳам яхши билгани учун ёшлигида

⁵⁹ Кулгили бир дард. (франц.)

дуэлни жуда кўп ўйлар эди. Алексей Александрович тўппончанинг ўзига ўқталиб туришганини хаёл қилганида даҳшатга тушмасдан туролмасди. Шунинг учун умрида ҳеч қандай қурол ишлатмаган. Бу даҳшат уни ёшлик чоғлариданоқ дуэль ҳақида тез-тез ўйлашга, жонини хатарга солган киши ҳолатига ўзини қўйиб кўришга мажбур этарди. Ҳаётда ютуқларга эришиб, мустаҳкам мавқега эга бўлгандан кейин бу ҳисни аллақачон эсдан чиқариб юборган эди, лекин ваҳима ҳисси яна қўзғалди, юраксизлик даҳшати ҳалигача шу қадар кучли эканки, Алексей Александрович, ҳеч бир йўсин билан отишмаслигини олдиндан билса ҳам, дуэль хусусида ҳар тарафлама ўйлаб, хаёлида узоқ ардоқлаб юрди.

«Шубҳасиз, бизнинг жамиятимиз ҳали шу қадар ёввойики (Англиядагидақа эмас), кўп кишилар (бу кўп кишилар жумласида Алексей Александрович фикрларини жуда қадрлайдиган одамлар ҳам бор эди) дуэлга яхши нарса деб қарашади, лекин дуэлни оқибати нима бўлади? Фараз қилайлик, мен дуэлга чақирдим, – деб Алексей Александрович хаёл сурди, кейин дуэлга чақиргандан сўнг ўтказадиган кечасини ва ўзига ўқталган тўппончани тасаввур қилди-ю, бир сесканиб, ҳеч маҳал бундай қила олмаслигини тушунди, – фараз қилайлик, мен уни дуэлга чақирдим ҳам. Фараз қилайлик, менга қандай отишни ўргатишди ҳам, – деб хаёл сура кетди у, – айтганларини қилиб, тепкини босдим ҳам, – деди ўзига-ўзи кўзларини юмиб, – бундай қарасам, ўлдириб қўйибман, – деди-ю, бу аҳмоқона фикрларни миясидан ҳайдаш учун калласини чайқатди. – Жинояткор хотининг билан ўғлингга бўлган муносабатингни муайянлаштириш учун одам ўлдиришингдан нима маъно бор? Хотинимни нима қилишимни ҳам худди шу таҳлилда ҳал қилишим керак. Лекин эҳтимолга яқинроғи шуки, мен шубҳасиз ё ўлдириламан

ёки ярадор бўламан. Ҳеч қандай айбим йўғ-у, қурбон бўламан – ўлдириламан ёки ярадор бўламан. Буниси яна ҳам бемаъни. Бу ҳам оз ҳали, дуэлга чақирришим – менинг номимдан қилинган қилвирлик бўлиб чиқади. Ажабо, дўстларимнинг мени дуэлда отиштириб қўймасликларини, Россияга керак бўлган бир давлат кишисининг ҳаёти хавф-хатарда қолишига ҳеч қачон йўл қўймасликларини олдиндан ҳам билмайманми? Хўш, оқибати нима бўлади? Оқибати мен олдиндан билган нарса бўлади: жанжал орттирган бўламан. Бу қилвирлик, қаллоблик, бу ўзингни ҳам, бошқаларни ҳам алдаш бўлади. Дуэль ақлга сиймайдиган нарса, иннайкейин, уни ҳеч ким мендан кутмайди ҳам. Мақсадим ўз фаолиятимни монесиз давом эттириш учун отимга доғ туширмасликдан иборатдир. Илгарилари ҳам Алексей Александровичнинг кўзида катта аҳамиятга эга бўлган хизмат фаолияти ҳозир унга ниҳоятда муҳим бўлиб кўрина бошлади.

Алексей Александрович дуэль масаласини ҳар тарафлама ўйлаб чиқиб рад қилгандан сўнг талоқ масаласига ўтди, бу Алексей Александровичнинг эсига тушган баъзи эркаклар танлаган йўл эди. Алексей Александрович маълум талоқ ҳодисаларининг ҳаммасини (бундай талоқ ҳодисалари унга жуда яхши маълум бўлган киборлар муҳотида кўп учрарди) бир-бир ҳаёлидан ўтказиб, биронтасидан ҳам ўзи назарда тутган мақсадни тополмади. Бу ҳодисаларнинг ҳаммасида эр ё ёнбосар, ёки бўлмаса вафосиз хотинини сотарди; натижада қилган айби учун ниқоҳ ҳуқуқидан маҳрум бўлган томон янги эр билан уйдирма, сохта қонуний алоқага киришарди. Алексей Александрович эса ўзининг бошига тушган ҳодисада қонуний талоқ, яъни айбдор хотингина рад қилинадиган талоққа эришиб бўлмайди деб ҳисобларди. У ўзи яшаб турган мураккаб ҳаёт шароити

хотинининг жиноятини очиб ташлаш учун қонун талаб қилган қўпол далил-исботларга йўл қўймайди, деб биларди, бу ҳаётнинг маълум назокати бундай далиллар бўлганда ҳам, буларни қўлланишга йўл қўймаслигини, бу далиллар қўлланилган тақдирда жамият кўзида хотинининг шаънидан кўра ўз шаънига кўпроқ иснод келиши аниқлигини ҳам тушунарди.

Хотинидан ажралиш ҳаракати жанжалли жараён билан натижаланиши мумкин эди, у ҳолда бу нарса Алексей Александровичга туҳмат тоши ёғдириш, унинг юксақ мартабасига кибор жамияти олдида доғ тушириш учун душманлар қўлида қурол бўлиб қоларди. Масалани енг ичида ҳал қилиб юборишдан иборат асосий мақсадга эса талоқ йўли билан эришиб бўлмасди. Бундан ташқари, талоқ қилинганда, ҳатто талоқ ҳаракатига тушилганда ҳам, хотинининг эри билан алоқасини узиб, ўйнаши билан топишиб кетиши турган гап эди. Алексей Александрович ҳозир ўзини хотинига нафрат аралаш парвосизлик билан қараб юргандек ҳис қилса ҳам, қалбида унга нисбатан ҳамон бир ҳис яшарди: хотинининг Вронский билан монесиз топишиб кетишини, шу билан жинояти унга қўл келишини хоҳламас эди. Бу фикр Алексей Александровичнинг зардасини шу қадар қайнатдики, уни хаёлига келтириши билан ичида пайдо бўлган оғриқдан инграб, каретада ўтирган ўрнидан сакраб турди-ю, бошқа жойга келиб ўтирди ва шундан кейин узоқ вақтгача қовоғини солиб, музлаган озғин оёқларини юмшоқ юнг рўмол билан ўраб олди.

У ўзини босиб олгандан кейин: «Расмий талоқдан ташқари, Қарибанов, Паскудин ва шўрлик Драм сингари иш кўриши, яъни эр-хотинининг ҳар ёққа кетиб қолиши ҳам мумкин эди», деб ўйлади яна, лекин бу тадбир ҳам, талоқ тадбири сингари, одамни шарманда қилиб қўяди, хусусан, бу тадбир ҳам,

расмий талоқ сингари, хотинини Вронскийнинг қучоғига келтириб ташлайди. «Йўқ, бу бўладиган гап эмас, бўладиган гап эмас! – у оёқларидаги рўмонни бошқатдан ўрашга киришиб, баланд овоз билан шундай деди. – Мен-қу бахтсиз бўломмайман, лекин хотиним ҳам, у ҳам бахтли бўлмаслиги керак».

Аҳвол бетайин эканида азоб бериб келган рашк ҳисси хотинининг сўзлари билан дарҳол йўқ бўлди-қолди, тишини оғритиб туриб суғуриб ташлади. Лекин бу ҳис ўрнига бошқаси келди: хотиним тантана қилибгина қолмасин, лекин шу билан бирга ўз жинояти эвазига жазо ҳам тортсин, деярди. Алексей Александрович бу ҳисга тан бермаса ҳам, лекин қалбининг чуқур бир ерида ўз тинчини, номусини бузгани учун хотинининг жазоланишини хоҳлар эди. Ана шундан кейин, дуэль, талоқ, айрилиқ шартларини ҳаёлидан яна бир-бир ўтказиб, уларни яна рад этгандан сўнг, Алексей Александрович нажот йўли фақат биттагина эканига қаноат ҳосил қилди – юз берган ҳодисани одамлар кўзидан яшириб, Аннани ёнида сақлаб қолиш, уларнинг ўрталаридаги алоқани узиш учун қўлидан келган ҳамма тадбирларни кўриши ва энг муҳими, – бунисига Алексей Александровичнинг ўзи ҳам тан бермасди, – Аннани жазолаш зарур деган фикрга келди. «У оила бошига солган оғир аҳволни ўйлаб чиқиб, ўз қароримни эшиттиришим керак, бошқа чораларнинг ҳаммаси ҳам ҳар икки томон учун ташқи status quoга⁶⁰ нисбатан яхши эмас, мен бундай шартга рия қилишга розиман, фақат хотиним иродамга батамом бўйсуниси, яъни ўйнаши билан алоқасини узиши шарт». Бу қарор узиш-кесил қабул қилингандан кейин Алексей Александровичнинг миясига қарорини тасдиқ қилувчи янги бир фикр келди: «Фақат шу қарор билангина динга мувофиқ ҳаракатда бўламан, – деди у ўзига, – фақат

⁶⁰ Илгариги аҳвол (лот.).

шу қарор билангина жинояткор хотинимни рад қилмайман, балки тузалишига имкон бераман, ҳатто, – менга нақадар оғир бўлса ҳамки, – уни тузатиш ва сақлаб қолиш учун кучимнинг бир қисмини сарф ҳам қиламан». Гарчи Алексей Александрович хотинига ахлоқда таъсир кўрсата олмаслигини, уни тузатиш йўлидаги бу ҳаракатлари сохта эканини билса ҳам; бу оғир лаҳзаларни бошидан кечириб турган пайтда бирон марта бўлсин динни раҳнамо қилиб олиш ақлига келмаган бўлса ҳам, мана энди, унинг назарида, қарори дин талабларига мувофиқ тушгандан кейин, динга мос бўлган бу қарор унда тўла қаноат ҳосил қилди, қисман тасалли ҳам бера бошлади. Ҳаётида катта аҳамиятга эга бўлган бу муҳим ишда, динга нисбатан умумий совуш ва бепарво қараш ҳукм сурган бир пайтда, дин байроғини баланд кўтариб, унинг қонун-қоидаларига муносиб ҳаракат қилмабсан, деб ҳеч ким таъна қилолмаслигини ўйлаб қувонар эди. Алексей Александрович бошқа томонларни ҳам ўйлаб кўргандан кейин, хотинига бўлган муносабатларининг қарийб илгаригича сақланиб қолишига кўзи етди. Хотинига аввалгидек ҳурмат-эҳтиром билан муомала қилишга ҳеч маҳал кўнгли бўлмаслиги шубҳасиз эди, лекин Аннанинг ёмон хулқли, вафосиз хотин бўлгани учунгина ўз ҳаётини заҳар қилиш, изтироб чекиш тўғриси келмас, бунга ҳеч қандай сабаб йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас эди. «Ҳа, вақт ўтади, яралар битади, эски муносабатлар яна тикланади, – деди Алексей Александрович ўзига, – яъни шу даражада тикланадики, умримнинг охиригача дилсиз-ёҳликни кўрмайман. Анна бахтсиз бўлиши керак, лекин мен айбдор эмасман, шунинг учун ҳам бахтсиз бўлолмайман».

Алексей Александрович Петербургга яқинлашганда узил-кесил шу қарорга келиб, хотинига ёзди-ган хатни миясида тузиб ҳам қўйди. Алексей Александрович швейцар ҳужрасига кириб, хатларга ва министрликдан келтирилган қоғозларга кўз ташлади-да, орқасидан кабинетга олиб киришни буюрди.

У швейцарнинг саволига:

– Қолдирилсин, ҳеч ким қабул қилинмасин, – деди кайфининг яхши эканлигини билдирувчи бир мамнуният билан «қабул қилинмасин» сўзига алоҳида урғу бериб.

Алексей Александрович кабинетида икки марта у ёқ бу ёққа юргандан сўнг каттакон ёзув столи ёнида тўхтади; столда ўзидан олдин камердинер ёқиб чиқиб кетган олтига шам ёниб турарди, бармоқларини шиқирлатганидан сўнг ўтириб, ёзув асбобларини тартибга сола бошлади. Тирсақларини столга қўйиб, калласини бир ёнга қийшайтириб бир дақиқача ўйланиб тургач, бир сония ҳам тўхтамасдан ёза бошлади. У Аннага мурожаат қилмасдан, рус тилидаги сингари совуқ туюлмайдиган «сиз» олмошини ишлатиб, французча ёзди.

«Сўнгги суҳбатимизда ўша суҳбат мавзуи тўғрисидаги қароримни сизга хабар қиламан деб айтган эдим. Ҳамма нарсани диққат билан ўйлаб чиққангидан кейин, ҳозир ана ўша ваъдамни бажариш мақсадида шуларни ёзаяпман. Мен қуйидагича қарорга келдим: сизнинг қилмишингиз қандай бўлмасин, тақдирнинг иродаси билан бир-биримизни боғлаб турган ипни узишга ўзимни ҳақли деб ҳисобламайман. Оила завжлардан бирининг инжиқлиги, ихтиёри, ҳатто жинояти билан ҳам бузилиши мумкин эмас, шунинг учун ҳаётимиз илгари қандай

борган бўлса, яна шундай бориши керак. Бу нарса мен учун, сиз учун, ўғлимиз учун зарур. Ушбу хатимнинг ёзилишига сабабчи бўлган масала хусусида пушаймон еганингизга ва ҳозир пушаймон еб турганингизга аминман ҳамда орамизга тушган совуқликнинг сабабини туб-томири билан юлиб ташлашда ва бўлиб ўтган нарсаларни унутишда менга ёрдам беришингизга тўла ишонаман. Акс ҳолда ўзингизнинг бошингизга, ўғлингизнинг бошига нималар тушишини фаҳмлаб олишингиз мумкин. Бу ҳақда юзма-юз ўтириб, тўла ва муфассал гаплашиб олишимизга умидворман. Чорбоғда туриш фасли тугаб қолгани учун Петербургда мумкин қадар тезроқ, сешанбадан кечикмай кўчиб келишингизни илтимос қилар эдим. Кўчиб келишингиз учун зарур бўлган бутун топшириқлар ерига етказилади. Бу илтимосимнинг бажарилишига катта аҳамият билан қарайман, сиздан ҳам бунга эътибор қилишингизни ўтиниб сўрайман.

А. Каренин.

*Р. Ҳ. Хат ичида пул ҳам бор, сарф-харажати-
гизга керак бўлар.*

У хатни ўқиб чиқиб мамнун бўлди, пул солиб қўйиш эсига тушгани учун яна ҳам хурсанд бўлди, битта ҳам дарал сўз, битта ҳам гина йўқ эди, лекин ялиниш оҳанги ҳам йўқ эди. Энг муҳими – қайтиш учун олтин кўприк солинган эди. Хатни тахлади, уни фил суягидан қилинган каттакон, вазмин пичоқ билан босиб текислади-да, пул билан бирга конвертга солгандан сўнг, яхши тартибда сақландиган ёзув асбобларини қўлга олганда ҳамма вақт қўнғлида уйюнадиган бир мамнуният билан қўнрироқни чақди.

– Курьерга бер, эртага чорбоққа чиқиб, Анна Аркадьевнага топширсин, – деб ўрнидан турди.

– Хўп бўлади жаноби олий, чойни кабинетларига келтирайми?

Алексей Александрович чойни кабинетига келтиришга буюрди-да, вазмин пичоқни қўлида ўйнаиб, курси томонга қараб юрди, у ерга чироқ ёқилиб, евгюбик ёзуви ҳақидаги ўқий бошлаган французча китоби келтириб қўйилган эди. Курси устига Аннанинг машҳур рассом томонидан чизилган гоят чиройли портрети олтин суви югуртирилган рамда осиб қўйилган эди. Алексей Александрович портретга қаради. Очқчасига гапиришган сўнгги кечадаги сингари бу сирли кўзлар унга мазах қилаётгандай безрайиб қараб турарди. Рассом томонидан маҳорат билан чизилган бошидаги қора кружевалар, қора сочлар, ён бармоғига қўша-қўша узуклар тақилган оппоқ, чиройли қўллар Алексей Александровичда жирканч ва разаб ҳисси уйғотди. Алексей Александрович портретга бир дақиқача қараб тургандан сўнг шу қадар жунжикиб кетдики, лаблари қалтираб, оғзидан «брр» деган овоз чиқиб кетди, юзини тескари ўтирди. Апил-тапил курсига ўтириб, китобни очди. Ўқишга уриниб кўрди, лекин евгюбик ёзувларига бўлган илгариги оташин мароқи ҳозир уни тарк қилган эди. Кўзлари китобда бўлса ҳам, ўйлари бошқа ерда эди. У ҳозир хотинини эмас, балки сўнгги вақтларда давлат фаолиятида туғилган ва хизмат вазифасида жуда муҳим ўрин тутган бир мушкул иш устида ўйлаётган эди. Бу мушкул иш тўғрисида ҳар вақтдагидан ҳам чуқурроқ, атрофлироқ ўйлаган сари миясида жуда асосли бир фикр (бу сўзларни кибру ҳавосиз айта оларди) туғилиб бораётганини, бу фикр мушкулотини ҳал қилиши, ўзини эса хизмат мартабасида кўтариши, душманларини ерга киргизиши, шу билан давлатга ниҳоятда зўр фойда келтириши кераклигини ҳис қиларди. Хизматкор чойни қўйиб чиқиб кетгандан сўнг Алексей Александрович дарҳол

ўрнидан туриб ёзув столи ёнига келди. Жорий ишлар солинган портфелини ўртага суриб, мамнун бир ҳолда мийиғида кулимсиради-ю, қаламдондан битта қаламни олиб, ўзи талаб қилиб олган мураккаб бир ишни ўқишга киришди, бу иш рўй берадиган мушкулотга алоқадор эди. Мушкулот эса қўйидагидан иборат эди: давлат арбоби бўлган Алексей Александровичнинг хосияти, юқори кўтарилиб бораётган ҳар бир амалдорда бўладиган ўзига хос характерли хусусияти, унинг мартабасини оширган шухратпарастлик, эҳтиёткорлик, ҳалоллик ва ўзига ишонганлик сифатлари қорозбозликни менсимасликдан, ҳаракатдаги ишга бевосита алоқадор бўлган ёзишмаларни камайтириш, ишни мумкин қадар бевосита бошқариш ва тежаздан иборат эди. Нима ҳам бўлди-ю, 2 июндаги машҳур комиссия Алексей Александровичнинг министрлигига қарашли Зарайская губерниясидаги суғориладиган далалар тўғрисида иш кўтариб қолди, бу иш қилинган сарф-харажатларнинг ва ишга қорозбозлик билан қарашнинг нақадар самарасиз бир ҳаракат эканини кўрсатувчи яққол мисол эди. Алексей Александрович бу нарсанинг ўринли эканлигини биларди. Зарайская губерниясининг далаларини суғориш иши Алексей Александровичдан илгариги амалдорнинг избошиси томонидан бошланган эди. Ҳақиқатан ҳам, бу ишга жуда кўп пул сарф қилинган ва сарф қилинаётган бўлса-да, натижаси кўринмас, бу тадбирдан бирон нарса чиқишига ақли етмас эди. Алексей Александрович амалга мингандан кейин аҳволни дарҳол тушуниб, ишни тўхтатиб қўймоқчи ҳам бўлди, лекин дастлабки пайтларда ўз мавқеининг ҳали маҳкам эмаслигини билгани учун, бу тадбирнинг жуда кўп кишилар манфаатига дахли борлигини сезиб, ҳаракатга киришишдан ўзини тортди, кейин эса, бошқа ишлар билан бўлиб кетиб, бу нарсани эсидан чиқариб қўйди. Иш эса, ҳамма

ишлар сингари, ўз-ўзича суслик билан давом қила-
верди. (Жуда кўп одамлар, айниқса, мусиқага берил-
ган ахлоқли бир оила шу иш орқасида кун кўрарди,
бу оила бошлиғининг ҳамма қизлари чолғу чалишар-
ди. Алексей Александрович бу оилани биларди, кат-
та қизларидан бирининг никоҳида вакил ота ролини
бажарган эди.) Бу ишнинг душманлик қилиб юрган
министрлик томонидан қўзғатилиши, Алексей Алек-
сандровичнинг фикрича виждонсизлик эди, чунки
ҳар бир министрликда ҳам бундан баттар ишлар
бор, лекин, хизмат соҳасида ҳукм сурган маълум
одоб-андишага кўра, ҳеч ким кўтармас эди. Ҳозир
унга очикдан-очик қарши чиқишганда, у курашга
маҳкам бел боғлаб киришди-ю, Зарайская губерния-
сининг далаларини суғориш масаласи бўйича тузил-
ган комиссиянинг ишини ўрганиш, текшириш учун
махсус комиссия белгиланишини талаб қилди, лекин
айни замонда у жанобларни ҳоли-жонларига ташлаб
қўймади. Бошқа миллат халқларини жойлаштириш
иши юзасидан ҳам махсус комиссия белгиланишини
талаб қилди. Бошқа миллат халқларини жойлашти-
риш масаласи 2 июнь комитетида тасодифан кўта-
рилган бўлса ҳамки, Алексей Александрович бошқа
миллат халқларининг аҳволари гоят оғир бўлгани
учун буни тўхтовсиз ҳал қилиш керак деб туриб олди.
Бу ишнинг комитетда муҳокама қилиниши бир қан-
ча министрликларнинг бир-бирлари билан айтишиб
қолишларига сабаб бўлди. Алексей Александровичга
қарши бўлган министрлик бошқа миллат халқлари-
нинг аҳволи гуллаб-яшнаб турганлигини, таклиф қи-
линган тadbирлар эса уларни фақат нобуд қилиши
мумкинлигини айтиб, агар ўртада бирон ёмон нарса
содир бўлган бўлса, бу фақат Алексей Александрович
министрлигининг қонун талаб этган тadbирлар-
ни амалга оширмагани оқибатидир, холос, деб туриб
олди. Энди Алексей Александрович шуларни талаб

қилиш фикрида эди: биринчидан, янги комиссия туздириб, унга бошқа миллат халқларининг аҳволени жойларда текшириш вазифасини юклатиш; иккинчидан, агар бошқа миллат халқларининг аҳволари ҳақиқатан ҳам қўмита қўлидаги расмий ҳужжатда кўрсатилгандай бўлиб чиқса, у ҳолда бошқа миллат халқларининг бу оғир аҳволари сабабини: а) сиёсий, б) маъмурий, в) иқтисодий, г) этнографик, д) моддий ва е) диний нуқтаи назардан текшириш учун яна битта махсус комиссия туздириш; учинчидан, душманлик қилаётган министрликдан ҳозир бошқа миллат халқлари тушиб қолган ёмон аҳволга барҳам бериш учун шу министрлик сўнги ўн йил ичида кўрган тадбирлар тўғрисидаги маълумотларни талаб қилдириш; ниҳоят, тўртинчидан, «нима учун қўми-тага топширилган 17 015 ва 18 308 сояли, 1863 йил 5 декабрь ҳамда 1864 йил 7 июнь тарихли маълумот-ларидан кўриниб турганидек, қонуннинг туб ва асл маъносига, яъни 18-моддага ва 36-модданинг изоҳ қисмига тамоман зид равишда ҳаракат қилганлиги-нинг изоҳини министрликдан талаб қилдириш. Бу фикрлар конспектини шошиб-пишиб ёзаётганда, Алексей Александровичнинг юзи ловиллашиб кетди. Бир қорозни ёзиб тўлдиргандан кейин ўрнидан ту-риб, қўнғироқ чалди-да канцелярия ишлар мудирига икки энлик хат ёзиб, зарур маълумотлар келтириб бе-ришни топширди. Ўрнидан тургандан кейин у ёқ бу ёққа юра туриб, яна портретга қаради-ю, хўмрайиб, нафрат билан кулимсираб қўйди. Алексей Алексан-дрович евгюбик ёзуви ҳақидаги китобни бир оз ўқиб, яна юрагида эски мароқни уйғотгандан кейин соат ўн бирда ётгани кетди, кейин, ўрнида ётиб, хотини воқеасини эслаган эди, бу сафар у илгаригидек хунук кўринмади.

XV

Вронский Аннага аҳволнинг бундай давом этиши мумкин эмаслигини айтиб, ҳамма сирни эрига очиқ-ошкор биддиришга ундаганда, Анна жаҳли чиқиб, қаттиқ қарши турган бўлса ҳам, дилада ўз аҳволининг сохталигини, номуссизлигини сезиб, бутун қалби билан уни ўзгартиришни хоҳларди. Пойгадан эри билан бирга қайтиб келаётганда, ҳаяжон ичида бутун бу нарсаларни эрининг юзига очиб солган эди, ўша пайт қалбида турган овриққа қарамай, Анна гапнинг очигини айтганига хурсанд бўлган эди. Эри қолдириб кетгандан кейин, «энди хурсандман, энди ҳамма нарса очди бўлди, энди ҳеч бўлмаганда, ёлгон гапириш ва алдамчиликка ўрин қолмади», деб айтган эди ўзига. Энди аҳволнинг узи-кесил ҳал бўлиши унга шубҳасиздек туюларди. Бу янги аҳвол яхши бўлмаслиги мумкин, лекин ойдинлашди, дудмаллик ва ёлгончилик ўртадан кўтарилди. Бу сўзларни айтаётганда ўзининг ҳам, эрининг ҳам дили сиёҳ бўлгани билан ишлар ўнгланиб, тузалиб кетади, деб ўйларди. Ўша кеча Вронский билан учрашди-ю, лекин эри билан ўзи ўртасида ўтган гапни унга айтмади, ҳолбуки аҳволнинг бир ёқлик бўлиши учун буни айтиш керак эди.

Эртасига эрталаб уйронганда хаёлига келган биринчи нарса – эрига айтган сўзлари бўлди, шунда бу сўзлар унга шу қадар даҳшатли кўриндики, бу хунук, дағал сўзларни қайси юрак билан айтганига ҳозир ҳеч тушунолмас, бунинг оқибати нима бўлишини тасаввур қилолмасди. Лекин сўзлар айтилган, Алексей Александрович ҳам ҳеч нима демай жўнаб кетган эди. «Вронскийни кўрдим-у, ҳеч нима демадим. Чиқиб кетаётганда бир кўнглим тўхтатиб, ҳамма гапни айтмоқчи ҳам бўлдим-у, лекин фикримдан қайтдим, чунки келган соат айтмай ҳозир айтишим

Ўзимга қизиқ туюлди, нега айтишни хоҳладим-у, нега айтмадим?» Бу саволга жавобан юзига қон югуриб ловиллашиб кетди. У бу гапларни айтишдан ўзини тутиб турган нарсани тушунди, уни тутиб қолган нарса ному с эди. Кеча кечқурун бир ёқлик бўлгандек кўринган аҳволи, бугун бирдан бир ёқлик бўлиш у ёқда турсин, ҳатто боши берк кўчага кўриб қолгандек туюлди. Анна шармандалиқдан даҳшатга тушди, илгарилари бундай бўлади, деб хаёлига ҳам келтирмас эди. Эри кўрадиган тадбирларни ўйлаганда, миясига ваҳимали фикрлар келарди. Ҳозир иш бошқарувчи келиб, ўзини уйдан қувиб чиқаришини, шармандалиги бутун оламга ёйилишини ўйлар эди. Уйдан ҳайдаб чиқарганларида қаерга бораман деб ўзидан сўрар, жавоб тополмай қийналарди.

Вронскийни ўйлаганда эса, Вронский уни яхши кўрмайдигандек, ундан безий бошлагандек, Анна ҳам унга ўзини тақдим этолмайдигандек туюлар, шу сабабли, ўзида Вронскийга нисбатан кек тутилиб борарди. Эрига айтган ва ичида доим такрорлаб келган сўзларини у ҳаммага айтгандек бўлар, ҳамма эшитгандек туюларди. Энди у бирга яшаб турган одамларининг юзларига боқишга ботиномасди. Хизматкор қизни чақиришга, борингки, пастга тушиб, ўғли билан мураббиясини кўришга юраги дов бермас эди.

Эшик ташқарисида қачондан бери қулоқ солиб турган хизматкор қизнинг ўзи бўлмага кириб келди. Анна унинг кўзларига савол назари билан қаради-ю, қизариб кетди. Хизматкор қиз кўнғироқ овозини эшитгандай бўлиб кириб қолгани учун узр сўради. У Аннанинг кўйлаги билан бир хат олиб кирган эди. Хат Бетсидан эди. Бетси ўз хатида бугун эрталаб уларникига крокет ўйнагани Лиза Меркалова ва баронесса Штольц ўз мухлислари билан, Калужский ва Стремов чол билан келишларини ха-

бар қилиб, «ҳеч бўлмаса урф-ахлоқларини ўргангани келинг, сизни кутаман», деб ёзган эди.

Анна хатни ўқиб, чуқур тин олди. Кейин пардоз столидаги атир шишалари ва шчеткаларни жой-жойига қўяётган Аннушкага қараб:

– Ҳеч нарса, ҳеч нарса керак эмас, – деди. – Боравер, ҳозир кийиниб чиқаман. Ҳеч нарса керак эмас.

Аннушка чиқиб кетган бўлса ҳам, Анна кийинмасдан, ҳамон бояги ҳолатда боши билан қўлини солинтириб ўтириб қолди, қандайдир имо-ишора қилгиси, бирон нима дегиси келгандек ора-сира бутун вужуди титраб, сесканиб кетар, яна жимиб қоларди. Сира тинмасдан, нуқул: «ё худо! ё худо!» деяр, лекин на «ё» ва на «худо» ҳозир унинг учун ҳеч қандай маънога эга эмас эди. Ўз аҳволига диндан мадад излаш фикри ҳам (ўзи эътиқод қилган динга ҳеч қачон шак келтирмаганига қарамай), унинг учун Алексей Александровичнинг ўзидан мадад излаш каби ёт, бефойда нарса эди, Анна ўз ҳаётининг бутун маъносини ташкил қилган нарсалардан воз кечгандагина диндан мадад топиши мумкинлигини олдиндан биларди. Аҳволи офир бўлиши билан бирга, ўзи ҳеч бир синамаган янги руҳий ҳолат олдида қўрқувга туша бошлаган эди. Чарчаган кўзларга ҳамма нарса қўшалок бўлиб кўринганидек, қалбида ҳам ҳамма нарса қўшалоклаша бошлаганини сезиб турарди. У баъзан нимадан қўрқаётганлигини, нимани хоҳлаётганлигини билмас эди. Юз берган нарсалардан қўрқадими ва шуларни хоҳлайдими ёки юз берадиган нарсалардан қўрқадими ва шуларни хоҳлайдими – билмас эди.

Бошининг икки чаккасида бирдан оғриқ турганини сезиб: «Вой, нима қилиб қўйдим-а!» деди ўзига. Ҳушига келганда эса зулфларини иккала қўли билан чангаллаб, чаккаларини қисаётганлигини кўрди. Ўрнидан сакраб туриб, у ёқ бу ёқ юра бошлади.

Аннушка яна қайтиб кирди-ю, Аннани яна бояги аҳволда кўриб:

– Қаҳва тайёр, мамзель билан Серёжа сизни паст-да кутиб туришибди, – деди.

Анна ўғли борлигини эрталабдан бери биринчи марта ёдига олиб, бирдан жонланди-ю:

– Серёжа? Серёжа нима бўпти? – деб сўради.

Аннушка кулимсираб:

– Айб иш қилиб қўйибдилар шекилли, – деб жавоб берди.

– Нима қилибди?

– Бурчакдаги ҳужрада шафтолиларингиз бор эди-ю, шулардан биттасини билдирмай еб қўйибдилар.

Ўғлининг эсга туширилиши Аннани боши берк кўчадан олиб чиққандек бўлди. Анна ўғли учун яшаб келарди, сўнгги йилларда ўз зиммасига олган қисман самимий, кўпроқ муболағали оналик ролини эслади-да, ўзининг шу ҳолатида, эри билан бўлганда ҳам, Вронский билан бўлганда ҳам, бу ҳолатга ҳеч бир боғлиқ бўлмаган давлати борлигини сезиб, қувонди. Бу давлат – ўғли эди. Қайси ҳолатда бўлса ҳам ўғлини тарк қилолмайди. Майли, эри шарманда қилиб қувиб чиқарсин, майли, Вронский ундан совуб, ўзининг мустақил ҳаётини давом эттира берсин (Анна яна Вронский ҳақида ўйлаганда алам қилиб сафроси қайнаб кетди), ўғлини ташлаб кетолмайди. Ўз ҳаётининг мақсади бор. Шу сабабли ўғли билан бирга бўладиган ҳолатни таъмин этиш учун ҳаракат қилиши, ўғлини олдириб қўймаслик учун қўлидан келганича жонбозлик қилиши керак. Мумкин қадар тезроқ, ўғлини олиб қўймасларидан бурун тезроқ ҳаракат бошлаши керак. Ўғли билан бошқа ёққа кетиши керак. Ҳозир унинг қилиши керак бўлган бирдан-бир иш – шу. У ўзини тинчйтиши, азоб бераётган мушкул ҳолатдан қутулиши керак эди, ўзини ўғли билан боғлаб

турган иш тўғрисидаги, ҳозироқ у билан қаёққа бўлса ҳам жўнаб кетиши тўғрисидаги фикр кўнглини тинчитди.

Анна шошиб-пишиб кийинди-ю, пастга тушиб, дадил одимлар билан меҳмонхонага кирди, одатдагича, у ерда қаҳва ва Серёжа билан мураббияси Аннага мунтазир бўлиб турарди. Серёжа оппоқ кийимда, ойна олдидаги стол ёнида боши билан кифтини эгиб, диққат билан ўзи келтирган гулини алланима қилиб турарди, юзида онаси яхши билган ва отасиникига жуда ҳам ўхшаб тушган ифода бор эди.

Мураббиянинг қиёфаси жуда ҳам жиддий эди. Серёжа ҳар маҳалгидек, чинқироқ товуш билан: «А, ойи!» деб қичқирди-ю, иккиланиб тўхтаб қолди: гулни ташлаб, онаси билан саломлашишни ҳам, ясаб турган гулчамбарни тугатиб, гул билан боришини ҳам билмас эди.

Мураббия саломлашгандан сўнг, Серёжанинг гуноҳини эзмаланиб айта бошлади; лекин Анна унга кулоқ солмади, у ҳозир мураббияни ўзи билан бирга олиб кетиш-кетмаслик тўғрисида ўйлар эди. «Йўқ, олиб кетмайман, – деди Анна, ахийри шу қарорга келиб. – Ўзим ёлғиз ўғлим билан кетаман».

– Ҳа, жуда ҳам хунук иш қилибди, – деди Анна, кейин ўғлини елкасидан ушлаб юзига қаради-ю, ўпиб қўйди, ўғли унинг кўзларидаги юмшоқ, ҳуркак ифодани кўриб бир оз изза тортган бўлса ҳам, қувониб кетди. Анна ҳайрон бўлиб қолган мураббияга: – Майли, менинг ёнимда қолаверсин, – деди ўғлини қўлидан чиқармай, кейин қаҳва қўйилган стол ёнига бориб ўтирди.

– Ойи! Мен... мен... ҳеч... – деди Серёжа, онасининг юзидан ўзи еб қўйган шафтоли учун қандай жазо берилишини пайқаб олишга тиришиб.

Мураббия уйдан чиқиб кетиши биланоқ:

– Серёжа, бу ишинг яхши эмас, – деди Анна. – Энди бундай қилмайсан-а? Яхши кўрасанми мени?

Анна кўзларига ёш кела бошлаганини сизди. Ўрлининг чўчиб, шу билан бирга, қувониб турган кўзларига тикилганича: «Наҳотки буни яхши кўрмаслигим мумкин бўлса? – деб ўйлади. – Наҳотки бу мени қатл этиш учун отаси билан бир ёқадан бош чиқарса? Наҳотки менга раҳм қилмаса?» Унинг кўзларидан дув-дув ёш оқаверди, кўз ёшларини яшириш учун сакраб ўрнидан турди-да, тез-тез юриб айвонга чиқиб кетди.

Сўнгги кунларда момақалдироқ билан қуйиб турган ёмғирдан кейин ҳаво бирмунча совуб, очилиб кетди. Тоза япроқлар орасидан чароғон қуёш тушиб турса ҳам ҳаво совуқ эди.

Анна ҳам совуқдан, ҳам тоза ҳавода ўзини янги куч билан қамраб олган ички даҳшатдан жунжика бошлади. Орқасидан чиқиб келаётган Серёжага:

– Бор, Mariette ёнига бор, – деди-да, айвонга солинган чипта устида у ёқ бу ёқ юра бошлади. «Наҳотки улар мени кечиришмаса, наҳотки бундан бошқача бўлишнинг иложи йўқлигига тушунишмасан?» деб ўйлади.

Анна тўхтади-да, япроқлари ёмғирда ювилиб, совуқ қуёшда ярқираб турган тоғ теракларнинг учлари шамолда тебранаётганига қараб қолди: у шу қарашида ўзини кечирмасликларини, энди ҳамма, ҳамма нарса мана шу осмон, мана шу дарахтлар сингари ўзига шафқат қилмаслигини англади. Яна кўнглида алланарсалар кўпая бошлаганини пайқадди. «Ўйлаб ўтириш керак эмас, – деди у ўзига. – Йул тараддудини кўриш керак. Лекин қаерга? Қачон? Кимни бирга олиб кетаман? Ҳа, Москвага, кечки поезд билан жўнайман. Аннушка билан Серёжани ва энг зарур нарсаларни оламан. Аммо уларнинг ҳар икковига ҳам олдин хат ёзиш керак». Шундан

кейин шошиб уйга, ўз кабинетига кирди-да, стол ёнига ўтириб, эрига ёзди.

«Бўлиб ўтган воқеадан кейин ортиқ уйингизда қололмайман. Мен ўғлимни олиб, жўнаб кетяпман. Мен қонунардан беҳабар одамман, шунинг учун ўфил ота-онасининг қайси бири билан қолиши кераклигини билмайман, шундай бўлса ҳам уни олиб кетаман, чунки усиз яшай олмайман. Олижаноблик қилиб, уни менда қолдирсангиз».

Анна шу ергача одатдагича тез-тез ёзди, лекин гап олижанобликка келиб тақалганда (Анна унда олижаноблик борлигини тан олмас эди) ва хатни бирон таъсирли сўз билан тутатиш зарур бўлганда, тўхтаб қолди.

«Ўз гуноҳим ва пушаймонлигим ҳақида офиз очолмайман, чунки...»

Анна фикрларининг қовушмаганини сезиб, яна тўхтаб қолди. «Йўқ, ҳеч нарса керак эмас», деди-ю, хатни йиртиб ташлади, кейин олижаноблик тўғрисидаги гапларини тушириб қолдириб, хатни бошқатдан кўчирди-да, конвертга солиб ёпиштирди.

Иккинчи хатни Вронскийга ёзиши керак эди. «Эримга ҳамма гапни айтдим», деб бошлаган бўлса ҳам, давомини ёзишга қурби етмай, узоқ ўтириб қолди. Бу сўзлар жуда ҳам кўпол, дағал эди. «Иннай-кейин, унга нима ҳам деб ёздим-а?» деди ўзига. Яна уялганидан юзига қон югурди, яна унинг хотиржам қиёфаси кўз олдига келди, ана шундан кейин юрагида унга қарши туғилган рашлик атиги бир жумлагина ёзилган қоғозни парча-парча қилиб йиртиб ташлашга мажбур қилди. «Ҳеч нарса керак эмас», деди ўзига, сўнгра хат соладиган палкасини ёпиб, юқорига чиқди-да, бутун Москвага жўнашни мураббия билан хизматкорларга эълон қилгач, дарҳол ул-булларини йириштиришга киришди.

XVI

Чорбордаги уйнинг ҳамма хоналарида ходимлар, боғбонлар, малайлар ул-булларни ташқарига ташиб чиқаришарди. Шкафлар, жавонлар очиқ, икки марта дўқондан чилвир келтирилди; газета қоғозлари полларда ивирсиб ётарди. Иккита сандиқ, қоғлар, рўмолга ўралган тугунлар даҳлизга чиқариб қўйилди. Карета билан иккита извош эшик олдида кутиб турарди. Анна ул-булларни йиғиштириш билан овора бўлиб ташвиши эсидан чиқди, у кабинетдаги стол ёнида туриб, ўзининг қопчигига ул-булларини жойлаётганда, Аннушка гумбурлаб яқинлашиб келаётган каретага унинг диққатини жалб қилди. Анна деразадан қараб, Алексей Александровичнинг эшик олдида кўнғироқ чалиб турган курьерини кўрди.

– Нима гап экан, билиб кел-чи, – деди-ю Анна, тақдирга тан бериб, курсига ўтирди-да, қўлларини тиззаси устига қўйди. Лакей Алексей Александровичнинг қўли билан ёзилган қалин бир пакетни олиб кирди.

– Курьерга жавобини олиб кел, деб буюрибдилар, – деди лакей.

– Хўп, – деди-ю Анна, хизматкор чиқиб кетар-кетмас қалтироқ бармоқлари билан пакетни йиртди. Бандероль шаклида елимланиб, буюмасдан солинган бир пачка пул ерга тушиб кетди. Анна хатни чиқариб, охиридан бошлаб ўқиди: «Кўчиб келишингиз учун лозим бўлган тайёргарликларни кўрдириб қўйдим, илтимосимни бажаришга алоҳида эътибор билан қарашингизин ўтиниб сўрайман». Анна хатнинг пастидан юқорисига қараб ҳаммасини ўқиди, кейин яна бир марта бошдан-оёқ ўқиб чиқди. Хатни ўқиб бўлгандан кейин вужуди музлай бошлаганини, бошига ҳеч қачон ўйламаган бир бахти қоралик тоғи ардарилганини сизди.

Анна эрига айтган сўзлари учун эрталаб пушаймон бўлган ва бу сўзларни айтганига ачинган эди. Мана энди бу хат ўша сўзларни айтилмаган деб қабул этган ва Аннанинг кўнглидаги нарсасини бағишлаган эди. Лекин бу хат у тасаввур қилиши мумкин бўлган ҳамма нарсадан ҳам даҳшатлироқ бўлиб чиқди.

«Ҳақли! Ҳақли! – деб гапира кетди. Анна. – Албатта, у ҳамма вақт ҳақли, у насроний, у олижаноб одам! Ҳа, тубан, разил одам! Шуниси ёмонки, бундайлигини мендан бошқа ҳеч ким англамайди, мен ҳам тушунтириб айтиб беролмайман. Улар: диндор, ахлоқли, виждонли, ақлли киши, деб юришади, лекин улар мен билган нарсани билишмайди. Улар саккиз йилдан бери умримни хазон қилаётганлигини, менда бўлган ҳаёт ниҳолларининг ҳаммасини бўғиб келганлигини, менинг тирик, жонли хотинлигимни, муҳаббатга ташна эканлигимни ақалли бир марта ҳам хаёлига келтирмаганлигини билишмайди. Ҳар қадамда мени ҳақорат қилганлигини, шундан кейин ўзидан мамнун бўлганлигини билишмайди. Ажабо, ҳаётимни оқлаш учун ҳаракат қилмадимми, бор кучим билан тиришиб-тирмашмадимми? Ажабо, эр ўрнида яхши кўришнинг иложи бўлмаганига қарамай, уни яхши кўришга, ўлимни яхши кўришга уринмадимми? Лекин, вақти келибди, мен ўзимни ортиқ алдай олмаслигимни, мен ҳам тирик жон эканлигимни, худо мени шундай яратгани учун айбдор эмаслигимни, менга ҳам севиш, яшаш кераклигини англаган бўлсам нима қилай? Бу қандай кўргилик-а? Мени ўлдирса ҳам, уни ўлдирса ҳам, ҳаммасига чидаш берардим, ҳаммасини афв этардим, лекин у...»

«Тавба, унинг нима қилишига нечук фаҳмим етмабди-я? Ўзининг разил характерига муносиб чора кўради. Ўзи ҳақли бўлиб қолади, мени, мен нотавонни эса яна ҳам баттар, яна ҳам тубанроқ ҳалок қи-

лади...» У хатдаги сўзларни эслади: «Ўзингизнинг бошингизга, ўғлингизнинг бошига нималар тушишини фаҳмлаб олишингиз мумкин». «Бу ўғлимни тортиб оламан деб қилган дўқи, эҳтимол, уларнинг аҳмоқона қонунари бунга йўл қўяр. Ажабо, нега бундай деяётганлигини мен биламайманми? Ўғлимни яхши кўришимга ишонмайди ёки нафратланади (ҳамма вақт шундай мазах қилиб юради), менинг бу ҳиссимдан нафратланади, лекин у билади: мен ўғлимни ташламайман, ташлай олмайман, ҳатто яхши кўрган кишим билан ҳам ўғлимсиз яшай олмайман, умр қилолмайман, лекин ўғлимни ташлаб, ундан қочиб кетсам, шу билан энг шарманда, энг разил хотиндай иш кўрган бўламан, у буни билади, бундай қилишга кўрбим етмаслигини билади».

Анна хатдаги бошқа бир жумлани эслади: «Ҳаётимиз илгари қандай борган бўлса, яна шундай бориши керак». Бу ҳаёт илгари азоб-уқубатдан иборат бўлса, сўнгги вақтларда ундан ҳам беш баттар оғир бўлади. Энди нима бўларди? Ўзи бу нарсаларнинг ҳаммасини билади, ҳаво билан нафас олаётганимдан, севгига мубтало бўлганимдан, пушаймон қилолмаслигимни ҳам билади, бунинг ёлгон-яшиқ алдамчиликдан бошқа нарса эмаслигини билади, шундай бўлса ҳам мени қийнашдан бошқа нарсани ўйламайди-я. Мен уни биламан. Сувдаги балиқ сингари, ёлгон-яшиқлар ичида сузиб, гашт қилишини биламан. Йўқ-йўқ, мен уни гашт қилдириб бўлман, мени ўраб олмоқчи бўлган ўргимчак уясини, ёлгончилик ипларини узиб ташлайман, майли, нима бўлса бўлар, бошимга нимаики тушмасин, ҳаммаси ёлғону алдамчиликдан яхшироқ!»

«Лекин қандай қилай? Ё худо! Ё худо! Дунёда менчалик бахти қора хотин бўлганмикан?...»

Анна ўрнидан сакраб турди-да, кўз ёшларини тўхтатиб:

– Йўқ, узиб ташлайман, узиб ташлайман! – деб қичқирди, шундан кейин унга бошқа хат ёзиш учун ёзув столига борди. Лекин ҳеч нарсани узиб ташлашга қурби етмаслигини, илгариги аҳволи қанчалик сохта, қанчали беномус бўлса ҳам, ундан воз кечишга қурби етмаслигини қалбининг чуқур бир ерида сезиб турарди.

У ёзув столининг ёнига келиб ўтирди, лекин ёзиш ўрнига, қўлларини стол устига, бошини қўллари устига қўйди-ю, бутун кўкраги билан тебраниб, ҳиқиллаб, ёш боладай юм-юм йирлади. У ўз аҳволини аниқлаб олиш, бир ёқлик қилиш тўғрисидаги орзулари абадий барбод бўлгани учун йиғлар эди. У ҳамма нарсанинг эскичасига ва балки эскисидан ҳам баттар бир аҳволга тушиб қолишини олдиндан биларди. Киборлар жамиятида тутган мавқеи, ўзи ҳамиша фойдаланиб келган, бутун эрталаб эса кўзига жуда ҳам аҳамиятсиз бўлиб кўринган бу ҳаёт ўзи учун қадрли эканини, шунинг учун уни эри билан ўғлини ташлаб, ўйнаши билан топишиб кетган тубан бир хотиннинг шарманда ҳаётига алмаштириш ҳеч ва ҳеч қачон қўлидан келмаслигини, ҳар қанча тиришиб-тирмашса ҳам, ўзига кучи етмаслигини сезар эди. У ҳеч маҳал муҳаббат эркининг гаштини сурмайди, балки ҳамма вақт жинояткор хотин бўлиб қолади, бирга ҳаёт кечиролмайдиган ёт, боши очик бир киши билан шармандаларча алоқада бўлиш учун эрини алдаб юрган жинояткор хотин каби дақиқа сайин сири ошкор бўлишидан кўрқиб титраб юради. Анна мутлақо шундай бўлишини биларди, шу билан бирга, бу нарса шу қадар даҳшатли эдики, бунинг оқибати нима бўлишини кўз олдига ҳам келтиролмас эди. Шунинг учун ўзини тутолмай йирлар, жазоланган болалар каби тўлиб-тўлиб йирларди.

Лакейнинг оёқ товуши уни ҳушига келтирди, юзини яшириб, ўзини хат ёзаётганга солди.

– Курьер, жавоб берсалар деяпти, – деди лакей.

– Жавоб? Ҳа, кутиб турсин, – деди Анна. – Ўзим чақираман.

«Нима деб ёздим? – деб ўйлана бошлади. – Бир ўзим қандай ҳал қиламан? Мен нимани биламан? Тилагим нима? Нимани яхши кўраман?» Яна кўнгида иккилана бошлаганини сизди. Бундан яна кўрқиб кетиб, ўзи тўғрисидаги фикрларини тарқатиши мумкин бўлган биринчи баҳонага ёпишиб олди. «Алексейни кўришим керак (Вронскийни хаёлида шундай деб атарди) нима қилишим лозиманини ёлғиз угина айтиб бериши мумкин. Бетсиникига бораман, уни зора ўша ерда кўрсам», деди у ўзига, ҳолбуки кеча княгиня Тверскаяни кига ўзининг бормаслигини айтганда, Вронский: «Бўлмас мен ҳам бормаيمان», деганини Анна бутунлай эсидан чиқарган эди. Анна столга келиб, эрига шу сатрни ёзди: «Хатингизни олдим. А». Шундан кейин кўнгироқ чалиб, хатни малайга берди.

Шу маҳал ичкарига кириб келган Аннушкага:

– Кетмаймиз, – деди.

– Бутунлай кетмаймизми?

– Йўқ, тугунларни эртагача ечманглар, карета ҳам турсин. Ҳозир княгиняни кига бораман.

– Қайси кўйлагингизни тайёрлай?

XVII

Княгиня Тверская Аннани таклиф қилган крокет ўйинининг қатнашчилари икки нафар хоним-ува буларнинг мухлисларидан иборат бўлиши керак эди. Бу икки хоним Петербургда нимагадир тақлид қилиниб ташкил топган нарсага тақлид қилиб *les sept merveilles du monde*⁶¹ деб аталган янги олий табақа киборлар тўғрагининг вакилларидан эди.

⁶¹ оламнинг етти мўъжизаси (франц.).

Дарҳақиқат, бу хонимлар олий табақалилар тўғара-
гига мансуб бўлишса ҳамки, бу тўғарак Анна қатна-
шадиган тўғаракка бутунлай душман эди. Бундан
ташқари, Петербургдаги нуфузли одамлардан бири
ҳисобланган ва Лиза Меркалованинг мухлиси бўлган
Стремов чол хизмати йўли билан Алексей Алексан-
дровичга душман эди. Анна мана шу мулоҳазалар
билан боришни хоҳламаган, княгиня Тверская ўз ха-
тида унинг шу мулоҳазага кўра келишни истамаган-
лигига ишора қилган эди. Энди эса Анна Вронский-
ни кўриш умидида боришга қарор қилди.

Анна княгиня Тверскаяникига бошқа меҳмон-
лардан олдин келди.

Анна уйга кириб бораётганда, Вронскийнинг ба-
кенбардлари таралган ва камер-юнкерга ўхшаган
лакейи ҳам кириб кетаётган эди. У эшик оғзида
тўхтаб фуражкасини бошидан олди-ю, Аннага йўл
берди. Анна лакейни таниди-да, Вронскийнинг бор-
майман деган сўзи дарҳол эсига тушди. Шу ҳақда
хат юборган бўлса эҳтимол эди.

Анна устки кийимларини даҳлизда еча туриб,
хатто «р» товушини ҳам камер-юнкер сингари та-
лаффуз қилаётган лакейнинг: «Графдан княгиняга»
деганини эшитди, лакей хатни берди.

Анна ундан хўжайинининг қаердалигини бир
сўрагиси ҳам келди, орқасига қайтиб, бизникига
келсин, деб унга хат юборгиси ёки ўзи унинг ёнига
боргиси келиб кетди. Лекин унисини ҳам, буниси-
ни ҳам, учинчисини ҳам қилиб бўлмас эди, чунки
Аннанинг келганлигини эълон қилган қўнғироқ са-
долари эшитилган, княгиня Тверскаянинг лакейи
ланг очиқ эшик олдида ёни билан туриб, Аннанинг
ичкари хоналарга киришини кутаётган эди.

Иккинчи хонадаги бир лакей:

– Княгиня бордалар, ҳозир хабар қилишади. Бал-
ки боққа марҳамат қилишни истарлар? – деди.

Анна бу ерда ҳам, уйдаги сингари, иккиланиб, танг аҳволга тушиб қолди, аҳволи уйдагидан ҳам ёмон эди, чунки бу ерда бир нарса қилиб бўлмас, Бронскийни кўриб бўлмас, аксинча, мана шу ерда, ўзига ёт, кайфиятига тамоман зид одамлар орасида қолиши керак эди, лекин у пардоз-андози, либоси ўзига ярашиб турганини биларди, у ёлғиз эмас эди, бу муҳитда ўзи одатланиб қолган зеб-зийнатли, бемаъни ҳаёт ҳукм сураб, уйдан кўра бу ерда ўзини енгил ҳис этарди, қиладиган ишини ўйлаб ўтиришга ҳожат йўқ эди. Ҳамма нарса ўз-ўзидан бўлиб кетаверар эди. Анна ўзига пешвоз келаётган Бетси билан учрашди-ю, унинг зеболдиги билан ҳайратда қолдирган оппоқ кийимларига, пардоз-андозига қараб, ҳар вақтдагидай Бетсига қулимсираб қўйди. Княгиня Тверская эса Тушкевич ҳамда бир қариндошининг қизи билан келаётган эди, қариндошининг бўйи етиб қолган бу қизи ёз кунларини машҳур княгиня ёнида ўтказиш билан чет вилоятда яшовчи ота-онасини беҳад бахтиёр қилмоқда эди.

Афтидан, Аннанинг қиёфасида райриоддий бир нарса бўлса керак, Бетси буни дарҳол пайқади.

Анна рўпараларидан келаётган лакейга разм солиб туриб:

– Нотинч ухладим, – деди, Аннанинг мулоҳазасича, бу лакей Бронскийнинг хатини олиб келмоқда эди.

– Келганингизга бирам суюндимки, – деди Бетси.
– Жудаям чарчадим, улар етиб келгунча бир чашка чой ичиб олай деб келаётган эдим. Ҳа, менга қаранг, – деди у Тушкевич томонга ўтирилиб, – Маша билан чиқиб, кўкатлари ўриб ташланган жойда крокет-гронд ўйнаб турмайсизларми? – У Аннага қараб, – сиз билан эса чой устида ўтириб гаплашамиз, well have a cosy chat⁶², шундай эмасми? – деди-ю соябон ушлаб турган қўлини қисиб қўйди.

⁶² ширингина суҳбат қиламиз (Англ.).

– Шуниси маъқул, чунки бу ерда узоқ қололмайман, Вреде кампирга албатта учрашим зарур, аллақачон ваъда қилган эдим, – деди Анна. Табиатига бутунлай зид бўлган ёлгончилик одамлар орасида бемалол айтилаверадиган шунчаки гап бўлибгина қолмай, балки унга завқ ҳам бера бошлаган эди.

Бир сония олдин миясига келмаган бу гапни нима учун айтганини ўзи ҳам тушунтириб беролмасди. У бу гапни Вронский бўлмагандан кейин бу ердан кетиш ва бир амаллаб Вронскийни кўришга ҳаракат қилиш мулоҳазаси билангина айтган эди. Лекин бошқа кўп одамларникига бориши мумкин бўлгани ҳолда нима учун фақат қари фрейлина Вреденигина тилга олганлигини айтиб беролмас эди, кейинча Вронский билан учрашиш учун ҳар хил ҳийла-найранглар ишлатиб юрганда, бундан яхшироғини ўйлаб тополмагани маълум бўлди.

Бетси Аннанинг юзига диққат билан разм солиб:

– Йўқ, ҳечам жавоб бермайман-да, – деди. – Сизни яхши кўрмаганимда, ўлай агар, хафа бўлардим. Мен билан улфат бўлсангиз, худди бадном бўладигандай кўрқасиз-а! Марҳамат, кичик меҳмонхонага чой келтиринг, – деди у кўзларини қисиб. Лакейга ҳамма вақт кўзларини шундай қисиб гапирарди. Кейин, ундан хатни олиб, ўқиб чиқди. – Алексей номаъқул иш қилибди, – деди у, французчалаб. Кейин Вронский крокетбоз бўлгани учунгина Анна унга эътибор беради, бундан бошқа фикр ҳеч қачон миямга келиши мумкин эмас, дегандек оддий, табиий бир оҳангда илова қилди: – Келолмайман деб ёзибди-я.

Анна Бетсининг ҳамма гапдан хабари борлигини билса ҳам, яна ўз олдида Вронскийдан гап очганда, унинг ҳеч нарсадан хабари йўқлигига бир лаҳза қаноат ҳосил қиларди.

Анна бу нарса билан иши йўқдай, парвосизгина қилиб:

– Э! – деди-ю, кейин, кулимсираб, сўзини давом қилди: – Сизга улфат бўлган киши қандай қилиб бадном бўлиши мумкин? – бу сўз ўйини, сир бой бермаслик ҳамма хотинларга завқ бағишлагани сингари, Аннага ҳам завқ бағишларди. Аннани қизиқтирган нарса сирни пинҳон тутиш эмас, мақсади ҳам эмас, сирни пинҳон тутиш маҳорати эди. – Мен пападан ҳам тақводор католик бўлолмайман, – деди Анна. – Стремов билан Лиза Меркалова эса, жамият қаймоғининг қаймоқлари. Иннайкейин, улар ҳамма ерда қабул қилиниб келинган, мен бўлсам (мен сўзига жўрттага урғу бериб айтди), ҳеч қачон бундай салобатга эга бўлган эмасман. Гапнинг қисқаси, вақтим йўқ.

– Йўқ, балки Стремов билан учрашгингиз келмас? Қўяверинг, улар Алексей Александрович билан комитетда найзабозлик қилаверсинлар, бизга бунинг алоқаси йўқ. Лекин у киборлар орасида мен билган одамларнинг энг назокатлиси, крокет ўйинининг энг ашаддий ишқибози. Ҳали ўзингиз кўрасиз. Қариганида Лизага ошиқ бўлишдек қулғили бир аҳволга тушиб қолганига қарамай, бу қулғили аҳволдан ўзини қандай сақлаб юрганини бир кўриш керак! Жуда дилбар киши. Сафо Штольцни танийсизми? Буниси янги, бутунлай янги тарздаги одам.

Бетси шу гапларни гапириб турганда, Анна унинг шўх, маъноли кўзларига қараб, ўз аҳволдан унинг қисман хабардорлигини, шунинг учун бир нарса қилмоқчи бўлиб турганлигини пайқади. Улар кичкина кабинетда ўтиришган эди.

– Ҳар ҳолда Алексейга хат ёзиб юбориш керак, – деди-ю Бетси, стол ёнига ўтириб, бир неча сатр ёзгандан кейин, хатни конвертга солди. – Уни тушлик овқатга тақлиф қилдим. Хонимларимдан бири

тушликда эркаксиз қоладиган кўринади, дедим. Ўқиб қаранг-чи, ишонса бўладими? Кечирасиз, бир дақиқагина сизни ёлғиз қолдираман. Мумкин бўлса, ўзингиз конвертни беркитиб, жўнатиб юборсангиз, – деди Бетси эшик ёнидан, – одамларга топширадиган ишларим бор.

Анна бир зум ҳам ўйлаб ўтирмасдан Бетсининг хатини олиб, стол ёнига ўтирди-да, уни ўқимасданок, остига шу сўзларни ёзиб қўйди: «Сизни кўришим зарур. Вреденинг боғига келинг. Соат олтида ўша ерда бўламан». Анна конвертни беркитганда, Бетси қайтиб кирди-ю, унинг кўз ўнгида хатни бериб юборди.

Ҳақиқатан ҳам, кичкина, салқин меҳмонхонада патнус столда келтирилган чойни ичишиб ўтириб, икки аёл ўртасида княгиня Тверская меҳмонлар келмасдан ўтказишни ваъда қилган *cosy chat*⁶³ бошланиб кетди. Улар келишларини кутишиб турган одамларнинг гийбатини қилишди, ахийри гап Лиза Меркаловага келиб тўхтади.

– У жуда дилбар жувон, менга ҳамиша ёқади, – деди Анна.

– Сиз уни яхши кўришингиз керак. Тушида ҳам фақат сизни кўриб, сизни гапирди. Кеча пойгадан кейин ёнимга келиб, сизни кўролмай қолгани учун дуди осмонга чиқаёзди. У сизни: «Роман учун ҳақиқий қахрамон бўладиган жувон, агар эркак киши бўлганимда борми, йўлида минг хил номаъқулчиликлар қилган бўлардим», дейди. Бу сўзларини Стремов эшитиб: «Шундоғ ҳам қиялмасиз», деб кулди.

Анна бир оз жим ўтиргандан сўнг:

– Менга айтиб берсангиз, мен бир нарсага ҳеч тушуна олмайман, – деди, унинг бу сўзларида шундай бир оҳанг бор эдики, бу нарсани шунчаки, хўжакўр-

⁶³ ширингина суҳбат (ингл.).

синга сўрамаётганлигини, балки сўраётган нарсаси керагидан ҳам ортиқроқ муҳим нарса эканлигини билдирарди. – Айтиб берсангиз, Лизанинг Мишка лақабли князь Калужскийга бўлган алоқаси нимадан иборат? Мен уларни кам учратганман. Бу нимаси, а?

Бетси кўзлари билан кулимсираб, Аннага синчиклаб назар ташлади.

– Янги қилиқ, – деди у. – Ҳаммалари янги қилиқ орттирган. Эски қилиқлар эски латтага тутиб ташланган. Лекин шундай қилиқлар борки, янги қилиқларни ҳам улоқтириб ташлайди.

– Тузуғу, лекин Лизанинг Калужскийга қанақа алоқаси бор?

Бетси бирдан очилиб, қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди, унда бундай ҳоллар камдан-кам бўларди.

– Сиз ҳозир княгиня Мягкаянинг соҳасига чанг соляпсиз. Бу ёмон боланинг саводи, – деди-ю Бетси, афтидан, кулгисини тиймоқчи бўлди, лекин ўзини тўхтатолмай камдан-кам куладиган одамларда учрайдиган қаттиқ кулги билан қотиб-қотиб кула бошлади. Кейин кулги ёшлари орасидан: – Буни ўзларидан сўраш керак, – деди.

Анна ҳам ихтиёрсиз кулиб:

– Йўқ, ҳазиллашяпсиз, – деди, – тўғриси, мен бунга ҳеч тушунолмайман. Мен бу масалада эрнинг ролини тушунолмайман.

– Эримми? Лиза Меркалованинг эри ҳамма вақт хотинининг орқасидан рўмолини кўтариб, хизматига шай бўлиб юради. Нарёқда нима гап бўлаётгани билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Биласиз-ку, яхши жамиятда пардоз-андознинг баъзи икир-чикирлари ҳақида гаплашмайдилар, ҳатто ўйлашмайдилар ҳам. Бу нарса ҳам шунга ўхшаган.

Анна гапни бошқа ёққа буриш учун:

– Роландаки байрамига борасизми? – деб сўради
– Бориш хаёлимда ҳам йўқ, – деб жавоб берди
Бетси, кейин дугонасига қарамасданок, майда,
шаффоф чашкаларга эҳтиётлик билан хушбўй чой
қуя бошлади. Чашкани Аннанинг олдига суриб қў-
йиб, сигарет олди-да, кумуш мундштукка суқиб
чека бошлади.

– Мана, кўрдингизми, яна кайфим жойига туш-
ди, – деди кулмасдан Бетси чашкани қўлига олар-
кан. – Сизни ҳам, Лизани ҳам биламан. Лиза – бола-
лар сингари, нима яхши, нима ёмонлигига фаҳми
етмайдиган соддадил жувонлардан биттаси. Ҳар
қолда, жуда ҳам ёшлигида бу нарсаларга фаҳми ет-
мас эди. Ҳозир эса бу гўлигининг ўзига ярашгани-
ни билади. Эҳтимол, энди ўзини жўрттага гўлик-
ка солаётгандир, – деди Бетси, нозик бир табассум
билан. – Ҳар қолда, бу нарса унга жуда ярашади.
Кўрдингизми, айти бир нарсани фожиа деб билиб,
у туфайли азоб чекиш ҳам, унга парво қилмай қа-
раш ва хушчақчақ бўлиш ҳам мумкин экан. Эҳти-
мол, сизда бундай нарсаларга фалокат деб қараш
майли бордир.

– Кошки эди бошқаларни ҳам худди ўзимни бил-
гандек билсам, – деди Анна, жиддий ва ўйчан бир
қолатда. – Мен бошқалардан ёмонроқманми ё ях-
широқманми? Назаримда, ёмонроқман.

– Ёмонроқ, ёмонроқ, – деди Бетси, қайта-қайта.
– Ана, ўзлари ҳам келишди.

XVIII

Олдин оёқ товуши билан эркак овози, кейин аёл
овози билан кулгиси эшитилди, сўнгра кутилган
меҳмонлар: Сафо Штольц билан Васька лақабли,
сорлигидан терисига сирмай юзи йилт-йилт қилиб
турган ёш йигит кириб келди. Еган сўқим гўшти,

қайла, ичган бургон виноси унга жуда ёққани кўри-
ниб турарди. Васька хонимларга бош эгиб таъзим
қилгандан сўнг юзларига қаради, лекин бир со-
ниядан кейин кўзини олиб, Сафо орқасидан меҳ-
монхонага кирди, у, худди Сафога ип билан боғлаб
қўйилгандек, орқада борар, худди еб қўйгудек бў-
либ, парпироқ кўзларини Сафодан узмас эди. Сафо
Штольц қора кўз, малласоч жувон эди. У тик пош-
наи туфлидаги оёқлари билан майда, дадил қадам
ташлаб кириб келди, хонимларнинг кўларини эр-
какчасига маҳкам қисди.

Анна бу янги шуҳрат эгасини ҳеч қачон учрат-
маган эди, шунинг учун ҳуснини, меъёридан ор-
тиқ пардоз-андозини, қилиқларининг дадиллигини
кўриб орзи очилиб қолди. Бошидаги нозик олтин
рангли улама сочлари ва ўз сочи шундай баланд
қилиб турмакланган эдики, бошининг катталиги
баста келишган, кўкраги бўртиб чиққан ва олд то-
мони жуда ҳам очиқ бўлган бюсти қадар келарди.
Шундай шахдам қадам ташлар эдики, юрганда тиз-
заларининг шакли, оёқларининг юқори қисми кўй-
лагининг тагидан яққол билиниб турар, одамнинг
хаёлига ихтиёрсиз: устидан жуда очиқ, орқадан,
пастдан жуда ҳам ёпиқ мўъжазгина, хушбичим та-
наси орқадан ларзанглаб турган «чодир»нинг қае-
рида экан деган савол келарди.

Бетси уни дарров Анна билан таништирди.

Сафо кўзларини учуриб, кулимсираб ва кўйла-
гининг бир томонга ҳаддан ташқари кўп ташлаб
юборган узун этагини орқага тортиб туриб, дарҳол
ҳикоя қила кетди:

– Иккита солдатни бостириб кетишимизга сал
қолса бўладими! Васька икковимиз келаётган
эдик... Айтмоқчи, сизлар таниш эмассизлар-а?
– Шундан кейин йигитни фамилиясини айғиб та-
ништирди-да, қилган хатоси учун, яъни нотаниш

одам олдиди уни Васька деб атагани учун қизариб, қаҳ-қаҳлаб кулиб юборди.

Васька Аннага яна бир марта бош эгиб таъзим қилган бўлса ҳам, ҳеч нима демади. Сафога қараб:

– Гаровни ютқаздингиз. Олдин келибмиз. Қани, тўлаб қўйинг, – деди кулимсираб.

Сафо яна ҳам очилиб кулди.

– Ҳозир эмас-да, – деди Сафо.

– Бари бир, кейин ҳам оламан.

– Хўп, хўп. Ҳа-я! – деди бирдан уй бекасига юзланиб. – Эсим қурмасин... ёдимдан кўтарилибди, сизга бир меҳмон олиб келдим. Ана ўзи.

Сафо бошлаб келган бўлса ҳам, ёдидан чиқариб қўйган бу кутилмаган меҳмон ҳам шу қадар виқорли меҳмон эдики, ёшлигига қарамай, иккала хоним ҳам ўринларидан туриб қарши олишди.

Бу Сафонинг янги мухлиси эди. У ҳам ҳозир, Васька сингари, орқасидан қолмай эргашиб юрарди.

Ҳадемай князь Калужский, Стремов билан Лиза Меркаловалар ҳам етиб келишди. Лиза Меркалова қорамтир сочли, шарқликларга ўхшаш танбал чеҳрали, одамлар сўзи билан айтганда, таърифга сирмайдиган гўзал шаҳло кўзли, қотма бир жувон эди. Кийим-бошининг қорамтирлиги (Анна дарҳол сезиб, ўз баҳосини бериб қўйди) ҳуснига қуйилиб тушгандек эди. Сафо қанчалик зуваласи пишиқ ва ихчам бўлса, Лиза шу қадар юмшоқ ва бўшанг эди.

Лекин Лиза Аннанинг дидига кўпроқ ёқди. Бетси Аннага, Лиза ёш боланинг қилиқларини қилиб юради, деб айтган бўлса ҳам, Анна уни кўргандан кейин, Бетсининг гапи нотўғри эканлигини пайқади. Лиза чиндан ҳам содда, бузилган, лекин дилбар, мўмин бир хотин эди. Тўғри, унинг юриш-туриши Сафониники сингари эди, Сафога ўхшаш, унинг орқасидан ҳам, худди этагига тикиб қўйилгандек, иккита мухлис ҳамиша эргашиб, кўзлари билан еб қўйгудек

бўлиб юрарди, бу мухлисларнинг бири ёш, иккинчиси эса қари эди, лекин Лизада у атрофдагилардан баландроқ турадиган алланима бор эди – у шишалар орасидаги жавоҳир каби товланиб турарди. Бу товланиш ҳақиқатан ҳам таърифга сиғмайдиган ниҳоятда чиройли кўзларида намоён эди. Қора доира билан ўраб олинган бу кўзларнинг ҳорғин, аини замонда эҳтиросли нигоҳи ўзининг роят самимийлиги билан одамни ҳайрон қолдирарди. Бу кўзларни кўрган ҳар бир киши уни ипидан-игнасиғача билгандек бўлар, билгандан кейин эса яхши кўрмай туrolмасди. Аннани кўрган соати бутун юзи шодлик табассуми билан чақнаб кетди.

Лиза Аннанинг ёнига келиб:

– Вой, сизни кўриб бирам қувондимки, – деди. – Кеча пойгада энди олдингизга бораман деб турсам, кетиб қолибсиз. Мен сизни мутлақо кеча кўргим келган эди. Жуда ёмон бўлди, а! – деди, бутун қалбини очиб кўрсатган нигоҳ билан қараб.

– Ҳа, бу қадар ҳаяжонга солар деб ҳеч ўйламаган эдим, – деди Анна, қизариб.

Жамоат боққа чиқиш учун ўрнидан кўзгалди.

Лиза кулимсираб, Аннанинг ёнига келиб ўтирди-да:

– Мен чиқмайман, – деди. – Сиз ҳам чиқмайсизми? Крокет ўйинида нима бор-а!

– Йўқ, мен яхши кўраман, – деди Анна.

– Менга қаранг, зерикмаслик учун нима қиласиз, а? Сизга қараган кишининг баҳри очилиб кетади. Сиз яшаш йўлини биласиз, мен бўлсам хуноб бўлиб ўтаман.

– Нега хуноб бўласиз? Ахир сиз Петербургдаги энг шўх одамлар орасидасиз-ку! – деди Анна.

– Қайдам, бизнинг тўпимиз орасида бўлмаганлар, эҳтимол, кўпроқ хунобгарчилик тортар, лекин

биз, айниқса мен, сиқилиб ўламан, шундай ёмон зери-
рикаманки, нарёғи йўқ.

Сафо папиросини тутатиб, иккита йигити билан
боққа чиқиб кетди. Бетси билан Стремов чой ичиб
қолди.

– Нега хуноб бўласиз? – деб сўради Бетси. – Сафо
кеча сизларникида роса ўйнаб-қулдик деди-ю.

– Э, қаёқда, зерикиб ўлиб бўлдим! – деди Лиза
Меркалова. – Пойгадан кейин ҳаммамиз бизники-
га бордик. Эски ҳаммом, эски тос! Бирон бир янги
нарса бўлса ҳам гўрга эди. Кечгача диванларда чў-
зилиб умримиз ўтди. Шу ҳам ўйин-қулги бўптими?
Йўқ, зерикмаслик учун сиз нима қиласиз? – деди
яна Аннага юзланиб. – Сизга бир қараган киши:
«Ана бу асл хотин, бахтиёрлигида ҳам, бахтсизлиги-
да ҳам ўзини зериктирмайди!» деб ўйлайди. Менга
ўргатиб қўйинг, қандай қиласиз, а?

Анна бу пашшахўрда саволлардан қизариб:

– Ҳеч нима қилмайман, – деди.

– Мана бу энг яхши одат, – деб Стремов гапга
аралашди.

Стремов элик ёшларда, сочларига оқ оралаган,
ҳали тароватли, ғоят хунук бир килги бўлса ҳам,
юзидан характери ва ақли яққол сезилиб турарди.
Лиза Меркалова хотинининг жияни эди, у бутун
бўш соатларини Лиза билан бирга ўтказарди. Анна
Каренинани кўргандан кейин, хизмат йўли билан
Алексей Александровичнинг душмани ҳисобланса
ҳам, кибор ва доно одам бўлгани учун, душмани-
нинг хотини билан айниқса сермулозимат бўлишга
тиришди.

Стремов, нозиккина кулимсираб, Аннанинг сўзи-
ни такрорлади:

– «Ҳеч нима», – деди. – Зерикмасликнинг энг
яхши давоси шу. – Кейин Лиза Меркаловага юзла-
ниб гапирди: – Мен сизга: «Зерикиб хуноб бўлмас-

лик учун ҳеч қачон зерикишни ўйламаслик керак», деб қачонлари айтганман. Бу ҳам, уйқусизликдан кўрққан киши уйқум келмасмикан деб кўрқмаслиги керак, дегандай гап. Анна Аркадьевна ҳам сизга худди шуни айтдилар.

– Шундай деган бўлсам, жуда ҳам хурсанд бўлардим, чунки, бу фақат доно гап бўлибгина қолмай, ҳақиқат ҳам, – деди кулимсираб Анна.

– Йўқ, нима сабабдан одам ухлай олмайди-ю, нима сабабдан зерикмай туролмайди, шуни айтиб беринг?

– Ухлаш учун ишлаш керак, хурсанд бўлиш учун ҳам ишлаш керак.

– Менинг ишим ҳеч кимга даркор бўлмагандан кейин ишлаб нима қиламан? Жўрттага муғамбирлик қилишни билмайман ҳам, хоҳламайман ҳам.

Стремов Лизага қарамасданоқ:

– Сиз ҳеч тузалмайсиз, – деди-да, яна Аннага юзланди.

Стремов Анна билан камдан-кам учрашар, ҳар гал унга бемаъни гапларнигина гапирарди, мана ҳозир ҳам Аннанинг Петербургга қачон кўчиб келиши, графиня Лидия Ивановнанинг Аннани яхши кўриши тўғрларида бемаъни гап очган бўлса-да, унинг ифодасида жон-дили билан Аннага ширин сўзлар айтиш, камоли ҳурмат ва эҳтиромини кўрсатиш истаги бор эди.

Тушкевич кириб, крокет ўйновчиларни жамоат кутиб турганлигини билдирди.

Лиза Меркалова Аннанинг кетишини эшитиб:

– Йўқ, кетманг, қолинг, – деб илтимос қилди.

Стремов ҳам Лизага қўшилди.

– Бу жамоатни ташлаб, Вреде кампирникига кетиш яхши эмас. Иннайкейин, у ғийбатчининг тилига тушасиз, бу ерда эса фисқ-фасодга тескари бўлган энг яхши ҳислар уйғотасиз, – деди у Аннага.

Анна бир дақиқагина иккиланиб турди. Бу ақли кишининг ширин сўзлари, Лиза Меркалованинг унга бўлган болаларча содда ҳусни таважжуҳи, ўзи одатланиб қолган бутун бу киборлар муҳити – буларнинг ҳаммаси шу қадар оромбахш, уни кутиб турган нарса эса шу қадар офир эдики, «қолсамми, офир изоҳот дақиқасини кейинга қолдирсамми» деб бир дақиқагина тараддудда қолди. Лекин бирон қарорга келмаса уйда бошига нималар келишини, ўзи учун, хотираси учун даҳшатли бўлган ҳолатини, икки қўли билан сочларини юқилаган пайтини эслади-ю, хайрлашиб жўнаб кетди.

XIX

Вронский зоҳирда енгилтак кибор ҳаёти билан яшаб келаётган кишига ўхшаса ҳам, ҳақиқатда тартибсизликни ёмон кўрарди. Корпусда таълим олиб юрган ёшлик човларида иши чатоқ бўлиб, қарз сўраганида, қарз бермаганлари учун хўрлиги келиб, ерга кириб кетгудай бўлган ва ўшандан бери ўзини бир марта ҳам шундай ўсал аҳволга туширмаган эди.

Ишини ҳамма вақт тартибда сақлаш учун, вазиятга қараб гоҳ тез-тез, гоҳ онда-сонда, йилда беш марта ўзини хилватга олиб, ишларини аниқлаб қўяр эди. У бу нарсани ҳисоб-китобни тўррилаш ёки *faire la lessie*⁶⁴ деб атарди.

Вронский пойганинг эртасига уйқудан жуда кеч уйғониб, соқолини ҳам қирмай, ювинмай кителни кийди-да, столга пуларини, счётларини, хатларини қўйиб, ишга тушиб кетди. Петрицкий уйронди-ю, ўртоғини ёзув столи ёнида машгул эканлигини кўриб, унинг бундай маҳалларда сержаҳл бўлишини билгани учун, секин кийинди-да, халақит бермасдан чиқиб кетди.

⁶⁴ ювиш (франц.).

Ўз муҳити шароитининг мураккаблигини мукам-
мал билган ҳар қандай киши ихтиёрсиз бу шаро-
итнинг мураккаблиги ва буни аниқлаб билиб олиш-
нинг қийинлиги фақат ўзининг шахсий тасодифий
фазилати деб тахмин қилади-ю, бошқаларнинг
ҳам, ўзи сингари, ўшандай шахсий шароит қи-
йинчилигида эканлигини асло хаёлига келтирмай-
ди. Вронский ҳам ана шундай ҳолатда эди. Шунинг
учун Вронский, ҳар бир бошқа одам мана шундай
мушкул аҳволга тушиб қолса, аллақачон калласини
йўқотиб, ёмон иш қилиб қўйишга мажбур бўлар-
ди, – деб ўйларди, унинг бу ўйи асоссиз бўлмагандек,
бунда кибру ҳаво ҳам йўқ эмас эди. Лекин Вронский
калласини йўқотиб қўймаслик учун мутлақо ҳозир ҳи-
соб-китобини тўғрилаш ва ўз аҳволини аниқлаш за-
рурлигини ҳис қилиб қолди.

Вронский энг осон иш деб қўлга олган биринчи
иш – пул масаласи бўлди. Ўзининг майда ёзуви билан
почта варақасига ҳамма қарзини ёзиб чиқиб якунла-
гандан сўнг, қарзи ўн етти мингу бир неча юз сўмга
етганлиги маълум бўлди; бир неча юз сўмни ҳисоб-
ни тўғрилаш мақсадида чиқариб ташлади. Пуллари-
ни ва банк дафтарчасини ҳисоблаб чиқиб, қўлида
бир минг саккиз юз сўмгина қолганлигини аниқла-
ди, янги йилгача эса қўлига пул тушиши эҳтимол-
дан узоқ эди. Қарз рўйхатини ўқиб чиққандан сўнг,
уни уч қисмга бўлиб кўрди. Биринчи қисмга дарҳол
тўланиши ёки ҳар ҳолда, талаб қилингудай бўлса
бир дақиқа ҳам пайсалга солмай тўлаш учун пулни
тайёрлаб қўйиши лозим бўлган қарзлар кирди. Бун-
дай қарзлар тўрт минг сўм атрофида эди: бир минг
беш юз сўм от ҳақи, икки минг беш юз сўм эса ёш
ўртоғи Веневский учун ваъда қилган кафолат ҳақи
эди; Веневский бу пулни ўз кўзи олдида фирибгар
қартабозга ютқазиб қўйганда Вронский ўша соати-
даёқ тўлаб қўймоқчи бўлди-ю (ёнида пул бор эди).

лекин Веневский билан Яшвин ўзимиз тўлаймиз деб унашмади, ҳақиқатда Вронский ўйинда қатнашмаган эди. Буниси-ку яхши эди-я, лекин Вронский, бу ифлос ишда Веневскийга оғзаки кафолат бериш билан қатнашган бўлса ҳам, фирибгарнинг юзига отиб ташлаш ва у билан гапни тамомлаш учун қўлида икки минг беш юз сўм бўлиш зарурлигини ҳам биларди. Шундай қилиб, ана шу энг муҳим қисм учун қўлида тўрт минг сўм пул бўлиши керак. Иккинчи қисмга кирган саккиз минг сўмлик қарзи у қадар аҳамиятли қарзлардан эмас эди. Булар асосан чопқир отлар сақланадиган отхонага, сули ва пичан етказиб берувчига, инглизга, саррожга ва шунга ўхшаган нарсаларга тўланадиган қарзлар эди. Бутунлай хотиржам бўлиш учун бу қарзлардан ҳам икки минг сўмчасини тўлаб қўйиш керак эди. Магазинларга, мусофирхоналарга, тикувчиларга бўлган қарзлари киритилган сўнгги қисм ҳақида эса унча ўйлашнинг ҳожати ҳам йўқ эди. Шундай қилиб, жорий харажатлар учун лоақал олти минг сўм керак бўлгани ҳолда, қўлида фақат бир минг саккиз юз сўмгина пул бор эди. Вронскийнинг бутун мулкидан олинадиган даромад ҳисоблаб чиқилганда маълум бўлишича, йилда юз минг сўм даромад оладиган бир киши учун бундай қарзларни тўлаш ҳеч қийин эмаслиги кўриниб турса ҳам, лекин гап шунда эдики, унинг қўлига сира ҳам юз минг сўм кирмас эди. Биргина отасидан қолган ва йилда икки юз минг сўмгача даромад келтирадиган мулки ака-укалар ўртасида ҳали бўлинмаган эди. Акаси қулоридан қарзга ботиб ётган ҳолда княжна Варя Чирковага, яъни ҳеч қандай мол-мулки бўлмаган декабристнинг қизига уйланганда, Алексей, отасининг мулкидан олинадиган даромаддан ўзига фақат йилига йигирма беш минг сўмдангина қолдириб, қолганини акасига инъом қилиб юборди. Ушанда Алексей то уйлангунимча шу пул ўзимга

етиб туради, уйланишим ҳам эҳтимолдан узоқ, деб айтди. Акаси сарф-харажатлари катта полклардан бирининг командири бўлгани, бунинг устига, янги уйлангани учун бу инъомни қабул қилолмасдан қолмади. Ўзининг алоҳида мулки бўлган онаси ҳам, Алексей ўзига қолдирган йигирма беш минг сўмдан ташқари, унга йилда йигирма минг сўмдан бериб турар, Алексей бу пулларнинг ҳаммасини еб тугатар эди. Онаси сўнгги вақтларда ўғли орттирган алоқаси ва Москвадан кетиб қолгани учун уришиб қолиб, унга пул юбормай қўйди. Қирқ беш минг сарфлаб ҳаёт кечиршига ўрганиб қолган Вронский натижада бу йил фақат йигирма беш минг сўм билангина қолиб, ҳозир оғир аҳволга тушди. Бу аҳволдан қутулиш учун онасидан пул сўрай олмас эди. Кеча онасидан олган хати жуда ёмон хафа қилди, чунки бу хат, яхши одамлар кўзида бадном қиладиган ҳаётнинг учун эмас, киборлар жамиятида ва хизматда муваффақият қозонишинг учун ёрдам этишга тайёрман деган мазмунда эди. Онасининг пул билан ўзига оғдириб олишни истагани Алексейнинг юрагига қаттиқ ҳақорат бўлиб ботди, уни онасидан яна ҳам баттарроқ совутди. Лекин у ўзининг олижаноб сўзини қайтариб ололмасди, гарчи ҳозир, Каренина билан бўлган алоқаси бирмунча тасодифий эканини олдиндан сал-пал кўриб турса ҳам, бу олижаноб сўзнинг энгилтаклик билан айтилганини, ўзидек бўйдоқ бир киши учун юз минг сўмлик даромад ҳам асқатиб қолиши мумкинлигини сезиб турарди. Аммо берган сўзидан қайтиб бўлмасди. Сўзини қайтариб олишининг иложи йўқлигини англаш учун акасининг хотинини кўз олдига келтириш, бу дилбар, дилкаш Варянинг, ҳар бир ўнғай фурсатдан фойдаланиб, Алексейнинг олижаноблиги асло эсидан чиқмаслиги, уни қадрлашлиги тўғрисидаги гапларини эслашнинг ўзи кифоя эди. Хотин кишини калтаклаш, пулини ўғирлаш

ё алдаш нақадар мумкин бўлмаса, бу нарса ҳам шу қадар мумкин эмас эди. Вронский бир дақиқа ҳам иккиланмасдан бир қарорга келди, бу қарор: судхўрдан ўн минг сўм пул кўтариш (бу жуда осон нарса эди), умуман сарф-харажатларини камайтириш ва тўпичоқларини сотишдан иборат эди. Вронский шу қарорга келди-ю, отларини сотиб олмоқчи бўлиб бир неча бор одам юборган Роляндакига дарҳол хат ёзди. Сўнгра инглиз билан судхўрга одам юбориб, қўлидаги пулларни ҳисоб варақаларига тақсим қилди. Бу ишларни тугатгандан сўнг, онасининг хатига совуқ, дарал жавоб ёзди. Сўнгра ҳам ёнидан Аннанинг учта хатини чиқариб ўқиди, кейин уларни ёқиб ташлади-да, кеча ўзи билан Анна ўртасида ўтган гапни эслаб, ўйланиб қолди.

XX

Вронскийнинг ҳаёти айниқса шу билан бахтли эдики, унда нимаки қилиш, нима қилмаслик кераклигини очиқ-ойдин белгилаб берадиган қоидалар мажмуи бор эди. Бу қоидалар мажмуи жуда кичик бир шарт-шароит доирасини ўз ичига олган бўлса ҳам, лекин бундаги қоидалар шубҳага ҳеч ўрин қолдирмас, шунинг учун ҳам Вронский, бу доирадан ҳеч вақт ташқарига чиқмай, қилиниши керак бўлган нарса устида бир зум ҳам иккиланиб турмасди. Бу қоидалар: фирибгарга ютқазган пулни тўлаш, тикувчига эса тўламаслик кераклигини, эркакларга ёлгон гапириш керак эмас, хотинларга эса мумкинлигини, ҳеч кимни алдаш керак эмас, эрни эса алдаш мумкинлигини, ҳақоратни кечириниш керак эмас, ўзинг эса ҳақорат қилишинг мумкинлигини, ҳоказо ва ҳоказоларни ҳеч шубҳага ўрин қолдирмай белгилаб берарди. Бу қоидалар бемаъни, бешарм бўлиши мумкин, лекин булар шубҳага ҳеч

қандай ўрин қолдирмас, шу сабабли, Вронский бу қоидаларни бажарганда, кўнгли жойига тушганини, бошини баланд кўтариб юриши мумкинлигини ҳис қиларди. Фақат сўнги пайтларда, Анна билан алоқа боғлагандан кейин Вронский ўзининг қоидалари бутун шароитни тўла-тўқис ўз ичига олмаганлигини, олдинда қийинчилик ва шубҳаларга дуч келишини, бунда ўзига раҳнамо йўқлигини ҳис қила бошлади.

Аннага ва унинг эрига бўлган ҳозирги муносабати Вронский учун содда, равшан бир нарса эди. Бу муносабат ўзи қўлланиб келган қоидалар мажмуида аниқ ва равшан белгиланган эди.

Анна уни ўз муҳаббатидан баҳраманд қилган одамшаванда аёл эди, шу сабабли Вронский уни яхши кўрди, чунки у Вронский учун қонуний хотинчалик, балки бундан ҳам ортиқ ҳурматга лойиқ бир аёл эди. «Қўлимни кесишга жон деб тутиб бораман-у, лекин уни сўз ёки имо-ишора билан ҳақорат қилиш у ёқда турсин, хотин киши лойиқ бўлган эҳтиромдан ҳам маҳрум қилмайман», деярдди.

Жамиятга бўлган муносабати ҳам равшан эди. Унинг сирини ҳамма билиши, гумон қилиши мумкин, лекин ҳеч ким юзига солмаслиги керак. Акс ҳолда ундайларнинг оғзини юмдиришга, ўзи яхши кўрган аёлнинг аслида йўқ номусини ҳурмат қилдиришга тайёр эди.

Алексей Александровичга бўлган муносабати эса ҳаммасидан ҳам равшанроқ эди. Анна ўзини яхши кўриб қолган дақиқадан бошлаб уни бутунисига ўзиники деб ҳисоблайдиган бўлди. Вронскийнинг назарида, Аннанинг эри ортиқча ва халал берувчи бир шахсгина эди. Тўғри, Алексей Александровичнинг аҳволи, шубҳасиз, аянчли эди, лекин на чора? Эрининг бир нарсагагина ҳуқуқи бор, у ҳам бўлса, қўлда

курол билан довга чақирриш; Вронский бўлса бунга ҳам дастлабки дақиқадан тайёр эди.

Лекин сўнгги пайтларда ўзи билан Анна орасида янги, ички муносабатлар пайдо бўлди, бу муносабатлар ўзининг дудмаллиги билан Вронскийни қўрқитарди. Мана, кеча Анна ҳомиладор бўлиб қолганлигини айтди. Бу хабар ва Анна ундан кутган нарсалар ўз ҳаётида қўлланиб келган қоида кодексида тўла ифодасини топмаган нарсаларни талаб қилаётганини Вронский англай бошлади. Ҳақиқатан ҳам, у вафлатда қолди, шунинг учун, Анна ҳомиладор эканини айтганда, қалби, эрини ташлаб кетишни талаб қил, деб амр этди. Ўшанда Вронский шундай деган бўлса ҳам, ҳозир буни ўйлаб кўриб, масалани бусиз ҳам ҳал қилиш мумкинлигини аниқ билди, лекин шу фикрга келиши билан «ёмон бўлмасмикан?» деб ҳадиқирай бошлади.

«Агар эрини ташлаб кетишни илтимос қилган бўлсам, демак, мен билан бўлишини сўраганим бўлади-да. Хўш, бу нарсага тайёрманми? Ҳозир пулим йўқ-ку, қандай қилиб олиб кетаман? Фараз этайлик, пул масаласини ҳал қилдим ҳам... лекин ҳарбий хизматда бўла туриб, қандай қилиб олиб кетаман? Агар шундай деган бўлсам, демак, шунга тайёр бўлишим, яъни пул топишим, истеъфога чиқишим керак».

Шундан кейин у ўйланиб кетди. Истеъфога чиқиш-чиқмаслик масаласи уни ҳаётининг пинҳона, ўзигагина маълум бўлган, юрагининг бир ерида чигаллик турса ҳам, аҳамияти жиҳатидан биринчи ўринда турган бир орзу-ҳавасга тўқнаш келтириб қўйди.

Шуҳратпарастлик унинг болалик ва ўсмирлик чорларидан қолган эҳтиросли эски орзу эди, ўзи ҳам иқрор бўлмаган бу орзу шу қадар кучли эдики, ҳозир ҳам бу эҳтироси севгиси билан олишмоқда эди.

Унинг киборлар жамиятида, хизматида босган дастлабки қадамлари муваффақиятли бўлди, аммо бундан икки йил аввал битта кўпол хато қилиб қўйди. У ўзининг мустақил киши эканлигини кўрсатишни, обрўйини оширишни хоҳлаб, ўзига такалиф қилинган ўринни рад қилди, бу ўринни рад қилиш билан қадр-қимматим ошади деб, умидвор бўлган эди, лекин бу қилири маъқул бўлмади-ю, уни жойида қолдиришди, шундан кейин истар-истамас ўзини мустақил киши қилиб кўрсатиб юрди, ғоят усталик ва донолик билан шу ролни бажарди, у ўзини ҳеч кимдан хафа эмасдек, ўзини ҳеч ким хафа қилмагандек, ишқилиб, ўзини тинч қўйсалар бас, чунки шундай ўйнаб-кулиб юрганим яхши, деяётгандек тутарди. Ҳақиқатда эса, ўтган йил Москвага кетгандан бери ўйин-кулгилар тамом бўлган эди. Ҳар нарса қўлидан келадиган, лекин қилишни хоҳламаган бу мустақил киши вазияти секин-секин яхшиланиб бораётганлигини сезар, кўп кишилар ўзига виждонли ва меҳру шафқатли йигит, бундан бошқа ҳеч нарсага ярамайди, деб қаноат ҳосил қила бошлаганларини пайқар эди. Ўзининг Каренина билан бўлган алоқаси шунча шов-шувлар кўтариб, ҳамманинг диққатини ўзига жалб қилгандан, унга янги шуҳрат тожини кийгизгандан кейин ичини кемириб келган шуҳрат қуртини тинчитиб қўйган эди, лекин бундан бир ҳафта бурун бу қурт янги куч билан уйғонди. Бир муҳит, бир жамиятга мансуб бўлган, бир корпусда тарбияланган, корпусни баравар тамомлаган, синфда ҳам, гимнастикада ҳам, шўхликларда ҳам, шуҳратпарастликка интилишда ҳам рақобатлашиб келган болалик чоригаги ўртоғи Серпуховской яқинда Ўрта Осиёдан қайтиб келди, ҳарбий мартабаси икки порона кўтарилган ва генералларга камдан-кам бериладиган ўртак белгиси билан мукофотланган эди.

Петербуртта келиши билан унинг тўғрисида, худди янгидан кўтарилиб келаётган мўътабар бир одам тўғрисида гапиргандек дув-дув гап бошланди. Вронскийга тенгдош ва синфдош бўлган бу йигит аллақачон генераллик даражасига кўтарилган ва давлат ишларига таъсир қилиши мумкин бўлган бир амалга тайинланишини кутиб турган эди. Вронский эса мустақил яшаб, порлоқ ҳаёт кечириб юрган, гўзал бир аёлнинг севгисига сазовор бўлган бўлса ҳам, лекин кўнгли хоҳлаганича мустақил бўлиб юришга рухсат бериб қўйилган бир ротмистр эди, холос. «Серпуховскойга ҳасад қилмайман, албатта, ҳасад ҳам қилолмайман, лекин мартабасининг тез кўтарилиб бориши менга ўжшаган киши пайтни пойлаб туриб ташлаб қолса, ҳаш-паш дегунча мартабасини кўтариб олиши мумкин эканлигини кўрсатади. Бундан уч йил аввал худди менинг даражамда эди. Истеъфога чиқсам, кемаларимга ўт қўйган бўламан, хизматда қолсам, зарар кўрмайман. Аннанинг ўзи «аҳволимни ўзгартиришни хоҳламайман», деб айтди. Мен бўлсам, уни севаман, Серпуховскойга ҳасад қилолмайман». Шу ўйлардан кейин мўйловларини секин-секин бураб стол ёнидан турди-да, хонада у ёқ бу ёққа юра бошлади. Кўзлари ўт бўлиб ловиллар, кайфи тетик, хотиржам ва хушвақт эканини ҳис қилар, аҳволини аниқлаб олган кезларида ҳамиша шундай кайфиятга тушар эди. Илгарилари ҳисоб-китобдан кейин қандай равшан ва мусаффо бўлса, ҳозир ҳам шундай эди. Соқолини қирди, совуқ сувда чўмилиди, кийинди-ю, чиқиб кетди.

XXI

- Сени чақириб келдим. Бугун ҳисоб-китобинг жуда чўзилди-да, - деди Петрицкий. - Ҳа, тамом бўлдимми?

Вронский кўзлари билангина кулимсираб ва бугун тартибга солган ишини ҳар қандай дадил, тез ҳаракат худди бузиб қўядигандек, мўйловларининг учини аста бураб туриб:

- Тамом бўлди, - деб жавоб берди.

- Сен ҳамини шу ишингдан кейин худди ҳаммомдан чиққандай бўлиб қолсан, - деди Петрицкий. - Мени Грицки юборди (полк командирини шундай деб аташарди), сени кутиб туришибди.

Вронский, жавоб бермасдан ўртоғига қараб турса ҳам, бошқа тўғрида ўйларди. Кейин трубаларнинг йўғон товушлари, полькалар, вальсларнинг табиш овозларига қулоқ солиб:

- Нима, уникида чалишяптими? - деб сўради. - Қанақа байрам?

- Серпуховской келди.

- Ие, мен билмай қолибман-а, - деди Вронский.

Кулиб турган кўзлари яна ҳам равшанроқ чақнади.

Вронский Аннага бўлган муҳаббати билан ўзини бахтиёр деб билгани, шухратпарастлик ҳисларини ҳам унинг йўлида қурбон қилгани, ҳеч бўлмаса, шу ролни ўз зиммасига олгани учун, Серпуховскойга на ҳасад қилар, на полкка тушгандан кейин ҳаммадан аввал ўзининг олдига келмагани учун ундан хафа бўларди. Серпуховской яхши ошнаси эди, у шунга қувонарди.

- Ҳа, жуда хурсандман.

Полк командири Демин каттакон бир помешчик уйида турарди. Бутун жамоат пастдаги кенг балконда эди. Ҳовлида, ароқ тўлдирилган кичкина бочка ёнида кител кийган ашгулачилар, офицерлар ўраб олган йўғон гавдали полк командири турган эди, Вронскийнинг кўзига дабдурустдан шулар кўринди. Полк командири балкон ойнасининг биринчи поронасига чиқиб олиб, Офенбах кадрини

чалаётган оркестр садоларини йўғон товуши билан босиб, нималарнидир буюрар, бир четда турган солдатларга қўли билан ишора қиларди. Бир тўда солдат, вахмистр, бир қанча унтер-офицер Вронский билан бирга балконга етиб келди. Полк командири столга қайтди-да, қўлида қадаҳ билан яна зинага чиқиб, қадаҳ кўтарди: «Илгариги ўртоғимиз, баҳодир генерал князь Серпуховскойнинг соғлиги учун. Ура!»

Полк командири орқасидан қўлида қадаҳ, юзида табассум билан Серпуховской ҳам зинага чиқди. У рўпарасида турган иккинчи навбатдаги ҳарбий хизматни ҳам ўтаётган қизил юз, норғил вахмистр-га қараб:

– Яна ҳам яшариб кетибсан-ку, Бондаренко, – деди.

Вронскийнинг Серпуховскойни кўрмаганига уч йил бўлган эди. Бакенбард қўйиб, анча етилган бўлса ҳам, лекин боягидай қадди расо, хушбичим эди, юзи эса ҳуснидан кўра кўпроқ хушбичимлиги, мардонаворлиги билан одамни ҳайратга соларди. Вронский унда биргина ўзгариш юз берганлигини пайқади: бу ўзгариш муваффақият қозонган ва бу муваффақиятнинг ҳамма томонидан тақдирланганига амин бўлган кишилар юзидан доим ёрилиб турадиган нур эди. Вронский буни биларди, бу нурни ўша соатиёқ Серпуховскойнинг ҳам юзида кўрди.

Серпуховской зинадан тушгандан сўнг Вронскийни кўрди-ю, юзи шодлик табассуми билан ёришиб кетди. У қадаҳни кўтарганича бошини ирғаб, Вронскийни саломлади, сўнг, олдинга чўзилиб, лабларини ўпишга тайёрлаб турган вахмистрнинг ёнига олдин бориши кераклигини шу ҳаракати билан билдирди.

– Ана, шу ерда экансан-у! – деб қичқирди полк командири. – Яшвин эса, қовоғидан қор ёриб ўтирибди, девди.

Серпуховской норғил вахмистрнинг тароватли, нам лабларидан ўпгандан кейин оғзини даструмол-часи билан артиб, Вронскийнинг ёнига борди.

Серпуховской Вронскийнинг қўлини қисиб:

– О, сени кўриб жуда хурсанд бўлдим! – деди, уни бир четга тортиб.

Полк командири Яшвинга Вронскийни ишора қилди-да:

– Уларнинг кўнглини олиб туринг! – деди, кейин ўзи солдатлар ёнига тушиб кетди.

Вронский Серпуховскойга кўз югуртириб:

– Нега кеча пойгага бормадинг? Сени ўша ерда кўрарман деб ўйловдим, – деди.

– Бордим, лекин кеч қолибман. Узр, – деди-ю Серпуховской, адъютантга мурожаат қилди: – Бориб айтсангиз, киши бошига қанчадан тўғри келса, меннинг ҳисобимдан бўлашиб беришсин, – деди.

У шу сўзлардан кейин ҳамёнидан учта юз сўмлик чиқариб берди-ю, қизариб кетди.

– Вронский! Бирон нарса еймизми ё ичамизми? – деб сўради Яшвин. – Ҳой, графга овқат олиб кел! Мана буни ич.

Полк командирининг уйдаги айш-ишрат, майхўрлик узоқ давом қилди.

Жуда кўп ичишди. Серпуховскойни кўтариб ҳавога ирғитишди. Кейин полк командирини кўтариб ирғитишди. Сўнгра полк командирининг ўзи Петрицкий билан ашулачилар ёнида ўйинга тушди. Кейин полк командири мажолдан кетиб, ҳовлидаги ўриндиққа бориб ўтирди-да, Яшвинга Россиянинг Пруссиядан устун эканлигини, айниқса, кавалерия ҳужумида зўрлигини исбот қила бошлаган эди, тўполон ҳам бир зумгина тиниб қолди. Серпуховской қўлини ювгани уйга, туалетга кирганда, у ерда Вронскийни кўриб қолди, Вронский бошидан сув қуяётган эди. Кителини ечиб ташлаб, юнг босиб кет-

ган қизил бўйинини жўмрак остига қўйганича бўйни билан бошини ишқалаб турган эди. Вронский юви-ниб бўлгандан сўнг Серпуховскойнинг ёнига келиб ўтирди. Иккови шу ердаги кичкина диванда ўтиришиб, ҳар иккови учун ҳам жуда мароқли бўлган мавзуда гап бошлашди.

– Сенинг тўғрингдаги гапларнинг ҳаммасини хотинимдан эшитдим, – деди Серпуховской. – Хотинимни тез-тез кўриб турибсан, хурсандман.

– Хотининг Варя билан ўртоқ, булар Петербургда топилмайдиган аёллар, булар билан кўришсам ҳузур қиламан, – деди Вронский, кулимсираб. У гап бориб тақаладиган мавзунини олдиндан билиб тургани учун кулимсирар, бу нарса унга хуш ёқар эди.

Серпуховской кулимсираб туриб қайтариб сўради:

– Петербургда топилмайдиган?!

Вронский чехрасида бу ишорани тақиқ қиладиган бир ифода билан кескин қилиб:

– Ҳа, сенинг тўғрингдаги гапларни ҳам билиб турдим, лекин фақат хотининг орқали эмас, – деди. – Муваффақиятнингга ҳайрон бўладим, аксинча, жуда хурсанд бўлдим, лекин бундан ҳам кўпроғига кўз тутган эдим.

Серпуховской кулимсиради. Бу фикр, афтидан, унга хуш ёққан бўлса керак, яшириб ўтиришни лозим кўрмади.

– Мен бўлсам, аксинча, иқроор бўлишим керак, бундан озроғини кутган эдим. Лекин хурсанд бўлдим, жуда ҳам хурсанд бўлдим. Мен шуҳратпараст одамман, менинг заиф томоним шу, мен бунга иқрорман.

– Муваффақиятнинг бўлмаганда, эҳтимол, иқроор ҳам бўлмас эдинг, – деди Вронский.

Серпуховской яна кулимсираб:

– Қайдам, – деб қўйди. – Бусиз яшашдан маъно чиқмас эди демайман-у, лекин диққинафасликдан

бошқа нарса бўлмас эди. Албатта, менинг хато қилишим мумкин, лекин ўзим танлаган фаолият соҳасида унча-мунча лаёқатим бор, иннайкейин, қанақа бўлишига қарамай қўлимда бирон ҳокимият бўлса, мен билган кўпгина одамларнинг қўлида бўлганидан кўра анча яхшироқ бўларди, деб ўйлайман, – деди Серпуховской ютуғини билиб турган кишидек, юзи ёришган ҳолда. – Шу сабабли, бу ниятимга қанча яқинлашсам, шунча хурсанд бўламан.

– Бу нарса, эҳтимол, сен учун яхшидир, лекин ҳамма учун ундай эмас. Мен ҳам шу фикрда эдим, мана, яшаб турибман, фақат ўша ният учунгина яшашнинг ҳожати йўқ деб ўйлайман, – деди Вронский.

– Шунақами! Шунақами! – деди Серпуховской, кулиб туриб. – Мен ҳам, сенинг тўғринида эшитган нарсамдан, рад қилган нарсангдан бошлаганман... Албатта, бу ҳаракатинг менга маъқул бўлди. Лекин ҳамма нарсанинг ҳам ройиши бор. Шунинг учун қилган ишинг яхши-ю, аммо дўндирилмагансан, деб ўйлайман.

– Ўтган ишга салавот, дейдилар, ўзинг биласан-ку, қилган ишимдан мен ҳеч тонмайман. Иннайкейин, ўзим маза қилиб юрибман ҳам.

– Узоққа бормайди-да бу маза қилишинг. Кўрасан, ахийри кўнглинг тўлмай қолади. Аканг тўғрисида бўлса бир нима демайман. Анави бизнинг хўжайинимизга ўхшаш дилбар йигит. Ана, қара! – деб илова қилди, «ура» садоларига кулоқ солиб. – У шунақа вақтини чоғ қилиб юраверади, сен бўлсанг бундай нарсалар билан қаноатланиб қололмайсан.

– Мен қаноатланаман деяётганим йўқ-ку.

– Эй, гап фақат шундагина эмас. Сенга ўхшаган одамлар керак.

– Кимга?

– Кимга? Жамиятга. Россияга одамлар керак, партия керак, йўқса ҳамма нарса барбод бўлади, ит алоғига тушади.

– Яъни, нима демоқчисан? Рус коммунистларига қарши иш олиб бораётган Бертенев партиясини айтасанми?

Серпуховской ўзининг шундай бемаъни нарсада шубҳа қилинаётганига хафа бўлиб:

– Йўғ-э, – деди, юзини буриштириб. – Tout ca est une blague⁶⁵. Ҳамма вақт шундай эди. Яна шундай бўлаверади. Ҳеч қандай коммунистлар йўқ. Лекин ҳамма вақт ирвоғар одамлар учун зарарли, хавфли партияларни ўйлаб чиқариш зарур-да. Бу эски най-ранг. Йўқ, сену менга ўхшаган мустақил одамларнинг ҳукмрон партияси керак.

– Нега энди? – деб сўради-ю Вронский, бир қанча ҳукмрон одамларнинг номларини айтди. – Нима учун булар мустақил одамлар эмас?

– Ёлғиз шунинг учунки, уларда мустақиллик берадиган давлат йўқ ёки турилганларидан буён бўлган эмас, номлари чиққан эмас, биз салтанат қуёши остида турилганмиз, улар эса бундан маҳрум. Уларни ё пул билан ёки ширин сўз билан сотиб олиш мумкин. Улар ўз мавқеларини сақлаб туриш учун йўл ўйлаб чиқарадилар. Шу сабабли ўзлари ишонмайдиган, фақат зарар келтирадиган аллақандай фикрларни, уйдирма йўлларни олдинга сурадилар, буларнинг ҳаммаси давлат уйида туриш ва фалонча ойлик олиш учун бир восита, холос. Қўлларидаги картага қарасанг *cela n'est pas plus fin gue sa*⁶⁶. Эҳтимол, мен улардан ёмонроқ, нодонроқдирман, аммо улардан қаерим кам? Лекин ҳозир менда шундай бир аниқ, муҳим хислат борки, бизни сотиб олиш қийинроқ бўлади. Шундай одамлар ҳар маҳалгидан кўра кўпроқ зарур.

⁶⁵ Буларнинг ҳаммаси бемаъни гаплар (франц.).

⁶⁶ Унчалик ыгув эмас (франц.).

Вронский диққат билан қулоқ солди, лекин уни қулоғига кираётган сўзларнинг мазмунидан кўра, Серпуховскийнинг ишга бўлган муносабати кўпроқ қизиқтирарди, у ҳукуматдорларга қарши кураш фикрига тушиб, бу ҳақда таважжуҳ ва ғайри таважжуҳ қарашларга эга бўлган ҳолда Вронский фақат эскадрон манфаатларини ўйлар эди. Ўзи яшаб турган муҳитда камдан-кам учрайдиган шубҳасиз истеъдод билан ақл ва идрок билан шу қадар чуқур ўйлаб, чуқур тушунаётган Серпуховскийнинг нақадар кучли эканлигини Вронский ҳам англади. Виждонига қанчалик оғир ботса ҳам, унга ҳасади келди.

– Ҳар ҳолда, бу муҳим, асосий нарса учун менда бир нарса етишмайди, – деб жавоб берди Вронский, – ҳокимиятга интилиш истаги етишмайди. Бир маҳаллар бор эди, энди йўқ.

– Мени кечир-у, лекин бу гапинг тўғри эмас, – деди Серпуховский кулимсираб.

Вронский рост айтаётганлигини билдириш учун:

– Йўқ, тўғри, тўғри!.. Ҳозир, – деб илова қилди.

– Ҳа, ҳозир тўғри, бу бошқа гап, лекин бу ҳозир деганинг узоққа бормайди.

– Балки, – деб жавоб қилди Вронский.

Серпуховский унинг фикрини билиб олгандай:

– Сен балки дейсан, – деб давом қилди, – мен бўлсам албатта дейман. Шунинг учун ҳам сени кўрмоқчи эдим. Сен жуда тўғри иш қилгансан. Бунга тушунаман, лекин сен ўзингни у ёқ бу ёққа ташла-маслигинг керак. Мен сендан фақат *carte blanche*⁶⁷ талаб қиламан, холос. Сенга ҳомийлик қилаётганим йўқ... гарчи нима учун ҳомийлик қилмаслигимга ўзим ҳайрон бўлсам ҳам... Менга неча марталаб ҳомийлик қилгансан-у! Дўстанимиз бу нарсалардан юқори туради, деб умид қиламан. Шундай, – деди

⁶⁷ ҳаракат эркинлиги (франц).

у аёллар сингари мулойимгина табассум қилиб. – Менга *carte blanche* бер, полқдан чиққин, сени секин юқорига тортиб оламан.

– Лекин шунисига тушун: аҳвол қандай бўлса, – деди Вронский, – тагин шундай бўлиб қолишидан бўлак ҳеч нарсани хоҳламайман, менга фақат шу керак.

Серпуховской ўрнидан қўзғалиб, унинг рўпарасига келиб турди.

– Аҳвол қандай бўлса, тагин шундай бўлиб қолсин дейсан. Бу гапнинг маъносига тушунаман. Менга қара, биз тенгдошмиз, лекин сен, эҳтимол, хотин зотини мендан кўра кўпроқ кўргандирсан. – Серпуховскойнинг табассуми билан имо-ишораси: «Ҳозир оғриқ жойингга секин, мулойимгина тегаман, бундан сен қўрқмаслигинг; керак», деярди. – Лекин мен уйланган кишиман, гапимга ишон, яхши кўрган хотининг билан бирга бўлиб, уни яхши билиб олсанг (аллаким шундай деб ёзган эди), мингтасини билганингдан кўра, аёл зотининг ҳаммасини ипидан-игнасигача билиб оласан.

Вронский эшикдан мўралаб, уларни полк командирининг ёнига чақирган офицерга:

– Ҳозир борамиз! – деб қичқирди.

Вронский энди унинг гапини охиригача эшитишни истар эди.

– Менинг фикрим шундай. Аёллар – инсон фаолиятидаги асосий ровдир. Хотин кишини ҳам севиб, ҳам бир иш чиқариш қийин. Бунда севги халақит бермайдиган битта йўл бор – уйланиш. Миямдаги фикримни қандай қилиб айтсам сенга, – деди танбеҳ билан гапиришни яхши кўрувчи Серпуховской, – шошма, шошма! Ҳа, *fardeau*⁵⁸ билан кетаётганингда, шу *fardeau* елкангга танғилиб, мустақкам

⁵⁸ юк. (франц.)

ўрнашиб олгандагина қўлларинг билан бирон нарса қилишинг мумкин, бу эса уйланиш деган сўз. Мен ҳам буни уйланганимдан кейин сездим. Бирдан қўлларим бўшаб қолди. Уйланмасдан шу fardeau-ни кўтариб юраверсанг, қўлларинг шу қадар банд бўладики, ҳеч нима қилолмайсан. Мазанковни, Круповни кўр. Хотинлар орқасида мартабаларини бир пул қилиб қўйишди.

Вронский юқорида номлари тилга олинган икки киши алоқада бўлган француз аёл билан актрисани эслаб:

– Қанақа хотинлар? – деб сўради.

– Хотин кишининг мавқеи кибор жамиятида қанча мустаҳкам бўлса, шунча ёмон, ҳа, шунча ёмон. Бу fardeauни қўлда кўтариб юриш эмас, бошқа одамдан тортиб олиш билан баб-баравар.

Вронский рўпарасига тикилиб туриб Аннани ўйлади-ю:

– Ишқ савдоси бошингга тушмаган-да, – деди, паст товуш билан.

– Эҳтимол. Лекин айтган сўзларим эсингда бўлсин. Яна битта гап: хотинлар эркаклардан кўра дунёпараст бўлади. Биз муҳаббатни олий нарса деб биламиз, улар эса ҳар вақт *terre-a-terre*⁶⁹.

– Ҳозир, ҳозир! – деди у ичкари кириб келган лакейга. Аммо лакей, у ўйлаганча, чақиргани кирган эмас эди. Вронскийга хат келтирган эди.

– Сизга княгиня Тверскаянинг одами олиб келди.

Вронский конвертни очиб, бўғриқиб кетди.

– Бошим оғрияпти, уйга кетмасам бўлмайди, – деди у Серпуховскойга.

– Хайр, яхши бор. *Carte blanche* бўладими?

– Кейин гаплашамиз, сени Петербургдан топиб оламан.

⁶⁹ кундалик иш билан машғул (франц.).

XXII

Соат бешдан ошган эди, шу сабабли тайинланган вақтга улгуриш ва айна замонда, ўзининг ҳамма танийдиган отларини қўштирмаслик учун Вронский Яшвиннинг извошига ўтирди-да, иложи борича тезроқ ҳайдашни буюрди. Извош шаклида ишланган бу тўрт ўринли эски карета кенгина эди. Вронский бурчакка ўтириб, оёқларини олдинги ўринга қўйди-ю, хаёл суриб кетди.

Ишлари аниқ, равшан ҳолга келтирилиб, хотиржам бўлган Вронский уни керакли киши деб ҳисоблаган Серпуховскойнинг хушомадгўйлиги, дўстона муомаласини эслаш, ҳаммасидан ҳам ёр васлини кутиш – буларнинг ҳаммаси бир қўшилиб, ҳаётидан хурсанд бўлиб кетди. Унда уйронган бу ҳис шу қадар кучли эдики, беихтиёр жилмайиб қўйди. У оёқларини тушириб, бирини иккинчисининг тиззасига қўйди-ю, кеча йиқилганда лат еган оёғининг бўлиқ, тикин болдирини қўли билан ушлаб кўрди, кейин, орқага суяниб, бутун кўкси билан бир неча бор нафас олди.

«Яхши, жуда соз!» деди у ўз-ўзига. Илгарилари ҳам ўзининг жисмоний соғлигидан шодланиб келарди, лекин ўзини, жисмини ҳеч қачон ҳозиргидек яхши кўрган эмас эди. Кучли оёғидаги бу енгил оғриқни сезиб хушланар, нафас олаётганда кўксидаги мушакларнинг ҳаракатга келишини пайқаб қувонарди.

Аннага шу қадар оғир таъсир қилган ўша очиқ, салқин август кунини Вронскийга одамни ҳаяжонга соладиган даражада жонбахш бўлиб кўринар, бошидан сув қуйгандан кейин қизиб кетган бўйни билан юзига салқинлик берарди. Мўйловидан анқиб турган мушк ҳиди мана шу тоза ҳавода унга яна ҳам бошқача бўлиб туюларди. Карета деразасидан

кўрган нарсаларининг ҳаммаси, бу тоза, салқин ҳаводаги нарсаларнинг ҳаммаси: ботаётган қуёш нурларида ярқираб турган уйларнинг томлари ҳам, деворлари ва биноларнинг яққол кўзга ташланган бурчаклари ҳам, ора-сира учраб қоладиган пиёдалар ва извошлар ҳам, дарахтлар ва ўланларнинг, қимир этмай турган яшил япроқлари ҳам, жўякларини тўғри тортилган картошка далалари ҳам, уйлар ва дарахтлардан, буталардан қия тушиб турган соялар ҳам, картошка жўяклари ҳам кечки пайтнинг хиралашиб борган ёруғида, Вронскийнинг ўзи сингари, тароватли, қувончли эди. Ҳамма нарса, ҳозиргина рассом қўлидан чиқиб, лак суртилган сурат каби чиройли эди.

Вронский карета деразасидан бош суқиб:

– Ҳайда! Ҳайда! – деб қистади-да, чўнтагидан уч сўмлик қоғоз пул чиқариб, уни шу маҳал ўзига ўтирилиб қараган кучерга узатди. Кучернинг қўли фонарь ёнида ётган бир нарсани пайпаслаб кўргандан кейин қамчи ҳавода визиллади, карета эса текис тош йўлда силлиқ ёриллади.

Вронский қўнғироқнинг икки дераза ўртасидаги суяк тугмасига тикилганича Аннани сўнги марта кўрган ҳолатида кўз олдига келтириб: «Менга ҳеч нарса, бу бахтдан бошқа ҳеч нарса керак эмас, – деб ўйлади. – Кун сайин унга бўлган муҳаббатим кучайиб борапти. Мана Вредега ҳукумат берган чорбор. Қаерда экан? Қаерда? Нега? Нега учрашадиган жойни шу ерга тайинлади-ю, Бетси битган хатнинг тагига ёзди?». У ҳозир фақат шу нарсаларни ўйларди; лекин ўйлашга фурсат қолмаган эди. Хиёбонга етмасдан кучерни тўхтатди-да, эшикни очиб, пастга сакраб тушди, бир зум ҳам тўхтамай, уйга бориладиган хиёбон билан юриб кетди. Хиёбонда ҳеч ким йўқ эди, лекин ўнг томонга қараб, дарҳол уни кўрди. Аннанинг юзида ҳарир парда бор эди, лекин Врон-

ский бир қарашдаёқ уни ўзигагина хос юришидан, қия тушган елкаларидан ва бошини тутишидан таниб олди, шу он вужудидан электр қуввати югуриб ўтгандай бўлди. У оёқларининг таранг ҳаракатидан тортиб, нафас олаётган ўпкасининг ҳаракатини, ўзини яна янги куч билан ҳис қила бошлади, шунда алланима лабларини қичитди.

Анна унинг қўлини маҳкам қисиб кўришди.

– Чақирганимга жаҳлинг чиққани йўқми? Зарур ишим бор эди, – деди Анна, Вронский парда остидан Аннанинг лаблари жиддий йўсинда қимтилганини кўриб кайфи ўзгариб кетди.

– Нега жаҳлим чиқсин! Ҳай, бу қанақа жой, қандай қилиб келдинг бу ерга?

– Бари бир, – деди Анна қўлини унинг қўлига қўйиб, – юр, сен билан гаплашиб оладиган гапим бор.

Вронский бир нима бало бўлганлигини, бугунги учрашув хурсандчилик келтирмаслигини тушунди. У Анна олдида ихтиёрини йўқотиб қўярди: Аннанинг нега ҳаяжонланаётганини билмай туриб, у ҳаяжон ўзига ҳам таъсир қила бошлаганлигини ҳис этди.

Вронский тирсаги билан Аннанинг қўлини маҳкам қисди-да, юзидан унинг фикрларини билиб олишга тиришиб:

– Ҳа, нима бўлди? Нима гап? – деб сўради.

Анна ўзига дадиллик бериш учун бир неча қадам юргандан кейин бирдан тўхтади. Кейин оғир-оғир нафас олиб туриб, тез-тез гапира бошлади:

– Алексей Александрович билан пойгадан қайтиб келаётганимда ҳамма гапни юзига очиб солдим... Хотини бўлиб қололмаслигимни айтдим... Иннайкейин... ҳамма гапни айтдим. Бу нарсаларни кеча сенга айтмаган эдим.

Вронский, Аннанинг аҳволини худди енгиллаштиргиси келгандек, бутун қаддини ихтиёрсиз

эгиб туриб қулоқ солди. Лекин Анна бу гапларни ай-тиши билан Вронский қаддини бирдан ростлади-ю, юзи жиддий, мағрур тус олди.

– Ҳа, ҳа, буниси яхши, минг чандон яхши! Билман, жуда оғир нарса бу, – деди Вронский.

Лекин Анна унинг сўзларини эшитмас, юз ифодасидан миясидаги фикрларини ўқир эди. Анна унинг юзидаги ифода миясига келган биринчи фикрга – дуэлнинг муқаррарлиги тўғрисидаги фикрга оид эканлигини билмас эди. Дуэль ҳақидаги фикр Аннанинг миясига ҳеч вақт келмаган эди, шунинг учун бу бир лаҳзалик жиддий ифодага у ўзича маъно берди.

Анна эрининг хатини олгандан кейин, ҳамма нарсанинг эскича қолишини, ўз мавқеини поймол қилишга қурби етмаслигини, ўғлини ташлаб, ошиғи билан топишиб кетолмаслигини қалбининг чуқур бир ерида ҳис этган эди. Княгиня Тверскаяникида ўтказган эрталабки соатлари бу ишончини яна ҳам кучайтирди. Шундай бўлса ҳам, Вронский билан ҳозирги кўришиш унинг учун гоят зўр аҳамиятга эга эди. Анна бу кўришишдан аҳволнинг ўзгаришига, ўзини сақлаб қолишига умидвор эди. Агар Вронский бу хабарни эшитиб, бир дақиқа ҳам иккиланиб турмасдан эҳтирос ва қатъият билан: «Ҳамма нарсани ташла, мен билан қоч!» деса, Анна ўғлини ташлаб, у билан қочиб кетарди. Лекин бу хабар унга Анна кутганча таъсир қилмади: унинг худди бир нарсадан кўнгли оригандай бўлди.

– Бу гапни айтиш менга ҳеч оғир бўлгани йўқ. Ўз ўзидан бўлди-қолди, – деди Анна гаши келиб, – мана...
– Анна қўлқопидан эрининг хатини чиқарди.

Вронский хатни олди-ю, ўқимасданоқ, уни тинчителишга тиришди.

– Тушунаман, тушунаман, – деди гапини бўлиб. – Мен бир нарсани хоҳлардим, буни сендан илтимос

хам қилган эдим: ҳозирги аҳволга барҳам бер, ҳа-
ётимни бахтинг йўлига тикай деган эдим.

– Нима қиласан менга бунақа гапларни айтиб? –
деди Анна. – Нима, менинг бунга гумоним борми?
Агар гумоним бўлса...

– Ким анавилар? – деди бирдан Вронский рўпа-
раларидан келаётган иккита хонимга ишора қилиб.
– Балки бизни танишар, – деди-да, Аннани етаклаб,
ўзини дарҳол хилватга тортди.

– Ах, менга бари бир! – деди Анна, лаблари қалти-
раб кетди. Шунда Вронскийга Аннанинг кўзлари пар-
да остидан унга ғалати бир ғазаб билан қараб турган-
дек туюлди. – Мен гап бунда эмас деяпман, мен бунга
шубҳа қилолмайман, лекин, буни қара, нималар ёзиб-
ди. Ўқиб боқ, – Анна яна тўхтаб қолди.

Вронский, боя Аннанинг эри билан орани очди
қилгани тўғрисидаги хабарни эшитган бирин-
чи дақиқасидаги сингари, хатни ўқиб туриб, яна
тахқир этилган эрга нисбатан ўзида уйғонган таби-
ий ҳисга беихтиёр таслим бўлди. Мана энди, унинг
хати қўлида экан, бўлса-бўлмаса бутун ё эртага дуэл-
га чақирилишини, дуэль маҳалида эса, ҳозиргидек,
юзиди совуқ, мағрур бир ифода билан ҳавога отиб,
ўзини тахқир этилган эр ўқига тутиб беришини их-
тиёрсиз кўз олдига келтирди. Келтирди-ю, бояги-
на Серпуховской айтган, эргалаб ўзи ҳам ўйлаган
фикр миясидан лип этиб ўтди; бу ўзини борламага-
ни маъқуллиги тўғрисидаги фикр эди, буни Аннага
айтолмаслигини ҳам биларди.

Вронский хатни ўқиб бўлгандан кейин Аннага
қаради, нигоҳида қатъият йўқ эди. Анна бу нарсани
Вронский олдин миясида ўйлаб олганлигини дарҳол
фаҳмлади. У, Вронский нима деса ҳам, бари бир,
кўнглидаги гапларнинг ҳаммасини айтмаслигини
биларди. Шундай қилиб, Анна сўнгги умиди ҳам

пуч чиққанлигини англади. Аннанинг кутган нарсаси бу эмас эди.

Анна қалтироқ товуш билан:

– Кўряпсанми унинг қанақалигини? – деди.

– Кечир мени, мен бу нарсадан хурсандман, – деб Вронский унинг сўзини бўлиб қўйди. Кейин, сўзини айтиб олишга ижозат сўраётгандек, кўзлари билан ялиниб туриб илова қилди: – Худо ҳақи, гапимни охиригача эшит. Мен шунинг учун хурсанд бўляпманки, бу аҳвол у тахмин қилган вазиятда қоломайди.

Анна унинг айтадиган сўзларига ҳеч қандай маъно бериш ниятида эмасдай, кўз ёшларини тутиб туриб:

– Нима учун қоломайди? – деди. Анна тақдирининг ҳал бўлганлигини сеза бошлаган эди.

Вронский, ўз фикрича, ўртада ўтиши муқаррар бўлган дуздан кейин аҳволнинг бу хилда давом этиши мумкин эмаслигини айтмоқчи бўлди-ю, лекин бошқа нарсани гапирди.

– Давом этиши мумкин эмас. Энди уни ташлаб кетарсан, деб умид қиламан. Яна бир умидим, – деди-ю, хижолатдан қизариб кетди, – қурадиган ҳаётимизни йўлга қўйиш ва ўйлаш учун менга ижозат берасан. Эртага... – деб фикрини давом эттирган эди, Анна сўзини орзидан олди.

– Ўғлим нима бўлади?! – деди у қичқариб. – Кўрдинг-ку нима деб ёзганини? Ўғлимни ташлаб кетишим керак эмиш, мен бўлсам ташлаб кетолмайман, ташлаб кетишни хоҳламайман ҳам.

– Худо ҳақи, қайси бири яхши? Ўғлингни ташлаб кетганингми ё бўлмаса бу хўрликни давом эттирганингми?

– Ким учун хўрлик?

– Ҳамма учун, ҳаммадан ҳам кўпроқ сен учун.

- Хўрлик, дейсан... ундай дема. Бу сўзнинг мен учун ҳеч қандай маъноси йўқ, - деди Анна, овози қалтираб. У ҳозир Вронскийнинг ёлгон гапиришини хоҳламас эди. Аннада унинг муҳаббатидан бошқа нарса қолмаган эди, шунинг учун Анна уни севишни истарди. - Тушунгин, сенга кўнгила қўйган кунимдан бошлаб ҳамма нарса ўзгариб кетди. Мен фақат битта, биттагина нарсани биламан - бу сенинг муҳаббатинг. Агар у меники бўлса, мен ўзимни шу қадар юксақ, мустаҳкам ҳис қиламанки, ҳеч нарса менга хўрлик келтирмайди. Мен ўз аҳволим билан мағрурман, чунки... шунинг билан мағрурманки... мағрурман... - Анна нима билан мағрурлигини айтолмади. Номус ва ҳаяжон ёшлари овозини бўғиб қўйди. Тўхтаб, бирдан йиғлаб юборди.

Вронский ҳам бўғзига бир нима тикилиб келатганлигини, бурнининг ичини алланима ачиштираётганлигини ҳис қилди, умрида биринчи марта йиғлаб юборишга сал қолганини пайқади. Ўзига бунчалик таъсир қилган нарсанинг нима эканлигини айтолмасди, Аннага ачинар, унга ёрдам қилиш қўлидан келмаслигини сезар, айти замонда, унинг бахтсизлигига ўзи айбдор эканлигини, алақандай ёмон иш қилиб қўйганлигини ҳам биларди.

- Талоқ олишнинг иложи йўқми, а? - деб сўради у, суст товуш билан. Анна жавоб қиламай, калласини чайқатди. - Ўғлингни олсангу, уни ташлаб кетсанг бўлмасмикан, а?

- Ҳа, лекин ҳамма нарса унга борлиқ. Ҳозир унинг олдига боришим керак, - деди Анна қуруққина қилиб. Ҳамма нарсанинг эскича қолишлиги тўғрисидаги каромати тўғри чиқди.

- Сешанба куни Петербургда бўламан, ўшанда бир ёқлик қиламиз.

- Ҳа, - деб қўйди Анна. - Лекин бу хусусда ортиқ гап очмаймиз.

Анна каретасини қайтариб юбориб, кейинроқ Вреде боғининг панжараси ёнига келиб туришини буюрган эди. Карета келгандан кейин, Анна Вронский билан хайрлашиб, уйига жўнаб кетди.

XXIII

Душанба куни 2 июнь комиссиясининг одатдаги мажлиси бўлди, Алексей Александрович мажлис залига кириб, одатдагича, раис ва аъзолар билан саломлашиб, ўрнига ўтирди-да, олдига тайёрлаб қўйилган қоғозлар устига қўлларини қўйди. Бу қоғозлар орасида ўзига керакли маълумотлар ҳам, қилмоқчи бўлган баёнотининг, наридан-бери тузилган матни ҳам бор эди. Аслида, маълумотларнинг унга лузуми ҳам йўқ эди. Ҳамма нарса эсида эди, ҳа, шунинг учун, айтадиган гапларини хаёлида такрорлаб ўтиришни ортиқча деб ҳисобларди. Пайт келганда, ўзини бепарволикка солишга уринган душман юзини рўпарасида кўриб турганда, сўзлари ҳозир тайёрлаб қўйилганидан кўра яхшироқ бир шаклда ўз-ўзидан қўйилиб келаверишини биларди. У нутқининг мазмуни жуда ҳам чуқурлигини, ҳар бир сўзи катта маънога эга эканлигини сезиб турарди. Бунга қарамасдан, оддий маърузани эшитиб ўтирганда, қиёфаси маъсум, мўмин кўринарди. Олдида ётган оқ қоғознинг икки четини узун бармоқлари билан мулоиймгина пайпаслаган, томирлари ўйнаб чиққан оқ қўлларини ва ҳорғин бир ифода билан бир ёнга қийшайган бошини кўрган киши ҳозир унинг оғзидан даҳшатли ҳаяжон кўзгатадиган, аъзоларни бир-бирларининг гапларини бўлиб қичқаришга, рансни тартиб сақлашни талаб қилишга мажбур этадиган гаплар қуйилади деб ўйламас эди. Маъруза тамом бўлгандан сўнг, Алексей Александрович ўзининг босиқ, ингичка овози билан бошқа миллат халқларини

жойлаштириш иши юзасидан баъзи мулоҳазалари борлигини билдирди. Ҳамманинг диққати унга жалб бўлди, Алексей Александрович, бир йўталиб олгандан кейин, рақибига қарамасдан, лекин, ҳар гал нутқ ирод қилганидаги сингари, энг олдинда ўтирган ва комиссияда ҳеч вақт ҳеч қандай фикри бўлмаган кичкина, мўмингина чолга қараб олиб, мулоҳазаларини баён қила кетди. Гап қонуннинг туб ва узвий қисмига бориб қадалганда, рақибни сакраб туриб, эътироз қила бошлади. Стремов (бу ҳам комиссия аъзоси, бунинг ҳам қитирига тегиб ўтилган эди) ўзини оқлашга уринди, хуллас, мажлис тўс-тўполонга айланиб кетди, лекин Алексей Александрович голиб чиқди, таклифлари қабул қилинди: учта янги комиссия тайинланди. Эртасига эса Петербургнинг маълум доирасида бу мажлис оғиздан тушмади. Алексей Александровичнинг муваффақияти ўзи кутганидан ҳам ортиқ бўлди.

Эртасига эрталаб, яъни сешанба куни, Алексей Александрович уйқудан уйронгандан кейин ҳузур қилиб кечаги галабасини эслади-ю, маҳкамадаги ишлар мудирни, лаганбардорлик қилиб, кечаги комиссия тўррисидаги қулорига чалинган миш-мишларни айтганда, ўзини парвосиздай кўрсатишни хоҳласа ҳам, кулимсирамасдан туролмади.

Алексей Александрович, маҳкамасининг ишлар мудирни билан банд бўлиб, бутун сешанба эканлигини, Анна Аркадьевна бутун кўчиб келиши кераклигини бутунлай хаёлидан чиқариб қўйди: хизматкор кириб, хотинининг кўчиб келганлигини хабар қилганда, Алексей Александрович ажабланиб, таъби бир оз хира бўлди.

Анна Петербургга саҳар етиб келди, Аннадан телеграмма келгандан кейин карета юборилган эди, шунинг учун Алексей Александрович унинг келишини биларди. Келганда эса, чиқиб кутиб олмади.

Аннага Алексей Александровичнинг ҳали кабинетидан чиқмаганлигини, ишлар мудирини билан машғул эканлигини айтишди. Одам киргизиб, ўзининг келганлигини айтишни буюрди-да, кабинетига кириб, шу ерга келар деган бир умид билан ул-буларини жойлаштира бошлади. Лекин бир соат ўтгандан кейин ҳам кирмади. Шундан кейин топшириқдар бериш баҳонасида емакхонага кириб, бўлмаса шу ерга чиқади, деган умид билан жўрттага овозини чиқариб гапирди. Анна унинг ишлар мудирини кабинет эшигига кузатиб чиққанини пайқади, лекин шундай бўлса ҳам, бу ерга кирмади. Анна, одатдигича, ҳали замон хизматига жўнаб кетишини билгани учун, унгача кўриб, муносабатларини бир ёқлик қилиб олишни хоҳларди.

У залдан ўтиб, дадиллик билан кабинетга йўл олди. Анна кабинетга кирганда у расмий мундирда (жўнаб кетмоқчи бўлиб турган эди шекилли), кичкина стол ёнида, унга тирсақларини қўйиб, рўпарасига қараб ғамгин тикилиб ўтирган эди. Анна уни олдин кўрди-ю, ўзи ҳақида ўйлаётганлигини англади.

Алексей Александрович Аннани кўриб, ўрнидан кўзгалмоқчи бўлди, лекин бу фикридан қайтди, юзи бўриқиб кетди, Анна ҳеч вақт унда бундай ҳолатни кўрмаган эди, Алексей Александрович чапдаст ўрнидан турди-да, Аннанинг кўзларига эмас, баландроққа, пешонаси билан сочларига қараб пешвоз юрди. Аннага ёндошиб, уни қўлидан ушлади, ўтиришга таклиф қилди.

У Аннанинг ёнига ўтира туриб:

– Қўчиб келганингизга жуда хурсандман, – деди, кейин яна бир нима демоқчи бўлди-ю, лекин тили тутилиб қолди. Бир неча марта гапиришга чоғланса ҳам, гапиролмади... Анна бу кўришишга тайёрланиб, ундан нафратланиб, уни айблашни қўнглига тутиб қўйган бўлса-да, ҳозир нима дейишини бил-

мас, унга ачинар эди. Шу тахлит анча вақтгача жим ўтиришди. – Серёжа саломатми? – деб сўради Алексей Александрович, лекин жавоб кутиб ўтирмасданоқ, илова қилди: – Бутун уйда тушлик қилмайман, ҳозир жўнашим керак.

– Москвага жўнаб кетмоқчи эдим, – деди Анна.

Алексей Александрович:

– Йўқ, кўчиб келиб, жуда-жуда яхши қилдингиз, – деди-ю, тагин жим бўлиб қолди.

Анна унинг гап очишга мажоли етмаётганлигини кўриб, ўзи гап очди.

– Алексей Александрович, – деди Анна, унга юзланиб ва ўз сочларига тикилиб қолган эрига тикка қараб, – мен жинояткор хотинман, ёмон хотинман, лекин ҳали ҳам ўшанда сизга нима деган бўлсам, ўшандайман, шундоғ бўлса ҳам ҳеч нарсани ўзгартира олмаслигимни сизга айтгани келганман.

Алексей Александрович унинг кўзларига нафрат билан тикилиб туриб:

– Сиздан сўраганим йўқ буни, – деди, бирдан кескин оҳангда, – шундай деярсиз деб ўйловдим. – Ғазаб таъсирида, афтидан, яна аввалги салоҳиятини тиклаб олди. – Лекин ўшанда сизга айтган, кейин хатимда ҳам ёзган эдим, – деб кескин, ингичка товуш билан гап бошлади, – бу нарсаларни билишга мажбур эмаслигимни ҳозир ҳам такрорлайман. Мен буни инкор қиламан. Ҳамма хотинлар ҳам эрларига шу қадар ёқимли бўлган бу хил хабарларни етказишга сизчалик шошиладиган даражада меҳрибон эмаслар. – У «ёқимли» сўзига урғу бериб гапирди. – Мен буни киборлар жамиятига маълум бўлгунча, шаънимга иснод етгунча инкор қилиб тураман. Шу сабабдан ҳам муносабатларимиз илгари қандай бўлиб келган бўлса, яна шундай бўлиб қолиши керак, мабодо ўзингизни бадном қилиб қўйгудек бўлсангиз, мен ўз шаънимга дор туширмаслик учун тегиш-

ли чораларни кўришга мажбурман, деб огоҳлантиряпман.

Анна қўрқув тўла кўзлари билан унга қараб туриб, ҳуркак бир товуш билан:

– Лекин муносабатларимиз ҳеч маҳал илгаригидай бўлолмайди, – деди.

Анна яна унинг хотиржам башарасини кўргандан, яна бу болаларникига ўхшаш чинқироқ, истеҳзоли товушини эшитгандан кейин юрагида уйфонган жирканиш ҳисси аввалги ачиниш, шафқат туйғуларини ўлдириб, ёлғиз қўрқувнигина қолдирди, лекин Анна, ҳар нима қилиб бўлса ҳам, масалани бир ёқлик қилишни хоҳлар эди.

– Сизга хотин бўлиб қололмайман, чунки... – деб гап бошлаган эди, Алексей Александрович совуққина қилиб, заҳрини сочиб қулиб юборди.

– Танлаган тарзи ҳаётингиз, афтидан, онгингизга ҳам таъсир этганга ўхшайди. Унисига қанчалик ҳурмат билан қарасам, бунисига ҳам шунчалик нафрат билан қарайин... Ўтмишингизни ҳурмат қиламан, ҳозирги аҳволингиздан нафратланаман... менинг сўзларимга берган маънонгиздан мен жуда-жуда узоқдаман.

Анна чуқур тин олиб, бошини туширди.

– Мен бир нарсага ҳайрон бўламан, масалан, сиз шунчалик мустақилликка эгасизки, – деб қизишиб сўзида давом этди, – эрингизга қилаётган вафосизлигингизни рўй-рост айтиб, бу ҳаракатингизни ўзингизга эп кўрасиз-у, хотин кишининг эр олдидаги мажбуриятини бажаришни ўзингизга эп кўрмайсиз.

– Алексей Александрович! Мендан нима талабингиз бор?

– Сиздан талабим шуки, мен у одамни бу ерда кўрмайин, иннайкейин, сиз ўзингизни шундай тутингки, киборлар ҳам, хизматкорлар ҳам сизни айблаша олмасин... Сиз у одамни кўрманг. Наза-

римда, талабим катта эмас. Буларнинг эвазига ҳалол хотин ҳуқуқидан фойдаланасиз, гарчи хотинлик вазифасини бажармасангиз ҳам. Сизга айтадиган гапим шу. Энди ишга боришим керак. Тушликка келолмайман.

Алексей Александрович ўрнидан туриб, эшик томон юрди. Анна ҳам қўзғалди. У индамай таъзим қилиб, Аннани ўтказиб юборди.

XXIV

Пичан гарамида ўтказган туни Левин учун бекор кетмади. Бошқариб келаётган хўжалиги меъдасига тегиб, назарида бутун аҳамиятини йўқотиб қўйган эди. Ҳосиланинг ниҳоятда яхши бўлишига қарамай, унинг назарида ўзи билан мужиклар орасидаги муносабатда ҳеч қачон бу йилгичалик адоват ва муваффақиятсизлик бўлган эмас эди, мана энди бу душманлик ва муваффақиятсизликлар сабаби бутунлай равшан бўлди. Мужиклар билан яқинлашиб олиб бирга ишлаганда қилган ҳузур-ҳаловати, мужикларга, уларнинг турмушларига қилган ҳасади, ўша кеча ортиқ орзуликдан чиқиб мужиклар сингари ҳаёт кечириш ниятига айланган (бу ниятни икир-чикирларигача ўйлаб чиққан эди) истаги – буларнинг ҳаммаси ўз хўжалигининг тартибига бўлган қарашини шу қадар ўзгартириб юбордики, унинг илгариги ҳавасини йўқотди ва ҳамма ишларнинг асосини ташкил қилган мардикорларига илгари хунук муомала қилиб келганлигини кўрди. Пава сингари зоти яхшиланган бир пода сигир, ўрит солиб, ҳайдаб қўйилган ерлар, толлар билан ўраб олинган тўққиз қарта бир хил ер, гўнг чуқур солиниб ҳайдаб қўйилган тўқсон десатина ер, қаторасига экадиган сеялкалар ва ҳоказо ва ҳоказолар ҳаммаси бир ўзигина қилган ёки ўртоқлари, ўзига хайрихоҳ бўлган одамлар билан биргалашиб

қилган иш самараси бўлса, кўп ажойиб бўларди. Лекин у шу нарсани равшан кўра бошлади (қишлоқ хўжалиги ҳақидаги китоби устида олиб борган иши кўп жиҳатдан ўзига ёрдам бермоқда эди, чунки китобида мардикорларни хўжаликнинг асосий элементи қилиб кўрсатарди), ўз хўжалигини мардикорлар билан қаттиқ курашиб давом эттираётганини, бу курашда ҳамма нарсани ўзи энг яхши деб ҳисоблаган тартиб асосида сира тинмай, зўр бериб ўзгартиришга тиришиб келганлигини, у томоннинг эса хўжаликнинг эскича тартибда боришига интилганлигини энди равшан кўра бошлади. У бу курашда у томон ҳеч қандай зўр бермаса, ҳатто ғарази бўлмаса-да, Левин, бир ўзи бутун кучини ишга солиб, тиришиб-тирмашса-да, бари бир, хўжалиқдан бирон наф чиқмаслигини, ажойиб қуроқлар, ажойиб мол ва чорвалар, ер хайф кетишини кўра бошлади. Энг муҳими – бу ишга сарф қилаётган куч-райратининг бутунлай хайф кетаётганлигини англади, бунинг устига, хўжалигининг бемаънилиги ҳам ҳозир кўз олдида равшан бўлгандан кейин, сарф қилиб келаётган бу куч-райратининг мақсади бутунлай беҳуда эканлигини ҳам сезмай қололмади. Курашнинг моҳияти нимадан иборат эди? Левин ҳар бир тийини учун курашарди (курашмаслигининг иложи йўқ эди, чунки райратни сал бўшаштириб юборса, мардикорларнинг ҳақини тўлашга пул етмай қоларди), улар бўлса тинч, бехархаша, яъни ўзлари одатланиб қолган усулда ишлаш учун курашардилар. Левин ҳар бир мардикор кўпроқ иш қилсин, шу билан бирга, анқаймасдан сеялкаларни, от молаларини, ғалла янчадиган асбобларни синдириб қўймасин, қилаётган ишини ўйлаб-билиб қилсин, деб уринар эди, мардикор бўлса ўзини қийнамасдан, дам олиб туриб, ҳаммасидан ҳам муҳимроғи – ғам емасдан, ҳеч нарсани ўйламасдан, бемалол ишлашни хоҳлай-

ди. Левин шу ёз ҳар қадамда шу нарсага дуч келарди. У ўт-ўлан, сассиқ алаф босиб кетган, уруғликда ярамайдиган энг ёмон бедазорларни ажратиб, уларни пичанга ўрдиргани юборганда, уруғбоп энг яхши бедаларни ҳам аралаш-қуралашига ўриб ташлашиб, приказчик буюрди деб ўзларини оқлашди ва пичан жуда соз бўлади деб тасалли беришди, лекин бедани шу тахлитда ўриш осон бўлгани учун шундай қилишганини Левин биларди. У шамол машинасини юборганда, биринчи қатордаёқ синдириб қўйишди, чунки устида қанотларини айлантириб турган машинада ўтиравериш мужикнинг юрагини сиқиб юборган эди. Шундан кейин: «Хавотир бўлмасинлар, аёллар келиб бир зумда яйратиб ташлашади», дейишарди. Плаулар ишга яроқсиз бўлиб чиқди, чунки унинг қулоғини бураб тушириб қўйиш қўшчининг ақлига келмас эди-да, зўр бериб босар, шу билан отларни ҳам қийнар, ерни ҳам бузарди, шундан кейин яна хавотир бўлманг дейишарди. Отларни буғдойзорга қўйиб юборишарди, чунки мардикорлардан биттаси ҳам кечаси отга қоровулик қилишни хоҳламас, бундай қилманглар деб буюрилганига қарамай, мардикорлар кечаси навбатлашиб қўриқлар, Ванька бўлса, куни билан ишлаб, кечаси ухлаб қоларди-ю қилмишидан пушаймон бўлиб: «Ихтиёрингиз» деб туриб оларди. Учта энг яхши бузоқни бўктириб қўйишди, чунки сугормасдан бедапояга солиб юборишди, кейин, беда шишириб юборганига ҳеч ишонишмасдан, қўшниларининг бир юз ўн иккита моли уч кунда шишиб ўлганини айтиб, тасалли бера бошлашди. Бу нарсаларни ҳеч ким Левинга ёки хўжалигига зарар етказиш учун қилмас эди, аксинча, Левин ўзини яхши кўришларини, оддий барин деб ҳисоблашларини (бу эса энг юксак мақтов эди) биларди, лекин бунинг сабаби шу эдики, улар ташвиш тортмай, ўйнаб-кулиб туриб

ишлашни истар эдилар. Левиннинг манфаати улар учун ёт, тушуниб бўлмайдиган, дудмал, шу билан бирга, ўзларининг ҳаққоний манфаатларига моҳият эътибори билан тамоман зид нарса эди. Левин анча вақтлардан бери ўз хўжалигига бўлган муносабатидан кўп норози эди. У ўзи ўтирган ҳаёт қайиғига сув кираётганини кўрса ҳам, ўзини жўрттага алдаб, сув қаердан қиряпти, деб изламас эди. Энди ўзини ортиқ алдай олмайди. Бошқариб келаётган хўжалиги энди ўзини қизиқтирмай қўйди, балки, аксинча, жирканч кўриниб қолди, шунинг учун хўжалиги билан машғул бўла олмас эди.

Бу ташвишлар устига ўзидан ўттиз чақиримча нарида турган Кити Шчербацкая ҳам янги ташвиш бўлиб тушди. Левин уни кўргиси келса ҳам, кўролмас эди. Левин Дарья Александровна Облонскаяникига борганда, у яна келишини илтимос қилган эди, Дарья Александровна, агар Левин келиб, таклифини яна такрорласа, Китининг қабул қилишига ишорат этгандай эди. Левиннинг ўзи Кити Шчербацкаяни кўргандан кейин, уни ҳануз яхши кўрганлигини англади, шундай бўлса ҳам, Китининг у ердалигини била туриб, Облонскийларникига бора олмас эди. Китига қилган таклифи ва унинг рад жавоби ўзи билан Кити ўртасига ўтиб бўлмайдиган ғов ташлаб қўйган эди. «У хоҳдаган кишисига тега олмагани учунгина, менга тег, деб илтимос қила олмайман, деярди у ўзига. Бу фикр уни Китидан совутар, ёл антирар эди. «У билан гаплашганда гинахонлик қилмасликка, қазабланмасдан юзига қарашга қурбим етмайди, ана шундан кейин мени яна ҳам баттароқ ёмон кўриб қолади, бу турган гап. Иннайкейин, Дарья Александровна менга айтган сўзлардан кейин, қандай қилиб ёнига бораман? Ажабо, ўзимни у айтган сўзларни эшитмаганга сола оламанми? Демак, мен олижаноблик билан туноҳларидан ўтиш, афв этиш учун борар эканман-да?»

Мен у ерга Китининг гуноҳларини кечирувчи ва уни ўз севгимга сазовор қилувчи киши сифатида борар эканман-да!.. Дарья Александровна шундай деди-я менга? Агар шундай демаганда, Китини тасодифан кўрардим-у, ҳамма нарса ўз-ўзидан тўғри бўлиб кетарди, энди бунинг иложи йўқ, ҳеч иложи йўқ!»

Дарья Александровна унга бир парча хат ёзиб, Кити учун заифона эгар бериб юборишини сўраган эди. «Сизда эгар бор, дейишди, – деб ёзган эди. – Ўзингиз олиб келарсиз, деб умид қиламан».

Левин бу нарсага чидаб туrolмас эди. Шу қадар ақлли, назокатли хотин қандай қилиб ўз синглисини ерга уради-я! Левин ўнтача мактуб ёзди-ю, ҳаммаси ҳам йиртиб ташлаб, эгарни қуруқ юбораверди. «Бораман» деб ёзай деса, бўлмайди, чунки боролмайди, бирон нарса халақит бераётганлигини ё бирон ёққа кетаётганлигини баҳона қилиб, «боролмайман» деса, бу хунук бўлади. У эгарни мактубсиз жўнатиб юборди-ю, уят бир иш қилиб қўйганлигини сезиб, меъдасига теккан хўжалик ишларини приказчигига топширди-да, ўзи эртасигаёқ Свияжский деган бир ошнасникига кетворди, у атрофда хушманзарали лойхўрак овладиган ботқоқлар бор эди, бундан ташқари, узоқ уездда турадиган бу ошнаси яқинда Левинга хат ёзиб, меҳмон бўлиб келиш тўғрисидаги эски ниятини бажаришни илтимос қилган эди. Су-ровский уездида лойхўрак овладиган ботқоқлик қачонлардан бери Левинни ўзига жазб қилиб келган бўлса ҳам, хўжалик ишлари билан бўлиб, боролмай юрган эди. Мана энди Шчербацкийлар билан ёнма-ён туришдан, хусусан, меъдасига теккан хўжалигидан бошини олиб, ҳар қандай қайғу ва ҳасратларда ҳам ўзига энг яхши тасалли берадиган овга жон-жон деб жўнаб кетди.

Суровский уездига темир йўл ҳам, почта йўли ҳам тушмаган эди, шунинг учун Левин ўзининг тарантасига ўтириб жўнади.

Левин йўлнинг ярмида отларига ем-хашак бериш учун бир бой мужикни кига тушди. Кўкраги билан битта бўлиб турган ва чаккаларига оқ тушган кўнғир соқоли, тақир бош, тароватли бир чол дарвозани очиб, уч отли тарантас киргунча, дарвоза кесакисига қапишиб турди. Чол кучерга қуруқ омочлар ётган янги, тоза ҳовлидаги бостирмадан жой кўрсатгандан кейин Левинни уйга таклиф қилди. Тоза кийинган ёшгина бир жувон, яланг оёқларига галош илиб олиб, янги қурилган даҳлизнинг полни латта билан артаётган эди. У Левин орқасидан кириб келган итдан кўрқиб қичқириб юборди, лекин итнинг тегмаслигини билиб, кўрқиб кетгани учун кулиб қўйди. Жувон енги шимарилган кўли билан уй эшигини Левинга ишора қилгач, эгилиб, чиройли юзини яна беркитиб полни ювишга киришди.

– Самовар келтирайми? – деб сўради у.

– Ҳа, марҳамат.

Мужик уйи голланд печкали, кенгина хона бўлиб, бир томони тўсиб қўйилган эди. Икона остида нақшинкор стол, битта ўриндиқ ва иккита стул, кираверишда идиш-оёқ терилган шкаф бор эди. Дарпардалар тушириб қўйилгани учун пашша кам, шу қадар тоза эдики, Левин йўл бўйи арава атрофида югуриб, лой босиб келган Ласка полни булғамасин деб унга эшик биқинидаги бурчақдан жой кўрсатди. Левин уйни томоша қилгандан кейин орқа ҳовлига чиқди. Хушрўй жувон обкашга илган бўш челақларини чайқатиб, унинг олдида қудуққа қараб чопиб кетди.

– Тез бўл! – деб чол унга қичқиргандан кейин Левиннинг ёнига келди. – Йўл бўлсин, тақсир, Николай Иванович Свяжскийникига кетяптиларми? У киши ҳам бизникига тушиб туради, – чол зина-поя панжарасига тирсаги билан суяниб эзмалана бошлади.

Чолнинг Свяжский билан танишлиги тўғрисидаги ҳикояси ярмига борганда, яна дарвоза ричилаб очилди-да, даладан қайтган қўшчилар сўқа ва молалари билан ҳовлига кириб келди. Сўқалар билан молаларга қўшилган отлар семиз-семиз, йўғон-йўғон эди. Қўшчилар, афтидан, шу оилага қарашли одамлар кўринарди, иккитаси ёш, эгниларида чит кўйлак, бошларида шапка, эски кўйлакли бошқа иккитаси (буларнинг бири қари, иккинчиси ёш) мардикор эди. Чол отлар ёнига келди-да, уларни сўқадан чиқара бошлади.

– Қаерни ҳайдашди? – деб сўради Левин.

– Картошка жўякларини. Жиндек еримиз бор. Менга қара, Федот, ахтани кўйворма, ерда ётган ёғочга боғла, унисини қўшамиз...

– Нима бўлди, ота, омочга тиш олиб келинг дедим, келтирдингизми? – деб сўради бўйи баланд, бардам йигит (бу чолнинг ўғли бўлса керак).

Чол отдан чиқарилган тизгинни қўлига ўраб туриб:

– Ҳу... даҳлизда, – деди-да, тизгинни ерга ташлади. – Овқат қилиб бўлишгунча, тўғрилаб қўй. – Хушрўй жувон елкаларини босиб кетган сув тўла челақларни кўтариб даҳлизга кириб кетди. Аллақерда яна ёш, чиройли, ўрта ёшли, хунук, болали, боласиз аёллар пайдо бўлди.

Самовар варақлаб қайнаб кетди, мардикорлар билан оила аъзолари отларини боғлаб, овқат қилишга ўтиришди. Левин ўз аравасидан овқатини олиб, чолни чойга таклиф қилди.

Чол бу таклифни жону дили билан қабул қилиб:
– Эй, ҳали ичувдиг-у, – деди. – Хайр, азбаройи
улфатчилик.

Левин чой ичиб ўтириб, чол хўжалигининг бутун тарихини суриштириб олди. Чол бундан ўн йил аввал помешчик аёлдан юз йигирма десатина ерни ижарага олган экан, бултур у ерини бутунлай сотиб олиб, қўшни помешчикдан яна уч юз десатина ерни ижарага олибди. Ернинг жуда озгинасини, энг ёмонини ижарага бериб, қирқ десатиначасини ўзи оила аъзолари ва иккита мардикори билан ҳайдаётган экан. Чол ишнинг яхши кетмаётганлигидан шикоят қиларди. Аммо Левин унинг шунчаки зорланаётганлигини, хўжалиги эса гуллаб-яшнаб турганлигини биларди. Аҳвол ёмон бўлса, бир юз беш сўмдан ер сотиб олмаган бўлар эди. Уч ўғли билан бир жиянини уйлантирмаган бўлар эди, ёнғиндан кейин бирини аввалгисидан яхши қилиб икки марта янги уй солмаган бўлар эди, чол, зорланса ҳам, ўз бору бурдидан, ўфиллари, жияни, келинлари, отлари, сигирларидан, айниқса, хўжалиги мустақамлигидан фахрланар, фахрланишга ҳақли эди. Левин унинг гапларидан хўжаликдаги янги тартибга қарши эмаслигини билди. Чол картошкани кўп экар экан. Левиннинг картошкалари энди гулга кирган бир пайтда, унинг картошкалари гулини тўкиб, картошка туга бошлаган эди (Левин йўлда буни ўз кўзи билан кўрган эди). Чол картошка майдонини помешчикдан олган пулга (плугни шундай деярди) билан ҳайдар экан. Яна буғдой ҳам экар эмиш. Чол буғдой орасидаги жавдариларни юлдириб олиб, шу юлинган жавдарилар билан отларини боққани тўғрисидаги гаплари Левинни жуда ҳам ҳайратга солди. Левин бу ажойиб от еми зое кетганини неча бор кўриб, йиғдириб олишга ҳаракат қилса ҳам, лекин ҳеч иложини топмас эди. Бу мужик бўлса жав-

дариларни ўтаб олар экан, шунинг учун мақтанишга унинг ҳақи бор эди.

– Хотинларнинг бошқа нима иши бор? Юлиб-юлиб йўлга чиқариб ташлашади, кейин арава олиб кетаверади.

Левин унга стаканда чой узатиб:

– Мана бизда, помешчикларда, мардикор солиб ишлатиш масаласи жуда ёмон, – деди.

Чол стаканни олиб:

– Кам бўлманг, – деди-ю, тишлаб қўйган кичкина қандини кўрсатиб, тутилган қандни олмади. – Ким мардикор солиб барака топди? – деди. – Ҳаммаси ҳам бир гўр. Мана, Свяжскийни олайлик. Ери қанақалигини биламиз – олтин, лекин у ҳам ҳосилдан додлаб юради. Ҳамма гап кўз-қулоқ бўлмасликда!

– Мана, сиз мардикорларни туппа-тузук ишлатар экансиз-ку!

– Э, бизнинг йўригимиз бошқа, биз мужикмиз. Ҳамма нарсага ўзимиз қўл урамиз. Ёмон бўлса, ана катта кўча, енгни шимариб олиб ўзимиз қилаверамиз.

Бир аёл галош судраб кириб:

– Ота, Финоген арава мойи топиб қўй девди, – деди.

Чол ўрнидан кўзғалиб:

– Шунақа, тақсир! – деди-да, узоқ чўқингандан сўнг, Левинга ташаккур айтиб, чиқиб кетди.

Левин кучерини чақириш учун қора уйга кирганда, ҳамма эркаклар стол атрофида ўтириб овқат қилаётган эди. Хотинлар тик туриб хизмат қилишарди. Чолнинг ёш, норғил ўғли орзини бўтқага тўлғазиб олиб, қизиқ бир гапни айтар, ҳамма хахолар, айниқса, идишларга карам шўрва қуйиб турган галошли жувон шарақлаб куларди.

Галош судраб юрган жувоннинг чиройли ҳусни шарофати ила, эҳтимол, Левинда бу деҳқон уйи яхши таассурот қолдиргандир, лекин бу таассурот шу қадар кучли эдики, Левин узоқ вақтгача унутол-

май юрди. Чолникидан жунаб то Свяжскийникига етгунча ҳам йўл бўйи чол хўжалигини тез-тез эслаб борди, гўё шу таассуротидаги алланарса унинг эътиборини ўзига тортиб тургандек эди.

XXVI

Свяжский ўз уездида дворянлар оқсоқоли эди. У Левиндан беш ёш катта, уйланганига ҳам анча бўлган эди. Унинг уйида ёшгина қайнсинглиси турар, Левинга жуда ҳам ёқарди: Свяжский ҳам, хотини ҳам, бу қизни унга бергилари келиб юришганини Левин биларди. Куёв бўладиган ёш йигитлар сингари, Левин ҳам, гарчи бунга ҳеч кимга оғзидан чиқаришга юраги дов бермасда, шубҳасиз билар, шу билан бирга, уйланиш ҳаракатида бўлганига, бу ғоят жозибадор қизнинг ажойиб хотин бўлишига асос борлигига қарамай, унга уйлана олмаслигини ҳам биларди. Кити Шчербацкаяни яхши кўрмаган тақдирда ҳам, осмонга устун қўйиш мумкин бўлмаганидек, унга уйланиши ҳам шундай мумкин бўлмаган нарса эди. Шуни билгани учун Свяжскийникига бориб оладиган лаззати заҳарланмоқда эди.

Левин Свяжскийдан овга таклиф қилиб ёзиб юборган хатни олган соати худди шу нарсани ўйлади, лекин бунга қарамасдан, Свяжский шу ниётдадир, деб ўйлаш ҳеч нарсага асосланмаган бир тахмин бўлса керак, деган қарорга келди-ю, ҳар ҳолда бориш фикрига тушди. Бундан ташқари ўзини имтиҳон қилмоқчи, шу қизнинг ўзига муносибми, йўқмилигини синаб кўрмоқчи бўлди. Свяжскийнинг оилавий ҳаёти бориб турган даражада ажойиб эди, Свяжскийнинг ўзи ҳам, Левин билган земство арбоблари ичида энг яхшиси бўлгани учун, Левинда ғоят зўр мароқ уйғотарди.

Свияжский Левинни ҳамма вақт ҳайратга солиб келган одамлардан бири эди, бундай одамларнинг мулоҳазалари, гарчи ҳеч қачон мустақил бўлмаса ҳам, лекин изчил бўлиб, ўз маромида бораверар, ҳаётлари эса мустаҳкам ва аниқ изга тушган бўлса ҳам, бутунлай мустақил ва ҳамма вақт деярли мулоҳазасига зид равишда, ўз-ўзича бораверарди. Свияжский бориб турган либерал одам эди. У дворянликдан нафратланар, аксар дворянларни, қўрққанларидан сир бой бермай юрган яширин крепостнойлар деб ҳисобларди. Россияни Туркия сингари ҳалок бўлган мамлакат, ҳукуматни эса шу қадар ёмон деб ҳисоблардики, унинг хатти-ҳаракатини жиддийроқ танқид қилишни ўзига эп кўрмас, шу билан бирга, хизматини ўтар, дворянларнинг ибратли оқсоқоли бўлиб, ҳаминша йўлга тамғали ва қизил гардишли фуражка кийиб чиқар эди. У инсон фақат чет элдагина яшаши мумкин деб ўйлар, иложини топгунча дарҳол чет элга қараб югурар, бунга қарамасдан, Россияда ғоят мураккаб ва мукамал ҳўжалик олиб борар, Россияда бўлаётган нарсаларнинг ҳаммасини ғоят зўр мароқ билан кузатиб, ҳаммасини билиб турарди. Рус мужигини тараққиёти жиҳатидан маймундан одамга ўтиш поронасида турган хилқат деб ҳисоблар, лекин бунга қарамай, земство сайловларида мужикларнинг қўлларини ҳаммадан кўра қаттиқроқ қисар, уларнинг фикрларига жону дил билан кулоқ соларди. У на бу дунё, на у дунёга ишонар, лекин руҳонийларнинг маишатини яхшилашга уринар ва қавмларнинг озайиб кетаётганидан ташвишланар, айниқса, черковни ўз қишлоғида қолдириш учун тиришарди.

Хотинлар масаласида, хотинларга тўла эркинлик, айниқса, меҳнат ҳуқуқи беришни талаб қилувчилар томонида турар, лекин хотини билан шундай ҳаёт кечирардики, уларнинг тотув яшашларига, боласиз

яшашларига ҳамманинг ҳаваси келарди, у хотинининг ҳаётини шундай тартибга солдики, хотинининг эри билан ўзи бошидаги умумий ташвишларидан вақтларини қандай қилиб яхшироқ, қувноқроқ ўтказиш ғамидан бошқа ҳеч иши йўқ, ҳеч нарса қила ҳам олмас эди.

Агар Левин одамларнинг яхши томонларини кўриш фазилатидан маҳрум бўлганда, Свяжскийнинг характерини осонгина тушуниб олган бўларди, унда ўзича: аҳмоқ ёки бўлмағур одам деярди-қўярди-ю, шу билан ҳамма нарса равшан бўларди. Лекин у аҳмоқ деёлмасди, чунки Свяжскийнинг роят ақлли киши эканлиги шубҳасиз эди, шу билан бирга, роят билимдон ва билимдонлигини шунчаки сездирмасдангина юрадиган одам эди. У билмайдиган нарса йўқ эди, лекин мажбур бўлган кезларидагина билимдонлигини кўрсатарди. Левин Свяжскийни бўлмағур дейишга ҳам журъат қилолмасди, чунки Свяжский шубҳасиз, номусли, меҳрибон, ақлли киши эди, у атрофдагилар яхши деб билган ишларни ҳамма вақт ўйнаб-кулиб, бажону дил қилар, умрида ҳеч маҳал бирон ёмон ишни онгли равишда қилмас, ёмонлик қилиш ҳам қўлидан келмас эди.

Левин унинг ҳаётини тушунишга тиришар, лекин тушунмас, ҳар маҳал уни ва унинг ҳаётини жумбоқ деб биларди.

Левин у билан дўст эди, шунинг учун Свяжскийни ҳоли-жонига қўймай гапиртиришга, ҳаётга бўлган қарашини туб-томиригача билиб олишга тиришар, лекин уринишлари зое кетарди. У ҳар гал, Свяжскийнинг ҳамма учун очиқ бўлган кўнглидаги ички сирларини билиб олишга ҳаракат қилганда, Свяжскийнинг андак шошиб қолганлигини сезарди. Левин менинг қандай одамлигимни фаҳмлаб қолади, деб кўрқаётгандек, кўзларида билинар-билинимас ҳадик аломати кўринарди-ю, дарҳол

меҳрибонлик ва хушчақчақлик билан гапни бошқа ёққа буриб юборарди.

Мана энди, ўз хўжалигидан ҳафсаласи пир бўлгандан кейин, Левин Свяжскийникига боришдан алоҳида лаззат ола бошлади. Ўзларидан ва барча одамлардан мамнун бўлган у бахтли завжларни, уларнинг шинам уйларини кўришдан Левиннинг баҳри очилиб кетади, шу билан бирга, у ҳозир ўз ҳаётидан норози эканлигини сеза бошлаган бир пайтда, Свяжский ҳаётини равшан, аниқ ва дилкаш қилган сирларни билиб олгиси келиб қолди. Левин Свяжскийникида кўшни помещчикларни кўришини биларди. Шунинг учун улар билан гаплашишга, уларнинг ҳосил, мардикор ёллаш ва шулар каби масалалардаги гапларини эшитишга жуда ҳам қизиқарди, чунки Левин бу масалаларга нима сабабдандир паст нарсалар деб қараб келинганини билар, лекин бу масалалар ҳозир Левинга энг муҳим нарсалардан бири бўлиб кўринарди. «Бу, эҳтимол, крепостнойлик ҳуқуқи даврида аҳамиятсиз нарсалар деб ҳисоблангандир ёки Англияда аҳамиятсиздир. Ҳар иккала ҳолда ҳам шароит аниқ, лекин ҳозир бизда бу нарсалар ўзгариб, энди ўнглаиб келаётган бир пайтда, бу шароитни қандай ўнглаш керак деган масала, ҳозир Россияда мавжуд бўлган энг муҳим масаладир», деб ўйларди Левин.

Ов Левин кутганидан анча ёмон бўлди. Ботқоқ қуриб, лойхўрақлар келмай қўйибди. У куни билан юриб, атиги учтагина лойхўрақ отиб келди, лекин шу билан бирга, ҳар маҳал овдан қайтганидаги сингари, ажойиб иштаҳа, баланд руҳ ва ҳаяжонга келган ҳолда келди. Ов маҳалида ҳеч нарсани ўйламаётгандай кўринса-да, яна чол билан оиласи кўз ўнгига келиб турар ва бу таассурот ўзига диққат талаб қилиш билан бирга, ўзи билан боғлиқ бўлган алланарсанинг ҳал қилинишини ҳам талаб қиларди.

Кечқурун, чой устида, қандайдир ворислик масаласи билан келган иккита помешчик ҳузурида, Левин қизиққан мароқли масала тўғрисида гап очилиб кетди.

Левин чой столи ёнида ўтирган уй бекаси ва унинг сингласи билан гаплашиб ўтирарди (уй бекаси – ёнида, қиз – рўпарада ўтирарди). Уй бекаси юзлари юма-лоқ, сочлари малла, бўйи новча, бетларида чуқурчаси бўлган, кулиб турган жувон эди. Левин ўзи учун жумбоқ бўлиб келаётган масалани, яъни эрининг сирларини хотинидан билиб олишга тиришар, лекин ўнғайсизлик сезгани учун очиқ-сочиқ гапиролмасди. Рўпарасида беканинг сингласи кўкраги чорбурчак шаклида жуда ғалати қилиб ўйилган ва Левиннинг назарида унинг учун атайлаб кийган кўйлақда ўтиргани учун ҳам у жуда ўнғайсиз ҳолга тушиб қолган эди. Қизнинг кўкси жуда ҳам оқ бўлганига қарамай ёки жуда-жуда оппоқ бўлгани учун ҳам, кўйлагининг чор бурчак шаклида ўйилгани Левинни довдиратиб қўйган эди. У хатога кетиб, кўйлагини жўрттага мен учун шундай бичган деб ўйлар, шунинг учун унга қарашга ўзини ҳақсиз деб ҳисоблаб, қарамасликка тиришарди; лекин бир тўғрида, кўйлакнинг шу тахлит бичилганлиги тўғрисида, ўзини айбдор ҳис қиларди. Левиннинг назарида, ўзи бировни алдаётгандек, ниманидир тушунтириб бериши керакдек, лекин бу нарсани тушунтириб беришнинг сира иложи йўқдек туюлар, шу сабабдан нуқул қизарар, хавотирланар, ўнғайсизланар эди. Ундаги ўнғайсизликнинг жонон қизга ҳам нуқси урди. Лекин бека буни сезмагандек кўринар, сингласини жўрттага гапга соларди. Бека бошланган гапни давом эттириб:

– Сиз эримни русларга оид бўлган нарсалар қизиқтирмайди, дейсиз, – деди. – Аксинча, у чет элларда вақтичов бўлиб юради, лекин ҳеч қачон бу ердагичалик эмас. Бу ерда ўзини роҳатда ҳис қи-

лади. Иши шунча кўп бўлишига қарамай, ҳар бир нарсага қизиқиб қарайди. Айтмоқчи, бизнинг мактабимизни кўрганингиз йўғ-а?

– Кўрдим... чирмов ўраб олган кичкина уйми?

– Ҳа, у Настьянинг иши, – деди бека, синглисига ишора қилиб.

Левин қаёққа қарамасин, бари бир, кўзи қўйлакнинг ўйилган жойига тушишини сезиб турса ҳам, ёнроқ томонга қараб туриб:

– Ўзингиз ўқитасизми? – деб сўради.

– Ҳа, ўзим ўқитар эдим, ҳозир ҳам ўқитаман, лекин бизда ажойиб бир муаллима бор, гимнастика ҳам киргизганмиз.

– Йўқ, раҳмат, энди ичмайман, – деди Левин, хурматсизлик қилаётганини, лекин бу суҳбатни давом эттиришга ортиқ мажоли қолмаганини сезди-ю, қизариб, ўрнидан турди. – Қулоримга жуда қизиқ гаплар эшитиляпти, – деб илова қилгандан сўнг, столнинг у бурчига борди, у ерда хўжайин иккита помешчик билан гаплашиб ўтирган эди. Свяжский столга ёнини бериб, суянган қўли билан чашкани айлантирар, иккинчи қўли билан соқолини тутамлаб, бурнига олиб келар, кейин, худди ҳидлаб бўлгандек, яна қўйиб юборарди. У парпираб турган қора кўзлари билан қизишиб гапирган оқ мўйлов помешчикка, худди унинг сўзларини эрмак қилаётгандек, тикилиб ўтирарди. Помешчик мужиклардан зорланарди, помешчининг шикоятига Свяжскийда жавоб борлиги, бу жавоб унинг далилларини чилпарчин қилиб ташлаши, лекин Свяжский ўз мавқеи бўйича бундай жавобни қилолмаслиги, шунинг учун помешчининг кулгили гапларига завқланиб ўтиргани Левинга аён эди.

Оқ мўйлов помешчик, афтидан, қишлоқда эскидан яшаб келган ўтакетган крепостной, қишлоқнинг

ашаддий хўжайинларидан бири эди. Бу нарсаларнинг аломатини Левин кийимлариданоқ билиб олди, бу аломатлар помешчикка унчалик ўтиришмаган эски модала, чирих сюртукдан, хўмрайиб турган ақлли кўзларидан, силлиқ русча сўзларидан, афтидан, узоқ тажриба орқасида ўзлаштирилган амирона оҳангидан, ён бармоғида эски никоҳ узуги бўлган каттакон, чиройли, офтобда куйган қўллари-нинг қатъий ҳаракатларидан кўриниб турарди.

XXVII

– Қўлимга киритилган шунча нарсаларга жоним ачимаганда... Қурғур кўп меҳнат тўкилган-да... ҳам-масига қўлимни силтардим-у, сотиб, Николай Николаевичдай, ҳайт деб кетворардим... Еленанинг ашүүлаларини эшитгани, – деди помешчик; унинг ёқимли табассуми маъноли юзини ёритиб турарди.

– Мана, ташлаб кетмаяпсиз-ку, – деди Николай Иванович Свияжский, – демак, бу ерда манфаат бор.

– Манфаат битта: ўз уйимда тураман. Овқатни сотиб олмайман, одам ёлламайман. Иннайкейин, бу мужикларга бутун-эрта ақл кириб қолармикан, деб ўйлайман. Эй, гапимга ишонсангиз, бу пиянисталик, бу бузуқчилик жонимни бўғзимга келтирди. Бу мужиклар бор-будларини, отларигача, сигирларигача сотиб-совуриб бўлишди. Очдан ўлиб ётишибди-ю, мардикор қилиб ёлласангиз – қоласиз балага: ишингизни расво қилгани етмай, яна устингиздан судга ҳам додлашиб боришади.

– Сиз ҳам судга додлаб боринг-да, – деди Свияжский.

– Додлаб борай? Икки дунёда ҳам бормасман! Дув-дув гап тарқалади, арз қилганингга минг-минг пушаймонлар ейсан! Мана, масалан, заводда, зақолат олишди-ю, қочиб кетишди. Суд нима қилди? Оқлаб юборди. Хайрнятки, волость суди билан оқсоқол бор.

шулар тутиб туришибди. Оқсоқол эскичасига қилиб бир таёқласа борми! Ҳа, булар бўлмаганда, ҳамма нарсангни ташла-ю, ё ҳу деб кетавер!

Помешчик, афтидан, Свяжскийнинг жирига тегмоқчи бўлди, лекин Свяжскийнинг жаҳди чиқиши у ёқда турсин, аксинча, бу гапдан маза қилиб кулди.

– Ахир, биз ундай чоралар қўлланмасданоқ хўжалигимизни тебратиб турибмиз-ку, – деди у, кулимсираб, – мана, масалан, мен, Левин, булар.

У нариги помешчикни ишора қилди.

– Ҳа, Михаил Петрович жуда тебратиб турибди-ю, лекин ўзидан бир сўранг-чи, қандай тебратаётган экан? Буни қандай қилиб рационал хўжалик деб айтиб бўлади? – деди помешчик, «рационал» деган сўзни олифтагарчилик билан ишлатиб.

– Меники оддийгина хўжалик, – деди Михаил Петрович. – Худога шукур. Менинг хўжалигим кузда пулларни йиғиб-ундириб олишдан иборат, холос. Мужиклар келишиб: «Тақсир, умрингдан барака топкур, пича қарашиб юбор?» дейишади. Нима ҳам дейсан, ҳаммаси ўз қўни-қўшнилари, мужиклар, ачинасан-да. Учдан бирига шарти билан қарашасан, лекин қулоғига қуйиб қўясан: қўзингни оч, халойиқ, мен сенларга ёрдам бердимми – бердим, сенлар ҳам зарур бўлганда: сули экишдами, пичан йиғишдами, ўроқдами, ишқилиб, иш борида қарашиб юборасанлар, дейсан-у, оладиган-берадиган ҳақингни писанда қилиб қўясан. Бунақалар орасида ҳам муттаҳамлар бор, буниси тўғри.

Левин бу патриархал усулларни илгаридан биларди, шунинг учун, Свяжский билан бир кўз уриштириб олиб, оқ мўйловли помешчикка муржаат қилди-ю, шу билан Михаил Петровичнинг сўзини бўлиб қўйди.

– Сиз нима қилиш керак деб ўйлайсиз? – деб сўради Левин ундан, – хўжаликни энди қандай тебратиш керак?

– Михаил Петрович сингари тебратавериш керак: ё ерни тенг шерикликка бериш ёки бўлмаса мужикларга ижарага бериб юбориш керак, бундай қилиш мумкину, лекин бу тадбир давлатнинг умумий бойлигини барбод қилади. Крепостной меҳнати даврида ва хўжалик яхши йўлга қўйилган пайтда ерларимдан ўн ҳисса ҳосил олсам, мужикларга топшириб қўйганимдан фақат уч ҳиссагина ҳосил кўраман. Эй, бу ислоҳ деган касофат Россиянинг бошига битган бало бўлди!

Свияжский кулиб турган кўзлари билан Левинга қараб, хиёл илжайиб қўйди, лекин Левинга помещикнинг сўзлари кулгили туюлмади. Левин бу сўзларга Свияжскийдан кўра кўпроқ тушунарди. Ислоҳот Россияни барбод қилгани ҳақида помещик келтирган далилларнинг кўпи Левинга ниҳоятда тўғри, ўзи учун эса инкор қилиб бўлмайдиган янги нарса бўлиб кўринди. Помещик, афтидан ишламай ётган миясини бирон нарса билан банд қилиш нияти билан эмас, балки ўз ҳаёти шароитида бунёдга келган, қишлоқда, хилватда ҳар тарафлама ўйлаб вояга етказган хусусий фикрини баён қилаётган эди, бундай ҳол камдан-кам бўларди.

У, афтидан, маърифатли одам эканлигини кўрсатиш ниятида бўлса керак:

– Гап шундаки, ҳар қандай тараққиёт ҳокимиёт кучи билан ўтказилади, – деди. – Чунончи, Петр, Екатерина, Александрлар ўтказган ислоҳотларни олинг. Европа тарихини олинг. Айниқса, тасарруфот соҳасидаги тараққиётни олинг. Ҳатто картошка ҳам ҳаётимизга зўрлик билан киритилган. У ёрғини суриштирсангиз, омочни ҳам ҳамма вақт ишлатиб келган эмасмиз. Омочни ҳам зўрлик билан, эҳтимол,

областлар князлар қўлида бўлган замонда киритиш-гандир. Мана энди, ўз замонамизни олайлик, биз помещчиклар ҳам крепостной ҳуқуқ даврида хўжалигимизга янгилик киритиб мукаммаллаштирдик, сушиакаларни ҳам, веялкаларни ҳам, гўнг араваларни ҳам, бошқа қурооларни ҳам – ҳаммасини ўз кучимиз билан зўрлаб киритдик, олдин мужиклар қарши туришди, кейин эса бизга тақлид қила бошлашди. Мана энди-чи, крепостной ҳуқуқни бекор қилиш билан бирга, қўлимиздан нуфузимизни ҳам олиб қўйишди, натижада, хўжалигимизнинг равнақ топган жойлари пастга қараб ибтидоий ҳолатига қайтиши керак. Мен масалани шундай тушунаман.

– Нега энди? Агар манфаат чиқадиган бўлса, хўжалигингизни одам ёллаб тебратаверсангиз ҳам бўлаверади, – деди Свяжский.

– Нуфузимиз йўқ. Шу аҳволда қандай куч билан тебратаман? Қани, сиздан бир сўраб қўяй.

«Хўжаликнинг асосий элементи мардикор кучи, деганим шу!» – деб ўйлади Левин.

– Мардикорлар кучи билан.

– Мардикорлар яхши ишлашни, яхши қуроол билан ишлашни хошлашмайди. Бизнинг мардикорларимиз фақат бир етди санигина биланшади – чўчқадай ичиб маст бўлиш. Қўлга берган нарсаларингизнинг ҳаммасини бузиб, тасво қилиш, отларни бўктириш, яхши юганли узини, вилдирак шинасини сотиб ароқ ичиш, янчиқ машинасини синдириш угун паррагига тош ташлаш. Ўзига маъқул бўлмаган нарсани кўрди-ми, жони чиқади. Ана шунинг учун ҳам хўжалик паясайиб кетяпти. Далалар экинсиз, ҳамма ёқни сассиқ алаф босиб кетяпти ёки ерлар мужикларга бўлиб берияпти, илгари миллион чорак ҳосил берган ер, ҳозир юз минг чораклаб ҳосил беряпти, умумий бойлик камайиб кетяпти. Агар бу нарсаларни қилишар экан, унда ҳисоб билан...

У бундай ноқулай аҳволга хотима берадиган озодлик режасини баён қила кетди.

Бу нарсалар Левинни қизиқтирмас эди, шунинг учун, помешчик гапни тугатганда, Левин у баён қилган биринчи фикр юзасидан ўз мулоҳазасини айтди ва бу муҳим фикрга Свяжскийни ҳам тортишга тиришди.

– Хўжалик даражасининг тушиб кетаётганлиги ва бизнинг мардикорларга бўлган ҳозирги муносабатимиз оқибатида хўжаликни рационал равишда тебратиб бўлмаслиги тўғрисида айтилган гаплар бутунлайин тўғри, – деди Левин.

– Бу тўғрида айтилган гаплар бутунлай тўғри деб айтолмайман, – деб жиддий тусда эътироз билдирди Свяжский, – лекин хўжаликни тебратишга уқвимиз етмаганлигини кўриб турибман, яна шуниси ҳам борки, крепостнойлик ҳуқуқи давридаги хўжалигимиз баланд эмас, аксинча, жуда ҳам паст эди. Бизда на машиналар бор, на яхши иш ҳайвонлари, биз на хўжаликни яхши бошқаришни биламиз, на ҳисоб-китоб ишларини. Хоҳлаган ер эгасидан сўраб кўринг: нимадан наф бор, нимадан йўқлигини билмайди.

– Даромэд билан буромэд баб-баравар, – деди помешчик киноя қилиб. – Ҳисоблаб ҳисобига етмайсан, ҳамма нарсангни шундай расвойи радди бало қилишадикки, бир чақалик ҳаён кўрмайсан.

– Нимага расво қилишар экан? Сизнинг алми-соқдан қолган рус янчиқ машинангизни бузишди, аммо менинг буғ машинамни бузишмайди. Сизнинг қуйруғидан кўтариб турғазиб қўйсангиз турадиган хашаки қирчанғингизни расво қилишди, лекин зотдор отларни кўпайтиринг, уларни расво қилишмайди. Ҳамма нарса ҳам шу тахлит. Хўжалигимизни юксалтиришимиз керак.

– Эй, айтишга осон-да, Николай Иванович! Сизнинг йўригингиз бошқа, мен шўрлик университет-да ўқиётган ўғлимга қарашим, кичикларимни гимназияда тарбиялашим керак, менга зотдор отлар сотиб олиш йўл бўлсин.

– Бунинг учун банк бор.

– Олинг-а, бор-йўримни сотиб совуришсинми? Эй, қуллиғ-э!

– Хўжаликни юксалтиришимиз, кўтаришимиз керак, кўтариш мумкин ҳам, дейилган фикрга қўшилмайман, – деди Левин. – Мен бу масала билан шуғулланиб келаман, менда маблағ-восита ҳам бор, лекин ҳеч нарса қилолмайман. Банкларнинг кимга фойдаси тегади, билмайман. Масалан, мен хўжаликнинг қайси соҳасига пул сарф қилмайин, ҳамма вақт зарар кўриб келаман: чорвадан ҳам зарар, машинадан ҳам зарар.

Оқ мўйловли помещчик завқланиб кулиб юборди.

– Мана бу гапингиз тўғри, – деди у тасдиқлаб.

– Бу – ёлғиз менинг бошимга тушган иш эмас, – деб гапини давом қилди Левин, – ишни рационал шаклда олиб бораётган ҳамма хўжайинлардан қиёс олиб гапиряпман; жуда кам одамни истисно қилганда, ҳаммаси ҳам зарар кўриб келяпти. Мана, масалан, сиз айтинг: хўш, хўжалигингиз фойда келтиряптими? – деди Левин, лекин Свияжскийнинг кўзларида унинг кўнглидаги сирига воқиф бўлишни истаганда сезган ўткинчи бир қўрқув аломати ялт этиб кўринганини пайқади.

Бундан ташқари, Левиннинг бундай саволни бериши инсофдан эмас эди. Свияжскийнинг хотини ҳозиргина Левин билан чой ичишиб ўтириб, шу йил ёзда Москвадан бухгалтерияни сиқиб сувини ичиб юборган бир немисни чақириб келтирганларини, у беш юз сўм сийлов эвазига бутун даромад-буромад-ни ипидан-игнасигача ҳисоблаб чиқиб, хўжалик-

лари уч минг сўмдан ортиқроқ зарар кўрганини аниқлаганини айтиб берган эди. Бека қанчалигини эсида олиб қололмаган, аммо немис чорак тийингача ҳисоблаб чиққан экан.

Помешчик Свяжскийнинг хўжалигидан оладиган даромади тўғрисидаги гапни эшитиб, бу дворянлар оқсоқоли қандай фойда кўриши мумкин, деяётгандай қилиб кулимсираб қўйди.

– Эҳтимол, зарар кўраётгандирмиз, – деб жавоб берди Свяжский, – бу ёмон хўжайин эканлигимни ё бўлмаса рентани ошириш учун сармояни кўпроқ сарф қилаётганлигимни кўрсатади.

– Ах, рента! – деб қичқирди Левин даҳшат билан. – Эҳтимол, рента Европада бордир, у ёқда ер тўкилган куч-меҳнатдан яхшиланган, лекин бизда тўккан куч меҳнатимиздан ерларимиз ёмонлашиб кетяпти, яъни ҳайдашдими – бўлди, рента қаёқда!

– Нега рента йўқ бўлади? Бу – қонун-ку.

– Қонун билан бизнинг ишимиз йўқ, рентанинг биз учун ҳеч қандай маъноси йўқ, аксинча, у калавани чуватади, холос. Йўқ, сиз менга айтиб беринг, рента ҳақидаги таълимот қандай қилиб...

– Қатиқ ичасизларми? Маша, бизга қатиқми, малинами юбортир, – деди Свяжский хотинига. – Бу йил малина жуда яхши сақланди-да.

Свяжский кайфи чоғ бўлиб ўрнидан турди-да, Левин суҳбат энди бошланади деб турган пайтда суҳбат тамом бўлди деган хаёлга келиб, кетиб қолди.

Левин бу суҳбатдошидан айрилгандан сўнг ҳам помешчик билан суҳбатни давом эттириб, бутун қийинчиликлар мардикорларимизнинг хосиятларини, уларнинг урф-одатларини билаганимиздан келиб чиқади деб исбот қилишга тиришди, лекин помешчик, одамларга қўшилмай, танасига ўйловчи кишилар сингари, ўзгаларнинг фикрини қийинчилик билан тушунадиган, лекин ўз билганидан қолмай-

диган киши эди. У: «Рус мужиги тўнғиз. Искиртликни яхши кўради, уни бу ҳолдан қутқазиниш учун қаттиққўллик керак, бундай қўл эса йўқ, таёқ керак, биз эса шу қадар либераллашиб кетганмизки, минг йиллардан бери ҳукм суриб келаётган таёқни бирдан аллақандай адвокатлар ва қамоқларга алиштирганмиз, қамоқларда эса бу ярамас, сассиқ мужикларни мазаги шўрва билан боқишади, уларга кўп футбол ҳаво ажратишади», деб гапиради маҳкам туриб олди.

Левин яна ўша масалани қўзғаб:

– Хўш, нега сиз ишчи кучига нисбатан, ишнинг серунум бўлишига ёрдам берадиган муносабат ўрнатиш мумкин эмас деб ўйлайсиз? – деди.

– Рус халқи билан бу нарсани ҳеч маҳал қилиб бўлмайди! Ҳокимият йўқ, – деб жавоб берди помешчик.

Свияжский қатиқ ичиб бўлгандан кейин папиросини тутатиб олди-да, яна гап талашиб ўтирганларнинг ёнига келиб:

– Бўлмаса, қандай янги шароит топилади? – деди.

– Ишчи кучига мумкин бўлган ҳамма муносабатлар аниқланиб, ўрганиб чиқилган, – деди у. – Ваҳшийлик сарқитлари – бир-бирини қўллаб-қўлтиқлаш асосига қурилган ибтидоий жамоа тузуми ўз-ўзидан йўқ бўлиб кетяпти, крепостнойлик ҳуқуқи битирилди, энди фақат эркин меҳнатгина қолди, эркин меҳнат формалари аниқланган, тайёр, шуни олиш кифоя. Батрак, мардикор, фермачи – бу нарсалардан қочиб қутулолмайсизлар.

– Лекин Европа бу формалардан норози-ку.

– Норози, лекин янги формаларни қидирипти. Албатта, топади ҳам.

– Мен ҳам шуни айтяпман-да, – деди Левин. – Нима учун биз ҳам қидиравермаймиз?

– Шунинг учунки, бу ҳам темир йўл қуришнинг янги усулларини топишдай гап. Бу усуллар топиб қўйилган, тайёр.

– Борди-ю, бизга тўғри келмаса, бемаъни бўлса-чи? – деди Левин.

У яна Свяжскийнинг кўзларида қўрқув аломатини кўрди.

– Ҳа, шапкамиз билан уриб йиқитамиз, Европа излаб ётган нарсани биз аллақачон топганмиз, деган гап бу! Мен бунақанги гапларни яхши биламан, лекин, мени кечирасизлар, Европада ишчиларни жойлаш масаласида қилинган нарсаларнинг ҳаммасидан хабарларингиз борми?

– Йўқ, унча хабаримиз йўқ.

– Бу масала ҳозир Европанинг энг оқил кишиларини машғул қилиб келяпти. Шульце-Деличе оқими... сўнг энг либерал Лассаль оқимининг ишчилар масаласига оид ҳад-ҳисобсиз чиқарган китоблари... Мильгаузен тартиби – булар бор нарсалар, буларни, эҳтимол, билсаларингиз керак.

– Хабарим бор, лекин юзаки.

– Йўқ, шундай дейсиз-да, бу нарсаларни мендак ёмон билмайсиз, буниси аниқ. Албатта, мен ижтимоий фанлар профессори эмасман. Лекин мени қизиқтиради, мабодо сиз ҳам қизиқадиган бўлсангиз, марҳамат, сиз ҳам машғул бўлинг.

– Ҳўш, қандай хулосага келишди улар?

– Узр...

Помешчиклар қўзғалиб қолишди, Свяжский, ўз кўнглидаги сир-асрорни билишга уриниш каби хунук одати бўлган Левинни қолдириб, меҳмонларни кузатгани чиқди.

XXVIII

Левин шу кеча хонимлар ҳузурида жуда зерикиб қолди: ҳозир ўз хўжалигидан кўнглида қўзғалган норозилик – ёлғиз унинг бошига тушган нарса эмас, балки Россиядаги умумий иш шароити натижаси

экан; ишчилар қаерда ишлашмасин, у ярим йўлда учратган мужик қўлидами ё бошқа ердами, уларнинг аҳволларини, уларга бўлган муносабатни йўлга солиш масаласи бир орзу эмас, ҳал қилиниши зарур бўлган вазифа экани тўғрисидаги фикр уни, илгари ҳеч кўрилмаган даражада қаттиқ ҳаяжонга солмоқда эди. Левинга бу вазифани бажариш мумкиндай кўринар, бажариш ҳаракатига бел боғлар эди.

Левин хонимлар билан хайрлашди-да, ҳукумат ўрмонидаги аломат ўпқонни бирга отлик бориб томоша қилиш учун эртага куни билан яна шу ерда қолишга ваъда бергандан сўнг, ётиш олдидан ишчилар масаласи тўғрисидаги китобни (Свияжский ўқиб чиқишни тавсия қилган эди) олиш учун уй эгасининг кабинетига кирди. Свияжскийнинг кабинети китобли шкафлар ва иккита стол қўйилган каттақон хонадан иборат эди, бу столларнинг бири – хона ўртасида турган йўғон, вазмин ёзув столи, иккинчиси эса устидаги чироқ атрофига ҳар хил тиллардаги газета ва журналлар юлдуз шаклида тегиб қўйилган юмалоқ стол эди. Ёзув столи ёнида раладонларига тилла ҳарфлар билан ёрлиқ ёзилган баланд жавон бор, бунда турли қорозлар сақланарди.

Свияжский китобни олиб тебратма креслога ўтирди-да, юмалоқ стол ёнида тўхтаб, журналларни қараб турган Левинга:

– Нимани қараяпсиз? – деб сўради.

– Айтмоқчи, ўша журналда жуда қизиқ бир мақола бор, – деди Свияжский, Левин ушлаб турган журнал тўғрисида. Кейин жонланиб, илова қилди: – Қаранг, Польшани парчалашда бош айбдор ҳечам Фридрих эмас экан. Маълум бўлдики...

Шундан кейин, у ўзига хос бўлган равшан ифода билан бу янги, жуда муҳим, жуда қизиқ кашфиётни қисқача қилиб айтиб берди. Ҳозир Левинни ҳамма нарсадан ҳам кўпроқ ҳўжалик тўғрисидаги фикрлар

банд қилганига қарамай, хўжайинининг гапларига кулоқ солиб туриб, ўз-ўзидан: «Унинг ичида нима бор экан? Тавба, Польшанинг парчаланганлиги нима учун уни қизиқтиради-я?» деб сўрарди. Свяжский хикоясини тугатганда, Левин беихтиёр ундан: «Хўш, нима бўпти?» деб сўраб қолди. Ҳеч нима бўлмабди. Қизиқ деган нарсанг – фақат «маълум бўлдики» дагина экан. Лекин Свяжский бу тарихий воқеага нимага қизиққанлигини уқтириб ўтирмади, уқтириб ўтиришни лозим ҳам кўрмади.

– Аммо бояги сержаҳл помещчик мени роса қизиқтирди-да, – деди Левин тин олиб. – Ақлли одам экан, гапларининг кўпи тўғри.

– Эй, қўйсангиз-чи! Суяк-суягига сингиб кетган крепостнойчи, ҳаммаси ҳам бир қора гўр, – деди Свяжский.

– Ана шуларнинг оқсоқоли, йўл бошловчиси сизсиз...

– Ҳа, мен уларни бошқа ёққа бошлайман, – деб Свяжский кулди.

– Мени мана шу масала жуда қизиқтиради, – деди Левин. – У тўғри айтади: биз ишимизни, яъни хўжаликни рационал йўлда олиб боролмаяпмиз. Ҳалиги мулойим мушукка ўхшаган судхўрларнинггина хўжалиги ривож топяпти. Ким айбдор бунда?

– Албатта, ўзимиз. Иннайкейин, ривож топмапти деган гап ҳам тўғри эмас. Васильчиковнинг иши жойида.

– Завод...

– Нимасига ҳайрон бўлганингизга ажабланаман. Халқ моддий ва маънавий тараққиётнинг шундай паст поронасидаки, ўзига ёт бўлган нарсаларга қаршилиқ қилиши турган гап. Европада рационал хўжалик шунинг учун ривож топяптики, у ерда халқ маърифатли, демак, биз ҳам халқни маърифатли қилишимиз керак, вассалом.

- Халқни қандай маърифатли қилиш мумкин?
- Халққа маърифат бериш учун учта нарса зарур: мактаб, мактаб, яна мактаб.

- Ахир ўзингиз халқни моддий тараққиётнинг пастки поғонасида туради, деб айтдингиз. Бундай бўлгандан кейин мактабларнинг қўлидан нима келади?

- Биласизми, гапларингиз касалга берилган маслаҳат тўғрисидаги бир латифани эсимга туширади: «Сурги ичиб кўрсангиз қалай бўлар экан». - «Ичиришди: баттар бўлди». - «Бўлмаса зулук солиб кўринг». - «Солиб кўрдик: баттар бўлди». - «Ундоқ бўлса, худога нола қилинг». - «Нола қилдик: баттар бўлди». Сиз билан бизнинг гапимиз ҳам шунақа бўляпти. Мен сиёсий иқтисод десам, сиз баттар дейсиз. Мен социализм, десам, сиз баттар дейсиз. Маърифат десам, баттар дейсиз.

- Айтинг ахир, мактаб нима қила олади?

- Халқда бошқа эҳтиёжлар туғдиради.

- Мана бунисига ҳеч тушунмайман, - деб Левин қизишиб эътироз қилди. - Мактаблар моддий аҳволларини яхшилашда халққа қандай қилиб ёрдам бера олади? Сиз мактаблар, маърифат халқда янги эҳтиёжлар туғдиради, дейсиз. Буниси ҳам ёмон, чунки халқ бу эҳтиёжларни қондиროлмайди. Қўшиш, айириш ва дин қоидаларини билиш халқнинг моддий аҳволини яхшилашга қандай қилиб ёрдам бериши мумкинлигини ҳеч қачон ақлимга сирдиरोлмаган эдим. Тунови куни эмизик болали бир мужик аёлга дуч келиб, қаерга кетаётганлигини сўраган эдим: «Қушночаникидан келяпман, болам йиғлоқи бўп қолган эди, олиб бориб кўрсатдим», деди. «Қушноч нима қилиб тузатди?» - деб сўрасам, «Болани товуқ қўндояига ўтқазиб, алланималар ўқиди», деб айтди.

Свияжский вақтичорлик билан кулимсираб деди:

– Ана, ўзингиз ҳам айтиб турибсиз! Болани куш-ночга олиб бориб шифолантирмаслик учун...

Левин бўғилиб:

– Эй, бўлмаган гап, – деди. – Бу хил шифолаш ҳам, менинг назаримда, халқни мактаблар билан шифолашдай гап. Халқ камбағал, билими, саводи йўқ – мужик хотин боласининг йирлашидан касал бўлганлигини қандай равшан билса, биз ҳам буни шундай равшан биламиз. Бу камбағаллик ва маърифатсизлик балосидан қутулишда мактабнинг қандай ёрдам бериши ҳам, касал болага қўндоқнинг қандай ёрдам беришидай, тушуниб бўлмайдиган нарса. Халқни камбағал қилган сабабларни йўқотишга ёрдам бериш керак.

– Ана, бу фикрингиз билан, ҳар ҳолда, жинингиз севмайдиган Спенсерга яқинлашиб келяпсиз, у ҳам, ҳаётда фаровонлик ва қулайлик кўп бўлса, унинг таъбирича, тез-тез ювиниб-тозаланиб турилсагина маърифатга эришиш мумкин, дейди, лекин ўқиш, ҳисоблашни билмаслик эса...

– Бўлди, Спенсерга ўхшаб қолганим учун жуда шодман, ёки, аксинча, жуда хафаман, фақат бу ҳақиқатни мен алақачон биламан. Мактаблар ёрдам бермайди, халқнинг бойлигини орттирадиган, бўш вақтни кўпайтирадиган иқтисодий тадбирларгина ёрдам бериши мумкин.

– Лекин бутун Европада ҳозир мактабларга қатнаш мажбурий.

– Ундай бўлса, Спенсернинг бу ҳақдаги фикрига кўшилмасизми? – деб сўради Левин.

Лекин Свияжскийнинг кўзларида қўрқув аломати кўринди-ю, кейин кулимсираб туриб:

– Йўқ, у боланинг касали ажойиб! – деди. – Наҳотки ўз қулоғингиз билан эшитдингиз-а?

Левин бу одамнинг ҳаёти билан фикрлари ўртасидаги боғланишни бари бир билолмаслигига ақли

етди. Мулоҳазаларининг оқибати қандай бўлиши билан унинг иши йўқ эди; унга фақат мулоҳаза жараёнининг ўзигина керак эди. Шу сабабдан ҳам мулоҳазалари уни боши берк кўчага киритиб қўйиши ёқмас эди. Свяжский бу нарсани яхши кўрмас, шунинг учун гапни бирон шўх, ёқимли томонга буриб юбориб, ундан ўзини олиб қочарди.

Бутунги барча таассуротлари, бутун йўлда учраган мужик ўзида қолдирган барча таассуротлар Левинни қаттиқ ҳаяжонга солиб қўйган, бу эса бутунги фикрлари ва таассуротлари учун туртки бўлган эди. Фикрини жамият олдида кўз-кўз қилиш учунгина сақлаб юрадиган ва, афтидан, Левин учун сир бўлган аллақандай ҳаёт асосларига эга бўлган, айна замонда, бир талай одамлар билан бирликда ўзига ёт бўлган фикрлар билан афкорий оммага раҳбарлик қилиб келаётган бу диакаш Свяжский; ҳаётда кўрган қийинчиликлари натижасида орттирган ўз мулоҳазаларида тамоман ҳақли бўлган, лекин бутун бир синфга, яна Россиянинг энг яхши синфига қарши ноҳақ ғазабнок бўлган анави сержаҳд помещчик; Левиннинг ўз фаолиятдан норозилиги ва булар ҳаммаси тузалиб кетади, деб умидвор бўлиши унинг кўнглида ҳаяжон уйғотар, ҳамма мушкулларнинг яқин ўртада бир ёқли бўлишига ишонч тугдирар эди.

Левин ўзига ажратилган хонада, қўллари, оёқлари қимирлаб кетганда ўзини қўққисдан ирғитиб ташлайдиган пружинали каравотда ётиб, узоқ вақтгача ухлай олмади. Свяжский анчагина маъноли гаплар гапирган бўлса ҳам, ҳеч бири Левинни қизиқтирмаган эди, лекин помещчикнинг далиллари ўйлаб кўришни талаб қиларди. Левин ихтиёрсиз унинг сўзларини эслади-ю, унга берган жавобларига ҳаёлан тузатишлар кирита бошлади.

«Ҳа, унга бундай жавоб беришим керак эди: сиз, хўжаликка киритилаётган янгиликларни мужик жиндан баттар кўради, шунинг учун ҳам хўжалигимиз ривож топмаяпти, янгиликларни зўрлик билан киритмасак бўлмайди, дейсиз, агар хўжалик ишлари бу янгиликларсиз тақа-тақ тўхтаб қолса, сиз у тақдирда ҳақли бўлар эдингиз, лекин хўжалик тебраниб турибди, мен ярим йўлда кўрган чолникидаги сингари, мардикор ўзи ўрганиб қолган усул билан иш қилган жойлардагина тебраниб турибди. Сизларнинг ҳам, бизларнинг ҳам хўжалиқдан бўлган умумий норозилигимиз айб бизда ёки мардикорларда эканлигидан далолат беради. Биз мардикорлар кучининг хоссаси қандай эканлигини суриштириб ўтирмай, калламинини қачондан бери ўзимизчасига, европачасига ғовлатиб келамиз. Ишчи кучини идеал ишчи кучи деб эмас, ўз инстинктлари бўлган рус мужиги деб қабул этайлик-да, хўжаликни шунга мувофиқ қилиб қуриб кўрайлик. Мен унга, фараз қилинг: сизнинг хўжалигингиз ҳам, чолники сингари, тебраниб турибди, мардикорларни ишнинг муваффақиятли чиқишига манфаатдор қиладиган чоралар топдингиз, улар тан олиши мумкин бўлган янгиликларни ҳам киритдингиз, ана унда ерни ориқлатмай ҳосилни илгаригидан икки-уч баравар ортиқ оладиган бўлдингиз; ана шу ҳосилни тенг иккига бўлинг-у, ярмини мардикорларга беринг, сизга қолган қисми илгариги маҳсулотингиздан кўп бўлади, мардикорларга тегадиган ҳақ ҳам кўпаяди, дейишим керак эди. Бунга эришиш учун нафсни бир оз тийиш ва мардикорларни хўжалик муваффақиятига манфаатдор қилиш керак. Бунга қандай эришиш керак, бу икир-чикирлар иккинчи масала, лекин эришиш мумкин, бунга шубҳа йўқ.

Бу фикр Левинни қаттиқ ҳаяжонга солди. Бу фикрларни амалга ошириш йўлларини ўйлаб, ярим кечагача ухлай олмади. У эртага жўнаш фикрида

эмас эди. Лекин ҳозир эртага саҳарлаб уйга жўнашга қарор қилди. Бундан ташқари, кўйлагининг кўкраги ўйилган бу қайинсинглиси ҳам киши ёмон иш қилиб қўйганда сезиладиган уятга ва пушаймонга ўхшаш бир ҳис туғдирмоқчи эди. Ишқилиб, тезроқ жўнаш керак эди: қайроқилар экилмай туриб, уларни янги усулда эктириш учун дарҳол мужикларга янги лойиҳа таклиф қилишга шошилиш керак эди. У эски ҳўжалигини остин-устин қилиб ташлашга аҳд этган эди.

XXIX

Левиннинг режасини рўёбга чиқаришда қийинчиликлар кўп эди, шундай бўлса ҳам кучини аямай ҳаракат қилди ва истаганига эришолмаган бўлса ҳам, қўлидан келганига эришди, ўзини алдамади, бу ишдан наф чиқишига ишонди. Қийинчиликлардан бири шундан иборат эдики, ҳўжалиги тебраниб турар, уни тўхтатиб, ҳамма ишни бошидан бошланинг иложи бўлмас, машинанинг ҳаракатини йўл-йўлакай ўзгартириб боришга тўғри келар эди.

Ўша оқшом уйига қайтиб келиб, режаларини приказчигига айтганда, приказчик унинг шу маҳалгача қилиниб келган нарсаларнинг беҳудалиги ва фойдасизлиги тўғрисидаги гапига мамнуният билан қўшилди. Приказчик бу нарсаларни қачонлари айтганлигини, лекин гапига қулоқ солмаганларини сўзлади. Левиннинг ҳамма қароллар билан бирга бутун ҳўжалик ишларида ҳиссадор бўлиб қатнашиш тўғрисидаги таклифига келганда, у қовоқ-тумшуурини осилтириб, аниқ бир фикр айтмади, балки гапни бошқа ёққа буриб, қолган жавдари боғларини эртага ташиб қўйиш ва одамларни кўпайтириш тўғрисида гап очди. Бундай гап Левиннинг қулорига кирмас эди.

Левин мужиклар билан ҳам шу тўғрида гаплашиб, ерни янги шартлар билан мужикларга беришни таклиф қилганда, у катта қийинчиликка дуч келди – мужиклар кундалик ишлар билан ниҳоятда банд бўлганликлари учун уларнинг бу тadbир фойдалими-зарарлими эканлиги тўғрисида бош қотириб ўтиришга фурсатлари йўқ эди.

Чорва моллар келтирадиган фойдага шерик бўлиш учун оиласи билан қатнашишни таклиф қилганда, соддадил мужик Иван бу таклифни тўлатўкис тушунгандай кўринди-ю, бу тadbирга дарҳол хайрихоҳ бўлди-қолди. Аммо Левин келажақда қўлга киритиладиган фойдаларни уқтира бошлаганда, Иваннинг юзида ҳаяжон ва таассуф аломати пайдо бўлар, бу гапни охиригача эшитишга тоқати қолмас, дарҳол, биронта зарур ишни баҳона қила бошларди: ё охурга пичан ташлаш учун қўлга айри олар ёки сув қўйишга ё бўлмаса гўнг тозалашга киришарди.

Яна бир қийинчилик шундан иборат эдики, деҳқонлар помешчикнинг мақсади ўзларини мумкин қадар кўпроқ талашдан бошқа нарса эмас деб қарашар, бунга сира ҳам ишонмас эдилар. Улар помешчик нима деса ҳам асл мақсади у айтган сўзларида эмас, балки ўзларига айтмаган сўзларида бўлса керак, деб қаттиқ ишонардилар. Уларнинг ўзлари ҳам, жуда кўп гапирсалар ҳамки, асл мақсадларини ҳеч қачон очиб айтишмас эди. Бундан ташқари (Левин сержаҳ помешчикнинг ҳақлигини сеза бошлаган эди), деҳқонлар ҳар қандай шартнома тузганларида ҳам, бари бир, ўзларини хўжаликнинг янги усулини қўллашга ва янги қишлоқ хўжалик қуроallarини ишлатишга мажбур қилмасликларини биринчи ва қатъий шарт қилиб қўярдилар. Деҳқонлар плутнинг яхшилигига, тез ҳайдар машинанинг иши серунумлигига қўшилишарди-ю, лекин унис-

ни ҳам, бунисини ҳам ишлатиш мумкин эмаслиги тўғрисида минглаб сабаб ва баҳоналар топишарди, шундан кейин Левин хўжалигининг савиясини пасайтириш зарурлигига қаноат ҳосил қилса ҳам, фойдаси яққол кўриниб турган янгиликлардан воз кечишга юраги ачишарди. Лекин бу қийинчиликларга қарамай, Левин муродига етди, кузга бориб иши юришиб кетди, ёки ҳеч бўлмаганда, унга юришиб кетгандай кўринди.

Олдин Левин хўжалигини бориचा мужикларга, мардикорларга, приказчикка ширкат асосида топшириб юбормоқчи ҳам бўлди, лекин бундай қилиш тўғри эмаслигини тез орада тушунди-ю, хўжалигини тақсимлашга қарор қилди. Чорва, боғ, полиз, пичанзорлар, бир неча қисмга бўлинган далалар алоҳида-алоҳида хўжалик тармоқларини ташкил қилиши керак эди. Левиннинг назарида, унинг мақсадига ҳаммадан кўра яхшироқ тушунган соддадил Иван молбоқар асосан ўз оила аъзоларидан иборат бир артель тузиб, чорва ишларига шерик бўлди. Саккиз йилдан бери ташландиқ бўлиб ётган энг олисдаги далани ақлли чўпкор Фёдор Резуновнинг ёрдами билан оилали олти мужик шерикчиликка олди, мужик Шураев ҳам полизни шу шарт билан ўзига олди. Бошқа томонлар эскича қолди, лекин бу уч тармоқ янги тартибнинг бошланганини билдирар, Левин бундан хурсанд бўларди.

Тўғри, мол кўрасидаги ишлар ҳалигача бурунгидан яхши бормас, Иван ситирларни иссиқда сақлашга ва сармой қилишга жон-жаҳди билан қарши туриб, ситир совуқда кам овқат ейди, сармойдан кўра қаймоқнинг ўзи тузук, деяр, эски вақтлардаги сингари ойлик талаб қилар, олаётган пулларининг ойлик эмас, оладиган фойдаси ҳисобидан берилаётган бўнак эканлиги билан ҳеч қизиқмас эди.

Тўғри, Фёдор Резунов ваъдаси устидан чиқмади, ширкати вақтнинг зиқлигини баҳона қилиб, паут билан ҳайдаладиган ерларни икки баравар орттирмади. Тўғри, бу ширкатнинг мужиклари янги тартиб асосида ишлашга писанда қилишган бўлишса ҳам, у ерни умумий, ўртадаги ер деб «билишмас, ижарага олинган ер деб ҳисоблашарди, иннайке-йин, бу ширкатнинг мужиклари, Резуновнинг ўзи ҳам Левинга неча марта: «Ернинг чақасини олиб қўя қолсангиз-у, ўзингизга ҳам яхши бўларди, бизга ҳам осон», деди. Бундан ташқари, у мужиклар шу ерга чорва қўраси қуриш тўғрисида қилинган писандани ҳар хил баҳоналар билан пайсалга солиб, қишгача чўзиб келдилар.

Тўғри, Шураев ўзи ижара қилган полизларни мужикларга майда-майда қилиб бўлашиб бермоқчи ҳам бўлди. У ерни қайси шарт билан олганлигини бутунлай нотўғри тушунган, афтидан, жўрттага шундай тушунганга ўхшар эди.

Тўғри, Левин мужиклар билан гаплашиб ва янги тартибнинг фойдаларини уларга уқтириб турган кезларида, мужиклар унинг товуш оҳангига қулоқ солишгани, ҳар қанча сайрасанг ҳам, бари бир, тузофингга илинмаймиз, деб ўйлашганини сезиб турарди. Левин буни мужикларнинг энг ақлмиси ҳисобланган Резунов билан сўзлашиб турганда яна ҳам равшан сизди ва унинг кўзларида Левинни мазах қилаётганини, ким аданса ҳам, ҳар ҳолда у, яъни Резунов аданмаслигига қаттиқ ишонганлигини очиқ-ойдин кўрди.

Лекин буларга қарамай Левин, иш ҳар ҳолда тебраниб бораётир, агар ҳисоб-китобни қаттиққўллик билан олиб борсам, ўз талабимда қаттиқ турсам, келажакда бу тартибнинг фойдаларини уларга исбот қилиб бера оламан, шунда иш ўз-ўзидан юришиб кетади, деб ўйларди.

Бу ишлар, ўз қўлида қолган бошқа хўжалик ишлари, ўз китоби устида кабинетда қиладиган ишлари – ҳаммаси биргалашиб Левиннинг қўлини шу қадар банд қилиб қўйдикки, у овга ҳам қарийб чиқа олмай қолди. Августнинг охирларида эгарни қайтариб олиб келган одамдан Облонскийларнинг Москвага кўчиб кетишганини эшитди. Левин ҳали-ҳали эсласа уялганидан қизариб кетадиган назокатсизлигини, Дарья Александровнанинг хатига жавоб бермаганлигини, шу билан қанотларини синдириб олганлигини ва минбаъд уларникига боролмаслигини сезарди. Хайрлашмай кетиб қолиш билан Свияжскийга ҳам худди шундай муомала қилди. Энди уларникига ҳам ҳеч қачон бормайди. Энди Левин учун бу нарсаларнинг фарқи қолмаган эди. Хўжалигини янги тартибда қуриш истаги уни шу қадар қамраб олган эдикки, умрида ҳеч нарса уни бу қадар қизиқтирмаган эди. Свияжский берган китобларни қайта-қайта ўқиди, ўзида йўқ китобларни олдирди, шу масалага оид сиёсий-иқтисодий мазмундаги китобларни ўқиб чиқди ва, кутганидек, ўзи бошлаган ишга алоқадор бўлган ҳеч бир фикр тополмади. Ўзини машғул қилган масалаларни ҳал қилиш умидида зўр ҳарорат билан ўрганган сиёсий иқтисод китобларидан, масалан, Милле асаридан, Европадаги хўжаликлардан хулоса қилиб чиқарилган қонунларнигина топди, лекин у Россияга татбиқ қилиб бўлмайдиган бу қонунларнинг нима учун умумий қонун эканлигига ҳайрон эди. Социалистик мазмундаги китобларда ҳам шу аҳволни кўрди: бу китобдаги нарсалар Левин студентлик чоғида қизиқиб келган, лекин татбиқ қилиб бўлмайдиган ё ажойиб фантазиялар эди ёки Россиядаги зироатчиликка ҳеч қандай алоқаси бўлмаган Европа иш усулига киритилган тузатишлар, қўшимчаларгина эди. Сиёсий иқтисод: Европанинг бойлигини та-

ракқий қилдирган ёки тараққий қилдираётган қонунлар умумий ва шубҳасиз қонунлар ҳулосасидир, дейди. Социалистик таълимот эса бу қонун билан борган тараққиёт ҳалокатга учрайди, дейди. Лекин унисиди ҳам, бунисиди ҳам Левиннинг, бутун рус мужиклари ва зироатчилари умумий фаровонликка эришиш йўлида кўпроқ маҳсул олиш учун миллионлаб ишчи кучлари ва десятиналари қандай ишга солиш керак, деган саволига жавоб бериш у ёқда турсин, ҳатто бу хусусда бирон ишора ҳам йўқ эди.

Левин бу ишга бел боғлаб киришгандан кейин ўз масаласига доир нарсаларни қунт билан буткул ўқиб чиқди-да, ҳар хил масалаларда ўзида содир бўлиб турадиган хатолар бу масалада ҳам такрорланмасин деган мақсадда ишни ўз жойида ўрганиш учун кузда чет элга жўнашни ният қилди. У суҳбатдошининг фикрини англаб, ўз фикрини айта бошлаганда, бирдан: «Кауфман-чи, Жонс-чи, Дюбуа-чи, Мичели-чи? Буларнинг асарларини ўқиганингиз йўқ-ку. Ўқиб кўринг, бу масалани улар ишлаб чиқишган», деб қолишарди.

Энди у Кауфман ҳам, Мичели ҳам ўзига ҳеч нима беролмаслигини равшан кўриб турарди. У нима хоҳлашини ўзи биларди. У Россиянинг ерлари ажойиблигини, ишчилари ажойиблигини, баъзи ҳолларда, масалан, ярим йўлдаги мужикники сингари баъзи ҳолларда ер ҳам, ишчилар ҳам маҳсулни кўп беришлигини, мабларни европачасига сарф қилинган кўп ҳолларда эса маҳсул кам бўлишини ва бу нарсалар ишчиларнинг ўзларига хос бўлган усул билангина ишлашни хоҳлаганлари ва яхши ишлаётганлари натижасида юз бераётганлигини, янгиликка қарши чиқишлари тасодифий бўлмай, балки халқ руҳига асосланган доимий ҳол эканлигини кўриб турарди. Левин, ҳамма ерлар эгаланиб бўлмагунча, бўш ётган поёнсиз ерларнинг ҳаммасини онгли равишда ишга

солмагунча рус халқи шу йўсинда иш тутади, чунки бу усул одатда ўйлаганларидек, жуда ҳам ёмон эмас, деб ўйлар эди. Шунинг учун бу нарсани китобида назарий жиҳатдан, ҳўжалигида эса амалий жиҳатдан исбот қилишни истар эди.

XXX

Артелга берилган ерда мол қўраси қуриш учун ўн саккизинчи сентябрда ёғоч келтирилди, сигир сутларидан олинган сармой сотилиб, фойда бўлиб олинди. Ҳўжалик ишлари амалда аъло даражада борар ёки ҳар ҳолда Левинга шундай кўринарди. Ҳамма ишни назарий жиҳатдан асослаш ва Левиннинг орзуларига мувофиқ сиёсий иқтисодда ўзгариш ясаб, бу фанни узил-кесил йўқ қилиб, халқнинг ерга муносабати ҳақидаги янги фанга асос солиши керак бўлган ўз асарини тамомлаш учун фақат чет элга бориш, бу соҳада қилинган ишларнинг ҳаммасини жойида ўрганиб келиш ва у ерда қилинган ишларнинг ҳаммаси беҳуда нарсалар эканлигига ишонарли далиллар топиш керак эди, холос. Левин пулини олиб, чет элга жўнаб кетиш учун фақат бурдойларининг сотилишинигина кутиб турарди. Лекин ёғингарчилик бошланига, қолган ғалла билан картошкани йириштириб олишга улгуришмади, ҳамма ишлар, ҳатто бурдой сотиш иши ҳам тўхтаб қолди. Йўллар юриб бўлмайдиган даражада лой бўлиб кетди; иккита тегирмонни сел оқизиб кетди, ҳаво эса кун сайин ёмонлашиб борди.

Ўттизинчи сентябрь куни эрталаб офтоб кўринди, Левин ҳавонинг очилиб кетишига кўз тутиб, узил-кесил йўл тараддудига тушди. Сотиладиган бурдойни қоплатди-да, пул келтириш учун приказчигини савдогарникига юбориб, ўзи сафарга жўнаш олдидан сўнгги топшириқларини бериш мақсадида ҳўжалигини айлангани кетди.

Левин ҳамма ишларини саранжом қилгандан сўнг, чарм пальтосининг ёқасидан бўйнига, тиззасидан қўнжигга қуйилган ёмғир сувларидан ивиб, уйга кайфи чоғ, бардам ҳолда кечқурун қайтиб келди. Кечга бориб ҳаво яна баттар бузилди: ҳамма ёғи ивиб, қулоқлари, калласи қалтираб бораётган отни майда қор шу қадар савалай бошладики, жонивор ёни билан юришга мажбур бўлди; лекин бошлиқ кийиб олган Левин ўзини яхши ҳис қилар, гоҳ арава изларида шариллаб оқаётган лойқа сувларга, гоҳ яланғоч шохларда осилиб қолган томчиларга, гоҳ кўприк тахталари устида эримай қолган қорлардан ҳосил бўлган оқ доғларга, гоҳ яйдоқ бужун дарахти теварагида кўрпа бўлиб ётган юмшоқ, қалин хазонларга қараб, теваракни вақтичоғлик билан томоша қилиб борарди. Теварагидаги табиатнинг баҳайбатлигига қарамай, у ўзини жуда хурсанд ҳис қиларди. Олис қишлоқдаги мужиклар билан қилган суҳбати уларнинг янги тартибга кўника бошлаганларини кўрсатган эди. Левин йўлда усти-бошини қуритиб олиш учун бир чол қоровулникига тушган эди, гапнинг мазмунидан, Левиннинг режаси унга маъқул тушган кўринди, шунинг учун ҳам, қорамол сотиб олиш йўли билан ширкатга кириш ихтиёрини билдирди.

«Мақсадга эришиш учун оғишмай боравериш керак, шундай қилсам муродимга етаман, – деб ўйларди Левин, – ишлашга, меҳнат қилишга арзийдиган нарсалар бор. Бу менинг шахсий ишим эмас, гап умумнинг бахт-саодати устида кетаётибди. Бутун хўжалик, асосан – бутун халқнинг аҳволи тубдан ўзгариши керак. Камбараллик ўрнига – умумий бойлик, фаровонлик, душманлик ўрнига – иноқлик ва манфаат бирлиги бўлади. Гапнинг қисқаси – олдин ўзимизнинг кичкина уездимизда, кейин губернияда, Россияда, бутун дунёда қонсиз инқилоб лекин

улуғ инқилоб бўлади. Чунки одил фикрнинг самарасиз бўлиши мумкин эмас. Ҳа, бу шундай бир мақсадки, бунинг йўлида ишласа арзийди. Балга қора гаалстук тақиб борган, Шчербацкая томонидан рад қилинган, ўз ҳолича чувалчангдай оёқ остида қолган аянч одам мен, Костя Левин эканлигим – ҳеч нимани далолат қилмайди. Франклин ҳам ўзини эслаганда, ўзини мендай чувалчанг ҳис қилиб, ўзига мендай ишонмагандир, деб ўйлайман. Бунинг аҳамияти йўқ, Унинг ҳам ўз Агафья Михайловнаси бўлгандир. У ҳам режаларини унга айтгандир».

Левин шу хил ўйлар билан қошқорайганда уйга кириб келди.

Савдогарнинг олдига кетган приказчиги буғдой пулидан бир қисмини олиб келган эди. Қоровул билан шарт тузилибди, приказчик йўлда келаётиб, ҳамма ерда галла йиғиштириб олинмаганини кўрибди, ўзи йиғиштириб ололмаган бир юз олтимиш гарам буғдой бошқаларники олдида ҳеч гап эмас эмиш.

Левин, овқат қилиб бўлгандан сўнг, одатича, қўлда китоб билан курсига ўтирди-да, китобни ўқиб ўтириб, ўз асари муносабати билан қиладиган сафарини ўйлай кетди. Қиладиган ишининг қандай катта аҳамиятга эга бўлганини аниқ тасаввур этди ва фикрларнинг моҳиятини ифода қилувчи боблар ақлида ўз-ўзидан тартибга тушиб борди. «Буни ёзиб олиш керак, – деб ўйлади у. – Бу илгари мен лузуми йўқ деб ҳисоблаган қисқача кириш сўзи бўлади». У ёзув столига бориш ниятида ўрнидан турган эди, оёқлари ёнида ётган Ласка ҳам керишди-да, ётган еридан турди, қаёққа борамиз дегандай эгасига қаради. Лекин фикрларини ёзишнинг имкони бўлмади, чунки ишбошилар наряд сўраб келиб қолишди, Левин даҳлизга, уларнинг олдига чиқиб кетди.

Наряддан, яъни эртага қилинадиган ишлар юзасидан топшириқлар бергандан, иш билан келган

ҳамма мужиклар ила гаплашиб бўлгандан сўнг, Левин кабинетга кириб, ишлашга ўтирди. Ласка стол тагига келиб ётди; Агафья Михайловна тўқийган пайпоғи билан келиб ўз ўрнига ўтирди.

Левин анча-мунча ёзгандан сўнг, ҳаяжон билан Китини, рад жавобини ва кейинги учрашувини эслади. Ўрнидан туриб, хонада у ёқ бу ёққа юра бошлади.

– Э, жонингизни сиқиб нима қиласиз, – деди Агафья Михайловна. – Нима, уйдан ой кўрганмисиз? Иссиқ сувларга бориб ўйнаб-қулиб келмайсизми?

– Ҳали ҳам индинга кетяпман, Агафья Михайловна. Олдин ишни тамомлаш керак.

– Ие, нима қиласиз ўзингизнинг жонингизни қийнаб! Мужикларга қилган шунча инъомларингиз озми! Ҳали ҳам: «Бу қилганига хўжайинимиз подшоҳдан сийлов олади» деб юришибди. Тавба, мужикларнинг рамини еб нима қиласиз?

– Уларнинг рамини еяётганим йўқ, ўзим учун қиялпман.

Агафья Михайловна Левиннинг хўжалик режасини барча икир-чикирлари билан билар эди. Левин ўз фикрларини кўп вақт барча нозик томонлари билан унга тушунтириб берар, Агафья Михайловнанинг гапига қўшилмай, у билан кўпинча тортишиб қолар эди. Ҳозир эса Левиннинг айтган сўзларини бутунлай бошқача тушунди.

– Албатта, одам ҳар нарсадан ҳам кўпроқ у дунёни ўйлаши керак, – деди Агафья Михайловна, хўрсиниб. – Ана, Парфен Денисични қаранг, бекорга саводсиз бўлиб ўтмаган экан, дунёдан шундай чиройли ўтдики, қани энди худойим ҳаммага шундайин ўлимни насиб қилса, – деди яқиндагина ўлган қоровул тўррисида. – Иззат-икром, дабдаба билан кўмилди, фотиҳахонлик бўлди.

– Мен у тўғрида гапираётганим йўқ, – деди Левин.
– Ўз фойдамни кўзлаб шундай қиялпман, дедим. Мужиклар яхшироқ ишлалшса менга фойда-ку.

– Эй, минг жон куйдирганингизда ҳам, ўлгудай дангаса бўлгандан кейин, бари бир, қорнини қашшишга ҳам эриниб ўтираверади. Ор-номуси бўлса, ишлайди, бўлмаса-чи, без бўлиб ўтираверади.

– Қўйинг-э, ўзингиз, Иван мол-чорвага яхши қарайдиган бўлиб қолди, дедингиз-ку.

– Мен бошқа гапни айтяпман, – деди Агафья Михайловна ўз фикрида изчил туриб, – уйланишингиз керак, мен шунга айтяпман, айланай! – Унинг гапи бежиз эмасди.

Левиннинг ўзи ҳозиргина ўйлаб турган нарсасини Агафья Михайловна яна эслатиши уни анча хафа қилиб, нафсини оғритди. Левин қовоқларини осилтириб, унга жавоб бермай, яна ишига ўтирди-ю, бу ишнинг аҳамияти тўғрисида ўйлаган нарсаларнинг ҳаммасини миясида яна бир қур такрорлаб чиқди. Ўртага чўккан сукунатда Агафья Михайловна урчуқларининг шитирига ора-сира қулоқ солиб ўтириб, эслашни хоҳламаган нарсасини яна эслади-ю, тагин юзини тириштирди.

Соат тўққизда лойга ботиб, чайқалиб келаётган каретанинг кўнғироқ товуши эшитилди.

Агафья Михайловна ўрнидан кўзгалди-да, эшик томон кетаётди:

– Ана, меҳмон келди, энди зерикмайсиз, – деди. Лекин Левин ундан олдинроқ чопиб чиқди. Ҳозир иши юришмай турган эди, шунинг учун меҳмон ким бўлса ҳам, унинг келишидан хурсанд бўлди.

XXXI

Левин зинанинг ярмигача чопиб тушди-ю, даҳлиздан ўзига таниш йўтал товушини эшитди; лекин

ўз оёқ дупури орқасида уни яхши аниқлай олмай, хато эшитган бўлсам керак, деган умидга тушди; кейин узун, қотмадан келган таниш қоматни кўрди; лекин ўзини алдашга ортиқ ўрин қолмаган бўлса ҳамки, яна зора адашаётган бўлсам, зора даҳлизда пўстинини ечиб, йўталиб турган новча киши Николай акам бўлмаса, деб умид қилар эди.

Левин акасини яхши кўрса ҳам, лекин ҳар доим у билан бирга туриш бир азоб эди. Ҳозир у миясига келган фикрлар ва Агафья Михайловна томонидан эсига туширилган нарсалар таъсири остида кўнгли алағда, табиати хира бўлгани учун акаси билан учрашиши унга малол келарди. Хит бўлган кўнглимни очар, деб умид қилган ёт, хушчақчақ, соғлом бир меҳмон ўрнига ўзининг дилидаги нарсаларни билиб турадиган, кўнглида пинҳон ётган ҳамма фикрларини оқизмай-томизмай айтишга мажбур этадиган акаси билан кўришиши керак, ҳолбуки бу нарсаларга тоби йўқ эди.

Левин, кўнглида уйғонган бу қабиҳ ҳис учун ўзидан койиб, югурганича даҳлизга кирди. Акасини яқиндан кўриши биланоқ ўзида уйғонган таассуф ҳисси дарҳол ғойиб бўлиб, унинг ўрнини акасига ачиниш туйғуси олди. Озиб-тўзиб кетган ва касаллиги билан илгари даҳшатли кўринган акаси ҳозир ундан ҳам баттар ориқлаб, мажолдан кетиб қолган эди. У тери қопланган бир скелетга ўхшарди.

У даҳлизда узун, озгин бўйинини қилтиллашиб турар, бўйнидан шарфини олаётиб, ғалати, аянчли бир ҳолда кулимсирарди. Левин бу мўмин, итоаткор жилмайишни кўрди-ю, томири тортишиб, томоғи бўрилаётганлигини пайқади.

Николай укасининг юзидан кўзларини бир зум ҳам олмай, бўриқ товуш билан:

– Мана, сеникига ҳам келдик, – деди. – Қачонлар келмоқчи эдим, лекин касаллик қўймади. Ҳо-

зир туппа-тузукман, – у қотма, сербар кафти билан соқолини силаб қўйди.

– Жуда соз, – деб жавоб қилди Левин. У ўпишаётганда, акасининг тани қуруқшаб қолганлигини лаблари билан сезиб, ғалати чақнаб турган каттакон кўзларини яқиндан кўрди-ю, беш баттар даҳшатга тушди.

Левин бундан бир неча ҳафта илгари акасига хат ёзиб, ўрталарида бўлинмай қолган кичкинагина жойни сотганлигини ва бундан акасига тегадиган икки минг сўмча пулини олиши мумкинлигини хабар қилган эди. Николай ҳозир ўша пулни олишга, энг муҳими – уйда туриб, баҳодирлар сингари, келажак фаолиятига куч тўплаш учун киндигининг қони тўкилган жонажон ерни тавоф қилгани келганини айтди. Аввалгидан букчайиб, бўйига нисбатан жуда ҳам ориқлаб кетганига қарамай, ҳаракатлари илгаригидай илдам, чапдаст эди. Левин акасини кабинетига бошлаб кирди.

Акаси илгари ҳеч кўрилмаган қунт билан кийимларини ўзгартирди, сийрак, юмшоқ сочларини тараб, кулимсираб юқорига чиқди.

Николай жуда мулойим, қувноқ эди, Левин болалик чорларида уни шу кайфиятда кўп кўрарди. Николай ҳатто Сергей Ивановични тилга олганда ҳам жаҳли чиқмади. Агафья Михайловнани кўрганда эса, у билан ҳазиллашиб, эски хизматкорларни суриштирди. Парфен Денисичнинг ўлиб кетгани унга ёмон таъсир қилди. Юзида қўрқув аломати пайдо бўлди-ю, лекин ўзини дарров ўнглаб олди.

– Ўзи ҳам қариб қолган эди-да, – деди ва дарҳол гапни бошқа ёққа буриб юборди. – Шундай қилиб, сеникида бир ойми, икки ойми тураману, тарин Москвага қайтаман. Хабаринг борми, Мягков менга бир ўрин ваъда қиляпти, хизматга кирмоқчиман. Энди тирикчилигимни бутунлай бошқа йўлга солиб

юбораман, – деди. – Хабаринг бордир, у хотинни қувиб юбордим.

– Марья Николаевнаними? Нега, нима учун?

– Эй, ярамас хотин! Мени кўп хижолатда қолдирди. – Лекин қандай хижолатда қолдирганини айтмади. У Марья Николаевнани чойни суюқ дамлагани, айниқса, ўзини касал одамдай боққани учун қувиб юборганлигини оғзидан чиқармади. – Иннайкейин, ҳозир умуман турмушимни бутунлай ўзгартириш фикридаман. Албатта, мен ҳам, ҳамма одамлар сингари, номаъқулчиликлар қилдим, давлатимни совурганимга (бунинг аҳамияти йўқ) тирноқча ачинмаيمان. Ишқилиб, саломатлик бўлса бас, саломатлигим бўлса, худога шукур, яхши бўлиб қолди.

Левин акасининг гапларига қулоқ солар, ўзи ҳам бир нарса дейишни хоҳлар, лекин ўйлаб тополмай хуноб бўларди. Николай ҳам буни сезган бўлса керак; шунинг, учун укасидан ишларини суриштирди; Левин ўзи тўғрисида жон деб гаплашарди, чунки ўзини мураббирликка солишга мажбур эмас эди. Режаларини, қилиб турган ишларини акасига айтиб берди.

Акаси қулоқ солиб ўтирган бўлса ҳам, афтидан қизиқмагани кўриниб турарди.

Бу икки инсон бир-бирига шу қадар яқин, шу қадар жондош эдики, кичик бир ҳаракат, овоз оҳанги сўз билан баён қилиниши мумкин бўлган ҳар қандай нарсадан ҳам кўпроқ маънони бир-бирига маълум қилиб турарди.

Буларнинг ҳар иккаласи ҳозир биттагина нарса устида ўйлар эди, у ҳам бўлса Николайнинг дарди ва яқинлашиб келаётган ўлими эди; бу фикр бошқа ҳамма нарсани босиб кетган эди. Лекин бу ҳам, у ҳам бу нарса тўғрисида оғиз очишга ботинолмасди, шунинг учун, мияларини банд қилиб турган бирдан-бир нарса тўғрисида дам урмаганлари учун,

бошқа нимаики тўғрисида гапиришмасин, ҳаммаси ёлгон эди. Оқшом тутаб, энди ётиш пайти келганда, Левин ҳеч қачон бунга шу бутундагидек қувонмаган эди. Ҳеч бир ёт киши билан қилган суҳбатида, ҳеч бир расмий ташрифиди Левин бутунгидек ғайритабiiий, сохта ҳолатга тушмаган эди. Ўзининг ғайритабiiий муомала қилаётганини сезиши ва бундан пушаймон бўлиши уни яна ҳам баттарроқ ғайритабiiий аҳволга киритиб борарди. Ўлими яқинлашиб қолган акасининг устида йиғлагиси келса ҳам, яна унинг яшаши тўғрисидаги гапларига қулоқ солишга ва бу гапларни қувватлашга мажбур эди.

Уй зах бўлгани ва биттагина хонанинг печкаси ёқилгани учун, Левин акасини ўз ётоқхонасига олиб кириб, тўсиқ орқасига ётқизди.

Акаси ётди, – ухлаганмиди ё уйғоқмиди – лекин касал бўлгани учун, ҳадеб у ёнбошидан бу ёнбошига ағдарилар, йўталар, йўтали қисиб қолганда бир нималар деб тўнғиллар эди. Гоҳо, нафаси тиқилганда: «Вой, худо-ей!» деб қўярди. Гоҳо, балғам бўғзида туриб қолганда, аламига чидаёлмай: «Ҳа, иблис!» деб сўкинарди. Левин бу нарсаларга қулоқ солиб, узоқ вақтгача ухлай олмай ётди. Левиннинг миясига турли-туман фикрлар келса ҳам, лекин ҳаммаси бир нарсага келиб тақаларди: ажал!

Ҳамма ва ҳамма нарсанинг интиҳоси бўлган ажал биринчи марта унинг кўз олдида бутун даҳшати билан гавдаланди. Худди шу ерда, уйқусираб инграётган ва одати бўйича бефарқ гоҳ худога нола қилиб, гоҳ шайтонга нафрат ўқиётган севикли акасининг ёқасига ёпишган ажал илғари ўйлагандек узоқда эмас эди. Бу ажал ўзининг ичига ҳам кириб олган, буни ўзи ҳам сезарди. Бугун бўлмаса эртага, эртага бўлмаса ўттиз йилдан кейин бари бир ажал ўз ишини қилади-ку! Бу ажалнинг муқаррарлигини

Левин билса-да, бу ҳақда ўйламас ва ўйлашга журъ-
ат қилолмас эди.

«Мен ишлаялман, алланима қилмоқчиман, ҳолбу-
ки ҳамма нарсанинг бир кун бориб тугалишини, бу-
нинг ўлим эканлигини хотиримдан чиқарибман».

Левин каравотда, қоронғида, ғужанак бўлиб, тиз-
заларини қучоқлаб, фикрларининг зўридан нафаси
қисилиб, жимгина ўйлаб ўтирарди. Лекин у зўр бериб
ўйлаган сари ҳаётда кичик бир ҳақиқатни шубҳасиз
назардан қочирганлиги, эсдан чиқариб қўйганлиги,
яъни ажал келиб, ҳамма нарсанинг тугалиши, шу са-
бабли бирон ишни бошлашнинг асида ҳожати йўқ
эканлиги ва бунга ҳеч нарса билан ёрдам қилиб бў-
маслиги равшан бўлди. Ҳа, бу даҳшатли бўлса ҳам,
лекин ҳақиқат эди.

«Шошма, мен ҳали тирикман-ку. Энди нима қи-
лай, нима қилишим керак?» деярдди у тажанг бўлиб.
Кейин шамни ёқди-да, ўрнидан секин туриб, ойна
ёнига боргандан сўнг юзи билан сочларига қарай
бошлади. Ҳа, чаккаларига оқ оралабди. Оғзини очиб
қаради. Жағ тишлари бузила бошлабди. Мушакла-
ри ўйнаган қўлларини очиб қаради. Ҳа, ҳали куч
кўп. Лекин ўпкасининг қолган-қутгани билан на-
фас олиб ётган анави Николинъканинг ҳам бадани
соғлом-да. Шунда ёшлик човларига бирга ётишга-
ни, Фёдор Богданич эшикдан чиқиб кетди дегунча,
бир-бирларига ёстиқ отишиб ўйнашгани, қаҳ-қаҳ
уриб кулишгани, четларидан тошиб, кўпикланиб
қайнаган бахтли ҳаёт қувончини Фёдор Богданич
олдидаги қўрқувлари ҳам босишдан ожиз қолган-
лиги бирдан эсига тушиб кетди. «Мана энди вижила-
лаган бўш кўкраг-у... ўзимнинг нима бўлишимни
билмаган менгина қолдим...»

– Қҳа! Қҳа! Ах, иблис-а! Нега ивирсиб юрибсан,
нега ухламайсан? – деди акасининг овози.

– Ўзим; ҳайронман, уйқум келмаяпти.

– Уйкумни яхши олдим, терим совибди. Қара-чи, кўйлагимни ушлаб кўр-чи. Тер йўғ-а?

Левин кўйлакни ушлаб кўргандан сўнг тўсиқ орқасига ўтиб шамни ўчирди, лекин яна узоқ вақт-гача ухлай олмади. Қандай яшаш керак масаласи бир оз ойдинлашди дегунча, ҳал қилиб бўлмайдиган янги чигал бир масала кўз ўнгида кўндаланг бўлиб тураверади; ажал!

«Хайр, у ўляпти, дейлик, баҳорга чиқиб ўлади ҳам, дейлик, лекин унга қандай қилиб ёрдам бериш керак? Нима дея оламан унга? Ўлим тўғрисида нима ҳам биламан? Ўлимнинг ҳақлиги ёдимдан кўтарилган экан».

XXXII

Левин одамларнинг мутелиги ва итоаткорликлари кишини ноқулай аҳволга туширса, талабчанликлари ва инжиқликлари ҳаддидан ошганда эса тезда жонга тегишини кўп вақтлардан бери сезиб юрарди. У ақаси билан ҳам шундай бўлишини ҳис этарди. Ҳақиқатан ҳам, Николай ақасининг мўминлиги узоққа бормади. Келган куннинг эртасиданоқ инжиқлик қилиб, уқасининг жирига тега бошлади.

Левин ўзини айбдор ҳис қилар, лекин айбини тузатиш йўлини билмас эди. Агар улар ўзларини мураббирликка солмай, кўнглидаги бор нарсаларини астойдил гапиришса, яъни ўзлари аниқ ўйлашган ва ҳис қилинган нарсаларнигина очиқ-ойдин айтишса, у ҳолда бир-бирларининг кўзларига рўй-рост қараша олар, унда Константин: «Сен ўласан, ўласан!» деяр, Николай бўлса: «Ўлишимни биламан, лекин кўрқаман, кўрқаман, кўрқаман!» деяр, Левин бу нарсани сезиб турарди. Агар кўнгил ёриб гапиришса, бундан ортиқ ҳеч нима де-

йишмаган бўлар эди. Лекин бу хил яшаб бўлмасди, шунинг учун Константин умрида ҳамма вақт қилишга тиришиб келган, лекин қилиш қўлидан келмаган нарсани ва, ўз кузатишларига кўра, кўплар усталик билан қилиб келган, бусиз яшаш мумкин бўлмаган нарсани қилишга тиришар эди: у ўйлаган нарсасини гапирмасликка тиришар, бунинг эса сохта чиқаётганлигини акаси фаҳмлаб қони бузилаётганлигини сезиб турарди.

Учинчи кун Николай укасини олдига чақириб, уни ўз режасини айтишга яна мажбур қилди, уни қоралабгина қолмай, қасддан коммунизмга қарштира бошлади.

– Сен бировнинг фикрини ўғирлагансан холос, лекин расво қилгансан, буни татбиқ қилиб бўлмай-диган нарсага татбиқ қилмоқчи бўласан.

– Ахир айтдим-ку бунинг коммунизмга ҳеч қандай алоқаси йўқ, деб. Улар хусусий мулк, капитал, мероснинг ҳаққонийлигини рад қилишади, мен бўлсам рағбатлантирувчи бу асосий нарсани рад қилмайман (Левин бундай сўзларни ишлатишни хушламаса ҳам, лекин ўз ишига қизиқа бошлагандан бери бу хил ажнабий сўзларни тобора кўп ишлатадиган бўлиб қолган эди), мен фақат меҳнатни тартибга солмоқчиман.

– Ҳа, ана ўзингга келдинг, сен бировнинг фикрини олгансан; сен ана шу фикрнинг кучли томонларини қирқиб ташлагансан, холос, энди буни янги фикр деб исбот қилмоқчи бўласан, – деди Николай, галстукли бўйнини лиқиллатиб.

– Миямдаги фикримнинг у нарсаларга ҳеч алоқаси йўқ, ахир...

– Уларда, – Николай Левин кўзларини парпира-тиб ва киноямуз кулимсираб туриб гапирди, – ҳар нечук, нима десам бўлади, ҳа уларда геометрик гў-

заллик – равшанлик, шубҳага ўрин қолдирмайдиган аниқлик бор. Эҳтимол, бу утопиядир. Фараз этайлик, ўтмишдаги ҳамма нарсалардан *tabula rasa*⁷⁰ қилиш мумкин бўлди, дейлик: хусусий мулк йўқ, оила йўқ, лекин меҳнат равнақ топади. Сеникида эса ҳеч нима йўқ...

– Нега аралаштирасан, мен ҳеч вақт коммунист бўлган эмасман.

– Мен коммунист бўлганман, шунинг учун бунга ҳали вақт бор деб ҳисоблайман, бу анча маъноли нарса дастлабки асрлардаги насронийлик сингари, истиқболи бор нарса.

– Менинг хаёлимда, ишчи кучига табиатшунослик нуқтаи назаридан қараш керак, яъни уни ўрганиш, хоссаларини эътироф қилиш ва...

– Э, бутунлай бекорчи гап бу. Бу куч ўз тараққитининг поғонасига қараб маълум фаолият шаклини топиб олади. Ҳамма ерда қуллар ҳам, кейин *metayers*лар⁷¹ ҳам бўлган; бизда ҳам ерни тенг шерикка ишловчилар бор, ижарага олувчилар бор, батрақ бўлиб ишлаш бор, нима деб ўйлайсан?

Левин шу сўзларни эшитди-ю, бирдан қизишиб кетди, чунки бу гапларнинг ҳақиқатлиги, коммунизм билан хўжаликнинг маълум формалари ўртасида мувозанат сақлашга урингани, лекин бунинг бажарилиши мумкин бўлмаган бир нарса эканини сезиб, юрагига гулгула туша бошлаган эди.

– Мен ўзим учун ҳам, ишчи учун ҳам унумлироқ бўлган иш воситасини қидиряпман, – деб жавоб берди Левин. – Мен шундай қилмоқчиманки...

– Сен ҳеч нарса қилмоқчи эмассан; фақат оригиналлик кўрсатмоқчисан, сен мужикларни шунчаки эксплуатация қилибгина қолмай, балки маълум ғоя

⁷⁰ Тоза тахта, яъни бутун ўтмишни сидириб, ўчириб ташлаш (*лот.*).

⁷¹ ижрочилар (*ингл.*).

билан эксплуатация қилаётганингни кўрсатмоқчи-сан, сен бутун умр шундай қилиб келгансан.

Левин чап бетининг гўштраи лип-лип учаётганини сезиб:

– Эй, сен шунақа деб ўйлайсан-да, бас қил бу гапларни! – деб жавоб берди.

– Сенда ақида бўлган эмас, ҳозир ҳам йўқ, сен фақат ўз нафсингни қондирсанг бас.

– Яхши бўпти, қўй мени ўз ҳолимга, бас қил!

– Бас қилдим! Аллақачон бас қилишим керак эди, сахтинг қурсин! Аҳмоқ бўлмасам сенинг олдинга келармидим!

Левин кейин акасини ҳар қанча юпатишга тиришса ҳам бўлмади, Николай уқасининг гапларини эшитгиси келмай, ажрашиб кетганимиз яхши, деб туриб олди; Константин акасининг ҳаётдан безганини англади.

Николай энди жўнаб кетмоқчи бўлиб турганда Константин яна кириб, сертакалуфлик билан агар хафа қилган бўлса, кечиришини сўради.

– А, олижаноблик! – деди Николай, кулимсираб.
– Агар ҳақли бўлиб чиқишни хоҳлаётган бўлсанг, сени хурсанд қилишим мумкин. Сен ҳақлисан, лекин мен ҳар ҳолда жўнаб кетаман!

Николай жўнаш олдида Константин билан ўпишиб, унга бирдан ғалати қилиб жиддий қаради-ю:

– Ишқилиб, мени ёмон от билан эслама, Костя! – деди. Овози титраб кетди.

Чин қалбдан айтилган бирдан-бир сўзлар шулар эди. Левин бу сўзларнинг тагида: «Аҳволимнинг ёмонлигини кўриб, билиб турибсан; ким билади, энди кўришмасмиз ҳам», деган маънолар борлигини тушунди. Левин шундай тушунди-ю, кўзларига тирқираб ёш келди. Акасини яна бир марта ўпди, аммо ҳеч нима деёлмади, нима дейишни ҳам билмас эди.

Акасидадан уч кун сўнг Левин ҳам чет элга жўнаб кетди. Темир йўлда Китининг амакиваччаси Шчербацкий билан учрашиб, Левин уни ўзининг хафага-зақлиги билан ҳайрон қолдирди.

– Нима бўлди? – деб сўради Шчербацкий.

– Шундай, дунёда одам хурсанд бўладиган нарсалар кўп дейсизми?!

– Нега кўп бўлмасин? Юринг мен билан Парижга, Мюлуза деган одамнинг ўрнига олиб кетаман. Хурсандчиликни ана у ерда кўрасиз!

– Йўқ, мен соб бўлдим. Ажалимни кутиб турибман.

– Ана холос! – деди кулиб Шчербацкий. – Мен энди яшашни бошламоқчиман-ку.

– Мен ҳам яқинда шундай деб ўйлаб юрардим, энди ўлар куним яқинлашиб қолганини сезиб турибман.

Левин чиндан ҳам шу сўнгги вақтларда миясига келган фикрларни айтди. Ҳамма нарсани кўрган-да ажални эслар ёки унга яқинлашиб бораётганлигини пайқарди. Шундай бўлса ҳам бошлаган иши миясини банд қилган эди. Ажал келмай туриб, бирон нарса билан машғул бўлиш керак-да. Зулмат кўз олдидаги ҳамма нарсани тўсиб қўйди; лекин бу зулматда унга раҳнамолик қилувчи нажот юлдузи – бошлаган иши эди, шунинг учун бу ишга бор кучи билан ёпишиб олган эди.

ТЎРТИНЧИ ҚИСМ

I

Эру хотин Каренинлар ҳамон бир уйда яшаб, ҳар кун кўришиб туришса ҳам, лекин бир-бирларига тамоман ёт-бегона эдилар. Алексей Александрович хизматкорлар ҳар хил нарсаларни тахмин қилиб юришмасин деган ниятда ҳар кун хотини билан кўришишни ўзига бир одат қилиб қўйди-ю, лекин тушлик овқатни уйда қилишдан қочиб юрди. Вронский Алексей Александровичнинг уйига бутунлай оёқ босмай қўйди, аммо Анна уни уйдан ташқарида кўриб турар, эри эса сезиб юрар эди.

Учаласининг аҳволи ҳам азоб ичида қолди, агар бу аҳволнинг фақат ўткинчи бир қийинчиликкина эканига, эртами-кеч тузалиб кетишига умидвор бўлишмаса, улардан биттаси ҳам бу оғир аҳволга бир кун бўлсин чидай олмас, бунга қурби етмас эди. Алексей Александрович, ҳамма нарса ўтиб кетганидек, бу эҳтироснинг ҳам ўтиб кетишини, бу можаро ҳамманинг эсидан чиқишини ва ўз номи яна доғсиз, иснодсиз бўлиб қолишини кутиб юрарди. Бу можаронинг сабабчиси бўлган Анна ҳаммадан ҳам кўпроқ азоб чекар, бу аҳволнинг тезда бир ёқли бўлишини кутар ва бунга қаттиқ ишонгани учун ҳам, чидаб келарди. Бу аҳволни бир ёқлик қиладиган нарса нима эканини қатъиян билмаса ҳам, лекин

у бу нарса тезда рўй беришига қаттиқ ишонар эди. Вронский ҳам, беихтиёр Аннага бўйсуниб, ўзига боғлиқ бўлмаган, лекин мушкулани осон қиладиган алланимани кутиб юрарди.

Қиш ўрталарида Вронский бир ҳафта жуда ёмон сиқилиб қолди. Уни Петербургда келган бир чет эл шаҳзодасига қўшиб қўйишди, Вронский унга Петербургнинг томошабоп жойларини кўрсатиши керак эди. Вронский салобатли офицерлардан эди; бундан ташқари, у ўзини виқор билан тутар, иззатини қўлдан бермасди, чунки у бу хил шахслар билан муомала қилиш маҳоратига эга эди; шунинг учун ҳам уни шаҳзодага қўшиб қўйишган эди. Лекин бу вазифа Вронскийга жуда оғир туюлди. Шаҳзода уйига қайтганда: «Россиядаги фалон нарсани кўрдингми?» деб сўраб қолиши мумкин бўлган нарсаларнинг биттасини ҳам кўздан қочирмасликка тиришарди; бундан ташқари, унинг ўзи ҳам иложи борида руслардай кайфи-сафо суриб маза қилиш ниятида эди. Вронский бу ва бошқа тўғриларда унга йўл кўрсатувчи бўлишга мажбур эди. Улар ҳар куни эрта билан томошабоп жойларни кўришар, кечқурунлари эса русларга хос кайфи-сафо жойларга боришарди. Шаҳзода ҳатто шаҳзодалар орасида ҳам кам учрайдиган бир саломатликка эга эди; ҳам гимнастика қилиш, ҳам бадантарбия орқасида ўзини шу даражага етказган эдики, кайфи-сафоларга ҳаддан ташқари берилганига қарамай, мош еган хўроздай қип-қизил эди. Шаҳзода саёҳатга кўп чиқар, йўл воситаларининг ҳозиргидай енгил бўлиши ҳар хил миллатларнинг кайфи-сафоларини татиб кўришга имкон беради, деб ҳисобларди. Испанияда бўлган, у ерда ошиқлар ашуласини айтиб, мандолина чалувчи бир испан қиз билан яқинлашган, Швейцарияда бир гемзани ўлдирган; Англияда қизил фрак кийиб олиб, отини деворлардан ошириб чоптирган ва гаров ўйнашиб

икки юзта қирғовулни отган. Туркияда султон ҳарамига кирган, Ҳиндистонда фил миниб юрган, мана энди Россияда русларга хос кайфи-сафоларнинг ҳаммасидан татиб кўрмоқчи бўлиб юрибди.

Ҳар хил шахслар томонидан шаҳзодага таклиф қилинган русларга хос кайфи-сафолардан қайси бирини танлаш шаҳзода ёнида бош удайчи вазифасини ўтаган Вронский учун кўп қийинчилик тўдирарди. Бу хил кўнгил очишлар орасида йўртоқ отларда кезиш ҳам, чалпак ейиш ҳам, айиқ овлаш ҳам, уч отлик чаналарда кезиш ҳам, лўлилар ўйинини томоша қилиш ҳам, русчасига идиш-оёқ синдириб қилинадиган тўполонлар ҳам бор эди. Шаҳзода ҳам ҳадемай рус одатларига жуда осонлик билан кўникиб кетди: Патнусдаги идишларни синдирадиган, лўли қизларни тиззасига ўтқазадиган бўлди; ана шу нарсалардан кейин ҳам: «Яна нима бор, ё рус одатлари фақат шуларнинг ўзигинами?» деб сўраётгандек кўринарди.

Моҳият эътибори билан шаҳзодага барча русларга хос кайфи-сафолар ичида француз актрисалари, балет раққосаси ва оқ тамға шампан виноси кўпроқ ёқарди. Вронский шаҳзодаларга ўрганиб қолган эди, лекин, кейинги вақтларда ўзи ўзгариб қолганиданми ёки бу шаҳзода билан ҳаддан ташқари иноқлашиб кетганиданми, ҳар нечук, бу ҳафта унга жуда оғир кўриниб кетди. Хавфли жиннига қараб туриш учун белгиланган, ҳам жиннидан, ҳам у билан бирга юргани учун ўз миясининг айниб қолишидан қўрққан киши қандай нарсани ҳис этса, Вронский ҳам шу ҳафта давомида доим ўзини шундай ҳис этди. Вронский, ўзининг нафсониятини хўрлатмаслик учун, қатъий расмиятга риоя қилиб ҳурмат сақлаш зарурлигини ҳам кўзидан қочирмади. Шаҳзодага русларга хос кўнгил очиш жойларини кўрсатиш учун жонларини жабборга бериб, Вронскийни ҳайратга солган

шахсларга шахзода нафратомуз муомалада бўлар эди. Шахзоданинг маишат қилиб кўргиси келган рус аёллари тўғрисидаги мулоҳазалари Вронскийни нафратлантириб, неча бор қизартирди. Шахзодани Вронскийга жуда ҳам бадҳазм қилган асосий сабаб шу эдики, Вронский шахзодага қараб беихтиёр ўзини кўрарди. Бу ойнада кўрган нарсалари эса Вронскийни хурсанд қилмасди. Бу ғоят нодон, ғоят худписанд, лекин ғоят соғлом, ғоят покиза одам эди холос, бундан ортиқ эмасди, у жентльмен эди – буниси тўғри, Вронский буни инкор қилолмасди. У олимақомларга ялтоқлик қилмас, ўзини бир хил тутар, тенгдошлари билан эркин ва соддагина муомалала бўлар, ўзидан пастларга нафратингиз бир меҳрибонлик кўрсатарди. Вронскийнинг ўзи ҳам шундай эди, шу сабабли буни каттақон фазилат деб ҳисобларди; лекин шахзодага нисбатан ўзи паст мартабали одам ҳисобланар, шунинг учун ўзига қилинган нафратингиз бир меҳрибонлик билан муомала қилишидан ғазабга келарди.

«Тентак бузоқ! Наҳотки мен ҳам шундайман-а?» деб ўйларди Вронский.

Шахзода ҳафтанинг еттинчи куни Москвага жўнаш олдидан унга ташаккур билдириб, хайрлашиб кетди; ана шунда Вронский бу ноқулай аҳволдан ва ёқимсиз ойнадан қутулгани учун терисига сизмай қувонди.

У айиқ овида туни билан русларга хос мард-майдонликни кўриб қайтди-да, станцияда шахзода билан хайрлашди.

II

Вронский уйга келиб, Анна юборган бир парча хатни олди. Анна: «Бетобман, жуда сиқилиб кетдим. Чиқишга иложим йўқ, сизни кўришга жуда муштоқ бўлдим. Кечкурун келинг. Соат еттида Алексей

Александрович комитетга кетиб, соат ўнгача ўша ерда бўлади», деб ёзган эди. У эрининг, Вронскийни уйда қабул этма, деб талаб қилганига қарамай, Анна уйга чақираётганлигига ҳайрон бўлиб, бир дақиқача ўйланиб тургандан сўнг, боришга қарор қилди.

Вронский шу йил полковник даражасига кўтарилгандан сўнг полкдан чиқиб, ўзи ёлғиз тура бошлаган эди. Нонушта қилди-ю, дарҳол диванга чўзилди, сўнгги кунларда кўрган кўп хунук нарсаларни беш дақиқа хотирлади, Анна ҳамда айиқ овида муҳим роль ўйнаган овчи мужик тўғрисидаги ҳаёллари бир-бири билан қоришиб кетди; шундан кейин Вронскийни уйку босди. Қоронғида ваҳим билан уйғонди-ю, апил-тапил шамни ёқди. «Нима эди? Тушимда қанақа ваҳимали нарсани кўрдим-а? Ҳа, ҳа. Ўзи кичкина, ҳамма ёғи кир, соқоли пахмайган овчи мужик, чамамда, эгилиб туриб, бир нима қилаётган эди шекилли, бирдан французчалаб алақандай сўзларни айтди. Ҳа, тушимга бошқа нарса киргани йўқ, – деди у ўзига. – Нега бундан қўрқиб кетдим-а?» У ўша мужикни ва бу мужик айтган ғалати французча сўзларни яна бир марта ҳаёлига келтирди-ю, даҳшатга тушиб, муздек терга ботди.

Вронский: «Бу қандай бемаънилик!» деб ўйлади-да, соатига қаради.

Соат саккиз ярим бўлиб қолган эди. Кўнгироқ чалиб хизматкорни чақирди-да, апил-тапил кийиниб, кўча эшигига чиқди; ортиқ туши эсидан чиққан, кечиккани учун бўғила бошлаган эди. Каренинларнинг эшигига етганда яна соатига қаради: соат ўнга кам тўққиз эди. Эшик олдида иккита бўз от қўшилган баланд, камбар бир карета турарди. Аннанинг каретасини Вронский дарҳол таниди. «Менинг олдимга бормоқчи экан, – деб ўйлади Вронский, – борса яхши бўларди. Бу уйга киришга ҳеч юрагим бетамайди.

Бари бир, яшириниб юролмаيمان-ку», деди-ю ўзига, болалик чоқларидан уялиш-тортиниш деган нарсаларни йиғиштириб қўйган бир кишидек чанадан тушиб, эшик олдига келди. Эшик очилди-ю, швейцар қўлидаги жун рўмол билан каретани имлаб чақирди. Майда-чуйда нарсаларга эътибор беришга одатланмаган Вронский швейцарнинг ўзига ажабланиб қараганини пайқади. Вронский худди эшик оғзида Алексей Александровичга дуч келиб қолди. Газ чироқ қора шляпа остидаги қонсиз, сўлғин юзни ва пальтосининг ёқаси тагида ярқираб турган оқ галстукни ёритиб кўрсатди. Каренин нурсизланган, қотиб қолган кўзларини Вронскийнинг юзига тикди. Вронский бош эгиб таъзим қилди, Алексей Александрович эса, бир тамшаниб олгандан сўнг, қўлини шляпаси ёнига келтирди-ю, ўтиб кетди. Вронский унинг орқасига қарамай тўғри бориб каретага ўтирганини, иссиқ рўмол билан дурбинини деразадан олиб, кейин ғойиб бўлганини кўрди. Вронский даҳлизга кирди. Қошлари чимирилган, кўзлари ғазаб ва ғурур ўти билан чақнаб турган эди.

«Манави аҳволни қаранг, – деб ўйланди у. – Агар у курашса, ўз шаънини ҳимоя қилса, у ҳолда менинг ҳаракат қилишим, вазабимни кўрсатишим мумкин бўларди; лекин бу заифлик ёки пасткашлик... У мени алдамчи киши аҳволига тушириб қўйяпти, ҳолбуки мен ундай бўлишни хоҳлаган ҳам эмасман, хоҳламайман ҳам».

Вреде борида Анна билан сўзлашгандан буён Вронскийнинг фикри анчагина ўзгарган эди. Анна ўзини бутунлай Вронскийга таслим қилиб, ундан фақат ўз тақдирининг ҳал қилинишинигина кутиб юрар, Вронский эса Аннанинг бу иродасизлигига ихтиёрсиз бўйсуниб, тақдирга тан берадиган бўлди-ю, ўша кезларда ўйлаганидек, бу алоқанинг бир кун эмас, бир кун узилиши мумкинлигини хаёли-

га келтирмай қўйди. Шухратпарастлик режалари яна орқага чекинди, шундан кейин, ҳамма нарса аниқ-равшан бўлган фаолият доирасидан ўзини четга чиққан ҳис этиб, бутунлай ҳис-туйғуларга таслим бўлди, бу ҳис-туйғулар эса уни Аннага тобора маҳкамроқ боғлаб қўйди.

У Аннанинг узоқлашиб бораётган одимларини даҳлиздан туриб эшитди. Анна ўзини кутганлигини, кулоқ солиб турганлигини, энди меҳмонхонага қайтиб кетаётганлигини англади.

Анна уни кўрган соати:

– Йўқ! – деб қичқириб юборди, овози чиқиши билан кўзларига ёш келди, – йўқ, агар бу аҳвол яна шундай давом этса, у нарса анча тез, анча тез содир бўлади!

– Нима гап, дўстим?

– Нима гап? Кутиб кўзларим тўрт бўлди, қийналдим, бир соат кутдим, икки соат... йўқ, тўғри келмайди!.. Сен билан уриша олмайман. Биламан, иложинг бўлмаган. Йўқ, уриша олмайман!

Анна иккала қўлини унинг елкасига қўйди-да, чуқур, шод, айни замонда синовчи бир назар билан унга узоқ тикилиб турди. Кўришмагандан буён юзида бўлган ўзгаришларни текширмоқда эди. Анна, ҳар гал кўришгандаги сингари, унинг тўғрисидаги тасаввурини (ҳақиқатдагидан қиёс қилиб бўлмайдиган даражада яхшироқ тасаввурини) Вронскийнинг ўзи билан бирлаштириш ҳаракатида эди.

III

Чироқ тагидаги стол ёнига ўтиришгандан сўнг:

– Унга дуч кеп қолдингми? – деб сўради Анна. – Кечикиб қолганингнинг жазаси шу.

– Дуч кеп қолдим, лекин қандай гап? Комитетда бўлиши керак эди-ку!

– Бордиям, келдиям, яна аллақаёққа жўнаб кетди. Майли. Бу ҳақда гапирма. Қаерларда юрдинг? Ҳалигача шаҳзода биланмисан?

Анна Вронскийнинг ҳаётини бутун икир-чикирларигача биларди. Вронский кечаси билан ухламаганини, кейин уйда ухлаб қолганлигини айтмоқчи бўлди-ю, лекин Аннанинг бир ёқдан хавотирланиб, бир ёқдан қувониб турган юзини кўриб, айтишга тортинди. Шунинг учун, шаҳзоданинг кетгани тўғрисида ҳисоб бергани боришимиз зарур эди, деб қўя қолди.

– Энди ишларинг битдими? Жўнаб кетдими?

– Худога шукур, битди. Бу ишдан жоним ҳалқумимга келганини айтсам ишонмайсан.

– Нега энди? Ахир бу сизлардақа ёш эркакларга жуда ҳам хуш келадиган ҳаёт-ку, – деди Анна қошларини чимириб; кейин столдан ўқиётган нарсасини олди-ю, Вронскийга қарамасдан, иллагини суғуриб олди.

Вронский унинг юзидан пайдо бўлган ўзгаришга ҳайрон қолди, бунинг сирини билишга тиришиб:

– Ундай ҳаётдан аллақачон қўл силтаганман, – деди. Кейин, зич тишларининг оқини кўрсатиб кулимсиради-да, яна гапирди: – Иқрор бўлишим керак, шу ҳафта яна ўша ҳаётни кўриб, худди ойнага қарагандай бўлдим, таъбим роса хира бўлди.

Анна ишини қўлда ушлаб ўтирган бўлса ҳам, лекин унга қўл урмай, кек тўла ғалати бир назар билан Вронскийга қараб турарди.

– Бугун эрталаб Лиза келди, Лидия Ивановнага парво қилмай, ҳали ҳам меникига келишдан қўрқмайди, деб гап қотди, сизларнинг «Афинада» ўтказган кечаларингизни айтиб берди. Қандай разолат!

– Мен ҳозиргина айтмоқчи бўлиб туриб эдим...

Анна сўзини кесиб қўйди.

– Илгариги жазманинг Therese ҳам бор экан-а?

- Мен айтмоқчи эдим...

- Қандай разилсизлар, сиз эркаклар! Хотинлар бундай нарсаларни эсларидан чиқара олмасликларини нечук билмайсизлар-а? - деярдн Анна, тобора қизишиб ва шу билан нима учун жаҳли чиққанини билдириб қўйиб. - Айниқса, сенинг ҳаётингдан бохабар бўла олмаган хотин буни ҳечам эсидан чиқаролмайди. Сен тўғрингда мен нима биламан? Нима билардим? - дея гапира кетди у. - Фақат ўзинг айтган нарсаларнигина биламан, холос. Тўғри айтганми-сан-йўқми, мен қаердан биламан...

- Анна! Мени ҳақорат қиляпсан. Наҳотки менга ишонмасанг? Ичимда сендан яширадиган биронта сирим йўқ, ажабо, сенга буни айтмаганми эдим?

- Айтгансан, айтгансан, - деди Анна, афтидан, рашкини келтираётган фикрларини ўзидан қувмоқчи бўлиб, - ишонаман сенга... ҳа, нима деяётган эдинг?

Лекин Вронский нима демоқчи бўлганлигини дарҳол эсига туширолмади. Сўнгги вақтларда Аннада тез-тез бўлиб турган бу рашк жазаваси уни даҳшатга солар, буни яширишга ҳар қанча тиришса ҳам, бу рашкнинг боиси ўзига бўлган муҳаббат эканлигини билса ҳам, бари бир, кўнглини Аннадан совутиб борарди. «Аннанинг муҳаббати мен учун бир бахт», деб неча бор айтмабми эди ўзига; муҳаббати ҳаётининг барча ҳузур-ҳаловатидан устун чиққан бир хотин қандай сева олса, Анна ҳам уни шундай севарди; бунга қарамай, у ҳозир ўзини Аннага эргашиб Москвадан жўнаган вақтидаги бахтидан жуда-жуда узоқда ҳис қиларди. Тўғри, у вақтлар Вронский ўзини бахтли деб ҳисобламаса ҳам, лекин бахт олдинда эди; ҳозир эса энг яхши бахт орқада қолиб кетганлигини ҳис қила бошлади. Биринчи кўрганда Анна бутунлай бошқача эди. Ҳозир эса ҳам маънавий, ҳам жисмоний томондан ўзгариб, ёмонроқ бўлиб қолди.

Тарвақайлаб кетди, боя актриса тўғрисида гапириб турганда, юзида чехрасини бузиб турган вазаб аломати бор эди. У чиройли бўлгани учун, ҳусни туфайли узиб барбод қилган гули сўлгандан сўнг, бу сўлиб ётган гулга қараб аввалги ҳуснини зўрға-зўрға таниёлган кишидай, Аннага қарар эди. Уша пайтда, яъни муҳаббати кучлироқ бўлган кунларда, агар жонидан истаса, қалбидан муҳаббатини юлиб ташлаш мумкинлигини ҳис қилган бўлса, ҳозир, назарида, Аннага муҳаббат ҳис этмаган шу дамда ўрталаридаги алоқа ипининг узилиши мумкин эмаслигини билиб турарди.

– Қани, қани шаҳзода тўғрисида нима демоқчи эдинг менга? Ҳайдаб юбордим, ҳайдаб юбордим иблисни, – деди Анна. Улар рашкни иблис деб атардилар. – Ҳа, шаҳзода тўғрисида қандай гап очиб эдинг? Нима учун у билан бирга юришдан қийналдинг?

– Аҳ, бош оғриқ! – деди у, фикр калавасининг учини топишга тиришиб. – У билан яқиндан танишсанг – ихлосинг қайтади. Аниқроқ тавсиф қилганда, жуда яхши боқилган ҳайвоннинг ўзи; бундай ҳайвонлар кўрғазмада биринчи даражали мукофот олишади, бошқа ҳеч нарса эмас, – деди Вронский, афсуслангандай. Унинг афсусланиб гапириши Аннани қизиқтирди, у эътироз қилиб:

– Йўр-э, нега энди? Ҳар қолда, кўп нарсани кўрган киши, ўқиган, маърифатли кишидир.

– Бу тамоман бошқа илм – уларнинг илми. У илмдан нафратланиш ҳуқуқига эга бўлиш учунгина илм олган кўринади; чунки улар ҳайвоний кайфи-сафодан бошқа ҳамма нарсадан нафратланишади.

– Эй, сизларнинг ҳаммаларинг ҳам ана шунақа ҳайвоний кайфи-сафони яхши кўрасизлар, – деди Анна; Вронский унинг кўзларида боятдан бери ўзидан яшириниб турган хунук қарашни кўрди.

– Нега уни ҳадеб ҳимоя қиласан-а? – деди Вронский, кулимсираб.

– Ҳимоя қилаётганим йўқ, мен учун фарқи йўқ; лекин ўзинг шундай кайфи-сафоларни яхши кўрмаганингда, боришга унамаган бўлар эдинг, деб ўйлайман. Сен бўлса Терезани Момо Ҳаво кийимида кўришдан завқланасан...

Вронский Аннанинг столга қўйган қўлини олди-да, ўпиб туриб:

– Яна келди, яна иблис келди! – деди.

– Нима иложим бор! Сени кута-кута кўзларим тўрт бўлганини билмайсан-да! Мен ўзимни рашкчи деб ўйламайман. Мен рашкчи эмасман; шу ерда, қошимда эканингда сенга ишонаман; лекин мен учун сир бўлган ҳаётингни алақайларда ёлғиз ўтказиб юганингда-чи..

Анна ундан ўзини тортди-да, санчиғини ниҳоят тўқиб турган тўридан чиқарди; шундан кейин чироқда ярқираб турган оқ юн ип илгаклари кўрсаткич бармоғининг ёрдами билан бир-бир кетин тез-тез ўралиб борди; каштали енг ичидан чиқиб турган нозик қўллар асабийлик билан тез-тез қимирлай бошлади.

– Хўш, Алексей Александровични қаерда учратдинг? – бирдан Аннанинг овози ғайритабиий бир оҳангда жаранглади.

– Эшик оғзида тўқнаш келдик.

– Сенга таъзим ҳам қилдимиз?

Анна юзини чўзди, кўзларини чала юмиб, юз ифодасини тез ўзгартирди, қўлларини қовуштирди, шунда Вронский унинг чиройли юзида Алексей Александрович таъзим қилганда чехрасида пайдо бўлган ифоданинг айнаи ўзини кўрди. Вронский кулимсиради, Анна эса ўзини латофатли кўрсатган чиройли, дилбар кулгиси билан қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди.

– Унга ҳеч тушунолмаيمان, – деди Вронский. – Чорборда ҳамма гапни очиқ айтганингдан кейин сен билан алоқасини узган бўлса, мени дуэлга чақирган бўлсаydi... лекин бу қилиғига ҳеч тушунмайман: бу аҳволга қандай қилиб чидайди, а? Азоб чекса керак, кўриниб турибди.

– Уми? – истехзо билан сўради Анна. – Эй, у жуда мамнун.

– Нега ўзимизни ўзимиз қийнаймиз-а? Бусиз ҳам ишни ўнглаб юборсак бўлади-ку!

– Лекин у ўзини қийнамайди. Нима, мен уни, бадан-баданига ёлрончилик сингиб кетганини билмайманми?.. Бир балони сеза била туриб, у мен билан яшагандай яшаб бўладими? У ҳеч нарсани тушунмайди, сезмайди. Севгиси бор одам жинояткор хотини билан бир уйда тура оладими? Шундай хотин билан гаплашиб бўладими? Яна сенлаб, а?

Анна яна уни беихтиёр тақлид қилди: «сен, та chere, сен, Анна!»

– У эркак эмас, инсон эмас, кўрғирчоқ! Ҳеч ким буни биламайди, лекин мен биламан. Агар унинг ўрнида мен бўлсам-у, хотиним менга ўхшаса, уни алақачон ўлдириб, тилка-пора қилиб ташлардим, мен ундақа: «сен, та chere, Анна», деб ўтирмас эдим. У одам эмас, министрликнинг машинаси. Менинг сенга хотинлигимни, ўзи эса бегона, ортиқча эканлигини тушунмайди... Қўй, уни орзимизга олмайлик, олмайлик!..

Вронский уни тинчлантиришга тиришиб:

– Ноҳақ гапиряпсан, ноҳақ, дўстим, – деди. – Майли, шундай бўлса ҳам, унинг орқасидан гаплашмайлик. Қани айт-чи, нима қилдинг? Нима бўлди сенга? Нима касал бўлдинг, доктор нима дейди?

Анна унга истехзоли бир қувонч билан қараб турарди. Афтидан, эрининг яна кулгили ва келишма-

ган қилиқларини топган бўлса керак, шуларни сўзлаш пайтини пойлаб тургандек кўринарди.

Лекин Вронский сўзини давом қиладирди:

– Назаримда, касаллик эмас, иккиқатлигинг бўлса керак. Қачон кўз ёрасан?

Аннанинг кўзларидаги истеҳзо ўти ўчди, лекин аввалги ифода ўрнини бошқа бир табассум олди; бу табассум Вронскийга номаълум бўлган алланарсани билган ва ич-ичидан ҳасрат чекаётганини билдириб турган табассум эди.

– Ой-қуним яқин. Сен аҳволимизнинг оғирлигини, тезроқ бир ёқлик қилиш кераклигини айтдинг. Кошки эди бу аҳволнинг мен учун нақадар оғирлигини, сенга бўлган муҳаббатим билан бемалол, беҳавотир яшаш учун жон фидо қилишга тайёр эканлигимни билсанг! Унда ўзим ҳам қийналмасдим, сени ҳам рашқларим билан қийнамасдим... яқинда шундай бўлади. Лекин биз ўйлаганимизча бўлмайди.

Яқинда нима бўлиши миясига келганда, Аннанинг ўзига шундай раҳми келиб кетдики, кўзлари жикқа ёшга тўлди, сўзини ортиқ давом қилолмади. Чироқда узуклари ярқираётган оппоқ қўлини Вронскийнинг энги устига қўйди.

– Бу нарса биз ўйлагандек бўлмайди. Мен бунни айтмоқчи эмас эдим-у, лекин қўймадинг. Тезда, тезда ҳамма нарса очти бўлади. Ана ундан кейин ҳаммамиз ҳам азобдан қутулиб, тинчиб кетамиз.

Вронский унинг гапларига тушуниб турса ҳам, яна:

– Гапларингга тушуна олмаяпман, – деди.

– Қачон кўз ёришимни сўрадинг-а? Яқинда. Лекин мен соб бўламан. Гапимни бўлма! – Алина гапларини гапириб олишга шошиларди. – Бунни яхши биламан, билганимда ҳам, жуда аниқ биламан. Мен ўламан, ўлишимга хурсандман, ўзимни ҳам, сизларни ҳам азобдан қутқазаман.

Аннанинг кўзларидан дувиллаб ёш оқа бошлади; Бронский унинг қўли устига энгашди-да, ҳеч қандай асоссизлигини билса ҳам, лекин босишга қурби етмаган ҳаяжонини яширишга тиришиб, қўлини ўпа бошлади.

– Шундай бўлади, шундай бўлса яхшироқ бўлади, – деярди Анна, унинг қўлини қаттиқ босиб. – Биз учун шу биргина нарса қолди холос.

Бронский ўзига келиб, бошини кўтарди.

– Бу қандай бемаъни гап! Бўлмагур, номаъқул гапларни гапиряпсан!

– Йўқ, рост.

– Нима, нимаси рост?

– Ўлишим рост, тушимда кўрдим.

– Тушингда? – деб Бронский такрорлади-ю, ўзи тушида кўрган мужикни дарҳол эслади.

– Ҳа, тушимда, – деди Анна. – Бу тушни кўрганимга жуда кўп вақт бўлди. Тушимда эмиш, ўз ётоқхонамга чопиб кирибману, у ердан алланима балони олмоқчи, алланима балони билмоқчи бўлибман; биласан, тушда шунақа нарсалар бўлади-ку, – деярди Анна, ваҳимадан кўзларини катта очиб, – бундай қарасам, бурчақда алланима турган эмиш.

– Эй, бемаъни гаплар! Ишониб бўладими...

Лекин Анна сўзини бўлдирмади. Айтиб турган нарсалари ўзи учун роятда муҳим эди.

– Бир вақт ўша алланима менга қайрилиб қолмайдими! Қарасам: соқоли пахмайган, бўйи кичкина, баҳайбат бир мужик эмиш. Энди қочмоқчи бўлиб турганимда, мужик қоп устига энгашармишу, қўлини тикиб, қопни кавлаштирармиш...

Анна мужикнинг қопни кавлаганини тақлид қилиб кўрсатди. Юзида даҳшат бор эди. Бронский ҳам, тушини эслаб юрганини ана шундай даҳшат тўлдириб бораётганлигини сизди.

– Мужик қопни кавлаб туриб, нуқул французчалаб гапирармиш: «Il faut le battre le fer, le broyer, le pétrir...»⁷² дермиш. Шунда ваҳимадан уйғонмоқчи бўлиб, уйғонибман ҳам... Лекин тушимда уйғонган эмишман. Кейин: «Бунинг маъноси нима бўлди?» деб ўзимдан сўрабман. Ҳалиги мужик Корней бўлса: «Туғишда ўласиз, бегойим, туғишда...» деяр эмиш менга. Шундан кейин уйғониб кетдим...

Вронский:

– Қандай бемаъни туш-а, қандай бемаъни туш-а! – деса ҳам, овозида ҳеч қандай ишонч оҳанги йўқлигини ўзи сезиб турарди.

– Гапни бас қилайлик. Қўнғироқни чал, буюр, чой келтиришсин. Йўқ, шошма, энди кўп қолгани йўқ, мен...

Анна бирдан тўхтаб қолди. Юзидаги аломатлар бир зумда ўзгарди. Даҳшат ва ҳаяжон ўрнини сокин, жиддий саодат ифодаси ишғол этди. Вронский бу ўзгариш сабабларини тушуна олмади. Анна ўзидаги янги ҳаётнинг қимирлаётганига қулоқ сола бошлаган эди.

IV

Алексей Александрович Вронскийга ўзининг эшиги орзида дуч келгандан кейин тўғри итальян операсига кетди, аслида у шу ният билан чиққан эди. Операнинг икки пардасини томоша қилгач ўзига керак бўлган одамларнинг ҳаммаси билан учрашди. Уйга қайтиб келгандан кейин кийим осилдиган жойга диққат билан разм солиб, ҳарбий пальто йўқлигини сизди-да, одати бўйича ўз бўлмасига кириб кетди. Лекин, одатига хилоф қилиб, ухлагани ётмади, кечаси соат учгача ўз кабинетида у ёқдан

⁷² «Темирни қуйиш, туйиш, эзиш керак...» (франц.)

бу ёққа юриб вақт ўтказди. Хотинининг одоб-андиша қоидаларига бўйсунмагани, ўйнашини уйда қабул қилмаслик тўғрисида ўзи қўйган бирдан-бир шартни бажармагани учун юрагида ғалаёнга келган ғазаб тинчлини олиб қўйган эди. Анна унинг талабини бажармаган эди, шунинг учун Алексей Александрович энди унинг жазосини бериши, ўз таҳдидини амалга ошириши – талоқни талаб қилиб, ўғлини тортиб олиши керак эди. Алексей Александрович бу ишнинг ниҳоятда қийинлигини билса ҳам, лекин шундай қиламан дегани учун, ҳозир таҳдидини амалга оширишга мажбур эди. Унинг бошига тушган аҳволдан қутулишнинг энг яхши йўли шу эканлигини графиня Лидия Ивановна ҳам ишора қилиб ўтган эди, иннайкейин, сўнгги вақтларда талоқ тажрибалари бу ишни шу қадар равнақ топтириб юборган эдики, Алексей Александрович расмий қийинчиликларни енгиб ўтиш имкони борлигини кўриб турарди. Бундан ташқари, фалокат келса ёлғиз келмайди, ўзга миллат халқларини жойлаштириш ва Зарайская губерниясидаги ерларни суғориш тўғрисидаги ишлар ҳам Алексей Александровичнинг дилини шу қадар сиёҳ қила бошлаган эдики, у мана шу сўнгги вақтларда қаттиқ сиқилиб юрарди.

Кечаси билан мижжа қоқмай чиқди, ғазаби шу қадар кучайдики, эрталаб чидаб бўлмайдиган даражага етди. У хотинининг уйғонганини эшитгандан кейин шошиб-пишиб кийинди-ю, гўё ғазаб тўла касасини кўтариб бораётганда унинг чайқалиб тўкилишидан ҳамда хотини билан гаплашганда зарур бўладиган куч-райратни ҳам шу ғазаб билан бирга тўкиб юборишдан кўрқаётгандек, Аннанинг ёнига кирди.

Эрини яхши биламан деб ўйлаб юрган Анна, Алексей Александрович кириб келганда, унинг ва-

жоҳатини кўриб ҳайратда қолди. Қош-қовоқлари осилган кўзлари Аннанинг кўзидан ўзини олиб қочиб рўпарасига хўмрайиб қараб турар, лаблари қаттиқ, нафрат билан қимтилган эди. Юришларида, ҳаракатларида, товушларида хотини ҳеч маҳал кўрмаган бир қатъият, сабот бор эди. У Аннанинг бўлмасига кирди-да, саломлашмасданоқ, тўғри хотинининг ёзув столи ёнига борди, калитни олиб, ғаладонни очди.

– Нима керак! – деб бирдан қичқириб юборди Анна.

– Ўйнашингизнинг хатлари, – деди у.

– Бу ерда эмас, – деди Анна ғаладонини берки-тиб; лекин Алексей Александрович унинг бу ҳаракатидан тахмин қилган нарчасининг шу ерда эканлигини пайқади, Аннанинг қўлини қўполлик билан итариб ташлаб, дарров портфелга чанг солди; Анна энг зарур қоғозларини шу портфелда сақлашини биларди.

У портфелни қўлтиғига уриб:

– Ўтиринг! Сиз билан гаплашадиган гапим бор, – деди; портфелни тирсағи билан шундай қисиб олган эдики, ҳатто елкаси кўтарилиб кетди.

Анна унга ҳайрат ва ҳадик билан жимгина қараб турарди.

– Ўйнашингизни уйда қабул қилишингизга йўл қўймайман, деб таъкидлаган эдим.

– Уни кўришим керак эди, чунки...

Анна баҳона тополмай тўхтаб қолди.

– Хотин кишининг ўйнашини кўришдан нима мақсад борлигини суриштириб ўтиришга тоқатим йўқ.

– Мен, мен фақат... – Анна тутақиб кетган эди. Алексей Александровичнинг бу дағаллиги жаҳлини чиқариб юрагига далда берди. – Наҳотки мени ҳақорат қилишни ўзингизга шунча осон билсангиз? – деди Анна.

– Ҳалол одам билан ҳалол хотиннигина ҳақорат қилиш мумкин, лекин ўғрига сен ўғри дейиш, фақат la constation d'un fait⁷³ холос.

– Сизнинг бу янги феълингизни – бағритошлигингизни ҳеч қачон кўрмаган эдим.

– Ўзининг покиза уйдан фақат шарм-ҳаёга риоя қилиш шарти билангина хотинига жой берган ва эркинлик берган эрнинг бу ҳаракатини сиз бағритошлик деб атайсиз-а тагин. Шу бағритошлик бўлди?

– Бу бағритошлиқдан ҳам баттар, бу разиллик, агар билгингиз келса! – Аннанинг вазаби тошиб қичқириб юборди, сўнгра ўрнидан туриб, чиқиб кетмоқчи бўлди.

– Йўқ! – Алексей Александрович одатдагидан бир парда баландроқ чиққан чинқироқ овози билан қичқириб, каттакон бармоқлари билан Аннанинг қўлини шундай маҳкам чангаллаб олдики, қисилган билагузукдан билагада қизил доғ қолди; у Аннани зўрлаб ўтқазди. – Разиллик бўлди? Агар шу сўзни ишлатмоқчи бўлсангиз, у ҳолда, у ҳолда ўйнашни деб эрини, ўрлини ташлаш разиллик деб айтилади.

Анна бошини эгди. У кеча ошиғига: «Эрим сен, эрим бўлса ортиқча...» деган сўзларини ҳозир айтиш у ёқда турсин, ҳатто айтишни ўйламаган ҳам эди. Анна унинг сўзлари ҳаққоний эканлигини сезиб турарди. Шунинг учун паст овоз билан шундай деди:

– Сиз менинг аҳволимни ўзим билганимдан ҳам баттарроқ тасвирлаб беролмайсиз, нима қиласиз менга бу гапларни айтиб?

– Нима қиламан айтиб? Нима учун? – деб Алексей Александрович яна вазаб билан сўзини давом қилди. – Модомики менинг шарм-ҳаёга риоя қилиш тўррисидаги талабимни бажармадингиз, энди бу аҳволга хотима бериш учун чора кўраман, ана шуни билиб қўйинг деб айтяпман.

⁷³ фактни тасдиқлаш (франц.).

– Яқинда, унингсиз ҳам яқинда тугайди, – деди-ю Анна, энди ўзи интизор бўлган ўлимнинг яқинлашганини ўйлаб, кўзларига яна ёш олди.

– Сиз ўйнашингиз билан ўйлаганингиздан ҳам тезроқ ҳал бўлади! Сизга ҳайвоний эҳтиросни қондириш бўлса бас...

– Алексей Александрович! Бу олижаноблик эмас дейман, лекин ётган одамни калтаклаш – инсофсизлик!

– Ҳа, сиз фақат ўзингизни биласиз, лекин эрингиз бўлган бир одамнинг изтироблари сизни қизиқтирмайди. Бутун ҳаёти барбод бўлгани билан, изтило... изтизо... изтилоб чекаётгани билан ишингиз йўқ.

Алексей Александрович шу қадар бидирлаб гапирдики, адашиб қолиб, бу сўзни ҳеч айтормади. Изтироб дейиш ўрнига охири изтилоб деб юборди. Аннанинг кулгиси қистади, лекин шундай пайтда кулгиси қистагани учун хижолат бўлди. Анна биринчи марта ўзини унинг ўрнига қўйиб, унинг ҳисларини ўзи ҳис қилиб кўрди, шунда унга юраги ачишиб кетди. Лекин нима қила олар, нима дея оларди? Анна бошини эгиб, жим ўтирарди. Алексей Александрович ҳам анча вақтгача жим қолди, кейин у қадар чинқирмай, совуқ товуш билан гапира кетди, гапирганда ҳам у қадар муҳим аҳамиятга эга бўлмаган сўзларни бошқача қилиб пала-партиш гапирди.

– Мен сизга айтгани келдим... – деди у...

Анна унга ялт этиб қаради. Изтироб сўзини янгилиш талаффуз этганда юзида пайдо бўлган ифодани эслаб: «Йўқ, менга шундай кўринган холос, – деб ўйлади, – йўқ, бундай сўник кўзи, бундай худписанд одам бирон нарсани ҳис қилиши мумкинми?»

– Мен ҳеч нимани ўзгартира олмайман, – деб шивирлади Анна.

– Мен сизга айтгани келдим: эртага Москвага кетаман, лекин бу уйга бир умр қайтиб келмайман; менинг қароримни адвокатдан эшитасиз, мен унга

талоқ масаласини топшираман. Ўғлим бўлса опам-
никига кетади, – деди Алексей Александрович, ўғли
тўррисида айтмоқчи бўлган сўзларини зўрға эслаб.

Анна унга ер остидан қараб туриб:

– Менинг жонимни оғритиш учунгина Серёжани
олмоқчисиз, – деди. – Сиз уни яхши кўрмайсиз...
Серёжани қолдиринг!

– Тўғри, ўғлимдан ҳам кўнглим совиди, чунки
сизга бўлган нафратимнинг бир томондан унга ҳам
касри тегади. Шундай бўлса ҳам, бари бир, олиб ке-
таман. Хайр!

У чиқиб кетмоқчи бўлган эди, энди Анна тутиб
қолди.

– Алексей Александрович, Серёжани қўйиб ке-
тинг! – деб яна шивирлади Анна. – Бундан бошқа
арзим йўқ. Серёжани қўйиб кетинг, то мен... яқин-
да тураман, ташлаб кетинг!

Алексей Александрович хуноб бўлиб, қўлини
ундан шартта тортиб олди-да, уйдан чурқ этмай
чиқиб кетди.

V

Алексей Александрович кирганда машҳур Петер-
бург адвокатининг қабулхонаси одамлар билан тўла
эди. Бири кампир, бири ёш жувон ва бири савдогар
аёли бўлган уч хоним; бири бармоғига узук таққан
банкчи немис, иккинчиси соқоли савдогар, учин-
чиси бўйнига хоч тақиб олган расмий мундирли
амалдордан иборат уч жаноб бўлиб, анчадан бери
кутиб ўтиришганга ўхшар эди. Адвокатнинг икки-
та ёрдамчиси столда гитиллатиб ёзиб ўтиришарди.
Ёзув асбоблари мисли кўрилмаган даражада яхши
эди. Яхши ёзув асбобларига ишқибоз бўлган Алек-
сей Александровичнинг буни сезмай иложи йўқ

эди. Ёрдамчилардан бири, ўтирган жойида кўзларини қисиб туриб, Алексей Александровичдан:

– Нима ишингиз бор? – деб зарда билан сўради.

– Адвокатда ишим бор.

Ёрдамчи кутиб ўтирганларга қўлидаги перо билан ишора қилиб:

– Адвокат банд, – деди-ю, ёзувини давом эттирди.

– Наҳотки фурсати бўлмаса? – деб сўради Алексей Александрович.

– Бўш вақти йўқ, ҳамма вақт банд. Марҳамат қилиб, кутасиз.

Алексей Александрович ўзининг кимлигини билдириш заруратини кўриб, виқор билан:

– У ҳолда, марҳамат қилиб, менинг карточкамни киритиб берсангиз, – деди.

Ёрдамчи карточкани олди, афтидан, карточканинг мазмуни маъқул тушмади шекилли, эшикдан кириб кетди.

Алексей Александрович принципда очиқ судга хайрихоҳ бўлса ҳам, лекин унинг биздаги татбиқида учрайдиган баъзи икир-чикирларига хизмат мақоми нуқтаи назаридан унча хайрихоҳ эмас эди, шунинг учун фармони олий билан тасдиқ қилинган бирон нарсани қанчалик қоралаши мумкин бўлса, буни ҳам шунчалик қоралар эди. Унинг бутун умри маъмурий ишлар билан ўтган эди, шу ваздан у бирон нарсага хайрихоҳ бўлмаса ҳамки, хатосиз иш бўлмайди, деган фикрда эди, ҳар бир ишда бундай хатоларни тузатиш имкони борлигига ишонарди, шунинг орқасида унинг муносабати юмшар эди. У янги суд муассасаларида адвокатларнинг тутган мавқеини маъқул кўрмас эди. Лекин шу маҳалгача адвокатларга иши тушмаган эди, шунинг учун ҳам адвокатурани фақат назарий жиҳатдангина маъқулламас эди; мана энди унинг маъқулламаслиги

адвокат қабулхонасида олган хунук таассуроти орқасида яна ҳам кучайди.

– Ҳозир чиқади, – деди ёрдамчи; ҳақиқатан ҳам, икки дақиқадан кейин эшик орзида қари ҳуқуқшуноснинг новча қомати билан адвокатнинг ўзи кўринди; ҳуқуқшунос адвокат билан маслаҳатлашгани келган эди.

Адвокат ғулабир, тепакал, кўнғир-жийрон соқол, оқиш бароқ қош, дўнгпешона, кичиккина бир одам эди. Галстути кўш занжиридан тортиб, то амрикон ботинкасигача башанг, худди куёвга ўхшарди. Юзи маъноли, мужикнусха, кийимлари олифталарча, лекин дидсиз эди.

Адвокат Алексей Александровичга юзланиб:

– Марҳамат қилсинлар, – деди-ю, Каренинни хўмрайиб туриб ёнидан ўтказгач, эшикни ичидан ёпиб олди.

Адвокат қоғоз тахланиб ётган ёзув столи ёнидаги креслони кўрсатиб:

– Буюрсинлар, – деди-да, ўзи раис ўрнига бориб ўтирди, кейин оқ тук босиб кетган қисқа бармоқли кўлларини бир-бирига ишқаб, бошини бир ёнга солинтирди. Лекин жойлашиб ўтириб, энди тинчиган ҳам эдики, бирдан стол тепасида куя учиб ўтиб қолди. Адвокат, ўзидан кутилиши мумкин бўлмаган бир чапдастлик билан кўлларини бир-биридан айирди-ю, куяни тутиб, кейин яна боягича ўтириб олди.

Алексей Александрович адвокатнинг ҳаракатларини ҳайрат билан кузатиб:

– Мен ишим тўғрисида гапиришдан аввал, – деди, – шуни таъкидлаб қўйишим керакки, сиз билан ҳозир гаплашадиган ишим сир бўлиб қолиши лозим.

Адвокатнинг лабларида сезилар-сезилмас табасум пайдо бўлди, осилиб тушган кўнғир-жийрон мўйловлари хиёл кўтарилиб кетди.

– Менга ишониб айтилган сирларни сақлай билмаганимда, адвокат бўлиб ўтирмас эдим, агар ўзларига исбот керак бўлса...

Алексей Александрович унинг юзига қаради, унинг ҳамма нарсадан хабардорга ўхшаб кўринган маъноли кулранг кўзлари қулаётганини кўрди.

– Менинг фамилиямни биласиз-а? – деб сўзини давом қилди Алексей Александрович.

– Ўзингизни ҳам, ҳар қандай рус, – у яна куя тутди, – ҳар қандай рус кишиси каби қилаётган фойдали ишингизни ҳам биламан, – деди адвокат, энкайиб.

Алексей Александрович ўзига далда бериб, бир хўрсиниб олди. Дардини айтишга қарор қилгандан кейин эса сира ҳайиқмай, ўзининг чийиллаган овози билан айрим сўзларни чертиб-чертиб, адашмай сўзлай кетди.

– Менинг бошимга, – деди Алексей Александрович, – алданган эр шўри тушди, шунинг учун хотиним билан бўлган алоқамни қонун йўли билан узиб ташламоқчиман, яъни ажрашмоқчиман, лекин шундай қилмоқчиманки, ўғлим онаси билан қолмасин.

Адвокатнинг кўкиш кўзлари қулмасликка тиришса ҳам, лекин шодлигидан ўзини тутолмай чақнар эди; Алексей Александрович бу кўзларда ёлғиз сердаромад иш олаётган кишининг шодлиги эмас, балки унда хотинининг кўзларида кўрган машъум ўтнинг айнаи ўзини, тантана, шодлик аломатлари ҳам борлигини кўрди.

– Талоқ масаласида менинг ёрдам беришимни кўзлайсиз, шундай-а?

– Ҳа, худди шундай; лекин сизни огоҳлантириб қўйишим керак, мен диққат-эйтиборингиздан фойдаланиб, сунистеъмола қилиб юборишим мумкин. Ҳозир сиз билан фақат маслаҳатлашиб олишгагина келдим. Мен ажралишни хоҳлайман, лекин мен

учун энг муҳим нарсa ажралиш усулидир. Бу усул менинг талабларимга мувофиқ келмаса, бу эҳтимолдан узоқ эмас, у ҳолда мен қонуний даъволаримдан воз кечаман.

– О, албатта, ҳамма вақт шунақа бўлади-да, – деди адвокат, – ҳамма вақт ихтиёр ўзингизда бўлади.

Севинчи ичига сирмай турган адвокат ўз қиёфаси билан миждозини хафа қилиб қўйиши мумкинлигини сезиб, кўзларини туширди-да, Алексей Александровичнинг оёқларига тикилиб қолди. У бурнининг тагидан учиб ўтаётган куяга бир оз тикилиб тургандан сўнг бир силкинди-ю, лекин Алексей Александровичга ҳурмат юзасидан тутмади.

– Бу масала тўғрисидаги қонун-қоидаларимиз гарчи менга умумий тарзда маълум бўлса ҳамки, – деб сўзини давом қилди Алексей Александрович, – бундай ишларнинг амалда қайси шаклда ҳал қилинишини билиб қўйсам девдим.

Адвокат ўз миждозининг гап оҳангига мамнуният билан тақдид қилиб:

– Истагингиз бажарилиши мумкин бўлган йўларни, – деб жавоб қилди кўзларини кўтармай, – айтиб беришимни хоҳлайсиз.

Алексей Александрович калласи билан тасдиқлагандан кейин, адвокат Алексей Александровичнинг доғдор бўлиб қизарган юзига ора-сира кўз қири билан қараб-қараб сўзини давом эттирди.

– Бизнинг қонун-қоидаларимизга мувофиқ талоқ, – деди у, бизнинг қонун-қоидаларимизни маъқулламаганини билдирувчи нозик бир ишора билан, – ўзингиз биласиз, фақат шу ҳоллардагина мумкин... шошманг! – адвокат калласини эшикдан суқиб қараган ёрдамчисига шундай деган бўлса ҳам, яна ўрнидан туриб, унга бир неча оғиз сўз айтгандан кейин тагин жойига келиб ўтирди. – Мана шундай ҳолларда: завжларда жисмоний камчилик бўлган

да, кейин бир-бирини ташлаб, беш йилгача бесабаб ажралишиб қолганда, – деди тук босиб кетган калта бармоғини букиб, – кейин ўйнаш тутиш ҳоллари юз берганда (бу сўзни ошкора бир шуқуҳ билан айтди). Булар моддаларга шу тахлитда бўлинади (ажралиш ҳолларини ва буларнинг моддаларга бўлинишини биргаликда тасниф қилиб бўлмаса ҳам, у йўғон бармоқларини бирин-кетин бука кетди): хотин ё эрнинг жисмоний камчилиги, кейин хотин ё эрнинг ўйнаш тутишлиги. – Бармоқларининг ҳаммаси букилиб бўлгани учун, уларни ёзиб юбориб, тагин давом қилади: – бу назарий жиҳатдан қараш, лекин мени шарафлантирган мурожаатингиздан мақсад бу масаланинг амалий томонларини билиш истаги бўлиши керак деб ўйлайман. Шунинг учун мавжуд амалиётга суяниб шуни айтишим керак: бу ажралиш ҳодисасининг хулосаси бундай: фаҳмимча, жисмоний камчиликлар йўқ, шундай эмасми? Шунингдек, сабабсиз ташлаб кетиш ҳодисаси ҳам юз бермаган.

Алексей Александрович бошини эгиб галини тасдиқлади.

– Бинобарин, бундай хулоса чиқади: завжлардан бири ўйнаш тутган, жинояткор томон ўртадаги писандани бузган ва бу хил писандадан ташқари, ўз-ўзини ихтиёрсиз фош қилган. Шуни ҳам айтиб ўтишим керакки, кейинги ҳодиса амалда камдан-кам учрайди, – деди-ю адвокат, Алексей Александровичга кўз қири билан бир қараб, сўнгра, қуролаарининг фазилатларини тафсир қилгандан сўнг харидорнинг қайси бир қуролини танлашини кутиб турган тўппонча савдогари сингари жим бўлиб қолди. Лекин Алексей Александрович индамади. Шундан кейин адвокат яна сўзида давом қилди: – Менинг назаримда, бунинг энг оддий, энг содда, энг маъқул йўли – ўзаро келишиб зино қилишдир. Агар фаросатсиз одам билан гаплашганимда, ал-

батта, мен бундай нарсаларни оғзимга ололмасдим, – деди адвокат, – лекин, аминман, бунга сизнинг фаҳмингиз етади.

Аммо Алексей Александровичнинг кайфи шу қадар бузилган эдики, ўзаро келишиб зинони важ қилишнинг маъқуллигига дарҳол тушуна қолмади. Шунинг учун унга ҳайратланиб қаради; лекин адвокат дарҳол унга ёрдам қўлини чўзди.

– Бундай одамлар бирга туришга олмайди. Бу факт. Агар ҳар иккала томон шунга рози бўлса, у ҳолда расмиятнинг ҳам, тафсилотнинг ҳам улар учун аҳамияти қолмайди, лекин шу билан бирга энг содда, энг тўғри йўл шу.

Алексей Александрович энди тўла тушунди. Лекин унда бундай тадбирнинг қўлланишига йўл қўймайдиган диний талаб бор эди.

– Бу масалада шу ҳодисани татбиқ қилиб бўлмайди, – деди Алексей Александрович. – Бу ерда фақат биттагина ҳодисани далил келтириш мумкин: ўз ихтиёридан ташқари хатлари билан исбот қилиб қош этиш мумкин, менда бундай хатлар бор.

Алексей Александрович хатларни тилга олганда, адвокат лабларини қимтиб, ачинувчи, нафратомуз ингичка бир товуш чиқарди.

– Бу ёри ҳам бор-да, – деб гап бошлади у, – бу хил ишлар, ўзингизга маълум, диний назоратларда кўрилади; олий мансабдаги поп ҳазратлари бу хил ишларни то ипидан игнасигача жуда яхши билишади, – деди у, попларнинг нозик дидларига хайрихоҳлигини кўрсатувчи бир жилмайиш билан. – Хатлар, шубҳасиз, жиноятни қисман исбот қилиб бера олади; лекин ошкора далил тўғри йўл билан, яъни шоҳидлар орқали топилиши керак. Агар мени ўз ишончингиз билан мушарраф қилиш ниятида бўлсангиз, у ҳолда қўлланилиши лозим бўлган тадбирларни менинг ихтиёримга топширасиз.

Алексей Александрович бирдан оқариб:

– У ҳолда... – деб гап бошлаган эди, адвокат ўрнидан туриб, яна ўзига гап қотган ёрдамчисининг ёнига чиқиб кетди.

– Ўша аёлга айтиб қўйинг, биз арзон мол харид қилаётганимиз йўқ! – деди-ю, яна Алексей Александровичнинг ёнига қайтиб келди.

Жойига қайтиб келаётиб, сездирмасдан яна битта куяни тутиб олди. «Ёзда мебелларини яхшилаб қоплатиб олишга тўғри келади», деб ўйлади, қовоқларини солиб у.

– Шундай қилиб, демоқчисизки... – деди у.

– У ҳолда, қароримни сизга хат билан маълум қиламан, – деди Алексей Александрович ўрнидан кўзгалиб. Столни ушлаб бир оз жим тургандан кейин илова қилди: – Айтган сўзларингиздан ажралиш мумкин деган хулосага келишим мумкин. Яна бир илтимос: қандай шартлар билан ишга киришишингизни билсам.

– Менинг бемалол ҳаракат қилишимга йўл қўйиб берсангиз, ҳамма нарсани қилиш мумкин, – деди адвокат, саволга жавоб бермай. Кейин эшикка яқинлашди-да, кўзларини чақнатган ҳолда амиркон ботинкаларини ялтиратиб: – Хатингизни қачон олишимга кўз тутишим мумкин? – деб сўради.

– Бир ҳафтадан кейин. Бу ишни уҳдангизга оласизми, олсангиз қандай шарт билан оласиз, бу тўғриларини ҳам менга лутфан маълум қилсангиз.

– Ҳўп бўлади.

Адвокат ҳурмат билан таъзим қилиб, мижозини эшикдан чиқариб юборгандан сўнг ёлариз ўзи қолди-да, шодлик туйғуларига берилди. Шодлиги ичига шу қадар сиғмай кетдики, ўз одатига хилоф қилиб, савдолашаётган хонимга ён босди ва учиб юрган куяларга ҳам парво қилмай қўйди; келаси қишда мебелларига Сигониникига ўхшатиб бахмал қоплатишга узил-кесил қарор қилди.

VI

Алексей Александрович ўн еттинчи август комиссиясининг мажлисида порлоқ ғалаба қозонган бўлса ҳам, бу ғалаба оқибатда қанотларини кесиб қўйди. Ўзга миллат халқларининг туриш-турмушларини ҳар томонлама ўрганиш учун янги комиссия тузилган ва бу комиссия Алексей Александровичнинг қутқуси билан жойларга мисли кўрилмаган бир ғайрат ва шитоблик билан юборилган эди. Уч ойдан сўнг комиссия ўз ҳисоботини топширди. Ўзга миллат халқларининг туриш-турмуши сиёсий, маъмурий, иқтисодий, этнографик, моддий ва диний жиҳатлардан текшириб чиқилди. Ҳамма саволларга жуда яхшилаб жавоблар берилган ва бу жавоблар шубҳага ўрин қолдирмаган эди, чунки булар хатога йўл қўядиган инсон ақлининг маҳсули бўлмай, балки ҳаммаси ҳам хизмат фаолияти йўли билан тартибга солинган мукамал асар эди. Бу жавоблар ўз йўли билан волость мингбошилари ва волость поплари томонидан берилган маълумотларга асосланиб уезд бошлиқлари ва дин пешволари берган маълумотларга асосан губернаторлар ва архиерейлар томонидан берилган расмий маълумотлар натижаси эди; шу сабабли бу жавобларнинг ҳаммаси ҳам шубҳага ҳеч ўрин қолдирмас эди. Барча саволлар, масалан, нима учун ҳосил бўлмай қолади, нима учун аҳоли ўз динида маҳкам туради ва шулар каби саволларга, хизмат машинаси қўл келмаганда ҳал қилиб бўлмайдиган ва асрлардан бери ҳал қилинмай келаётган масалаларга равшан, аниқ жавоблар олинган эди. Шунинг учун қарор ҳам Алексей Александрович олдинга сурган фикр фойдасига ҳал бўлган эди.

Лекин Стремов сўнги мажлисда ўзининг нафсониятига тегиб ўтилганини сезиб, комиссиянинг маъ-

лумоти олинганда, Алексей Александрович ҳеч қутмаган бир тактикани қўлади. Стремов аъзолардан бир қанчасини ўз орқасидан эргаштириб, бирдан Алексей Александрович томонига ўтиб олди-ю, Каренин таклиф қилган тадбирларнинг ҳаракатта келтирилишини ҳарорат билан ҳимоя қилиб, шу билан бирга шу қабилдаги ғоят қалтис таклифларни ҳам кiritди. Алексей Александровичнинг асосий фикрини қувватлаб тушган бу тадбирлар қабул қилингандан кейин Стремовнинг тактикаси ошкор бўлиб қолди. Ўтакетган бу кескин тадбирлар бирдан шунақа ҳам номаъқул кўриниб кетдики, бир вақтда ҳам давлат арбоблари, ҳам афкор омма, ҳам доно хонимлар, ҳам газеталар – ҳаммаси норозилик билдиришиб, бу тадбирларнинг ўзига ҳам, уларнинг отахони бўлган Алексей Александровичга ҳам бирдан ҳужум қилиб қолишди. Стремов эса, ўзини Карениннинг режасига кўр-кўрона эргашган, энди қилинган ишларга ҳайрон бўлиб, ғазабга келаётган кишига солиб, бир четга чиқиб олди. Унинг бу қилиғи Алексей Александровични ларзага келтирди. Лекин Алексей Александрович, йўқолиб бораётган соғлиғига, оиласидаги дарду аламларига қарамай, бўш келмади. Комиссияда ихтилоф чиқди. Стремов бошчилигидаги баъзи аъзолар Алексей Александрович раҳбарлигидаги тафтиш комиссиясининг маълумотига ишониш билан ўзларининг хатога йўл қўйганликларини айтиб оқланишар, бу комиссиянинг маълумоти бўлмаган гап ва қуруқ қорозбозликдан иборат, дейишарди. Алексей Александрович бўлса қорозларга бу хил муносабатда бўлишнинг хавфини кўриб турган бир тўда одамлар билан тафтиш комиссияси ишлаб чиққан маълумотларни бўш келмай ҳимоя қилди. Бунинг оқибатида юксак доираларда, ҳатто жамоат орасида ҳам фикрлар чувалиб кетди; бу нарса ҳаммани ниҳоятда қизиқтирганига қарамай, ўзга миллат халқлари чиндан ҳам

бечорачилиқдан қирилиб кетяптими ё гуллаб-яшнаб турибдими – бу нарсани ҳеч ким аниқ билмас эди. Шу нарсалар оқибатида ва қисман хотинининг вафосизлиги туфайли одамлар нафратига учраши орқасида Алексей Александровичнинг мавқеига анча путур етган эди. Алексей Александрович шундай аҳволга тушиб қолгандан кейин муҳим бир қарорга келди. У ишни ўзи бориб жойида текшириб келиш учун ижозат сўрамоқчи эканлигини айтиб, комиссияни ҳайрон қолдирди. Кейин Алексей Александрович ижозат олди-да, узоқ губернияларга жўнаб кетди.

Алексей Александровичнинг жўнаб кетгани, айниқса, мўлжалланган жойига етиб олгунча ўн икки от харажати учун ўзига берилган йўл харажатларини жўнаш олдидан қоғоз билан бирга расмий равишда қайтаргани кўпгина шов-шувга сабаб бўлди.

– Мен буни гоят олижаноблик деб биламан, – деди Бетси, княгиня Мягкая билан гаплашиб ўтириб. – Ҳозир ҳамма ерда темир йўл борлигини ҳамма билади-ю, тагин нима учун почта отлари учун пул беришар экан-а?

Лекин княгиня Мягкая унинг гапига қўшилмади, княгиня Тверскаянинг фикри ҳатто рашини ҳам келтирди.

– Бундай дейиш осон-да сизга, – деди княгиня Мягкая, – неча миллионлаб пулингиз бор эканлигини билмайман-у, лекин мендан сўрасангиз эрим ёзда тафтиш қилишга борадиган бўлса жоним киради. Эрим, бир ёқдан, ўйнаб-кулиб келади, иккинчи ёқдан, бу пулларни мен экипажим билан извошимнинг харажатларига сарф қиламан, менинг одатим шундай.

Алексей Александрович узоқ губернияга кетаётиб, йўлда Москвага уч кунгагина тушиб ўтди.

Келган кунининг эртасига у генерал-губернатор-ниқига ташриф билан борди. Ҳамма вақт экипаж-

лар билан извошлар тикчилишиб қоладиган Газетний тор кўчаси ёнидаги чорраҳада Алексей Александрович ўзининг номини биров баланд ва дилхуш овоз билан чиқарганини эшитиб каретасидан қайрилиб қарашга мажбур бўлди. Тротуар бурчагида, калта мода пальто кийган кичкинагина мода шляпасини пешонасига дол қўйган, қип-қизил лаблар орасидаги тишларининг оқини кўрсатиб, ёш, қувноқ Степан Аркадьич кулиб турар, каретани тўхтатишни талаб қилиб, зўр бериб кичқирарди. У бахмал шляпали хотин калласи ва иккита ёш бола боши чиқиб турган бурчакдаги каретанинг деразасини бир қўли билан ушлаб олиб, иккинчи қўли билан куёвига имо қилар, жилмаярди. Каретадаги хоним ҳам очиқ кўнгиллик билан кулимсираб, Алексей Александровичга қўли билан ишора қиларди. Болалари билан ўтирган бу аёл Доли эди.

Алексей Александрович Москвада ҳеч ким билан учрашишни истамас эди, айниқса, хотинининг акасини кўришга тоби йўқ эди. У шляпасини хиёл кўтариб саломлашгандан сўнг жўнаб кетмоқчи бўлган эди, Степан Аркадьич унинг кучерига тўхташни буюриб, ўзи қор кечиб югуриб борди.

– Бай-бай-бай, хабар қилмабсан-а, айб эмасми! Қачон келдинг? Кеча Дюссоникига бориб, тахтада «Каренин» деган фамилияни кўрибман-у, сенлигинг хаёлимга ҳам келмабди! – деб гапира кетди Степан Аркадьич, калласини карета деразасидан ичкарига суқиб. – Билсам, кирардим. Сени кўриб бирам хурсанд бўлдимки! – деди яна, қорни қоқиб тушириш учун оёқларини бир-бирига уриб. – Сени қара-ю, хабар қилмабсан-а, айб эмасми! – деди яна ўша гапни тақрорлаб.

– Вақтим бўлмади, жуда банд эдим, – деб совуққина жавоб қилди Алексей Александрович.

– Юр, хотинимнинг одига борайлик, сени жуда кўрмоқчи.

Алексей Александрович музлаб қолган оёқлари устидаги иссиқ ўров рўмолини олиб ташлаб каретадан чиқди-да, қор кечиб Дарья Александровнанинг олдига юриб келди.

– Бизни бундай босиб ўтишингиз қандай бўлди-я, Алексей Александрович? – деди Долли кулимсираб.

– Жуда банд эдим, сизни кўриб ниҳоятда хурсанд бўлдим, – деди Алексей Александрович кўрганидан хафа эканлигини билдирувчи бир оҳангда. – Қалай, саломат юрибсизми?

– Менинг Аннажоним қалай, яхшими?

Алексей Александрович бир нима деб тўнғиллади-ю, кетмоқчи бўлди. Лекин Степан Аркадьич тўхтатиб қолди.

– Мана, эртага бундай қиламиз. Долли, буларни меҳмонга чақир! Иннайкейин, бу кишини Москва зиёлилари билан бирга меҳмон қилиш учун Кознишев билан Песцовни ҳам чақирамиз.

– Ҳа, албатта, эртага бизникига келинг, – деди Долли, – соат бешда, хоҳласангиз, олтида кутамиз. Аннажоним қалай-а? Кўп бўлди...

– Соғ-саломат юрибди, – деб тўнғиллади Алексей Александрович хўмрайиб. – Ҳоят хурсанд бўлдим! – деди-ю, кейин каретаси томон юриб кетди.

– Келасиз-а? – деб қичқирди Долли.

Алексей Александрович алланима деди, лекин Долли аравалар шақир-шуқурида эшита олмай қолди.

– Эртага олдингга бораман! – деб Степан Аркадьич унинг орқасидан қичқириб қолди.

Алексей Александрович каретага кириб, ўзи ҳам ҳеч нимани кўрмайдиган, бошқа ҳам уни кўролмайдиган жойга писиб ўтириб олди.

Степан Аркадьич унга ишора қилиб:

– Ғалати одам! – деди хотинига, сўнгра соатига бир қараб олгандан кейин, қўлини юзи олдида қимирлатиб хотини билан болаларини эркалаган бўл-

ди-да, шахдам одимлар билан тротуар устида юриб кетди.

– Стива! Стива! – деб қичқирди Доли қизариб.

Степан Аркадьич қайрилиб қаради.

– Гриша билан Таняга пальто олишим керак. Пул бер ахир!

– Ҳечқиси йўқ, мени беради десанг бўлди, – де-ди-ю, аравада ўтиб кетаётган танишига хурсанд-лик билан бошини эгиб, кўздан ғойиб бўлди.

VII

Эртанги кун якшанба эди. Степан Аркадьич Катта театрда бўлаётган балет репетициясига борди-да, кеча ваъда қилган марварид маржонни ўзининг тавсияси билан яқиндагина балетга кирган хушрўйгина раққоса Маша Чибисовага бериб, сахна орқасида, қоронғи бир жойда унинг бу совғадан қувониб, чарақлаб турган чиройликкина юзчасидан ўлиб ҳам олди. Маржонни беришдан ташқари, балетдан сўнг учрашиш масаласини ҳам гаплашиб олмоқчи эди. Балетнинг бошида кела олмаслигини уқтиргандан сўнг, охири пардага етиб келиб, кечки овқатга олиб кетишга ваъда қилди. Степан Аркадьич театрдан чиқиб Охотний рядга борди, тушликка балиқ ва сарсабили⁷⁴ ўзи танлаб олгандан сўнг соат ўн иккида Дюссонинг мусофирхонасига етиб келди; Степан Аркадьич уч киши билан учрашмоқчи эди, унинг бахтига учови ҳам шу меҳмонхонага қўнган экан: яқинда чет элдан қайтиб, шу меҳмонхонага тушган Левинни, юксак мартабали ўринга яқиндагина тайинланган ва Москвани тафтиш қилаётган янги бошлиқни ва куёви Каренинни кўриши керак (Каренинни албатта тушлик овқатга олиб кетиши керак эди).

⁷⁴ Сарсабил – ўсимлик.

Степан Аркадьич бошлаб тушлик қилишни яхши кўрарди, лекин катта бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда, лаззатли овқатлар, хуштам ичимликлар ва нозик меҳмонларни танлаб тушлик зиёфат беришни яна ҳам кўпроқ яхши кўрарди. Бугунги тушлик дастури унга жуда ҳам маъқул тушди: тирик зогорабалиқ, сарсабил ва la piece de resistance⁷⁵ бўлган ажойиб, лекин оддий ростбиф⁷⁶ ва шуларга яраша ичкиликлар бўлади. – Булар ейиладиган овқату, ичиладиган ичимликлар. Меҳмонлардан эса Кити билан Левин, иннайкейин, кўзбўяш учун амакисининг қизи билан ёш Шчербацкий ва меҳмонларнинг la piece de resistance⁷⁷ – Сергей Кознишев билан Алексей Александрович бўлади. Сергей Кузнишев москвалик ҳам файласуф, Алексей Александрович эса, петербурглик ҳам амалиётчи; иннайкейин, машҳур ғайратманд тентакнамо Песцовни ҳам таклиф қилади, бу либерал, эзма, мусиқачи, тарихчи эллик ёшли дилбар йигитча эса Кузнишев билан Каренинга пар ва олапар бўлади. Песцов уларни гиж-гижлаб бир-бири билан уриштириб ўтиради.

Савдогардан ўрмон пулининг иккинчи навбатда тўланадиган қисми олиниб, ҳали совуриб бўлинмаган эди. Долли сўнгги вақтларда жуда ҳам дилхуш, меҳрибон бўлиб қолган, тушлик зиёфати бериш фикри Степан Аркадьични ниҳоятда қувонтирарди. Унинг кайфи роят чор эди. Иккита нарса кўнглини ғаш қилиб турса ҳам, лекин бу ҳар икки ташвиш Степан Аркадьич вужудини қамраб олган қувноқлик денгизиде фарқ бўлиб кетган эди. Кўнглини ғаш қилган бу икки ташвиш қуйидагидан иборат эди: биринчиси, кеча Алексей Александровични кўчада кўрганда, унинг ўзи билан қуруқ, қаттиқ муомала

⁷⁵ Овқатлар сараси (франц.).

⁷⁶ Ростбиф – биқин гўшtidан қилинган қовурма.

⁷⁷ Сараси (франц.).

қилганини сездиди-да, Алексей Александровичнинг юзидаги бу ифодани ҳамда Москвага келиб, ўзлариникига кирмаганини, хабар ҳам қилмаганини Анна билан Вронский тўғрисида қулоғига чалинган дув-дув гапларга боғлаб кўриб, эр-хотин ўртасида хунук бир нарса юз берганлигини Степан Аркадьич пайқади.

Ташвишининг бири шу эди. Иккинчи кичик ташвиши шундан иборат эдики, янги бошлиқ ҳам, ҳамма янги бошлиқлар сингари, эрталаб соат олтида турармиш, отдек ишлармиш, қарамоғидаги одамлардан ҳам шундай ишлашни талаб қилармиш, деган ваҳимали гап тарқалган эди. Бундан ташқари, бу янги бошлиқ одамлар билан дағал муомала қилармиш, иннайкейин, миш-мишларга қараганда, аввалги бошлиқ мансуб бўлган, Степан Аркадьичнинг ўзи ҳам ҳалигача мансуб бўлиб келаётган оқимга тамоман тескари эмиш, деган ном ҳам чиқарган эди. Кеча Степан Аркадьич мундирда ишга келган эди, янги бошлиқ Облонский билан худди эски танишдек мулоқим гаплашди; шунинг учун Степан Аркадьич сюртук кийиб, уни йўқлашни ўзига бурч деб билди. Кўнглида ғашликни туғдирган иккинчи нарса – янги бошлиқ мени ёмон қаршилаши мумкин, деган фикри эди. Шундай бўлса ҳам, Степан Аркадьич савқи табиийлик билан ишларнинг ўнглиниб кетишини сезиб турарди. У мусофирхонага кириб келаётиб: «Ҳамма инсонлар ҳам, биз сингари, гуноҳга ботган одамлар: жанжалнинг, талашининг нима ҳожати бор?» деб ўйларди.

Степан Аркадьич шляпасини пешонасига дол қўйиб йўлакдан ўтиб бораётганда, таниш лакейга:

– Ия, ишлар катта-ку, Василий! – деб қичқирди. – Бакенбард қўйиб юборибсан-да? Левин еттинчи номердами-а? Кўрсатиб қўй, барака топкур. Ҳа, айтмоқчи, сўраб кўр-чи, граф Аничкин (янги бошлиқ шу киши эди) қабул қилармикан?

– Хўп бўлади, – деди кулимсираб Василий. – Жуда камнамо бўлиб кетдилар?

– Кеча келганман, лекин нариги эшикдан кирдим. Еттинчи шуми?

Степан Аркадьич кириб келганда, Левин бир тверлик мужик билан номер ўртасида туриб, газ билан янги айиқ терисини ўлчаётган эди.

– Э, айиқ овладингизми? – деб қичқириб юборди Степан Аркадьич. – Рост тери экан-да! Урғочи айиқми? Салом, Архип!

Степан Аркадьич мужикнинг қўлини қисгандан сўнг, пальтоси билан шляпасини ечмасданоқ, стулга ўтирди.

Левин унинг шляпасини бошидан олиб:

– Ечинсанг-чи, бир оз ўтир-да! – деди.

– Йўқ, вақтим зик, бир зумгина ўтириб чиқиб кетаман, – деб жавоб берди Степан Аркадьич. Шундан сўнг пальтосининг олдини очди-ю, кейин бутунлай ечиб ташлаб, Левин билан ов тўғрисида ва бошқа нарсалар тўғрисида роса бир соат дилкашлашиб ўтирди.

Мужик чиқиб кетгач, Степан Аркадьич:

– Қани, айт-чи, чет элларда нима қилдинг? Қаерларга бординг? – деб сўради.

– Германияда ҳам бўлдим, Пруссияда ҳам, Францияда ҳам, Англияда ҳам, лекин пойтахтларда эмас, фабрикалар бор шаҳарларда, жуда кўп нарсалар кўрдим. Борганимга ўзим ҳам роса хурсанд бўлдим.

– Ҳа, ишчиларнинг аҳволини тузатиш тўғрисидаги фикрларингдан хабарим бор.

– Йў-э, Россияда ишчилар масаласи бўлиши мумкин эмас. Россияда меҳнаткаш халқнинг ерга муносабати масаласи бор, у ерда ҳам бу масала бор, лекин у ерда йиртиққа ямоқ солиш қабилида, бизда эса...

Степан Аркадьич Левиннинг сўзларига диққат билан қулоқ солди.

– Ҳа, ҳа! – деди Степан Аркадьич. – Гапинг тўғри-дир, эҳтимолдан узоқ эмас. Кайфинг тузук, бардамсан, кўриб жуда хурсанд бўлдим: айиқ овларига ҳам чиқасан, ишлайсан ҳам, ҳар хил нарсаларга қизиқасан ҳам. Шчербацкий сени кўрган экан шекилли, у сени гамга чўкиб кетибди, нуқул ўлимдан гапиради, дейди-я менга...

– Тўғри, ўлимни ҳамма вақт ўйлайман, – деди Левин. – Чиндан ҳам, ўлиш вақти етиб қолди. Бошқа нарсаларнинг ҳаммаси беҳуда гаплар. Сенга ростини айтсам: фикрларимни ҳам, ишларимни ҳам жонимдан ортиқ кўраман, аслда эса, ўзинг ўйлаб кўр, биз яшаб турган шу каттакон дунё – зинқарча сайёрамизда пайдо бўлган кичкина моғордан бошқа нарса эмас, биз бўлсак, бизда улуғ нарсалар – фикрлар, ишлар бўлиши мумкин деб ўйлаймиз! Ҳолбуки, буларнинг ҳаммаси фақат қум зарраларидек гап, холос.

– Эй, орайни, бу ҳам дунёга ўхшаган эски гаплар!

– Эскиликка эскику-я, лекин, мен сенга айтсам, равшан тушуниб олганингдан кейин, ҳамма нарса майда, аҳамиятсиз бўлиб қолади. Айниқса, бугун ё эрта ўлишингни, ҳеч нарса қолмаслигини тушунганингдан кейин эса ҳамма нарса бутунлай аҳамиятини йўқотади! Мен ўз фикримни жуда-жуда муҳим нарса деб ҳисоблайман, ҳолбуки амалга оширилган тақдирда ҳам, бари бир, оқибатда худди мана шу айиқни овлаш сингари беҳуда, қуруқ нарса бўлиб чиқади. Мана шу сабабдан ўлимни ўйламаслик учунгина умрингни ов билан, иш билан ўтказасан.

Степан Аркадьич Левиннинг сўзларини нозик, мулойим бир табассум билан эшитиб ўтирди.

– Ҳа, албатта! Мана энди менинг фикримга яқинлашиб келдинг. Эсингдами: ҳаётдан лаззат қидириш билан оворасан, деб бир кун менга ҳужум қилган эдинг?

– О, ахлоқ пийри, бўлма бу қадар қаттиқ!

– Йўқ, ҳар нима бўлганда ҳам, ҳаётда яхши нарса шуки... – Левин сўзини йўқотиб қўйди. – Бунисини билмайман. Лекин ҳаммамиз тезда ўламиз – шунигина биламан.

– Нега энди тезда?

– Биласанми, ўлимни ўйлаганингда ҳаёт завқи камаяди-ю, лекин тинчлигинг ортади.

– Аксинча, умрнинг охири ширинроқ бўлади. Хайр, бас, борай энди, – деди Степан Аркадьич, ўнинчи марта ўрнидан туриб.

Левин яна ушлаб:

– Эй, ўтирсанг-чи пича! – деяр эди. – Энди қачон кўришамиз? Мен эртага кетаман.

– Эсим қурмасин! Сени айтгани келувдим-ку... Бугун бизникига албатта тушлик қилгани борасан. Аканг ҳам келади. Куёвимиз Каренин ҳам бўлади.

– Ия, у шу ердами? – деб сўради Левин, кейин Китини сўрамоқчи бўлди-ю, лекин унинг қиш бошида Петербургда, дипломатнинг хотини бўлмиш опасникига кетганини эшитгани ва у ердан қайтиб келган-келмаганини билмагани учун сўраш фикридан қайтди. «Облонскийга келса ҳам, келмаса ҳам бари бир», деб ўйлади.

– Келасан-а?

– Албатта.

– Соат бешда, сюртукда.

Шундан кейин Степан Аркадьич ўрнидан туриб, пастга – янги бошлигининг номерига тушиб кетди. Степан Аркадьичнинг юраги алдамади. Ваҳимали янги бошлиқ хушмуомала одам экан, Степан Аркадьич у билан бирга нонушта қилиб гаплашиб қолди-ю, фақат соат учдан ошгандагина Алексей Александровичнинг ёнига кирди.

VIII

Алексей Александрович ибодатдан қайтгандан сўнг эрталабки вақтини номерида ўтказди. Эрталаб иккита иши бор эди: биринчиси, ўзга миллат халқларининг Петербургга жўнаб кетаётган, лекин ҳозир Москвада бўлган вакилларини қабул қилиши ва жўнатиши; иккинчиси эса, адвокатга ваъда қилган хатни ёзиши керак эди. Вакиллар, гарчи Алексей Александрович ташаббуси билан чақирилган бўлсалар ҳам, кўпгина ўнғайсизлик туғдирар, ҳатто хатарли ҳам эди. Алексей Александрович уларни Москвада учратгани учун жуда ҳам қувонди. Бу ваколат аъзолари ўз роллари ва бурчлари тўғрисида қилча ҳам тушунчага эга эмасдилар. Улар соддалик билан бурчларини ўз эҳтиёжларини ҳамда ҳозирги аҳволларини айтиб беришдан ва ҳукуматдан ёрдам сўрашдан иборат деб ишонишар, лекин баъзи арз-додлари ва талаблари душман партиясини қўлаб-қувватлашини, шунинг учун бутун ишни расво қилишлари мумкинлигини заррача ҳам тушунмас эдилар. Алексей Александрович улар билан узоқ овра бўлди, қўлларига дастуриламал ёзиб бериб, бундан бир қадам ҳам четга чиқмаслик кераклигини таъкидлади, уларга жавоб бергандан сўнг, вакилларни тегишли жойларга юбориш учун Петербургга бир неча хат ёзди. Бу масалада энг катта ёрдамчи графиня Лидия Ивановна бўлиши керак эди. У вакилларни йўлга солиш ишида мутахассис ҳисобланар, бу хил ишларни бажаришда, вакилларга йўл-йўриқлар кўрсатишда ҳеч ким унинг олдида ип эшолмасди. Алексей Александрович бу мактубни тугатгандан сўнг адвокатга хат ёзди. У заррача ҳам иккиланиб ўтирмасдан бутун ишни адвокатнинг ихтиёрига топширди. Конвертга Вронскийнинг Аннага ёзган уч парча хатини ҳам солиб юборди; бу

хатлар Аннадан тортиб олинган портфелдан топи-
ган эди.

Алексей Александрович оиласига минбаъд қайт-
маслик нияти билан уйдан чиқиб кетгандан буён,
адвокатнинг олдига бориб, ўз ниятини ҳеч бўлмаса
ўшанга айтгандан буён, айниқса, бу ҳаётий ишни
қоғозбозликка айлантиргандан буён кун сайин қасд
қилган ишига кўникиб борди ва бу ниятининг бажа-
рилиш имконини равшанроқ кўрадиган бўлди.

У адвокатга ёзган хатини конвертга солиб турган-
да, Степан Аркадьичнинг шанғиллаган овози эши-
тилди. Степан Аркадьич эса Алексей Александров-
ичнинг хизматкори билан «кириб айт!» деб жанжал
қилаётган эди.

«Бари бир, – деб ўйлади Алексей Александрович,
– бир жиҳатдан яхши ҳам бўлди: синглисига бўлган
ҳозирги муносабатимни айтаман-у, нима учун уни-
кига бормаслигимни шу билан бидираман».

Алексей Александрович қоғозларини йиғиштир-
ди-да, уларни папкасига солиб туриб, баланд
овозда:

– Кўйвор! – деб қичқирди.

Ўзини кўймаган хизматкорга Степан Аркадьич-
нинг:

– Ана кўрдингми, тарин ёлғон гапирасан-а, уйда
экан-ку, – деган овози эшитилди, кейин йўл-йўла-
кай пальтосини ечиб, ўзи хонага кириб келди. – Эй,
жуда яхши бўлди-да сени топганим! Энди умид қи-
ламанки... – деб Степан Аркадьич қувониб гапира
кетди.

Алексей Александрович меҳмонни ўтиришга
таклиф қилмай, тик турган ҳолда, совуққина қилиб:
– Боролмайман, – деди.

Алексей Александрович ўзи ажралиш масаласини
кўзгаган хотинининг акаси билан совуқ муомалада
бўлиш фикрига тушган бўлса ҳам, лекин Степан Ар-

кадьичнинг қалбидан меҳри-шафқат дарёси тошиб чиқаётганини назардан қочирган эди.

Степан Аркадьич чақнаган маъсум кўзларини катта очиб:

– Нега боролмас экансан? Нима демоқчисан? – деб ҳайрат билан французчалаб сўради. – Йўқ, ваъда қилгансан, тамом. Ҳаммамиз сени келасан деб кутиб ўтирибмиз.

– Боролмайман дейиш билан шуни айтмоқчи-манки, ўртамизда бўлган қариндошчилик алоқаси энди узилиши керак.

– Нега? Яъни нима сабабдан? Нима учун? – деди кулимсираб туриб Степан Аркадьич.

– Шунинг учунки, сизнинг синглингиз, менинг хотиним билан ажралиш масаласини кўзга япман. Мени шундай қилишга...

Лекин Алексей Александрович сўзини тамомламай, Степан Аркадьич: «Воҳ» деди-ю, курсига ўзини ташлади. Каренин бундай қилади деб ҳеч кутмаган эди.

– Йўғ-э, Алексей Александрович, бу қанақа гап! – деб қичқирди Облонский, шунда юзидан изтироб аломати кўринди.

– Тўғриси шу.

– Кечир мени-ю, лекин бундай бўлишига ишонмайман, ишона олмайман ҳам...

Алексей Александрович айтган сўзларнинг ўзи кутганича таъсир қолдирмаганини, энди гапни очиқ айтиш зарурлигини, гапни ҳар қанча очиб айтганда ҳам, бари бир, қайнисига бўлган муносабати ўзгармаслигини сезиб, ўтириб олди.

– Ҳа, мен ажралишни талаб қиладиган бир аҳволга тушиб қолдим, мен бунга мажбурман, – деди.

– Менинг айтадиган бир гапим бор, Алексей Александрович. Сенинг ажойиб, инсофли одамлигингни биламан, Аннанинг ҳам (кечирасан, мен

Анна тўғрисидаги фикрларимни ўзгартира олмайман) ажойиб, дилбар хотинлигини биламан, шунинг учун, кечирасан, бу нарсаларга ҳеч ишона олмайман. Бунда бир англашилмовчилик бўлиши керак, – деди Степан Аркадьич.

– Қани энди, фақат англашилмовчиликнинг ўзи бўлса...

– Шошма, тушундим, – деб Степан Аркадьич унинг сўзини бўлди, – ҳа, албатта... фақат, шошилмаслик керак. Сира ҳам, сира ҳам шошилмаслик керак!

– Мен ҳам шошилганим йўқ, – деди Алексей Александрович совуққина қилиб, – иннайкейин, бундай ишларни биров билан маслаҳатлашиб ҳам бўлмайди. Қарорим қатъий.

Степан Аркадьич офир хўрсиниб:

– О, бу жуда даҳшатли нарса-ку! – деди. – Сенинг ўрнингда бўлсам, бир иш қилардим, Алексей Александрович. Ёлвориб сўрайман, қил шуни! – деди у. – Фаҳмимча, ҳали иш бошланмаган. Ишни бошлашдан олдин менинг хотиним билан бир кўриш, гаплашиб кўр. Хотиним Аннани ўз сингисидай яхши кўради, сени ҳам яхши кўради, ўзи жуда аломат хотин. Худо ҳақи, гаплашиб кўр! Шу тўғрида менга бир орайнигарчилик қил, ёлвориб сўрайман!

Алексей Александрович ўйланиб қолди. Степан Аркадьич эса унга раҳми келиб, сукунатни бузмай, қараб турди.

– Хотинимнинг олдига борасан-а?

– Қайдам. Шунинг учун ҳам сизларни йўқламаган эдим. Алоқамиз ҳар ҳолда ўзгариши керак, деб ўйлайман.

– Нима учун? Мен бунга бирон сабаб борлигини кўрмайман. Ўртамиздаги қариндошлик алоқамиздан ташқари, мен ҳамма вақт сенга нисбатан дўстлик қилиб келганман, сенда ҳам менга нисба-

тан шундай ҳис бор, деб уйлашга ижозат бер... Ундан кейин, бир-биримизни астойдил ҳурмат қилиб келганмиз, – деди Степан Аркадьич, унинг қўлини қисиб туриб. – Агар энг ёмон тахминларинг тўғри бўлганда ҳам, томонларнинг унисини ҳам, бунисини ҳам қораламайман, қоралашни уҳдамга ҳам олмаймаман, шу сабабли, алоқамизнинг нима учун ўзгариши кераклигига сабаб ҳам тополмайман. Энди илтимос, айтганимни қил, хотинимга учра.

– Лекин бу масалага ҳар хил кўз билан қараймиз, – деди Алексей Александрович совуққина қилиб. – Хайр, майли, бу гапларни бас қилайлик.

– Шошма, нима учун бормайсан? Ҳеч бўлмаса бугун тушликка бор, хўпми? Хотиним сени кутиб ўтирибди. Жон Алексей Александрович, боргин. Ҳаммасидан ҳам, хотиним билан бир гаплашиб ол. Жуда ажойиб хотин у. Худо ҳақи, тиз чўкиб ёлвораман!

Алексей Александрович бир хўрсиниб олгандан сўнг:

– Агар боришимни жуда ҳам хоҳласанглар, хўп, борсам борай, – деди.

Кейин, гапни бошқа ёққа айлантириб юбориш учун, икковларини ҳам қизиқтирган нарсани – Степан Аркадьичнинг ҳали ёши қайтмаган, лекин бирдан шундай баланд мартабага минган янги бошлигини суриштирди.

Алексей Александрович граф Аничкинни бурунлари ҳам ёмон кўриб, кўп масалаларда у билан келишмай келган бўлса ҳам, лекин ҳозир хизматчиларгина тушунадиган бир ҳисдан, яъни хизматида мағлубиятга учраган кишининг хизматда юқори мартабага кўтарилган кишига бўлган адоватидан ўзини тия олмади.

Алексей Александрович заҳарли бир истеҳзо билан:
– Хўш, кўрдингми уни? – деб сўради.

– Бўлмаса-чи, кеча ўзи ҳам маҳкамага келди. Афтидан, ишни жуда яхши биладиган, серҳаракат кишига ўхшайди.

– Ҳа-ҳа, лекин ҳаракати нимага қаратилган? – деб сўради Алексей Александрович. – Янги иш қилишгами ёки қилинган ишларни бузиб, бошқатдан қилишгами? Давлатимизнинг бир бахтсизлиги бўлса, у ҳам маъмуриятдаги қорғозбозлик, сенинг бошлиғинг бўлса бу маъмуриятнинг кўзга кўринган арбобларидан.

– Ростини айтсам, нимасини қоралашни билмайман. Ҳаракати нимага қараганлигидан хабарим йўқ, лекин билган битта нарсам шуки – ажойиб одам, – деб жавоб берди Степан Аркадьич. – Ҳозиргина олдига кириб чиқдим, ростдан ҳам жуда ажойиб одам экан. Бирга нонушта қилишдик, иннайкейин, биласанми нимани ўргатдим? Винони апельсин билан ичишни ўргатдим. Одамнинг ичини муздек қилди. Қизиқки, ҳеч қачон бунақа қилиб ичмаган экан. Ўзига ҳам роса ёқди-да. Ростини айтсам, яхши одам.

Степан Аркадьич соатига қаради.

– Вой-бу, соат тўртдан ошиб кетибди-ку, ҳали яна Долговушинникига ҳам боришим керак! Шундай қил, барака топкур, тушликка етиб бор. Бормасанг, хотиним билан мени жуда ёмон хафа қиласан, ҳа!

Алексей Александрович қайнағасини боя кутиб олгандан бутунлай бошқача қилиб кузатди.

– Ваъда қилдимми – бораман, – деди у мунгли товуш билан.

– Ишонавер, айтганим чиқади, умид қиламан, пушаймон бўлмайсан, – деб Степан Аркадьич кулимсираб туриб жавоб қилди.

Степан Аркадьич йўл-йўлакай пальтосини кийиб кетаётди, қўлини лакейнинг бошига уриб олди-да, қаҳ-қаҳ уриб чиқиб кетди.

– Соат бешда, сюртукда, шундай бўлсин! – деб яна бир марта қичқирди, эшик оғзига қайтиб келиб.

IX

Уй эгасининг ўзи соат бешдан ошиб, баъзи меҳмонлар келгандан кейингина етиб келди. У эшик олдида бир-бирлари билан тўқинишиб қолган Сергей Иванович Кознишев ва Песцов билан бирга кириб келди. Облонскийнинг таъбирича, булар Москва зиёлиларининг иккита энг зўр вакили эди. Иккови ҳам характерлари, ҳам ақллари жиҳатидан ҳурматли кишилар эди. Улар бир-бирларини ҳурмат қилишса ҳам, лекин деярли ҳамма масалада бир-бири билан келишолмасдилар, бунинг сабаби қарама-қарши оқимга мансуб бўлганликларида эмас, балки бир лагерь кишилари (душманлари уларни бир-бири билан аралаштириб юборар эди) бўлганларида эди, лекин бу лагерьда уларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятга эга эди. Ярим мавҳум масалаларга доир фикрлардаги қарама-қаршилиқ муросасозликка қарши нарса бўлгани учун, уларнинг фикрлари ҳеч маҳал бир-бирига тўғри келмас, бир-бирларига аччиқ қилмасдан, бири иккинчисининг ҳеч тузаламайдиган хатосига шунчаки кулибгина қўйишга ўрганиб қолишган эди.

Степан Аркадьич орқаларидан етиб келганда, улар об-ҳаво тўғрисида гаплашиб эшикдан кириб келишадиган эди. Меҳмонхонада Облонскийнинг қайнатаси князь Александр Дмитриевич, ёш Шчербацкий, Туровцин, Кити ва Каренин ўтиришган эди.

Степан Аркадьич меҳмонхонанинг усиз ҳувиллаб турганлигини дарҳол пайқади. Дарья Александровна маросимларда киядиган кулранг шойи кўйлагида ясаниб турган бўлса ҳам, афтидан, болалар бўлмасида ёлғиз овқат қилишлари керак бўлган

болалари билан овора бўлиб, эрининг ҳалигача келмаганидан хавотирга тушган, меҳмонларга яхши қарай олмаган кўринарди. Князь ибораси билан айтганда, ҳамма меҳмонга келган поп аёллар сингари ўтирар, бу ерга қандай келиб қолганларига ҳайрон бўлишиб, жим ўтирмаслик учун зўрма-зўраки гаплашиб ўтирардилар. Кўнгилчан Туровцин, афтидан, ўзини нобоп жойга тушиб қолгандай ҳис қилаётган бўлса керак, Степан Аркадьични кўрган-да дурдоқ лабларида пайдо бўлган жилмайиш: «Эй, оғайни, мени ақлли одамлар билан ўтқазиб қўйиб роса бопадинг-да! Менга ичиш бўлса-ю Chateau des fleurs бўлса бас, жоним киради» деяётгандай бўларди. Қари князь, порлаб турган кўзларининг қири билан Каренинга қараб, жимгина ўтирган эди, Степан Аркадьич унинг кўз-кўз қилиш учунгина меҳмонга чақириладиган бу давлат арбобини битта сўз билан адабини бериб қўйишни ўйлаб қўйганлигини пайқади. Кити Константин Левин кириб келганда қизариб кетмаслик учун ўзини маҳкам тутиб эшикка қараб ўтирарди. Каренин билан таништириб қўйилмаган ёш Шчербацкий ўзини бунга парво қилмаслигини кўрсатишга тиришарди. Карениннинг ўзи эса Петербург одатига кўра хонимлар билан бирга қилинадиган тушликка фрак кийиб, оқ галстук тақиб келган эди, Степан Аркадьич унинг берган сўзи устидан чиқиш учунгина келганлигини, бу одамлар орасида ўтириш билан оғир бир бурчни ифода этаётганлигини юзидан пайқади. Степан Аркадьич келгунча ҳамма меҳмонларни музлатиб қўйган, совуқчиликка сабаб бўлган бош айбдор худди шунинг ўзи эди.

Степан Аркадьич меҳмонхонага кирди-ю, ҳамма вақт кечикиб, йўқ бўлиб кетган кезларида ҳар доим унга баҳона бўлган ва уни балолардан қутқазган бир князь ушлаб қолганлигини айтиб узр сўради-да, бир

зумда ҳаммани бир-бири билан таништириб чиқиб, Алексей Александрович билан Сергей Кознишев ўртасига Польшани руслаштириш мавзуини ташлаб қўйди; бу мавзуга учови бараварига чанг солди. Туровцинни елкасидан қоқиб қўйиб, қулоғига бир кулгили нарсани айтди-ю, уни хотини билан князь ёнига ўтқазди. Кейин Китига бугун жуда ҳам очилиб кетганлигини айтиб, Шчербацкийни Каренин билан таништириб қўйди. Бир дақиқа ичида бу жамоат хамирини шу қадар қориштириб ташладики, меҳмонхона ари инига айланиб, ҳамма ёқни ғовур-ғувур босиб кетди. Фақат Константин Левингина йўқ эди. Лекин йўқлиги яхши бўлди, чунки Степан Аркадьич емакхонага чиқиб қараса портвейн билан хересни Леvedан эмас, Депредан олиб келишибди, Степан Аркадьич даҳшатга тушди. У кучерни дарҳол Левета юборишни буюриб, яна меҳмонхонага қараб юрди.

Емакхонада Константин Левин дуч келди.

– Кечикканим йўқми?

– Сенинг кечикмаган вақтинг ҳам бўлганми? – деди Степан Аркадьич, қўлтиғидан олиб.

Левин қўлақопи билан шапкасидаги қорларни қоқиб туриб:

– Меҳмонинг кўпми? Кимлар бор? – деб сўради беихтиёр қизариб.

– Ҳаммаси ҳам ўзимизга қарашли одамлар. Кити ҳам шу ерда. Юр, Каренин билан таништириб қўйай.

Степан Аркадьич ўзининг либерал эканлигига қарамай, Каренин билан танишиш ҳар қандай кишига манзур бўлишлигини биларди, шунинг учун улфатларига ана шу нозик меҳмонни кўз-кўз қиларди. Лекин Константин Левин ҳозирги дақиқада бу танишишдан завқланадиган ҳолатда эмас эди. Вронский билан учрашган ва хотирасида сақланиб қолган ўша кечадан бери (агар катта йўлда кўрган биргина дақиқаси ҳисобга олинмаганда) Китини

кўрмаган эди. Китини бугун шу ерда кўришни бутун қалби билан сезиб турарди. Лекин миясидаги фикрларига нуқта солиб қўймаслик учун ўзини зўр бериб буни сезмаганга соларди. Мана энди Китининг шу ердалигини эшитганда, бирдан шу қадар қувониб кетди, айти замонда шу қадар ваҳимага тушиб қолдики, нафаси бўғзига тикилди. Айтадиган гапини айтолмай қолди.

«Қанақа, қанақа бўлиб қолди экан? Аввалгидақамикан ё каретада кўрганимдақамикан? Борди-ю, Дарья Александровнанинг гапи тўғри бўлса-чи? Нега ҳам тўғри бўлмасин?» деб ўйларди у.

Левин зўр қийинчилик билан:

– Кел, мени Каренин билан таништириб қўй, – деди-ю, шиддатли, қатъий одимлар билан меҳмонхонага кириб, уни кўрди.

У илгаридақа эмас эди, каретадагидақа ҳам эмас эди, бутунлай бошқача эди.

У кўрқувда, ваҳимда, хижолатда эди, шу туфайли янада латофатли эди. У Левинни меҳмонхонага кирган лаҳзада кўрди. У Левинни кутарди. Левинни кўрганда қувонди ва қувонганидан шу қадар уялиб кетдики, Левин уй бекасининг ёнига борганда, сўнгра унга яна қараганда, ўзига, Левинга ва ҳамма нарсани кўриб турган Доллига у ўзини тутолмай, ҳозиргина йирлаб юборадигандек кўришиб кетди. Кити қизарди-бўзарди, яна қизарди ва Левиннинг ўз ёнига келишини кутиб, лаблари хиёл қалтираб, шамдек қотиб қолди. Левин унинг ёнига келди, бош эгиб таъзим қилди, сўнгра индамасдан кўлини чўзди.

Агар лабларининг хиёл титраши бўлмаса, кўзларини қоплаган ва унга жило бериб турган намлик бўлмаса, орзидан қуйидаги сўзлар чиққанда, табас-суми осойишта кўринган бўлар эди.

– Кўришмаганимизга неча вақтлар бўлди-я! – деди-ю Кити, шиддатли бир қатъият билан унинг қўлини ўзининг совуқ қўли билан қисди.

Левин бахт табассуми билан чарақлаб:

– Сиз мени кўрганнгиз йўқ, лекин мен сизни кўрганман, – деди. – Темир йўлдан Ергушовога кетаётганингизда кўрганман.

– Қачон? – деб ажабланиб сўради Кити.

Левин қалбидан тошиб чиқаётган бахт замзами бўғзига тикила бошлаганини сезиб:

– Сиз Ергушовога кетаётган эдингиз, – деди. Кейин: «Аллақандай номуносиб нарса ҳақидаги фикрларимни бу ифбатли меҳрибон хидақатга нисбат беришга қандай журъат этдим! Ҳа, Дарья Александровна айтган нарсалар ҳам тўғрига ўхшайди», деб ўйлади.

Степан Аркадьич Левинни қўлидан ушлаб, Карениннинг ёнига олиб келди.

– Рухсат этинглар, таништириб қўяй, – деди-ю Степан Аркадьич уларнинг номларини айтди.

Алексей Александрович Левиннинг қўлини қисиб туриб:

– Яна кўришганим учун жуда хурсандман, – деб қўйди совуққина қилиб.

Степан Аркадьич ажабланиб:

– Ия, танишмисизлар? – деб сўради.

– Вагонда уч соат бирга ўтирганмиз, – деди Левин кулимсираб, – кейин худди маскараддан чиққандай, бир-биримизга қизиқиб чиқдик, ҳар ҳолда, мен шундай ҳолатда эдим.

– Шунақами! Буюрсинлар, – деди Степан Аркадьич, емакхона томонга ишора қилиб.

Эркаклар емакхонага чиқишиб, тамаддилар, олти нав ароқ, қумуш куракчали ва куракчасиз олти нав пишлоқ, икра, шўр балиқ, ҳар хил консервалар,

француз булкалари тўғралган ликобчалар қўйилган стол ёнига келишди.

Эркаклар ҳидлари димоғларга урилаётган ароқлар билан закускалар ёнида туришар ва Сергей Иванович Кознишев, Каренин ҳамда Песцов ўртасида Польшани руслаштириш масаласи устида давом этаётган суҳбат овқат кутиб турганлари учун секин-секин пасайиб борарди.

Мавҳум ва жиддий мунозарани тўхтатиш учун суҳбатни аския билан тутатишда ва шу билан суҳбатдошларининг кайфларини ўзгартириб юборишда Сергей Ивановичга тенг келадиган одам йўқ эди, у ҳозир ҳам шундай қилди.

Алексей Александрович, рус маъмурияти томонидан жорий қилиниши керак бўлган олий принциплар натижасидагина Польшани руслаштириш мумкин деб даъво қиларди.

Песцов бир хил халқ жуда тирғиз жойлашгандагина бошқа халқни ўзига сингдириб юбора олади, деб туриб олди.

Кознишев у даъвога ҳам, бу даъвога ҳам фақат ҳадларидан ошиб кетмаслик шarti билан қўшиларди. Улар меҳмонхонадан чиқишаётганда, суҳбатта яқун яшаш учун, Сергей Иванович кулимсираб туриб бундай деди:

– Шу сабабли, бошқа миллат халқларини руслаштириш учун битта йўл бор: кўпроқ бола туғдириш. Мана шу масалада укам икковимиз ҳаммадан ёмонроқ ҳаракат қиляпмиз. Хотинли жаноблар, сизлар эса, айниқса сиз, Степан Аркадьич, жуда яхши ватанпарварлик кўрсатяпсизлар, нечта болангиз бор? – у меҳр билан кулимсираб уй эгасидан сўради-да, иккинчи бўш қадаҳчани келтириб унга тутди.

Ҳамма кулди, айниқса Степан Аркадьич шарақлаб кулиб юборди. Кейин оғзидаги пишлоқни

чайнаб ва ўзига тутилган бўш қадаҳчага алақандай махсус навли ароқдан қуйиб туриб:

– Ҳа, мана бу энг яхши йўл! – деди. Сухбат шу ҳазил билан хотима топди.

– Мана бу пишлоқ ёмон эмас. Марҳамат! – деярдиги уй эгаси. Кейин чап қўли билан Левиннинг пайларини ушлаб кўриб: – Нима бало, яна гимнастика билан машғул бўлдингми? – деб сўради. Левин кулимсираб, пайларини таранглатган эди, Степан Аркадьичнинг бармоқлари тагидан, нафис мовут сюртугининг энги остидаги пўлатдай бикир мушаклари дўппайиб чиқди.

– Пўлат-а, пўлат! Қойил!

Ов тўррисида энг муҳмал тушунчага эга бўлган Алексей Александрович юпқа қилиб кесилган юшоқ нонга пишлоқ қўя туриб:

– Менингча, айиқни овлаш учун, одамда ҳам зўр куч бўлиши керак, – деди.

Левин кулимсиради.

– Ҳеч қандай куч керак эмас. Аксинча, айиқни ёш бола ҳам ўлдириши мумкин, – деди Левин, кейин уй бекаси билан газак столига яқинлашиб келаётган хонимларга хиёл бош эгиб, ўзини четга олди.

Кити ҳадеб сирғаниб кетаверган силақ қўзиқоринни санчиқ билан илиб олишга тиришиб ва ичидан оппоқ қўли кўриниб турган кружеваларини силкитиб туриб:

– Сиз айиқ ўлдирган эмишсиз, ростми? – деб сўради. Кейин чиройли бошини унга сал ўгириб, кулимсираб илова қилди: – Сиз томонда айиқлар ҳам борми?

Китининг айтган сўзларида ғайриоддий бир нарса йўқдек кўринса ҳам, лекин у бу сўзларни айтиб турганда, ҳар бир садосида, лаблари, кўзлари ва қўлларининг ҳар бир ҳаракатида Левин учун сўз билан ифода қилиб бўлмайдиган нақадар ажо-

Йиб маънолар бор эди! Бунда узр сўраш ҳам, унга ишонч ҳам, навозиш, нозланиб қўрқа-писа эркаланиш ҳам, ваъда ҳам, умид ҳам, Левин ишона олмаслиги мумкин бўлмаган ва уни бахт ришталари билан бўға бошлаган севги ҳам бор эди.

– Йўқ, Тверь губерниясига борган эдик. У ёқдан келаётиб, вагонда сизнинг қайнагангиз ёки қайнагангизнинг куёви билан учрашиб қолдик, – деди Левин кулимсираб. – Ўзи ҳам жуда қизиқ учрашув бўлди.

Кейин бутун кечаси билан ухламаганини, Алексей Александровичнинг купесига пўстинда бостириб кирганини қизиқ қилиб айтиб берди.

– Кондуктор менинг устимдаги кийимимни кўриб, оташкуракда қимчиб чиқариб ташламоқчи бўлди, лекин мен баландпарвоз сўзларни ишлата бошладим, иннайкейин... сиз ҳам, – деди Каренинга қараб ва унинг номини эсидан чиқариб, – олдин қисқа пўстинимни кўриб чиқариб ташламоқчи бўлдингиз, хайрият, кейин ёнимни олдингиз, бунинг учун сиздан жуда миннатдорман.

Алексей Александрович бармоқларининг учини дастрўмолчаси билан артиб туриб:

– Умуман, жой танлашда йўловчиларнинг ҳуқуқи жуда ҳам ноаниқ, – деди.

– Менинг тўғримда тараддудга тушиб қолганлигингизни пайқаб қолдим, – деди Левин, мулойимлик билан кулимсираб, – кейин пўстиним қолдирган таассуротни юмшатиш учун дарров оқилона суҳбат бошлаб юбордим.

Сергей Иванович уй бекаси билан гаплашиб туриб, бир қулоғи билан укасининг гапларига қулоқ солаётган эди, укасига бир олайиб қаради-ю: «Унга бугун нима бўлди? Жуда дадил-ку», деб ўйлади. Левин ўзида қанот пайдо бўлганини сезиб турганидан акасининг хабари йўқ эди. Левин ўз сўзларини

Кити эшитиб турганлигини, буни эшитишдан хузур қилаётганлигини пайқарди. Ҳозир унинг ақлини олган нарса фақат шу эди. Фақат бу хонадагина эмас, балки бутун оламда ўзию Китидан бошқа ҳеч ким қолмаган эди (унинг ҳаёти буюк эътибор ва маъно касб этган эди). У ўзини бошни гангитадиган баландликда ҳис этар, анави меҳрибон, дилбар Каренинлар, Облонскийлар ва бутун дунё эса унга пастда, жуда-жуда узоқда кўринади.

Степан Аркадьич заррача ҳам сездирмасдан, уларнинг юзларига ҳам қарамасдан, худди бошқа жой йўқдек, Левинни Китининг ёнига ўтқазиб қўйди.

– Қани, бўлмаса сен шу ерга ўтира қол, – деди у Левинга.

Овқатлар ҳам яхши, идиш-оёқлар ҳам соз эди. (Степан Аркадьич яхши идиш-оёқларга ишқибоз эди). Мари Луиз деб аталадиган шўрва офизларда қоларди, офизда эриб кетадиган майда сомсалар таърифдан ташқари эди. Оқ галстук тақиб олган иккита лакей билан Матвей овқатларни шарпасиз келтириб, чурқ этмай, эпчилик билан виноларни қуйиб туришарди. Зиёфат моддий жиҳатдан муваффақиятли эди, ғайри моддий жиҳатдан эса яна ҳам соз бўлди. Сухбат гоҳ умумий, гоҳ хусусий мавзуларда сира тинмай давом қилди, овқат охирига бориб шу қадар қизиб кетдики, эркаклар столдан туришганда ҳам гаплари тўхтамади, ҳатто Алексей Александрович ҳам жонланиб кетди.

Х

Песцов охиригача мунозара қилишни яхши кўрарди, Сергей Ивановичнинг сўзларидан қаноатланмаган, бунинг устига, ўз фикрининг тўғри эмаслигини

ҳам сега бошлаган эди. Шунинг учун, шўрва ичиб ўтиришганда Алексей Александровичга юзланиб:

– Мен ҳеч қачон аҳолининг фақат тигизлигигина масалани ҳал қилади, деб ўйлаган эмасман, – деди, – лекин бунда принцип эмас, асосларни назар-эътиборга олиш керак.

Алексей Александрович шошмасдан, бўшашиб туриб жавоб қилди:

– Назаримда, иккови ҳам бир нарса. Менинг фикримча, бошқа халққа олий тараққиётга эга бўлганларгина таъсир ўтказа олади, қайсики...

– Ҳамма гап шундаки, – деб Песцев ўзининг йўрон товуши билан гапни бўлиб қўйди, у ҳамма вақт фикрини айтишга шошилар ва ҳамма вақт жон-жаҳди билан гапирарди, – олий тараққиёт деб нимани тахмин қилиш керак? Инглизлар, французлар, немисларнинг қайси бири тараққиётнинг олий повоносида? Ким кимни ўз миллатига сингдириб олади? Кўриб турибмизки, Рейн французлашиб қолди, ҳолбуки, немислар улардан паст эмас! – деб қичқирди у. – Бунда бошқа бир қонун бор!

Алексей Александрович қошларини хиёл кўтариб:

– Назаримда, устунлик ҳамма вақт чинакам таълим томонда бўлиши керак, – деди.

– Хўп, лекин чинакам таълимнинг белгилари деб нималарни тушунишимиз керак? – деди Песцов.

– Фикримча, белгилари маълум, – деб қўя қолди Алексей Александрович.

– Унинг белгилари жуда ҳам маълум деб айтиб бўладими? – деб Сергей Иванович нозик бир табасум билан гапга аралашди. – Фақат соф классик таълимгина ҳақиқий таълим бўла олади, мен бунга тан бераман, лекин биз тарафларнинг қаттиқ талашиб-тортишаётганларини кўриб турибмиз, демак, қарши лагернинг ўз фойдаси учун кучли далиллари бўлиши мумкинлигини инкор қилиб бўлмайди.

– Классиксиз, Сергей Иванович. Қизиладан бўлсинми? – деди Степан Аркадьич.

Сергей Иванович, стаканни шиша оғзига тутиб туриб, ёш болага илинчоқлик қилаётгандек кулимсиради.

– Мен таълим беришнинг у хили тўғрисида ҳам, бу хили тўғрисида ҳам фикримни айтаётганим йўқ, – деди у, – фақат ҳар икки томоннинг ҳам кучли далиллари борлигини гапиряпман, – деб сўзини давом қилди Алексей Александровичга юзланиб. – Мен классик таълим олганман, аммо бу мунозарада шахсан ўз ўрнимни тополмайман. Реал фанлар олдида классик фанларга нима учун кўпроқ устунлик берилишининг равшан далилларини кўз олдимга келтиролмайман.

– Табиий фанларнинг ҳам педагогик тараққиётда ўшаларга ўхшаш таъсири бор, – деб Песцев гапни илиб кетди. – Масалан, астрономияни олинг, ботаникани олинг, умумий қонуналар системаси билан ҳайвонотни олинг!

– Мен бу фикрга тўла қўшилолмайман, – деб жавоб қилди Алексей Александрович. – Тилларнинг сарф-нахвини ўрганиш жараёнининг ўзи маънавий тараққиётга жуда ҳам самарали таъсир қилади, назаримда, буни эътироф қилмасдан бўлмайди. Бундан ташқари, классик ёзувчиларнинг таъсирлари ахлоқ-одоб масалаларида жуда зўр кучга эга бўлгани ҳолда, табиий фанларни ўқитиш ишлари замонамизнинг марази бўлиб келаётган зарарли, ёлгон таълимотлар билан қўшиб олиб борилаётибди, бу бир бахтсизликки, буни инкор қилиб бўлмайди.

Сергей Иванович бир нима демоқчи бўлган эди, Песцов дўрилаган товуши билан уни босиб кетди. У бу фикрнинг ноҳақлигини қизишиб исбот қилишга киришди. Сергей Иванович, мутлақо галаба қиладиган эътироз тайёрлаб қўйган бўлса керак, жимгина сўз навбатини кутиб турди.

Сергей Иванович нозиккина кулимсираб Каренинга юзланди-да:

– Лекин, – деди, – агар классик таълим томонида ҳозир сиз айтган одоб-ахлоқ *disons le mot*⁷⁸ – антинигилистик таъсир устуналиги бўлмаганда, у ё бу фанларнинг фойда ва ё зарарларини тарозига солиб тортиш қийин бўларди, қайси бирини маъқуллаш масаласи ҳам бу қадар тез, узил-кесил ҳал қилинмас эди, бу фикрга қўшилмасдан бўлмайди.

– Шубҳасиз.

– Башарти бу антинигилистик таъсир устуналиги классик фанлар томонида бўлмаганида, биз ҳар икки томоннинг ҳам далиллари устида кўпроқ ўйлаган, тарозига солиб тортиб кўрган бўлар эдик, – деди Сергей Иванович, назокат ила кулимсираб, – у оқимга ҳам, бу оқимга ҳам ихтиёр берган бўлар эдик. Лекин ҳозир биз бу классик таълимда нигилизм маразига қарши ҳақдори кучи борлигини биламиз, шунинг учун ҳам бу дорини ўз беморларимизга дадил тавсия қиламиз... Нима, унда ҳақдори кучи йўқми? – деб сўзини ҳазил-мутойиба билан тугатди.

Сергей Ивановичнинг ҳақдори ҳақидаги гапи ҳаммани кулдирди, айниқса, боятдан бери қизиқ гапни кутиб ўтирган Туровцин хахолаб, қаҳ-қаҳлаб кулиб юборди.

Степан Аркадьич Песцовни таклиф қилишда янглишмаган эди. Песцов бор ерда маъноли суҳбат бир дақиқа ҳам тўхтамас эди. Сергей Иванович суҳбатга ўз ҳазили билан энди хотима бериб ҳам эдики, Песцов яна дарҳол янги бир мавзунини кўтариб қолди.

– Ҳукуматда шундай фикр бор, дейилган гапга ҳам асло қўшилиб бўлмайди, – деди у. – Ҳукумат кўриладиган тadbирларнинг таъсирига лоқайд бўл-

⁷⁸ дангал айтайлик (франц.)

ган ҳолда умумий мулоҳазагагина суяниб иш кўрса керак. Масалан, хотин-қизларга билим бериш масаласи зарарли деб ҳисобланиши керак эди, ҳолбуки ҳукумат хотин-қизлар учун курслар, университетлар очиб бераётибди.

Ана шундан кейин суҳбат дарров хотин-қизларга билим бериш мавзуйга кўчди.

Алексей Александрович хотин-қизларга билим бериш масаласининг одатда хотин-қизлар эркинлиги тўғрисидаги масала билан аралаштириб юборилаётгани ва фақат шу сабабдангина бу тадбир зарарли деб ҳисобланиши мумкинлиги ҳақида фикр юритди.

– Аксинча, мен бу икки масалани бир-бири билан боғлиқ деб биламан, – деди Песцов, – бу фақат кўзга икки хил бўлиб кўринарди, холос. Хотин-қизлар маълумотлари етишмаганлиги орқасида ҳуқуқларидан маҳрум, маълумотлари етишмаганлиги эса ҳуқуқсизликдан келиб чиқади. Хотин-қизларнинг қуллиги шу қадар кучли, шу қадар эски бир қуллиқки, уларни биздан айириб турган ўртадаги гирдобни кўпинча пайқашни истамаймиз, буни эсдан чиқармаслик керак.

Сергей Иванович Песцовнинг сўзи тамом бўлгандан сўнг:

– Сиз ҳуқуқ тўғрисида гапирдингиз, – деди, – суд ишларида маслаҳатчи вазифасини эгаллаш, земство аъзоси бўлиш, идораларда раис бўлиб ўтириш ҳуқуқи, хизматга кириш, парламентга аъзо бўлиш ҳуқуқи...

– Шубҳасиз.

– Лекин хотин-қизлар камдан-кам учрайдиган бир истисно тариқасида бу ўринларни эгаллаганда ҳам, назаримда, «ҳуқуқ» сўзини сиз нотўғри қўладингиз. Агар «вазифа» деганингизда, тўғрироқ бўларди. Суд маслаҳатчиси бўлиб ишлаганимизда

ҳам, земство аъзоси бўлганимизда ҳам, телеграф амалдори бўлиб хизмат этаётганимизда ҳам биз ўзимизнинг вазифамизни адо этиб турибмиз десак, ҳар қандай одам бу гапимизга қўшилади. Шунинг учун гапнинг очигини айтганда, хотин-қизлар вазифага муҳтож, мана буниси тамоман қонуний. Шунинг учун уларнинг эркаклар бошига тушган умумий ишга ёрдам бериш истаklarига фақат хайрихоҳ бўлишгина мумкин.

– Тамоман тўғри, – деб тасдиқлади Алексей Александрович. – Улар бу вазифани уддалай оладиларми йўқми, менинг фикримча, масала фақат шунинг устида.

– Улар орасига маърифат тарқалганда, – деб Степан Аркадьич гап қотди, – албатта, уддалай олишади.

– Биз буни...

Гапга узоқ қулоқ солиб ўтирган князь, киноя билан кулиб турган кичкина кўзларини чақнатиб:

– Хўш, мақол-чи? – деди, – қизларим олдида айтаверсам бўлади: сочи узун...

– Негрлар озод қилинмасдан илгари улар тўғрисида ҳам худди шундай деб ўйлашарди, – деди жаҳли чиқиб Песцов.

– Мен хотин-қизларнинг янги вазифалар ахтаришига ҳайрон қоламан, – деди Сергей Иванович, – ҳолбуки биз эркаклар одатда бу хил нарсалардан ўзимизни олиб қочамиз.

– Вазифа – ҳуқуқ ва бойликнинг жўраси; ҳокимият – пул, шараф демакдир – хотин-қизлар шуларни қидиришади, – деди Песцов.

– Энагалик ҳуқуқини олганимда ҳам, менга ҳақ бермай, хотинларга ҳақ беришганини кўрсам, барибир, жаҳлим чиқарди, – деди қари князь.

Туровцин хаҳолаб кулиб юборди. Сергей Иванович бўлса, бу гапни ўзи айтмаганига афсус еб қол-

ди. Ҳатто Алексей Александрович ҳам кулимсираб қўйди.

– Эркак киши қандай энага бўла олади, – деди Песцов, – хотин киши...

– Йўқ, бир инглиз кемада чақалогини энага бўлиб эмизибди, – деди қари князь қизлари олдида бу пардасиз гапни айтишга тортинмай.

– Ўшандақа инглизлардан чиққан энага қанча бўлса, хотин-қизлардан чиқадиган амалдорлар ҳам шунча бўлади, – деб айтди Сергей Иванович.

Степан Аркадьич Песцовга хайрихоҳлик кўрсатиш ва уни ҳимоя қилиш билан ҳамма вақт ўзи кўзда тутган Чибисовани эслаб:

– Шундайдир-у, лекин оиласи бўлмаган қиз нима қилиши мумкин? – деди.

Дарья Александровна, Степан Аркадьич қандай қизни назарда тутиб гапирганлигини пайқаган бўлса керак, қўққисдан гапга аралашиб, тажанглик билан:

– Агар ўша қизнинг ўтмишига яхшилаб кўз ташланса, у ҳолда бу қиз ўзига нозик иш топиши мумкин бўлган ўз оиласини ёки опасининг оиласини ташлаб кетганлигини кўрасиз, – деди.

– Лекин биз принцип устида, идеал устида гап таллашиб ўтирибмиз, – деди Песцов, дўрилаган овози билан. – Хотин-қизлар эркин бўлиш, маърифатли бўлиш ҳуқуқини хоҳлашади. Улар бу нарсаларнинг имкони йўқлигини кўриб сиқилишади, эзилишади.

– Мен бўлсам, мени болалар уйига энага қилиб олишмаслигини билганим учун сиқилиб, эзилиб ётибман, – деди яна қари князь Туровциннинг кайфини чоғ қилиб, Туровцин кулги зўридан сарсабилни йўрон томони билан қайлага тушириб юборди.

XI

Умумий гуруннга Кити билан Левиндан бошқа ҳамма аралашиб ўтирди. Олдин, бир халқнинг иккинчи халққа ўтказадиган таъсири ҳақида гап кетаётганда, Левиннинг бу борадаги фикрлари беихтиёр миясига келган бўлса ҳам, лекин илгарилари ўзи учун ниҳоятда муҳим бўлган бу фикрлар, худди тушидагидек, миясидан лип-лип ўтар, энди унда заррача ҳам мароқ уйғотмас эди. Ҳеч кимга даркори бўлмаган бу нарсалар тўғрисида уларнинг жон куйдириб гап талашаётганлари Левинни ҳатто таажжублантирди. Уларнинг хотин-қизлар ҳуқуқи ва маърифати тўғрисидаги гаплари ҳам Китини худди ана шундай мароқлантириши керак эди. Чет элда орттирган дутонаси Варенькани, унинг бировга қарам бўлиб, оғир ҳаёт кечиришини эслаб, бу ҳақда неча марталаб ўйлаган, эрга тегмаса ўзининг бошига нималар тушишини неча марталаб ўйлаган, бу ҳақда опаси билан неча марталаб талашган эди! Ҳозир эса бу нарса уни заррача ҳам қизиқтирмасди. Уларнинг Левин билан ўзаро гаплари бор эди, гаплар эмас, балки уларни дақиқа сайин бир-бирига яқинлаштириб, улар қадам ташлаган номаълум бир истиқбол олдида қалбларини шодлик ваҳимаси билан тўлдириб бораётган алақандай сирли бир муносабат бор эди.

Олдин Левин Китининг, ўтган йили мени каретада қандай қилиб кўра олдингиз, деган саволига жавобан, пичан ўроридан келаётиб, катта йўлда учратганини айтиб берди.

– Саҳар палласи эди. Сиз энди уйғонган бўлсангиз керак. Ойингиз бурчақда ухлаб ўтирган эканлар. Ажойиб бир тонг эди. Ўзим кетяпман-у: «Бу тўрт отлик каретада ким бор экан-а?» деб ўйлайман. Қўнғироқли тўрт азамат от ёзиллаб ўтаётганда,

бирдан сиз кўришиб қолдингиз: деразага қарасам, каллапўшингизнинг боғичларини икки қўлингиз билан ушлаб, мана бундай ўтирибсиз, бир нимани қаттиқ ўйлаб боряпсиз, – деди у кулимсираб. – Қани энди, ўшанда нималарни ўйлаётганингизни билсам. Муҳим нарсамиди?

«Сочларим тўзриб кетмаганмидикан-а?» деб ўйлади Кити, лекин бу тафсилотни хотирлаганда Левиннинг, лабларида мулойим табассум пайдо бўлганини кўриб, ўзи ўшанда қолдирган таассуротнинг, аксинча, жуда ҳам яхши эканлигини пайқади. Кити қизариб, хурсандлигидан кулиб юборди.

– Қаранг-а, ҳеч эсимда йўр-а.

Левин Туровциннинг кулгидан ёш келган кўзларига ва силкиниб турган гавдасига ҳаваси келиб:

– Қандай яхши кулади-я? – деди.

– Уни кўпдан буён танийсизми? – деб сўради Кити.

– Қаёқда дейсиз!

– Чамамда, уни ёмон киши деб ўйласангиз керак, а?

– Ёмон эмас, паст одам!

– Ҳеч-да! Миянгиздан дарров қувинг бу фикрни! – деди Кити. – Мен ҳам илгари унинг тўғрисида худди шундай фикрда эдим, лекин у ниҳоятда дилкаш, меҳрибон одам экан. Қалби олтин.

– Қалбини қандай қилиб билдингиз?

– Биз у киши билан жуда қадрдон дўстмиз. Мен уни яхши биламан. Ўтган қиш... Сиз бизникига келиб кетганингиздан кейин, – деди Кити, гуноҳкор кишидай, айтилишда дилрабо бир табассум билан, – Доллиннинг ҳамма боласи скаратина бўлиб қолди, ўшанда Туровцин бир кун йўқлаб келди. – Кити шивирлаб гапира кетди: – Биласизми, Туровцин Доллига шу қадар ачиндики, ўша ерда қолиб,

опам билан бирга болаларга қараб юрди. Ҳа, опамларникида уч ҳафта туриб, болаларни худди энагадай парвариш қилди.

Кити опаси томонга эгилиб:

– Болалар касал бўлганда Туровциннинг боқишганини Константин Дмитриевичга айтиб беряпман, – деди.

Долли ўзи тўғрисида гапиришаётганини сезиб ўтирган Туровцинга қаради-ю, мулойимгина кулимсираб:

– Ҳа, жуда ажойиб, дилкаш киши! – деди.

Левин Туровцинга яна бир карра қаради-да, бу одамнинг дилкашлигини илгари фаҳхламаганига ҳайрон қолди. Кейин ҳозир ҳис қила бошлаган нарсаларини астойдил бўйнига олиб:

– Узр, узр, одамлар тўғрисида минбаъд ёмон фикр қилмайман! – деди.

ХИ

Хотин-қизларнинг ҳуқуқлари ҳақида очилган мунозарада хонимлар олдида никоҳ ҳуқуқидаги тенгсизлик масаласига тегиб ўтилган эди. Тушлик маҳалида Песцов бу масалани неча қайталаб кўзгамоқчи бўлса ҳам, Сергей Иванович билан Степан Аркадьич гапни астагина бошқа ёққа буриб юбориб туришди.

Овқатдан сўнг ўринларидан туришиб, хонимлар чиқиб кетганларидан сўнг, Песцов улар орқасидан эргашмай, Алексей Александровичга юзланди-да, тенгсизликнинг асосий сабабини сўзлаб кетди. Унинг фикрича, эру хотин ўртасидаги тенгсизлик шундан иборат эмишки, хотиннинг вафосизлиги билан эрнинг вафосизлигини қонун ҳам, афкор омма ҳам бир хил жазоламас эмиш.

Степан Аркадьич шошиб-пишиб Алексей Александровичнинг ёнига келди-ю, папирос таклиф қилди.

Алексей Александрович ўзини хотиржам тутиб:

– Йўқ, чекмайман, – дегандан сўнг, бу мунозарадан ўзининг қўрқмаслигини атайин кўрсатмоқчи бўлгандек, Песцовга совуққина жилмайиб туриб мурожаат қилди.

– Бундай қарашнинг сабаби, менинг фикримча, масаланинг асл моҳиятида бўлиши керак, – деди у, кейин меҳмонхонага ўтиб кетмоқчи бўлди, лекин шу маҳал кутилмаганда Туровцин Алексей Александровичга мурожаат қилиб қолди.

Шампан виносидан ичиб анча жонланган ва жонига теккан сукунатни бузиш учун қачондан бери пайт пойлаб турган Туровцин:

– Прячников воқеасини эшитдингизми? – деб сўради. – Вася Прячников, – деди яна, нам ва қизил лаблари билангина кулимсираб, у кўпроқ бош меҳмон Алексей Александровичга юзланиб гапирди. – Тверда Квитский билан дузда отишиб, рақибини ўлдирган эмиш, бутун менга шундай дейишди.

Ҳамма вақт майиб бўлган ерингни жўрттага уриб олишдан қўрққанингдек, Степан Аркадьич ҳам бугун гап нуқул Алексей Александровичнинг орриқ ерига бориб тегаётганлигини сезиб турарди. У куёвини бошлаб чиқиб кетмоқчи бўлган эди – бўлмади, Алексей Александровичнинг ўзи қизиқиб сўраб қолди:

– Прячников нимага дузда отишибди?

– Хотини тўррисидан. Эркакча иш қилибди, азамат! Дуэлга чақирибди-ю ўлдирибди-қўйибди!

– Э! – деди парвосизгина Алексей Александрович қошларини кериб, кейин меҳмонхонага ўтиб кетди.

Доли салқин меҳмонхонада қўрқа-писа, табасум билан уни кутиб олиб, деди:

- Жуда хурсандман кирганингизга, сиз билан гаплашадиган гапим бор. Шу ерга ўтирайлик.

Алексей Александровичнинг керилган қошлари ўзига бепарволик тусини бериб турарди, у шу қиёфада Долли ёнига ўтириб, ясама бир табассум билан жилмайди.

- Шунинг учун ҳам сиздан узр сўраб дарҳол жўнамоқчи эдим, - деди у. - Эртага йўлга чиқишим керак.

Дарья Александровна Аннанинг гуноҳсизлигига қаттиқ ишонар, шунинг учун ҳам гуноҳсиз дугонасини пинагини бузмай ҳалок қилиш фикрига тушиб қолган бу совуқ, ҳиссиз кишига қарши кўзғалган ғазабидан қони қочиб, лаблари титрай бошлаганини ҳис қилиб ўтирар эди.

Долли унинг кўзларига дадил тикилиб:

- Алексей Александрович, - деди. - Мен сиздан Аннани сўровдим, жавоб бермадингиз. Аҳволи қандай?

Алексей Александрович унинг юзига қарамасданоқ:

- Саломат бўлса керак, Дарья Александровна, - деб жавоб қилди.

- Алексей Александрович, мени кечиринг, ҳақим йўқ, албатта... лекин Аннани мен ўз синглимдай яхши кўраман, ҳурмат қиламан, илтимос қиламан сиздан, ёлвориб сўрайман, ўртангизда нима гап бор? Уни нима тўррида айблайсиз?

Алексей Александрович юзини тириштирди, кўзларини чала-чулпа юмиб, бошини солиптирди.

- Анна Аркадьевнага бўлган илгариги муносабатларимни нима учун ўзгартиришим зарур деб ҳисоблаганимнинг сабабларини эрингиз айтиб бергандир, деб ўйлайман, - деди у Доллининг кўзларига қарамай, лекин шу маҳал меҳмонхонадан ўтиб кетаётган Шчербацкийга норози бир назар ташлади.

Долли суяклари кўриниб турган қўлларини бетоқатланиб қисди-да:

– Бу нарсага ишонмайман, ишона олмайман! – деди. Кейин ўрнидан чапдаст туриб бориб, қўлини Алексей Александровичнинг енгига қўйди. – Бу ерда бизга халақит беришади. Юринг бу ёққа, худо хайрингизни берсин.

Доллининг ҳаяжони Алексей Александровичга ҳам таъсир қилди. Ўрнидан туриб, Долли орқасидан индамай болалар дарсхонасига кирди. Улар қаламтарош билан кескилаб ташланган клиёнкали стол ёнига келиб ўтиришди.

Долли унинг ўзидан олиб қочаётган кўзларига қарашга тиришиб:

– Бунга ишонмайман, ишонмайман! – деб айтди.

– Фактларга ишонмай бўлмайди, Дарья Александровна, – деди у фактларга сўзини бўрттириб.

– Айтинг ахир, нима қилиб қўйди? – деди яна Дарья Александровна. – Айтсангиз-чи, нима қилди ахир?

– Ўз бурчини оёқ-ости қилиб, эрига хиёнат этди. Ана унинг қилган иши, – деди Алексей Александрович.

Долли қўлларини чаккаларига тегизиб, кўзларини юмиб туриб:

– Йўқ, йўқ, бу бўладиган гап эмас! – деди.

Алексей Александрович қарорининг қатъийлигини унга ҳам, ўзига ҳам кўрсатиш учун фақат лабла-ри билангина совуққина кулимсираб қўйди, Доллининг бу оташин ҳимояси уни тараддудга солмаган бўлса ҳам, лекин ярасига туз селди. Энди у жонла-ниброқ гапира бошлади.

Алексей Александровичнинг жаҳли чиқди, яна бурнини тортиб туриб:

– Хотиннинг ўзи эрига гапнинг очигини айтган-дан кейин, хато қилиш жуда қийин. Саккиз йиллик

умрини, ўғил кўрганини хато деб эълон қилса-ю, янгидан ҳаёт бошлаш тилагини айтиб турса-ю, яна шубҳага ўрин қоладими! – деди.

– Аннадан гуноҳ содир бўлишини ақлимга сифди-ра олмайман, бу нарсаларга ишоналмайман.

У энди Дарья Александровнанинг ҳаяжонланган шафқатли юзига рўй-рост қараб ва тили қичиб гапга тушиб кетди:

– Дарья Александровна! – деди. – Шубҳага ҳали ҳам ўрин бўлса, мен жон деяр эдим. Шубҳа билан яшаб юрган кезларим мен учун ҳар қанча оғир бўлса ҳамки, ҳозиргидан енгилроқ эди. Шубҳа билан ўтган кунларимда ҳали умидга ўрин бор эди, лекин энди умидим узилди, шундай бўлса ҳам, ҳамма нарсага шубҳа билан қарайман. Ҳамма нарсдан шу қадар шубҳаланаманки, ҳатто ўғлимдан ҳам нафратланаман, баъзан унинг ўз ўғлим эканига ҳам ишонмайман. Мен ниҳоятда бахтсизман.

Бу нарсани гапириб ўтиришнинг кераги ҳам йўқ эди. У Дарья Александровнанинг юзига қараганда, Долли унинг бахтсизлигини фаҳмлаб олди, ана шунда Доллининг раҳми келиб кетди, ўз дугонасининг гуноҳсизлиги тўғрисидаги ишончига ҳам дарз кетди.

– Оҳ! Қандай даҳшат, қандай даҳшат! Наҳотки ажралиш қарорингиз рост бўлса?

– Бундан бошқа чора қолмади. Ноилож шу қарорга келдим.

– Вой ноиложлик қурсин, ноиложлик-эй!.. – деди у кўзларига ёш олиб. – Йўқ, иложи йўқ эмас! – деди яна куйиниб.

– Бу хил қайғу аламнинг шуниси ёмонки, бошқа ҳар қандай жудоликда, ўлимда йиғлаб-сиқтаб бўлса ҳам кўникиб кетасизу, бунда ҳаракат қилишга мажбурсиз, – деди Алексей Александрович унинг ўйларини топгандек. – Бошингизга тушган хўралик,

ҳақирликдан қутулишингиз керак, уч калла бир қозонда қайнамайди.

Долли:

– Тушунаман, жуда яхши тушунаман, – деб бошини солинтирди. У ўзини, бошига тушган қайғу аламларни ўйлаб бир оз жим ўтиргандан сўнг бирдан бошини кўтарди-да, ёлворувчи бир адо билан қўлларини қовуштирди. – Шошманг! Ахир насронийсиз. Аннани ўйланг! Ташлаб кетсангиз, бечоранинг бошига нимаалар келишини ўйланг!

– Ўйлаганман, Дарья Александровна, жуда кўп ўйлаганман, – деди Алексей Александрович. Юзида қизил доғлар пайдо бўлди, хира кўзлари Доллига тикилди. Дарья Александровна энди бутун қалби билан унга ачина бошлади. – Менинг шарманда бўлганимни у ўз тили билан айтгандан кейин ҳам мен сиз айтган нарсани қилдим, ҳамма нарсани эскича қолдирдим. Тузалишига имкон бердим, уни қутқариб қолишга интилдим. Оқибат нима бўлди? Одоб андишага риоя қилишдан иборат бўлган энг осон талабимни ҳам бажармади, – деди қизишиб. – Ҳалок бўлишни хоҳламаган одамни қутқазиб қолмоқ мумкин, лекин табиати бутунлай бузилган, разолатга учраган киши учун ҳалокати бирдан-бир нажот бўлиб кўринса, унда нима қилмоқ керак?

– Ҳар нима бўлса ҳам, лекин талоқ қилиш керак эмас! – деб жавоб берди Дарья Александровна.

– Хўп, бўлган гап шуми?

– Йўқ, бу бир даҳшат! У ҳеч кимга хотин бўлмайди, ҳалок бўлади!

Алексей Александрович елкалари билан қошларини кўтариб:

– Менинг нима иложим бор? – деди. Хотинининг сўнгги қилмишини эслаб шу қадар жаҳли чиқиб кетдики, яна суҳбат бошидаги сингари сонуқ бўлиб

олди. – Дардкашлигингиз учун ғоят миннатдорман, лекин менга ижозат, – деди ўрнидан қўзғалиб.

– Йўқ, тўхтанг! Аннани ҳалок қилмаслигингиз керак. Шошманг, мен ўз шўримни гапириб бераман. Мен эрга тегдим, лекин эрим мени алдай бошлади, алашимга чидолмай, рашким қўзғаб, ҳар нарсани ташлаб кетмоқчи бўлдим, ҳатто... лекин эс-хушимни йиғиштириб олдим, кимнинг ёрдами билан денг? Аннанинг. Анна мени қутқазиб қолди. Мана энди яхши яшаб турибман. Болалар ўсишяпти, эрим ўз оиласига қайтиб келди. Ўзининг ноҳақ иш қилганини сезиб, инсофга келди, яхшироқ бўлиб қолди – мен ҳам яшаб келяпман... Мен эримнинг гуноҳларини кечирдим, сиз ҳам кечиришингиз керак!

Алексей Александрович унга қулоқ солиб ўтирган бўлса ҳам, лекин сўзлари энди кор қилмасди. Кўнглида яна ўша талоқ қилишга қарор берган кундаги ғазаб қўзғалган эди. У бир силкиниб олди-ю, чинқироқ, баланд товуш билан гапира бошлади:

– Афв этинг, гуноҳидан ўта олмайман, кечиришни ҳам истамайман, мен буни адолатсизлик деб биламан. Мен бу хотин учун қўлимдан келган ҳамма нарсани қилдим. У эса ҳамма нарсани оёқ ости қилиб балчиққа булғаб ташлади, бу унга одат. Мен золим эмасман, ҳеч қачон бировдан нафратланган эмасман, лекин ундан қалбимнинг бор кучи билан нафратланаман, бошимга солган барча шўри-равролар учун ҳаддан ташқари нафратланганлигим сабабли гуноҳларини ҳам кечира олмайман! – деди у, овозида сезилиб турган аламли ёшлари билан.

Дарья Александровна хижолатпазлик билан:

– Ўзингиздан нафратланганларни севинг... – деб шивирлади.

Алексей Александрович нафратомуз жилмайди. У бу васиятни қачонлардан бери билса ҳам, лекин бошига тушган савдога буни татбиқ қилиб бўлмас эди.

– Ўзингиздан нафратланганларни севинг, дейилган-у, лекин ўзинг нафратланган одамни севиб бўлмайди. Дилингизни хира қилдим, кечиринг. Ҳамманинг қайғуси ўз бошидан ошиб ётади! – Алексей Александрович ўзини қўлга олиб, вазмингина хайрлашди-ю, жўнаб кетди.

ХIII

Столдан туришганда, Левин Китига эргшиб меҳмонхонага кирмоқчи бўлди, лекин мулозаматининг бу қадар очиқ-сочиқлигидан Кити ўнғайсизликка тушиб қолмасмикан деб қўрқди. Шунинг учун эркаклар тўдасида қолиб, умумий гуруннга аралашиб ўтирди, гарчи Китига қарамаса ҳам, унинг нима қилаётганини, қараётганини ва меҳмонхонада қарда ўтирганини сезиб турди.

Ҳамма тўғрисида фақат яхши фикрда бўлиш, ҳаммани ҳамма вақт яхши кўриш тўғрисида Китига берган ваъдасини ҳозир ўзини ҳеч зўрламай, қийналмай бажармоқда эди. Гап ердан жамоа бўлиб фойдаланиш устига бориб тақалганда, Песцов буни алақандай нарсани кўплашиб ишлашнинг ибтидоси деб атади. Левин Песцовнинг ҳам, рус жамоасининг аҳамиятини ўзича тушунган ё тушунмаган акасининг ҳам фикрига қўшилмади. Лекин буларни яраштиришга, ихтилофларини юмшатишга тиришди. У ўзи айтган гапларга ҳеч қизиқмасди, улар айтган гапларга яна ҳам камроқ қизиқарди, фақат уларга ҳам, бошқаларга ҳам яхшиликдан бошқа ҳеч нарсани раво кўрмасди. У ҳозир фақат бир нарсанигина муҳим деб биларди. Бу бир нарса аввал шу ерда, меҳмонхонада эди, кейин ундан жилиб, эшик оғзига келиб тўхтади. Унинг ўзига тикилганини, жилмаяётганини ўгирилмасданок сезиб турарди, кейин ўгирилишга мажбур бўлди. У эшик

оғзида Шчербацкий билан бирга ўзига қараб турар эди.

– Мен сизни фортепьяно олдига кетяписизми, деб ўйлабман, – деди Левин Китининг ёнига келиб. – Қишлоқда бир камим шу-да: мусиқа.

– Йўқ, фақат сизни чақиргани келаётган эдик, – деди Кити ўз табассуми билан уни сарафроз қилиб, – ўзингиз келганингиз учун раҳмат. Гап таллашишдан нима маза чиқади-я? Ҳеч қачон улар бир-бири ни мот қилишолмайди.

– Тўғри айтасиз, – деди Левин, – кўпинча рақибинг нима демоқчи эканлигини ҳеч тушуна олмаганинг учун ҳам киши шунақа қизишиб гап таллашиб қолади.

Энг ақлли кишилар орасида мунозара чиққанда, бир талай куч, бир талай фасиҳ иборалар ишлатгандан сўнг, талашувчи томонлар гап бошидаёқ, аллақачон ўзларига маълум бўлган нарсани бир-бирларига исбот қилиш учун бекорга жон куйдиришганларини, лекин ўзларининг ҳар хил нарсани яхши кўришганларини сезадилар, мунозарадан мағлуб бўлиб чиқмаслик учунгина яхши кўрган нарсаларининг номини айтмайдилар, бундай ҳолларни Левин кўп марта кўрган эди. Мунозара маҳалида рақибинг яхши кўрган нарсани тушуниб, баъзан ўзинг ҳам бирдан яхши кўриб қоласану, дарҳол унинг фикрига қўшила қоласан, ана ундан кейин бутун далилларинг беҳуда нарса бўлиб кетади. – Левин кўп маҳал шу аҳволга тушар эди; гоҳи маҳаллар эса, аксинча, ниҳоят ўзинг яхши кўрган нарсани гапириб берасан ва бу туфайли ўзинг ўйлаб чиқарган далилларни рўкач қиласан; агар бу нарсаларни яхшилаб, самимият билан айтсанг рақибинг фикрингга қўшилади-ю, мунозарани тўхтатади. Левин шу нарсани айтмоқчи бўлди.

Кити пешонасини тириштириб, унинг фикрини тушунишга уринди. Аммо Левин гап бошлаши биланоқ у дарров тушуниб олди.

– Тушундим, аввал унинг нима тўғрисида мунозара қилаётганини, нимани яхши кўрганлигини билиш керак, унда...

Кити унинг жуда нўноқ ифода қилинган фикрини фаҳмлаб, тўғрилаб айтиб берди. Левин қувониб кулимсиради: Песцов ва акаси билан ўзи ўртасида чиққан бу эзма, чигал мунозаранинг энг мураккаб фикрларнинг бу содда, қисқа хулоса билан якунлашиши уни қойил қолдирган эди.

Шчербацкий уларнинг ёнидан кетгандан сўнг Кити қарталар даста-даста қилиб қўйилган стол ёнига келиб ўтирди-да, қўлига бир парча бўр олиб, янги яшил барқутга доиралар чиза бошлади.

Улар овқат маҳалида очилган гап устида: хотин-қизларнинг озодлиги ва қиладиган ишлари тўғрисида яна гаплаша бошлашди. Левин Дарья Александровнанинг эрга тегмаган қиз оиласидан ўзига яраша иш топиб олади, деган фикрига қўшилганини айтди. У бу фикрни, ҳеч қандай оила хотин-қизлар ёрдамисиз яшай олмайди, ҳар бир камбағал оилада ҳам ёланган ёки ўз қариндошларидан энагалар бўлиши керак, деб қувватлади.

Кити қизариб, лекин ростгўй кўзлари билан унга дадил тикилиб туриб:

– Йўқ, – деди, – қизлар шундай аҳволга солиб қўйилган бўлишлари мумкинки, улар бир оилага бош эгмай кира олмайдилар, ҳолбуки улар...

Левин унинг сўзларини киноядан фаҳмлади.

– О! Албатта! – деди у, – ҳа, ҳа, ҳа, тўғри айтасиз, тўғри!

Левин Китининг қалбида ҳақирликдан кўрқиб ва ифбат ҳисси борлигини пайқагандагина овқат устида хотин-қизлар озодлиги тўғрисида Песцов

даъво қилган нарсаларни тушунди ва унга бўлган муҳаббати туфайли бу кўркув ҳақирликни ўзи ҳам ҳис этиб, ўз даъволаридан дарҳол воз кечди.

Ўртага жимлик чўкди. Кити ҳамон бўр билан стол устини чизиб ўтирар, кўзлари сокин бир нур билан порлар эди. Левин унинг кайфиятига бўйсуниб, ўз вужудини бахт-саодат тўлдириб бораётганини сезди.

– Э! Бутун столни чизиб юборибман! – деди-ю Кити, бўрни қўйиб, турмоқчи бўлгандек, қўзғалиб қўйди.

«Усиз қандай ёлғиз қоламан?» деб ўйлади Левин ваҳимага тушиб, кейин бўрни олди-ю стол ёнига ўтириб:

– Тўхтаг, – деди. – Сиздан аллақачондан бери бир нимани сўрамоқчи бўлиб юрардим.

У Китининг жавдираган, лекин меҳр тўла кўзларига тикилди.

– Марҳамат, сўраг.

– Мана, – деди-ю Левин, айтмоқчи бўлган сўзларининг бош ҳарфларини ёзиб кўрсатди: б, б, г, д, ў, м, б, а, ё, б? Бу ҳарфлар: «бу бўладиган гап эмас, деганингизда, ўша маҳалда бўлмаслигини айтганмидингиз ё бутунлай?» деган сўзларни билдирарди. Китининг бу мураккаб жумлани тушуниб олишига сира ҳам ақли ишонмасди, аммо Левин унга шундай қарадики, ҳаёти гўё унинг бу сўзларни тушуниб олиш-олмаслигигагина боғлиқ каби эди.

Кити унга жиддий қиёфа билан қараб олгач, тиришган пешонасини қўлига тираб, ўқий бошлади. Ора-сира унга қараб, кўзлари билан: «Шу ўйлаганим тўғрими?» деб сўраётгандек бўларди.

– Тушундим, – деди Кити қизариб.

Левин бутунлай сўзини англатувчи б ҳарфини кўрсатди:

– Бу қандай сўз? – деб сўради.

- Бу ҳарф бутунлай деган сўзни билдиради, - деди Кити, - лекин бу тўғри эмас!

Левин ўзи ёзган ҳарфларни дарҳол ўчирди-да, бўрни Китига бериб ўрнидан турди. Кити шу ҳарфларни ёзди: ў, б, х, ж, б.

Долли Алексей Александрович билан қилган суҳбатидан сўнг қайғу ичида қолган эди; бу икки бахтиёрни: қўлида бўр, лабларида тортинчоқ, бахтли табассум билан юқорига, Левинга қараб турган Китини ва чиройли қомати стол устига энгашган, чақнаган кўзларини гоҳ столга, гоҳ Китига тиккан Левинни кўрганда қайғуси бутунлай тарқалди. Левиннинг бирдан юзи ёришиб кетди: ҳарфларнинг маъносини тушунган эди. Уларда: «ўшанда бошқа хил жавоб беролмасдим» деган маънолар бор эди.

Левин унга кўрқа-писа савол назари билан қаради.

- Фақат ўшандагинами?

- Ҳа, - деб жавоб берди Кити табассум-ла.

- Ҳо... ҳа, ҳозирчи? - деб сўради у.

- Мана, ўқиб кўринг. Фақат хоҳишимни айтаман. Фақат хоҳишимни! - У кўнглидаги сўзларнинг бош ҳарфларини ёзди: б, ў, н, у, к, и. Буларнинг маъноси: «Бўлиб ўтган нарсаларни унутишингизни, кечирингизни истардим».

Левин титроқ босган бармоқлари билан бўрни олди-да, уни синдириб, қуйидаги сўзларнинг бош ҳарфларини ёзди: «Мен унутадиган, кечирадиган ҳеч нима йўқ, сизни ҳамма вақт яхши кўриб келганман».

Кити лабларида қотиб қолган табассум билан унга қаради. Кейин шипшитиб:

- Тушундим, - деди.

Левин ўтириб, узун бир жумла ёзди. Кити: «Ҳаммасига тушундим, шундайми?» деб сўраб ўтирмасданоқ бўрни олиб, дарҳол жавоб ёзди.

Левин бўлса унинг ёзганларини анчагача тушунолмай, унга қараб-қараб қўяр эди. Бахт зехнини олиб қўйган эди. Кити назарда тутган сўзларни ҳеч тополмасди, шундай бўлса ҳам, Китининг бахт чақнаб турган чиройли кўзларидан ўзи билиши керак бўлган нарсаларнинг ҳаммасини уқиб олди. Шундан кейин учта ҳарф ёзди. Лекин ёзиб улгурмай, Кити пайдар-пай ўқиб борди ва унинг сўзларини ўзи тугатиб, жавоб ҳам ёзди: Ҳа.

Қари князь булар ёнига келиб:

– Ҳе, secretaire ўйнаяписизлар дейман-а? – деди. – Театрга кечикмай боргинг келса, юр, кетайлик.

Левин ўрнидан туриб, Китини эшиккача қузатиб борди.

Улар ўртасида ўтган суҳбатда ҳамма нарса, Кити уни яхши кўрганлиги, отаси билан онасига маълум қилишлиги ва эртага эрталаб Левиннинг уларникига келишлиги айтилган эди.

XIV

Кити кетиб, Левиннинг ўзи ёлғиз қолганда, типирчилаб, сабрсизлик билан тезроқ, тезроқ кеча ўтса-ю, тонг отса, деб интизорлик торта бошлади: эртага эрталаб яна Китини кўради, у билан абадул абад қовушади! Ўртада яна ўн тўрт соат борлигини, бу узун муддатни усиз ўтказиш кераклигини ўйлаб, юрагини ваҳима босди. Ёлғиз қолмаслик, вақтни ўтказиш учун ким билан бўлса ҳам гаплашиш заруратини ҳис этди. Степан Аркадьич унинг учун энг дилкаш суҳбатдош бўла оларди, лекин у кечга, ҳақиқатда эса балетга кетиши керак эди. Левин унга ўзининг бахтли эканлигини, Степан Аркадьични яхши кўрганлигини ва бу қилган яхшилигини ҳеч вақт, ҳеч қачон эсидан чиқармаслигинигина айтиб қолди. Степан Аркадьичнинг қарашлари, та-

бассумлари унинг ҳис-туйғуларини яхши тушунганлигини кўрсатар эди.

Степан Аркадьич ийиб кетиб унинг қўлини қисди-ю:

– Ҳуш, ўлиш вақти келгани йўқми? – деди.

– Йй-йўқ, – деди Левин.

Дарья Александровна ҳам уни кузата туриб, худди табрик қилаётгандек:

– Кити билан яна учрашганингиз учун бениҳоя хурсандман, шундай бўлсин: эски дўстликни қадрлаш керак... – деб қўйди.

Аммо Дарья Александровнанинг бу сўзлари Левинга хуш келмади. Чунки у бу ҳис-туйғуларнинг юксаклигини, бу нарсаларни англашга қобил эмасди, Дарья Александровна бу нарсани эсига солишга журъат қилмаслиги керак эди. Левин улар билан хайрлашди-ю, ёлғиз қолмаслик учун, акасига қўшилиб олди.

– Қаёққа борасан?

– Мажлисга кетяпман.

– Бўлмаса, мен ҳам бирга кетдим. Мумкинми?

– Нега мумкин бўлмасин? Бирга борамиз, – деди Сергей Иванович кулимсираб. – Бугун сенга нима бўлди?

– Менгами? Бахт қуши келиб кўнди! – деди Левин, ўзлари кетаётган каретанинг деразасини очиб.

– Майлими? Жуда дам бўлиб кетди. Бахт қуши келиб кўнди! Нега сен ҳеч уйланмайсан-а?

Сергей Иванович кулимсиради.

– Жуда хурсандман, назаримда, жуда яхши қиз... – деб Сергей Иванович гап бошлаган эди, Левин акасининг пўстини ёқасига икки қўллаб чанг солди-да, юзини тўсиб:

– Гапирма, гапирма, гапирма! – деб қичқириб берди. «Жуда яхши қиз» – бу оддий, рангсиз сўзлар Левиннинг ҳисларига сира-сира муносиб эмас эди.

Сергей Иванович кулиб юборди, унда бундай ҳоллар кам бўларди.

– Хўп-хўп, лекин шуни айтсам бўлар: ниҳоятда хурсандман.

– Бу гапингни эртага, фақат эртага айтишинг мумкин. Ҳозир жим! Ҳозир жим, жим, жим, жим! – деди Левин. Кейин пўстинини яна ўраб туриб, илова қилди: – Сени жонимдан ортиқ кўраман! Нима дейсан, мажлисларингга борсам бўлаверадими?

– Албатта, бўлаверади.

Левин лабларидаги табассумни йиғиштириб ололмай:

– Бутун нима тўғрисида гаплашасизлар? – деб сўради.

Улар мажлисга етиб келишди. Левин секретарнинг, афтидан, ўзи ҳам тушунмаган бир протоколни тутилиб-тутилиб ўқишига қулоқ солиб ўтирди, аммо Левин бу секретарининг дилкаш, мулойим, ажойиб киши эканлигини юзидан кўриб турарди. Бу нарса протоколни ўқиётганида адашиб, уялиб кетганидан маълум эди. Сўнгра музокаралар бошланди. Аллақандай маблағ ажратиш, аллақандай қувурлар ўтказиш масалалари устида талаша кетишди: шунда Сергей Иванович иккита аъзони мот қилиб, нималар тўғрисидадир узоқдан-узоқ дабдаба билан гапирди, бошқа бир аъзо қорозга алланималар ёзиб олиб, олдин қўрқиб-писиб гап бошлаган бўлса ҳам, кейин чақиб оладиган қилиб Сергей Ивановичга бошлаб жавоб берди. Сўнгра Свияжский (у ҳам шу ерда эди) жуда чиройли, олижаноб гап қилди. Левин уларнинг талашиб-тортишишларига қулоқ солиб, ораларида ажратилган маблағлар ҳам, қувурлар ҳам йўқлигини, бир-бирларига сира ҳам аччиқ қилмай, ширингина сўзлашаётганларини, уларнинг ҳар ҳолда яхши, дилкаш одамлар эканлигини равшан кўриб ўтирарди. Улар ҳеч кимга халақит бе-

ришмасди, ҳамма ҳузур қилиб ўтирарди. Левин учун шуниси ажойиб эдики, у бугун буларнинг ичидаги гапларини билиб турар, илгари ўзи пайқаманган кичкина аломатлардан ҳар бирининг кўнглида бўлган нарсани пайқаб олар, буларнинг ҳаммаси ҳам яхши одамлар эканлигини аниқ-равшан сезиб борар эди. Буларнинг ҳаммаси ҳам Левинга жуда меҳрибон бўлиб қолган эди. Бу ҳол уларнинг Левин билан мулозим гаплашганларидан, ҳатто нотанишларнинг ҳам унга меҳр билан қараганларидан кўриниб турарди.

Сергей Иванович ундан:

– Қалай, мажлисдан мамнун бўлдингми? – деб сўради.

– Жуда. Мен бу қадар қизиқ бўлар деб ҳеч ўйламаган эдим! Жуда соз, жуда аломат бўлди!

Свияжский Левиннинг ёнига келиб, уни ўзиникига чойга таклиф қилди. Левин Свияжскийдан нега норози эканлигини, ундан нимани талаб қилганлигини ҳеч эслай олмади. Свияжский ақлли, ажойиб меҳр-шафқатли одам эди. Левин:

– Жуда хурсандман, – деди-ю, хотини билан қайнсинглисидан ҳол сўради. Свияжскийнинг қайнсингиси ҳақидаги фикри миясида уйланиш ҳақидаги фикр билан боғланган эди, шуниси қизиқки, ўз бахтини сўйлашга Свияжскийнинг хотини билан қайнсинглисидан ҳам маъқулоқ одам кўзига кўринмади, шунинг учун таклифни хурсандчилик билан қабул қилди.

Свияжский Европада топилмаган нарсани топиб келган бўлишига заррача ҳам ишонмаган бўлса-да, ҳар вақтдагидек, қишлоқдаги ишларини суриштирган эди, бу сафар бу гаплар Левиннинг таъбини заррача ҳам хира қилмади. Аксинча, у Свияжскийнинг ҳақлигини, бу ишлар бачкана нарсалар эканлигини фақмлар, Свияжский ажойиб бир мулозимлик ва

назоқат билан ўзининг ҳақлигини айтишдан ўзини тийиб турганини кўриб турарди. Свияжскийнинг хонимлари ҳам хушмуомала бўлишди. Левиннинг назарида, улар ҳамма галдан воқиф, унга хайрихоҳ эди, лекин андишага бориб гапиришмаётгандай туюларди. Левин улар билан ҳар хил мавзуларда бир, икки, уч соатча гаплашиб ўтирган бўлса ҳам, фақат кўнглини тўлдириб турган нарсадан бошқасини, ўзининг мезбонлар меъдасига ўлгудек текканлигини, улар аллақачон ётиб ухлашлари кераклигини сезмас эди. Свияжский ошнасининг гафати кайфиятда эканлигига таажжубланиб, эснаб юриб уни даҳлизгача кузатиб чиқди. Соат бирдан ошган эди. Левин мусофирхонага қайтиб келди-ю, қолган ўн соатни шундай бетоқатлик билан бир ўзим қандай ўтказар эканман, деган фикрга келиб кўрқиб кетди. Уйроқ юрган навбатчи лакей шамларини ёқиб бергандан кейин чиқиб кетмоқчи бўлган эди, Левин тўхтатиб қолди. Илгарилари Левин кўрмаган бу лакей Егор жуда ақлли, яхши, айниқса, меҳрибон киши чиқиб қолди.

– Қалай, ухламай юриш қийинми, Егор?

– Нима қилайлик! Бизнинг ишимиз шу. Хўжайинлар роҳат қилишади, лекин бу ерда яхши ҳақ тўлашади.

Левин суриштириб билса, Егорнинг оиласи, учта ўғли ва битта тикувчи қизи бор экан, қизини саррожлик дўконида ишловчи бир йигитга бермоқчи эмиш.

Левин шу муносабат билан ўзининг фикрларини унга айтиб берди: никоҳда энг муҳим нарса муҳаббат эканлигини, муҳаббат бор ерда ҳамиша бахт борлигини, чунки муҳаббат фақат одамнинг ўзидagina бўлишлигини сўзлаб берди.

Егор диққат билан қулоқ солиб турди, афтидан, Левиннинг фикрларига тўла тушунган бўлса керак,

бунинг исботи учун Левин кутмаган бир нарсани сўзлаб қолди: яхши хўжайинларникида хизмат қилганда, ҳамма вақт улардан мамнун бўлганлигини, ҳозирги хўжайини француз бўлса ҳам, бари бир, бундан ҳам мамнун эканлигини айтди.

«Хўп аломат, дилкаш киши экан», деб ўйланди Левин.

– Менга қара, Егор, уйланганингда хотинингни яхши кўриб олганмисан?

– Яхши кўрмасдан ҳам олиб бўладими, – деб жавоб қилади Егор.

Левин ана шунда Егорнинг ҳам кайфи хушнуд бўлганлигини, ўзининг ички ҳисларини айтиш ниятига тушганлигини пайқади.

– Менинг ҳаётим ҳам жуда ғалати. Муштумдай-лигимдан... – ҳомуза тортган одамни кўрганга ҳам ҳомуза юққани сингари, Егорга ҳам Левиннинг вақтичоғлиги асар қиладди шекилли, кўзларини парпиратиб гапира кетди.

Лекин шу пайт қўнғироқ жаранги эшитилди-ю, Егор чиқиб кетди, шундан кейин Левин ёлғиз қолди. У тушлик маҳалида қарийб ҳеч нима емаган эди, Свияжскийникида ҳам чой билан кечки овқатдан бош тортди, томоридан овқат ҳам ўтмас эди. Ўтган кеча ухламади, лекин уйқуси ҳам келмас эди. Турган номери салқин эди, лекин у ўтда ёнарди. Иккала форточкани очиб ташлаб, форточкалар рўпарасидаги столга ўтирди. Қор босиб ётган том орқасидан занжири нақшбанд хоч ва унинг тепаороғида кўтарилиб бораётган Етти қароқчи юлдузлар тўдаси кўриниб турарди. У гоҳ хочга қарайди, гоҳ юлдузларга, номерга бир меъёрда оқиб кираётган муздек ҳаво билан нафас олади, худди тушдагидек, хаёлида жонланган сиймолар ва хотираларни таъқиб қилиб боради. Соат учдан ошганда йўлакдан оёқ дупури эшитди-да, эшикни очиб қаради. Ўзи та-

нийдиган қиморбоз Мяскин клубдан келаётган эди. У қовоқларини солиб, йўталиб, шумшайиб ўтиб борарди. «Бечора, бахтсиз!» деб ўйлади-ю, бу одамга бўлган меҳридан, унга раҳми келганидан кўзларига ёш чиқди. Левин у билан гаплашмоқчи, унга тасалли бермоқчи бўлди, лекин кўйлақчан эканлигини эслаб, фикридан қайтди-да, муздек ҳавода чўмилиш, анави жим, лекин ўз назарида мўъжизакор бўлган ажойиб шаклдаги хочни ва кўтарилиб бораётган тўқ сариқ юлдузни томоша қилиш учун яна форточка олдига келиб ўтирди. Соат олтидан ошганда пол ювувчилар шовқини, аллақайси черковда қўнғироқлар жаранги эшитилди, ана шундагина Левин ўзининг совқотганлигини сизди. Форточкаларни ёпди, ювинди, сўнгра кийиниб, кўчага чиқиб кетди.

XV

Кўча ҳали бўш эди. Левин Шчербацкийларнинг уйига қараб кетди. Кўча эшиклари берк, ҳамма уйқуда эди. Орқасига қайтиб, номерига кирди-да, қаҳва келтиришни сўради. Кундузи навбатчилик қиладиган лакей (Егор йўқ эди) қаҳва олиб келди. Левин лакей билан энди гаплашмоқчи бўлиб турганда қўнғироқ чалиниб қолди-ю, лакей чиқиб кетди. Левин қаҳва ичмоқчи бўлиб, орзига калач солган эди, лекин орзи калачни нима қилишини билмай қолди, ана шундан кейин калачни туфлаб ташлаб, пальтосини кийди-да, яна айланиб чиқиб кетди. Шчербацкийларнинг эшигига иккинчи марта келганда, соат аллақачон тўққиздан ошиб кетган эди. Уйдагилар энди уйғонишган, ошпаз эса масалли олгани кетаётган эди. Бир амалаб яна икки соатгина сабр қилиши керак эди.

Бутун кечани, эрталабки вақтини Левин тамоман шуурсиз ўтказди, ўзини моддий ҳаётдан та-

моман айрилган ҳолда ҳис қилди. Бутун кун овқат емади, икки кеча ухламади, бир неча соат ечиниб совуқда ўтирди, бовужуд, ўзини ҳар қачонгидан ҳам соғ ва тетик, ўзини танасидан бутунлай мустақил ҳис қиларди: қадам ташлаши енгил, ҳар қандай ишни бажаришга ўзини қодир ҳис этарди. Агар зарурат туғилса учиб кетишга ҳам, уйнинг бурчагини нарироққа суриб қўйишга ҳам қодир эканлигига ишонар эди. Қолган вақтини кўчама-кўча юриш, ора-сира соатига қараш ва теварагига жалаанглаш билан ўтказди. Ўшанда қўрган нарсаларини кейин ҳеч маҳал кўрмади. Айниқса, мактабга кетаётган болалар, томлардан тротуарга учиб тушган кўк каптарлар, аллаким чиқариб қўйган, устига ун сепилган сайкалар⁷⁹ Левинга қаттиқ таъсир қилди. Бу сайкалар, каптарлар, иккита бола – булар Левинга ер хилқатлари бўлиб кўринмади. Бу нарсаларнинг ҳаммаси бир вақтда юз берди: бола каптар ёнига югуриб келди-да, Левинга кулимсираб қаради, каптар парр этиб кўтарилди, қуёшда қор зарралари ярқираб кетди, деразадан эса янги пиширилган нон ҳиди келди, янз сайкалар чиқариб қўйилди. Буларнинг ҳаммаси биргаликда шундай ажойиб таассурот қолдирдики, Левин кулиб туриб, қувончидан йиғлаб юборди. У Газетний тор кўчаси билан Кисловка атрофида айланиб чиққандан сўнг яна мусофирхонага қайтиб келди-да, соатни олди-га қўйиб олиб, вақтнинг ўн икки бўлишини кутиб ўтирди. Қўшни номерда алақандай машина ва кимнингдир панд бериб кетгани тўғрисида гап-ришар, эрталабки салқиндан йўталишар эди. Соат стрелкасининг ўн иккига яқинлашиб келаётганидан улар бепарво эди. Стрелка маррага етиб келди. Левин кўча эшигига чиқди. Извошчилар ҳамма гапдан воқиф кўринишарди. Улар очик чехра билан

⁷⁹ ноннинг бир хили (Тарж.).

Левинни ўраб олишиб бир-бири билан навбат талаша бошлашди. Левин бошқа извошчиларни койитмаслик учун уларнинг извошларига ҳам кейинча тушишга ваъда қилгандан сўнг, извошлардан бирига тушиб, Шчербацкийларникига қараб ҳайдашни буюрди. Извошчининг эғнида кафтанидан чиқиб турган, ёқаси семиз, бўлиқ, қизил бўйнига қадалиб турган оқ кўйлак бор эди. Бу извошчининг чанаси баланд, бежирим экан, кейинча Левин ҳеч қачон бундай извошга тушмаган эди, оти ҳам яхши, чопишга интилади, лекин сағри қимир этмайди. Извошчи Шчербацкийларнинг уйини биларди, шу вайдан меҳмон ҳурмати учун кўлининг тирсагини кўтариб «прру!» деб дабдаба билан эшик олдида извошни тўхтатди. Шчербацкийларнинг швейцари гапдан хабардор кўринарди. Бу нарса кўзларининг табассумидан ва айтган сўзларидан билиниб турарди.

– Э, жуда камнамо бўлиб кетдилар, Константин Дмитрич! – деди у.

У ҳамма гапдан воқиф бўлибгина қолмай, афтидан, хурсанд ҳам эди, бу хурсандлигини зўр бериб яширишга тиришарди. Левин унинг меҳрибон сўник кўзларига қаради-ю, ўз бахтининг яна янги томонларини кўрди.

– Туришдимми?

– Марҳамат қилсинлар! – Левин қайтиб бориб шапкасини олмоқчи бўлганда: – Майли, шу ерда қола қолсин, – деди. Бунинг бир маъноси бўлса керак.

– Кимга хабар қилишимни буюрадилар? – деб сўради лакей.

Лакей ёш, олифта эди, у янги келган бўлса ҳам, лекин жуда дилкаш, яхши одам эди, бу ҳам гапдан хабардор кўринарди.

– Княгиня... Князга... Княжнага... – деди Левин.

Левиннинг ҳаммадан олдин учратган кишиси mademoiselle Linon⁸⁰ бўлди. У залдан ўтиб борар, тўғноғичлари ҳам, чехраси ҳам чарақлаб турарди. Левин у билан энди гаплаша бошлаганда бирдан эшик орқасидан кўйлак этакларининг шитири эшитилди-ю, яқинлашиб келаётган бахтнинг севинч аралаш ваҳми юрагига гулгула солди. Mademoiselle Linon шошиб-пишиб уни ёлғиз қўйиб, ўзи бошқа эшикка қараб юрди. Бу хоним чиқиб кетиши биланок, паркет устида енгил одимларнинг дукур-дукур эшитилди-да, бахти, ҳаёти, ўзи – узоқ вақтлардан бери интизор бўлиб, излаб келган ва ўзидан ҳам яхшироқ янги бир ўзи – тез-тез яқинлашиб келаверди. У юриб келмас, балки кўзга кўринмайдиган қанотларида учиб келарди.

Левин ўзининг ҳам қалбини тўлдириб бораётган севги шодлигидан така-пука бўлган ўша ростгўй, равшан кўзларнигина кўрар, бу кўзлар севги нурлари билан унинг кўзларини қамаштириб, борган сари яқиндан порлар эди. Кити унинг жуда яқинига келиб тўхтади. Қўллари кўтарилиб, Левиннинг елкаларига тушди.

Кити қўлидан келган ҳамма нарсани қилди – югуриб келди-да, қўрқа-писа, шодлик билан ўзини унга таслим қилди. Левин уни кучоқлади, лабларини унинг бўсаларига муштоқ бўлиб турган лаъл доқларига босди.

Кити ҳам кечаси била ухламаган, эрталабдан буён унга интизор бўлиб ўтирган эди. Отаси билан онаси шубҳасиз бунга рози эдилар, қизларининг бахтидан саодатманд эдилар. Кити Левинни кутиб ўтирган эди. У ўзи билан Левиннинг бахтини унга ҳаммадан олдин ўзи изҳор этишини истарди. У Левинни ўзи кутиб олишга шайланиб турган эди, бу фикридан

⁸⁰ Линон хоним (франц.).

тинмай қувонар, ҳам уялар, ҳам қўрқар, нима қилишини ўзи ҳам билмай қийналар эди. Кити унинг товушини, оёқ дупурларини эшитган, mademoiselle Linon кетгунча, эшик орқасида кутиб турган эди. Mademoiselle Linon кетди. У ўйлаб-нетиб ўтирмасдан, нима қилишини ўзидан сўрамасдан Левинга яқинлашган, унга таслим бўлган эди. Кейин уни қўлидан ушлаб:

– Юринг ойимларнинг олдига! – деди. Левин анчагача бир нарса деёлмади, бунинг сабаби юксак ҳисларини сўз билан бузиб қўйишдан қўрққанидагина эмас, балки бир нима демоқчи бўлганда ҳар сафар сўз ўрнига кўзларида бахт ёшлари пайдо бўла бошлаганини сезганидан эди. Левин уни қўлидан ушлаб ўпди.

– Наҳотки рост бўлса? – деди у, ниҳоят, бўғиқ товуш билан. – Мени яхши кўришингга ҳеч ишона олмайман.

Кити унинг сенлаб гапирганига ва ҳадик билан қараганига кулимсираб қўйди.

– Ҳа! – деди Кити, маънодор қилиб. – Мен шу қадар бахтиёрманки!

Кити унинг қўлини қўйиб юбормай, тўғри мехмонхонага кирди. Княгиня уларни кўрди-ю, тез-тез нафас олиб, дарҳол йиғлаб юборди, шу соати кулиб, Левин кутмаган бардам одимлар билан улар ёнига чопиб келди-да, Левиннинг бошини қучоқлаб, уни ўпди, бетларини кўз ёшлари билан ивитди.

– Қайғуларим битди! Хурсандман. Китини сев. Хурсандман... Кити!

– Ошни тез пиширибсизлар! – деди қари князь, ўзини парвосиз кўрсатишга тиришиб, аммо Левин унинг ўзига юзланганида кўзларида нам борлигини пайқади.

Қари князь Левинни қўлидан ушлади-ю, ўзига тортиб туриб:

– Мен қачонлардан бери, ҳамма вақт шундай бўлишига мунтазир эдим! – деди. – Мен ўша вақтда ҳам, анави шамолпаррак...

– Дада! – деб Кити қичқирди-ю, отасининг оғзини қўли билан тўсиб олди.

– Хўп, айтмайман! – деди отаси. – Мен жуда-жуда... хур... ах! Шунча калтафаҳмманки...

У Китини кучоқлади, юзидан, қўлидан ўпди, яна юзидан ўпди-да, хоч чекиб фотиҳа берди.

Ана шунда, Кити унинг сергўшт қўлини меҳр билан узоқ ўпиб қолганлигини кўрганда, Левиннинг қалби илгари ўзига ёт бўлган бу кишига, қари князя янги севги ҳисси билан тўлди.

XVI

Княгиня креслода жимгина кулимсираб ўтирарди, князь унинг яқинига келиб ўтирди. Кити отасининг курсиси ёнида унинг қўлини қўйиб юбормай тик турарди. Ҳамма сукут ичида эди.

Княгиня биринчи бўлиб ҳамма нарсани сўз билан ифода этди, барча фикр ва ҳисларни ҳаёт масаласи устига кўчирди. Дастлабки дақиқада бу нарса ҳаммага ғалати туюлди, ҳатто ҳамманинг рашига тегди.

– Қачон энди? Фотиҳа бериб, ҳаммага маълум қилиш керак. Тўйни қачон қиламиз? Нима дейсан, Александр?

Қари князь Левинни ишора қилиб:

– Мана ўзи, – деди, – ҳозир ишбоши шу.

– Қачон дейсизми? – деди Левин қизариб. – Эртага. Агар мендан сўрайдиган бўлсаларингиз: бугун фотиҳа-ю эртага тўй.

– Э, қўйсанг-чи бу гапларингни, топ cher, бемаъни гап бу!

– Хўп, бир ҳафтадан кейин.

– Бу қип-қизил жинни бўлиб қолибди.

– Йўқ, нега энди?

– Вой, айланай! – деди онаси, бу шошқалоқликдан қувонганидан кулимсираб. – Биз берадиган сеп, мол-мулк масаласи нима бўлади?

Левин даҳшатга тушиб: «Наҳотки сеп, мол деган нарсалар ҳам бўлса? – деб ўйланди. – Дарвоқе, сеп, мол-мулк, фотиҳа-мотиҳалар, ажабо, бу нарсалар менинг бахтимга раҳна солиши мумкинми? Ҳеч нарса раҳна сололмайди!» У Китига қаради-да, сеп, мол-мулк тўғрисидаги гап уни заррача бўлса ҳам таҳқир этмаганлигини кўрди. «Демак, шу нарсалар керак экан-да», деб ўйланди у.

– Мен ахир ҳеч нарса билмасам, фақат тилагимни айтдим, холос, – деди у узр сўраб.

– Бўлмаса, ўзимиз ҳал қиламиз. Ҳозирча фотиҳа бериб, элга маълум қиламиз. Шундай қиламиз.

Княгиня эрининг ёнига келиб, уни ўпгандан кейин чиқиб кетмоқчи бўлган эди, князь тўхташиб қолди, ёш ошиқ сингари мулойимгина қучоқлаб, кулимсираб туриб хотинини бир неча бор ўпди. Чоли-кампир ошиқ-маъшуқ ўзларими ёки фақат қизларими эканлигини бир зумгина адаштириб, эсларидан чиқариб қўйган кўринардилар. Князь княгиня билан хонадан чиқиб кетганда, Левин қайлигининг ёнига келиб, қўлини ушлади. У ортиқ ўзини босиб олган эди, унинг Китига айтадиган гаплари кўп эди. Лекин айтиши керак бўлган гапни эмас, бутунлай бошқа нарсани айтди.

– Мен тақдиримизнинг шундай ҳал бўлишини билардим! Умид қилолмасам ҳам, лекин кўнглимда қаттиқ ишончим бор эди, – деди Левин. – Бунинг пешонамизга битилганига ишонаман.

– Мен-чи? – деди Кити. – Ҳатто ўшанда ҳам... – у бир оз тўхтаб қолгандан сўнг, унга ростгўй кўзларини дадил тикиб туриб давом қилди, – ўз бахтимни кўкрагимдан итариб юборган ўша пайтимда ҳам

ишонардим. Мен ҳамиша бир сизнигина севардим, лекин ҳавасга берилган кезларим бўлди. Сизга айтишим керак... Шу гуноҳимни эсингиздан чиқара оласизми?

– Ким билади, балки яхшиликка бўлгандир. Сиз мени кўп жиҳатдан кечиришингиз керак. Сизга айтиб қўйишим керак...

Бу унинг Китига айтишни жазм қилган нарсаларидан бири эди. Биринчи кундаёқ иккита нарсани айтишга қарор қилган эди, бири – ўзининг пок, ҳалол эмаслиги, иккинчиси эса худога ишонмаслиги. Буни айтиш офир эди, шундай бўлса-да, унисини ҳам, бунисини ҳам айтиши керак эди.

– Йўқ, ҳозир эмас, кейин! – деди Левин.

– Хўп, кейин, лекин албатта айтасиз. Мен ҳеч нарсадан қўрқмайман. Ҳамма нарсани билишим керак. Энди тамом.

Левин сўзининг пировардида шундай деди:

– Энди тамом дейишдан мақсадингиз: мени қандай бўлсам ҳам, шундайлигимча қабул қиласиз, мендан воз кечмайсиз-да? Шундайми?

– Ҳа, ҳа.

Уларнинг гапларини mademoiselle Linon бўлиб қўйди; у ясама бўлса ҳам, лекин мулойим бир табасум билан севгили шогирдини табрик қилгани кирди. У чиқиб кетишга улгурмай бошқа хизматкорлар ҳам кириб табрик қила бошлашди. Кейин қариндош-уруғлари келди, ана шундан сўнг роҳатбахш расм-русумлар бошланиб кетди ва тўйнинг эртасигача бу расмиятлардан Левиннинг боши чиқмади. Левин ҳамма вақт ўзини ўнғайсиз ҳис қилар, юраги сиқилар, лекин бахт шалоласи қалбини тўлдириб, тошиб борарди. У ўзи билмаган жуда кўп нарсалар талаб қилинишини ҳар доим сезиб турар, ниманики айтишмасин – ҳаммасини қилар ва бу нарсалар унга фақатгина бахт келтирарди. Бу унашиш маро-

сими бошқаларникига ҳеч ўхшамайди, унашишда-
ги оддий расм-русумлар ўз бахтига завола етказди,
деб ўйларди, лекин пировардида у ҳам бошқалар
нима қилса шуни қилди, бахти эса бунинг орқаси-
да фаровон бўлди, ҳеч маҳал мисли кўрилмаган бир
хусусият касб этди.

M-lle Linon:

– Энди конфет еймиз, – деса, Левин конфет сотиб
олгани борди.

Свияжский:

– Жуда хурсандман, маслаҳатимга кирсангиз, гул-
дасталарни Фоминдан сотиб олинг, – деса, Левин:

– Шундайми? – деди-ю, Фоминнинг дўконига қа-
раб жўнади.

Акаси:

– Пул қарз олиш керак, чунки сарф-харажат,
совға-саломлар кўп бўлади, – деса...

– Совға-саломлар ҳам керак бўладими? – деди-ю,
Фульдникига от кўйиб кетди.

Левин қандолатфурушнигида ҳам, Фоминнигида
ҳам, Фульдникига ҳам ўзини кутиб турганларини,
унинг бахтига хурсанд бўлганликларини, шу кунлар-
да Левиннинг иши тушган ҳамма одамлар сингари
уларнинг ҳам Левин бахтини кўриб, тантана қилиша-
ётганликларини пайқайди. Шуниси ғайриоддий бир
ҳол эдики, ҳамма уни яхши кўрар, илгари жини сев-
маган, совуқ, парвосиз одамларнинг унга завқи ке-
либ, бутун деган-айтган нарсаларига итоат қилишар,
унинг ҳис-туйғуларига ҳурмат билан қарашар, қай-
лигим ер хилқатига ўхшамаган бир мўъжиза бўлгани
учун дунёда мен энг бахтли одамман, деган қаноати-
га шерик бўлишар эди. Кити ҳам шундай туйғулар
ичида эди. Графиня Нордстон ундан яхшироғини то-
пиши мумкинлигини шама қилиб ўтганда, Кити қи-
зишиб, дунёда Левиндан яхшироқ одам бўлмаслиги
тўғрисида шундай ишончли далиллар келтириб эйти-

роз қила бошладики, графиня Нордстон бу фикрга қўшилишга мажбур бўлди ва Кити хузурида Левинни ҳайрат табассуми билан кутиб оладиган бўлди.

Левин ўз кечмишини Китига маълум қилишга ваъда этган эди, бу нарса ўша кунларнинг оғир бир ҳодисаси бўлди. У қари князь билан маслаҳатлашиб, унинг розилигини олгандан сўнг, хотира дафтари Китига келтириб берди, ўзини қийнаб келаётган нарсалар шу дафтарда тўлиқ ёзилган эди. Бу хотираларни ўша маҳал келажак қайлири учун ёзган эди. Иффатини йўқотгани ва динсизлиги уни ташвишга соларди. Динсизлик ҳақидаги эътирофлар сезилмасдангина ўтиб кетди. Кити диндор қиз эди, дин ҳақиқатларига ҳеч маҳал шак келтирмаган эди, аммо Левиннинг зоҳирий динсизлиги Китига заррача ҳам оғир ботмади. Кити севгиси билан унинг қалбини кўриб турар, унинг қалбида ўзи хоҳлаган нарсалар борлигини билар, қалбнинг шу ҳолати даҳрийлик деб аталади деган гапга Кити бепарқ қарарди. Китини аччиқ-аччиқ йиғлатган нарса эса бошқа бир эътирофи бўлди.

Левин хотира дафтари беришдан олдин иккиланиб турган эди. У ўзи билан Кити ўртасида сир бўлмаслиги керак, бўлиши ҳам мумкин эмас деб биларди. Шунинг учун хотира дафтари келтириб берган эди, лекин бу нарсанинг унга қандай таъсир қилиши мумкинлигини ўйлаб кўрмаган, ўзини унинг ўрнига қўйиб кўрмаган эди. Шу бугун театрга жўнаш олдидан уларникига келиб, Китининг хонасига киргандагина, қайгу аламлардан унинг йиғлаб ўтирганини, дилбар юзининг бахтсизликдан маъюс бўлиб қолганини кўрди-ю, ўзининг шарманда ўтмиши билан Китининг янги очилган гулдек поклиги ўртасида чуқур бир жар борлигини англаб, қилмишидан даҳшатга тушди.

Кити олдидаги стол устида ётган хотира дафтари итариб:

– Олинг, олинг бу даҳшатли китобингизни! – деди. – Нега бердингиз менга!.. – Кейин Левиннинг маъюсланганини кўриб раҳми келганидан: – Майли, ўқиб чиққаним, ҳар ҳолда яхши бўлди. Лекин ёмон даҳшат, ёмон даҳшат! – деб илова қилди.

Левин бошини солинтириб, индамай турарди. Гапиришга қодир эмасди.

– Мени кечирмассиз, – деб шивирлади у.

– Йўқ, кечирганман, лекин бу бир даҳшат!

Аммо Левиннинг бахти шу қадар улуғ эдики, хотиралари бахтига завола етказмади, балки янги ранг, янги жило берди. Кити уни кечирди, шундай бўлса ҳам, Левин ўшандан бери ўзини Китига номуносиб деб биладиган, унинг олдида ахлоқсиз бошини қўйи эгадиган ва ўзи нолайиқ бўлган бахтини яна ҳам юксакроқ қадрлайдиган бўлди.

XVII

Алексей Александрович тушлик овқат устида вандан кейин ўтган гаплар таассуротини хаёлидан бир-бир ўтказиб ўзининг ёлғиз номерига қайтиб келмоқда эди. Дарья Александровнанинг кечириш тўғрисидаги гаплари фақат рашини келтирди, холос. Насронийлик қонуи-қоидаларини ўз аҳволига татбиқ қилиш-қилмаслик масаласи ҳаддан зиёд оғир эди. Бу ҳақда гапириш ҳазилакам нарса эмасди, иннайкейин, бу масалани Алексей Александрович алақачон салбий маънода ҳал ҳам қилиб қўйган эди. Ўртада ўтган гапларнинг ичида унга кўпроқ таъсир қилган нарса нодон, очикқўнғил Туровчиннинг: эркакчасига иш кўрибди, дуэлга чақирибди-ю, отиб ўлдирибди-қўйибди, деган сўзлари бўлди. Одоб-андишага бориб бу ҳақда ҳеч ким ҳеч

нарса демаган бўлса ҳам, лекин ҳамма унинг гапига хайрихоҳ кўринган эди.

«Дарвоқе, ҳамма нарса тамом бўлди. Бу ҳақда бош оғритиб ўтиришнинг ҳожати йўқ», деб ўйлади Алексей Александрович. Шундан кейин ҳозир йўлга чиқиш ва тафтиш ўтказиш тўғрисида бош қотириб номерига кирди-ю, орқасидан келаётган швейцардан лакейининг қаердалигини сўради, швейцар лакейнинг ҳозиргина ташқарига чиққанлигини айтди. Алексей Александрович чой келтиришларини буюриб, стол ёнига ўтирди-да, Фрумни қўлига олиб, саёҳат маршрутини ўйлаб кетди.

Лакей номерга кириб:

– Иккита телеграмма келди, – деди. – Кечирсинлар, жаноби олийлари, ҳозиргина чиқиб эдим.

Алексей Александрович телеграммаларни олиб, очди. Биринчи телеграмма Каренин эгаллашни хоҳлаб юрган ўринга Стремовнинг тайинлангани тўғрисида эди. Алексей Александрович телеграммани иргитиб ташлаб, ўрнидан қизариб турди-да, у ёқдан бу ёққа юра бошлади: «Quos vult perdere dementat»⁸¹, деди. Quos сўзини ишлаётганда Стремовнинг тайинланишига ёрдам қилган шахсларни назарда тутган эди. Бу нарса унга ёмон алам қилди, лекин бу ўринни ўзи олмагани учун эмас (гарчи ўзининг назар-писанд қилинмагани равшан бўлса ҳам), балки лақма, ифвогар Стремовнинг бу вазифага бошқа ҳар қандай одамдан ҳам нолойиқроқ эканлигини кўрмаганларига ҳайрон бўлиб тушунолмай қолди. Уни шу вазифага тайинлаш билан ўзларини, ўз prestigelарини⁸² барбод қилганликларини нечук кўришмади экан!

⁸¹ «Худо ҳалок қилмоқчи бўлган кишини ақлидан оздиради». (лат.).

⁸² нуфуз (франц.).

У иккинчи телеграммани оча туриб: «Шунга ўхшаган яна бир балодир-да», деб ўйлади, сафроси қайнаб. Буниси хотинидан эди. Кўк қалам билан «Анна» деб қўйган имзоси энг аввал кўзига чалинди. «Ўлим тўшагидаман, ўтинаман, ёлвораман, етиб келинг. Рози-ризологиингизни эшитсам, осонроқ жон берарман», деб ёзилган сўзларни ўқиди. У нафрат билан жилмайиб, телеграммани ирғитиб ташлади. Бу бир алдов, ёлгон эди, бунда ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмасди, дастлабки дақиқада унга ҳар ҳолда шундай кўринди.

«Ҳеч қандай ёлгондан тап тортмайди. Кўз ёриш кунлари яқин эди. Эҳтимол, шунинг дардидир. Лекин мақсадлари нима? Болани қонунаштириш, мени шарманда қилиш, талоққа халақит бериш-да, – деб ўйлади у. – Аммо «Ўлим тўшагидаман» деган сўзи бор...» Телеграммани яна қайтадан ўқиб чиқди; телеграммада айтилган сўзнинг бевосита маъноси уни бирдан ҳаяжонга солди. «Борди-ю, тўғри бўлса-чи? – деди у ўзига. – Тўғри бўлса, овир изтироб дақиқаларида, жон бериш олдида қилмишларидан чинакам пушаймон бўлаётган бўлса-ю, мен буни алдов деб билиб, боришдан воз кечсам? Бу ишим фақат золимликдан бошқа нарса эмас, ҳамма мени қоралайди, мен томонимдан бир нодонлик ҳам бўлади».

– Пётр, каретани тўхтат. Петербургда бораман, – деди у лакейига.

Алексей Александрович Петербургда қайтиб, хотинини кўришга қарор қилди. Агар касалман деб алдаган бўлса, индамайди-ю, қайтиб кетаверади. Агар чиндан ҳам ўлим тўшагида ётган бўлса, жон беришдан олдин уни кўришни истаса, боргунча қазо қилмаган бўлса, у ҳолда гуноҳларини кечиради, кечикиб борса ҳам, сўнгги бурчини адо этади.

Нима қилиши кераклигини йўлда бир марта ҳам ўйламади.

Алексей Александрович ҳорган-толган, вагонда ҳамма ёғи булганган ҳолда Петербургнинг субҳидам туманида, бўм-бўш Нева хиёбонида рўпарасига қараб олиб, ҳеч нимани ўйламасдан борар эди. Уйида уни нималар кутиб турганлигини ҳозир ўйлай олмасди, чунки у ердаги нарсаларни кўз олдига келтиргудек бўлса, Аннанинг ўлими бутун мушқулини осон қилиб юбориши тўғрисидаги тахминини ҳаёлидан қувиб юбора олмасди. Нонвойхоналар, ёпиқ дўконлар, тун извошлари, йўлкаларни супураётган ходимлар кўз олдидан лип-лип ўтиб турарди. У уйда ўзини кутиб турган, тилашга журъат қилолмасам ҳам, яна тилаб турган нарсалари тўғрисидаги фикрларини босиш учун, теварақдаги нарсаларни томоша қилиб борарди. Эшик олдида бир извош ва кучери ухлаб ўтирган яна бир карета турган эди. Алексей Александрович даҳлизга киргандан сўнг кўнглининг бурчагида ётган бир фикрни қидириб топгандай бўлди. Бу: «Алдаган бўлса, хазар қилиб индамай жўнаб кетиш. Агар рост бўлса, одоб-андишага риоя қилиш» деган сўзлардан иборат эди.

Швейцар Алексей Александрович қўнғироқ чалмасдан бурун эшикни очди. Швейцар Петров, бошқача қилиб айтганда Капитонич – эски сюртукда, галстуксиз, туфлисиз валати бир аҳволда эди.

– Бегойим қалай?

– Кеча эсон-омон кўзлари ёриди.

Алексей Александрович, ранги ўчиб, қотиб қолди. Хотинининг ўлишини нақадар хоҳлаганини эндигина англади.

– Соғлиги-чи?

Корней эрталабки фартуғида зинадан югуриб тушди.

– Жуда ёмон, – деб жавоб берди у. – Кеча докторлар йиғилишиб маслаҳат қилишди, ҳозир ҳам доктор шу ерда.

Алексей Александрович:

– Буюмларни ол, – деди-ю, ўлишига ҳали ҳам умид борлиги тўғрисидаги хабарни эшитгандан сўнг бир оз енгил тортиб, даҳлизга ўтиб кетди.

Кийимлар осиладиган жойда бир ҳарбий шинель ҳам бор эди. Алексей Александрович сезиб:

– Ким бор? – деб сўради.

– Доктор, доя, иннайкейин граф Вронский.

Алексей Александрович ичкарига кириб кетди.

Меҳмонхонада ҳеч ким йўқ эди, оёғининг дупурини эшитиб, Аннанинг кабинетидан сафсар лентали каллапўш кийган доя чиқди. Доя Алексей Александровичнинг ёнига келди-да, яқинлашиб қолган ўлим ваҳмидан назокатни ҳам унутиб, уни қўлидан ушлаганича ётоқхонага бошлаб кирди.

– Худога шукур, келибсиз! Фақат сизга; сизгагина муштоқ эди, – деди у.

Ётоқхонада докторнинг амирона овози янгради:

– Тезроқ муз келтирсанглар-чи!

Алексей Александрович Аннанинг кабинетига кирди. Унинг столи ёнидаги паст стулда Вронский ёнлаб ўтирар, юзини қўллари билан беркитиб олиб йиғлар эди. Докторнинг овозини эшитиб ўрnidан салчиб турди-ю, юзидан қўлларини олиб, Алексей Александровични кўрди. Аннанинг эрини кўриб шундай ўсал бўлдики, яна дарҳол жойига ўтириб, ўзини қаёққадир яширгиси келгандек, бошини елкалари ичига тортиб олди, лекин ўзини зўрлаб ўрnidан турди-ю:

– Жон беряпти, – деди. – Докторлар умид йўқ дейишяпти. Мен сизнинг ихтиёрингиздаман, лекин шу ерда бўлишимга ижозат беринг... майли, яна ихтиёр сизда, мен...

Алексей Александрович Вронскийнинг кўзларидаги ёшни кўриб, кўнгли бузила бошлаганини сизди-да (бошқаларнинг изтиробини кўрганда ҳамма вақт кўнгли бузилиб кетарди), юзини тескари ўтириб олди, кейин гапни охиригача эшитмасдан, эшик томон шошиб юриб кетди. Ётоқхонадан Аннанинг нима ҳақдадир гапираётган овози эшитилди. Овози қувноқ, жонли, аниқ-равшан оҳангларга бой эди. Алексей Александрович ётоқхонага кириб каравот ёнига келди. Анна юзини эри томонга ўтириб ётарди. Бетлари қип-қизил, кўзлари порлоқ, кофтасининг енгидан чиқиб турган кичкина оппоқ кўллари одеял учини ўйнаш билан овора эди. Фақат соғу саломатгина эмас, балки кайфи ҳам ниҳоятда чоғ кўринарди. У шошиб чарақлаб, оҳангдор қилиб юрак-юрагидан чиқариб гапирар эди.

– Чунки Алексей, Алексей Александровични айт-япман (таажжуб, тақдирнинг мудҳишлигини қарангки, иккови ҳам Алексей-я, шундай эмасми?), Алексей гапимни қайтармас эди. Мени кечирса, унутиб юборардим... А, нега ҳалигача келмайди-я у? Алексей шафқатли одам, ўзининг шафқатли эканини билмайди. Вой! Ё худо, қандай доғу ҳасрат бу! Тезроқ сув беринглар! О, йўқ, бу чақалоққа, қизгинамга зарар қилади! Хўп, бўпти, қизга энага топиб беринглар. Хўп, розиман, шуниси тузук. Алексей келса, кўриб жони оғрийди... қизни бериб юборинглар...

Доя Аннанинг диққатини Алексей Александровичга тортишга тиришиб:

– Анна Аркадьевна, Алексей Александрович келган. Ана! – деди.

– О, бўлмаган гап! – деди яна Анна эрини кўрмай.
– Олиб келинглари уни, қизалоқни олиб келинглари! У ҳали келгани йўқ. Сизлар уни кечирмайди дейсизлар, уни биламанларингиз учун шундай дейсизлар.

Унинг қанақалигини ҳеч ким билмас эди. Фақат бир менгина билардим, шунда ҳам менга жуда оғир эди. Кўзлари, Серёжанинг кўзлари ҳам шунақа, шунинг учун ҳам Серёжанинг кўзларини кўришга тобим йўқ. Серёжага овқат бердингларми? Биламан, ҳамма эсидан чиқариб қўяди. Алексей бўлса эсидан чиқармасди. Серёжани бурчакдаги уйга қўйинглар, Marietteдан сўранглар, Серёжа билан ётсин.

Анна бирдан гужанак бўлиб олди, худди зарба кутаётгандай қўрқиб, худди ўзини ҳимоя қилаётгандай қўлларини кўтариб юзига келтирди. У эрини кўрган эди:

– Йўқ, йўқ, – деди Анна, тилга кириб, – ундан қўрқмайман, ўлимдан қўрқаман. Алексей, ёнимга кел. Мен шошиб турибман, сабаби бор, умрим оз қолди, ҳозир иситмам кўтарилади-ю, ақли-ҳушим йўқолади. Ҳозирча ақли-ҳушим жойида, ҳамма нарсага тушуниб, ҳамма нарсани кўриб турибман.

Алексей Александровичнинг тиришиб-буришиб кетган юзи азоб чекаётганини кўрсатиб турарди; у Аннани қўлидан ушлади, бир нима демоқчи бўлди-ю, аммо ҳеч нима деёлмади, пастки лаби титрарди, лекин у ўз ҳаяжонини босиб олишга уринар, Аннага фақат ора-сирагина қараб қўярди. Ҳар гал унинг кўзларига ер остидан қараганда, у кўзларнинг шу маҳалгача ҳеч қачон кўрилмаган бир мулойимлик, қувноқлик билан қараб турганлигини кўрарди.

– Тўхта, сенинг хабаринг йўқ... тўхта, тўхта... – деди-ю Анна, фикрини тўплаб олмоқчи бўлгандай, тўхтаб қолди. Кейин яна гапини бошлади: – Ҳа, ҳа, ҳа, ҳа, мен бундай демоқчи эдим. Менга ҳайрон бўлма. Мен ҳали ҳам аввалгидайман, лекин менинг ичимда бошқа бир Анна бор, мен ана шундан қўрқаман – ана ўша Анна уни яхши кўриб қолди, сендан безиб кетмоқчи бўлдим, лекин аввалги Аннани, асл Аннани унутиб юборолмадим. У Анна мен

эмасман. Ҳозир мен асл Аннаман, бир бутун Аннаман. Ҳозир ўламан, ўлишимни биламан, ишонмасанг ундан сўра. Мана, ҳозир ҳам сезиб турибман, ана оёқларим, қўлларим, бармоқларим зил-замбил. Бармоқларим мана бундай – каттакон! Майли, ҳечқиси йўқ, тамом бўлишимга оз қолди... фақат бир нарсанигина хоҳлардим: мени кечирсанг, бутунлай, бутунлай кечирсанг! Мен омонман, лекин энага «муборак жабрдийда» деган эди мени – отинимайди? У мендан ёмонроқ эди. Кейин Римга кетаман, у ерда чўл-сахролар бор, ана ундан сўнг ҳеч кимга халақит бермайман, фақат Серёжани олиб кетаман, қизалоқни ҳам... йўқ, сен кечиролмайсан мени! Биламан, бу нарсаларни кечириб бўлмайди! Йўқ, йўқ, нари бор, сен ҳаддан зиёд яхши одамсан! – Анна ўт бўлиб ёнаётган бир қўли билан унинг қўлини ушлаб ётар, иккинчи қўли билан эса уни итарар эди.

Алексей Александровичнинг кўнгли бузилгандан бузилиб, шу даражага етдики, ортиқ бу ҳаяжонини босиб ололмади, у кўнгли бузилиши деб ҳисобланган бу ҳолатнинг, аксинча, унга ҳеч маҳал кўрилмаган янги бахт ато қилувчи маъсум, маъюс бир ҳолат эканлигини бирдан сезиб қолди. У ўзи умр бўйи итоат қилиб келган насронийлик қонун-қоидаларининг: душманларингни кечир, уларни яхши кўр, деб берган таълимларини ўйламас эди, лекин унинг қалбини қувноқ бир муҳаббат ва душманни кечириш ҳислари тўлдириб борди. У тиз чўкиб олиб, бошини Аннанинг кофта тагидан ҳам ўт бўлиб ёндираётган тирсагига қўйиб олиб, ёш боладек ҳўнг-ҳўнг йиғлар эди. Анна унинг сочлари тўкила бошлаган бошини қучоқлади. Унга яқинроқ бурилди, кейин ролибона бир ифтихор билан кўзларини кўкка кўтарди.

– Мана у, билардим! Энди алвидо, ҳаммангизга алвидо!.. Яна келишди, нега кетишмайди-я?.. Ҳа, устимдан мана бу пўстинни ечиб ташланглар!

Доктор Аннанинг қўлини ундан айирди, астагина ёстиққа қўйиб, елкаси билан қўшиб ёпиб қўйди. Анна итоат билан чалқанча тушиб, чақноқ кўзлари билан тўғрисига қараб ётди.

– Бир нарса эсингда бўлсин: менга фақат афвинг керак холос, бошқа ҳеч нарсани хоҳламайман... Нега у келмайди? – деди яна, Вронский ёнида турган эшикка қараб. – Яқинроқ кел, яқинроқ кел! Қўлингни бер унга.

Вронский каравот ёнига келди-ю, Аннани кўриб, яна юзини қўллари билан тўсиб олди.

– Юзингни оч, унга қара. У табаррук одам, авлиё, – деди Анна, кейин жаҳли чиқиб, яна: – Очсанг-чи, оч ахир юзингни! – деди. – Алексей Александрович, юзини очиб қўй! Кўргим келяпти.

Алексей Александрович Вронскийнинг қўлини ушлаб, юздан олиб қўйди, ошкор кўриниб турган изтироб ва хижолат юзини даҳшатли бир тусга солиб қўйган эди.

– Қўлингни бер унга. Кечир гуноҳларини.

Алексей Александрович, кўзларидан дув-дув тўкилиб турган ёшларини тўхтатолмай, қўлини берди.

– Худога шукур, худога шукур, – деди Анна, – энди ҳамма нарса тахт бўлди. Фақат оёқларимни пича чўзиб олай. Шундай, ҳа, шундай, жуда соз. О, мунча бедаво анави гуллар, сира ҳам бинафшага ўхшамайди-я, – деди деворга ёпиштирилган гул қорозларга ишора қилиб. – Ё худо! Ё олло! Қачон тугайди-я бу азоб? Менга морфин беринг. Доктор! Морфин берсангиз-чи. Вой худо, вой худо!

Анна кўрпа ичида тўлғана бошлади.

Доктор ва докторлар буни хасталарнинг юздан тўқсон тўққизини олиб кетадиган туғруқ иситмаси

деб айтдилар. Анна бутун кун иситмада ёниб, алаҳсиб, ҳушидан кетиб турди. Ярим кечага бориб касал ҳушини йўқотди, томири қарийб урмай қўйди.

Лаҳза сайин узилишини кутиб ўтирдилар.

Вронский уйига кетди, лекин эрталаб ҳол сўрагани келди, шунда Алексей Александрович уни даҳлизда кўриб:

– Кетмай тулинг, балки сизни йўқлаб қолар, – деди-ю, уни ўзи хотинининг кабинетига бошлаб кирди.

Эрталаб касалда яна ҳаяжон, жонланиш бошланди, фикрлари ўткир, сўзлари бурро бўлиб қолди, кейин булар яна ҳушсизлик билан натижаланди. Учинчи кун ҳам шу аҳвол давом қилди, лекин докторлар энди умид борлигини айтдилар. Шу куни Алексей Александрович ўз кабинетига кирди, у ерда Вронский ўтирган эди, Алексей Александрович эшикни ёпиб, Вронскийнинг рўпарасига ўтирди.

Вронский ҳозир ўртада гап очилишини сезиб:

– Алексей Александрович, – деди, – мен ҳозир гапирришга ҳам, бирон нарсани англашга ҳам қодир эмасман. Менга раҳмингиз келсин! Сизга ҳар қанча қийин бўлса ҳам, ишонинг, менга ундан ҳам қийин.

У ўрнидан қўзғалмоқчи бўлган эди, Алексей Александрович қўлидан ушлаб:

– Гапларимга қулоқ солишингизни илтимос қиламан, – деди, – бу жуда зарур. Менинг тўғримда хато фикрда кетмаслигингиз учун менга раҳнамо бўлган, бундан кейин ҳам раҳнамо бўлиб қоладиган ҳисларимни сизга уқтириб қўйишим керак. Биласиз, мен у билан ажралишга қарор қилиб, ҳатто иш ҳам бошлаб юборган эдим. Сиздан яширадиган жойим йўқ, иш бошлашга бошладиму, лекин ўзим иккиланиб, азоб ичида қолдим, иқрор бўлишим керак, мени ҳаракатга солган нарса сиздан ҳам, ундан ҳам қасос олиш истаги эди. Телеграммани олганимдан кейин йўлга ҳам худди шу тилак билан чиққан эдим,

бугина эмас, ҳатто унинг ўлимини ҳам истаган эдим. Лекин... – ўз ҳисларимни унга айтсамми-айтмасамми, деган тараддудда бир оз жим бўлиб қолди. – Лекин кўрдиму, гуноҳларини кечирдим. Ана шундан кейин афв этиш бахт-саодати кўзимни очиб, бурчимни кўрсатди. Гуноҳларини бутунлай кечирдим. Иккинчи бетимни ҳам тутиб беришни истайман, чопонимни ечиб олганларга кўйлагимни ҳам ечиб беришни хоҳлайман, энди худога муножот қилиб тилайманки, афв этиш бахтини мендан айирмасин! – Алексей Александровичнинг кўзларига ёш чиқди, унинг ёрқин, сокин назари Вронскийни ҳайратда қолдирди. – Мен шундай аҳволдаман. Сиз мени хўрлаб оёқ ости қилишингиз, жамият кўзида масхара қилишингиз мумкин, лекин мен уни ҳеч қачон тарк этмайман, сизга ҳам ўпка қилиб бир сўз айтмайман, – деб давом қилди. – Мен ўз бурчимни аниқ биламан: мен у билан бўлишим керак, бўламан ҳам. Агар сизни кўргиси келса, ўзим хабар қиламан сизга, лекин ҳозир жўнаб қолишингиз маъқулроқ деб ўйлайман.

У ўрнидан туриб кетди, бўззига келиб тиқилган йиғи сўзларини кесиб қўйган эди. Вронский ҳам ўрнидан қўзғалди-да, букилган ҳолида, қаддини ростламасдан, унга ер остидан хўмрайиб қаради. У Алексей Александровичнинг ҳисларини тушуномасди. Лекин ундаги бу ҳолатнинг қандайдир юксак бир нарса эканлигини, у ўз дунёқарашида бундай нарсани англашга ўзининг қобил эмаслигини сезиб турарди.

XVIII

Вронский Алексей Александрович билан ўзининг ўртасида ўтган гапдан кейин Каренинларнинг кўча эшигидан чиқди-да, қаерда эканлигини зўрға англаб, қаерга кетиш ё жўнаш кераклиги устида ўй-

ланиб қолди. У ўзини шарманда қилинган, таҳқир этилган, ўз ҳақиқлигини ювиш имконидан маҳрум қилинган бир гуноҳкор деб ҳис қиларди. У ўзини ҳозиргача фурур билан осонгина юриб келган йўлидан четга улоқтириб ташлангандек ҳис қиларди. Шу маҳалгача мустаҳкам бўлиб кўринган ҳаётий одат ва қоидалари бирдан турмушга татбиқ қилиб бўлмайдиган сохта нарсалар бўлиб чиқди. Ҳозиргача бир чеккада ғариб бўлиб, алданиб келган, Вронскийнинг бахтига тасодифий тўғаноқ бўлиб келган кулгили эр бирданига хотини томонидан чақириб келтирилди-ю, салобатли, юксак бир мавқега кўтарилди, энди бу эр ана ўша юксакларда жохил, айёр, кулгили бўлиб эмас, балки меҳрибон, содда, улугвор бўлиб кўринди. Вронский буни сезмай қоламасди. Роллари бирдан ўзгарди. Вронский уни юксакда, ўзини эса пастда, уни ҳақ, ўзини эса ноҳақ ҳис қила бошлади. У Карениннинг ўз дарду аламларида олижаноб эканлигини, ўзининг эса алдамчи, тубан, разил эканлигини сизди. Лекин ўзи ноҳақдан ноҳақ нафратланиб келган бир кишиси олдидаги тубанлигини англаши бошидаги дарду аламларнинг фақат кичик бир қисминигина ташкил қиларди. У ҳозир ўзини таъриф қилиб бўлмайдиган даражада бадбахт ҳис этарди, чунки Аннага бўлган ва кейинги вақтларда совий бошлагандек кўринган эҳтироси мана энди, Аннадан батамом жудо бўлганлигини кўргандан кейин, ҳеч вақт кўрилмаган даражада кучайиб кетган эди. У Аннани касал ётганида борича кўрди. Қалбини билди, Аннани ҳеч маҳал бунчалик яхши кўрмаганига тан берди. Мана энди, уни яхшилаб билган ва жондан севган бир дамидан Аннанинг олдида оёқости бўлди, унда, ўзи тўғрисида уятли бир хотирагина қолдириб, жудо бўлди. Алексей Александрович унинг қўлини хижолатдан шувут бўлган юзидан олиб қўйди, ана шунда Врон-

ский тушган кулгили, шармандали аҳвол ҳамма нарсадан ҳам даҳшатлироқ эди. У Каренинлар эшиги олдида эс-хушини йўқотиб қўйган кишидай нест бўлиб турар, нима қилишини билмай ҳайрон бўлар эди.

– Извош чақирайми? – деб сўради швейцар.

– Ҳа, извош.

Вронский уч кеча ухламай уйига қайтиб келгандан сўнг, кийимларини ҳам ечмасданоқ диванга чалқанчасига тушиб ётди-да, қўлларини чалмаштириб бошининг остига қўйди. Боши оғир эди. Тасаввурлар, хотиралар, ниҳоят, таажжуб ўйлар хориқулудда бир шитоблик ва равшанлик билан алмашиниб турарди: гоҳ касалга дори қўйиб бераётиб қоширидан ошириб юборгани, гоҳ доянинг оппоқ қўллари, гоҳ Алексей Александровичнинг каравот ёнида жуда таажжуб бир қиёфада тиз чўкиб тургани кўриниб кетарди.

Чарчаганда уйқуси келиб, агар ётса дарҳол ухлаб кетишига бемалол ишонган соғ одам сингари: «Ухлайман! Эздан чиқараман!» деди ўзига. Ҳақиқатан ҳам, худди шу он миясидаги фикрлар чувалди-ю, ҳушсизлик чоҳига қулай бошлади. Боши устида шуурсиз ҳаёт денгизининг тўлқинлари мавж уришга кирганда, бирдан, – жуда кучли электр токи ургандек, – шу қадар қаттиқ сесканиб тушдики, бутун гавдаси диван устида сакраб кетди, қўллари билан диванга тираниб, қўрққанидан тиз чўкиб олди. Кўзлари ҳеч маҳал ухламаган кишиларники сингари катта очилган эди. Бир зумгина олдин ўзи сезиб турган бошидаги оғирлик, вужудидаги бушанглик бирдан ғойиб бўлди.

У Алексей Александровичнинг: «Мени ҳўрлаб оёқ ости қилишингиз мумкин» деган сўзларини эшитди, унинг ўзини ҳам кўз ўнгида кўрди, Аннанинг ўзига эмас, Алексей Александровичга меҳру шафқат ва

муҳаббат билан қараб ётган кўзларини, ўт бўлиб ёнган қизил юзларини ҳам кўз ўнгида кўрди; Алексей Александрович қўлини юзидан олиб қўйганда, ўз назарида тушиб қолган аҳмоқона, кулгили аҳволни ҳам кўз олдига кўрди. Шундан кейин оёқларини чўзиб, яна бояги аллозда диванга ўзини ташлади-да, кўзларини юмиб олди.

«Ухлаш керак! Ухлаш!» деб ўзича такрорлади. Лекин кўзлари юмилганда, ўша эсида қолган пойгадан олдинги кечада Аннанинг юзини қай хилда кўрган бўлса, ҳозир ҳам ана шундай равшан кўра бошлади.

– Бу нарса йўқ, бўлмайди ҳам, у энди бу нарсаларни хотирасидан сидириб ташламоқчи. Мен бўлсам бусиз яшай олмайман. Қандай қилиб ярашиб олсак экан? Қандай қилиб ярашиб олсак экан? – деди-ю овозини чиқариб, шуурсиз бир ҳолда шу сўзларни такрорлай бошлади. Шу сўзларни такрорлаб туриш эса хаёлида қалашиб ётганини сезиб туриб янги сиймолар ва хотираларнинг қад кўтаришларига йўл бермас эди. Лекин бу ҳолат узоқ давом қилмади. Энг яхши дақиқалари билан сўнгги марта боши ҳам бўлгани хориқулудда бир суръат-ла кетма-кет кўз олдига кела бошлади. Аннанинг овози «Кўлингни ол», дейди. У қўлини олади-ю, юзининг хижолатдан қизариб, аҳмоқона бир тус олганини сезади.

Вронский ухлаб кетишига зарра қадар умид йўқлигини сезиб турса ҳам, ҳамон ухлашга тиришиб ётар, миясига келган фикрлардан баъзи бирининг тасодифий сўзларини шивирлаб такрорлар, шу билан кўз олдига янги сиймоларни келтирмаслик ҳаракатида бўларди. У ётган ерида кулоқ солиб, валати, жинниларча бир шипшиш билан такрорланаётган шу сўзларни эшитди: «Қадрига етмадинг, фойдалана билмадинг, қадрига етмадинг, фойдалана билмадинг».

«Нима бўлди? Ё ақлимдан оза бошладимми? – деди у ўзига. – Ажаб эмас. Нима сабабдан ақлдан озишади, нима сабабдан ўзларини отишади?» деб ўзига ўзи жавоб берди-ю, кўзларини очиб, боши ёнидаги каштали ёстиққа ҳайрон бўлиб қаради, буни акасининг хотини Варя ўз қўли билан гул солиб тикиб берган эди. У ёстиқнинг попугини ушлаб кўрди, кейин Варяни, уни охирги марта қачон кўрганлигини эслашга ҳаракат қилди. Аммо ҳозир бегона нарсалар тўғрисида ўйлаш азоб эди. «Йўқ, ухлаш керак!» деб, ёстиқни яқин сурди-да, бошини унга маҳкам босиб кўзларини юмиб ётишга тиришди. Лекин бўлмади, сакраб ўрнидан туриб ўтирди. «Энди бу нарса мен учун тамом бўлди, – деди у ўзига. – Энди нима қилишимни ўйлашим керак. Энди менга нима қолди?» Фикри Аннага бўлган муҳаббатдан маҳрум ҳаёти атрофида айлана бошлади.

«Шухратпарастликми? Серпуховскойми? Кибор жамиятими? Саройми?» Буларнинг ҳеч бирида қарор топмади. Буларнинг ҳаммасида илгарилари лузум бўлган эса-да, ҳозир ҳеч қандай лузуми қолмаган. У дивандан турди, сюртугини ечмай, камарини бўшатди, бемалолроқ нафас олиш учун жун босган кўкрагини очиб юбориб, уйда у ёқдан бу ёққа юра бошлади. «Ақлни мана шундай йўқотишади, – деб ўзича такрорлаб кетди, – мана шундай ҳолда ўзларини отишади... уят, номусда қолмаслик учун», деб секингина илова қилиб қўйди.

У секин келиб эшикни ёпди, сўнгра кўзлари тинган тишларини бир-бирига маҳкам босган ҳолда стол ёнига келиб тўппончани олди, уни яхшилаб қаради, ўқланган стволни буриб, тепкига тўғрилади, сўнг ўйга чўмди. Миясининг зўр бериб ишлаётганлиги чехрасидан билиниб турарди, бошики солинтириб, қўлида тўппонча билан икки дақиқача қимир этмай ўйланиб қолди. Мантиққа мувофиқ, давомли, равшан фикрлари шубҳасиз бир хулосага келтиргандек, «албатта».

деди ўзига. Ҳақиқатда эса, ўзи учун шубҳасиз бўлган бу «албатта» фақат шу соатда кўнглидан ўн марта лаб такрор-такрор ўтган хотиралар ва тасаввурларнинг натижасигина эди. Яна ўша батамом қўлдан кетган бахтининг хотиралари, яна ўша келажак ҳаётининг барча бемаънилиги тўғрисидаги тасаввурлари, яна ўша хўрлик ҳақидаги тушунчалари... кетма-кет ула-ниб кетган бу тасаввурлар, бу ҳислар яна аввалгидек қайта-қайта такрорланарди.

Фикри учинчи марта яна ўша хотиралар ва ўй-ларнинг сеҳрли доирасида айлана бошлаганда, яна бир карра «албатта» деб такрорлади-ю, тўппончани чап кўксига қадади, қўли билан уни қаттиқ чангаллаб туриб тепкини босди. Тўппончанинг отилганини ўзи эшитмай қолди, аммо кўкрагига келиб урилган қаттиқ зарба уни йиқитди. Стол четини ушлаб олмоқчи бўлган эди, тўппонча қўлидан тушиб кетди, гандираклаб бориб ерга ўтирди-ю, теварагига таажжубланиб қаради. Столнинг букик оёқларига, қоғоз саватга ва йўлбарс терисига пастдан қараб, ўз уйини таниёлмади. Меҳмонхона томонидан шошиб келаётган хизматкорларнинг оёқ дупури ҳушига келтирди. У зўр бериб миясини ишлата бошлади, ўзининг подда эканлигини англади. Кейин, йўлбарс терисидаги ҳамда ўз қўлидаги қонларни кўриб, ўзини отганлигини фаҳмлади.

Вронский қўли билан тўппончани пайпаслаб қидириб:

- Бемаъни иш бўлди! Муължалга уролмадим, - деди. Тўппонча ёнида ётган бўлса ҳам, уни нарёқлардан қидирарди. Тўппончани қидириб туриб нариги томонга чўзилган эди, мувозанатини сақлашга мадори етмай, йиқилиб тушди, ярасидан шариллаб қон кетди.

Асабларнинг заифлигидан ҳар доим танишларига зорланиб юрувчи олифта лакей хўжайинининг

ерда ётганлигини кўриб шу қадар қўрқиб кетдики, уни қон ичида қолдириб, ёрдамга чақиргани чошиб чиқиб кетди. Бир соатчадан кейин акасининг хотини Варя етиб келди ва у ҳар ёқдан чақирган, аммо ҳаммаси ҳам бир маҳалда етиб келган уч нафар доктор ёрдами билан ярадорни каравотга келтириб ётқизди-да, ўзи унга қараб қолди.

XIX

Алексей Александрович хотини билан учрашиш тараддудига тушганда Аннанинг пушаймонлари астойдил бўлиши, ўзининг кечирishi ва Аннанинг ўлмай қолиши мумкинлигини ўйлаб кўрмай хатога йўл қўйган эди, ана шу хатоси у Москвадан қайтиб келгандан сўнг икки ой ўтгач бутун гавдаси билан якқол кўриниб қолди. Лекин у йўл қўйган хато бу эҳтимолларни ўйлаб кўрмагани учунгина рўй берган эмас эди, балки ўлим тўшагида ётган хотини билан кўришгунга қадар ўз қалбини билмагани учун ҳам рўй берган эди. У касал хотинининг каравоти ёнида умрида биринчи марта бошқаларнинг жафоларини кўриб шу қадар кўнгли юмшаб кетган эди, илгарилари бу хислатни зарарли бир заифлик деб уялиб юрар эди; Аннага юраги эзилиб ачингани, Аннага ўлим тилагани учун пушаймон бўлгани, ҳаммасидан ҳам хотинини кечиргани туфайли қалбида уйронган қувончи уни шундай аҳволга солдики, ўз изтиробларининг бирдан барҳам топганини сезиш билан бирга, умрида ҳеч кўрмаган руҳий бир сокинликни ҳам сеза бошлади. У ўз изтиробларининг манбаи бўлиб келган нарсанинг бирдан руҳий шодлигига манба бўлиб қолганлигини, Аннани қоралаб, ундан ўпкалаб, нафратланиб юрган кезларида ҳал қилиб бўлмайдигандек кўринган чигал нарсаларнинг энди, Аннани кечириб, унга кўнгли қўйгандан

кейин осонгина ечиладиган содда, равшан нарса-
ларга айланганлигини ҳис қила бошлади.

Алексей Александрович хотинини кечирди-ю,
тортаётган азоблари, қилаётган пушаймонлари
учун унга юраги ачишди. Алексей Александрович
Вронскийни кечирди-ю, унинг алам устида қилган
иши қулоғига чалингандан кейин унга яна баттар
юраги ачишди. Ҳозир ўғлига ҳам илгарилардан
кўпроқ раҳмдил бўлиб қолди, у билан кам машғул
бўлгани учун ўзидан койий бошлади. Лекин янги
туғилган митти қизалоққа фақат ачиниш ҳисси
билангина эмас, алақандай нозик, мулойим меҳр
ҳисси билан қарайдиган бўлди. Ўз пушти камари-
дан бўлмаган, онасининг касаллигида парвосиз
ташлаб қўйилган ва, агар ўзи рамхўрлик қилмаса,
ўлиб кетиш эҳтимоли бўлган нимжон чақалоққа ол-
дин фақат шафқат ҳисси билангина қараб юрди,
кейин эса яхши кўриб қолганлигини ўзи ҳам бил-
май қолди. У ҳар кун болалар бўлмасига бир неча
марта кириб узоқ-узоқ ўтириб қоларди, ундан ав-
валлари тортиниб-ийиманиб юрган энага билан
доя Алексей Александровичга аста-секин кўникиб
қолди. У ухлаб ётган чақалоқнинг очқизил, майин,
серажин юзчасига баъзан ярим соатлаб қараб ўти-
рар, тиришган пешонасининг қимирлашига ва
бармоқчалари юмилган қўлчасининг орқаси би-
лан кичкина кўзлари ва қангшарини ишқалашини
томоша қиларди. Ана шундай дақиқаларда Алексей
Александрович ўзини хотиржам ва ўзидан мамнун
ҳис этар, ўз аҳволида ҳеч қандай ғайриоддий нар-
са йўқлигини, уни ўзгартиришга зарурат йўқлигини
кўриб турарди.

Лекин бу ҳолати ҳозир ўзи учун нақадар табиий
бўлмасин, бари бир, бу ҳолатда қолишига йўл қўй-
масликларига замон ўтган сари равшанроқ ишониб
борди. У ўз қалбига раҳнамо бўлган хайрли маъна-

вий кучдан ташқари, унинг ҳаётига раҳнамо бўлган бошқа, дарал, ўшандай ёки ўшандан ҳам қувватлироқ куч борлигини ва бу куч у интизор бўлган осойишталикка эришувига йўл қўймаслигини ҳис қиларди. Ҳаммининг ўзига савол бераётгандек бир таажжуб билан қараб турганини, унинг қандай одам эканлигига ҳайрон қолганларини, ундан ниманидир қутаётганларини сезиб турарди. Айниқса хотини билан ўзи ўртасидаги муносабатнинг маҳкам эмаслигини, ғайритабиий эканлигини сезиб юрарди.

Яқинлашиб келаётган ажал кўнглини юмшатган эди, энди бу ҳолат ўтгач, Алексей Александрович Аннанинг ўзидан қўрқаётганлигини, сиқилаётганлигини, энди кўзларига тик қарай олмаганлигини пайқай бошлади. Анна бир нима демоққа чоғланар, лекян дейишга журъат қилолмасди, Анна ҳам, муносабатларининг давом этиши мумкин эмаслигини юраги сезиб тургандек, ундан нимадир кутар эди.

Аннанинг чақалори февраль охирларида касал бўлиб қолди (унга ҳам Анна деб ном қўйилган эди). Эрталаб Алексей Александрович болалар бўлмасига кирди-ю, докторга одам юборишни буюриб, ўзи министрликка кетди. У ерда ишларини тамомлаб, уйга соат учдан кейин қайтиб келди. Даҳлизга кириб, зар уқали, айиқ барасидан енгсиз калта кийим кийган, амиркон зотли оқ кучукни ушлаб турган бир кўркам лакейни кўрди.

– Ким келди? – деб сўради Алексей Александрович.

– Княгиня Елизавета Федоровна Тверская, – деб жавоб берди малай, у Алексей Александровичга кулимсирагандай туюлди.

Алексей Александрович бошига тушган шу оғир кунларда кибор доираларга мансуб танишлари, айниқса аёл танишлари унинг ва хотинининг қайғу аламларига парвосиз қолмаганликларини сезиб

юрарди. У барча танишларининг кўзида яқиндагина адвокатнинг кўзларида кўрган, мана энди малайда ҳам кўриб турган шодликка ўхшаган алақандай бир шодлик борлигини, улар бу шодликни зўр-базўр яширишиб келаётганларини сезиб юрарди. Алексей Александровични кўришганда, аранг яшириб турган шодлик билан Аннанинг соғлигини сўрашарди.

Хатти-ҳаракатлари билан Аннага алоқадор бўлган ва Алексей Александрович ёмон кўрган княгиня Тверскаянинг бу ердалиги Каренинга ёқмади, шунинг учун у тўғри болалар бўлмасига ўтиб кетди. Биринчи бўлмада Серёжа кўкрагини столга тираб, оёқларини стулга қўйиб олиб, гингиллаб сурат солаётган эди. Анна ётиб қолганда француз мураббиянинг ўрнига келган инглиз хоним Серёжанинг яқинида иш тўқиб ўтирган эди, Алексей Александровични кўриб дарҳол ўрнидан турди-ю, реверанс қилгандан сўнг Серёжани туртиб қўйди.

Алексей Александрович ўғлининг сочини силади-да, мураббиянинг Анна соғлиги тўғрисидаги саволига жавоб қилгандан сўнг baby⁸³ тўғрисида доктор нима деганлигини сўради.

– Доктор ҳеч қандай хавфли нарса йўқ, чўмилиринглар, деди, жаноб.

Алексей Александрович қўшни хонада чақалоқнинг чинқираётганини эшитиб:

– Қийналяпти шекилли, – деди.

– Назаримда, эмизувчи энагаси тўғри келмаётганга ўхшайди, жаноб, – деди инглиз хоним қатъий қилиб.

Алексей Александрович юриб кетаётган ерида тўхтаб сўради:

– Нега бундай деб ўйлайсиз?

– Графиня Полнинг чақалоғи ҳам шундай бўлувди, жаноб. Чақалоқни дори бериб шифолашди, тек-

⁸³ чақалоқ (ингл.).

шириб қарашса, бола бечора оч қолар экан, энага-сининг сути йўқ экан, жаноб.

Алексей Александрович бир оз хаёл суриб тургандан сўнг иккинчи эшикдан ичкарига кириб кетди. Қизалоқ эмизувчи хотиннинг қўлида типирчилаб бошини ҳар ёққа ташлар, оғзига тутган бўлиқ маммага қарамас, устида энгашиб турган энага билан эмизувчининг ҳа-ҳалашларига парво қилмай, чинқиришини қўймас эди.

– Ҳали ҳам боягидайми? – деб сўради Алексей Александрович.

Энага пичирлаб:

– Жуда безовта бўляптилар, – деб айтди.

– Мисс Эдвард, эҳтимол, эмизувчининг сути йўқдир, деяпти, – деди Алексей Александрович.

– Мен ҳам шундай деб ўйлайман, Алексей Александрович.

– Бўлмаса нега айтмайсиз?

– Кимга айтаман? Анна Аркадьевна ҳали бетоб ётибдилар, – деди энага норози бўлиб.

Энага бу уйда эскидан хизмат қилиб келган қари хотин эди. Унинг мана шу оддий сўзларида ҳам Алексей Александровичга ўзининг аҳволига шама бордек туюлди.

Чақалоқ бўрилиб, хирқираб яна баттар чинқира бошлади. Энага қўлини силтаб чақалоқ ёнига борди-да, эмизувчидан олиб, қўлида тебратиб юрди.

– Докторни чақириб, эмизувчини кўрсатиш керак, – деди Алексей Александрович.

Кўринишидан соғлом, башанг эмизувчи, ўзининг рад қилинишидан кўрқиб, тўла кўкрагини яширди-да, сути йўқлиги тўррисидаги шубҳадан истеҳзо билан кулимсираб, алланима деб тўнғиллади. Алексей Александровичнинг назарида у кулимсираш билан мазах қилаётгандай туюлди.

Энага ҳа-ҳалаб ва ҳамон у ёқдан бу ёққа юриб туриб:

– Шўрлик бола, – деди.

Алексей Александрович стулда ўтириб, у ёқдан бу ёққа аланглаётган энагага маъюслик билан қараб қолди.

Ахийри тинчиган болани энага чуқур каравотга ётқизди-да, ёстигини тўғрилаб қўйиб, нари кетгандан сўнг Алексей Александрович ўрнидан турди-ю, бола ёнига оёқлари учида зўрға-зўрға юриб келди. Яна боягидай маъюслик билан болага бир дақиқагина жим қараб турди, лекин бирдан сочлари ва пешонасининг териси орқасига сурилиб юзида илжайиш пайдо бўлди, яна секингина уйдан чиқиб кетди.

Емакхонада қўнғироқни чалиб, қирган хизматкорга докторга одам юборишни буюрди. Шундай ширин боланинг ғамини емагани учун хотинига жаҳли чиқди, аммо шу жаҳли билан хотинининг олдига киришни хоҳламади, бундан ташқари, княгиня Бетсини ҳам кўргиси йўқ эди. Лекин хотини одатда кириб хабар оладиган эрининг нима учун кирмаганига ҳайрон бўлиши мумкин эди, шунинг учун ўзини зўрлаб бўлса ҳам хотинининг ётоқхонасига қараб йўл олди. Юмшоқ гилам устида юриб келиб эшикка етганда, эшитишни истамаган бир гапни беихтиёр эшитиб қолди.

– Агар у жўнаб кетаётган бўлмаганда эди, сизнинг ҳам, эрингизнинг ҳам қўнмаганига тушунган бўлардим. Лекин эрингиз бундай нарсалардан баланд туриши керак, – деярдди Бетси.

– Мен ўзим учун хоҳламайман, эрим учун эмас. Қўйинг бундай гапларингизни! – деб жавоб берди Аннанинг ҳаяжонли товуши.

– Шундайдиру, лекин сизни деб ўзини отган киши билан хайрлашмаслигингиз тўғри келмайди-да...

– Шунинг учун ҳам хоҳламайман.

Алексей Александрович юраги чиқиб кетган айбдор кишидек тўхтаб, секингина орқасига қайтиб кетмоқчи бўлди. Лекин бундай қилиш менга муносиб эмас, деган хаёл билан шу фикридан қайтиб, яна орқасига ўтирилади-да, бир йўталиб қўйиб, ётоқхонага қараб юрди. Овозлар тинди, у ичкари кирди.

Кулранг халатда, калта қилиб қирқилган, юмалоқ бошидаги қора, қалин сочлари фатила-фатила бўлган Анна кушеткада ўтирган эди. Эрини кўрганда, ҳар маҳалдаги сингари, юзидаги жонланиш бирдан ғойиб бўлди; Анна бошини солинтириб, хавотирлангандай Бетсига қараб қўйди. Энг сўнгги модада кийинган Бетси, лампанинг қалпоғига ўхшаб, бошининг алақайси ерида қўкқайиб турган шляпада, йўл-йўл чизиклари белгача бир томонга, юбкасида иккинчи томонга қараган қўк қўйлақда баланд қоматини расо тутиб Анна ёнида ўтирган эди; Алексей Александрович кирганда, бошини солинтириб, кинояли бир табассум билан қаршилади.

Бетси, худди ҳайрон қолгандек:

– А! – деб қўйди. – Уйда экансиз, кўп хурсандман. Ҳеч қаерда кўринмайсиз, Анна касал бўлгандан бери сизни ҳеч кўрганим йўқ. Ҳамма гапни – рамхўрлингизни эшитдим. Ростдан ҳам, роят ажойиб эрсиз! – деди Бетси, хотинига қилган меҳрибонлиги учун уни олижаноблик ордени билан тақдирлаётгандек, маънодор ва диловар бир қиёфада.

Алексей Александрович совуққина таъзим қилди-да, хотинининг қўлини ўпгандан сўнг, саломатлигини сўради.

Анна кўзини эрининг кўзидая олиб қочиб:

– Тузукка ўхшайман, – деди.

– Лекин юзингиздан иситмангиз бор кўринади, – деди Алексей Александрович, «иситма» сўзини бўрттириб.

– Кўп гаплашиб юбордик, – деди Бетси, – менинг худбинлигим бўлди, хўп, энди кетаман.

У ўрнидан қўзғалган эди, Анна бирдан қизариб, енгидан шошқин ушлаб қолди.

– Йўқ, бир оз ўтиринг, илтимос. Бир гапим бор сизга... йўқ, сизга, – деди Алексей Александровичга қараб, унинг бўйни билан пешонасига қип-қизил ранг югурди. – Сиздан бирон нарсани яширишни хоҳламайман, яшира олмайман ҳам, – деди.

Алексей Александрович бармоқларини шиқирлатиб, бошини солинтирди.

– Бетси граф Вронскийнинг Тошкентга жўнаш олдидан бизникига келиб, хайрлашиб кетиш истаги борлигини айтди. – Анна эрига қарамас ва ўзига ҳарчанд қийин бўлса ҳам, айтадиган гапини айтиб олишга шошиларди. – Мен уни қабул қила олмайман, дедим.

– Сиз бу нарсани Алексей Александровичга боғлиқ деб айтдингиз, дўстим, – деб Бетси унинг хатосини тузатди.

– Бари бир, мен уни қабул қилолмайман, чунки бу нарса ҳеч нимага... – Анна бирдан тўхтаб, эрига савол назари билан қараб қолди (у Аннага қарамай ўтирган эди). – Гапнинг қисқаси, хоҳламайман...

Алексей Александрович яқинроқ жилиб, Аннанинг қўлини ушламоқчи бўлди.

Анна бошда ўз қўлини унинг каттакон томирлари ўйнаб чиққан нам қўлидан тортиб олди; кейин, ўзини зўраб бўлса ҳам, унинг қўлини хиёл қисиб қўйди.

– Менга билдирган ишончингиз учун беҳад миннатдорман, аммо... – Алексей Александрович ўзича осон ва очиқ-ойдин ҳал қилиш мумкин бўлган нарсани княгиня Тверскаянинг олдида муҳокама қилолмаслигини сезиб ҳам хижолатга тушди, ҳам жажди чиқди; княгиня Тверская Алексей Александровичнинг севги ҳисларига, афв этиб хурсанд бўлишига халақит бе-

рарди, у буни сезиб, гапни охирига етказолмади, княгиня Тверскаяга қараб, тўхтаб қолди.

Бетси ўрнидан тураётди:

– Хайр, яхши қолинг, жонгинам, – деди-ю, Анна ни ўпиб чиқиб кетди, Алексей Александрович уни кузатиб борди. Бетси кичик меҳмонхонада тўхтади-да, унинг қўлини яна бир марта қисиб: – Алексей Александрович! Сизни чинакам олижаноб одам деб биламан, – деди. – Мен бегона одамман, лекин Аннани шу қадар яхши кўраман, сизни шу қадар ҳурмат қиламанки, битта маслаҳат беришни лозим деб топаман. Қабул қиласиз. Алексей Вронский номус деган нарсанинг айни тимсоли, ана ўша Тошкентга кетяпти.

– Қайғумизни еганингиз ва берган маслаҳатларингиз учун ташаккур, княгиня. Лекин бировни қабул қилиш ё қабул қилмаслик масаласини хотинининг ўзи ҳал қилади.

У одатига кўра сиполикни қўлдан бермай, қошларини чимириб туриб гапирди, аммо айтган сўзлари қандай аҳамиятга эга булмасин, ҳозирги аҳволида керилишга ҳеч қандай ўрин йўқлигини дарҳол англади. У бу нарсани сўзи тугагандан кейин Бетси ўзига заҳарли, масхарали, лекин мулойим бир табассум билан қараб қўйганидан уқиб олди.

XX

Алексей Александрович залда Бетси билан бош эгиб хайрлашгач, хотинининг ёнига қайтиб келди. Анна ётган эди, лекин унинг оёқ дупурини эшитди-ю, апил-тапил ўрнидан туриб боягидай ўтирди-да, унга қўрқа-писа қаради. У Аннанинг йирлаганини кўрди.

Алексей Александрович Бетси ҳузурда французча қилиб айтган гапини:

– Менга билдирган ишончинг учун ғоят миннатдорман, – деб русча қилиб қисқача такрорлади. У русча гапирганда ва Аннани сансираб сўзлаганда, бу «сен» Аннанинг гашини келтирарди. – Қароринг учун ҳам ғоят миннатдорман. Мен ҳам, модомики кетаётган экан, граф Вронскийнинг бу ерга келишига ҳеч қандай ҳожат йўқ, деб биламан. Яна...

– Айтдим-ку, яна такрорлашнинг нима кераги бор? – деб Анна бирдан жаҳли чиқиб гапини бўлиб қўйди; у жаҳлини босиб ололмаган эди. «Бир киши бир хотинни севса, унинг йўлида азиз жонини фидо қилмоқчи, қурбон қилмоқчи бўлса-ю, у хотин ҳам ўша эркаксиз яшай олмаса-ю, тагин у келиб шундай бир хотин билан хайрлашмоқчи бўлса, бунга на ҳожат эмиш! – Анна лабларини қимтиб, порлоқ кўзларини унинг бири-бирини силаб турган, томирлари ўйнаб чиққан кўлларига тикди. – Йўқ, ҳеч қандай ҳожати йўқ!»

– Минбаъд бу ҳақда гапиришмайлик, – деди вазмин қилиб Анна.

– Бу нарсаларни ўзингга ҳавола қилган эдим, шунинг учун ғоят хурсандман, чунки... – Алексей Александрович шундай гап бошлаган эди, Анна:

– Менинг хоҳишим сизникига мос келди, – деб дарҳол гапини тугатди; шу қадар имиллаб гапирганидан унинг жаҳли чиқиб кетган эди, ҳолбуки у айтадиган сўзларини Анна олдиндан билиб турарди.

– Тўғри, – деб Алексей Александрович унинг гапини қувватлади. – Иннайкейин, княгиня Тверская ҳам оиладаги энг оғир, мушкул масалаларга ноўрин аралашиб юради. Айниқса, у...

– Бетси тўғрисида ким нима деса десин, лекин мен ишонмайман, – деди Анна бидирлаб, – мени жон-дилидан яхши кўрганлигини биламан.

Алексей Александрович бир хўрсиниб, индамай ўтириб қолди. Аннада эрига нисбатан бир жисмо-

ний жирканч ҳисси уйғонди. У ўзига азоб берувчи шу ҳис билан эрига қараб, халатининг попугини ўйнаб ўтирар, жиркангани учун ўзини койир, лекин уни босиб ололмасди. Анна ҳозир бир нарсанигина хоҳарди – унинг кўнглимга урган башарасини кўрмасам, деярдим.

– Ҳозир докторга одам юбордим, – деди Алексей Александрович.

– Сорман; менга докторнинг нима кераги бор?

– Йўқ, чақалоқ йиғлаяпти, эмизувчининг сути кам эмиш.

– Ўзим боқай деб ялинганимда, нимага унамадинг? Бари бир (Алексей Александрович бу «бари бир» сўзининг нима маънода ишлатилганини пайқади), у ёш бола, уни жувонмарг қилишади. – Анна кўнгироқ чалди, кирган хизматкорга чақалоқни келтиришни буюрди. – Ўзим боқай деганимда кўйишмаган эди, мана энди менга таъна қилишади.

– Таъна қилаётганим йўқ...

– Йўқ, таъна қиляпсиз! Э худойим! Нега ўлиб кетмадим-а! – Анна шу сўзларидан кейин йиғлаб юборди. – Кечир мени, жуда инжиқ бўлиб қолибман, ноҳақ гап қилдим, – деди кейин, ўзини босиб олиб. – Бор энди...

Алексей Александрович хотинининг ёнидан чиққандан кейин: «Йўқ, аҳвол шундайлигича қолиши мумкин эмас», – деди ўзига, қатъий қилиб.

Ўз аҳволининг кибор жамият кўзида шундай давом эта олмаслиги, хотинининг ўзига нафрат билан қараши, умуман руҳий ҳолатига зид равишда ҳаётига раҳнамо бўлиб келган, ўз иродасини бажаришни ва хотинига бўлган муносабатини ўзгартиришни талаб қилган ўша дарал, сирли куч ҳеч қачон кўз олинди ҳозиргидек равшан гавдаланмаган эди. У барча кибор жамияти, хотини ўзидан ниманидир талаб қилаётганлигини равшан кўриб турар, лекин нима-

ни талаб қилаётганлигини ҳеч англай олмас эди. У шу туфайли қалбида бутун роҳатини бузиб, хизмат соҳасидаги қаҳрамонона ишларини пучакка чиқараётган даҳшатли бир ғазаб уйғонганлигини сезиб турарди. У Аннанинг Вронский билан алоқасини узиши унинг ўзи учун яхши бўлади, деб ҳисоблар, агар улар буни имконсиз нарса деб топишса, азбаройи болаларни жувонмарг қилмаслик, улардан айрилиб қолмаслик ва ўз мавқеини ўзгартирмаслик учун уларнинг илгариги муносабатларига яна йўл қўйиб беришга ҳам тайёр эди. Бу нақадар қабиҳ тадбир бўлмасин, ҳар ҳолда жудоликдан яхшироқ эди, чунки ўртага айрилиқ тушгудай бўлса, унда Аннанинг аҳволи чатоқ бўлади, шарманда бўлади, ўзи эса дунёда яхши кўрган нарсаларидан маҳрум бўлади. Лекин у ўзини заиф ҳис қиларди; у ҳамманинг ўзига қарши эканлигини, ўзига ҳозир шу қадар табиий, шу қадар яхши бўлиб кўринган нарсаларни қилдиришмаслигини, балки аслда қабоҳат бўлса ҳам, уларга маъқул кўринган нарсаларнигина қилдиришларини олдиндан билиб юрарди.

XXI

Бетси задан чиқиб улгурмасдан, Степан Аркадьич эшик оғзида дуч келди; у ҳозиргина дўконига янги устрицалар⁸⁴ туширган Елесевнинг олдидан келиб турган эди.

– А! Княгиня! Учрашганимиз соз бўлди-да! – деб гапира кетди Степан Аркадьич. – Мен сизларникига борувдим.

Бетси қўлқопларини кия туриб:

– Бир дақиқали вақтим бор, чунки жўнаб кетяман, – деди қулимсираб.

⁸⁴ ейиладиган денгиз чиганори. (Тарж.)

– Қўлқопларингизни киймай тулинг, княгиня, қўлингиздан бир ўпиб олай. Қадимги одатларнинг, чунончи қўл ўпиш одатининг қайтадан расм бўлганига бениҳоя хурсандман. – Бетсининг қўлини ўпди. – Ҳўш, қачон отамлашамиз?

Бетси кулимсираб туриб:

– Сиз арзимайсиз, – деди.

– Йўқ, жуда ҳам арзийман-да, чунки бориб турган оғир одам бўлиб қолдим. Ҳозир ўзимнинггина эмас, бошқаларнинг ҳам оилавий ишларини йўлга соладиган бўлиб олдим, – деди у юзига маъноли бир ифода бериб.

Бетси гап Анна устида кетаётганлигини дарҳол фаҳмлаб:

– Ундай бўлса, жуда хурсандман! – деб жавоб қилди. Кейин залга қайтишиб, бурчакка келиб туришди. – Ахийри уни тириклайин гўрга жо қилади, – деди Бетси, тағдор бир шипшиш билан. – Бундай қолдириб бўлмайди, бундай қолдириб бўлмайди...

– Сиз ҳам шу фикрда эканлигингиздан гоят хурсандман, – деди Степан Аркадьич, юзига жиддий ва мунгли тус берган ҳолда бошини чайқаб, – мен ҳам Петербургда худди шу мақсадда келганман.

– Бутун шаҳарнинг ортида шу гап, – деди Бетси. – Бу аҳволни давом эттириб бўлмайди. Анна кундан-кунга хазондай сўлиб боряпти. Аннадек жувонлар ўз ҳисларига эрмак деб қарамаслигини эри англамайди. Икки йўл бор: эр ўлгур қаттиқ туриб ё Аннани бир ёққа олиб кетиши, ё бўлмаса талоқ бериши керак. У бўлса бояқишнинг, умрини хазон қиляпти.

– Ҳа, ҳа... худди шундай... – деди Облонский хўрсиниб. – Шунинг учун ҳам келганман, яъни фақат шунинг учунгина эмас... мени камергер қилишди, ҳа, энди бир келиб, миннатдорчилик билдириб ке-

тиш керак эди-да. Лекин ишнинг энг муҳими – ана шу масалани бир ёқлик қилиш.

– Хайр, худо мадад берсин! – деди Бетси.

Степан Аркадьич Бетсини даҳлизга кузатиб борди-да, билагини қўлақопидан юқорироқ жойидан, томирлари лўқиллаб турган еридан яна бир карра ўпди, кейин бир талай пардасиз ёлғон-яшиқ сўзлар айтди. Бетси жаҳл қилишини ҳам, кулишини ҳам билмай қолди, Степан Аркадьич эса сингласининг ёнига кириб кетди. У сингласини йиғлаб ўтирган ҳолда кўрди.

Степан Аркадьич ҳозир қувноқ, хушчақчақ кайфиятда бўлишига қарамай, дарҳол Аннанинг аҳволига мос келадиган дардман, шоирона ғамгин бир оҳангда гапира бошлади. Аннанинг соғлигини, эрталаб ўзини қандай ҳис этганини сўради.

– Жуда, жуда ҳам ёмон. Эрталабим ҳам, кундүзим ҳам, ўтган, келажак кунларим ҳам, – деди Анна.

– Назаримда, мунгли хаёлларга бериладиган бўлиб қолганга ўхшайсан. Ундай хаёлларни қувиб юбориб, ҳаётга дадил қараш керак. Биламан, оғир, аммо...

– Хотинлар баъзи одамларни нуқсонни учун ҳам яхши кўрармиш, – деб бирдан Анна сўз бошлади, – лекин саховатли бўлани учун ундан нафратланаман. У билан бирга туролмайман. Тушунгин: кўри-нишининг ўзиёқ менинг жисмимга озор етказди, чидаб туролмайман. Йўқ, у билан бирга туролмайман, туролмайман. Нима қилай, нима қилишим керак энди? Мен бахтсиз эдим, бундан ҳам бахтсизроқ бўлиш мумкин эмас деб ўйлар эдим, лекин бошимдаги ҳозирги даҳшатли аҳволга бир кун келиб тушарман деб хаёл қилмаган эдим. Унинг яхши, ажойиб бир одам эканлигини, мен унинг тирноғига ҳам арзимаслигимни билганим ҳолда яна ундан нафратланганимни айтсам ишонмайсан. Мен уни

олижаноблиги учун ёмон кўраман. Энди менда биргина чора қолади, у ҳам бўлса...

•Ўлиш• демоқчи эди, Степан Аркадьич гапиртирмай қўйди.

– Касалсан, инжиқ бўлиб қолгансан, – деди Степан Аркадьич. – Ишон гапимга, сен маҳоват қиляпсан. Бошингда даҳшатга тушадиган ҳеч нарса йўқ.

Шуни деб Степан Аркадьич кулимсираб қўйди. Степан Аркадьичнинг ўрнида бошқа одам бўлса, шундай танг ҳолатларда сира ҳам кулимсирамаган бўлар (кулимсираш кўпол кўринар) эди. Лекин унинг табассумида меҳру шафқат, хотинлардагина учрайдиган мулойимлик шу қадар зўр эдики, унинг табассуми кишини ҳақорат қилмас, балки ҳафа бўлиб турган кишини юмшатар, юпатар ҳам эди. Унинг сокин, оромбахш сўзлари ва табассумлари бодом ёридай кишини юмшатар, тинчитар эди, Анна ҳам кўп ўтмай ўзини шундай хис қилди.

– Йўқ, Стива, – деди Анна. – Мен ҳалок бўлдим, адо бўлдим! Бундан ҳам беш баттар бўлдим. Мен ҳали ҳалок бўлганимча йўқ, ҳали ҳамма нарса тамом бўлди деб айтолмайман; аксинча, тамом бўлмаганлигини сезиб турибман. Мен таранг тортилган, узилиши муқаррар бўлган бир торман. Аммо ҳали соб бўлганим йўқ. Лекин охири даҳшатли бўлади.

– Ҳечқиси йўқ, торни секин-секин бўшатиб юборса бўлади. Дунёда чораси топилмайдиган мушқул нарса йўқ.

– Ўйлаб кўрдим, ўйламаган нарсам қолмади. Фақат биттагина...

Степан Аркадьич бу мушқулдан қутулишнинг бирдан-бир йўли, Аннанинг фикрича, улим эканлигини ваҳимали кўзларидан дарҳол фаҳмлади-ю, яна сўзини кесиб қўйди.

– Асло ундай эмас, – деди Степан Аркадьич, – қулоқ сол. Сен ўз аҳволингни менчалик кўролмайсан.

Рухсат бер, фикримни очик атай. – У яна ўзининг бодом мойидек мулойим табассуми билан секингина кулимсираб қўйди. – Бошидан бошлайман: аввало, ўзингдан йигирма ёш катта одамга эрга тегдинг. Сен севмасдан ёки севгининг нималигини билмасдан эрга тегдинг. Хўп, шуни хато деб ҳисоблайлик.

– Даҳшатли хато! – деди Анна.

– Лекин такрор айтаман: бу содир бўлган факт. Кейин, атайлик, ўз эрингдан бошқасини яхши кўриб қолиш бахтсизлигига учрадинг. Бу бир бахтсизлик. Аммо бу ҳам содир бўлган факт. Эринг бу аҳволга қўниб, сени кечирди ҳам. – У ҳар гапидан сўнг Аннадан эътироз кутиб, пича тўхтаб қолар, аммо Анна ҳеч нима демай ўтирарди. – Ҳа, шундай бўлди. Энди бир масала бор: эринг билан умр қилиб кета оласанми йўқми? Умр қилишни хоҳлайсанми? Эринг ҳам умр қилишни хоҳлайдими?

– Мен ҳеч нима билмайман, ҳеч нима.

– Йўқ, сен ўзинг уни кўришга кўзинг йўқлигини айтдинг.

– Йўқ, бундай деганим йўқ. Бу фикрдан қайтдим. Мен ҳеч нарса билмайман. Ҳеч нарсага тушунмайман.

– Ия, ундай дема-да...

– Йўқ, сен тушунмайсан. Мен чуқур чоғга каллам билан қулаб кетаётганимни сезиб турибман, лекин ўзимни қутқазмайман, қутқазма олмайман ҳам.

– Ҳечқиси йўқ, пастга юмшоқ кўрпа солиб, сени ушлаб қоламиз. Биаламан, ақлим, фаросатим етади, сен ўз хоҳишингни, бахтингни айтишга журъат қилолмайсан.

– Ҳеч нарсани, ҳеч нарсани хоҳламайман... Ишқилиб, ҳамма нарса тезроқ тамом бўлса бас.

– Лекин эринг бу нарсаларни кўриб турибди, билди. Ажабо, у сенинг сиқилганингни кўриб, сиқилмайди деб ўйлайсанми? Сен азоб чексанг, у ҳам азоб чека-

ди, хўш, оқибат нима бўлади? Ажрашсанглар, бошқа гап, бу қўлингизни бўшатади, – Степан Аркадьич асосий фикрини қийналиб бўлса ҳам айтди-ю, Аннага маънодор қилиб қараб қўйди.

Анна ҳеч қандай жавоб қилмай, сочлари қирқилган бошини йўқ дегандай чайқаб қўйди. Лекин Степан Аркадьич унинг аввалги ҳусни билан бирдан очилиб кетган юзидаги ифодани кўриб, Анна буни етишиб бўлмайдиган бир бахт деб ҳисоблагани учунгина ажралишга рози бўлмаётганлигини англади.

Степан Аркадьич бу сафар дадилроқ кулимсираб:

– Сизларга юрагим жуда ачишади! Ишларингизни бир ёқлик қила олсам, ўзимни жуда бахтиёр ҳис этардим! – деди. – Йўқ, гапирма, ҳеч нима гапирма! Юрагимда бор гапларни айта олишимга худо журъат берса эди! Эрингнинг олдига кираман.

Анна порлаб турган ўйчан кўзлари билан унга бир қараб қўйди-ю, ҳеч нима демади.

XXII

Степан Аркадьич ўз маҳкамасида раислик курсисига ўтираётган пайтда юзида пайдо бўладиган бир тантанавор қиёфа билан Алексей Александровичнинг кабинетига кириб борди. Алексей Александрович қўлларини орқасига қилиб, кабинетда у ёқдан бу ёққа юрар, Степан Аркадьич сингисига айтган нарсаларини у ҳам ўйлар эди.

Степан Аркадьич, куёвини кўрганда, ўзига тамоман ёт бўлган уятчанлик сезиб:

– Халақит бермайманми? – деб сўради. Кейин ўзининг хижолатпазлигини яшириш учун чўнтагидан янгича очиладиган папиросдонини олди-да, терисини ҳидлаб кўриб, ичидан папирос чиқарди. У бу папиросдонини ҳозиргина сотиб олган эди. Алексей Александрович малол келгандай:

– Йўқ. Нима, ишинг бормиди? – деб жавоб берди.

– Ҳа, мени ҳалиги... мен ўша тў... ҳа, гапим бор эди, – деди Степан Аркадьич, табиатида бўлмаган юраксизлигидан ажабланиб.

Бу юраксизлик ҳисси шу қадар кутилмаган, ажиб бир ҳис эдики, Степан Аркадьич ният қилган нарсасининг ёмон ният эканлигини ўзига айтаётган бу овознинг виждон овози эканлигига ҳеч ишанолмади. Степан Аркадьич ўзини зўрлаб, юрагида қўзғалган журъатсизликни енгиб олди.

– Сен менинг синглимга бўлган муҳаббатимга, сенга бўлган самимий дўстлигим ва ҳурматимга ишонасан, деб умид қиламан, – деди Степан Аркадьич қизариб.

Алексей Александрович юришдан тўхтаган бўлса ҳам, ҳеч қандай жавоб қилмади, лекин юзидаги ҳар қандай фидокорликка тайёр эканлигини кўрсатувчи ифода Степан Аркадьични ҳайратда қолдирди.

Степан Аркадьич ўзига хос бўлмаган уятчанлик билан ҳамон курашиб:

– Мен синглим тўғрисида, икковингизнинг ўзaro муносабатингиз тўғрисида гаплашсам девдим, – деди.

Алексей Александрович маънос кулимсиради-да, қайнағасига бир қараб олгандан кейин, унга ҳеч қандай жавоб қилмасдан стол ёнига келиб, бошлаган хатини Степан Аркадьичга олиб кўрсатди.

– Менинг ҳам узун кун ўйлаган нарсам шу. Мени кўрса ваши келганини билганим учун, айтадиган гапларимни хатга солиб берсам яхшироқ булар деган ўй билан мана бундай хат бошлаган эдим, – деди у хатни бера туриб.

Степан Аркадьич хатни олди-да, ўзига тикилиб қолган хира кўзларига таажжуб билан бир қараб қўйиб, ўқий бошлади.

«Мени кўрганингизда гашингиз келганини кўриб тураман. Бунга қаноат ҳосил қилиш мен учун нечоғли оғир бўлса ҳам мен буни кўриб тураман, бундан бошқача бўлиши, мумкин эмаслигини ҳам биламан. Мен сизни қораламайман, Аллоҳ шоҳид, сизни касал ётганингизда кўриб, ўртамизда бўлган ҳамма нарсаларни унутишга ва янгидан ҳаёт бошлашга қарор қилган эдим. Қилган нарсамдан пушаймон эмасман, ҳеч қачон пушаймон ҳам бўлмайман; лекин фақат бир нарсани, сизнинг бахти-саодатингизни, руҳингизнинг енгил бўлишинигина истаган эдим, мана энди истагимга етганимни кўриб турибман. Сизга чинакам бахт, қалбингизга чинакам роҳат берадиган нарса нима эканлигини ўзингиз айтарсиз. Мен ўзимни ихтиёрингизга топшираман ва адолатли қарорингизга бўйсунаман».

Степан Аркадьич хатни куёвига қайтариб бериб, нима жавоб қилишини билмай, яна боягидай тааж-жубланиб унга қараб қолди.

Ўртадаги сукунат уларнинг ҳар иккаласи учун ҳам шу қадар ўнғайсиз эдики, Степан Аркадьич, кўзларини Карениннинг юзидан олмай жим турганда, лаблари ғайритабиий равишда титрай бошлади.

Алексей Александрович юзини тесқари ўтириб туриб:

– Синглингизга шу нарсаларни айтмоқчи эдим, – деди.

Степан Аркадьич, томоғига ёш келиб тиқилгани учун жавоб беришга қурби етмай:

– Ҳа, ҳа... – деди холос. Кейин ўзини бир оз ўнглаб, қўшиб қўйди: – Ҳа, ҳа. Тушундим.

– Нимани хоҳлар экан, шуни билсам дейман, – деди Алексей Александрович.

– Анна ўзининг аҳволини ўзи ҳам билмайди деб қўрқаман. Ҳакам эмас, ҳар ҳолда, – деди Степан Аркадьич, ўзига келиб. – У эзилиб ётибди, сенинг

олижаноблигингни кўриб эзилиб ётибди. Бу хатни ўқиса, бирон нарса дейишга мажоли етмайди, боши яна баттар ҳам бўлади.

– Хўш, бўлмаса нима қилиш керак? Нима десам бўлади?.. Истаганини қандай билсам бўлади?

– Агар фикримни айтишимга ижозат берсанг, мен бундай деб ўйлайман: бу аҳволга хотима бериш учун ўзинг лозим кўрган тadbирларингни кўришинг керак, бу сенга боғлиқ нарса.

– Демак, сен аҳволга хотима бериш керак, деб топасан? – деб Алексей Александрович унинг сўзини бўлиб қўйди. Кейин қўлларини кўзлари олдида галати қилиб қимирлатиб илова қилди: – Қандай қилиб? Мен бунинг бирон чораси борлигини кўрмайман.

Степан Аркадьич ўрнидан туриб, анча жонланган ҳолда:

– Бу аҳволдан қутулишнинг ҳам чораси бор, – деди. – Бир маҳал ажрашмоқчи бўлиб юрган эдинг... Агар бир-бирингизни бахтиёр қилишдан ожизлигингизга ҳозир ишонган бўлсанг...

– Бахт деган нарсани ҳар хил тушуниш мумкин. Лекин фараз этайлик, мен ҳамма нарсага розиман, ҳеч нарсани хоҳламайман, деяйлик. Хўш, ана шунда ҳам мушкуллимизга қандай нажот бор?

Степан Аркадьич боя Анна билан гаплашгандаги яна ўша юмшатувчи, мулоим табассуми билан:

– Агар фикримни билмоқчи бўлсанг, – деб сўз бошлади. Бу дилкаш табассум шу қадар таъсирли чиқдики, Алексей Александрович ўзининг заиф томонини сезгани ва унга бўйсунгани учун, Степан Аркадьичнинг сўзларига ишонишга тайёр эди. – Анна ҳеч қачон ўз хоҳишини айтмайди. Лекин бир нарсанинг бўлиши, у бир нарсани хоҳлаши мумкин, – деб Степан Аркадьич сўзини давом қилдирди, – у ҳам бўлса, муносабатни узишдан ва шу муносабатга алоқадор бўлган барча хотирадарни унутишдан

иборат. Менингча, сизнинг аҳволингиздаги одамлар янги муносабатларга кўчишлари керак, бу янги муносабатлар эса ҳар икки томоннинг эркинлиги билан қарор топади.

– Талоқ, – деб Алексей Александрович нафрат билан унинг сўзини бўлди.

– Ҳа, менинг фикримча, талоқ. Ҳа, талоқ, – қизариб такрорлади Степан Аркадьич. – Сизларга ўхшаш муносабатда бўлган эру хотинлар учун ҳар жиҳатдан энг маъқул йўл шу. Умр қилишнинг иложи йўқлигини кўриб турган эру хотинларга бундан бошқа яна нима қолади? Бундай аҳволлар ҳамма вақт юз бериши мумкин. – Алексей Александрович чуқур хўрсиниб, кўзларини юмиб олди. – Бу ерда фақат битта мулоҳазага ўрин бор холос: эру хотиннинг бири бошқанинг никоҳига киришни хоҳлайдими-йўқми? Агар бундай ният бўлмаса, унда иш осон, – деди Степан Аркадьич борган сари уятчанлигини енгиб.

Алексей Александрович ҳаяжондан юзи тиршиб, ўзича бир нималар деб тўнғиллади-ю, ҳеч қандай жавоб қилмади. Степан Аркадьич назарида шунча осон кўринган нарсаларнинг ҳаммасини Алексей Александрович минг марталаб ўйлаб кўрган эди. Оқибат, бу нарсалар ёлғиз унга Степан Аркадьич ўйлаганидек осон кўринмай, балки иложи йўқ нарсага ўхшаб кўринган эди. Икир-чикирларигача билиб олган ажралиш-талоқ масаласи унга ҳозир имкон хорижида кўринарди, чунки ўз иззат-нафси ва динга бўлган ҳурмати риёкорлик билан хотинини зинода айблашга, гуноҳини кечган ва ўзи севган хотинининг бадном этилишига, шарманда қилинишига асло-асло йўл қўймас эди. Талоқ яна бошқа, яна ҳам муҳимроқ бир сабабга кўра имконсиз нарса бўлиб кўринарди.

Ажралиб кетишса ўғлининг тақдири нима бўлади? Онаси билан қолдиришнинг эса асло иложи

йўқ. Эридан ажралган хотиннинг қурган оиласи
райриқонуний бўлади, унда ўтай ўғилнинг аҳволи
ва унга бериладиган тарбия, албатта, ёмон бўла-
ди. Ўзи билан қолдирганда-чи? Алексей Алексан-
дровичнинг фикрича, ўғлини ўз ёнида қолдириш
– хотинидан қасос олиш демак эди, ҳолбуки у қа-
сос олишни истамас эди. Лекин булардан ташқари,
Алексей Александрович талоқни яна шу сабабли
имконсиз нарса деб ҳисоблардики, талоққа рози
бўлиш билан Аннани ҳалок қилган ҳам бўлар эди.
Москвада Дарья Александровичнинг айтган гапла-
ри кўнглига жо бўлиб қолган; ўшанда Дарья Алек-
сандровна: «Талоққа рози бўлишингиз билан бирга,
фақат ўзингизни ўйлайсизу, шу ҳаракатингиз би-
лан Аннани абадул-абад ҳалок қилаётганингизни
ўйламайсиз», деган эди. Алексей Александрович
ўша сўзларни ўз кечирими билан, болаларга бўлган
меҳрибонлиги билан боғлаб кўриб, энди уларни ўзи-
ча тушуна бошлади. Талоққа рози бўлиш, Аннага
эркинлик бериш, унинг фикрича, ўзи севган бола-
ларидан маҳрум бўлиш, Аннани эса, эзгулик йўли-
даги сўнгги таянчидан маҳрум этиб, ҳалок қилиш
демак эди. Агар Анна талоқ қилинган хотин бўлиб
қолса, у ҳолда Вронский билан топишиб кетишини,
бу алоқа райриқонуний, жинояткорона тус олиши-
ни биларди, чунки черков қонунига кўра, эри ҳаёт
бўлган хотиннинг никоҳига йўл йўқ эди. «Анна у би-
лан топишади-ю, лекин бир-икки йилдан кейин ё
у Аннани ташлаб кетади, ё Анна яна янги алоқага
киришади, – деб ўйларди Алексей Александрович.
– Шунинг учун, райриқонуний талоққа рози бўлиш
билан мен унинг ҳалокатига сабабчи бўламан». У
бу нарсаларни юз марталаб ўйлаган ва талоқ иши,
қайнараси ўйлаганидек, у қадар осон бўлмай, бал-
ки имкон ҳорижидаги бир нарса эъканлигига қаноат
ҳам ҳосил қилган эди. У Степан Аркадьичнинг бит-

та ҳам сўзига ишонмасди, ҳар бир сўзига мингталаб раддиялари бор эди, шундай бўлса ҳам унга қулоқ солиб ўтирди, чунки ҳаётининг раҳнамози бўлган ва ўзи итоат қилиши лозим бўлган ўша қудратли дағал куч шу сўзларда ифода қилинмоқда эди.

– Масала фақат сенинг қандай шартлар билан талоққа рози бўлишинггагина боғлиқ. Анна ҳеч нарсани хоҳламайди, сендан бирон нарсани сўрашга ботинолмайди, ҳамма нарсани сенинг олижаноблигингга ҳавола қилиб қўйган.

Алексей Александрович ҳамма айбни эр ўз зиммасига оладиган талоқ-ажралиш можаросини эслаб: «Ё оллоҳ! Ё оллоҳ! Гуноҳим нима?» деб ўйлади-ю, Вронскийга ўхшаб, ўзи ҳам уятдан юзини қўллари билан тўсиб олди.

– Ҳозир ҳаяжондасан, тушунаман. Агар ўйлаб кўрсанг...

«Ўнг бетингга шапати урганга, чап бетингни ҳам тутиб бер», – деб ўйга кетди Алексей Александрович.

– Хўп, хўп, – деди у чийиллаб, – бутун шармандаликни зиммамга оламан, ҳатто ўрлимни ҳам қўшиб бераман, лекин... бу можарони бас қилиб бўлмайди-ми? Майли, хоҳлаганингни қил...

Алексей Александрович шуни деб дераза ёнидаги стулга бориб ўтирди-да, қайнағасига юзини тескари қилиб ўтириб олди. Ҳам ҳасрат, ҳам хижолат чекар эди у, аммо шу ҳасрат ва хижолатпазлик билан бирга ўз ҳокисорлигининг теранлигидан ийиб кетиб, юраги қувончга тўлди.

Степан Аркадьичнинг кўнгли бузилди, жим бўлиб қолди.

– Алексей Александрович, гапимга бемалол ишонавер, Анна олижаноблигинг қадрига етади, – деди Степан Аркадьич, – лекин Аллоҳнинг иродаси бу, – деб қўшиб қўйди; у шу сўзларни айтди-ю, булар-

нинг аҳмоқона сўзлар эканлигини сезиб, ўз нодонлигидан ўзи кулиб юборишига сал қолди.

Алексей Александрович бир нима деб жавоб қилмоқчи бўлган эди, томоғига келиб тиқилиб қолган ёшлари қўймади.

– Бу машъум бир бахтсизлик, бунга тан бермай бўлмайди. Мен бу бахтсизликни содир бўлган факт деб билиб, унга ҳам, сенга ҳам ёрдам қилишга ҳаракат этяпман, – деди Степан Аркадьич.

Степан Аркадьич куёвининг хонасидан таъсирланиб, юраги эзилиб чиққан бўлса ҳам, бу ҳолат вазифасини муваффақият билан бажаргани учун мамнун бўлишига ҳалақит бермади, чунки Алексей Александровичнинг сўзидан қайтмаслигига ишончи комил эди. Миясига келган бу фикр бу мамнуниятга қўшилиб, уни яна ҳам хурсанд қилди: бу масала ҳал бўлгандан кейин у ўз хотинига, яқин кишиларига шундай деб савол беради: «Мен билан подшонинг ўртасида қандай тафовут бор? Подшо эру хотинни ажратганда, бундан ҳеч кимнинг ҳожати раво бўлмайди, мен ажратганимда эса, у кишининг ҳожати раво бўлди... Ёки мен билан подшонинг ўртасида қандай ўхшашлик бор? Унда... йўқ, бу ёғини кейин яхшироқ ўйлаб оламан», деди у кулимсираб туриб ўзига ўзи.

XXIII

Ўқ юракнинг ёнидан ўтиб кетган бўлса ҳам, Вронскийнинг яраси хавфли эди. Бир неча кун ҳаёт-мамот ўртасида ётди. Биринчи марта тили галга келганда, акасининг хотини Варя унинг бўлмасида эди.

Вронский унга жиддий кўз билан қараб туриб:
– Варя! Мен беҳосдан ўзимни отиб қўйдим, – деди. – Барака топгур, ҳеч маҳал бу тўғрида оғиз

очма, бошқаларга ҳам шундай де. Шу қадар бемаъни иш бўлдики!

Варя унинг сўзларига жавоб қилмай, боши устида энгашди-да, кайфи чоғ бўлиб, табассум билан юзига қаради. Кўзларида саросима йўқ, лекин чақнаб турар, жиддий эди.

– Хайр, худога шукур! – деди Варя. – Яранг оғри-маяптими?

– Мана бу ерда пича оғриқ бор, – деб кўкрагини кўрсатди Вронский.

– Кел бўлмаса, боғлаб қўяй.

Варя ярани боғлаб турганда, у кулчадек юзининг мускулларини тириштириб янгасига жимгина қараб ётди. Ярани боғлаб бўлгандан сўнг, Вронский:

– Алаҳдаётганим йўқ; умрингдан барака топ, шундай қилгинки, ўзимни жўрттага отганим тўрри-сида гап-сўз бўлмасин.

– Ҳеч ким бунақа деяётгани йўқ. Лекин умид қиламанки, бундан кейин яна ўзингни бехосдан отиб қўймасан, – деди Варя, савол табассуми билан.

– Ҳа, энди ундай бўлмас, лекин яхшироқ бўларди, агар...

Сўзини тугатмай, қовоқларини солиб кулимсираб қўйди.

Вронский, иситмаси ўтиб, ўзига кела бошлаганда, Варяни ёмон қўрқитган бу сўзларига, табассумига қарамай, қайғу-аламларининг биридан бутунлай халос бўлганлигини ҳис этди. У илгарилари ўзи сезиб юрган ҳақирлик ва номус доғларини шу иши билан ювгандек бўлди. Энди Алексей Александрович тўрри-сида бемалол ўйлай оларди. Алексей Александровичнинг олижаноблигига иқрор бўлиб, энди ўзини ҳақир ҳис этмайдиган бўлди. Бундан ташқари, у яна аввалги ҳаёт тарзига тушиб олган эди. Энди одамларнинг кўзига уялмасдан қарашига, ўзи одатланган тартибда яшашга имкон турилган эди. Аннадан абадий жудо

бўлганлиги туфайли юрагида қон тизгитиб турган алам ва афсусга қарши сира тинмай курашиб келганига қарамай, бу ҳисни қалбидан чиқариб ташлай олмас эди. Мана энди, унинг, эри олдида ўз гуноҳини ювгандан кейин, Аннадан бутунлай воз кечиши, пушаймон ичида қолган Анна билан эри ўртасида минбаъд тўғаноқ бўлмаслиги керак; Вронский астойдил шу қарорга келган бўлса ҳам, Аннанинг севгисидан жудо бўлганлиги туфайли юрагида қон тизғиб ётган афсусини қўнглидан чиқаролмас, Анна билан бирга ўтказган, у маҳаллар ўзи қадрига унча етмаган, мана энди бутун латофати билан уни шайдо қилаётган бахтли дақиқалар хотирасини миясидан ситиб чиқаролмас эди.

Серпуховской уни Тошкентга бир вазифа билан юборадиган бўлди, Вронский заррача ҳам иккиланиб ўтирмасдан бу таклифга рози бўлди. Лекин жўнаш пайти яқинлашган сари ўзини бурчли деб ҳисоблаган кишиси йўлида берадиган қурбони ҳам оғир бота борди.

Яраси тузалиб, Тошкент сафари олдидан у ёқ бу ёққа чиқа бошлади.

Вронский: «Бир кўрсаму, кейин ўлсам, хок-туроб бўлсам ҳам майли эди», деб ўйларди; Бетсиникига хайрлашгани борганда, унга шу фикрини айтган эди. Бетси Вронскийнинг элчиси бўлиб Аннанинг ёнига борган ва ундан рад жавоби олиб келган эди.

Вронский бу хабарни эшитгандан сўнг: «Соз бўпти, – деб ўйланди. – Сўнгги кучимни, мадоримни қуритадиган заифлик эди бу».

Эртасига эрталаб Бетсининг ўзи Вронскийникига келиб, Облонскийдан яхши хабар эшитганини, Алексей Александрович талоқ хатини беришга рози бўлганлигини, шунинг учун Аннани бориб кўриши мумкинлигини айтди.

Вронский Бетсини кузатиб қўйишни ҳам унутиб, қилган бутун аҳду паймонларини эсдан чиқарди-да, қачон бориши мумкинлигини, эрининг қаерда эканлигини сўраб ҳам ўтирмай, дарҳол Каренинларникига қараб чопди. Ҳеч кимни, ҳеч нимани кўрмай шошиб-пишиб зинага чиқди-да, чолиб кетишдан ўзини зўрға ушлаб, шитоб одимлар билан Аннанинг бўлмасига кирди. Уйда биров борми-йўқлигини ўйламай-нетмай Аннани қучоқлади-ю, юзини, қўлларини, бўйнини чўлп-чўлп ўпа кетди.

Анна у билан кўришишга тайёрланиб, айтадиган гапларини ўйлаб қўйган эди, аммо ҳеч бир нарса айтишга улгурмади: Вронскийнинг эҳтироси қамраб олди. Уни босмоқчи, ўзини ҳам босмоқчи бўлди, лекин вақт ўтган эди. Вронскийнинг ҳислари унга ҳам таъсир қилди. Лаблари шу қадар қалтирай бошладики, анча вақтгача бир нима дея олмади.

Ниҳоят, Вронскийнинг қўлини ўз кўксига босиб туриб:

– Ҳа, сен мени мафтун этдинг, мен энди сеникиман, – деди.

– Шундай бўлиши керак эди! – деди Вронский ҳам. – Ҳаёт эканмиз, шундай бўлиши керак. Мен бунини энди биламан.

Анна борган сари докадек оқариб ва унинг бошини қучоқлаб олиб:

– Тўғри, тўғри айтдинг, – деярди. – Шундай бўлса ҳам, бўлиб ўтган нарсалардан кейин даҳшатли бир нима қолгандек кўринади.

– Ҳаммаси ўтади, ҳаммаси ўтиб кетади, шундай бахтли бўламизки! Севгимиз агар кучая олса, ўртада даҳшатли бир нарса борлигидан яна ҳам кўпроқ кучайган бўлар эди, – деди у бошини кўтариб ва табассуми билан мустаҳкам тишларининг оқини кўрсатиб туриб.

Анна ҳам унинг сўзларига эмас, ошиқ кўзларига табассум билан жавоб берди. Вронскийнинг қўлини олдида, ўзининг муздек бетларини, қирқилган сочларини унинг қўли билан силай бошлади.

– Сени таниёлмай қолдим, сочларингни калта қилиб қирқтирибсан. Ҳуснинг очилиб кетибди. Ўғил болага ўхшаб қолибсан. Лекин юзингда қон йўқ!

– Ҳа, жуда мажолсизман, – деди кулимсираб Анна. Шундан кейин яна лаблари титрай бошлади.

– Италияга кетамиз. У ерда ўзингга келиб қоласан, – деди у.

Анна унинг кўзларига яқиндан тикилиб туриб:

– Наҳотки шундай бўлса-я? Наҳотки эру хотиндек бўлиб, бир ўзимиз, сен билан мен бир оила бўлиб яшасак? – деди.

– Қачон бўлса ҳам бунинг бошқача бўлиши мени ажаблантирган бўларди.

Анна Вронскийдан кўзларини опқочиб:

– Стива унинг ҳамма нарсага рози эканлигини айтди. Аммо мен унинг олижаноблигини қабул қилолмайман, – деди. – Мен талоқ қилишини хоҳламайман, менга энди бари бир. Фақат Серёжа тўғрисида қандай қарорга келишини билмайман холос.

Вронский Аннанинг мана шундай васлга эришган пайтда ўғлини, талоқни ўйлаганига, эслаганига тушунолмай қолди. Ажабо, бари бир эмасмиди?

Вронский Аннанинг қўлини ўз қўлида айлантриб ва унинг эътиборини ўзига жалб қилишга тиришиб:

– Бу нарсаларни қўй, гапирма, ўйлама ҳам, – деди; аммо Анна ҳамон юзини терс ўтириб турарди.

– Ах, нега ўлиб кетмадим, ўлсам яхши бўларди! – деди у; ана шунда йиғи товуши чиқмаса ҳам, кўзларидан икки бетига дувиллаб ёш оқа кетди; аммо Вронскийни хафа қилмаслик учун ҳамон кулимсираб эди.

Вронскийнинг олдинги қаноатига кўра, бир жиҳатдан, ўзини тортиб турган, иккинчи жиҳатдан, таҳликали бўлган Тошкент сафаридан воз кечиб бўлмас, бу шармандали бир ҳол бўлар эди. Мана энди, бир зум ҳам ўйлаб ўтирмасдан, Тошкент сафаридан воз кечди-ю, ўз ҳаракатининг олимақом доираларда маъқул кўрилмаслигини пайқаб, дарҳол истеъфога чиқди.

Бир ойдан кейин Алексей Александрович уйида ўғли билан ёлғиз қолди, Анна бўлса талоқ хатини олмай, ундан узил-кесил воз кечиб, Вронский билан чет элга жўнаб кетди.

МУНДАРИЖА

БИРИНЧИ ҚИСМ	3
ИККИНЧИ ҚИСМ	188
УЧИНЧИ ҚИСМ	384
ТЎРТИНЧИ ҚИСМ	569

Зийрак китобхонларимиз диққатига!
Хурматли китобхонлар!

Нашриётимиз томонидан чоп этилаётган китобларимизнинг янада сифатли, юксак савия ва даражада бўлиши ўқувчиларимиз фикр-мулоҳазасига боғлиқ. Шу боис, китобларимизда учраётган имло хатолар ва матбаа сифати юзасидан бизнинг электрон манзилимизга мурожаат этишингизни сўраймиз. Миннатдорчилигимиз рамзи сифатида фаол китобхонларимиз учун махсус совғаларимиз бор.

Мурожаат учун электрон манзилимиз:
yangiasravlodi@mail.ru

Адабий-бадший нашр

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

АННА КАРЕНИНА

Роман

Биринчи китоб

Муҳаррир

Маъмура ҚУТЛИЕВА

Мусаҳҳиҳ

Мадина МАҲМУДОВА

Бадий муҳаррир

Суннат МУСАМЕДОВ

Саҳифаловчи

Озода БОТИРОВА

Техник муҳаррир

Умидбек ЯХШИМОВ

Лицензия рақами: АЛ № 252, 2014 йил 02.10 да берилган

Босишга 2016 йил 12.12да рухсат этилди.

Бичими 84x108^{1/32}.

Босма табири 22,0. Шартли босма табири 36,96.

Гарнитура «Bookman Old Style». Офсет қороз.

Адади 5000 нусха. Буюртма № 258.

Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 147-00-14; 129-09-72;

Маркетинг бўлими – 128-78-43; 397-10-87;

факс – 273-00-14

e-mail: yangiasravlod@mail.ru

